

ZİRAİ VE İKTİSADİ RAPOR
2015-2018

27. 17-19 MAYIS
GENEL
KURUL **2019**

Yayın No: 293
ISBN: 978-975-8629-83-1

ÖNSÖZ

2015-2018 dönemini kapsayan bu rapor, 6964 sayılı kuruluş kanunumuzun 29'ncu maddesinin (a) fıkrası gereğince Türkiye Ziraat Odaları Birliği 27. Genel Kurulu'na sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Raporda başta ülke ekonomisinin genel durumu, 2015-2018 döneminde meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler ele alınmış ve bu amaçla büyüme, milli gelir, fiyatlar ve enflasyon, dış ticaret, işgücü ve istihdam gibi konular incelendikten sonra ülke tarımı ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Tarım sektörü ve çiftçilerimiz açısından 2015-2018 dönemindeki gelişmeleri ve gelinen noktayı ortaya koyabilmek bakımından, sektörün, önce toprak-su kaynakları, orman varlığı ve kullanım durumu incelenmiş, bölgesel ve kırsal kalkınma politikaları, tarımda girdi kullanımı ve girdi fiyatları, tarımsal ve hayvansal ürünlerdeki durum analiz edilmiş, organik tarım, örtü altı yetiştiriciliği, doğal afetler, sosyal güvenlik, tarımsal yayım ve eğitim, örgütlenme, çevre ve tarım, destekleme politikaları, vergi, kadın çiftçilerin durumu, mevsimlik işçiler, mevzuat düzenlemeleri ele alınmıştır.

Raporumuzu, tarım sektörü ve çiftçi kesimiyle ilgili karar alma durumunda olanlara ve bu konularla ilgilenenlere yararlı olması dileğiyle, Genel Kurul'un tetkik ve kararlarına saygılarımızla sunarız.

TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ
YÖNETİM KURULU

YÖNETİM KURULU

Başkan	: Ş. Şemsi Bayraktar
Başkan Vekili	: Nejat Gamzeli
Muhasip Üye	: Mustafa Hepokur
Üye	: Bekir Şinasi Özdemir
Üye	: Mehmet Latif Maskan
Üye	: Ahmet Bahadır Sezgin
Üye	: Mehmet Cevat Delil
Üye	: Hasan Kozoğlu
Üye	: Hüseyin Darcan
Üye	: Arslan Soydan

İÇİNDEKİLER

1. TÜRKİYE VE TARIM EKONOMİSİ	21
1.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) ve Büyüme Hızı.....	21
1.2. Tarımsal GSYH'deki Gelişmeler	21
1.3. Enflasyon	23
1.3.1. Gıda Sepeti ve Tarım Ürünleri	23
1.4. Türkiye Dış Ticareti.....	23
1.4.1. Tarımsal Dış Ticaret.....	24
1.4.2. Ekonomik Faaliyetlere Göre Tarımsal Dış Ticaret	24
1.4.3. Türkiye Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticareti	25
1.5. İşgücü ve İstihdam.....	25
1.5.1. Tarımsal İstihdam	26
1.6. Sonuç ve Öneriler	26
2. TOPRAK VE SU KAYNAKLARI	28
2.1. Tarım Arazileri Kullanım Durumu	28
2.1.1. Ülkemizde Tarım Arazilerinin Genel Durumu	28
2.1.2. Tarım İşletmeleri ve Tarım Arazilerinin Parçalılık Durumu	30
2.1.3. Amaç Dışı Arazi Kullanımı	32
2.1.4. Sonuç ve Öneriler	34
2.2. Türkiye'nin Su Varlığı ve Kullanma Durumu	35
2.2.1. Sulama Alanındaki Değişmeler.....	37
2.2.2. Sulama Oranları	38
2.2.3. Sonuç ve Öneriler	40
3. ORMAN VARLIĞI VE KULLANIM DURUMU	42
3.1. Dünya Orman Varlığı	42
3.2. Türkiye Orman Varlığı.....	42
3.3. Orman Köyleri	44
3.4. Sonuç ve Öneriler	45
4. BÖLGESEL VE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI	48
4.1. Bölgesel Kalkınma Politikaları	48
4.2. Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklılıkları.....	50
4.3. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2014–2018)	50
4.4. Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)	52
4.5. Kırsal Kalkınma Politikaları	53
4.5.1. Kırsal Kalkınmanın Önemi	54

4.5.2. Kırsal Kalkınmada Stratejik Amaçlar ve Öncelikler	54
4.5.3. Kırsal Kalkınmanın Tarım Politikaları ile Uyumu.....	55
4.5.4. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP).....	56
4.5.4.1. KKYDP Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi	57
4.5.4.2. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Bireysel Sulama Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi	58
4.5.4.3. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi	59

5. TARIMDA GİRDİ KULLANIMI VE GİRDİ FİYATLARI..... 61

5.1. Tohumculuk	61
5.1.1. Dünya Tohum Ticareti	61
5.1.2. Uluslararası Tohumculuk Kuruluşları	62
5.1.3. Dünyada ve Türkiye’de Transgenik Tohum Çalışmaları	63
5.1.4. Türkiye’de Tohumluk Üretim ve Dağıtım	64
5.1.4.1. Tohumluk Üretimi	64
5.1.4.2. Tohumluk Dağıtım.....	66
5.1.5. Türkiye’de Tohumluk İhracatı ve İthalatı	69
5.1.5.1. Tohumluk İhracatı	69
5.1.5.2. Tohumluk İthalatı	69
5.1.6. Pazarlama	70
5.1.6.1. Tohum Üretim ve Pazarlamasında Kuruluşların Yeri	70
5.1.6.2. Sertifikalı Tohumluk Fiyatları	71
5.1.7. Sonuç ve Öneriler	72
5.2. Gübre	73
5.2.1. Türkiye Kimyevi Gübre Üretim ve Tüketim Durumu.....	73
5.2.2. Türkiye Kimyevi Gübre Dış Ticareti	74
5.2.3. Türkiye Kimyevi Gübre Fiyatları.....	74
5.2.4. Gübre Politikaları	75
5.2.5. Sonuç ve Öneriler	76
5.3. Bitki Sağlığı	78
5.3.1. Türkiye’de Bitki Sağlığı.....	78
5.3.2. Kimyasal İlaçların Zararları	81
5.3.3. Tahmin ve Erken Uyarı Sistemi (TUS)	81
5.3.4. Bitkilerde Kullanılan Hormon Çeşitleri, Kullanım Alanları, Yararları ve Çevreye Etkileri.....	82

5.3.4.1. Hormonların Özellikleri ve Çeşitleri	82
5.3.4.1.1. Bitki Gelişim Düzenleyici (BGD) Hormonlar.....	83
5.3.4.1.2. Bitki Büyümesini Engelleyici (BBE) Hormonlar	84
5.3.4.1.3. Hormonların Ekosistem ve Canlılar Üzerine Etkileri.....	86
5.3.4.1.4. Bitkisel Hormonların Ruhsatlandırılması ve Kontrolü	86
5.3.5. Sonuç ve Öneriler	86
5.3.6. Pestisit Kullanımının Azaltılmasının Faydaları.....	87
5.3.7. Ülkemizin Stratejik Hedefleri	89
5.3.8. Biyolojik ve Biyoteknik Mücadele Desteklemeleri.....	90
5.3.9. Sonuç ve Öneriler	91
5.4. Tarımsal Mekanizasyon.....	92
5.4.1. Tarımsal Mekanizasyonda Mevcut Durum.....	93
5.4.2. Türkiye Traktör Üretim, İhracat ve İthalatı.....	93
5.4.3. Traktör Fiyatları.....	94
5.4.4. Türkiye'de Tarımsal Mekanizasyon Düzeyi	95
5.4.5. Türkiye Biçerdöver Parkı	95
5.4.6. Türkiye Tarım Alet ve Makina Parkı.....	96
5.4.7. Sonuç ve Öneriler	98
5.5. Tarımda Kredi Kullanımı	98
5.5.1. Sonuç ve Öneriler	102
6. TARIMSAL ÜRÜN ANALİZLERİ	104
6.1. Tahıllar	104
6.1.1. Buğday.....	104
6.1.1.1. Buğday Üretim ve Tüketimi.....	104
6.1.1.1.1. Dünya Buğday Üretim ve Tüketimi	104
6.1.1.1.2. Türkiye Buğday Üretimi	106
6.1.1.2. Üretim Sorunları ve Kaliteyi Etkileyen Faktörler	107
6.1.1.3. Türkiye Hububat Destekleme Sistemi.....	108
6.1.1.4. Pazarlama Sistemleri	109
6.1.1.5. Türkiye Buğday İthalat ve İhracatı.....	109
6.1.1.6. Fiyat Analizleri Dünya Fiyatları	111
6.1.1.7. Sonuç ve Öneriler	111
6.1.2. Arpa.....	112
6.1.2.1. Türkiye Arpa Üretimi.....	114
6.1.2.2. Türkiye Arpa Tüketimi	114
6.1.2.3. Türkiye Arpa İthalat ve İhracatı.....	114
6.1.2.4. Sonuç ve Öneriler	115

6.1.3. Mısır.....	115
6.1.3.1. Dünya Mısır Üretim ve Tüketimi	116
6.1.3.1.1. Dünya Mısır Üretimi.....	116
6.1.3.1.2. Dünya Mısır Tüketimi	117
6.1.3.2. Türkiye Mısır Üretimi ve Tüketimi	118
6.1.3.2.1. Türkiye Mısır Üretimi.....	118
6.1.3.2.2. Türkiye Mısır Tüketimi.....	119
6.1.3.3. Türkiye Dane Mısır Pazarlama Yapısı	120
6.1.3.4. Türkiye Mısır Destekleme Sistemi	120
6.1.3.5. Mısır Fiyatları	121
6.1.3.6. Sonuç ve Öneriler	122
6.1.4. Çeltik	123
6.1.4.1. Dünya Çeltik Üretimi ve Tüketimi	124
6.1.4.1.1. Dünya Çeltik Üretimi	124
6.1.4.1.2. Dünya Pirinç Tüketimi	125
6.1.4.2. Türkiye Çeltik Üretimi ve Tüketimi	125
6.1.4.2.1. Türkiye Çeltik Üretimi	125
6.1.4.2.2. Türkiye Pirinç Tüketimi	126
6.1.4.3. Türkiye Çeltik Destekleme Sistemi.....	126
6.1.4.4. Çeltik Fiyatları.....	127
6.1.4.5. Türkiye Çeltik ve Çeltik Ürünleri Ticareti.....	128
6.1.4.6. Sonuç ve Öneriler	129
6.2. Yemelik Baklagiller	130
6.2.1. Baklagil Üretimi	131
6.2.1.1. Dünya Baklagil Üretimi.....	131
6.2.1.2. Türkiye Baklagil Üretimi	133
6.2.3. Baklagil Ticareti.....	135
6.2.3.1. Dünya Baklagil İhracat ve İthalatı.....	135
6.2.3.2. Türkiye Baklagil İhracat ve İthalatı.....	136
6.2.4. Baklagillerde Uygulanan Destekler.....	137
6.2.5. Sonuç ve Öneriler	138
6.3. Endüstri Bitkileri	139
6.3.1. Tütün	139
6.3.1.1. Tütün Üretimi.....	140
6.3.1.1.1. Dünya Tütün Üretimi	140
6.3.1.1.2. Türkiye Tütün Üretimi	140
6.3.1.2. Tütün İhracatı ve İthalatı.....	141
6.3.1.3. Sonuç ve Öneriler	142

6.3.2. Pamuk	143
6.3.2.1. Pamuk Üretim ve Tüketimi	143
6.3.2.1.1. Dünya Pamuk Üretimi ve Tüketimi	143
6.3.2.1.2. Türkiye Pamuk Üretimi ve Tüketimi	145
6.3.2.2. Üretim Sorunları ve Kaliteyi Etkileyen Faktörler	146
6.3.2.3. Pamuk Destekleme Politikası	147
6.3.2.3.1. ABD Pamuk Destekleme Politikası	147
6.3.2.3.2. AB Pamuk Piyasa Düzeni ve Destekler	148
6.3.2.3.3 Türkiye Pamuk Destekleme Sistemi	148
6.3.2.4. Türkiye Pazarlama Sistemleri	149
6.3.2.5. Dış Ticaret	150
6.3.2.6. Fiyat Analizleri	151
6.3.2.7. Sonuç ve Öneriler	151
6.3.3. Şekerpancarı	152
6.3.3.1. Dünya Şeker Pancarı ve Şeker Üretim, Tüketimi	152
6.3.3.2. Türkiye Şeker Pancarı Üretim ve Tüketimi	154
6.3.3.3. Pazarlama ve Destekleme Politikaları	156
6.3.3.3.1. Pazarlama	156
6.3.3.3.2. Özelleştirme	156
6.3.3.3.3. Destekleme	157
6.3.3.4. Fiyat Analizi	157
6.3.3.5. Sonuç ve Öneriler	158
6.4. Yağlı Tohumlu Bitkiler	158
6.4.1. Dünya Yağlı Tohumlu Bitkiler Üretimi	159
6.4.2. Dünya Yağlı Tohumlu Bitkiler Tüketimi	160
6.4.3. Türkiye Yağlı Tohumlu Bitkiler Üretimi	160
6.4.4. Türkiye Yağlı Tohumlu Bitkiler Tüketimi	162
6.4.5. Sonuç ve Öneriler	163
6.5. Yumru Bitkiler	164
6.5.1. Patates	164
6.5.1.1. Dünya Patates Üretimi	165
6.5.1.2. Türkiye Patates Üretimi	165
6.5.1.3. Üretimi Etkileyen Faktörler	166
6.5.1.4. Dış Ticaret	168
6.5.1.5. Pazarlama	169
6.5.1.5.1. Pazarlama Sorunları	169
6.5.1.6. Destekleme ve Fiyat	170
6.5.1.6.1. Destekleme	170

6.5.1.6.2. Fiyat.....	171
6.5.1.7. Sonuç ve Öneriler	172
6.6. Yaş Sebze ve Meyve	173
6.6.1. Dünya Yaş Sebze ve Meyve Üretimi	174
6.6.2. Türkiye Yaş Sebze ve Meyve Üretimi	174
6.6.3. Yaş Sebze ve Meyve Üretimini Etkileyen Faktörler	175
6.6.3.1. Tohumluk	175
6.6.3.2. Fide-Fidan.....	176
6.6.3.3. Tarımsal İlaç Kullanımı ve Kalıntı Sorunu	177
6.6.4. Pazarlama-Dış Ticaret.....	178
6.6.4.1. İhracat	178
6.6.4.2. İthalat	179
6.6.4.3. Pazarlama Yapısı.....	180
6.6.4.4. Pazarlama Sorunları.....	180
6.6.5. Sonuç ve Öneriler	181
6.7. Meyveler.....	183
6.7.1. Fındık.....	183
6.7.1.1. Dünya Fındık Üretim ve Tüketimi	184
6.7.1.1.1. Dünya Fındık Üretimi.....	184
6.7.1.1.2. Dünya Fındık Tüketimi.....	185
6.7.1.2. Türkiye Fındık Üretim ve Tüketimi	186
6.7.1.2.1. Türkiye Fındık Üretimi.....	186
6.7.1.2.2. Türkiye Fındık Tüketimi	188
6.7.1.3. Fındık Ticareti.....	188
6.7.1.3.1. Dünya Fındık Ticareti	188
6.7.1.3.2. Türkiye Fındık Ticareti	190
6.7.1.4. Fındık Fiyatları	190
6.7.1.5. Sonuç ve Öneriler	192
6.7.2. Kayısı.....	193
6.7.2.1. Dünya Kayısı Üretimi	193
6.7.2.2. Türkiye Kayısı Üretimi	194
6.7.2.3. Üretimi Etkileyen Faktörler	195
6.7.2.4. Pazarlama	195
6.7.2.4.1. Pazarlama Yapısı.....	195
6.7.2.4.2. Pazarlama Sorunları.....	196
6.7.2.5. Dış Ticaret	197
6.7.2.6. Fiyat.....	198
6.7.2.7. Sonuç ve Öneriler	198

6.7.3. Zeytin ve Zeytinyağı	200
6.7.3.1. Dünyada Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi	200
6.7.3.2. Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi	201
6.7.3.3. Tüketim	203
6.7.3.4. Pazarlama	204
6.7.3.4.1. Pazarlama Yapısı	204
6.7.3.4.2. Dış Ticaret	204
6.7.3.5. Destekleme ve Fiyat	205
6.7.3.5.1. Destekleme	205
6.7.3.5.2. Fiyat	207
6.7.3.6. Sonuç ve Öneriler	208
6.7.4. Üzüm	210
6.7.4.1. Üzüm Üretim ve Tüketimi	210
6.7.4.1.1. Dünya Üzüm Üretimi ve Tüketimi	210
6.7.4.1.2. Türkiye Üretim ve Tüketimi	211
6.7.4.2. Üretim Sorunları	212
6.7.4.3. Destekleme	213
6.7.4.4. Okul Üzümü Programı	213
6.7.4.5. Pazarlama Sistemleri	213
6.7.4.6. Ticaret ve Fiyat Analizleri	213
6.7.4.6.1. Dış Ticaret	213
6.7.4.6.2. Fiyat Analizi	214
6.7.4.7. Sonuç ve Öneriler	214
6.7.5. İncir	216
6.7.5.1. İncir Üretimi ve Tüketimi	216
6.7.5.1.1. Dünya İncir Üretim ve Tüketimi	216
6.7.5.1.2. Türkiye İncir Üretimi ve Tüketimi	217
6.7.5.2. Üretim Sorunları	219
6.7.5.3. Destekleme Politikaları	220
6.7.5.4. Pazarlama	220
6.7.5.5. Ticaret ve Fiyat Analizleri	220
6.7.5.5.1. Dış Ticaret	220
6.7.5.5.2. Fiyat Analizi	221
6.7.5.6. Sonuç ve Öneriler	221
6.7.6. Turunçgiller	223
6.7.6.1. Dünya Turunçgil Üretimi	223
6.7.6.2. Türkiye Turunçgil Üretimi	224
6.7.6.3. Üretimi Etkileyen Faktörler	224

6.7.6.4. Dış Ticaret	226
6.7.6.5. Pazarlama	227
6.7.6.5.1. Pazarlama Yapısı	227
6.7.6.5.2. Pazarlama Sorunları	227
6.7.6.6. Sonuç ve Öneriler	229
6.7.7. Çay	230
6.7.7.1. Dünya Çay Üretimi	230
6.7.7.2. Türkiye Çay Üretimi	231
6.7.7.3. Üretimi Etkileyen Faktörler	232
6.7.7.3.1. Bahçe Tesisi	232
6.7.7.3.2. Gübreleme	233
6.7.7.3.3. Budama	233
6.7.7.3.4. Hasat	234
6.7.7.4. Dış Ticaret	235
6.7.7.5. Pazarlama	236
6.7.7.5.1. Pazarlama Sorunları	237
6.7.7.6. Destekleme ve Fiyat	237
6.7.7.7. Sonuç ve Öneriler	238

7. HAYVANCILIK .....

7.1. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık	241
7.1.1. Dünyada Hayvancılık	241
7.1.1.1. Dünya Hayvan Sayısı	241
7.1.1.2. Dünya Kırmızı Et Üretimi	243
7.1.1.3. Dünya Süt Üretimi	245
7.1.1.4. Dünya Hayvancılığında Et ve Süt Verimi	247
7.1.1.5. Dünya Canlı Hayvan Dış Ticareti	249
7.1.2. Türkiye Hayvancılığı	250
7.1.2.1. Hayvansal Üretim Değeri	250
7.1.2.2. Hayvancılık İşletmeleri	251
7.1.2.3. Kırmızı Et, Kesilen Hayvan Sayısı ve Hayvan Başı Et Üretimi	252
7.1.2.4. Süt Üretimi, Sağılan Hayvan Sayısı ve Hayvan Başı Süt Üretimi	254
7.1.2.5. Canlı Hayvan ve Et Dış Ticareti	256
7.1.2.6. Süt ve Süt Ürünleri Dış Ticareti	260
7.1.2.7. Süt ve Süt Ürünleri Fiyatları	261
7.1.2.8. Kırmızı Et ve Et Ürünleri Fiyatları	262
7.1.2.9. Hayvancılık Destekleri	263
7.1.2.10. Hayvan Hastalıkları	265

7.1.3. Sonuç ve Öneriler	267
7.2. Kanatlı Sektörü.....	269
7.2.1. Dünya Kanatlı Ürünleri Üretimi.....	270
7.2.1.1. Dünya Kanatlı Ürünleri Dış Ticareti	270
7.2.2. Kanatlı Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri.....	273
7.2.3. Türkiye Kanatlı Ürünleri Üretimi.....	273
7.2.3.1. Kümeslerde Kullanılan Elektrik ve Enerji Maliyetleri.....	275
7.2.3.2. Etlik Piliç Üretiminde Sözleşmeli Yetiştiricilik ve Fiyatlandırma	276
7.2.3.3. Damızlıkta Dışa Bağımlılık ve Yol Açtığı Olası Riskler	278
7.2.3.4. Kanatlı Ürünleri ve Diğer Et Fiyatları	278
7.2.3.5. Türkiye Kanatlı Ürünleri Dış Ticareti ve İhracat Destekleri.....	280
7.2.3.6. Dış Ticarete İhracat Destekleri	282
7.2.3.7. Sektörün 2023 Yılı Projeksiyonu	282
7.2.3.8. Kanatlı Ürünleri Tüketimi	283
7.2.3.9. Sonuç ve Öneriler	285
7.3. Yem Sektörü.....	286
7.3.1. Yem Kaynakları ve Türkiye	286
7.3.1.1. Kaba Yem Kaynakları.....	287
7.3.1.1.1. Dünyada Çayır-Mera Alanları	287
7.3.1.1.2. Türkiye'de Çayır ve Mera Alanları	288
7.3.1.2. Türkiye'de Yem Bitkileri Üretimi.....	291
7.3.1.3. Fabrika Yemi Kaynakları ve Yem Sanayii.....	293
7.3.1.4. Yem Fiyatları.....	295
7.3.1.4.1. Kaba Yem Fiyatları	295
7.3.1.4.2. Yem Sanayi Hammadde ve Fabrika Yemi Fiyatları	295
7.3.2. Sonuç ve Öneriler	296
7.4. Su Ürünleri	298
7.4.1. Türkiye Su Ürünlerinde Mevcut Durum.....	298
7.4.1.1. Üretim.....	298
7.4.1.2. Yetiştiricilik	299
7.4.1.2.1. Deniz ve İç Su Yetiştiriciliği.....	299
7.4.1.2.2. Üretim Tesisleri.....	300
7.4.1.3. Avcılık	301
7.4.2. Dış Ticaret	303
7.4.2.1. İhracat	303
7.4.2.2. İthalat	304
7.4.3. Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması.....	305
7.4.4. Destekler.....	305

7.4.5. Tüketim	305
7.4.6. Dünyada Su Ürünleri	306
7.4.7. Sonuç ve Öneriler	308
7.5. Arıcılık.....	309
7.5.1. Dünyada Arıcılık	310
7.5.1.1. Dünya Koloni Sayısı	310
7.5.1.2. Dünya Bal Üretimi	310
7.5.1.3. Dünya Bal Verimi.....	311
7.5.1.4. Dünya Bal Tüketimi.....	311
7.5.1.5. Dünya Bal Dış Ticareti.....	312
7.5.2. Türkiye Arıcılığında Mevcut Durum	314
7.5.2.1. Üretim.....	314
7.5.2.2. Arıcılık Destekleri	317
7.5.2.2.1. Üretim Desteği	317
7.5.2.2.2. İhracat Desteği.....	317
7.5.2.3. Türkiye Bal Dış Ticareti.....	318
7.5.2.4. Sonuç ve Öneriler	319
7.6. İpekböcekçiliği	320
7.6.1. Mevcut Durum	321
7.6.1.1. Üretim.....	321
7.6.1.2. Yaş İpekböceği Kozası Üretimini Destekleme Çalışmaları	322
7.6.1.3. Türkiye İpekböceği Kozası ve Ham İpek Dış Ticareti	324
7.6.2. Sonuç ve Öneriler	326
8. ORGANİK TARIM VE İYİ TARIM UYGULAMALARI.....	327
8.1. Organik ve İyi Tarım Uygulamalarının Gelişimi.....	327
8.1.1. Organik Tarım	327
8.1.3. Organik ve İyi Tarım Uygulamalarının İşleyişi.....	327
8.1.4. Organik ve İyi Tarım Uygulamaları Arasındaki Temel Fark	327
8.2. Ülkemizde Organik Tarım.....	328
8.3. Dünyada Organik Tarım	330
8.4. Organik Tarımda Dış Ticaret.....	330
8.5. Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamalarında Destekler	331
8.5.1. Organik Tarım Destekleri	331
8.5.2. İyi Tarım Destekleri	332
8.6. Sonuç ve Öneriler	332
9. LİSANSLI DEPOCULUK VE ÜRÜN İHTİSAS BORSASI	335

9.1. Dünyada Lisanslı Depoculuk	335
9.1.1. Amerika Birleşik Devletlerinde Lisanslı Depoculuk Sistemi	335
9.1.2. Avrupa'da Lisanslı Depoculuk Sistemi	336
9.2. Ülkemizde Lisanslı Depoculuk.....	336
9.2.1. Mevcut Durum	337
9.2.2. Ürün Senedi Alım Satımı Konusunda Yetkilendirilen Ticaret Borsaları	337
9.2.3. Lisanslı Depoların İşleyişi	337
9.2.4. Sistem Hakkında Görüşler	338
9.2.5. Lisanslı Depo Şirketlerinin Kuruluşu.....	338
9.2.6. Teşvik ve Devlet Yardımları	338
9.2.6.1. Vergi	338
9.2.6.2. Depo Kira Desteği.....	338
9.2.6.3. Üreticilere Analiz Desteği	339
9.2.6.4. Üreticilere ELÜS Karşılığı Kredi Faizi Desteği	339
9.2.6.5. Lisanslı Depo Yatırım ve İşletme Kredisi Desteği.....	339
9.2.6.6. Yatırım Teşvik Belgesi Karşılığı Verilen Destekler	339
9.2.6.7. Vergi İstisnaları ve Kira Desteğinin Sağladığı Avantaj Tutarı	339
9.3. Ürün İhtisas Borsası.....	340
9.4. Sonuç ve Öneriler	340

10. DOĞAL AFETLER VE TARIM SİGORTASI 342

10.1. İklim Değişikliği ve Doğal Afetler.....	342
10.2. Geçmiş Dört Tarımsal Üretim Döneminde Yaşanan Doğal Afetler	343
10.2.1. 2014 Ekim-2015 Eylül Tarımsal Üretim Dönemi Doğal Afetleri	343
10.2.2. 2015 Ekim-2016 Eylül Tarımsal Üretim Dönemi Doğal Afetleri	344
10.2.3. 2016 Ekim-2017 Eylül Tarımsal Üretim Dönemi Doğal Afetleri	345
10.2.4. 2017 Ekim-2018 Eylül Tarımsal Üretim Dönemi Doğal Afetleri	346
10.3. 5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu	348
10.4. Sonuç ve Öneriler	351

11. SOSYAL GÜVENLİK 353

11.1. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na SGK Konusunda İletilen Taleplerimiz	354
11.2. Sigortalı Sayılanlar.....	354
11.3. Tescil ve Yeniden Sigortalılık	355
11.4. Sigortalılığın Sona Erdirilmesi	355
11.5. Bildirim Yükümlülüğü	355

11.6. Muafiyet.....	356
11.6.1. 65 Yaşını Dolduranların Sigortalılığının Sona Erdirilmesi.....	357
11.6.2. 1 Ekim 2008 Tarihinden Önce 65 Yaşını Dolduranlar	357
11.6.3. 25 Şubat 2011 Tarihinden Önce 65 Yaşını Dolduranlar	357
11.6.4. 25 Şubat 2011 Tarihinden Sonra 65 Yaşını Dolduranlar.....	358
11.6.5. 25 Şubat 2011 Tarihinden Sonra Talepleri İle Tarım Sigortalılığı Başlatılanlardan 65 Yaşını Dolduranlar	358
11.6.6. 25 Şubat 2011 Tarihinden Sonra Re'sen Tescili Yapılanlardan 65 Yaşını Dolduranlar	358
11.7. Doğum Borçlanması.....	358
11.8. 1 Ekim 2008 Tarihi İtibariyle Tarımsal Kesinti Uygulaması.....	359
11.9. Geçici 63'ncü Maddeye Göre Durdurulan Sigortalılık Süreleri	362
11.10. Sigortalılığın Durdurulması.....	363
11.11. Diğer Hususlar	366

12. TARIMSAL YAYIM VE EĞİTİM 368

12.1. Dünyada Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Uygulamaları	368
12.2. Ülkemizde Tarımsal Yayım.....	368
12.3. Tarımsal Yayım Ve Danışmanlık İle İlgili Mevzuatlarda Bazı Maddelerin Düzenlenmesine İlişkin Taleplerimiz	371
12.4. Tarımsal Eğitim.....	372
12.5. Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nce Proje ve Protokoller Kapsamında	374
Yürütülen Eğitim Çalışmaları	374
12.6. Sonuç ve Öneriler	374

13. TARIMSAL ÖRGÜTLENME..... 376

13.1. Ekonomik Örgütler	377
13.1.1. Kooperatifler.....	377
13.1.1.1. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanun Kapsamındaki Kooperatifler	377
13.1.1.2. Tarım Kredi Kooperatifleri.....	378
13.1.1.3. 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri	379
13.1.2.1. Hizmet Birlikleri (Sulama Birlikleri, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri)	379
13.1.2.2. İslah Amaçlı Birlikler	380
13.1.2.3. Tarımsal Üretici Birlikleri	380
13.1.3. Mesleki Örgütler.....	381
13.1.3.1. Ziraat Odaları ve TZOB	381
13.1.3.2. Diğer Mesleki Örgütler, Meslek Odaları, Dernekler ve Vakıflar	382
13.1.4. Sonuç ve Öneriler	383

14. ÇEVRE VE TARIM	385
14.1. Toprak ve Su Kirliliği	386
14.2. İklim Değişikliği	387
14.3. Sonuç ve Öneriler	388
15. TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI	391
15.1. Tarım Kanunu	391
15.2. Tarımsal Destekleme Bütçesi	392
15.3. Türkiye'de Kullanılan Tarımsal Destekleme Araçları ve Bütçe Dağılımları	393
15.4. Girdi Destekleri	394
15.5. Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli	395
15.6. Prim Uygulamaları	396
15.7. Hayvancılık Destekleri	396
15.8. Sonuç ve Öneriler	396
16. TARIMIN VERGİLENDİRİLMESİ	398
16.1. Dünyada Tarımın Vergilendirilmesi	398
16.2. Türkiye'de Tarımın Vergilendirilmesi	399
16.2.1. Zirai Kazançların Vergilendirilmesi	399
16.2.2. Tevkifat (Stopaj) Yoluyla Vergilendirme	400
16.2.3. Gerçek Usule Göre Vergilendirme	401
16.2.4. Tarımda Diğer Vergiler	406
16.2.4.1. Emlak-Arazi Vergisi	406
16.2.5. ÖTV-KDV	407
16.2.5.1. Katma Değer Vergisi	407
16.3. Sonuç ve Öneriler	408

1. TÜRKİYE VE TARIM EKONOMİSİ

1.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) ve Büyüme Hızı

2008-2009 dünya ekonomik krizi sonrasında, 2010 ve 2011 yıllarında yüzde 8,5 ve yüzde 11,1 gibi çok yüksek büyüme hızlarına ulaşan Türkiye ekonomisi, 2012 yılında yüzde 4,8, 2013'de iç talebin artışıyla yüzde 8,5, 2014 yılında yüzde 5,2 büyüdü.

2015 yılında, yüzde 5,1, 2016 yılında yüzde 3,2, 2017 yılında yüzde 7,4 büyüyen ekonomi 2018 yılında yüzde 2,6 büyüme gerçekleştirdi.

2015 yılında 11 bin 19, 2016'da 10 bin 883, 2017'de 10 bin 602 olan kişi başına GSYH, 2018 yılında 9 bin 632 dolara geriledi.

2011-2014 döneminde yüzde 7,4 olan yıllık ortalama büyüme, 2015-2018 döneminde yıllık ortalama yüzde 4,8'e indi.

Tablo 1. GSYH ve Gelişme Hızı (2009 Yılı Fiyatlarıyla)

Yıl	GSYH Gelişme Hızı (2009 Yılı Temel Fiyatlarıyla) (Yüzde)	GSYH (Cari Fiyatlarla Bin TL)	GSYH (Milyon ABD Doları)	Kişi başı GSYH, (ABD Doları)	Kişi başı GSYH'de, Değişim (ABD Doları) (Yüzde)
2011	11,1	1.394.477.166	831.691.448	11.205	6,1
2012	4,8	1.569.672.115	871.122.993	11.588	3,4
2013	8,5	1.809.713.087	950.350.602	12.480	7,7
2014	5,2	2.044.465.876	934.855.430	12.112	-2,9
2011-2014 (Ortalama Yıllık Büyüme)	7,4				
2015	6,1	2.338.647.494	861.879.256	11.019	-9,0
2016	3,2	2.608.525.749	862.744.000	10.883	-1,2
2017	7,4	3.106.536.751	851.490.804	10.602	-2,6
2018	2,6	3.700.989.489	784.087.116	9.632	-9,1
2015-2018 (Ortalama Yıllık Büyüme)	4,8				

Kaynak: TÜİK, Tarım ve Orman Bakanlığı

1.2. Tarımsal GSYH'deki Gelişmeler

Tarım sektörü 2011 yılında yüzde 8,2 oranında ekonomiden pay alırken, bu oran 2018 yılında 2,4 puan gerilemeyle yüzde 5,8'e geriledi. Sektörün GSYH'deki payı, ekonomimizin yapısının değişimine ve gelişimine uygun olarak sanayi, hizmetler sektörüne göre gerilemiştir. 2011-2018 döneminde sanayi sektörünün ekonomideki payı 2,4 puan artarak yüzde 19,8'den, yüzde 22,2'ye çıkarken, hizmetler sektörü 1,1 puan artarak yüzde 52,8'den yüzde 53,9'a yükselmiş, yüzde 7,2 olan inşaat sektörünün payında ise bir değişiklik olmamıştır.

Tablo 2. Sektörlerin Ekonomi İçindeki Yüzde Payları (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	İnşaat
2011	8,2	19,8	52,8	7,2
2012	7,8	19,3	53,7	7,5
2013	6,7	19,6	53,2	8,1
2014	6,6	20,1	53,7	8,1
2015	6,9	19,8	53,3	8,2
2016	6,2	19,6	53,8	8,6
2017	6,1	20,6	53,4	8,6
2018	5,8	22,2	53,9	7,2

Kaynak: TÜİK

2014 yılında ülkemizin hemen her bölgesinde doğal afet yaşanması nedeniyle sadece yüzde 0,6 büyüyen tarım sektörü, 2015 yılında baz yılı etkisi ve tarımsal üretimdeki artışa bağlı olarak yüzde 9,4 büyüdü. 2016 yılında olumsuz hava koşulları ve 2015 yılının baz etkisiyle yüzde 2,6 gerileyen tarım, 2017 yılında yüzde 4,9 büyüdü. Tarımdaki büyüme 2018'de yüzde 1,3'e indi. 2011-2014 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 2,1 iken, 2015-2018 döneminde yüzde 3,3'e yükseldi.

Tablo 3. Tarımın Büyüme Hızı (2009=100)

Yıllar	2009 Yılı Sabit Fiyatlarıyla Değişim (Yüzde)
2011	3,4
2012	2,2
2013	2,3
2014	0,6
2011-2014 Yıllık Ortalama Büyüme	2,1
2015	9,4
2016	-2,6
2017	4,9
2018	1,3
2015-2018 Yıllık Ortalama Büyüme	3,3

Kaynak: TÜİK

2012 yılına kadar il ve ilçe merkezleri dışında kalan köy ve beldelerde yaşayan nüfus tarımsal nüfus olarak kabul görmekteyken, nüfus başına tarımsal GSYH 2011 yılında 3 bin 950 dolarken, 2012 yılında 3 bin 932 dolara geriledi. Ülke milli gelirinin 2011'de 11 bin 205, 2012'de 11 bin 588 olduğu ortamda kırsalda milli gelir, ülke ortalamasının yüzde 35,3'ünde, yüzde 33,9'da kaldı. Türkiye İstatistik Kurumu 2013 yılından itibaren Büyükşehir Yasasıyla mahalleye dönüşen 16 bin 82 köy ve bin 591 belde ile ilgili nüfusu vermediğinden kişi başına tarımsal GSYH bu yıldan itibaren hesaplanmamaktadır.

Tablo 4. Cari Fiyatlarla Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık GSYH ve Kişi Başına Tarımsal Gelir

Yıllar	GSYH (Bin TL)	GSYH (Bin Dolar)	Kişi Başına Tarımsal Gelir (Dolar)
2011	114.838.169	68.491.565	3.950
2012	121.709.079	67.545.047	3.932
2013	121.709.079	63.914.163	-
2014	134.724.745	61.604.432	-
2015	161.447.917	59.499.609	-
2016	161.304.618	53.414.802	-
2017	189.000.175	52.209.326	-
2018	213.350.153	42.517.223	-

Kaynak: TÜİK, Tarım ve Orman Bakanlığı

1.3. Enflasyon

Yılları itibarıyla 2015’de yüzde 8,81, 2016’da yüzde 8,53, 2017’de yüzde 11,92 düzeyinde olan tüketici fiyatları endeksinde artış, 2018’de, dövizde yaşanan artışın büyük etkisiyle yüzde 20,30’a çıktı. Gıda ve alkolsüz içeceklerde 2015’de yüzde 10,87, 2016’da yüzde 5,65, 2017’de yüzde 13,79 olan fiyat artışı 2018 yılında yüzde 25,11’e yükseldi. Tarımda üretici fiyatları endeksi ise 2015’de yüzde 15,67, 2016’da yüzde 1,46, 2017’de yüzde 16,47, 2018’de ise yüzde 15,89 arttı. Görüldüğü gibi tarımda üretici fiyatlarındaki artış hem tüketici fiyatlarındaki hem gıda ve alkolsüz içeceklerdeki artışın gerisinde kaldı. 2018 yılsonu itibarıyla tarımdaki üretici fiyatlarındaki artış, tüketici fiyatlarının 4,41, gıda ve alkolsüz içeceklerdeki fiyat artışının 9,22 puan altında gerçekleşti.

1.3.1. Gıda Sepeti ve Tarım Ürünleri

Gıda, 398 maddeyi içeren Tüketici Fiyatları endeksi (TÜFE) yani enflasyon sepeti içindeki 125 maddeye sahiptir, gıda sepetinin 47 tanesi işlenmemiş gıda (tarım) ürünüdür. Gıda sepetinin 2018 yılı için TÜFE sepeti içindeki ağırlığının yüzde 23,03 ve tarım ürünlerinin TÜFE sepeti içindeki ağırlığının ise yüzde 7,04 olduğu görülmektedir. Yani, tarım ürünleri gıda sepetinin sadece yüzde 30,5’ini teşkil etmektedir.

Tablo 5. Aralık Ayları İtibarıyla Enflasyon Verilerindeki Yıllık Değişim (%)

Yıllar	TÜFE	TÜFE (Gıda ve Alkolsüz İçecekler)	Tarım-ÜFE
2015	8,81	10,87	15,67
2016	8,53	5,65	1,46
2017	11,92	13,79	16,47
2018	20,30	25,11	15,89

Kaynak: TÜİK

1.4. Türkiye Dış Ticareti

Türkiye’nin toplam ithalatı, ihracatından fazla olduğundan her yıl dış ticaret açığı veren bir yapısı vardır. 2013 yılında yaklaşık 100 milyar dolara kadar çıkan dış ticaret açığı, 2017 yılında 76,9 milyar dolar gerçekleşmiş, 2018 yılında 55 milyar dolara gerilemiştir. 2018 yılında artan döviz kuru, ihracat artışını getirmiş ithalatın da azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle 2018 yılı dış ticaret açığı bir önceki yıla göre yüzde 28,5 azalmıştır.

Tablo 6. Dış Ticaret (Milyon Dolar)

	Yıllar						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İhracat	152.465	151.802	157.610	143.839	142.530	156.994	168.023
İthalat	236.545	251.661	242.177	207.234	198.618	233.804	223.039
Dış ticaret dengesi	-84.080	-99.959	-84.567	-63.395	-56.188	-76.910	-55.016

Kaynak: TÜİK

1.4.1. Tarımsal Dış Ticaret

Tarım, dünyada enerji ile birlikte en stratejik iki sektörden birisi konumundadır. Tarım ürünleri dünyada en fazla müdahaleye gerek duyan sektörlerden birisidir. Bu ürünlerin dünyada ticareti, Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarıyla düzenlenmiş ve üye ülkeler arasında yapılan görüşmelere yoğun tartışmalara sebep olmaktadır. Dış ticaret ayrıca ikili anlaşmalar çerçevesinde yürütülmektedir. Ülkeler arasındaki ticaretin yaygınlaştırılması için engellerin kaldırılması çalışmaları devam etmektedir. Sektörde dış ticaret rakamları TÜİK tarafından yapılan iki sınıflandırmaya göre incelenebilmektedir. Bunlardan ekonomik faaliyetlere göre yapılan sınıflandırma da işlenmemiş tarım ürünleri esas alınmaktadır.

1.4.2. Ekonomik Faaliyetlere Göre Tarımsal Dış Ticaret

Bu sınıflamada tarım sektörü üç ana kategoride ele alınmıştır. İşlenmemiş bitkisel ve hayvansal ürünlerin bulunduğu tarım ve hayvancılık kategorisinde dış ticaret dengesi, ele alınan son dört yılda dış ticaret açığı verirken balıkçılık sektörü fazlalık vermektedir. İşlenmemiş tarım ve hayvancılık sektöründeki açık 2018'de 3 milyar 670 milyon dolara yükselmiştir. Bu açığın önemli bir kısmı arz açığımız olan pamuk ve yağlı tohumlar ithalatından ileri gelmektedir. Ayrıca hububatta olduğu gibi kaliteli buğday ve buğday ürünleri rekabetinde dünya üretimi karşısında avantaj sağlama amacıyla dâhilde işleme rejimi (DİR) çerçevesinde yaptığımız ithalat, dış ticaret açığına neden olmaktadır.

Tablo 7. Ekonomik Faaliyetlere Göre Tarımsal Dış Ticaret (Bin Dolar)

İhracat				
	2015	2016	2017	2018
Tarım ve ormancılık	5.756.596	5.397.249	5.287.341	5.558.172
Tarım ve hayvancılık	5.735.622	5.372.836	5.260.799	5.524.704
Ormancılık ve tomrukçuluk	20.974	24.414	26.542	33.469
Balıkçılık	368.235	413.904	450.685	485.569
İthalat				
	2015	2016	2017	2018
Tarım ve ormancılık	7.176.330	7.041.368	8.990.058	9.284.103
Tarım ve hayvancılık	7.036.487	6.925.451	8.898.643	9.195.149
Ormancılık ve tomrukçuluk	139.843	115.917	91.415	88.955
Balıkçılık	88.366	55.956	57.996	50.893
Dış Ticaret Dengesi (tarım ve hayvancılık)	- 1.300.865	- 1.552.615	- 3.637.844	-3.670.445

Kaynak: TÜİK

1.4.3. Türkiye Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticareti

Ekonomik faaliyet sınıflamasının tersine, tarım ve gıda sektörü birlikte dış ticaret fazlası vererek ekonomiye önemli oranda katkı yapmaktadır.

Tablo 8. Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi (İhracat-İthalat)
2008	10.840	8.760	2.081
2009	10.701	6.355	4.347
2010	12.040	7.683	4.358
2011	14.427	10.961	3.466
2012	15.251	10.734	4.517
2013	16.977	11.200	5.777
2014	18.000	12.418	5.582
2015	16.791	11.244	5.547
2016	16.249	11.038	5.211
2017	16.909	12.669	4.210
2018	17.682	12.845	4.837

Kaynak: TÜİK

Yıllar itibarıyla yükseliş eğiliminde olan tarım ve gıda ürünleri ihracatında 2014/2015 sezonunda özellikle sebze, meyve ve kanatlı et ve ürünlerinin ihracat edildiği Irak, Suriye gibi ülkelerdeki siyasi karışıklık nedeniyle sıkıntı yaşandı.

2016 yılında bu duruma bir de Rusya ambargosu eklenince 2016 ve 2017 yıllarında dış ticaret fazlası 2013'teki en yüksek seviyesi 5 milyar 777 milyondan 4 milyar 210 milyona kadar geriledi. 2018 tarım ve gıda ihracatı bir önceki yıla göre ithalattaki artıştan fazla gerçekleştiğinden dış ticaret fazlası 4 milyar 210 milyondan 4 milyar 837 milyona yükseldi. Son yılda görülen döviz kurlarındaki artış ithalatı kısıtlarken, ihracatta önemli ölçüde artışa neden olmuştur.

1.5. İşgücü ve İstihdam

Ülkemizde nüfus artışına bağlı olarak çalışma çağındaki nüfus da artma eğilimindedir. Çalışma çağındaki (15 ve daha yukarı yaştaki) nüfus 2015 yılı Aralık ayında 57 milyon 294 iken, 2018 yılı Aralık ayında ise 60 milyon 948 bine yükselmiştir. Buna göre aktif nüfus 2015-2018 Aralık ayları arası yaklaşık yüzde 6,4 oranında artış göstermiştir.

2015 Aralık ayında yüzde 50,9 olan işgücüne katılma oranı 1,5 puanlık artış ile 2018 yılı Aralık ayında yüzde 52,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde istihdam yüzde 45,4 ile değişmemiştir. Bu sonuçlar gösteriyor ki, özellikle istihdam artışları çalışma çağındaki nüfus artışının gerisinde kalmıştır. Bu da işsizliğin artmasıyla sonuçlanmıştır. İşsizlik oranı 2015 Aralık ayında yüzde 10,8 olarak gerçekleşirken, 2018 Aralık ayında yüzde 13,5'e yükselmiştir.

Tarım dışı işsizlik 2015 Aralık ayında yüzde 12,7 olarak gerçekleşirken, 2018 yılı Aralık ayında yüzde 15,6'ya yükselmiştir. Tarım sektörü 2015 yılı Aralık ayında işsizliğin azaltılmasına 1,9 puan katkıda bulunmuş, 2018 yılı Aralık ayında bu katkı 2,1 puan olmuştur.

Tablo 9. Aralık Ayları İtibarıyla İşgücünün Durumu (Bin Kişi)

	15 ve Daha Yukarı Yaşta Nüfus	İşgücü Arzı	İstihdam Edilenler	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdama Katılma Oranı (%)	İşsizlik (%)	Tarım dışı İşsizlik (%)
2015	57.294	29.652	26.448	50,9	45,4	10,8	12,7
2016	59.745	30.540	26.669	51,6	45,1	12,7	14,9
2017	60.295	31.579	28.288	52,4	46,9	10,4	12,3
2018	60.948	31.957	27.655	52,4	45,4	13,5	15,6

Kaynak: TÜİK

1.5.1. Tarımsal İstihdam

Tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısı 2015 Aralık ayında 5 milyon 3 bin iken, 2018 yılının aynı ayında 4 milyon 795 bine gerilemiştir. Diğer yandan bu dönemde tarımın istihdam içindeki payı yüzde 18,9'dan yüzde 17,3'e inmiştir. Tarım gibi sanayi de bu dönemde gerilemiş, istihdamdaki payı yüzde 20,1'den yüzde 19,8'e düşmüştür. Diğer yandan aynı dönemde inşaatın payı yüzde 7,1'den yüzde 5,8'e gerilerken, hizmetler sektörünün payı yüzde 53,9'dan yüzde 57'ye yükselmiştir.

Tablo 10. Aralık Ayları İtibarıyla İstihdamın Sektörel Dağılımı

	Bin Kişi					Toplam İçindeki Payları (%)			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2015	5.003	5.311	1.878	14.256	26.448	18,9	20,1	7,1	53,9
2016	4.915	5.265	1.836	14.652	26.665	18,4	19,7	6,9	54,9
2017	5.170	5.514	2.057	15.546	28.288	18,3	19,5	7,2	55,0
2018	4.795	5.474	1.615	15.771	27.655	17,3	19,8	5,8	57,0

Kaynak:TÜİK

1.6. Sonuç ve Öneriler

Ekonomi içinde yüzde 5,8 payı ile hala önemini koruyan tarım sektörü, kişi başına Türkiye ortalamasının üçte biri oranında kişi başı gelir elde etmektedir. Tarım ve gıdanın gittikçe stratejik önemini artırdığı günümüzde ve gelecekte, tarım üreticisinin üretimden vazgeçmemesi için gelirinin artırılması, desteklenmesi gerektiği ortadadır.

Türkiye'de tarım ürünleri fiyatları tüketici fiyat endeksindeki diğer mal ve hizmet gruplarına göre daha dalgalı bir seyir izlemektedir. Tarım yapısı itibarıyla mevsimsellik arz eden bir sektördür. Üretim iklim koşullarına bağımlıdır.

Tarım ürünleri sepet ağırlığı, gıda sepetinin ağırlık olarak yüzde 30,5'ine yani yaklaşık üçte birine, TÜFE sepetinin ise yüzde 7,04'üne, yani yaklaşık on dörtte birine denk gelmektedir. Enflasyonun kaynaklarından birisinin ağırlığı TÜFE içinde yüzde 20'lerin üstünde olan gıda olduğu söylenebilir. Fakat gıda sepeti ve TÜFE sepeti içinde çok düşük bir ağırlığı olan tarımsal ürünlerin enflasyona etkisinin düşük oranlarda olması beklenir.

Diğer yandan tarım üretici fiyatları (Tarım-ÜFE) pazara gelip enflasyon sepeti içinde yer alana kadar 4-5 katına varan artışlara maruz kalmaktadır. Tüm bunların ışığında tarım

üreticilerinin de enflasyon artışlarıyla ilgisinin çok az olduğu ve hatta diğer sektörlerden girdi ve hizmet sağladığı için yüksek enflasyonlardan zarar gördüğü söylenebilir.

2018 yılında yaklaşık 55 milyar 16 milyon dolar dış ticaret açığı veren ekonomiye tarım ve gıda sektörünün 4 milyar 837 milyon dolara kadar dış ticaret fazlasını katkı olarak vermesi önemlidir.

Genel dış ticaret, son yıllarda değeri azalmakla birlikte dış ticaret açığı verirken, tarım ve gıda maddeleri dış ticareti fazlası, son yıllarda azalmasına rağmen, dış ticaret dengesine önemli katkıda bulunmaktadır.

İşlenmemiş tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payının azalması, işlenmiş tarım ürünleri ihracatının artması, katma değer in yurt içinde kalması dolayısıyla ekonomiye katkı artışını gösterirken, geleneksel tarım ürünlerinin ihracatındaki güçlükleri yansıtmaktadır.

İşlenmemiş tarım ürünleri ekonomik faaliyetlere göre sınıflamada dış ticaret açığı vermektedir. Bu ürünlerin ithalatındaki artışta arz açığı ürünlerin yanı sıra Dâhilde İşleme Rejimi'nin (DİR) de etkisi vardır. DİR kapsamında ithal edilen ürünlerin yurt içinde işlenip katma değer yaratılarak ihracı gerçekleşse de ihtiyacın yerli üretimle karşılanması yolunda üretim desteklenmelidir.

İstatistiklere yansıyan önemli bir gerçekte pamuk tarım ürünü olarak ithalat hanesine yazılırken, pamuk ürünleri imalat sanayi kapsamında değerlendirilmekte böylece işlenmemiş tarım ürünleri ithalatını şişirmektedir.

Diğer yandan tarım ürünlerinin çeşitli derecelerde işlenerek işlenmemiş halleriyle birlikte, yani tarım ve gıda maddeleri ihracatının yer aldığı fasillara göre ihracat sınıflamasında ise her yıl önemli ölçüde dış ticaret fazlası vermektedir.

Yüzde 17,3 payıyla özellikle kriz zamanlarında adeta tampon vazifesi görerek istihdama yaptığı katkının yanında, işsizliğin azaltılmasına verdiği katkı, sektörü ekonomik ve sosyal açıdan değerli kılmaktadır.

İstihdam yaratmanın son derece zorlaştığı günümüzde, tarımın bu kadar istihdam sağlaması, ülke ekonomisi ve sosyal hayatı açısından bir istikrar yaratmıştır.

Ancak, Türkiye ekonomisi geliştikçe tarımdaki istihdamın azalacak ve gelecekte gelişmiş ülkelerdeki gibi yüzde 5'lerin altına inecektir. Türkiye'nin, bu azalışın sonuçlarına yönelik önlemlerini alması, kırsalda kalkınmayı sağlaması gerekmektedir.

Tarımda verimliliği, karlılığı artırmak için yapısal sorunlar çözülmelidir. Bunun yanı sıra kırsalda, başta tarım kaynaklı olmak üzere sanayileşme, kalkınma sağlanmalıdır. Böyle olması durumunda, insanlar bulunduğu yerde doycak, kentlere kontrolsüz göç yaşanmayacak, ekonomide istikrar sağlanacaktır.

2. TOPRAK VE SU KAYNAKLARI

2.1. Tarım Arazileri Kullanım Durumu

Artan nüfusun, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan besin maddeleri tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerle gerçekleşmektedir. Tarım faaliyetleri için gerekli üretim ortamı ise topraktır. Dünyada sahip olduğu doğal kaynakları koruyarak amacına uygun sürdürülebilir kullanmayı başarabilen ülkeler, uzun vadede gelişme gösteren kalkınma sağlayan ülkelerdir. Sahip olduğu doğal kaynak zenginliklerini koruyabilen doğru kullanabilen ülkeler asıl başarıyı gösteren ülkelerdir. Doğal kaynakların başında toprak gelmektedir ki, toprak bütün sektörlerin temel yapı taşıdır. Bu bakımdan toprak tüm dünyada toplumlar için ekonomik, sosyal ve politik açıdan önemini korumaktadır. Bunun en temel nedeni, toprağın çoğaltılma olanağı olmayan tek üretim aracı olması, buna karşılık toprağı kullanan dünya nüfusunun hızla artmasıdır.

Toprak tarım dışı kesimlere iş gücü ortamı sağlayan, çok uzun sürede oluşan değerli ve yaşam için gerekli ama gerekli tedbir alınmadığında kısa sürede yok olan kıt bir kaynaktır.

Toprak ve tarım arazisi tanımları, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda yapılmıştır. Kanunda yer alan tanıma göre toprak, iklim, topografya, ana materyal, hidroloji ve canlıların değişik oranda etkisi altında bulunan yeryüzü parçasını ifade etmektedir. Tarım arazisi ise toprak, topoğrafya ve diğer ekolojik özellikleri bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimi için uygun olan ve halihazırda bu amaçla kullanılan veya ekonomik olarak imar, ıslah ve ihya edilerek bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimi için uygun hale dönüştürülebilir arazileri ifade etmektedir.

2.1.1. Ülkemizde Tarım Arazilerinin Genel Durumu

Tarım arazilerinin genişletilme imkanı oldukça sınırlıdır. Buna karşın nüfus artışı ve nüfus artışına bağlı olarak büyüyen ülke ihtiyaçları, tarımsal alanların büyümesini ve üretimin artırılmasını zorlaştırmıştır.

Ülkemiz nüfusunun artışı ve buna bağlı olarak ihtiyaçların artması ve çok çeşitlenmesi tarımsal alanlarımızın artışını gerekli kılmaktadır. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi tarım arazilerinin genişletilme imkanı çok sınırlı hatta imkansızdır. Tarım topraklarının korunması ve etkin şekilde kullanılması için sahip olunan tarım arazi varlığının tespit edilmesi ve yapısına uygun olarak kullanılması oldukça önemlidir.

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ve bu kanun gereği çıkarılan Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu Uygulama Yönetmeliği ile yasal zemine kavuşturulan sınıflamaya göre araziler; mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri, marjinal tarım arazileri, örtü altı tarım arazileri veya seralar ile diğer araziler olarak sınıflandırılmaktadır.

Toprak ve arazi sınıflaması yapılması amacıyla hazırlanan teknik talimatta arazilerin belirlenme kriterleri tespit edilmiştir. Teknik talimata göre;

Mutlak tarım arazisi: Tesirli toprak derinliği en az 50 cm olan, arazinin genel eğimi yörede yıllık ortalama yağış miktarına göre; yağış 640 mm den az ise en fazla yüzde 3,

yağış 640 mm den fazla ise en fazla yüzde 8 olan, yöreye adapte olmuş tarımı yapılan her tür bitkinin münavebeye girebildiği ve yöre ortalaması ve üzerinde ürün alınabilen araziler olarak belirlenmektedir.

Marjinal tarım arazileri: Özel ürün arazileri ve dikili tarım arazileri dışında yerel önemi veya yerel ihtiyaçlar nedeniyle tarıma açılmış arazilerdir.

Dikili tarım arazileri: Özel ekolojik şartlarda çok yıllık ağaç, ağaççık ve çalı formunda bitkilerin dikili olduğu tarım arazileridir.

Özel ürün arazisi: Bu araziler tarımsal üretim için mutlak tarım arazilerinden daha fazla toprak (tuzluluk, taşlılık, drenaj, vb.) ve topoğrafik (bakı, meyil) sınırlamalara sahiptir.

Tablo 11. Tarım Arazisi Sınıflaması Kapsamında Türkiye Arazi Varlığının Dağılımı (Ha)

Mutlak Tarım Arazisi	Marjinal Tarım Arazisi	Dikili Tarım Arazisi	Özel ürün Arazisi	Genel Toplam
11.613.090	12.135.961	2.883.105	878.594	27.510.750

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2012

Türkiye’de tarımsal arazi kullanımında yaşanan değişime bakıldığında İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda çok sayıda traktörün yurdumuza girmesiyle işlenen tarım arazilerinin hızla genişlemeye başladığı görülmektedir. Makine kullanımına bağlı olarak, gübre gibi girdilerin kullanımındaki artışlar ayrıca, nüfus artışı ve nüfus artışına bağlı olarak büyüyen ülke ihtiyaçları, tarımsal alanların büyümesini ve üretimin artırılmasını zorlamıştır.

Tarım arazilerinde 1990 yılından bu yana nadas alanlarında yüzde 30,5 oranında azalma gerçekleşmiştir. Bu azalmada Tarım ve Orman Bakanlığının uyguladığı Nadas Alanlarının Daraltılması (NAD) Projesinin büyük katkısı vardır. 1970 yılında 8 milyon 7 bin hektar olan nadas alanı, 1990’da 5 milyon 324 bin hektara düşmüş, 2018 yılında ise 3 milyon 512 bin hektar olmuştur. Nadas alanlarının azalması münavebe ürünlerinin daha fazla ekilmesi bakımından olumlu bir gelişme olmuştur. Nadas alanların en az düzeye indirilmesi gelişmiş tarım tekniklerinin uygulanması yanında sulama olanaklarının artırılmasıyla mümkün olabilir. Toplam tarım alanları içerisinde uzun ömürlü bitkilere ayrılan alan (meyvelikler, içecek ve baharat bitkileri-bağ alanı-zeytin alanları), 1990 yılında 3 milyon 29 bin hektar iken, 2000 yılında yüzde 13,8’lik azalma ile 2 milyon 611 bin hektara düşmüş, 2017 yılına kadar artarak 3 milyon 343 bin hektara çıkmıştır.

Ülkemizin yüzölçümü 78,5 milyon hektardır. 2018 yılı TÜİK verilerine göre ülkemizdeki toplam tarım alanı (toplam işlenen tarım alanı, uzun ömürlü bitkiler, çayır ve mera alanları) 37,8 milyon hektar olup bu alanlar içerisinde işlenen tarım arazileri 19,68 milyon hektar, bağ ve bahçe alanları 3,4 milyon hektar, çayır ve mera arazileri ise 14,6 milyon hektarlık yer tutmaktadır. İşlenen 19,68 milyon hektar tarım arazisinin toplam arazi varlığımıza oranı yüzde 52,06 olup, bunun 15,4 milyon hektarı tarla bitkileri ekim alanı, 3,5 milyon hektarı nadasa bırakılan alan, 783 bin hektarı da sebze üretim alanıdır.

Tarım arazilerinin en önemli sorunlarından biri tarım işletmelerinin çok küçük ve çok parçalı olmasıdır. Bu olgu da kuşkusuz üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle

1950 yılından itibaren tarım sektöründeki makineleşme ile birlikte tarım alanları artmıştır. İşlenen tarım alanı 1950 yılında 25,3 milyon hektara, 1980'li yılların sonunda yaklaşık 28 milyon hektar seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 12. Türkiye Tarım Alanları (Bin Ha)

Yıl	Toplam Tarım Alanı	Toplam İşlenen Alan ve uzun Ömürlü Bitki Alanı	İşlenen Tarım Alanı			Uzun Ömürlü Bitkilerin alanı	Çayır ve Mera Arazisi
			Ekilen alan	Nadas	Toplam		
1990	42.033	27.856	18.868	5.324	24.827	3.029	14.177
1995	39.212	26.834	18.252	5.124	24.373	2.520	12.378
2000	38.757	26.379	18.038	4.826	23.826	2.611	12.378
2005 (1)	41.223	26.606	18.005	4.876	23.830	2.831	14.617
2010	39.012	24.395	16.333	4.249	20.582	3.011	14.617
2011	38.231	23.614	15.692	4.017	19.709	3.091	14.617
2012	38.399	23.782	15.463	4.286	19.749	3.201	14.617
2013	38.423	23.806	15.613	4.148	19.761	3.232	14.617
2014	38.560	23.943	15.789	4.108	19.897	3.238	14.617
2015	38.551	23.934	15.723	4.114	19.837	3.284	14.617
2016	38.328	23.711	15.575	3.998	19.573	3.329	14.617
2017	37.992	23.375	15.532	3.697	19.229	3.343	14.617
2018	37.816	23.199	15.435	3.512	18.947	3.462	14.617

Kaynak: TÜİK

(1) 1995 yılından itibaren sadece meyve ve zeytin kaplı alanlar verilmiş olup, dağınık ağaçların kapladığı alan dahil edilmemiştir.

Tarım alanlarında görülen azalmanın nedenleri arasında, tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanıma tahsis edilmesi, yeterli geliri elde edemeyen küçük ölçekli işletme arazilerinin bir kısmının tarım dışı kalması ve yanlış tarımsal faaliyetler ile yanlış arazi kullanımı sonucu karşılaşılan toprak bozulumu yer almaktadır.

2.1.2. Tarım İşletmeleri ve Tarım Arazilerinin Parçalılık Durumu

Ülkemizde tarım toprakları, miras hukukundan kaynaklanan olumsuzluklar nedeniyle, üzerinde kârlı işletmeler kurulmasına olanak vermeyecek ölçüde küçük parçalara ayrılmıştır. Bunun sonucunda, tarım alanları ekonomik kullanım sınırının altına düşmektedir. Ülkemizde tarımsal işletmelerde verimliliği büyük ölçüde düşüren arazi parçalanmasının en büyük nedenlerinden biri, Medeni Kanunun 589 maddesinden kaynaklanan "miras ve intikal" yoluyla parçalanmadır. Başka bir ifadeyle, arazi parçalanması iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi, veraset neticesinde işletmelere ait arazilerinin küçülmesi, bir diğeri ise tarım işletmelerine ait toplam arazi miktarının birbirinden uzak ve küçük parçalardan teşekkül etmesidir. Arazi parçalanmasının nedenlerine baktığımızda, tarımsal nüfusun yoğunluğu, bir işletmeye ait arazilerin varisler arasında bölünmesi ve her varisin özellikle verimli arazilerden pay almak istemesi, karayolu, demiryolu, sulama kanalı, kiracılık ve ortaklık gibi nedenler görülmektedir.

Tablo 13. Türkiye’de Tarımsal İşletme Sayısı ve Ortalama İşletme Büyüklüğü

Yıllar	İşletme Sayısı	Hayvansal ve Bitkisel (yüzde)	Yalnız Hayvansal (yüzde)	Yalnız Bitkisel (yüzde)	Ortalama İşletme Büyüklüğü (Da)
1950	2.527.000	-	-	-	77,0
1963	3.100.900	-	-	-	55,3
1970	3.058.900	83,30	9,40	7,30	55,8
1980	3.650.900	86,03	2,52	11,45	62,3
1991	4.091.530	72,14	3,43	24,43	52,7
2001	3.075.516	67,42	2,36	30,22	61,0

Kaynak: 2001 Genel Tarım Sayımı

Tablodan da görüldüğü gibi 1950 yılında 2 milyon 527 bin olan tarım işletmesi sayısı yüzde 18’lik bir artışla, 2001 yılı itibarıyla 3 milyon 75 bin 516 işletmeye çıkmıştır. Ortalama işletme büyüklüğü ise 77 dekaradan 61 dekara gerilemiştir.

2001 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre, ülkemizde tarım toprakları miras hukukundan kaynaklanan olumsuzluklar nedeniyle üzerinde karlı işletmeler kurulmasına olanak vermeyecek ölçüde küçük parçalara ayrılmıştır. Bunun sonucunda, tarım alanları ekonomik kullanım sınırının altına düşmektedir. Örneğin, genişliği 50 dekara kadar olan işletme sayısı, toplam işletmelerin yüzde 64,8’ini 500 dekaradan büyük işletmeler ise yüzde 0,7’sini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle toplam işlenen arazilerin yüzde 20’si 50 dekaradan daha küçük, yüzde 9,1’i ise 500 dekaradan daha geniştir. 2001 tarım sayımı sonuçlarına göre 100 dekarın altında araziye sahip olan işletme sayısı, toplam işletmelerin yüzde 83’ünü oluşturmaktadır.

Tablo 14. İşletme Büyüklüğü ve Parça Sayısına Göre, İşletme Sayısı, Arazi Parça Sayısı ve Arazi Büyüklüğü

Büyüklük (Da)	Toplam İşletme Sayısı	Toplam Parça Sayısı	Toplam Arazi (Da)
-5	178.006	292.514	481.987
5-9	290.461	664.173	1.952.471
10-19	539.816	1.650.312	7.378.022
20-49	950.840	3.831.683	29.531.619
50-99	560.049	2.836.069	38.127.032
100-199	327.363	1.881.198	43.884.395
200-499	153.685	997.015	42.075.497
500-999	17.429	135.983	11.218.554
1000-2499	4.199	32.760	5.476.930
2500-4999	222	1.189	695.541
5000+	57	509	3.526.175
Toplam	3.022.127	12.323.405	184.348.223

Kaynak: TÜİK, 2001 Genel Tarım Sayımı

Tarım sayımı sonuçlarından anlaşılacağı üzere tarım işletme ölçeklerinin küçüklüğü yanında çok parçalı yapısı yıllar itibarı ile azalmasına rağmen halen tarımın verimliliğinin artırılmasının önünde en büyük engellerden birini teşkil etmektedir. Türk tarım işletmele-

rinin, bu çok parçalı yapısı, tarıma teknoloji girmesine, uygun girdilerin kullanılmasına ve rasyonel tarım yapılmasına izin vermemekte, verimlilik yeterince yükseltilememekte ve üretici gelirleri giderek düşmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu anket yöntemiyle on yılda bir yapmış olduğu tarımsal işletme yapı araştırmasının 2016 yılı verilerini 19 Nisan 2018 tarihinde açıklamıştır. Bu araştırma ile ülkemiz tarımsal işletmelerin, fiziksel büyüklüklerinin belirlenmesi, tarımsal işletmelerin tip ve ekonomik büyüklüğü temel alınarak sınıflandırılması ve işletmelere ait temel yapısal istatistikleri derlenmiştir.

Özetle, 2006 araştırmasında tarımsal işletmeler, yüzde 32,7 ile 20-49 dekar işletme büyüklük grubunda yoğunlaşmasına rağmen 2016 araştırmasında tarımsal işletmeler, yüzde 25,9 ile işletme büyüklük grubunda yoğunlaşmıştır. 2006 araştırmasında tarımsal işletmeler tasarrufunda buldukları arazinin, yüzde 97'si iken 2016 da yüzde 97,1'i tarımsal amaçlı kullanmakta olduğu görülmüştür. Toplam tarım arazisinin yüzde 71,4'ü yalnız kendi arazisini işleten tarımsal işletmelerin tasarrufunda iken yüzde 59,9 olarak değişmiştir. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan işletmelerin yüzde 59,7'si, 1-4 baş hayvanı olan işletme büyüklüğü grubunda yer alırken 2016 araştırmasında yüzde 44,5 olarak değişmiştir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan işletmelerin yüzde 25,3'ü, 20-49 baş hayvanı olan işletme büyüklüğü grubunda yer alırken 2016 araştırmasında 50-149 baş hayvanı olan işletmelerde yüzde 28,5 olarak yoğunlaşmıştır.

2.1.3. Amaç Dışı Arazi Kullanımı

Türkiye'de bugüne kadar izlenen politikaların yanı sıra konu ile ilgili mevzuatın uygulanmasında yaşanan sorunlar nedeniyle, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımları halen önemli bir sorundur. Tarım arazilerinin amaç dışı kullanılmalarının en önemli nedeni sürdürülebilir kullanılmalarını sağlayacak arazi kullanım planlarının yapılmamış olması veya yapılmış olan planlarda ise sürdürülebilir arazi yönetimi ilkelerinin temel alınmamış olmasıdır.

Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımında karayolları, hem bizzat kapladığı geniş alanlar, hem de çevresinde geliştirdiği endüstriyel ve kentsel yerleşim nedeniyle çok olumsuz etkide bulunabilmektedir. Karayolu enerji ve iletişim ağlarını yanında toplayarak bu olumsuz etkiyi hızlandırmaktadır.

Amaç dışı arazi kullanımının özellikle Trakya, Çukurova, Bursa, Kocaeli, Adapazarı, Gediz, Menemen, Salihli, Kemalpaşa, Tarsus ve Düzce gibi verimli tarım alanlarının bulunduğu bölgelerde yoğunlaşması konunun önemini artırmaktadır. Bu durum hem verimli tarım alanlarının kaybına neden olmakta, hem de bu alanlarda daha önce büyük masraflarla yapılmış sulama ve tarımsal altyapı yatırımları heba olmaktadır.

Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının yanı sıra yanlış arazi kullanımı da topraklarımızın elden çıkmasına yol açan en önemli faktörlerden biridir.

Ülkemiz topraklarının yaklaşık yüzde 90'ında, tarım alanlarının ise yüzde 59'unda çeşitli derecelerde erozyon görülmektedir. Türkiye'de tarım arazileri daha önce de belirtildiği üzere, kurak ve yarı kurak iklim koşullarına bağlı doğal etmenlerin yanı sıra insan faaliyetlerinin de etkisi nedeniyle tuzluluk, erozyon ve çölleşme gibi çeşitli sorunlarla karşı

karşıyadır. Yıllık yağış, gerek miktar gerekse yıl içerisinde dağılımı bakımından topraktaki tuzların yıkanmasını sağlama noktasında yeterli olmadığından tuzluluk artmakta ve bu durum çoraklaşmayı hızlandırmaktadır.

En önemli doğal kaynaklarımızdan olan toprak varlığının korunması, kullanımı gibi konularda çok çeşitli mevzuatlar bulunmaktadır. Öncelikle 1982 Anayasası; toprak ve su kaynaklarının toplum yararına kullanılmasıyla ilgili birçok hüküm içermektedir. Ana hatlarıyla, Anayasanın 44. maddesi; "toprağın verimli ve ekonomik olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek, topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlama amacıyla gerekli tedbirleri almak"; 45. maddesi; "tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek..." konularında devleti görevli saymıştır. 166. maddesi ise; tüm kaynakların verimli kullanılmasının esas alınacağını ve yatırımlarda toplum yararları ve gereklerinin gözetileceğini belirtmektedir. Bu kapsamda toprak ve su kaynaklarının ülke genelinde bütüncül bir yaklaşımla ve ulusal düzeyde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde arazi kullanımında temel Kanun ise 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'dur. 2005 yılında çıkarılan Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu çerçevesinde, arazi ve toprak kaynaklarının bilimsel esaslara uygun olarak belirlenmesi, sınıflandırılması, arazi kullanım planlarının hazırlanması, koruma ve geliştirme sürecinde toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutlarının katılımcı yöntemlerle değerlendirilmesi, amaç dışı ve yanlış kullanımların önlenmesi ile korumayı sağlayacak yöntemlerin oluşturulmasına ilişkin hususlar yasal zemine kavuşturulmuştur. Bu yasaya göre, "Mutlak tarım arazileri, özel ürün üretilen araziler, dikili araziler, sulanan arazilerin" bazı istisnalar dışında tarım dışı amaçla kullanılmayacağı belirtilmektedir. 5403 sayılı kanun ile bölünemez arazi büyüklükleri artırılmasına rağmen uygulamada maalesef bölünmenin önüne geçilememektedir. Bu nedenle yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuş ve son olarak 15 Mayıs 2014 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanununda, 6537 sayılı Kanunla yapılan değişikliklerle, asgari tarımsal arazi büyüklüğü belirlenmiş ve belirlenen asgari büyüklüğe erişmiş tarımsal araziler, bölünemez eşya niteliği kazanmıştır. Kanunda gerçekleştirilen değişikliklerle, asgari tarımsal arazi büyüklüğü ve yeterli gelirli tarımsal arazi büyüklüğü kavramları tanımlanmış, belirlenen büyüklükteki tarımsal araziler üzerinde gerçekleştirilecek mülkiyeti aktarıcı nitelikli işlemlerin yanı sıra, intikal ve miras taksimi işlemlerinde önemli değişiklikler öngörülmüştür.

Bilindiği üzere ülkemiz tarım arazileri, üzerinde karlı işletmeler kurulmasına olanak vermeyecek ölçüde miras yolu ile küçük parçalara ayrılmıştır. Bunun sonucunda, tarım alanları ekonomik kullanım sınırının altına düşmüştür. Tarım arazilerinin miras yolu ile bölünmesinin önlenmesi amacıyla hazırlanan ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda değişiklik yapılmasını öngören kanun tasarısı 30 Nisan 2014 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiş ve 15 Mayıs 2014 tarih ve 29001 sayılı Resmi Gazete'de 6537 Sayılı Kanun yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklik ile amaç, toprağın korunması, geliştirilmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması, asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi, tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerin çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak planlı kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirlemektir. Tarım arazilerine

bölünemez eşya statüsü kazandıran ve Birliğimiz çabalarıyla da yapılan bu düzenleme tarım arazilerimiz açısından önemli bir reform olmuştur. Ancak geç kalmış bir uygulamadır. Yaklaşık yedi bin yıldır tarım yapılan Anadolu topraklarının hala sorunlar yumağında olması maalesef çok üzücüdür. Sanayinin de itici gücü olması hasebiyle tarım arazilerinin artık parçalanmaması ve arazi toplulaştırma çalışmalarıyla yapısal bütünlüğe kavuşması gerekir.

Halen 6,1 milyon hektar arazide toplulaştırma çalışmaları tamamlanmıştır. Ülkemizde toplulaştırma yapılabilecek alanın 14,3 milyon hektarı bulunduğu ifade edilmektedir. Toplulaştırma çalışmalarının hızlandırılması ve bir an önce toplulaştırma alanının 14,3 milyon hektara çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca arazi toplulaştırma çalışmalarında sosyo-ekonomik ve kültürel yapı ve değerlendirmeler de dikkate alınmalıdır.

2.1.4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde küçük işletme sahibi çiftçilerimizin yetersiz gelirleri ile artan üretim maliyetlerini karşılayamadığından tarımsal faaliyetlerini sürdürmeleri oldukça güç hale gelmiştir. Üretilmeyen kaynak olan ve gıda güvenliğimizin teminatı topraklarımızı korumalı ve stratejik öneme sahip bu konu öncelikli olmalıdır. Tarım topraklarının sorunlarının giderilmesinde ise öncelikle ve ivedilikle arazi kullanım planlaması ve üretim planlamasının birlikte yapılması şarttır.

Tarım olmadan istikrarlı bir kalkınma olmayacağı dikkate alındığında, ülkelerin kalkınmalarını sağlamak açısından sürdürülebilir bir tarımsal üretimin temin edilmesi büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir tarımsal üretim ise, ancak üretimde kullanılan üretim faktörlerinin tükenmesine ve bozulmasına neden olmadan, bunları etkin bir şekilde kullanarak gelecek nesillere bırakmakla olacaktır.

Tarımın en önemli üretim faktörü hiç kuşkusuz topraktır. Toprağı bu denli önemli yapan husus ise, daha önce de altı çizildiği üzere, onun yeniden üretilmeyen bir kıt kaynak olmasıdır. Bu kapsamda, insanlarımızın yeterli ve güvenilir gıdaya ulaşabilmeleri, kalkınmamızın teminatı olan sağlıklı gelecek nesillerin yetiştirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması, ekonominin gelişimi ve yaşanabilir bir çevre için tarım arazileri sürdürülebilir bir şekilde kullanılmalıdır.

Türkiye’de uzun yıllar boyunca yanlış ve amaç dışı kullanımlar nedeniyle tarım arazileri üzerine olumsuz etkide bulunulmuştur. Ancak, son yıllarda dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde sürdürülebilir arazi kullanımı konusunda bilincin artmakta olduğu ve bu konuda çeşitli adımların atıldığı görülmektedir. Son yıllarda artan arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri, tarım bilgi sisteminin oluşturulmasına yönelik projeler ve sulama yatırımlarının hızlandırılması, tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesinin önlenmesine ilişkin mevzuat değişikliği sürdürülebilir arazi kullanımı ve yönetimine ilişkin ümit verici gelişmelerdir.

Türkiye dünyada toprak rezervi azalan ülkelerden biridir. Toprak ve su kaynaklarının korunması insanlığın ve yaşamın devamlılığı için önemlidir. Tarım ve hayvancılık hiçbir zaman ihmal edilmemeli, tarım topraklarımızı özenle korumalı ve sürdürülebilir arazi yönetimi ilkelerine göre çalışmalıyız.

Kaynaklar

1. TÜİK, 2018 Yılı İtibarı ile Tarım ve Orman Alanları
2. VIII. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, 2015, Ankara
3. DPT, Tarım İstatistikleri Özeti, 2008, Ankara
4. DPT, Kamu Yatırımları, 2009, Ankara
5. TÜİK, Genel Tarım Sayımı, 2001
6. TÜİK, 2016 yılı Tarımsal İşletme Yapı Araştırması
7. TZOB Ziraî ve İktisadî Rapor 2011-2014

2.2. Türkiye'nin Su Varlığı ve Kullanma Durumu

Su kaynakları ülkelerin en önemli doğal zenginlikleri arasında yer almaktadır. Bu anlamda ülkemiz su zengini değildir. Suyu tasarruflu kullanmak durumundayız. Su genel anlamda enerji üretiminde, sanayide, içme ve kullanma suyu olarak ve tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Günümüzde Dünya genelinde tarımsal arazi alanını artırmak yerine, birim alanda daha fazla ürün alma düşüncesi hâkimdir. Ülkemizde ise, üzerinde tarım yapılabilecek arazilerin hemen hemen tamamı kullanıma açılmıştır. Bu nedenle, birim alanda daha fazla ürün elde etmek için, basınçlı tarımsal sulama sistemlerini yaygınlaştırmak ve bu amaçla su kaynaklarının geliştirilmesi ve rasyonel kullanımı büyük önem arz etmektedir.

Ayrıca gelecek kuşakların gıda ihtiyacının garanti altına alınması, verimliliğin artırılması için, tarımda kullanılan suyun sürdürülebilirliğinin sağlanması olmazsa olmazlarımız arasında olmalıdır.

Dünyada toplam su miktarı 1 milyar 4 milyon km³tür. Bu miktarın yüzde 2,5'i nehir ve göllerde tatlı su olarak bulunmaktadır. Tatlı suyun önemli bölümü ise (yüzde 90) kutuplarda ve yeraltında bulunmaktadır. Ülkemizin 18 milyar m³ olarak belirtilen yer altı su potansiyeli ve 94 milyar m³ yüzey suları ile birlikte yılda 112 milyar m³ tüketilebilir su potansiyeli vardır.

Su azlığı sınıfına giren ülkeler arasında olan ülkemizde kişi başına yıllık su tüketimi 1.366 m³tür. Bu rakam nüfusumuz arttıkça azalmaktadır. Uluslararası standartlara göre; su sıkıntısı ile karşı karşıya olan ülkeler, yıllık kişi başına düşen su miktarı 1.000 m³ ile 2.000 m³ arasında olan ülkeler olarak tanımlanır. 2030 yılına kadar ülke nüfusumuzun 100 milyona varacağı tahmin edilmektedir. Bu durumda kişi başına kullanılabilir su miktarımız 1.120 m³e düşeceği ve Türkiye suyu kıt ülkeler sınıfında yer alacağı ortaya çıkmaktadır.

Ülkemiz su kaynakları, su toplama ve boşaltım alanları olarak 26 büyük havzaya ayrılmıştır. Bu havzalardaki yıllık yağış ortalaması 574 mm olup, su olarak bu değer yıllık karşılığı 450 milyar m³tür. Bu suyun 265 milyar m³ü toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte ve yeraltı suyunu beslemektedir. Ülkemizde bürüt 185 milyar m³ suyun yıllık yüzey akışı gerçekleşmektedir. Bunun 31,1 milyar m³ü Fırat nehrinde (yüzde 16,8) ve 25,1 milyar m³ü Dicle nehrinde (yüzde 13,6) olmak üzere toplam 56,2 milyar m³ü (yüzde 30,4) bu iki havzada yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, ülkemizin su potansiyelinin üçte biri Dicle ve Fırat Havzalarında ve üçte ikisi ise diğer havzalarda yer almaktadır.

Ülkemizde toplam su potansiyelimizin 54 milyar m³ü kullanılmaktadır. Kullanılan suyun 40 milyar m³ü DSİ sulamalarında, 7 milyar m³ü sanayi ve 7 milyar m³ü de içme suyu olarak kullanılmaktadır.

Ülkemizde havzalar arası su potansiyeli dağılımı çok dengesizdir. Bugünkü teknoloji- de havzalar arası su transferi ekonomik olarak mümkün olmakla beraber çok masraflı ve sürdürülebilirlikten uzaktır. Dolayısıyla ülkemizin birçok bölgesi su kaynakları açısından yetersizlik göstermektedir. Yüzey suyunun ekonomik olarak kullanılmasının uygun olmadığı veya yetersiz olduğu alanlarda sulama suyu talebini yeraltı suyundan karşılamaktır. Ülkemizde 18 milyar m³ yeraltı suyu rezervi bulunmakta ve mevcut rezervin 16 milyar 178 milyon m³/yıl tahsisi yapılmaktadır.

Tablo 15. Rakamlarla Türkiye'nin Mevcut Su Durumu

Ülkemiz Geneline Düşen Yağış	574 milyar m ³ /yıl
Buharlaştırma, Terleme, Tutulma ve Sızma ile Kaybolan Miktar	265 milyar m ³ /yıl
Yıllık Yüzey Akışı	185 milyar m ³ /yıl
Kullanılabilir Yüzey suyu	94 milyar m ³ /yıl
Yıllık Çekilebilir Yer Altı Su Miktarı	18 milyar m ³ /yıl
Komşu Ülkelerden Gelen Toplam Su Miktarı (Net)	3 milyar m ³ /yıl
Türkiye'nin Kullanılabilir Toplam Su Potansiyeli	112 milyar m ³ /yıl
Kişi Başına Tüketilen Su Miktarı *	1.366 m ³ /yıl
Yıllık Su Tüketimimiz	54 milyar m ³ /yıl
DSİ Sulamalarında Kullanılan	40 milyar m ³ /yıl
İçme suyunda Kullanılan	7 milyar m ³ /yıl
Sanayide Kullanılan	7 milyar m ³ /yıl
Hizmetimizde Olan ve Tüketilmeyen	58 milyar m ³ /yıl

Kaynak: DSİ, 2018

* 2018 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Türkiye nüfusu 82 milyon kişidir.

Görüldüğü gibi, yılda su tüketimimiz 54 milyar m³ olup, toplam su potansiyelimizin yüzde 48,2'sini oluşturmaktadır. 2018 yılı DSİ verilerine göre su kullanımını sektörel bazda incelediğimizde, yüzde 12,9'u (7 milyar m³) sanayide, yüzde 12,9'u (7 milyar m³) içme suyu olarak ve yüzde 74'ü de (40 milyar m³) tarımsal sulamada kullanılmaktadır.

Küresel ısınmanın etkileri ile bitki örtüsünün zayıflamasıyla birlikte, ani ve şiddetli yağışlarla sellerin meydana geldiği ve doğal felaketlerin yaşandığı bilinmektedir. Gerek mevcut su kaynaklarımızın limitleri dışında kullanımı, gerekse iklim değişikliklerinin etkileri sonucunda, su kaynaklarında azalmaya yol açmaktadır. Küresel ısınma sonucu akarsu havzalarında yıllık akımlarda meydana gelecek azalma sonucunda tarımsal su ihtiyacı artacak ve bu azalma, tarımsal üretim üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Kurak ve yarı kurak alanların genişlemesine ek olarak, yıllık ortalama sıcaklığın artması, çölleşmeyi, tuzlanmayı ve erozyonu artıracaktır. Mevsimlik kar ve kar örtüsünün kapladığı alan azalacak, karla örtülü dönem kısalmaktadır. Kar erimesinden kaynaklanan akış zamanı ve hacmindeki değişiklik, su kaynakları üzerinde olumsuz etki yaratacaktır.

Türkiye'de kişi başına günlük su tüketimi ortalama 217 litre olup, küresel ısınmaya bağlı olarak beklenen miktarda yağış alınamaması, mevcut kaynakların her geçen gün azalarak yetersiz hale gelmesi sebebiyle Avrupa'da olduğu gibi ülkemizde de bu miktarın daha aşağılara çekilmesine özen gösterilmektedir. Suyun kamu malı olduğu gerçeğinden hareketle korunması ve tasarrufuna azami riayet edilmesi için toplumun eğitime de önem verilmelidir.

Sanayileşmiş ülkelerde milyonlarca ton kirleticinin akarsulara ve denizlere bırakıldığını ve bunun sonucunda dünyadaki birçok akarsuyun kirlenme nedeniyle sadece taşıma amaçlı kullanılabilir hale geldiği görülmektedir.

Ülkemizde Gediz, Büyük Menderes, Ergene, Meriç, Susurluk, Ankara Çayı ve Sakarya nehirlerinde “kirliliğin” ciddi boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelerde su kaynakları hızlı bir biçimde kirlenmekte ayrıca kaçak su çekimi nedeniyle üreticiler sağlıklı ve temiz su temininde sıkıntı çekmektedirler. Ayrıca ticari firmaların çayır ve meralarda bulunan su kaynaklarını yoğun biçimde kullanmaları sonucu söz konusu alanlarda kuruma tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Kirlilik kaynaklarının gerekli denetimlerle kontrol altına alınması ve kaçak su kullanımının önüne geçilmesi gerekmektedir.

2.2.1. Sulama Alanındaki Değişmeler

TÜİK 2018 yılı verilerine göre ülkemizdeki toplam tarım alanı 37,8 milyon hektar olup bu alanlar içerisinde işlenen tarım arazileri 23,2 milyon hektar, çayır ve mera arazileri ise 14,6 milyon hektarlık yer tutmaktadır. Ekili ve dikili alanların yaklaşık 8,5 milyon hektarı teknik ve ekonomik olarak yeraltı ve yerüstü sularla sulanabilir özellikte olup, DSI'nin 2018 verilerine göre, bunun ancak 6,6 milyon hektarı sulamaya açılmış olup, kalan 1,9 milyon hektarın da sulanması ve bunun için gereken sulama tesislerinin bir an önce inşaa edilmesi özel bir önem taşımaktadır.

Diğer bir anlatımla Türkiye'deki toplam ekili ve dikili alanların yüzde 17,4'ünde sulu tarım yapılırken, yüzde 82,6'sında kuru tarım yapılmaktadır. Halen işlenen 20 milyon hektar işlenen tarım arazisinin 3,6 milyon hektarı yağışların azlığı nedeniyle her yıl nadasa bırakılmaktadır.

Sanayinin ihtiyacı olan zirai ürünlerin dengeli ve sürekli üretilebilmesi, tarım kesiminde çalışan nüfusun işsizlik probleminin çözülmesi ve hayat standardının yükseltilmesi için DSI Genel Müdürlüğüne 2018 yılı sonuna kadar yapılmış olan hidrojeolojik etütler neticesinde tespit edilmiş olan yer altı suyu rezervi yıllık 18 milyar m³'tür. Bu miktarın yıllık 3 milyar 958 milyon m³'ü DSI, kamu kuruluşları ve sulama kooperatiflerine ait devlet eliyle yapılan sulamalarda, 12 milyar 220 milyon m³'ü içme-kullanma ve sanayi suyu ihtiyaçları ile münferit özel sulamalarda olmak üzere toplamda 16 milyar 178 milyon m³'ü yer altı suyu rezervi tahsis edilmiştir.

Tablo 16. Sulamaya Açılan Alan ve Yeraltı Suyu Rezervi, 2018

Teknik ve ekonomik açıdan sulanabilecek alan (ha)	8.500.000
Devlet ve halk tarafından sulamaya açılan alan (brüt, ha)	6.600.000
Sulanabilir alan içerisinde sulamaya açılan alanların oranı	% 77,6
DSI tarafından tespit edilmiş yer altı suyu rezervi	18 km ³ /yıl

Kaynak: DSI

Tablo 17. YAS Rezerv ve Tahsis Tablosu

Tahsis Şekli	Miktarı (km ²)	Oranı (%)
Yeraltı suyu sulamaları	3,958	21,9
İçme-kullanma-sanayi	5,716	31,8
Münferit sulamalar	6,504	36,1
Tahsis edilmeyen	1822	10,1
Toplam	18,00	100

Kaynak: DSİ

DSİ tarafından inşa edilerek işletmeye açılan sulama tesislerinin yüzde 79'u açık, yüzde 21'i borulu sistem olup, inşa halindeki projelerin yüzde 11'i açık, yüzde 89'u ise borulu sistemdir. İzleme ve değerlendirme sonuçlarına göre söz konusu tesislerde yüzde 70 yüzeysel, yüzde 17 yağmurlama, yüzde 13 damla sulama yöntemi kullanılmaktadır. (2017 Ormancılık ve Su Şurası)

Ülkemizde sulamaya açılan alanların büyük bir kısmında hala geleneksel yüzeysel sulama yöntemlerinin uygulandığı görülmektedir. Salma, tava ve karık sulama yöntemleri ile sulanan alanlarda yaşanan çok düşük su uygulama randımanları nedeniyle su kaynakları etkin kullanılamamakta ve çevresel problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yüzeysel sulama yöntemlerinin seçimi, sulama şebekesinin altyapı yetersizliği, eksik yayım faaliyetleri, ekonomik nedenler veya su kullanıcılarının tarımsal uygulamalarda tercihini geleneksel yöntemlerden yana kullanmasından kaynaklanmaktadır.

Tarım işletmelerinin giderek küçülmesi, arazi veraset sorunları ve buna bağlı olarak gelir ve sermaye düşüklüğü sulama ile elde edilen karlılığı düşürmektedir. Tarım sektörünün bu gibi yapısal sorunlarının çözülmesi ile elde edilen katma değer artışı daha da artacaktır.

Sulamadan önce kuru tarım yapılan alanlarda hububat ağırlıklı ekim yapılırken, sulamadan sonra ürün çeşitliliği meydana gelmesidir.

Su kaynaklarının kapasite ve kalitesinde yaşanan sıkıntılar, su kaynaklarından optimum düzeyde yararlanmamız gerektiğini ve bunun kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Sulu tarımda aşırı su kullanımına yol açan sulama yöntemleri yerine, sulama yüzde 60 tasarruf sağlayan basınçlı sulama yöntemlerine geçilmelidir. Ülkemizde basınçlı sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması için teşvik ve hibeler artırılarak üreticilerimiz için daha cazip hale getirilmelidir.

2.2.2. Sulama Oranları

2018 yılında DSİ tarafından işletilen ve devredilen sulamalarda sulama oranı yüzde 66, sulama randımanı ise yüzde 48 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum sulamaya açılan alanlarımızın yaklaşık yarısı su olduğu halde sudan istifade edemediğini göstermektedir.

Ülkemiz sulamalarında önemli bir sorun da sulamada meydana gelen kayıplardır. Ülkemizde mevcut sulama sistemlerinin ekonomik ömrünü tamamlamış olması nedeniyle, bakım ve onarımı gerekmektedir. Ülkemizde sulama oranı ve randımanının düşüklüğünün en önemli sebebi de sulama şebekelerinde meydana gelen kayıplardır. Ekonomik ömrü-

nü tamamlamış kanalların bakım ve onarımı tamamlanarak sulamaya açılmalıdır. Bir diğer husus ise sulamada etkinlik ve verimlilik. Bu nedenle, arazi toplulaştırması çalışmaları hızlandırılmalıdır.

Tarım alanların sulanmama sebepleri;

- Ekonomik nedenler,
- Yağışların yeterli olması ve çiftçinin sulama talebinin olmaması,
- Su kaynağı ve tesis yetersizliği,
- Tarım alanlarının yerleşim, sanayi ve turizm vb. alana dönüşmesi, sulanmayan çayır-mera alanı,
- Topoğrafya yetersizliği, bakım onarım yetersizliği,
- Arazinin parçalı olması,
- Tuzluluk ve alkalilik, taban suyu seviyesinin fazlalığı ve diğer nedenlerdir.

DSİ'nin büyük emek ve kaynaklar harcanarak yaptığı yatırımların böylesine sebeplerden dolayı kullanılamaması yatırımların tasarım ve planlanmasında sıkıntılar olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Toplulaştırma çalışmalarının yapılmadığı alanlarda, suyun ekonomik kullanması önemli ölçüde engellenmektedir. Arazi toplulaştırmasının yapıldığı sahalarda ise sulama oranı yüzde 90'ların üstüne çıktığı bilinmektedir.

28 Nisan 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7139 sayılı Kanun ile Arazi Toplulaştırma ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri İş ve İşlemleri için yetki Tarım Reformu Genel Müdürlüğünden alınıp, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Ayrıca söz konusu kanunda 8 Mart 2011 tarihli ve 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanununa göre tüzel kişiliği sona eren sulama birlikleri tarafından işletme ve bakım hizmetleri yerine getirilen sulama tesisleri ile DSİ tarafından inşa edilen sulama tesisleri DSİ tarafından işletilir veya ilgili idarenin talebi ve DSİ'nin teklifi üzerine bağlı olduğu Bakan tarafından onaylanır. İşletme ve bakım hizmetleri yerine getirilmek üzere büyükşehir belediyesinin görev alanı içinde kalan yerlerde yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarına, yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları tarafından devralınan sulama tesisleri su ve kanalizasyon idarelerine veya ilçe belediyelerine, büyükşehir belediyesi dışında kalan yerlerde ise belediyelere veya il özel idarelerine devredilmiştir.

Söz konusu kanunda önemli bir diğer husus ise, devlet tarafından yapılacak destekleme ödemesi almaya hak kazanan çiftçilerin vadesi geldiği halde ödenmeyen sulama işletme ve bakım ücreti veya su kullanım hizmet bedeli borcu bulunması halinde; DSİ veya işletme ve bakım sorumluluğu devredilen gerçek veya tüzel kişi tarafından tarımsal destekleme ödemesi yapacak bankaya borç miktarı bildirileceği, bu bildirim üzerine; destekleme ödemelerinden borç tutarı mahsup edilerek, DSİ veya işletme ve bakım sorumluluğu devredilen gerçek veya tüzel kişiye ödeneceği belirtilmiştir. Üreticilerimizin alacağı desteklerin borçlarına mahsuben zorunlu olarak DSİ veya devredilen gerçek veya tüzel kişilere ödenmesi üreticilerimizi sıkıntıya sokacaktır. Şöyle ki verilen destekler üreticinin üretimde kalmasını ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini sağlayan önemli bir unsurdur. Çünkü üreticilerimiz almış olduğu destekle bir sonraki üretim sezonu için girdi temini sağlamaktadır. Tasarıda yer alan desteklerin sulama borçlarına mahsup edilmesi uygulamadan vazgeçilmelidir.

2.2.3. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde tarımda verimliliğin artması ve gelecek kuşakların gıda ihtiyacının garanti altına alınması için tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması şarttır. Nüfus artışı ile beraber artan gıda talebi, küresel ısınma gibi tehditlerle birleşince ülke nüfusunun gıda güvencesinin sağlanması için tarımsal faaliyetlerde verimliliğini artırarak, ekonomik kalkınmayı sağlamak ve devam ettirmek toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimine bağlıdır.

Bunun için yapılması gerekenler;

- Etkin sulama yatırımlarının artırılması,
- Sulamaya açılan arazilerde ve yeni açılacak alanlarda etkin sulama sistemlerinin kurulması,
- Yüzey ve yeraltı sularının en uygun şekilde depolanması,
- Toprak ve su kaynaklarının israfının önlenmesi ve üreticiler ile kamuoyunun bu konulardaki farkındalığının artırılması,
- Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına izin verilmemesi erozyonun ve çoraklaşmanın önüne geçecek önlemlerin alınması olarak sıralanabilir.

Ayrıca sulama yatırımları hızla tamamlanmalı, GAP, KOP, DAP eylem planında belirtilen tüm sulama yatırımları hızlandırılarak bitirilmelidir.

Kuraklığa dayanıklı kültür bitkilerine verilen ürün bazlı desteklerin artırılması ve su ihtiyacı az kültür bitkilerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Yörede yer altı sularının da azalmanın önüne geçmek amacı ile üreticilere ek bir külfet (masraf) getirmeden ruhsatsız kuyular ruhsatlandırılmalı ve yeraltı suları kuyularında üretimi azaltmayacak şekilde kullanım kontrol altına alınmalıdır.

Ülkemizde halen daha olması gerektiği seviyeye gelemeyen ve önemli bir miktarda su tasarrufu sağlayan basınçlı sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması için teşvik ve hibeler artırılarak üreticilerimiz için daha cazip hale getirilmeli ve modern sulama sistemleri yaygınlaştırmak için gerekli çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Ayrıca sulanmayan alanlar sulamaya açıldığında, istihdamda artış sağlanacak ve bu sebeple kırsal alandan büyük şehirlere göç büyük ölçüde önlenecektir. Sulama oranları ve sulama randımanları yükseltilmelidir. Arazi toplulaştırma çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir. Yer altı suyunun korunmasına yönelik uygulamaya üreticilerimiz teşvik edilmelidir.

Çölleşme söz konusu olan bölgelerde, yer altı sularını korumak için üretici kuraklığa dayanıklı kültür bitkileri tarımına teşvik edilmeli, üretimini yaptığı en fazla gelir getiren ürün ile olan fark, ürün bazlı destek olarak üreticiye ödenmelidir.

Sahip olduğumuz arazilerin ve su kaynaklarının özelliklerine ve seçilecek bitki desenine uygun modern sulama sistem ve yönteminin seçilmesi, projelenmesi ve tekniğine uygun olarak kullanılması doğal kaynaklarımızın en iyi şekilde bir sonraki nesillere aktarılmasını ve sürdürülebilir bir tarımsal üretimin yapılmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. TÜİK
2. TZOB Zırai ve İktisadi Rapor 2011-2014
3. DSİ Faaliyet Raporu
4. 2017 Ormancılık ve Su Şurası Raporu
5. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
6. KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
7. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
8. <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/use-of-freshwater-resources-2/assessment-3>

3. ORMAN VARLIĞI VE KULLANIM DURUMU

Orman, öncelikle ağaçlar olmak üzere bitkisel, hayvansal ve mineral maddeler bütünü ve kendini oluşturan bu maddelerin karşılıklı etkileşimi ve beraberliği sonucu kurulmuş doğal bir ekosistemdir. Bu maddelerden herhangi birinin eksikliği, orman varlığının sürekliliğini tehlikeye sokar.

Dünyadaki hızlı nüfus artışı ve sanayileşme, doğal kaynakları ciddi şekilde etkilemektedir. Dünya nüfusunun giderek artması, orman ham maddesine olan talebin karşılanmasına devam edilmesi, orman tahribatının daha da artacağını göstermektedir. Bu nedenle, sadece odun üretimi bakımından bakılsa bile, bu ihtiyacın karşılanması için yapılacak ağaçlandırmalarla orman alanlarının artırılması gerekir.

3.1. Dünya Orman Varlığı

Dünyanın toplam ormanlık alanı 4 milyar hektar civarında olup ormanlık alanın toplam kara alanına oranı yüzde 29,6'dır.

Tablo 18. Dünyadaki Ormanlık Alanların Kıtalara Göre Dağılımı (Bin Ha)

Kıta	Toplam Alan	Toplam Orman Alanı	Toplam Alana
Asya	3.197.895	594.152	18,6
Afrika	3.030.564	621.266	20,5
Kuzey ve Orta Amerika	2.271.781	743.443	32,7
Güney Amerika	1.780.430	839.986	47,2
Avrupa	2.329.852	1.015.864	43,6
Okyanusya	856.143	173.827	20,3
Diğer	23.414	7.286	31,1
Dünya	13.490.079	3.995.824	29,6

Kaynak: FAO, 2016

Rusya Federasyonu, Brezilya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti en çok orman varlığına sahip ülkelerdir.

Rusya 814 milyon 889 bin hektar alanla dünyanın en büyük orman alanına sahiptir. Rusya ormanları tüm dünya ormanlarının yüzde 20,4'ünü oluşturmaktadır. Rusya, Türkiye orman ürünleri ticareti açısından hem tedarik kaynağı hem olası bir rakip olarak önemli bir ülkedir.

Çin son beş yılda her yıl 1 milyon 5 bin hektarı bulan ağaçlandırmalar ile orman varlığını hızla artırmaktadır.

Ormanlar, sadece odun hammaddesi için değil insanların ortak ihtiyaçları olan ekosistem hizmetleri ile de yakından ilgilidir. Ayrıca, ormanlarda kamu mülkiyeti ve denetimi konusunda baskın bir anlayış bulunmaktadır.

3.2. Türkiye Orman Varlığı

Türkiye'de ilk ormancılık kurumununun 1839 yılında kurulan Orman Müdürlüğü olduğu kabul edilir. 1857 yılında ilk Orman Mektebi açılarak, gerekli uzman insan kaynağı yetiştirilmeye başlanmıştır. 3116 sayılı ilk Orman Kanunu'nun çıkarıldığı, 3204 sayılı kuruluş

kanunu ile bugünkü Orman Genel Müdürlüğü'nün devlet yapısı içerisindeki yerini aldığı 1937 yılı, teknik ormancılığın uygulanmaya başlandığı tarih olarak kabul edilmektedir. Anılan Müdürlük ilk olarak merkeze bağlı devlet orman işletme müdürlükleri şeklinde örgütlenmiştir. 1951 yılına gelindiğinde örgüt yapısına bölge müdürlükleri dâhil edilmiştir. 1969 yılında devlet yapısı içerisinde ilk defa bir Orman Bakanlığına yer verilmiş ve Orman Umum Müdürlüğü'nün ismi Orman Genel Müdürlüğü (OGM) şeklinde değiştirilmiştir. OGM, Gıda Tarım ve Hayvancılık ve Orman ve Su İşleri Bakanlıklarının birleştirilmesi nedeniyle Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Ülkemizdeki ormanlarının tamamına yakını devletin hüküm ve tasarrufu altında olup büyük çoğunluğu Orman Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmektedir.

Ülkemiz yüzölçümünün yaklaşık yüzde 28,6'sına denk gelen 22 milyon 342 bin hektar alan orman arazisidir. İlgili Bakanlık, 2030 yılına kadar orman varlığının ülke yüzölçümüne oranını yüzde 30 düzeyine ulaştırmayı hedeflemektedir. Mevcut durumdaki ormanlarımızın 19 milyon 619 bin hektarı koru, 2 milyon 723 bin hektarı ise baltalık orman niteliğindedir.

Dünyada en önemli karbon yutaklarından biri olan ormanlar büyük bir hızla azalırken, ülkemiz bugüne kadar yapmış olduğu ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve bozuk ormanların iyileştirilmesi çalışmaları ile orman varlığını artıran ülkelerdendir.

6831 sayılı orman Kanunu'nun 4'üncü maddesine göre ormanlar mülkiyet ve idare bakımından;

- Devlet ormanları,
- Tüzel kişiliğe sahip kamu kurum ve kuruluşu ormanları,
- Özel ormanlar,

Vasıf ve karakter bakımından ise;

- Muhafaza ormanları,
- Milli parklar,
- İstihsal ormanları olmak üzere sınıflandırılmışlardır.

6831 sayılı Orman Kanunu'nun 25' inci maddesi ile de ilk kez milli parklar kavramı bir kanun içinde yer almıştır. 1958 yılından 2016 yılı sonuna kadar geçen sürede 42 adet Milli Park, 209 adet Tabiat Parkı, 30 adet Tabiatı Koruma Alanı ve 111 adet Tabiat Anıtı ilan edilmiştir.

Tablo 19. 2015 Yılı Türkiye Orman Varlığı (Ha)

Orman Formu	Normal	Bozuk	Toplam Koru Alanı	Toplam Baltalık Alanı
Koru	11.919.061	7.700.657	19.619.718	-
Baltalık	785.087	1.938.130	-	2.723.217
Toplam	1.2704.148	9.638.787	-	-
Toplam Orman Alanı	22.342.935			

Kaynak: OGM

Orman alanlarımızın yüzde 12,1'i baltalık ağaçlar, yüzde 87,9'unu da koru ormanları oluşturmaktadır. Yine orman alanlarımızın yüzde 57'si normal, yüzde 43'ü bozuk ormanlar oluşturmaktadır. Bozuk ve normal orman alanlarımızın yüzde 25,1'ini kızılçam, yüzde

26,3'ünü meşe, yüzde 19'unu karaçam, yüzde 8,5'ini kayın, yüzde 6,8'ini sarıçam ve yüzde 4,3'ünü ardıç ağaç türleri oluşturmaktadır. Geri kalan ormanların yüzde 9,9'unu ise köknar, sedir, ladin, kızılğaç, kestane, fıstıkçamı, gürgen ihlamur, dişbudak, kavak, okaliptüs ve diğer ağaç türleri oluşturmaktadır.

Tablo 20. Orman Alanlarının Ağaç Türlerine Göre Dağılımı, 2015 (Ha)

Ağaç türü grupları	Normal	Bozuk	Toplam
Kızılçam	3.451.269	2.158.946	5.610.215
Meşe	2.382.933	3.503.262	5.886.195
Karaçam	2.727.524	1.517.397	4.244.921
Kayın	1.630.196	269.733	1.899.929
Sarıçam	882.231	636.698	1.518.929
Göknar	383.422	201.359	584.781
Ardıç	218.303	740.120	958.423
Sedir	247.162	235.229	482.391
Ladin	229.191	93.666	322.857
Kızılğaç	113.161	33.569	146.730
Kestane	68.229	20.214	88.443
Fıstıkçamı	128.721	33.250	161.971
Gürgen	28.252	6.737	34.989
Ihlamur	10.408	2.166	12.574
Dişbudak	6.707	505	7.212
Kavak	6.445	9.843	16.288
Okaliptus	1.353	51	1.404
Diğer Türler	188.641	176.042	364.683
Toplam	12.704.148	9.638.787	22.342.935

Kaynak: OGM

Ülkemizde ilk orman envanter sonuçları 1963-1972 yılları arasında elde edilmiştir. Ülkemizde orman varlığına ilişkin ilk ulusal envanter sonuçları 1973 yılında elde edilmiştir. Bu envanter sonuçlarına göre ormanlık alanımızda son 42 yılda yaklaşık 2,1 milyon hektarlık yani yüzde 10,4 oranında bir artış olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Orman Köyleri

Ülkemizde, sınırları içinde devlet ormanı bulunan köyler "Orman Köyü" olarak tanımlanmakta olup, orman içi köyler ve orman bitişiği köyler olarak iki sınıfa ayrılmaktadırlar.

Orman İçi Köy: Mülki sınırları içinde orman olması şartıyla evlerin toplu bulunduğu yerleşim alanından itibaren aralıksız devam eden arazileri dört yönden ormanlarla çevrili köyler olarak tanımlanmaktadır.

Ormana Bitişik Köy: Mülki sınırları içinde orman olup da orman içi sayılmayan köyler olarak tanımlanmaktadır.

2017 verilerine göre 22 bin 712 orman köyünde 7 milyon 13 bin 592 kişi yaşamakta olup, ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 8,6'sını, kırsal nüfusun (2017 kırsal nüfus 20,05 milyon) ise yüzde 35'ini oluşturmaktadır. Mülki sınırları içerisinde devlet ormanı bulunan köyler ile daha önce orman köyü iken 12 Kasım 2012 tarih ve 6360 sayılı Kanunla mahalleye dönüşen yerler orman köyü olarak tanımlanmaktadır. Orman köylerinde gelir düzeyi diğer köylere göre önemli derecede düşük olup, ağaçlandırma çalışmaları kapsamında odun

hammaddesi üretimine yönelik ağaçlandırmaların yanı sıra gelir getirici türlerden, ceviz, badem ve fıstıkçami gibi türlerle yapılan ağaçlandırmalarla, orman köylülerinin gelir seviyesi artırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca orman köylüleri güncel projelerle desteklenerek, sosyo-ekonomik yönden gelişmelerine katkı sağlanmakta, uygulamaya konulan entegre havza projelerinde orman köylüsünün desteklenmesine yönelik kaynak ayrılmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de, çevre sorunları geleceğimiz için büyük tehdit oluşturmaktadır. Erozyon, en önemli çevre sorunlarından biri ve toprak kaybının en büyük etkenidir. Erozyonla mücadelede ağaçlandırmanın önemi büyüktür.

Tablo 21. İbrelili ve Yapraklı Orman Serveti Dağılımı, 2015 (m³)

Orman Formu	İbreliler	Yapraklılar	Toplam
Normal	1.041.406.129	498.417.399	1.539.823.528
Bozuk	43.912.345	28.038.320	71.950.665
Toplam	1.085.318.474	526.455.719	1.611.774.193

Kaynak: OGM

Biyolojik çeşitlilik bakımından oldukça zengin olan ülkemiz bitki çeşitliliği bakımından da çok özel bir yere sahiptir. Ormanların içerdiği ağaç türü sayısı artıktıça farklı kullanımlara uygun ve çok çeşitli odun hammaddesi elde etme olanağı artmaktadır. Bu durum odun üretimi açısından bir üstünlük olarak değerlendirilmektedir. Ülkemiz konumu ve yapısı itibarıyla, Afrika-Asya kıtaları ile Avrupa kıtası arasında adeta köprü vazifesi görerek birçok canlı türünün kıtalar arası geçişini sağlamaktadır. Bu yapı değişken arazi yapısıyla birleşince zengin bir bitki türü ve bitki toplumu çeşitliliğinin oluşmasına neden olur. Ülkemizde 11 bin civarında bitki türü doğal yayılışını yapar ve bunların yüzde 35'i de endemiktir.

Ormanlar iklim, su ve toprak rejimi üzerindeki olumlu etkileri ve bir geçim kaynağı olması nedeniyle ulusal bir servettir. Orman bir ülkede toprak ve su kaynaklarının muhafazası için hayati önem taşımaktadır. Türkiye, içinde bulunduğu coğrafi konum, iklim, topografya, jeolojik yapı ve toprak şartları sebebi ile erozyona karşı oldukça hassastır. Tarım alanlarımızdaki çoraklaşma, ormanlık ve mera alanlarımızdaki tür çeşitliliğinin ve doğal yapının bozulması, yanlış arazi kullanımı uygulamalarından kaynaklanan betonlaşma ve toprak kirliliğinin devam ediyor olması, birkaç yüz sene önce Orta Anadolu'yu kaplayan ormanların bugün olmaması, ülkemizin çölleşme riski yüksek olan bir kara parçası durumunda olduğunu ortaya koyan sebeplerdir. Bu durum ülkemizde ağaçlandırma çalışmalarının ve ormanların korunmasının önemini gözler önüne sermektedir.

3.4. Sonuç ve Öneriler

Tarım politikalarından kaynaklanan sorunlar nedeniyle orman içi ve civarı köylerdeki çiftçilerin gelir düzeyleri düşmüş, buna karşılık alternatif gelir kaynakları geliştirilememiştir. Milli gelirden en az payı alan grupta yer alan bu vatandaşlarımızın sosyo-ekonomik sorunları bugün de önemini korumakta, insanlarımız mevcut geçim kaynaklarının yetersiz oluşu nedeniyle büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmaktadırlar.

Orman köylülerinin gelir düzeyinin geliştirilmesi bakımından kooperatifleşme ne yazık ki istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kurulan kooperatifler de yaşadıkları sorunlar nedeniyle etkin hizmetler verme konusunda zorlanmaktadır.

Yanlış arazi kullanımı ekolojik ve sosyo ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar sonucu meydana gelen nüfus hareketleri ile ortaya çıkan kırsal yoksulluk ve göç orman alanları aleyhine gelişme göstermekte, yanlış yerleşimler ormanlara zarar vermektedir. Ayrıca erozyon, doğal kaynakların tahribi, orman kaynaklarının yok olmasına yol açmaktadır.

Orman ekosistemlerimizin şekillenmesinde etken olan faktörlerin en önemlilerinden birisi şüphesiz orman yangınlarıdır. Bir taraftan bazı ekosistemlerin ayrılmaz bir parçası olan yangınlar, diğer taraftan her yıl binlerce hektar verimli orman alanının tahrip olmasına, milyonlarca liralık mal ve hatta bazen can kayıplarına yol açmakta ve ormana bağlı birçok değerden yeterince yararlanılamamasına sebep olabilmektedir. Nitekim Akdeniz coğrafyası ve iklim kuşağında yer alması nedeniyle ülkemiz, özellikle yaz aylarında yoğun bir yangın tehdidi altında bulunmakta ve buna bağlı olarak her yıl çıkan orman yangınları sonucu önemli miktarda orman alanı zarar görmektedir.

Ülkemizde on yıllık verilere göre orman yangınlarının çıkış sebeplerine baktığımızda; orman yangınlarının yüzde 78'lik bölümünün ihmâl, dikkatsizlik ve kaza, yüzde 10'luk bölümünün kasit, yüzde 12'lik bölümünün ise yıldırım sonucu çıktığı belirlenmiştir.

Kadastro çalışması doğrudan doğruya o bölgede çiftçilik faaliyetlerini yürüten vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal durumlarını etkileyecektir. Bu çalışmayı yürütecek komisyonunda toprağın asıl sahibi olan çiftçinin temsilcisinin bulunması zarurettir. Kadastro çalışmasında çiftçi temsilcisinin bulunmasını engelleyen bu değişikliğin düzeltilmesi gereklidir.

Bir yandan ormanlarımızın korunmasını amaçlayan bir takım tedbirler almak için çaba harcanmakta iken bir yandan da ormanlarımızın talan olmasına fırsat veren kanun ve ikincil mevzuatlar çıkartılmaktadır. Özellikle ülkemizde büyük projelerin temelini atmak için orman kanununda düzenlemeler yapılıyor. Dünyanın akciğerleri ve ülkemiz için büyük öneme sahip olan ormanlarımız ranta kurban edilmemelidir.

Öte yandan ormanlar, çeşitli böcek, mantar, asit yağmurları vb. etkilerden de zarar görmektedir. Personel, teknik araç ve gereçlerin yetersizliği, gerekli araştırmaların yapılamaması gibi nedenlerle bu tür zararların önüne geçilememektedir.

Ülkemiz ormancılığının geliştirilebilmesi, ülke topraklarının korunması ve orman köylülerinin sorunlarının çözümü bakımından alınması gereken tedbirlerden bazıları şunlardır:

- Orman ağaçlandırması devlet ve orman köylüsü ile birlikte yürütülmelidir.
- Ormanların korunması ve orman yangınlarının önlenmesi için gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır.
- Ormancılık eğitimi bütün dünya ülkelerinin izlediği ve tartıştığı bir konudur. Bu konuya ülkemiz de gereken önem vermeli ve gelişmeler yakından takip edilmelidir.
- Ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve mera ıslahı çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Ağaçlandırma çalışmalarında biyolojik çeşitliliği sağlayacak türde fidanların seçimine özen gösterilmelidir.
- Ülkemizde aktif olarak 1986 yılında başlayan özel ağaçlandırma çalışmalarına rağmen özel ağaçlandırma sahaları istenilen seviyelere gelememiştir. Bu seviyenin artı-

rılması için özel ağaçlandırmanın teşvik edilmesi ve halkın çevre bilincinin gelişmesi önemlidir.

- Özellikle yangına hassas alanlar başta olmak üzere, ağaçlandırma sahalarında ve doğal ormanlarda bakım çalışmalarının aksatılmadan, titizlikle yapılması gerekmektedir.
- Orman köylerindeki kooperatifçilik çalışmalarına önem verilmeli, kooperatiflerin rekabet gücü artırılmalıdır.
- Orman köylülerinin kalkındırılması için alternatif çözümler üretilmeli, bu konudaki projelere destek verilmelidir.
- Tarım arazilerimizin sellerden zarar görmemesi, topraklarımızın erozyonla kaybolmaması, iklim ve su rejimine ait ekolojik dengenin bozulmaması için çayır-mera ve ormanların tahribatının önüne geçilmeli, mevcut orman varlığı ile çayır-meralar korunmalı ve orman alanları artırılmalıdır.

Kaynaklar

1. OGM İstatistikleri
2. TÜİK
3. Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği, Or-Koop.
4. Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Müdürlüğü İstatistikleri
5. 2017 Ormancılık ve Su Şurası Raporu
6. TZOB Ziraî ve İktisadî Rapor 2011-2014

4. BÖLGESEL VE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Bölgesel ve Kırsal Kalkınma, kırsal alanda yaşayan fertlerin ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma çalışmalarıdır. Ülkemizin kırsal kalkınma politikaları, Kalkınma Planları, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) ve Kırsal Kalkınma Eylem Planı (KKEP) çerçevesinde yürütülmektedir.

Kırsal politikanın stratejik çerçevesini oluşturan gelişme eksenleri ile öncelikler ve tedbirler UKKS belgesinde; söz konusu çerçeveye uyumlu olarak yürütülecek faaliyetler ise KKEP belgesinde ele alınmıştır.

Kırsal politikanın omurgasını beş gelişme eksenini oluşturmakta olup bu eksenler tematik olarak; kırsal ekonomiye, çevreye, yerleşimlere, topluma ve kurumsal kapasiteye ilişkindir. Kırsal kalkınma faaliyetleri ise yapısal olarak iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Birincisini hizmet, ikincisini ise destekleme faaliyetleri oluşturmaktadır. Kırsal kesime götürülen hizmet faaliyetlerinin başında İçişleri Bakanlığında Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) ve İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülmeye devam edilen Büyükşehirlerin Kırsal Altyapısı Projesi (KİRDES) gelmektedir.

Ülkemizin kırsal kalkınma politikalarının belirlendiği kırsal politika uygulamaları konusunda Ulusal ve Kırsal Kalkınma Stratejisi dışında iki temel doküman daha hazırlanmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığınca farklı finansman ve uygulama mekanizmalarıyla yürütülen program ve projelerden oluşmaktadır. Birinci grupta, tamamı merkezi yönetim bütçesinden finanse edilen ve hukuki dayanağını 5488 sayılı Tarım Kanunu ve ilgili Bakanlar Kurulu kararlarından alan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) ve Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programı yer almaktadır.

İkinci grupta, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) kırsal kalkınma bileşeni kapsamında ülkemize sağlanan hibe fonları ile ulusal bütçemizden birlikte finanse edilen çok yıllık bir kırsal kalkınma programı olan Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Destekleri Programı (IPARD) bulunmaktadır. Üçüncü grupta ise, uluslararası kuruluşların kredi ya da teknik yardım desteğiyle ilgili ikraz anlaşmaları çerçevesinde yürütülen Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi gibi faaliyetler bulunmaktadır.

1970'li yıllarda başlatılan kırsal kalkınma projeleri, 1990'lı yıllarda somutlaşmaya başlamış, 2000'li yıllardan itibaren tarımsal sübvansiyonların nitelik değiştirmesi, tarımsal destek türlerindeki çeşitlenme, tarıma ve kırsal alana yüklenen çok işlevlik, bölgesel politikadaki kurumsallaşma ve AB uyum sürecinin de etkisiyle kırsal kalkınma Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde (2007-2013) ilk defa politika belgeleri yayımlanmıştır. Amaç;

- Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak,
- Göçlerin kırsal alanlar üzerindeki olumsuz etkileriyle mücadele etmek,
- Kırsal politika yönetimini merkezi ve yerel düzeyde güçlendirmek,
- Katılım öncesi süreçte AB tarım ve kırsal kalkınma müktesebatı uyumuna katkı sağlamaktır.

4.1. Bölgesel Kalkınma Politikaları

Türkiye'de bölge kavramı 1941 yılında düzenlenen Coğrafya Kongresi ile o günün

şartlarına bağlı olarak Türkiye'nin topografya ve iklim koşulları esasına göre geliştirilmiş ve ülke yedi coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Ancak Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde oluşturulan AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programda, kısa vadede yapılacak işler arsında "AB kriterlerine göre hedef/kriter bölgeler (NUTS=Nomenclature of Territorial Units For Statistics= İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması = İBBS) istatistiki olarak tanımlanacaktır" ifadesi yer alması ile 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararına göre Türkiye'de; 12 adet Düzey-I (NUTS-I), 26 adet Düzey-II (NUTS-II) ve 81 adet Düzey-III (NUTS-III) bölge birimleri oluşturulmuştur.

Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde, gerek AB üye ülkeleri ve Türkiye arasında, gerekse Türkiye'nin 26 İBB Düzey-II (NUTS-II) Bölgesi arasında önemli ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Bu çerçevede, insan odaklı bir kalkınma anlayışı doğrultusunda bölgelerin içsel potansiyelini harekete geçirmeye yönelik olarak; yerel kalkınma girişimleri desteklenecek ve kurumsal kapasiteler geliştirilmesi, altyapı yatırımlarına fon sağlanması ve kırsal kalkınma teşvik edilmesi ön görülmüştür. Bu şekilde, az gelişmiş bölgelerin istihdam düzeyi ve rekabet gücü artırılarak bölgeler arası ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklılıklarının azaltılması temel amaç olarak belirlenmiştir.

Orta vadeli ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisinin öncelik alanları şunlardır;

- İnsan kaynaklarının güçlendirilmesi ve özellikle kendi hesabına çalışma potansiyellerinin artırılması,
- Mevcut ve yeni kurulacak KOBİ'lerin desteklenmesi ve şebeke tarzı etkileşim örgütlenmeleri biçiminde işbirliği-ortaklık potansiyellerinin yükseltilerek, kolektif düzeyde rekabet etme güçlerinin artırılması,
- Yeni yatırımların gerçekleşmesi ve kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi açısından önem taşıyan fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının desteklenmesi,
- Kırsal alanda ekonomik faaliyet çeşitliliğinin sağlanması,
- Yerel katılımı artıracak ortak girişim alanlarını geliştirecek ve yerel ekonomik gelişmeye yerel aktörlerin kolektif müdahalesini düzenleyecek yeni yerel yönetim modelleri ile kurumsal yapının güçlendirilmesi.

Ulusal tercihler ve AB'ye uyum politikaları doğrultusunda, bölgelerin, potansiyelleri değerlendirilerek rekabet güçlerini artıracak öncelikli sektörlerde uzmanlaşmalarına yönelik program ve projeler uygulanacaktır.

Bölgesel düzeyde geliştirilecek kurumsal mekanizmaların koordinatörlüğünde; sivil toplum kuruluşları, yerel idareler, kamu kurum ve kuruluşlarının katılımı ile geri kalmış yörelerde ve kırsal alanda gelir artırıcı küçük ölçekli yöresel projelerin uygulanması yaygınlaştırılacaktır. Tamamlayıcı ve alternatif tarımsal faaliyetler yoluyla çiftçilerin gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine önem verilecektir. Bölgelerin ve illerin kendi imkânları ile yürüttükleri stratejik planlama çalışmalarına destek verilecek, bu çalışmaların ulusal gelişme stratejileri ile uyumlaştırılması sağlanacaktır.

Bölgesel gelişme eksenini çerçevesinde öncelikler;

Kırsal ekonominin üretim ve istihdam temelinde büyümesi için tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetler birlikte değerlendirilecektir.

İklim değişikliğine adaptasyon ve yeşil büyüme ilkeleri çerçevesinde kırsal çevrenin ve doğal kaynakların korunması ve altyapı yatırımlarının üretim faaliyetlerini destekleyecek, kırsal yerleşimlerin peyzaj değerini iyileştirecek ve bireylerin yaşam kalitelerini artıracak şekilde gerçekleştirilmesi için sermayenin geliştirilmesi ve yoksullukla mücadele edilecektir.

Bu bağlamda, iş imkânlarının artırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal altyapının güçlendirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi öncelikler içerisindedir.

4.2. Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklılıkları

Gelişmişlik düzeyi gerek iller arasında gerekse il içinde önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Farkın nedenleri çok çeşitli olmakla birlikte, öne çıkan nedenler, zorlu iklim ve coğrafya koşulları, kentsel merkezlere ve pazara uzaklık ile dinamik ve üretken kırsal ekonomi için gerekli ölçüde nüfus azalması ve yaşlanma nedeniyle kaybedilmesidir. Bu yapısal sorunlara karşın, Türkiye'nin 2000'li yıllarda ulaşım, haberleşme ve bilişim hizmetleri altyapısında gerçekleştirdiği iyileşmeler neticesinde kırsal ve kentsel alanlar arasındaki erişimin güçlenerek fonksiyonel ilişkilerin çeşitlendiği, köyler ve şehirlerarasındaki geleneksel bağımlılık ilişkisinin ise yerini ortaklık ve işbirliği ilişkisine bıraktığı görülmektedir.

Bölgesel farklılıklar doğal ya da coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel farklılıklardır. Doğal ve toplumsal kaynakların ülke coğrafyası üzerindeki dağılımı mutlak anlamda eşitlik arz etmediğinden, gelişme de mutlak anlamda dengeli bir süreçten geçememektedir. Dinamik bir yapıya sahip olan gelişme sürecine yön veren sosyo-ekonomik faktörlerin coğrafya üzerinde farklı yoğunluklarda dağılımı, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkeler sosyal adalete dönük politikalara ağırlık verirken, gelişmekte olan ülkeler, tasarrufları kaynak yaratıcı alanlara yönelterek yatırımları ve milli geliri arttırmaya çalışmaktadırlar.

Avrupa Birliği'nde bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının değerlendirilmesi ve bölgesel politikaların uygulanması açısından önem taşıyan başlıca göstergeler; satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), demografik yapı, işsizlik oranı, GSYİH'nin ve istihdamın sektörel dağılımı ile diğer ekonomik ve sosyal gelişmişliği yansıtan istatistikî verilerdir. Avrupa Birliği ile uyum sürecinde belirtilen değişkenleri kapsayacak şekilde, istatistikî veri tabanlarının uyumlulaştırılması önemlidir.

4.3. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2014–2018)

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde kırsal kalkınma politikaları, ağırlıklı olarak kırsal altyapının geliştirilmesini ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesini destekleyecek şekilde tarım politikalarıyla eşgüdüm içerisinde uygulanmıştır.

- Daha etkili bir kırsal kalkınma politikası yönetimi için ilk defa UKKS ve Kırsal Kalkınma Planı belgeleri yürürlüğe konulmuş, Planın izlenmesi için çok taraflı bir izleme komitesi oluşturulmuş, uygulamalar büyük ölçüde yerel kurumlara devredilmiştir.

- Yerel düzeyde kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal kapasite güçlendirilmiştir. Bu kapasitenin oluşumuna katkı sağlayan kurumların başında; Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, kalkınma ajansları, il özel idareleri ve köylere hizmet götürme birlikleri gelmektedir. Yeni düzenlemeyle birlikte, 30 ilin büyükşehir belediyesi ve bunların ilçe belediyeleri de kırsal kalkınma konusunda kilit aktörler haline gelmiştir.
- 2005 yılında pilot düzeyde başlatılan KÖYDES, 2010 yılında küçük ölçekli tarımsal sulama ve 2011 yılında atık su bileşenlerinin dâhil edilmesiyle entegre bir kırsal altyapı programına dönüştürülmüştür. 2005-2013 döneminde Projeye cari fiyatlarla yaklaşık 8,5 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir. 2012 yılı sonuna kadar yaklaşık 7 bin km ham, 74 bin km stabilize, 98 bin km asfalt ve 2 bin 500 km beton yol olmak üzere toplamda 181 bin 500 km'lik köy yolu yapılmış, 32 bin km uzunluğunda yol onarımı gerçekleştirilmiş ve 2 bin 600 km uzunluğunda kilit parke döşemesi yapılmıştır. Ayrıca, susuz veya suyu yetersiz 47 bin 461 kırsal yerleşim birimi yeterli ve sağlıklı içme suyuna kavuşturulmuştur. Bu dönemde toplam köy yolu ağı yaklaşık 35 bin km artmış, asfalt-beton yol oranı yüzde 33'ten yüzde 45'e ulaşmıştır. Suyu yeterli ünite oranı ise yüzde 81'den yüzde 91'e yükselmiştir.
- Kırsal nüfustaki azalma ve yaşlanma eğilimi devam etmektedir. 20 bin nüfus eşliğini esas alan kır-kent tanımına göre, 2007-2012 döneminde ülke nüfusu toplamda yüzde 7,1 artarken, kırsal nüfus yüzde 8,8 oranında azalarak yaklaşık 22,9 milyondan 20,9 milyon kişiye düşmüştür. Böylece kırsal nüfusun toplam içindeki payı yüzde 32,5'den yüzde 27,7'ye gerilemiştir. 2012 itibarıyla kırsal nüfusun yüzde 57'si köylerde, yüzde 24'ü beldelerde ve yüzde 19'u ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Aynı dönemde, kırsal kesimde 65 yaş ve üzeri nüfusun payı yüzde 9,6'dan yüzde 11,3'e yükselmiş, 0-14 yaş grubunun payı ise yüzde 27,8'den yüzde 25,5'e gerilemiştir.
- Kırsal nüfustaki azalmaya ve yaşlanmaya karşın kırsal kesimde işgücüne katılma oranı yüzde 50,8'den yüzde 53,6'ya yükselmiştir. Ancak kırsal işgücü ağırlıklı olarak tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 2007-2012 döneminde kırsal kesimde tarımın istihdam içindeki payı yüzde 61 civarında seyretmiş, tarım istihdamı yaklaşık 1,1 milyon, tarım dışı istihdam ise yaklaşık 600 bin kişi artmıştır.
- Plan döneminde tarım istihdamındaki artışa rağmen kırsal yoksulluk önemini korumaya devam etmektedir. Zira tarım istihdamı büyük ölçüde atıl işgücü barındıran geçimlik işletmelerdedir. 2007-2012 döneminde kırsal işgücü içinde lise ve üstü eğitime sahip olanların payı yüzde 18'den yüzde 18,2'ye yükselmiştir.
- Kırsal yoksullukla mücadelenin etkili ve sürdürülebilir yollarından biri eğitim hizmetlerine erişimdir. Köylerde okul öncesi eğitim hizmetlerinde belirgin bir iyileşme görülmektedir. Ayrıca, 2008-2012 döneminde 6 ve üzeri yaş grubunda okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 13,3'ten yüzde 7,3'e gerilemiştir. Diğer taraftan, köylerde nüfus azalmasına paralel olarak okul çağındaki nüfusun düşmesi nedeniyle faal öğün eğitim kurumu sayısı azalmıştır. Bu eğilim taşınabilir eğitim hizmetlerinin iyileştirme ihtiyacını artırdığı gibi ailesi köylerde yerleşik olan ortaöğretim öğrencilerinin il ve ilçe merkezlerinde barınma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir.
- Bir önceki Kalkınma Planı döneminde bireysel internet erişimi kırsal alanda yüzde 15'ten yüzde 26'ya, hanelerde bilgisayar sahipliği ise yüzde 11'den yüzde 28'e yükselmiştir. Bu gelişmelere rağmen bilgisayar sahipliği ve internet erişimi bakımından kır ve kent arasındaki farkın azaltılması önemini korumaktadır.

Planda amaç ve hedeflere bakıldığında;

- Kırsal kesimdeki asgari refah düzeyinin ülke ortalamasına yaklaştırılması temel amaçtır. Hizmet sunumunda kırsalın yeni demografik yapısını ve coğrafi dezavantajlarını gözeterek yenilikçi yöntemler geliştirilecek; arz yönlü bir hizmet sunumu için ihtiyaç duyulan kurumsallaşma, merkezi ve yerel idarelerin işbirliğiyle gerçekleştirilecektir.
- Kırsal kalkınma politikasının temel hedefi, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının bulunduğu yörede iyileştirilmesidir. Kırsal politikanın genel çerçevesini ise; kırsal ekonominin ve istihdamın güçlendirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, sosyal ve fiziki altyapının iyileştirilmesi ile çevre ve doğal kaynakların korunması oluşturacaktır.

Planda politikalara bakıldığında;

- Kırsal ekonominin üretim ve istihdam yapısı turizm, ticaret, gıda sanayi, küçük ölçekli üretim gibi tarım dışı ekonomik faaliyetlerle çeşitlendirilecektir.
- Kırsal kalkınma destekleri tarımda rekabet gücünü iyileştirecek şekilde kullanılacaktır. Bu alanda AB kaynakları ve ulusal kaynaklar arasında hedef birliği güçlendirilecek, potansiyel yararlanıcılar ve coğrafi kapsam bakımından uyum ve tamamlayıcılık ilişkisi geliştirilecektir.
- Sosyal hizmet ve yardımlar köylere arz yönlü sunulacak ve yoksulluk sınırı altındaki haneler ile uzak kırsal yerleşimler öncelikli olarak dikkate alınacaktır.
- Köylerdeki nüfus yoğunluğunun düşmesi nedeniyle yaşlı ve engelli bireylerin, ekonomik ve sosyal hayata katılımı ile bakım ve diğer sosyal hizmetlere erişimini kolaylaştırmak amacıyla yerel düzeyde kamunun hizmet sunum kapasitesi güçlendirilecek ve yenilikçi modeller geliştirilecektir.
- Kırsal nüfusun bilişim hizmetlerine erişimini güçlendirmek amacıyla halen Evrensel Hizmet Fonu kapsamında belirlenmiş bulunan bilişim altyapısı hizmet türleri geliştirilecek ve yatırımlarda dezavantajlı yerleşimlere öncelik verilecektir.
- Orman köyleri başta olmak üzere, milli parklar gibi koruma alanlarının içinde veya civarında kurulu köyler ile dağ köylerinin dezavantajlı konumlarından kaynaklanan kalkınma sorunlarını azaltmaya yönelik üretim ve gelir tabanlı destek araçları geliştirilecektir.
- Kırsal yerleşimlerin farklı sektörlerdeki ihtiyaçlarının bir arada programlanmasından oluşacak ilçe bazlı yerel kalkınma programı hazırlanacaktır. Programın tasarımı şehirlere yakınlık durumuna göre, orta ve uzak kırsal yörelerin şartları dikkate alınarak farklılaştırılacaktır.
- Kırsal yerleşimlerin yatırım ve hizmet ihtiyaçlarının tespiti ve takibi yönünde yerel sahiplenmeyi sağlayabilecek, kırsal kesimin sorun çözme kapasitesini geliştirebilecek yerel nitelikteki kalkınma girişimleri desteklenecektir.
- Büyükşehir kapsamındakiler başta olmak üzere ilçe düzeyinden kırsal alana hizmet sunum kapasitesini güçlendirecek kurumsallaşma sağlanacaktır.
- Kırsal alan tanımı revize edilecek, temel nitelikteki ulusal verilerin kır-kent ve il bazında yayımlanması sağlanacaktır.

4.4. Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)

Kalkınma Ajansları, ulusal düzeyde DPT koordinasyonunda, kendine özgü teknik ve finansman (bütçe) mekanizmasına sahip, kar amacı gütmeyen, çabuk karar alıp uygulayabilen, merkezi ve yerel idarelerin dışında, kamu, özel sektör ve STK'ları bir araya getiren,

tüzel kişiliği haiz, 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunu, 8 Şubat 2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Adana ve Mersin illerini kapsayan Çukurova, İzmir ilini kapsayan İzmir Kalkınma Ajansları kurulmuştur.

22 Kasım 2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 10 Kasım 2008 tarih ve 2008/14306 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul, Samsun, Diyarbakır, Konya, Erzurum, Gaziantep, Mardin ve Van illerinin merkez olduğu, 23 ile hizmet edecek sekiz kalkınma ajansı daha kurulmuştur. 2009 yılı içinde ise bütün düzey 2 bölgelerini kapsayacak şekilde 16 kalkınma ajansı daha kurulmuştur ve toplamda 26 adet kalkınma ajansı bulunmaktadır. 6 Ağustos 2018 tarihi itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde çalışmalarına devam etmektedir.

Kalkınma Ajansları, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmaktadır.

Kalkınma ajanslarının görevleri;

- Bölgesel gelişmeyle ilgili stratejiler hazırlamak,
- Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde, ekonomik ve sosyal göstergelerin iyileştirilmesini sağlamak,
- Bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasını ve ülkenin genel refahının artırılmasını sağlamak,
- İş ve yatırım imkânlarının araştırılması ve tanıtılmasıyla başta girişimciler olmak üzere bütün yerel aktörlerin kalkınma çabalarına katılımını teşvik etmek,
- Sağlayacağı proje ve faaliyet desteklerinde kişi, kurum ve kuruluşların eş finansmana dayalı ortak proje üretme ve yönetme kültürü ve yeteneğini geliştirmek; kurumlar arasında işbirliğini artırmak,
- Bölgenin girişimcilik potansiyelini harekete geçirmek, yerel potansiyeli, dinamikleri, özgünlükleri, kaynak ve imkânları ortaya çıkararak harekete geçirmek ve AB fonları ile diğer uluslararası fonların kullanılmasına aracılık etmek ve koordinasyonu sağlamaktır.

Kalkınma Ajansları, ilk aşamada, temsil ettikleri bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını proje teklif çağrıları vasıtası ile bölgelerdeki kuruluşların projelerine mali destek sağlayarak gerçekleştirecektir. Ajanslar tarafından uygulanan proje teklif çağrısı modeli AB mali yardımı kapsamında uygulanan modelin bir benzeridir.

4.5. Kırsal Kalkınma Politikaları

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından üretilen kırsal alan istatistikleri esas alındığında iki farklı tanımın kullanıldığı görülmektedir.

Birinci tanım için temel kriter yerleşim yerlerinin idari statüsüdür. Buna göre, il ve ilçe merkezleri dışında kalan tüm yerleşimler köy (beldeler dahil) kabul edilmektedir. Bu tanıma göre, TÜİK tarafından köy-şehir ayrımında istatistikler üretilmektedir.

İkinci tanım için temel kriter nüfus eşliğidir. Kalkınma Bakanlığı tarafından yürütülen ve 1982 yılında sonuçlanan Kent Eşliği Araştırmasına göre asgari kentsel fonksiyonları gösteren yerleşimlerin nüfusu 20 bin olarak kabul edilmiştir. Bu tanıma göre, TÜİK tarafından 1988 yılından itibaren kırsal-kent ayrımında istatistikler üretilmektedir. Ancak Büyükşehir Belediyeleri'nin bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun ile birlikte Büyükşehir belediye sınırları kırsal alanları da kapsayacak şekilde değişmiştir. Dolayısıyla kırsal alan tanımının yenilenmesi gerekmekte olup konu ile ilgili bakanlıklar çalışmalarını yürütecektir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji (UKKS) belgesinde kırsal kalkınma; en genel tanımıyla, kırsal alanda yaşayan fertlerin ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma sürecidir. Bu durum, çok boyutlu bir kalkınma yaklaşımını ve çok sektörlü kamu politikalarını gerekli kılmaktadır. Kırsal alandaki temel ekonomik faaliyetin tarım olması nedeniyle bu politikanın sektörel boyutu tarım politikalarına, ulusal refahın kentsel ve kırsal alanlar arasında dengeli dağılması nedeniyle bu politikanın mekânsal boyutu ise daha çok bölgesel gelişme politikalarına konu edilmektedir.

4.5.1. Kırsal Kalkınmanın Önemi

Kırsal kalkınma politikasının, kırsal kesimdeki asgari yaşam kalitesinin ülke ortalamasına yaklaştırılması, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması önemlidir.

2001-2023 dönemini kapsayan Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanması ve bilgi topluma dönüşerek, 2010'larda bölgesel güç olarak etkinliğini daha da artırması, 2020'lerde ise küresel düzeyde etkili bir dünya devleti olması temel amaç olarak belirlenmiştir.

Kırsal kalkınma; Türkiye'nin bu amacına ulaşmasında aşağıda sağlayacağı katkılar nedeniyle büyük önem taşımaktadır;

- Kırsal alanın ülke ekonomisine katkısının artırılması ve kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi suretiyle bölgeler ve kırsal-kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması,
- Göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefiyle uyumlu bir nüfus yapısına ulaşılması,
- Tarımın yeniden yapılandırılması sürecinde ortaya çıkabilecek sosyoekonomik ve çevresel olumsuzlukların azaltılması,
- Çevrenin ve doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı,
- AB ile ekonomik ve sosyal yakınsamanın ve müktesebat uyumunun sağlanması.

4.5.2. Kırsal Kalkınmada Stratejik Amaçlar ve Öncelikler

2014–2020 dönemini kapsayan UKKS'de, ülkemizin kırsal kalkınma politikasının temel amacıyla uyumlu olarak belirlenen politika çerçevesi; stratejik çerçeve 5 ana stratejik amaç (eksen) üzerine bina edilmiştir. Her eksen temelde bir odak alana yönelik tedbirlerden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; kırsal ekonomi, kırsal çevre, kırsal yerleşimler, kırsal toplum ve yerel kalkınma kapasitesidir. Belirlenen tedbirlerle uyumlu olarak hayata geçirilecek faaliyetler Kırsal Kalkınma Eylem Planında (2014-2018) yer alacaktır. Her bir

eksenle ilgili tek bir kurumsal sorumluluk tanımlamak yerine, tedbirlere göre farklılaşan çoklu sorumluluk yaklaşımı benimsenmektedir.

4.5.3. Kırsal Kalkınmanın Tarım Politikaları ile Uyumu

Belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, kültürel, politik ve sosyal alanlarda kalkınmalarına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine ve bunların optimal düzeyde yer almasına dayanan kırsal kalkınma uğraşları kırsal alandaki toplumların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmek, bu toplumları ulusal yaşam düzeyine kavuşturmak, onların ulusal gelişmeye bütünüyle katılımlarını sağlamak üzere, toplulukların ve devletin birleşik çabaları sonucu ortaya çıkan ilerlemeyi kapsayan politiklardır.

Tarım, kırsal alandaki en önemli ekonomik faaliyet olarak, ülkemizin gelişmesine ivme kazandıran bir sektördür. Onuncu Kalkınma Planı'nda yer aldığı üzere, kırsal kalkınma tarım sektöründe geleneksel savunmacı yaklaşımı değil ekonomik ve beşeri kaynak potansiyelini ülke kalkınması yolunda değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kırsal kabul edilen alanlarda kalkınmanın tüm bileşenlerini içeren, dolayısıyla sadece tarımsal üretime yönelik değil; sanayi, hizmet, ticaret, turizm, eğitim, sağlık, enerji, altyapı, konut ve çevre vb. gibi temel sektörlerde de müdahaleler öngören kırsal kalkınma, özü itibarıyla bir işbirliği, koordinasyon, örgütlenme ve yetkinleştirme sürecidir.

Tarım ve kırsal kalkınma politikalarının hedef kitleleri dikkate alındığında, iki politika arasında belirgin bir ölçek farkı olduğu söylenebilir. Tarım politikalarının odak hedef kitlesi tarım ve gıda işletmeleri iken, kırsal politikaların ise kırsal hane halklarıdır. Kırsaldaki hanelerin, kentlerdeki hanelerin sahip olduğu yaşam standartlarına kavuşturulması hedefi, bir taraftan kırsal kalkınmanın çok sektörlü kapsamını ortaya koyarken diğer taraftan da kırsal kalkınmanın sonuç değil süreç odaklı olduğunu göstermektedir.

Kırsal kalkınma, kırsal kesimde ve kentlerde yaşayanlar arasında eşitliği ve yapısal uyumu gözetilen bir yaklaşımla tasarlanması gerektiğinden, kamu kuruluşları tarafından yönlendirilmesi ve kamu kaynakları ile desteklenmesi zorunlu olan bir kalkınma sürecidir. Kamu kuruluşlarının bu süreçteki rolü, kırsal kesimde yaşayanların çalışma ve yaşam şartlarının asgari standartlarda sağlanmasıdır.

İki farklı düzleme karşılık gelen tarım ve kırsal kalkınma politikaları arasındaki en belirgin ilişki tarımsal destekler konusunda tanımlanmıştır. UKKS 2014-2020 belirtildiği gibi AB ve diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kırsal kalkınmaya ilişkin politika tasarımı ve uygulama deneyimi ağırlıklı olarak destekleme faaliyetlerine yöneliktir. Ülkemizde kırsal ve kentsel refah farkları nedeniyle kırsal nüfusun yaşam kalitesi üzerine etkili olan kamusal hizmetlerin sunumu ve bu hizmetlere ilişkin altyapı yatırımlarında kırsal kalkınma ulusal yaklaşımımız kapsamında değerlendirilmektedir.

Türkiye'de kırsal kalkınmanın sağlanmasındaki araçların başında tarımsal destekler gelmektedir. Tarım Stratejisi belgesinde yer alan tarımsal destek türleri arasında gösterilen kırsal kalkınma destekleri, tarımsal destekleri tamamlayıcı nitelikte geliştirilen ve uygulanan desteklerdir. Tarımsal destekler kapsamında değerlendirilen kırsal kalkınma desteklerinin temel amacı; küçük ölçekli tarımsal sanayinin geliştirilmesidir. Böylece, üreticilerin

tarımsal katma değerden daha fazla pay alması ve yaratılan katma değerın üretime en yakın yörede kalmasını sağlamak suretiyle kırsal kesimdeki üreticilerin gelir artışı ve istikrarı yakalaması amaçlanmıştır.

Gerek tarım gerekse bölgesel politika hedeflerini tamamlayıcı bir işlevle yapılandırılan kırsal kalkınma; dokuzuncu ve onuncu kalkınma planlarında bölgesel gelişme ekseninde konumlandırılırken, bu politikanın içeriği tarım sektörünün rekabet gücünü ve yerel kalkınmayı destekleyecek şekilde tanzim edilmiştir.

Tarımsal üretimin ağırlıklı olarak kırsal alanda ve yerleşimlerde yapılması nedeniyle, tarımsal üretime ilişkin üretim faktörlerinin (işgücü, sermaye, doğal kaynak, girişimci vb.) niteliği ve verimlilik düzeyi kırsal kesimdeki gelişmişlik düzeyiyle yakından ilişkilidir. Bu bakımdan, tarımsal üretimdeki verimlilik ve kalite artışlarıyla ilintili birçok konu, kırsal kalkınma politikalarına konu edilmektedir. Bu içerikte tasarlanan ve güçlendirilen kırsal politikaların tarımsal politikalara paralel şekilde uygulanması üretimde verimliliği artırmaktadır. Bu nedenle, tarım destekleriyle üretim maliyetlerinin sübvansede edilmesi göz önünde bulundurulduğunda, yukarıda ifade edilen alanlarda geliştirilecek kırsal kalkınma uygulamalarıyla tarımın rekabet gücünün artırılması sağlanabilir.

Ülkemizde geçmiş dönemlerde uygulanmış ve halen uygulanmakta olan çok sayıda kırsal kalkınma projesi bulunmaktadır. Bu projelerinin amaçlarının kırsal kesimde yoksulluğun azaltılması, hane ve üretici gelirlerinin artırılmasını temin etmek üzere mevcut işletmelerde kapasite geliştirme, tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetleri çeşitlendirme yönelik uygulamaları gerçekleştirmek olup, temel amacı kırsal toplumun refah seviyesinin artırılması olarak özetlenebilir.

Kaynaklar

1. TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı
2. TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık

4.5.4. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı üç farklı Bakanlar Kurulu Kararına dayanılarak yürütölmektedir.

2006 yılında Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı (KBKYP) uygulamaları 16 pilot ilde devam ederken 2006/10016 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararına dayanılarak kalan 65 il de programa dahil edil edilerek 2006-2010 yılları arası 81 ilin Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programından yararlanması sağlandı.

19 Şubat 2011 tarih ve 27851 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2011/1409 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının 2011-2015 yıllarında devam etmesi kararlaştırılmıştır.

22 Şubat 2016 tarih ve 2016/8541 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının 2016-2020 yıllarında da devam etmesi kararlaştırılmıştır.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının desteklenmesi programı;

- Kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi,
- Tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayi entegrasyonunun sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi,
- Tarımsal pazarlama alt yapısının geliştirilmesi,
- Gıda güvenliğinin güçlendirilmesi,
- Kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması amaçlarını içermektedir.

4.5.4.1. KKYDP Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi

Tarıma dayalı ekonomik yatırımların desteklenmesi; kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımların desteklenmesini amaçlamaktadır.

Ekonomik yatırım konuları;

- a) Tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik yeni tesislerin yapımı,
  - b) Tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik mevcut faal olan veya olmayan tesislerin kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenilenmesi,
  - c) Tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik kısmen yapılmış yatırımların tamamlanması,
  - ç) Yenilenebilir enerji kaynakları kullanan yeni seraların yapımı,
  - d) Tebliğ kapsamında bulunan konularla ilgili tarımsal faaliyetlere yönelik yapılmış tesisler ile bu Tebliğ kapsamında yapılacak tesislerde, ayrıca üç dekardan küçük olmaması şartıyla örtü altı kayıt sistemine kayıtlı mevcut modern seralarda kullanılmak üzere; yenilenebilir enerji kaynaklarından jeotermal ve biyogazdan ısı ve/veya elektrik üreten tesisler ile güneş ve rüzgâr enerjisinden elektrik üreten tesislerin yapımı,
  - e) Tarımsal üretime yönelik sabit yatırımlar,
  - f) Hayvansal ve bitkisel orijinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması,
- Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları;

- a) Kırsal turizm yatırımları,
- b) Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri,
- c) El sanatları ve katma değerli ürünler,
- ç) Bilişim sistemleri ve eğitimini kapsamaktadır.

Ekonomik yatırım konularında hibeye esas proje tutarının üst limitleri; yatırım niteliği yeni tesis olan başvurularda 2 milyon TL, yatırım niteliği kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme olan başvurularda 1 milyon 500 bin TL, yatırım niteliği tamamlama olan başvurularda ise 1 milyon 750 bin TL olarak belirlenmiştir.

Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konularında hibeye esas proje tutarlarının üst limitleri ise; kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar için 1 milyon 500 bin TL, diğer yatırım konuları için 500 bin TL olarak belirlenmiştir.

Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30 bin TL olarak belirlenmiş ve hibeye esas proje tutarının yüzde 50'sine hibe yoluyla destek verileceği hükme bağlanmıştır. Projede geri kalan yüzde 50 oranındaki tutarı ise başvuru sahibi temin etmekle yükümlü kılınmıştır.

Yatırımcılar;

Bakanlık sistemlerinde üretici/yetiştirici olarak kayıtlı gerçek ve tüzel kişiler;

- Bireyler
- Şirketler
- Tarımsal amaçlı kooperatif, birlik ve üst birlikler olabilir.

Tarıma dayalı ekonomik yatırım konularında;

9 bin 430 tarıma dayalı sanayi tesisine 2 milyar 455 milyon TL hibe desteği sağlanmış, 73 bin 655 kişiye istihdam imkânı verilmiştir.

Tablo 22. Türkiye Kırsal Kalkınma Yatırımları Hibe Uygulamaları (2006-2018) (31.10.2018 tarihi itibarıyla)

Proje konuları	Tamamlanan Proje	Hibe Miktarı TL
Bilişim Sistemi Yatırımları	4	205.826
Bitkisel Ürün İşlenmesi, Paket ve Depolanması	3.391	1.075.984.489
Çelik Silo (Tarımsal Ürünlerin Depolanması)	611	190.814.223
Çiftlik Faaliyetlerinin Geliştirilmesi	939	67.060.625
El Sanatları ve Katma Değerli Ürünler	1	247.995
Hayvansal Ürün İşl. Pakt. ve Depolanması	1.234	333.563.069
Hayvansal ve Bitki Orjinli Güb İşl. Pkt. ve Dpl.	45	29.316.317
Kırsal Turizm Yatırımları	5	3.288.794
Soğuk Hava Deposu	433	120.743.628
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	59	16.789.731
Tarımsal Üretime Yönelik Sabit Yatırımlar	1.639	362.540.411
Toplu Basıncılı Sulama Yatırımları	630	98.951.957
Yenilenebilir Enerji Kullanan Seralar	312	85.925.687
Yenilenebilir Enerji Üretim Tesisleri	127	70.426.390
Genel Toplam	9.430	2.455.859.142

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

4.5.4.2. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Bireysel Sulama Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi

Bireysel sulama makine ve ekipman alımlarının desteklenmesindeki amaç; tarımsal faaliyetler için geliştirilen modern basınçlı bireysel sulama sistemlerinin üreticiler tarafından kullanımının yaygınlaştırılarak; daha kaliteli ve pazar isteklerine uygun üretim yapılmasını sağlamak, kırsal alanda üreticilerin gelir düzeyinin yükseltilmesidir.

Yatırım konuları:

- a) Tarla içi damla sulama sistemi kurulması,
- b) Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması,
- c) Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması,
- ç) Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması,

- d) Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması,
- e) Tamburlu sulama sistemi kurulması,
- f) Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.

Yatırım konuları kapsamında destekleme programı tüm illerde uygulanır.

Bireysel sulama makine ve ekipman alımı destekleme programına, Bakanlık tarafından oluşturulan güncel Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olmak şartıyla, başvuru sahibi 8'inci maddenin birinci fıkrasında belirtilen yatırım konularında başvuru yapılabilir.

Bu kapsamda 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda tanımlanan kolektif şirket, limitet şirket ve anonim şirket şeklinde kurulmuş olan şirketler, ana sözleşmelerinde tarımsal üretim yapabileceklerinin belirtilmesi şartı ile tüzel kişilik olarak başvurabilir. Gerçek kişiler ve yukarıda belirtilen şirketler kendilerine ait arazilerde veya 8'inci maddenin birinci fıkrasının (a), (b), (c) ve (ç) bentlerinde belirtilen yatırım konularında en az üç yıl ve üzeri süreyle, (d), (e) ve (f) bentlerinde belirtilen yatırım konularında en az beş yıl ve üzeri süreyle kiralama yaparak başvuru yapabilirler. Sulama kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri ve sulama birlikleri de ana sözleşmelerinde tarımsal üretim yapabileceklerinin yer alması şartıyla, kendilerine ait arazilerde veya kamu arazilerinden on yıl ve üzeri kiralama yaparak tüzel kişilik olarak başvuru yapabilirler.

Hibeye esas mal alım tutarı 1 milyon TL'yi geçemez. Mal alım bedellerinin, bu miktarı aşması durumunda, aşan kısım yatırımcı tarafından aynı katkı olarak karşılanır.

Hibe sözleşmesinde belirlenen hibeye esas mal alım tutarının KDV hariç yüzde 50'si hibe yoluyla program kapsamında desteklenmektedir.

4.5.4.3. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının desteklenmesi programı kapsamında, 26 Şubat 2016 tarihli Resmi Gazetede 2016/8540 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı yayımlanmıştır. Bu Kararın 2'nci Maddesinde belirtildiği üzere, program 2016-2018 yıllarını kapsayacak şekilde üç yıl olarak belirlenmiştir.

Kırsal kalkınma en genel tanımıyla, kırsal alanda yaşayan fertlerin ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesinin artırılma sürecidir. Ülkemizde hâlihazırda yaklaşık 55 olan ortalama çiftçi yaşı dikkate alındığında çiftçiliği kırsal alanda yaşayan gençler (40 yaş ve altı) arasında cazip bir meslek haline getirilmesine yönelik çalışma ve destekleme modeli ele alınmıştır.

Bu amaçla kırsalda girişimci, güvenilir, güçlü, gönüllü gençlerin üretime katılırken bilinçli ve eğitilmiş olarak işlerinin başında olmaları hedeflenmiştir.

64. Hükümet Acil Eylem Planında genç çiftçilere proje karşılığı 30 bin TL (KDV hariç) karşılıksız destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu program ile genç çiftçilerin; girişimciliğinin desteklenmesi, gelir düzeyinin yükseltilmesi, alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, kırsalda genç nüfusun istihdamına katkı sağlayacak tarımsal üretime yönelik projelerin desteklenmesi ve bu sayede "tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması" amaçlanmıştır

Program kapsamında desteklemeye esas proje konuları;

A- Hayvansal üretime yönelik;

- Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık,
- Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği,
- Kanatlı (serbest sistem) ve ipekböceği yetiştiriciliği,

B- Bitkisel üretime yönelik;

- Kapama meyve bahçesi tesisi,
- Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği,
- Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği,
- Kültür mantarı üretimi,

C- Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik;

- Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi,
- Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretimi,
- Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi, şeklindedir.

Başvurularda; engelli, gazi ve şehit yakınlarına, kadınlara ve dar gelirlilere değerlendirme kriterlerinde ek puan verilerek pozitif ayrımcılık yapılmıştır.

Tablo 23. Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programının Uygulamaları

Yıl	Bütçe (Bin TL)	Genç Çiftçi (Kişi)
2016	450.000	14.978
2017	483.000	16.067
2018	503.000	16.733
Toplam	1.436.000	47.778

Kaynak: TOB Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Tablo 24. Genç Çiftçi Proje Desteklerinin Konularına Göre Dağılımı

Proje Konusu	2016		2017		2018		2019	
	Sayı (Kişi)	Hibe (Bin TL)	Sayı (Kişi)	Hibe (Bin TL)	Sayı (Kişi)	Hibe (Bin TL)	Sayı (Kişi)	Hibe (Bin TL)
Büyükbaş	8.514	255.420	9.184	275.520	7.682	230.460	25.380	761.400
Küçükbaş	2.680	80.400	3.724	111.720	3.499	104.970	9.903	297.090
Ancılık ve Kanatlı	2.264	67.920	1.425	42.750	955	28.650	4.644	139.320
Bitkisel Üretim	1.520	45.350	1.734	52.020	1.279	38.370	4.533	135.990
Genel Toplam	14.978	449.090	16.067	482.010	13.415	402.450	44.460	1.333.800

Kaynak: TOB Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

5. TARIMDA GİRDİ KULLANIMI VE GİRDİ FİYATLARI

5.1. Tohumculuk

Bitkisel üretimde verim ve kaliteyi doğrudan etkileyen faktörlerden biri tohumluktur. Diğer bitki yetiştirme teknikleri değişmese de, iyi kalitede bir tohumla yaklaşık yüzde 25 daha fazla ürün alınabileceği ve kalitenin artacağı bilimsel olarak ispatlanmıştır.

Dünyada ve ülkemizde ekim alanları giderek daralmaktadır. Ekim alanlarını artırarak üretimi çoğaltmak mümkün gözükmemektedir. Bu noktada üretimi artırmak için tüm girdilerin en iyi şekilde çiftçiye sunulması önemlidir. Bu önemli unsurlardan biri de ekolojiye uygun kaliteli tohumluk kullanımudur.

Tohum, üretimin başlangıç noktasıdır. Tohum, temel üretim girdisi olduğu gibi aynı zamanda, tohumun kendisi tek başına bir gıda materyali, verimliliğe etkisi en fazla olan girdilerden biridir. Bu nedenledir ki tohum üretiminin artırılması ve tohum ihtiyacımızın yurt içinden karşılanmasının sağlanması önem taşımaktadır.

5.1.1. Dünya Tohum Ticareti

Tohum ticareti 1970'lere kadar dünya ticaretinde önemsiz seviyelerde kalmıştır. Tohumculuk endüstrisinin o zamanki uluslararası organizasyon yapısının zayıflığı, Ar-Ge imkânları, ülkesel tohumculuk düzenlemelerinin farklılığı gibi konular tohumluk dış ticaretini kısıtlayıcı unsurlar olarak öne çıkmışlardır. 1970'lerden sonra dünya tohumculuğu pek çok bakımdan değişim göstermiş ve 21'inci yüzyılın ilk yarılarında tüm dünyada kaliteli tohumluk üretimi, kullanımı, pazarlaması ve ticaretinde önemli gelişmeler olmuştur.

Uluslararası Tohum Federasyonu ISF verilerine göre 2016 yılında dünyada kullanılan tohumluğun ihracat miktarı 4,4 milyon ton olup değer 11,3 milyar dolardır. İthalat miktarı ise 4,9 milyon ton olup ithalat değeri 10,9 milyar dolardır.

Dünyada tohum ihracat değerinde en yüksek payı alan Hollanda'nın 2016 yılında gerçekleştirdiği, 136 bin 419 ton ihracatının değeri 1,8 milyar dolardır. İhracat değerinde Hollanda'yı 1,7 milyar dolar ile Fransa, 1,6 milyar dolar ile ABD, 446 milyon dolar ile Macaristan ve 352 milyon dolar ile İtalya takip etmektedir. Türkiye'nin ISF verilerine göre ihracat değeri 81 milyon dolardır.

Dünya tohum ticaretinde en fazla ithalat değerine sahip ülke ABD'dir. 2016 yılında ABD 201 bin 855 ton tohum ithalatı gerçekleştirmiş ve ithalata 977 milyon dolar ödemmiştir. ABD'yi tohum ithalat değerinde 836 milyon dolar ile Hollanda, 747 milyon dolar ile Fransa, 702 milyon dolar ile Almanya ve 571 milyon dolar ile İtalya takip etmektedir. Türkiye'nin ISF verilerine göre tohum ithalat değeri 167 milyon dolardır. Uluslararası tohum ticaretinin en önemli ayağını Hollanda, Fransa, ABD ve Almanya oluşturmakta olup, dünya tohumluk ticaretinde ağırlıklı olarak tahıllar, yağlı tohum bitkileri, sebzeler, çiçekler ve çim bitkileri yer almaktadır.

Tablo 25. Dünya Tohum İhracatında Önde Gelen Ülkeler

Ülkeler	İhracat Miktarı (Ton)	İhracat Değeri (Milyon Dolar)
Hollanda	136.419	1.829
Fransa	502.960	1.708
ABD	322.097	1.672
Macaristan	283.201	446
İtalya	104.660	352
Türkiye	21.124	81
Dünya	4.435.089	11.378

Kaynak: ISF (Uluslararası Tohum Federasyonu, 2016 verileri)

Tablo 26. Dünya Tohum İthalatında Önde Gelen Ülkeler

Ülkeler	İhracat Miktarı (Ton)	İhracat Değeri (Milyon Dolar)
ABD	201.855	977
Hollanda	559.043	836
Fransa	177.372	747
Almanya	224.900	702
İtalya	750.438	571
Türkiye	26.071	167
Dünya	4.971.956	10.954

Kaynak: ISF (Uluslararası Tohum Federasyonu, 2016 verileri)

5.1.2. Uluslararası Tohumculuk Kuruluşları

Uluslararası Tohumluk Ticaretinin oluşturulması, yeni bitki çeşitlerinin korunması, sertifikasyon sistemi gibi konularda faaliyet gösteren, ISF, ISTA, UPOV ve OECD gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Ülkemiz farklı yıllarda üye olduğu bu kuruluşlarla ilişkilerini sürdürmektedir.

Uluslararası Tohum Federasyonu ISF (International Seed Federation): 1924 yılında kurulmuştur. Bu kuruluşun görevleri arasında tohumculuk alanında uğraş veren meslek kuruluşları, hükümet dışı organizasyonlar ve tohum şirketleri arasındaki ilişkileri düzenlemek, uluslararası tohumluk ticareti kurallarını belirlemek, üye şirketler arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk ve hakemlik yapmak gelir. ISF her yıl farklı bir ülkede düzenlediği yıllık toplantısında tohum şirketleri için çok önemli bir ticaret ortamı hazırlamaktadır. Ülkemiz 1998 yılında ISF'ye üye olmuştur.

Uluslararası Tohumluk Test Birliği ISTA (International Seed Testing Assosiation): 1924 yılında tohum analizi ve çeşit safiyeti ve değerlendirme konularında üniformite ve metot birliği sağlamak amacıyla kurulmuştur. ISTA uluslararası tohumluk ticaretinde, tohum hareketlerinde üretim, paketleme, dağıtım ve kullanım faaliyetlerinde de etkilidir. Ülkemiz 1963 yılında ISTA sertifikasyon sistemine dâhil olmuştur.

Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerini Koruma Birliği UPOV: 1961 yılında kurulmuştur. UPOV, üye ülkeler arasında çeşit deneme ve tescili ile ilgili uluslararası ilişkiler için bir örnek muhtabakat anlaşması ortaya koymuştur. Anlaşmanın amacı, tanımlanmış şeffaf prensipler temelinde ıslahçıların fikri mülkiyet haklarını kabul ederek yeni bitki çeşitlerinin gelişimini

teşvik etmektir. Korumaya uygun olması için çeşitlerin belirli şartlara uygun, bilinen çeşitler olması, yeterli derecede uniform ve istikrarlı olması gerekmektedir. Türkiye 2007 yılında UPOV sözleşmesini kabul ederek 65. ülke olarak bu birliğe üye olmuştur.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD: OESD sertifikasyon için kendi programını ortaya koymuştur. Bu amaçla 1958'de Çayır Mera ve Yem Bitkileri Sertifikasyon sistemi, daha sonraki yıllarda çeltik dâhil olmak üzere hububat, mısır, yağlı tohumlar, şeker pancarı, sebze tohumları ve orman ağaçlarının soy çoğaltımında kullanılan materyallerini sertifikasyon sistemine dâhil etmiştir. Ülkemiz 1968 yılında OECD sertifikasyon sistemine dâhil olmuştur.

5.1.3. Dünyada ve Türkiye’de Transgenik Tohum Çalışmaları

Günümüzde modern biyoteknoloji, verim artışı sağlamak için klasik bitki ıslahı programlarını tamamlayan ve destekleyen alternatif bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Gen teknolojisi kullanarak doğal süreçlerle elde edilmesi mümkün olmayan yeni nitelikler kazandırılmış organizmalar “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar” (GDO) olarak adlandırılmaktadır. Bu tip organizmalar herbisit ve böceklerle direnç, erken ya da geç olgunlaşma, değiştirilmiş biyokimyasal içerikler soğuk, sıcaklık, kuraklık abiyotik stres koşullarına dayanıklılık sağlanması gibi hedefler için kullanılmaktadırlar.

Dünyada 1996 yılından itibaren transgenik ürünlerin ekim alanları artmıştır. Transgenik ürünlerin ekim alanı 2017 yılında 189,8 milyon hektar alandır.

Tablo 27. Ülkeler Bazında Transgenik Bitkilerin Alanı (GDO)

Ülkeler	GDO Ekim Alanı (Milyon Ha)
ABD	75
Brezilya	50,2
Arjantin	23,6
Kanada	13,1
Hindistan	11,4
Paraguay	3
Pakistan	3
Çin	2,8
Güney Afrika	2,7
Bolivya	1,3
Diğer	3,7
Dünya	189,8

Kaynak: ISAAA, 2017

Tablo 28. Ürün Bazında Transgenik Bitkilerin Ekim Alanı (Milyon Ha)

Ürünler	2016	2017	Değişim
Soya	91,4	94,1	3,0
Mısır	60,6	59,7	-1,5
Pamuk	22,3	24,1	8,1
Kanola	8,6	10,2	18,6
Yonca	1,2	1,2	0,0
Şekerpancarı	0,5	0,5	0,0
Toplam	185,1	189,8	2,8

Kaynak: ISAAA, 2017

İspanya 124 bin 227 hektar, Portekiz 7 bin 308 hektar olmak üzere 2017 yılında toplam 131 bin 535 hektar alanda genetiği değiştirilmiş mısır ekimi yaparak, GDO'lu üretim yapan önemli ülkelerdir. Dünyada en fazla ekim alanına sahip 4 adet transgenik bitki vardır. Bunlar soya, mısır pamuk ve kanoladır. Dünyada genetiği değiştirilmiş soyanın ekim alanlarının toplam soya üretim alanları içerisindeki payı yüzde 77'dir. Bu durum pamukta yüzde 80, mısırdaki yüzde 32 ve kanolada yüzde 30'dur.

Ülkemizde, GDO ve ürünlerinin onay alınmaksızın piyasaya sürülmesi, Biyogüvenlik Kurul kararlarına aykırı olarak kullanılması veya kullanılması, genetiği değiştirilmiş bitki ve hayvanların üretimi, GDO ve ürünlerinin Biyogüvenlik Kurulu tarafından piyasaya sürme kapsamında belirlenen amaç ve alan dışında kullanımı, GDO ve ürünlerinin bebek mamaları ve bebek formülleri, devam mamaları ve devam formülleri ile bebek ve küçük çocuk ek besinlerinde kullanılması yasaktır.

Ancak Biyogüvenlik Kanunu kapsamında sisteminin kurulması ve uygulanması, bu faaliyetlerin denetlenmesi, düzenlenmesi ve izlenmesi ile ilgili çalışmalar vardır.

5.1.4. Türkiye'de Tohumluk Üretim ve Dağıtım

5.1.4.1. Tohumluk Üretimi

Ülkemizde, tohumluklarda özel sektör kuruluşları tohumluk üretim, işleme, depolama, ilaçlama, paketleme gibi alt yapı tesisleri ile Avrupa ülkelerindeki standartlara uygun tohumluk tesislerini kurarak, faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye tohumluk tedarik sistemi içerisinde kamu tohumculuk kuruluşları hâlihazırda buğday, arpa ve bazı yem bitkileri gibi açık tozlanan bitkilere odaklanan üretim ve dağıtım faaliyeti içerisinde. Son yıllar itibarıyla, özel tohumculuk şirketleri bu türlerde de pazar paylarını önemli ölçüde arttırmaya başlamışlardır.

2017 yılında tohumculuk sektöründe faaliyet gösteren 832 şirket bulunmaktadır.

Bu şirketlerin 778'i yerli sermaye, 22'si yerli-yabancı ortaklı ve 32'si de yabancı firmalardan oluşuyor. Tamamı yabancı sermayeli firmaların toplam ticaret hacmi içindeki payı yüzde 30'dur. Geçtiğimiz yıl 1 milyon 50 bin ton sertifikalı tohum üreten tohumculuk sektörü, halen tohum ticareti yapan ülkeler arasında dünyada 10'uncu sırada yer almaktadır.

Tablo 29. 2014-2017 Dönemindeki Bazı Tohumlukların Üretim Miktarları (Ton)

Türler	2014	2015	2016	2017	Son 4 Yılda Değişim (%)
Buğday	403.769	484.204	485.225	508.191	25,9
Arpa	82.216	125.018	99.628	119.474	45,3
Mısır	66.578	56.671	52.791	58.118	-12,7
Çeltik	9.334	8.945	12.958	10.491	12,4
Ayçiçeği	23.769	17.494	21.757	28.022	17,9
Soya	3.408	2.443	3.664	4.101	20,3
Yerfıstığı	151	139	206	197	30,5
Şeker Pancarı	1.163	1.448	1.168	1.195	2,8
Patates	163.269	175.397	231.592	258.180	58,1
Pamuk	11.621	8.883	14.279	19.929	71,5
Nohut	1.726	2.305	4.059	10.658	517,5
Kuru Fasulye	44	109	179	624	1.318,2
Mercimek	305	1.140	14.505	12.290	3.929,5
Kanola (Kolza)	28	82	31	6	-78,6
Sebze	1.656	2.782	3.291	3.832	131,4
Susam	3	0	18	0	-100,0
Yonca	560	634	794	887	58,4
Korunga	46	31	188	385	737,0
Fiğ	686	974	1.114	1.139	66,0
Sorgum-S.Otu	216	308	192	79	-63,4
Aspir	807	644	772	975	20,8
Yem Şalgamı	92	18	53	6	-93,5
Yemlik Pancar	5	61	36	31	520,0
Çim Ve Çayrotu	87	236	107	167	92,0
Yem Bezelyesi	440	811	1.585	2.321	427,5
Diğerleri	3.928	5.522	7.734	8.067	105,4
Toplam	775.909	896.298	957.925	1.049.366	35,2

Kaynak: BÜGEM

Tohumluk üretimimiz 2014 yılında 775 bin 909 ton iken, 2017 yılına kadar yüzde 35,2'lik artışla 1 milyon 49 bin 366 tona ulaşmıştır. Tohumluk üretimimiz gelişen tohumculuk sektörü ve Ar-Ge çalışmalarının da etkisiyle 2014-2017 yıllarında sürekli artmıştır.

Buğday tohumluk üretimimiz 2014 yılında, 403 bin 769 ton olarak gerçekleşmiş, 2014-2017 yılları arasında yüzde 25,9 oranında artmış ve 508 bin 191 tona ulaşmıştır.

Mısır tohumluk üretimimiz 2014 yılında, 66 bin 578 ton iken 2017 yılına kadar yüzde 12,7 oranında azalmış ve 58 bin 118 ton olarak gerçekleşmiştir.

Çeltik tohumluk üretimimiz 2014 yılında, 9 bin 334 ton olan çeltik tohumluk üretimi, 2017 yılına kadar yüzde 12,4 oranında artış göstererek 10 bin 491 tona yükselmiştir.

2014 yılında 23 bin 769 ton olan hibrit ayçiçeği tohumu üretimi, 2017 yılında yüzde 17,9 oranında artış göstererek, 28 bin 22 ton olarak gerçekleşmiştir.

Soya tohumluk üretimimiz 2014 yılında 3 bin 408 ton iken, 2017 yılına kadar yüzde 20,3 artışla 4 bin 101 tona ulaşmıştır. 2014 yılında bin 163 ton olan şekerpancarı tohumluk üretimi ise 2017 yılına kadar yüzde 2,8 artışla bin 195 tona yükselmiştir.

2014 yılında 163 bin 269 ton olan patates tohumluğu üretimimiz 2017 yılına kadar yüzde 58,1 oranında artarak, 258 bin 180 tona ulaşmıştır.

Pamuk tohumluğu üretimi 2014 yılında 11 bin 621 ton iken, 2017 yılına kadar yüzde 71,5 oranında artarak 19 bin 929 tona çıkmıştır.

Geçmişte dışa bağımlı olduğumuz sebze tohumluğu, 2014 yılından itibaren yüzde 131,4 artarak 2017 yılına 3 bin 832 tona çıkmıştır. Büyük oranda dışa bağımlı olduğumuz sebze tohumluğu üretimindeki bu artış sevindirici olmakla birlikte yetersizdir.

Nohut tohumluğu üretimimiz 2014-2017 yılları arasında bin 726 tondan 10 bin 658 tona, mercimek tohumluğu üretimimiz 305 tondan 12 bin 290 tona, kuru fasulye tohumluk üretimimiz 44 tondan 624 tona çıkmıştır.

2014 yılında 686 ton olan fiğ tohumu yüzde 66 oranında artarak, 2017 yılında bin 139 tona, yonca tohumluğu ise yüzde 58,4 oranında artarak 560 tondan 887 tona yükselmiştir.

5.1.4.2. Tohumluk Dağıtımı

Ülkemizde tohumlukta karşılaşılan sorunların başında bu tohumlukların temininde ve dağıtımındaki aksaklıklar gelmektedir. Tohumluk üretim ve dağıtım sistemi belirli esaslara bağlanmıştır. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), ülkemiz tarım sektörünün en önemli girdilerinden olan sertifikalı tohumluk piyasasını regüle etmektedir.

Tablo 30. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Arpa ve Buğday Tohumluk Dağıtım Miktarları (Ton)

Türler	2015	2016	2017
Buğday	483.819	469.631	504.271
Arpa	124.932	98.007	119.567
Toplam	608.751	567.638	623.839

Kaynak: 2017 TİGEM Tohumculuk Sektör Raporu

Ülkemizde, TÜİK verilerine göre 2017 yılında 7,6 milyon hektar buğday, 2,4 milyon hektar arpa, 101 bin hektar çavdar, 112 bin hektar yulaf ve 45 bin hektar tritikale ekilişi yapılmıştır. Ülkemizin 3 yılda bir yenileme ve ortalama 20 kg/da hesabına göre her yıl 511 bin ton buğday, 161 bin ton arpa, 6,7 bin ton çavdar, 7,5 bin ton yulaf ve 3 bin ton tritikale olmak üzere toplam 690 bin ton sertifikalı hububat tohumluğuna ihtiyacı bulunmaktadır.

Tablo 31. Serin İklim Tahıllarında Tohumların İhtiyacı Karşılama Oranı

Türler	2017 Ekim Alanı (Da)	Tohum (kg/da)	Tohum Yenileme Süresi (Yıl)	Sertifikalı Tohum İhtiyacı (Ton)	Sertifikalı Tohum Dağıtım Miktarı (*)	İhtiyacı Karşılama Oranı (*)
Buğday	76.688.785	20	3	511.258	504.271	98,6
Arpa	24.247.372	20	3	161.491	119.567	74
Çavdar	1.010.923	20	3	6.739	-	-
Yulaf	1.128.796	20	3	7.525	-	-
Tritikale	456.414	20	3	3.042	-	-

Kaynak: TÜİK,

*: 2017 TİGEM Tohumculuk Sektör Raporu

Ülkemizde stratejik öneme sahip buğday ve arpada, 2017 yılı verilerine göre, sertifikalı tohum dağıtım miktarının ihtiyacı karşılama oranı buğdayda yüzde 98,6, arpada ise yüzde 74'dür. Ancak tohumda yenileme süresini geliştirmiş ülkelerde olduğu gibi bir yıl olarak hesap ettiğimizde ihtiyacı karşılama oranı buğdayda yüzde 33,1 arpada ise yüzde 24,6'dır. Tohumculuk sektörünün ve sertifikalı tohum kullanım desteklerinin artırılmasıyla yenileme süresi düşürülmelidir.

TİGEM'in, 1950'lerden itibaren, ülkemiz tarım sektörünün en önemli girdisi olan tohumluk konusunda 2000'li yıllara kadar ülkede dağıtılan tohumluğun yüzde 98'ini karşılamıştır.

2004 yılına kadar yaşanan gelişmeler sonucunda tohumculukla ilgili mevzuat ihtiyaçlara cevap veremediği için, 2004 yılında "5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun" ve 2006 yılında "5553 sayılı Tohumculuk Kanunu" kabul edilerek, sektörün işleyişine yönelik olarak hukuksal alt yapıda bir takım düzenlemeler yapılmasıyla, bu kanunla ilgili olarak kurulan alt birlikler tarımsal anlamda çalışmalar yapmaktadır. Bu kanunlarla, bitkisel üretimde verimliliği ve kaliteyi artırmak, tohumlara kalite güvencesi sağlamak, tohum ticaretini ve sektörü yeniden düzenlemek hedeflenmiştir. Böylece, ilk kez sertifikalı tohum üreticilerine destek verilmeye başlanmış, tarla bitkileri, bağ-bahçe bitkileri, orman bitki türleri ve diğer bitki türleri çoğaltım materyaline ait çeşitlerin ve genetik kaynakların kayıt altına alınması, tohumlarının üretimi, sertifikasyonu, ticareti, piyasa denetimi ve kurumsal yapılanmaları ile ilgili düzenlemelerin yapılması sağlanmıştır.

TİGEM 2017 yılında sertifikalı 125 bin 193 ton buğday ve 21 bin 476 ton arpa tohumluk dağıtımını gerçekleştirmiştir. Ülkemizde 2017 yılında dağıtılan toplam sertifikalı tohumluğun içerisinde TİGEM'in payı buğdayda yüzde 25 ve arpada yüzde 18'dir. 2012 yılından 2017 yılına kadar sertifikalı buğdayda dağıtım miktarında buğdayda yüzde 58, arpada yüzde 177 artış olmuştur. 2012 yılında TİGEM'in toplam dağıtımdaki payı buğdayda yüzde 47, arpada yüzde 30 oranında iken 2017 yılında buğdayda yüzde 25'e arpada ise yüzde 18'e düşmüştür. Bu durum özel sektör firmalarının da sertifikalı hububat tohumu üretimi alanında hızlı bir şekilde geliştiğini göstermektedir.

Tablo 32. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Sıcak İklim Tahılları Tohumluk Dağıtım Miktarları (Ton)

Türler	2015	2016	2017
Hibrit Mısır	58.453	59.055	70.167
İhtiyacı Karşılama Oranı %	283	289	366
Çeltik	10.215	12.999	10.696
İhtiyacı Karşılama Oranı %	44,1	56	49
Toplam	68.668	72.054	80.863

Kaynak: 2017 TİGEM Tohumculuk Sektör Raporu

Ülkemizde mısır üretimi, birinci ve ikinci ürün olarak 6,4 milyon dekar sulu tarım arazisinde yapılmaktadır. Ekilişlerin tamamına yakın kısmında hibrit tohumluk kullanılmaktadır. Hibrit mısır tohumluğu üretimi ağırlıklı olarak özel sektör firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. 2017 yılında 58 bin 118 ton hibrit mısır üretimi gerçekleştirilmiş, bu miktarın 9 bin tonu ihraç edilmiştir.

Çeltik üretiminde ise 2017 yılında 1,1 milyon dekar sulu tarım arazisinde çeltik üretimi yapılmıştır. Her yıl ortalama 22 bin ton sertifikalı çeltik tohumluğuna ihtiyaç duyulmakta olup ihtiyaç duyulan sertifikalı çeltik tohumluğunun ülke üretimiyle karşılama oranı yüzde 49'dur.

Tablo 33. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Yem Bitkileri Tohumluk Dağıtım Miktarları ve Türkiye İhtiyacını Karşılama Oranı (Ton)

Türler	2015	2016	2017
Yonca	1.583	2.356	2.968
İhtiyacı Karşılama %	48	72	90
Fiğ	833	1259	1486
İhtiyacı Karşılama %	2,1	3,2	3,7
Korunga	32	197	385,1
İhtiyacı Karşılama %	0,6	4	7,3

Kaynak: 2017 TİGEM Tohumculuk Sektör Raporu

Tablo 34. TİGEM'in Yıllar İtibariyle Yem Bitkileri Tohumluk Dağıtım Miktarları ve Türkiye İhtiyacını Karşılama Oranı

Türler	2015	2016	2017
Yonca	82	82	123
TİGEM Ülke Dağıtımındaki Payı (%)	5	3	4
Fiğ	831	706	1083
TİGEM Ülke Dağıtımındaki Payı (%)	99	56	73
Korunga	31	131	305
TİGEM Ülke Dağıtımındaki Payı (%)	97	67	79

Kaynak: 2017 TİGEM Tohumculuk Sektör Raporu

Ülkemizde yem bitkileri içerisinde en fazla ekim alanına sahip olup, 4 yılda bir yenileme hesabına göre her yıl 3 bin 300 ton sertifikalı yonca tohumluğuna ihtiyaç duyulmaktadır.

5.1.5. Türkiye’de Tohumluk İhracatı ve İthalatı

5.1.5.1. Tohumluk İhracatı

Toplam tohumluk ihracatımız 2015 yılında 26 bin 708 ton iken 2017 yılına kadar yüzde 63,8 artışla 43 bin 758 tona çıkmıştır. 2015–2017 yılları arasında mısır tohumluğu ihracatında yüzde 29,9 azalış, ayçiçeğinde yüzde 80,8 pamukta yüzde 195,7 ve sebze tohumluğu ihracatında yüzde 136 oranında artış gerçekleşmiştir.

2015-2017 dönemindeki ihracata parasal değer olarak baktığımızda 2015 yılında 102 milyon 717 bin dolar olan ihracatımız 2017 yılına kadar yüzde 32,7 oranında artarak 136 milyon 261 bin dolara yükselmiştir. 2015, 2016 ve 2017 yıllarında toplam 392 milyon 427 bin dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.

2018 yılında ise; toplam tohum ihracatımız 102 bin 437 ton olarak gerçekleşmiş ve ihracatın değeri 153 milyon 461 bin dolardır. (Kaynak: TÜİK 2018)

Tablo 35. 2015-2017 Dönemindeki Bazı Tohumlukların İhracat Miktarları

	Miktar (Ton)			Parasal Değeri (Bin Dolar)		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Buğday	964	19.800	4.513	776	7.764	1.872
Arpa	127	1.727	224	52	697	80
Mısır	12.250	15.698	8.945	30.730	39.058	23.657
Çeltik	6	6	0	9	8	0
Pamuk	958	1.413	2.833	2.245	3.778	7.453
Ayçiçeği	10.719	16.312	19.385	48.866	73.399	76.308
Soya	89	93	614	150	103	1.213
Patates	0	833	4.751	0	393	1.395
Şeker Pancarı	161	237	124	1.717	1.847	876
Yem Bitkileri	589	473	740	1.306	1.069	992
Çim Ve Çayyrotu	101	72	100	505	270	372
Sebze Bitkileri	141	362	333	14.754	22.433	19.602
Diğerleri	604	1.195	1.197	1.607	2.630	2.441
Toplam	26.708	58.222	43.758	102.717	153.449	136.261

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

5.1.5.2. Tohumluk İthalatı

Tohumluk ithalatına bakıldığında 2015 yılında 56 bin 540 ton olan ithalatımız, 2017 yılına kadar yüzde 30,5 oranında azalarak 39 bin 293 tona düşmüştür. İthalatta parasal değer açısından en fazla önem arz eden ürünler patates, mısır, ayçiçeği, yem bitkileri, çim-çayır otu ve sebze tohumluklarında gerçekleştirilmiştir. Çoğunluğu özel firmalar tarafından üretilen, yukarıda bahsedilen tohumluk ithalatı 2017 yılında toplam ithalatımızın yüzde 91,2 sini oluşturmaktadır. Parasal değer olarak baktığımızda ise sebze bitkileri tohumluk ithalatımız, toplam ithalat değerinin yüzde 58,7 sini oluşturmaktadır. Bu durum sebze tohumluk üretimine ağırlık vermemiz gerektiğini göstermektedir.

2015 yılı tohumluk ithalatında 2017 yılına göre buğdayda yüzde 22, şekerpancarında yüzde 34,5 oranında azalış gerçekleşmiştir.

2018 yılında ise toplam tohum ithalatımız 39 bin 94 ton olarak gerçekleşmiş ve ithalatın değeri 180 milyon 910 bin dolardır. (Kaynak, TÜİK 2018)

Tablo 36. 2015-2017 Dönemindeki Bazı Tohumlukların İthalat Miktarları

	Miktarı (Ton)			Parasal Değeri (Bin Dolar)		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Buğday	756	1.193	589	809	981	619
Arpa	106	106	317	141	175	239
Mısır	1.938	3.535	3.004	12.363	17.787	14.001
Çeltik	1.276	47	205	537	69	233
Pamuk	31	8	38	126	40	145
Ayçiçeği	571	1.292	752	5.636	13.260	12.032
Kanola	87	130	52	687	1.102	406
Soya	0	0	0,2	1,7	3,9	2,1
Yerfıstığı	0	0	0,02	0	0	10
Patates	38.440	26.386	16.255	24.162	19.286	10.857
Şeker Pancarı	622	772	409	13.928	9.451	8.445
Yem Bitkileri	4.134	6.387	9.028	8.577	11.111	13.474
Çim ve Çayırotu	4.198	4.765	5.818	8.705	9.572	11.607
Sebze Bitkileri	811	1.057	972	115.162	111.380	108.730
Diğerleri	3.570	3.813	1.854	11.346	7.911	4.452
Toplam	56.540	49.491	39.293	202.181	202.129	185.252

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

5.1.6. Pazarlama

5.1.6.1. Tohum Üretim ve Pazarlamasında Kuruluşların Yeri

Günümüzde tohumculukla ilgili birimler, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın değişik Genel Müdürlükleri bünyesine dağıtılmıştır.

Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü'nün (BÜGEM) görevleri arasında bitkisel ürünlerde üretimi, verimliliği ve çeşitliliği artırmak bulunmaktadır. Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nce (TAGEM) çeşit geliştirme ve her türlü araştırma faaliyetleri, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nce (GKGM) bitki, hayvan, gıda ve yem güvenirliliğini gözeterek tüketiciyi ve halk sağlığını korumak amacıyla tedbirler almak, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nce (TİGEM) tohumluk ve fidan üretimleri, haşhaş tohumluğu üretimi ve dağıtımını ise Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) sorumluluğu altında yapılmaktadır.

Buğday, arpa ve yem bitkileri gibi kendine döllen bitkilerin sertifikalı tohumluk üretimi ve dağıtımını büyük ölçüde TİGEM tarafından yapılmaktadır. TİGEM sertifikalı hububat tohumluğu konusunda tekel sayılabilecek etkisi yanında yem bitkileri, hibrit mısır ve baklagil tohumu üretiminde önemli etki ve paya sahiptir.

Ülkemizde tohumculuk faaliyetlerine baktığımızda; kamu kuruluşları buğday, arpa ve yem bitkileri gibi kendine döllen bitkilerde tohum üretiminde faaliyet gösterirken, özel sektör tohumculuk kuruluşlarının ise buğday ve arpanın yanı sıra mısır, ayçiçeği, patates ve sebzelerde hibrit tohum üretimine ağırlık verdiği görülmektedir.

Tablo 37. 2014-2017 Kamu ve Özel Sektörün Tohumluk Üretimindeki Payı (Ton)

Yıl	Üretici	Buğday	Arpa	Soya	Mısır	Ayçiçeği	Patates	Pamuk	Sebze	Yem Bit.
2014	Kamu	145.439	10.771	153	584	0	11	47	3	711
	Özel	257.809	71.444	3.255	65.993	23.769	163.259	11.574	1.653	1.422
	Toplam	403.769	82.216	3.408	66.578	23.769	163.269	11.621	1.656	2.133
	Ö.S. %	64	87	96	99	100	100	100	100	67
2015	Kamu	176.588	21.124	162	168	0,1	2	13	3	1.017
	Özel	307.616	103.895	2.280	56.503	17.494	175.395	8.870	2.779	2.070
	Toplam	484.204	125.018	2.443	56.671	17.494	175.397	8.883	2.782	3.088
	Ö.S. %	64	83	93	100	100	100	100	100	67
2016	Kamu	151.436	11.251	38	411	0,2	6,5	1,2	1,2	1.007
	Özel	333.789	88.377	3.625	52.380	21.757	231.586	14.378	3.289	3.061
	Toplam	485.225	99.628	3.664	52.791	21.757	231.592	14.379	3.291	4.068
	Ö.S. %	69	89	99	99	100	100	100	100	75
2017	Kamu	155.283	19.617	14	143	0,3	0,4	20,4	1,9	1.551
	Özel	352.908	99.856	4.087	57.951	28.022	258.179	19.909	3.830	3.465
	Toplam	508.191	119.474	4.101	58.094	28.022	258.180	19.929	3.832	5.015
	Ö.S.%	69	84	100	100	100	100	100	100	69

Kaynak: BÜGEM

5.1.6.2. Sertifikalı Tohumluk Fiyatları

Tarımda bitki gelişimi için gerekli koşullar optimum düzeyde olsa bile yeterli ürün elde etmek, kullanılan tohumluğun kalitesine bağlıdır. Dolayısıyla kullanılan tohumluğun kalitesi kadar tohumluk fiyatları da çiftçinin sertifikalı tohumluk kullanım miktarını etkilemektedir.

Tablo 38. TİGEM Hububat Tohumluk Fiyatları (Kırş/Kg)

Tohumluk Cinsi	2015	2016	2017	2018	Bir Önceki Yıla Göre artış (%)	Son 4 Yıla Göre Artış (%)
Makarnalık Buğday	125	135	138	160-152	15,9-10,1	28-21,6
I. Grup Ekmeklik Buğday	125	132	135	165	22,2	32
II. Grup Ekmeklik Buğday	124	131	133	150	12,8	21
Arpa	116	120	122	138	13,1	19
Tritikale	119	125	125	140	12	17,6

Kaynak: TİGEM (Fiyatlara KDV dahil değildir.)

2018 yılında tohumluk fiyatlarında bir önceki yıla göre makarnalık buğdayda yüzde 10,1-15,9 oranında, 1'inci grup ekmeklik buğdayda yüzde 22,2, 2'nci grup ekmeklik buğdayda yüzde 12,8, tritikalede yüzde 12 ve arpada yüzde 13,1 oranında artış gerçekleşmiştir.

Bilindiği gibi ülkemizde girdi fiyatları dünyada rekabet içerisinde olduğumuz ülkelere göre yüksek seyretmekte ve dolayısıyla üretim maliyetleri de artmaktadır. Artan maliyetler karşısında satın alma gücü azalan çiftçi daha az girdi kullanımına yönelmekte, bu da çiftçinin kaliteli üretim yapmasını engellemektedir. Çiftçilerimizin uygun fiyatla tohum temin etmesi verimli ve kaliteli üretimin devamlılığı bakımından önemlidir.

Ülke ihtiyacının sürdürülebilir şekilde karşılanması, yurt içerisinde tohumluk üretimlerini artırılması ve tohumculuk sektörünün gelişmesinin sağlanması için sertifikalı tohumluk üretimi ve sertifikalı tohum kullanımı desteklenmektedir.

Sertifikalı tohumluk kullanan, Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olan çiftçilerimize dekar başına yapılacak destekleme ödeme miktarı arpa ve buğdayda 8,50 TL, tritikale, yulaf ve çavdar için 6,00 TL, çeltikte 8,00 TL, yer fıstığında 15,00 TL, yonca için 30,00 TL, nohut, kuru fasulye ve mercimek için 20,00 TL, susam, kolza (kanola) ve aspir için 4,00 TL, fiğ, korunga ve yem bezelyesi için 20,00 TL, patates için 80,00 TL'dir.

Tohumluk üretiminin yetersiz olduğu bazı türlerde, yurt içinde sertifikalı tohumluk üreten/ürettiren özel sektör tohumculuk kuruluşlarına ise sertifikalı tohumluk üretimi desteği ödenmektedir. Tohumluklarını yurt içinde üretilen sertifikalandıran ve yurt içinde satışını gerçekleştiren yetkilendirilmiş tohumculuk kuruluşlarına kilogram başına yapılacak destekleme ödeme miktarı buğday ve patates için 10 kuruş, arpa, tritikale, yulaf ve çavdar için 8 kuruş, çeltik için 25 kuruş, nohut, kuru fasulye, mercimek ve aspir için 50 kuruş, korunga, yem bezelyesi ve fiğ için 1,50 TL, soya için 35 kuruş, kanola için 1,20 TL, susam için 60 kuruş, yonca için 4,00 TL ve yer fıstığı için 80 kuruştur.

5.1.7. Sonuç ve Öneriler

Tohumculuk sektöründe ülkemizin büyük tarım potansiyeli, alternatif türleri, tohumculuk için uygun ekolojik şartlar ve bölgesel konumunun elverişliliği rağmen yeterli düzeyde verimlilik artışı sağlanamamaktadır.

Ekim zamanı ve kullanılan yöntemlerin doğru seçilmemesi, çeşit ve tohumluk seçimindeki hatalar, yöresel yetiştirme tekniklerinin ortaya konulmaması tohumluktaki verimsizliğe yol açan faktörlerdir.

Sertifikalı tohum fiyatlarının yüksekliği çiftçinin kaliteli üretim yapmasını engellemekte, çiftçilerimizin sertifikalı tohumluk kullanım oranlarının arttırılmaması da, üretimden beklenen verimin alınamamasına neden olmaktadır. Yerli tohumculuk endüstrisi geliştirilir, dışa bağımlılık azaltılır, yerli üretim ihtiyaca cevap verebilecek hale getirilebilirse, tohumculuk sektörü ile ilgili verimlilik de artacaktır.

- Tohumlukta dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla, yeni çeşit geliştirmek için AR-GE'ye yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Tohum satışlarında gerekli denetimler yapılmalıdır.
- Son yıllarda iklim değişikliğinin de etkisiyle yaşanan kuraklıklar tohumun ne denli önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Özellikle kuraklık riski olan bölgelerde kuraklığa dayanıklı tohum çeşitlerinin geliştirilip çiftçiye ulaştırılması sağlanmalıdır.
- Sertifikalı tohumluk kullanımının yaygınlaştırılması için prim ödemelerinde sertifikalı tohumluk kullananlara yapılan destek artırılarak devam etmelidir.
- Çiftçilerimiz artık kaliteli üretim için ekolojik koşullara uygun tohum yeni çeşitlere ulaşmakta zorlanmaktadır. Bu nedenle; kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanarak eğitim ve yayım hizmetleri daha verimli hale getirilmeli, çiftçilerimizin yeni tohum çeşitlerine ulaşması sağlanmalıdır.

- Hibrit tohumların üretilmesi konusunda özel sektör kuruluşlarının yeterli potansiyele sahip olmalarına rağmen, üretim materyalinin düşürülmesi bakımından özellikle işçilik ücreti ucuz olan ülkelerle rekabet edebilmemiz için devlet desteği gereklidir.

Kaynaklar

1. Tarım ve Orman Bakanlığı
2. BÜGEM
3. TİGEM
4. TUIK
5. TZOB Zırai ve İktisadi Rapor 2011-2014
6. UPOV, (Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerini Koruma Birliği)
7. TİGEM 2017 Sektör Raporu
8. ISAAA 2017

5.2. Gübre

Tarımsal üretimde verimin ve kalitenin artırılması, girdi kullanımının yaygınlaştırılmasına ve bu girdilerin tekniğine uygun şekilde kullanılmasına bağlıdır. Verimin artırılması için kullanılan kimyevi gübrelerin yanında, toprakların fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısının iyileştirilmesi için farklı gübreler kullanılmaktadır.

Bitkisel üretimde verimliliğin artırılmasının yanında, insan sağlığının korunması ve çevre kirliliğinin de önlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, organik, mineral, organa mineral ve mikrobiyal kaynaklı farklı içerikli gübreler kullanılmaktadır.

Bitkisel üretimin en önemli girdilerinden biri olan gübrenin etkisinin en üst düzeyde olabilmesi için, toprak ve yaprak analizi ile birlikte belirlenecek gübre cinsi, miktarı, gübreleme yöntem ve zamanının iyi ayarlanması, ayrıca yağışların ve sulamanın zaman ve miktarına da dikkat edilmesi gerekmektedir.

Toprağın korunarak verimliliğinin sağlanması açısından, toprak ve bitkinin ihtiyaç duyduğu bitki besin maddesini içeren gübrenin toprağa verilmesi gerekir. Bilinçsizce ve tekniğine uygun olarak kullanılmayan gübreler, bitkisel üretimin azalmasına yol açarken, toprak yapısını bozmakta, içme sularının kalitesini düşürmekte ve yeraltı sularını kirleterek doğal kaynaklarımızın israfına yol açmaktadır.

5.2.1. Türkiye Kimyevi Gübre Üretim ve Tüketim Durumu

Bitkiler, makro ve mikro besin elementlerinden yaklaşık 20 civarında bitki besin elementine mutlak ihtiyaç duymakla birlikte, kimyasal gübreler denildiğinde, makro düzeyde üç temel besin elementi olan azot, fosfor ve potasyum akla gelmektedir.

Kimyasal gübreler içerisinde en yüksek payı ise azotlu gübreler almaktadır. Kimyevi gübreler; azotlu, fosforlu ve potasyumlu ve birden fazla bitki besin maddesini bir arada bulduran kompoze gübreler olarak 4'e ayrılmaktadır.

Toplam 7 üretici firma ile faaliyet gösteren yurtiçi kimyevi gübre sektörünün toplam üretim kapasitesi 5,7 milyon ton düzeyindedir.

Kimyevi gübre üretimi için gerekli olan hammadde kaynağından yoksun olan Türkiye'de doğalgaz, fosfat kayası, potasyum gibi üretim için gerekli ana girdilerin yüzde 95'i ithal edilmektedir.

Tablo 39. 2013–2017 Yılı Gübre Üretim Tüketim (Ton)

	2014	2015	2016	2017	2018
Üretim	3.547.796	3.674.262	3.358.324	3.841.645	4.007.024
Tüketim	5.471.518	5.507.779	6.744.922	6.332.872	5.411.881

Kaynak: TÜİK

Türkiye gübre üretimi 2017 yılı itibarıyla 3,84 milyon ton iken, tüketim 6,33 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Yani tüketilen gübrenin yüzde 60,7'si yurtiçinde üretilirken, yüzde 39,3'ü mamul madde olarak ithal edilmiştir. Kimyasal gübre sanayimizin toplam üretim kapasitesi, gübre tüketimimizin yüzde 90'ından fazlasını karşılayabilecek düzeyde olmasına karşın, çeşitli sebeplerle fabrikaların tam kapasite ile çalışmaması nedeniyle, 2017 yılında toplam gübre tüketimimizin ancak yüzde 60,7'si kadarı üretimle karşılanabilmektedir.

Türkiye gübre tüketimi 2016 yılında 6 milyon 745 bin tonluk en yüksek düzeyli tüketim ulaştıktan sonra, 2017 yılında 6 milyon 333 bin tona inmiştir. Türkiye'de gübre fiyatları arttığına tüketimde azalma göstermektedir.

Türkiye hektar başına 92 kilogram bitki besin maddesi tüketimiyle, 123 kg olan dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Gübre kullanımını sulama, toprağın bitki besin maddesi kapasitesi gibi faktörler belirlerken, asıl önemli olan gübre fiyatlarıdır.

5.2.2. Türkiye Kimyevi Gübre Dış Ticareti

Türkiye'nin gübre hammadde ve mamul madde olarak ithalatı 2018 yılında 1 milyar 215 milyon dolar olmuştur. Buna karşılık aynı yılda Türkiye 251 milyon dolarlık gübre ihracatı gerçekleştirmiştir.

Tablo 40. 2014–2017 Yılı Gübre Dış Ticareti (Bin Dolar)

	2015	2016	2017	2018	2018
İthalat	1.276.609	1.363.695	1.135.465	1.214.947	4.007.024
İhracat	146.239	163.173	229.714	251.436	5.411.881

Kaynak: TÜİK

5.2.3. Türkiye Kimyevi Gübre Fiyatları

Ülkemizde gübre üretimi yetersiz olduğu için, halen ihtiyaç her yıl gerçekleştirilen ithalatla karşılanmaktadır. Ayrıca üretilen gübrelerin de hammadde ihtiyacı, yine ithalatla karşılandığı için ülkemizde gübre fiyatları tamamen dış piyasa fiyatları ve dolar kuruna bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Gübre hemen hemen her tarımsal ürünün üretimi aşamasında kullanılmakta, tarımsal ürünlerin masraf kalemlerinde önemli oranlarda yer almaktadır. 2017 yükselen fiyatlar tüketimin düşmesine neden olmuştur.

Tablo 41. Ortalama Gübre Fiyatları (TL/Ton)

Yıllar	Gübre Cinsi					
	% 21 A.S.	% 26 Can	% 33 A.N	ÜRE	DAP	20.20.0
2013	566	739	836	1.018	1.209	873
2014	563	753	873	1.039	1.392	945
2015	583	692	800	1.071	1.332	958
2016	566	739	836	1.018	1.209	873
2017	563	753	873	1.039	1.392	945
2018	1.011	978	-	1.664	2.383	1.587

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Gübre fiyatlarının yurt dışı fiyatlarına göre ve dolar kuruna göre değişkenlik göstermesi nedeniyle fiyatlar üreticilere bazı yıllarda yüksek gelmektedir. Bu yıllarda üreticiler gübre kullanımlarını kısıtlamaktadırlar.

2018 yılında döviz kurlarının yükselmesiyle Ağustos ve Eylül aylarında gübre fiyatlarında yüzde 100'ü aşan artışların, özellikle buğday ve arpada üreticilerin yetersiz gübre kullanmasına neden oldu. 2018 yılında gübre kullanımı bir önceki yıla göre yüzde 14,5 azalarak 6,3 milyon tondan 5,4 milyon tona geriledi.

5.2.4. Gübre Politikaları

2005 yılından bu yana alan bazlı destekler kapsamında gübre destekleri verilmektedir. Yıllara göre dekar başına, bazı yıllarda ürün grupları bazında verilen destekler, son iki yılda tüm ürün gruplarında aynı şekilde uygulanmaktadır. 2016 yılında mazot ve gübre destekleri tüm bitkiler için toplam 11,00 TL açıklanırken, 2017 ve 2018 yılında tüm ürün grupları için dekara 4,00 TL oldu.

Tablo 42. Ürün Grubu Gübre Birim Desteği (TL/da)

Ürün Grubu Gübre Desteği (TL/da)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Yağlı Tohumlu ve Endüstri Bitkileri	7,50	8,50	(Mazot ve Gübre desteği birlikte)	4,00	4,00	8,00
Hububat, Yem Bitkileri, Baklagiller, Yumrulu Bitkiler, Sebze, Meyve	6,00	6,60		4,00	4,00	8,00
Süs Bitkileri, Özel Çayır Mera, Orman Emvali Alanlar	4,30	4,75		11,00	4,00	4,00

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

2017 yılında, bir önceki yıla göre en düşük gübre kullanan ürün grubu olan süs bitkileri, özel çayır mera, orman emvali alanlara verilen gübre desteği 4,75 TL'den 4,00 TL'ye indirildi. Yağlı tohumlu ve endüstri bitkilerine dekara 8,50 TL olarak ödenen destek yüzde 100 düşürülerek 4,00 TL'ye indirildi.

2016 yılı Haziran ayında, dağıtımını satışı yasaklanan yüzde 33'lük Amonyum Nitrat gübresinin satışına, 2017 Kasım ayı itibarıyla bazı iller hariç reçeteli olarak ve kontrollü bir şekilde devam edilmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yurt içinde üretilerek veya ithal edilerek piyasaya arz edilen gübrelerin son kullanıcıya kadar takibinin sağlanmasına yönelik olarak, 2018 yılından itibaren Gübre Takip Sistemi devreye sokuldu. Buradaki amaç, gübre üretim ve tüketimini güvenilir şekilde kayıt altına almak suretiyle çok daha sağlıklı gübre politikaları geliştirilip uygulamaktır.

Gübrede yüzde 18 olan KDV, 10 Şubat 2016 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan düzenleme ile kaldırılmıştır. Gübre fiyatları KDV indirimi sonrasında çok az gerilemiş, zaman içinde gübre üreticisi ve satıcısı lehine fiyatlar eski haline gelmiştir.

5.2.5. Sonuç ve Öneriler

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artan nüfus ve değişen beslenme alışkanlıkları tarımsal üretimi ve kalitesini artırmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Gübreler bu amaca hizmet eden en önemli girdi kalemlerinden biridir. Verimliliği ve sürekliliğinin sağlanması elzem olan tarım topraklarının çeşitli şekillerde bünyesinden kaybolan bitki besin elementlerinin toprağa geri verilmesi gerekmektedir.

Türkiye gübre üretiminde çok büyük oranda dışa bağımlı bir ülkedir. Hammaddenin yüzde 95'i ithal edilmektedir. Tüketilen gübrenin yurtiçindeki üretim oranı yüzde 60'lar civarındadır. Üretim kapasitesi tüketimin yüzde 90'ını karşılaması dolayısıyla yurtiçi üretimin artırılıp yaratılacak katma değer yurtiçinde kalması sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

Türkiye'de mevcut gübre kullanım düzeyi, önemli artışlara rağmen, tarımı gelişmiş ülkelerde kullanılan miktarlara göre çok düşük ve dünya ortalamasının altındadır.

Gübre kullanımını sulama, toprağın bitki besin maddesi kapasitesi gibi faktörlere bağlamakla birlikte, asıl önemli olan gübre fiyatlarıdır. Yurtiçi, gübre fiyatları döviz kuru, yurtdışı hammadde ve gübre fiyatları ve dünya gübre ihracatçılarının oligopol yapısından etkilenmektedir. Gübre fiyatları arttığında kullanımı düşmektedir. Bu durum gübre fiyatları ve tüketim rakamlarından çok açık görülmektedir. Fiyatlar düştüğünde tüketim artmakta, yükseldiğinde ise düşmektedir.

Gübreye verilen destekler yetersizdir. Gübrede de desteklerin mazotta olduğu gibi uygulanması tarımsal üretimde önemli bir girdi olan gübrenin kullanımını artıracaktır.

Diğer yandan ÇKS'ye giremeyen alanlarda gübre kullanan çiftçiler için destekler önemini yitirmekte, bu alanlarda üretim düşüklüğü göze çarpmaktadır. Bu alanların da destek kapsamına alınması çalışmaları yapılmalıdır.

Gübrelemenin çevrede yaratacağı olumsuz etkilerin önlenmesi ve beklenen verimin alınabilmesi için ihtiyaç duyulan cins ve miktarda gübre kullanımı büyük önem arz etmektedir. Bilinçsizce ve gereksiz yere yapılan gübreleme sonucunda, beklenen fayda sağlanamayacağı gibi, toprakta biriken bazı gübreler, diğer besin elementi gübrenin alımını engelleyecektir. Ayrıca, toprakların, suların ve çevrenin kirlenmesine neden olacak, ekolojik denge ve bitki kalitelerinde de bir takım bozukluklar meydana gelecektir.

2018 yılında devreye giren Gübre Takip Sistemi'nin gübre denetim, kontrol açısından yararları önemlidir. Ancak uygulamanın maliyeti gübre fiyatlarını artıracak olup, bunu da üreticinin ödeyecek olması gübre kullanımını olumsuz etkileyecektir.

Gübrenin üretim aşamasından kullanım aşamasına kadar olan süreçte yapılması gerekenler aşağıda sıralanmıştır;

- Çiftçiye tekniğine uygun gübre kullanımı konusunda yeterli eğitim ve yayım hizmeti götürülmeli, gübre uygulamalarının toprak ve bitki analiz sonuçlarına göre yapılmasının, ülkemiz topraklarına ve tarımına önemli yararlar sağlayacağı bilinci kazandırılmalıdır.
- Gübre ambalajları üzerinde üreticilerin anlayabileceği şekilde gübre ile ilgili teknik bilgilere yer verilmelidir. İlgili kanun ve yönetmeliklerin gerektirdiği etiketleme yapılmalı ve bununla ilgili kontrollere önem verilmelidir.
- Gübre sektörünün sürekli dışarıdan gübre hammadde ithal etmek yerine, kendi kaynaklarımızdan yararlanarak hammadde üretimini gerçekleştirmek amacıyla teknolojilerini yenilemeleri gerekmektedir.
- Gübrelemede araştırma, üretim, dağıtım ve kredilendirme zinciri iyi ve sağlam kurulmalıdır.
- Gübre üreten ve tüketenlerin haklarının korunması amacıyla, üretilerek veya ithal edilerek piyasaya arz edilen gübrelerin standardına uygunluğunun tespiti amacı ile yapılan piyasa denetimlerinin daha sıkı yapılması gerekmektedir.
- Çiftçiler tarafından talep edilen, kaliteli gübre üretiminin sağlanabilmesi için denetimlerin başarı ile uygulanması gerekir. Bunun için de çiftçilerin ve tarımla ilgili kuruluşların, karşılaştıkları sorunlu gübrelerle ilgili bilgileri, zamanında ilgili birimlere bildirmeleri gerekmektedir.
- Türkiye topraklarının çok büyük bir kısmında organik madde içeriği düşüktür. Ahır gübresi, yeşil gübre, bitki artıkları, kompostlar gibi organik gübre ve materyallerin tarımda yaygın olarak kullanımını artıracak önlemler alınmalı ve desteklenmelidir.
- Toprağın yapısını olumlu yönde etkileyen, münavebe ve baklagil ekimine önem verilmelidir.
- Bölgelerin toprak özellikleri ve bitki istekleri dikkate alınarak uygun özelliklerde gübre üretilmesine önem verilmelidir.
- Özellikle de birbirleri ile karıştırılabilir tek besin elementi içeriğine sahip gübreler üretilmesi teşvik edilmelidir.
- Katı ve sıvı gübreler toprakta bitkilere aynı düzeyde etki sağladığına göre, basınçlı sulama sistemleri ile sıvı gübre verilmeli, katı gübrelerin topraktaki olumsuzlukları azaltılmalıdır.
- Topraklarımızın organik maddesinin çok düşük ve üretim açısından yetersiz olması nedeni ile organik ve organomineral gübre kullanımının yaygınlaştırılıp teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

1. Gübre Sektör Politika Belgesi, 2018-2022
2. Tarım Orman Bakanlığı
3. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor, 2011-2014

5.3. Bitki Sağlığı

Ülkemizde ve dünyada görülen nüfus artışı, yeterli miktarda güvenilir gıda üretiminin sürekliliğinin sağlanmasını gerekli kılmaktadır. Güvenli gıdaya yönelik artan talepler, uluslararası tarımsal ticareti de etkileyerek ürünlere karşı teknik tedbirlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir.

Uluslararası ticaretin çok yoğun olarak yaşandığı günümüzde dünya genelinde bitkisel üretim materyali dolaşımı oldukça fazladır. Bu materyalin zararlı organizmalar yönünden temiz olması, ülkelerin kendi tarımsal üretim alanlarını koruması ve ekonomik kayıpların önüne geçebilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu da sürdürülebilir ve güvenilir gıdaya ulaşmayı hedefleyen bitki sağlığı çalışmalarının dünya genelinde önemini giderek artırmaktadır.

Son yıllarda çevreye ve insan sağlığına zararlı olmayan yöntemlerle üretilen gıda talebinin artması tarımsal arzı yönlendiren en önemli etkenlerden biri olmuştur. Güvenli gıdaya yönelik artan talep, uluslararası tarımsal ticareti de etkilemiştir. Ürünlere karşı teknik tedbirlerin alınması da zorunlu hale gelmiştir. Bitki sağlığı; güvenilir gıda elde edilmesi konusunda, tarımsal ürünleri her türlü hastalık, zararlı ve yabancı otlardan, zararlı organizmalardan korumayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, bitki sağlığı, hastalık, zararlı ve yabancı otlardan kaynaklı, zararı ekonomik zarar seviyesinin altında tutmak için yapılan tüm mücadele yöntemleri kapsamaktadır. Bu nedenle bitki sağlığı, tarım sektörünün önemli alanlarından biridir.

Ülkemizde ekonomik olarak üretimi yapılan 80'in üzerinde kültür bitkisi ve bu bitkilerde de 936 zararlı organizma (hastalık, zararlı, yabancı ot) bulunmaktadır. Bu organizmaların hasattan önce neden olduğu ürün kaybı yaklaşık yüzde 35'dir. Bunun yüzde 14'ü zararlılardan, yüzde 11'i hastalıklardan ve yüzde 10'u yabancı otlardan meydana gelmektedir. Hasattan sonra ise söz konusu etmenler ortalama yüzde 14'lük ek bir zarar oluşturabilmektedir.

Bitki sağlığı konusunda yapılacak çalışmalar, bitkisel üretimin rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması açısından son derece önemlidir. Mücadele yapılmadığı zaman bazı ürünlerde bu kaybın, iki kat artabileceği yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.

Tarımsal ürünlere zarar veren hastalık, zararlı ve yabancı otların sebep olduğu ürün kaybı bazı durumlarda, yüzde 100'lere yaklaşmaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığının zirai mücadele konusunda belirlediği strateji uluslararası düzeyde kabul gören "Entegre Mücadele" yaklaşımı olup, bu kapsamda öncelikle dayanıklı çeşitlerin kullanımı, kültürel tedbirler, mekanik ve fiziksel mücadele ile kimyasal mücadeleye alternatif biyolojik ve biyoteknik mücadele, genetik mücadele, geçerli mücadele yöntemleri kullanılmalı, en son gerekli kimyasal mücadele uygulanmalıdır.

5.3.1. Türkiye'de Bitki Sağlığı

Türkiye'de 332 zararlı organizmayla resmi mücadele programı kapsamında mücadele yapılmaktadır.

Ülkemizde yaklaşık olarak 5 bin 100 civarında ticari bitki koruma ürünü ruhsatlıdır. 343 aktif madde ruhsatlıdır. Ülkemizde bitki koruma ürünleri konusunda aktif faaliyet gösteren ruhsat sahibi 6 bin 912 bitki koruma ürünü bayisi ve bu bayilerin arasında ilaç bayiliği olan 162 Ziraat Odası bulunmaktadır. Reçete yazma yetkisine sahip 17 bin 259 kişi bulunmaktadır. Ülkemizin bitki sağlığında orta ve uzun vadeli hedefleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 43. Ülkemizin Bitki Sağlığında 2018-2023 Hedefleri

Yıl	Ürün Sayısı	Alan (Bin da)	Toplam Üretime Oranı (%)
2003	16	22	-
2015	16	55.600	30
2018	20	60.000	40
2023	25	80.000	50

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Entegre mücadele, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir tarımsal üretimin gereksinimlerine cevap verebilecek bir bitki koruma sistemidir. Sürdürülebilir tarımsal üretim, yeterli ve kaliteli miktarlarda gıda maddesinin üretimini, dünya tarımının ekonomik canlılığını, çevrenin ve doğal tarım kaynaklarının korunmasını ve dünya nüfusunun refahını geliştirecek sistem ve uygulamaları içerir. Entegre mücadele, entegre ürün yönetiminin bir unsuru, yani bir parçasıdır.

Entegre mücadele, zararlı türlerin popülasyon dinamikleri ve çevre ile ilişkilerini dikkate alarak, uygun olan bütün mücadele yöntem ve tekniklerini uyumlu bir şekilde kullanarak, bunların popülasyonlarını, ekonomik zarar seviyesinin altında tutan bir zararlı yönetimi sistemidir.

Entegre mücadelenin ana hedefleri;

- Zararlıları ekonomik zarar seviyesinin altında tutmak,
- Zararlı popülasyonlarını düşük seviyelerde tutmak için mümkün olan en iyi mücadele metotlarını uygulamak, hastalık ve zararlıların ekonomik eşik altında tutulması için her türlü kültürel tedbiri almak ve kimyasal mücadeleyi en son çare olarak düşünmek,
- Pestisitleri kullanmak zorunlu ise bunları, faydalı organizmalara, sıcakkanlılara ve çevreye olabilecek yan etkilerini en aza indirecek şekilde uygulamak ve seçici (belirli bir zararlıya etkili) pestisitler kullanmak.

Entegre mücadelenin bu üç ana hedefi ile;

- Bitkisel üretimin artırılması, kaliteli ve ilaç kalıntısı bulunmayan ürün elde edilmesi,
- Doğal düşmanların korunması ve desteklenmesi,
- Tarla, bahçe ve bağların periyodik olarak kontrol edilmesi,
- Üreticilerin bilinçlendirilmesi ve bilgi seviyelerinin yükseltilmesi,
- Pestisitlerin çevreye (toprak, su, hava) bulaşmasının önlenmesi
- Üreticilere kayıt tutma alışkanlığının kazandırılması esas alınmaktadır.

Ülkemizde entegre mücadele, Bitki Sağlığı Hizmetleri Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğünün kontrolünde Tarım ve Orman İl Müdürlükleri Bitkisel Üretim ve Bitki Sağlığı Şubeleri ve İlçe Müdürlükleri tarafından yürütülmektedir.

Türkiye'deki kültür bitkilerinde zarar yapan, ekonomik öneme sahip hastalık, zararlı ve yabancı otlarla mücadele esaslarını belirleyen “Zirai Mücadele Teknik Talimatları” ile “Entegre Mücadele Teknik Talimatları” hazırlanmakta ve uygulama kuruluşlarına aktarılmaktadır.

Ülkemizde buğday, pamuk, patates, mısır, nohut, mercimek, örtü altı sebzeler, turunçgil, bağ, elma, şeftali, fındık, kiraz, antepfıstığı, zeytin, kayısıdan oluşan 16 önemli üründe hastalık, zararlı ve yabancı otlarla mücadele için Entegre Mücadele Teknik Talimatı bulunmaktadır. Bu teknik talimatların sayısı ürün bazında araştırmalar tamamlandıkça artmaktadır. Bu talimatlarla Entegre Mücadele projelerinden elde edilen sonuçların üreticiye aktarılmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Entegre mücadele iyi tarım uygulamaları ve sürdürülebilir tarımın temelini oluşturmaktadır.

Tablo 44. 2015-2018 Yılları Projeli Entegre Mücadele Uygulamaları

Yıl	Üretici Sayısı	Alan (Bin da)
2015	14.710	1.310
2016	30.440	2.830
2017	46.500	4.136
2018	64.260	5.673

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Tablo 45. 2018 Yılı Entegre Mücadelede Uygulanması Hedefleri

Sıra	Ürün	Üretici	Alan (Da)	İl Sayısı
1	Kiraz	1.337	19.968	17
2	Elma	1.337	31.169	25
3	Zeytin	4.525	201.253	18
4	Patates	1.670	43.980	22
5	Pamuk	2.235	315.370	13
6	Buğday	19.402	2.477.690	58
7	Mısır	1.322	159.500	15
8	Bağ	2.264	44.891	31
9	Örtü altı	1.451	3.430	19
10	Şeftali	357	5.820	10
11	Turunçgil	778	9.233	2
12	Fındık	1.912	23.915	14
13	Antepfıstığı	910	56.353	6
14	Nohut	705	19.015	7
15	Kayısı	509	12.850	9
16	Mercimek	210	41.550	4
17	Nar	60	1.200	4
18	Ayva	40	530	3
19	Armut	40	400	3
20	Vişne	60	600	4
21	Çeltik	165	103.700	4
Toplam		41.289	3.572.417	288

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Ülkemizin belirlediği, projeli entegre mücadele uygulamalarında 5 yıllık projeksiyon aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 46. Ülkemizin Bitki Sağlığında 2014-2018 Gerçekleşen ve 2023 Hedefleri

Hedeflerin Dağılımı (Milyon Da)			
Faaliyet	2014	2018	2023
Süne Sürvey Alanları	44	44	44
Zeytin Sürvey Alanları	7,5	7,5	7,5
OT, İTU	1,5	1,8	2,1
Tahmin Uyarı Sistemleri	1,3	2,9	7,8
Biyolojik - Biyoteknik Mücadele	0,13	1,2	2,2
Entegre Mücadele Projeleri	1,13	5	17
Toplam	55,7	60,8	80,6

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

5.3.2. Kimyasal İlaçların Zararları

İlaçlar, canlılar arasında var olan doğal dengeyi bozar. Zararlıların doğal düşmanlarına (faydalı organizmalar) zarar vererek ve bitkinin biyokimyasal yapısını bozarak, zararlı popülasyonlarının artmasına neden olur. Bunun sonucu olarak, zararlıların salgın yapma tehlikesi artar. Toprağa, havaya ve suya karışarak çevre kirliliğine yol açar. Hastalık, zararlı ve yabancı otların, zamanla bazı ilaçlara karşı direnç kazanmalarına neden olur. Ürünlerde kalıntı bırakır, bu durum, iç ve dış pazarda sorunlara yol açar.

Kültür bitkilerinde fitotoksik etkilere ve genetik bozulmalara neden olur. Bal arıları, tozlayıcı (polinatör) arılar, kuşlar, balıklar ve suda yaşayan diğer canlılar ve toprak mikro-organizmaları gibi hedef olmayan organizmaları olumsuz yönde etkiler. Gelişigüzel ve yoğun olarak yapılan ilaçlamalarda, bu zararlar daha da artar. Bilinçsiz yapılan ilaçlama mücadele masraflarını ve dolayısıyla ürünün maliyetini de artırır.

5.3.3. Tahmin ve Erken Uyarı Sistemi (TUS)

Zararlı popülasyon yoğunluğunun değişmesinde etkili olan, iklim faktörlerinin değerlendirilerek kimyasal mücadelenin gerekli olup olmadığına, gerekiyorsa en uygun ilaçlama zamanına karar verilmesi ile üreticilerin önceden uyarılarak, maliyet, enerji ve zaman kaybının önlenmesi amacıyla kullanılan yardımcı sistemlerdir.

Elmada; elma kara lekesi ve elma iç kurdu ile bağda; bağ salkım güvesi ve bağ mildiyö konularında yürütülmektedir. Ayrıca patates, domates ve çeltikte deneme amaçlı yürütülmektedir.

Tablo 47. 2013-2018 Yılları Arasında Tahmin ve Uyarıya Dayalı Mücadelede Uygulanan Ürün ve Alanlar

Yıllar	Bağ (Da)	Elma (Adet/Da)	Toplam (Da)
2013	917.874	918.789	1.836.663
2014	831.841	1.013,21	1.845.053
2015	*	*	2.625.518
2016	*	*	2.779.435
2017	*	*	3.032.751
2018	*	*	3.032.751

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

*Bakanlık tarafından 2015-2018 yılları bağ ve elma bilgileri toplam olarak verilmiştir.

Tahmin ve uyarı çalışmaları, 2014 yılında 47 ilde 274 adet istasyonda kullanılarak toplam 1 milyon 890 bin 513 dekar alanda, 2018 yılında 44 ilde 196 adet elmada, 82 adet bağda, 46 adet hem bağ hem de elmada kullanılmak üzere toplamda 329 adet tahmin ve uyarı sistemi 3 milyon 32 bin 751 dekar alana hitap etmektedir. Tahmin ve uyarıya dayalı mücadelenin ülke geneline yaygınlaştırılması, diğer ürünlerde de tahmin uyarı sistemi geliştirilmesi gerekmektedir.

Zirai mücadelede pestisit kullanımının azaltılmasına yönelik, alternatif mücadele metodlarının ortaya konması ve yaygınlaştırılması ile ilgili çalışmalar tüm dünyada sürdürülmektedir.

5.3.4. Bitkilerde Kullanılan Hormon Çeşitleri, Kullanım Alanları, Yararları ve Çevreye Etkileri

Bitki hormonları; bitkiler tarafından oluşturulan fitohormonlar ya da bitkiye sentetik olarak üretilip dışarıdan verilen, bitki gelişim düzenleyici maddelerdir (BGD). Hormonlar; büyüme, gelişme ve diğer fizyolojik olayları etkileyen maddelerdir. Bitkiler; büyüme, gelişme ve değişime uğramaları için kendi ihtiyaçları olan bu temel maddeleri kendileri üretirler. Bitki bünyesinde oluşup, büyüme ve gelişmeyi düzenleyen bu maddelere bitki hormonları adı verilmektedir. Bitki hormonlarının sentetik türevleri olan kimyasal maddelere bitki gelişim düzenleyicileri (BGD) adı verilir.

Bitki büyüme düzenleyicilerinin (BGD) önemi, ilk kez 1930'lu yıllarda anlaşılmış, bu tarihten itibaren bunların tarımsal ürünlerdeki fonksiyonu araştırılmaya çalışılmıştır. Bitki fizyolojisi konularında yapılan çalışmalar, BGD'nin bitki büyüme ve gelişmesindeki rollerini ortaya koymuş ve zamanla bitki bünyesinde sadece büyümeyi teşvik eden maddelerin değil, aynı zamanda büyümeyi engelleyen maddelerin de sentezlendiği anlaşılmıştır.

Tarımsal üretimde BGD'lerin kullanımı sıralandığında; çelikle çoğaltma, tohumların çimlenmesini artırmak, çiçeklenmeyi arttırmak veya geciktirmek, soğuğa dayanıklılığı artırmak, meyvelerde tohum oluşumunu artırmak, meyve iriliğini artırmak, meyve muhafaza süresini uzatmak, bitkilerin hastalık ve zararlılara dayanıklılığını artırmak, yabancı ot kontrolünü sağlamak, pamuk ve tahıllarda yatmayı önlemek, hasat öncesi meyve dökülmesine engel olmak, makinalı hasadı kolaylaştırmak için tüm bitkilerin aynı zamanda olgunlaşmasını sağlamak ve hasatta iş gücünü azaltmak, olgunlaşmayı hızlandırarak yatmayı engellemek, patatete dormansiye kırmak, özellikle doku kültürü çalışmalarında kök-sürgün ve yumru oluşumunu teşvik etmek şeklindedir.

Bir bileşiğin bitki hormonu olarak nitelendirilebilmesi için şu özelliklerin olması gerekir;

- Bitki bünyesinde oluşması,
- Oluştuğu yerden başka bir yere taşınabilir olması,
- Taşındığı yerde değişik yaşam olaylarını yönetmesi veya düzenlemesi
- Çok düşük konsantrasyonlarda bile bu etkilerini gösterebilmesi.

5.3.4.1. Hormonların Özellikleri ve Çeşitleri

ABD Çevre Koruma Kurumu, Environmental Protection Agency (EPA) tarafından, büyüme düzenleyiciler: Böcek veya bitkilerin büyümelerini geciktiren veya hızlandıran kimyasallar olarak tanımlanmış ve pestisitler kategorisinde sınıflandırılmıştır. Hormonlar kul-

lanım özelliklerine göre; bitki gelişimini düzenleyen (BGD) ve bitki büyümesini engelleyen (BBE) olarak 2 gruba ayrılırlar.

5.3.4.1.1. Bitki Gelişim Düzenleyici (BGD) Hormonlar

Oksinler: Oksin tipindeki BGD'ler tarımda en eski kullanılan hormonlardır. Bunlar hücre genişlemesi ve büyümeye neden olan maddelerdir. Işığa yönelim ile karanlık yanın daha hızlı gelişmesini sağlarlar. Kök gelişmesini iletirler. Yan tomurcukların daha yavaş gelişmesini sağlarlar. Çiçek oluşumunu, meyve tutmasını ve gelişmesini iletirler. Oksinler çeliklerin daldırılarak köklendirilmesinde kullanılan birçok bileşiğin etkili maddesidir.

Sitokininler: Bitki dokularında özellikle hücre bölünmeleri esnasında, ortaya çıkan, diğer hormonların aksine, hem bitkilerde, hem de hayvanlarda bulunan kinin yapısındaki organik maddelerdir. Genelde genç dokularda bulunurlar. Oksinlerin kök oluşumunu teşvik etmelerine karşın, sitokininler sürgün oluşumunu teşvik ederler. Sitokininler dormansinin kırılmasında, karbonhidrat transferinde, tepe sürgünü baskınlığının engellenmesinde, bitki ıslahı ve doku kültürü uygulamalarında kullanılmaktadır. Sitokininler meyve tutumu, iri meyveler elde etmek, marul ve maydanoz gibi sebzelerin ve kesme çiçeklerin hasat sonrası bozulmalarını azaltmak ve tohumların çimlendirilmesinde de kullanılmaktadır.

Gibberellinler (Gibberellik Asit): Ticari amaçla en yaygın kullanılan GA3'tür. Malt sanayinde, üretimden ve zamandan avantaj sağlamak için, şeker kamışı, kereviz ve enginar da hasat verimini artırmak için, kabakgillerde cinsiyeti kontrol etmek ve hibrit tohum üretiminde ebeveyn hatları muhafaza etmek için kullanılırlar. Büyüme, gelişme ve dormansinin sona ermesinde kullanılırlar. Hücre bölünmesi ve uzamasını, tohumda uyku halinin kırılmasını ve hızlı çimlenmeyi teşvik ederler. Yaygın kullanımı olan bir Gibberellik Asit (GA3), mandarin ve klemantinde meyve tutumunu, çekirdeksiz üzümde meyve iriliğini artırmada kullanılmaktadır.

Tuberonik Asit: Patates yapraklarından ve yaşlı patates yumrularından elde edilen bu bileşik kimyasal yapı bakımından Jasmonik asite benzer. Patates bitkisinde yumru birikimine katkısı olduğu bilindiğinden, in vitro (laboratuvar koşullarında) yumru elde edilmesini teşvik etmek için tuberonik asit kullanılmaktadır. Tuberonik asit olarak adlandırılan "aglycone" adlı bir bileşik, sürgünlerin geliştiği agar ortamına ilave edildiğinde, tek boğumlu sap filizlerinde yumru oluşumunu teşvik ettiği görülmüştür.

Indol-Butirik Asit (IBA): Oksin ailesinden olan IBA çeliklerin köklendirilmesinde en yaygın olarak kullanılan sentetik hormonlardır. Özellikle zor köklenen türlerde çeliklerin kök oluşumunu hızlandırmak, çelik başına kök sayısını ve kalitesini arttırmak için köklendirmede en yaygın kullanılan büyüme düzenleyici madde, oksin gurubundan IBA'dır.

Etilen Türevleri: Etilen gaz şeklinde bir hormondur. Kimyasal bileşimi çok basit olmasına rağmen, bitkilerdeki fizyolojik etkisi çok düşük konsantrasyonlarda bile görülür. Çiçeklenmeyi teşvik eder, etli meyve ve sebzelerde olgunlaşma üzerine etkilidir, ceviz, zeytin, kiraz, vişne vb. meyve dökülmesini teşvik ederek seyrekleşmeyi sağlar. Etilen sadece içinde bulunduğu bitkiyi değil, gaz halinde yayılarak komşu bitkileri de etkilemektedir. Örneğin olgunlaşmış ve olgunlaşmamış elmalar bir araya getirilirse, olgunlaşmamış olanların olgunlaşmış elmalarla temasından dolayı çabuk olgunlaştıkları görülür. Bu yönü

ile etilen hasat sonrası olgunlaşmayı teşvik amacıyla da kullanılmaktadır. Ağaç üzerindeki yeşil meyvelere veya hasat sonrası yeşil kalan bazı etli meyveli ham ürünlere (muz ve domates gibi) uygulandığında, hemen olgunlaşma sağlanmaktadır. Ayrıca, hücre bölünmesi ve büyümenin kontrolünde, tomurcuk ve çiçek oluşumunun engellenmesinde, solunumda, tohum dinlenmesinde, yaşlanma ve olgunlaşmada etkilidir.

Naftalin Asetik Asit (NAA): Sentetik olan naftalin asetik asit ve türevleri, uzun yıllardan beri meyvecilikte fazla olan meyve tutumunu seyreltmek için kullanılmaktadır. Seyreltmenin etkisiyle meyve büyüklüğü ve kalitesi artar. Ayrıca çelik köklendirilmesinde ve patates depolanmasında gözlerin sürmesinin engellenmesinde ve çiçeklenmenin artmasında etkilidir.

Brassionosteroidler: Brassinler fasulyenin ikinci internod bölgesinde aktif olarak bulunan, bu bölgenin şişkinliğine ve sertliğine neden olan, kolza polenlerinden elde edilen, steroid yapısında ekstraktlardır. Biyolojik aktivite yönünden birçok sistemde değerlendirilmek üzere test edilmiş; soğuk, hastalık ve zararlılar ile tuz stresine mukavemet sağladığı, tohum çimlenmesini, uzamayı, kök büyümesini ve ürün artışını teşvik ettiği, meyve dökülmesini ise engellediği tespit edilmiştir.

Salisilatlar: Salisilik asit ile aynı aktiviteyi gösteren bitki fenolü olan bir bileşiktir. Çok sayıda bitkide doğal olarak bulunduğu bilinmesine rağmen, 34 civarında bitki türünden izole edilebilmiştir. Bitkilerde çiçeklenmeyi teşvik ettiği, termogenik bitkilerde ısı üretimini ve dolayısıyla zararlılara direnci artırdığı belirlenmiştir (Raskin,1992; Lopez-Delgado ve Scott 1997) patates mikro bitkilerinin bulunduğu ortama asetil salisilik asit (Aspirin=ASA) ilavesiyle, bu ortamlarda yüzde 100 yumru oluştuğunu belirlemiştir.

5.3.4.1.2. Bitki Büyümesini Engelleyici (BBE) Hormonlar

Bitkilerde doğal olarak oluşan zıt etkili bazı bileşikler, normal savunma mekanizmasının parçası gibi bitki büyümesini azaltabilirler. Bu maddeler; büyüme, gelişme, çiçek ve meyve oluşumunu engelleyerek bunlara bağlı gelişen fizyolojik olayları hızlandırır.

Etilen: Etilen'in (C₂H₄) bitkinin kendisi tarafından üretilen gaz formunda yüksek etkili bir BBE olduğu uzun yıllardan beri bilinmektedir. Etilen bitkide bulunan gaz halindeki tek hormondur ve tüm dokularda üretilmektedir. Bitkinin büyümesinin ve gelişmesinin her aşamasında üretilen bir hormondur. Olgunlaştırma hormonu (gazı) olarak da bilinir. Yeterince havalandırma yapılmayan depolarda meyve ve sebzelerde etilen salgısı nedeniyle ürünlerde çabuk olgunlaşma, gevşeme ve bozulma meydana gelir.

Henüz olgunlaşmadan koparılan muzların etilen salgısı meydana getiren bir madde (karpit) ile aynı ortama konulup olgunlaşması sağlanır. Ticari olarak etilenin sentetik üretilen isimleri ethephone veya ethrel'dir. Ethephon uygulanan ürünlerde etilenin parçalanması sonucu monokloroasetik asit oluşarak üründe birikebilmektedir. Aşırı düzeyde toksik olan bu maddenin gıdalarda mevcut olması tehlikeli ve yasaktır.

Absisik Asit (ABA): Sesquiterpen yapısındaki bir maddedir. Oksin, gibberellin ve sitokin gibi büyümeyi hızlandırıcıların doğal antagonistidir (engelleyici bileşik). Bitkilerin hemen her yerinde ve her zaman bulunur. Yalnız çevre şartları değiştiğinde azalır veya ço-

ğalır. Normalde dormansi halindeki tohum ve tomurcuklarda yüksek miktarlarda bulunmakta ve dormansiyi sürdürücü bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Ancak, yaprak gövde ve meyvelerde de bulunur. Büyümeyi engelleyici olarak kullanılmaktadır. Bitkiler bünyelerinde ürettikleri ABA'yı yaprak dökülmesi olacak bölgelere gönderirler ve bu yolla sonbaharda yaprak dökülmesi görülür. Bitkisel üretimde ABA hem doğal, hem de sentetik olarak üretilebilmektedir.

Jasmonik Asit (JA veya MeJA): JA (Jasmonik asit), α -linolenik asitten sentezlenir. Yaklaşık yirmi yıl kadar önce JA ve onun kokulu esteri olan MeJA'nın (metil jasmonate) bitki büyümesini engelleyici rolü belirlenmiştir. Çiçeklerden (Yasemin, *Jasminum grandiflorum* L. ve *Rosmarinus officianalis* L.) ve çeşitli meyvelerden elde edilen kokulu bir bileşiktir. Eğrelti otu, yosun, bazı mantar ve alglerle birlikte yaklaşık 206 bitki türünde Jasmonik asite rastlanmıştır. Son zamanlarda, MeJA'nın bitki genlerindeki sinyal moleküllerinde önemli olduğu belirlenmiş, özellikle bazı spesifik bitki genlerinin oluşumunu belirgin olarak artırdığı tespit edilmiştir. Özellikle, bitkiye gelen bir zarar durumunda ortaya çıkan tepki genlerinin oluşmasında etkilidir.

Chlormequat Chlorur (CCC=CYCOCEL) ve Daminozid (Antigibberellin): Bitki boyunun uzamasına engel olan sentetik BBE'dir. Bu nedenle, tahıllarda yatmayı engellemek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, üzümde meyve tutumunun artırılması (CCC), elmalarda antosiyanın sentezinin artırılması, hasat öncesi meyve dökülmesinin azaltılması ve depo zararlarının azaltılmasında (Daminozid) uygulanmaktadır. Alar (daminozid) meyve endüstrisinde vejetatif büyüme azaltmak, meyve şekli ve rengini değiştirmek ve meyve kalitesini artırmak için kullanılmaktadır. Kanserojen etkisi olduğu inancıyla, kullanımı süs bitkileriyle sınırlı kalmıştır. Açelya, sardunya ve poinsettia gibi saksılı süs bitkilerinin gelişmelerini engellemek, erken çiçek açmalarını teşvik etmek, çiçeklenmeyi artırmak, bitki başına tomurcuk ve çiçek sayısını artırmak için kullanılmaktadır.

Ancymidol: Bitkilerde boğum arası uzunluğunu azaltmada kullanılan büyüme engelleyici bir sentetik BBE'dir. Özellikle, süs bitkileri yetiştiriciliğinde uygulanır. Ancymidol büyüme geriletilici ve bitki bünyesindeki GA içeriğini düşürücü etkide bulunmaktadır. Ancymidolun, bitkilerde selüloz sentezinde de engelleyici etkide bulunduğu, yüksek doz uygulamalarında ise hücre büyümesini ve yeni hücre duvarı oluşumunu engellediği bildirilmiştir.

Maleik Hidrazid (MH): Hücre bölünmesine ve odunsu bitkilerde tomurcuk oluşumuna engel olurlar. Soğan ve yumrulara çimlenmeyi kontrol etmek için kullanılmaktadır. Sentetik bileşik hasat öncesi yapraklara uygulanır ve hızla depo organlarına taşınır. Genellikle, fazla hasara neden olmasından dolayı, kullanımı çim bitkileriyle sınırlı kalmıştır.

Phosphon-Do ve Amo-1618: Giberellin sentezine engel olarak meristematik aktiviteyi ve hücre genişlemesini azaltırlar ve boyuna büyüme engelleyicilerdir.

Paclobutrazol (PPP 333): Vejetatif gelişmeyi azaltıp, generatif gelişmeyi artıran sentetik BBE'dir. Özellikle meyvecilik ve süs bitkilerinde fazla vejetatif gelişmeye engel olmak için kullanılır. Bazı bitkilerde Gibberellin biyosentezini engelleyen Paclobutrazol uygulandığında bitkinin soğuğa (dona) dayanıklı hale geldiği kaydedilmiştir.

5.3.4.1.3. Hormonların Ekosistem ve Canlılar Üzerine Etkileri

Tarımsal alanda üreticilerin bilerek veya bilmeyerek yaptıkları yanlış uygulamalar, çeşitli çevre sorunlarına neden olmaktadır. Bu uygulamalar arasında, zirai ilaç (pestisit) ve kimyasal gübre kullanımındaki yanlışlıklar ile sulama, toprak işleme ve bitkisel hormon kullanımındaki yanlışlıklar sayılabilmektedir. Yanlış uygulamalar temel olarak şunlardır;

1. Fazla ürün almak için gereğinden fazla BGD kullanımı
2. Uygulama zamanının doğru tespit edilememesi
3. Doz ayarlama ve uygulamada yeterli hassasiyetin gösterilememesi
4. BGD'lerin çevresel ve sağlık riskleri göz önüne alınmadan uygulanması
5. Teknik bilgileri yetersiz kişiler tarafından yapılan uygulamalar

Yoğun, bilgisiz ve bilinçsiz yapılan tarım uygulamaları, bitkisel ve hayvansal besinler aracılığıyla toplum sağlığına yönelik ciddi tehlikelere dönüşebilmektedir. Bu tehlikeler, sadece insan sağlığıyla sınırlı kalmayıp, hava, toprak ve su üçlüsünü de içine alan ciddi bir ekosistem kirliliğine de neden olmaktadır. Güler ve Çobanoğlu'nun (1997); çalışmalarında belirttikleri üzere, EPA tarafından yapılan sınıflandırmada BGD'ler pestisitler sınıfında belirtilmektedir. Tarımsal uygulamalarla toprağa ve sızma yolu ile yer altı sularına ve yüzeysel su kaynaklarına ulaşan bu maddeler canlı bünyelerinde biyolojik birikime neden olmaktadır. Biyolojik birikim, içme suları ve ürünlerde bulunan kalıntılar ile insan bünyesine geçebilen BGD'lerin insan sağlığına olası toksik etkileri mevcuttur.

Özellikle, yetiştirme döneminin çok kısa olduğu örtü altı seracılıkta, ısının azalmaya başladığı dönemlerde ortaya çıkan tozlaşarak dölllenme sorununun giderilmesi için 2,4-D gibi kimyasalların kullanılması sonucu verim önemli ölçüde artmakta, fakat domates, biber, patlıcan gibi meyve oluşumu döllenmiş çekirdeğe bağlı ürünlerde, pazarlarda gördüğümüz kof, amorf görünümlü, memeli ürünler meydana gelmektedir.

Yetersiz veya fazla konsantrasyon, çok olumsuz etkiler oluşturabileceği gibi, uygulama zamanının tam belirlenememesi de istenmeyen sonuçlara neden olabilir. BGD'lerin aşırı dozlarda kullanılması neticesinde, ürünlerde kofluk ve şekil bozuklukları meydana gelmektedir. Bu ürünlerin tüketimi neticesinde ise ürünlerin üzerinde aşırı miktarda bulunan kalıntı maddeleri besin zinciri yoluyla canlı bünyelerine geçerek toksik etkilere neden olabilmektedir.

5.3.4.1.4. Bitkisel Hormonların Ruhsatlandırılması ve Kontrolü

Türkiye'de BGD'ler 1987 yılından itibaren pestisit ve benzeri maddeler içine dahil edilerek Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından tarım ilaçları sınıfında ruhsatlandırılmaya başlanmıştır. Bu maddeler, halen yürürlükte bulunan "Bitki Koruma Ürünlerinin Ruhsatlandırılması ve Piyasaya Arzı Hakkında Yönetmelik" esaslar, çerçevesinde işlem görmektedir.

5.3.5. Sonuç ve Öneriler

Tarımsal alanlarda ürün veriminin artırılması ve ürünlerin ıslahı konusunda BGD'ler günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadırlar.

BGD'ler doğru zamanlama ile ve uygun oranlarda kullanılması gereken kimyasallardır. Yanlış zamanlarda ve aşırı dozlarla yapılan uygulamalar, ürünlerde şekil bozukluklarına,

kofluklara ve ürün üzerinde tahribatlara yol açmaktadır. Bu maddeler, biyolojik birikim yolu ile besin zincirine katılmakta ve canlılar için çeşitli sağlık problemlerine neden olmaktadır. Laboratuvar koşullarında araştırmacılar tarafından (Çelik ve ark. 2002; Çokuğraş ve ark. 2003; Yılmaz ve ark., 2005; Çelik ve ark., 2006; Morshed et al., 2005; Melo ve et al., 2007; Prodanchuk et al., 2008) yapılan çeşitli çalışmalarda; BGD'lerin, canlıların enzim yapıları, enzim seviyeleri, bazı organları ve uzuvları üzerinde tahribatlara neden olduğu ispatlanmıştır. Dolayısıyla, hem ekosistemin korunması hem de ürün verimliliğinin sağlanması için bu kimyasalların kullanımı gelişmiş ülkelerde sıkı kontrollere tabi tutularak yapılmaktadır.

BGD kullanımı sırasında oluşabilecek problemlerden birisi de, teknik bilgisi yetersiz kişilerin çiftçileri yanlış yönlendirmesi ve bunun tabii sonucu olarak da yanlış uygulamalarla karşılaşılmasıdır. Bu sebeple BGD'lerin kullanımından önce, yetiştiricilerin yeterli seviyede bilgi donanımına sahip kişilerce bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

Sonuç olarak; Hormonların BGD ve BBE kullanımı ve uygulanması için en önemli konu, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından ruhsatlandırılmış ürünlerin etiket bilgilerine göre kullanılmasıdır. Uygulama zamanı ve dozlarının önerilen şekilde kullanılması, uyarıların dikkate alınması, teknik bilgisi yeterli kişilerce uygulanması, ilaç uygulamalarında olduğu gibi ilaçlama tulumu, eldiven ve maske kullanılması önemlidir. Gereksiz ve bilinçsiz olarak yapılan hormon kullanımı sonuçta hem çevreyi, hem sağlığımızı hem de üretimimizi olumsuz yönde etkileyecektir.

Kaynaklar

1. Akbulut, A, Bursa/Yıldırım İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürü, "Bitkilerde Kullanılan Hormon Çeşitleri, Kullanım Alanları, Yararları Ve Çevreye Etkileri" Makalesi, Bursa Tarım Dergisi 2014.
2. www.resmigazete.gov.tr
3. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 2011-2014
4. <http://www.zmo.org.tr>

5.3.6. Pestisit Kullanımının Azaltılmasının Faydaları

Ülkemizde pestisit kullanımının azaltılmasına yönelik yapılan biyolojik mücadele araştırmalarının hedefi faydalıların korunması, desteklenmesi ve doğadaki etkinliğinin artırılmasıdır. Ülkemizde turuncgiller, mısır, bağ ve buğday başta olmak üzere, farklı kültür bitkilerinde biyolojik mücadele yöntemleri uygulanmaktadır. Uygulamaya aktarılan biyolojik mücadele ile ülke ekonomisine yıllık ortalama 43 milyon dolar katkı sağlanmıştır.

Biyolojik mücadele, kimyasal mücadeleye oranla daha az maliyetle ekonomiye katkının yanında, çevre ve doğal dengenin korunmasını ve biyolojik çeşitliliğin devamını sağlamakta, pestisit kullanımından kaynaklı kalıntı problemini ortadan kaldırmaktadır.

Ülkesel Süne Projesi sonuçlarının uygulanmasıyla, süne zararlısı ve mücadelesi ile ilgili olarak farkındalık oluşturulmuş, yer aletleri ile ilaçlamaya geçilmiştir. Hububatta yer aletleriyle süne mücadelesinde kullanılmak üzere yardımcı hava akımlı pülverizatör geliştirilmiş ve uygulamaya geçilmiştir. Süne ile biyolojik mücadele ön plana çıkarılmış, insan ve çevre sağlığı yönünden önemli kazanımlar elde edilmiş, pestisit kullanımı azaltılmıştır. 2013- 2018 yılları arası 1 son 5 yılda toplam 8 milyon 494 bin 850 adet parazitoid üretim ve salımı yapılmıştır.

Salınan parazitoidlerin yaşayabileceği ekosistemi oluşturmak amacıyla doğada yeşil alan oluşturulmuştur. Kullanılan kimyasal miktarın düşmesiyle de biyolojik denge korunmuştur.

Pestisit kullanımını azaltmaya, etkinliğini artırmaya yönelik önemli faktörlerden biri pestisit uygulamalarında doğru teknik, alet ve makine kullanımınıdır. Buna yönelik ileri ilaçlama teknolojilerinin araştırılması, 2006 yılından itibaren yasaklanan, havadan ilaçlamaya alternatif olabilecek alet ve ekipman geliştirilmesi ve bunların kullanım tekniklerine yönelik araştırmalara öncelik verilmektedir.

Zeytinin en önemli zararlısı ve mücadele yapılmadığı takdirde, yüzde 35'lere varan ürün kaybına neden olan zeytin sineğine karşı geliştirilen, yüzde 98,8 oranında etkili bir cezbedici olan bitki koruma ürünü "Ziray" ülkemiz araştırmacıları tarafından bulunmuş olup, ülkemiz çiftçisinin hizmetine sunulmuştur. Turunçgillerde görülen Akdeniz meyve sineği mücadelesinde de başarıyla kullanılmaktadır. Her iki zararlı için de ithal cezbediciye gerek kalmamaktadır. Her yıl ihtiyaca göre ortalama 200 ton civarında üretilmektedir. Ülke ekonomisine bu üretimden dolayı yıllık 2,7 milyon dolar katkı sağlanmaktadır.

Karantinaya tabi zararlı olan Akdeniz meyve sineği turunçgil ve birçok meyve türüne zarar vermektedir. Zararlı ile zamanında ve toplu mücadele yapılması ve mücadelenin etkinliğinin artırılması amacıyla Birliğimizin ve Ziraat Odalarımızın da içinde yer aldığı, Adana, Hatay, Osmaniye, Kahramanmaraş ve Mersin illerinde "Akdeniz Meyve Sineği Mücadelesi Pilot Projesi" yürütülmektedir. Üreticilerin toplu mücadele yapmaları için 50 bin 400 adet tuzak üreticilere ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Ayrıca 45 ilde "Akdeniz Meyve Sineği İzleme Projesi" ile bakanlık tarafından surveyi yapılarak takip edilmiştir.

Bitkisel üretimde ekonomik kayba yol açan her türlü zararlı organizmanın teşhisi, yayılışı, yoğunluk ve zarar düzeylerini tespit ederek, ekonomik zarar seviyelerini ve mücadele eşiklerini saptayan, gerekli mücadele yöntemlerini kullanan ve stratejilerini belirleyen bitki sağlığı, çevre ve insan sağlığı ile doğal dengeyi koruması nedeniyle önem arz etmektedir.

Bu amaçla aşağıdaki tabloda belirtilen illerde, süne zararlısının yumurtalarını parazitleyen böcek salımı yapılmaktadır. 2018 yılında ülkemizde süne mücadelesinin ülke ekonomisine katkısı 1 milyar 841 milyon lira olmuştur.

Tablo 48. Süne Yumurta Parazitoidi Üretimi İle Salım Yapılan İllere Ait Bilgiler

İller	Yıllar (Adet)*				
	2014	2015	2016	2017	2018
Gaziantep	1.500.000	170.000	350.000	175.140	-
Kahramanmaraş	140.000	-	175.000	30.000	-
Adana	530.000	450.000	450.000	300.000	-
Konya	-	180.000	-	5.000	-
Kırklareli	10.000	8.000	-	3.300	-
Adıyaman	-	120.000	120.000	-	-
Nevşehir	-	-	170.000	-	-
Kırşehir	-	-	165.000	-	-
Yozgat	-	-	210.000	-	-
Çankırı	-	-	250.000	-	-
Çanakkale	-	-	-	163.680	-
Kültür	68.000	36.890	85.000	35.000	-
Toplam	2.248.000	964.890	1.995.000	712.120	2.574.840

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

5.3.7. Ülkemizin Stratejik Hedefleri

Ülkemizin en önemli stratejik hedefi tarladan sofraya gıda güvenilirliğini sağlamaktır.

Gıda güvenliği; üretimden tüketime kadar, uluslararası standartlara uygun gıda güvenliğini sağlamaktır.

Bitki sağlığı; çevreye duyarlı ve etkin bitki sağlığı tedbirleri ile kaliteyi koruyarak bitkisel üretimi artırmak, ülkemizde mevcut hastalıklar, zararlılar ve yabancı otlar ile mücadelede, başta biyolojik mücadele olmak üzere biyoteknik yöntemler (feromon sistemleri, hormonlar, beslenme ve yumurtlamayı engelleyiciler, tuzaklar vb.) konularında araştırmalar yapmak ve bu alanda ülkesel olarak görev almak, alternatif mücadele metotlarının kullanılmasına öncelik vermek, bu mücadele yöntemlerinin organik tarım uygulamalarına entegre edilmesini hedefleyerek, yeni metotları araştırmak ve zirai mücadele ilaçlarının kullanımını en aza indirmektir.

Ülke genelinde fauna ve mikro flora etmenlerinin korunması, toplanması, muhafazası, envanterinin çıkarılması, kullanımı ve taksonomisi konularında araştırmalar yapmak, entegre ve biyolojik mücadele çalışmalarını geliştirmek ve yaygınlaştırılması ile zirai mücadelenin ekonomik ve etkili bir şekilde yapılabilmesini sağlamak, diğer taraftan pestisit kalıntısı olmayan güvenilir ürünler elde etmek, çevreyi ve doğal dengeyi koruyarak bitkisel üretimi artırmak, Bitki sağlığı araştırmalarının hedefleri arasındadır. Bitki koruma ürünleri ile uygulama ekipmanlarının kontrol ve denetim hizmetlerini geliştirmek, bitkisel üretimde iç ve dış karantina hizmetlerini geliştirmek. Bitki sağlığı uygulama programı, hastalık ve zararlılarla mücadele, bitki karantinası ve bitki pasaportu, bitki Koruma ürünleri, zirai mücadele alet ve makineleri onay ve kontrolleri, bitki ve bitkisel ürün ithalat ve ihracat sağlık kontrolleri, bitki sağlığı faaliyetlerinde insan ve çevre sağlığını koruyucu tedbirler almak, konuyla ilgili yayınlar yapmaktır.

Entegre mücadele ile entegre ve kontrollü ürün yönetimi çalışmalarının yaygınlaştırılması, havadan kimyasal ilaç ve gübreleme uygulamasının yasaklanması, BKÜ bayilik

izninin sınavla verilmesi, BKÜ reçeteli satışı, sertifikalı uygulanması ve kayıt zorunluluğu, biyolojik ve biyoteknik mücadele yapanlara destekleme yapılması, hasat öncesi pestisit denetim programı uygulanması, pestisit ruhsatlandırmalarında yan etki denemelerinin getirilmesi, 180 etkili maddeli pestisitlerin yasaklanması, hizmet içi eğitimde entegre mücadele esaslı sertifikalı model, çiftçi eğitimlerinde tarla okulu sistemi ülkemizde pestisit kullanımını üçte bir oranında azaltmıştır.

Pestisit hasat öncesi kontrolü 2012 yılında başladı. Hasat öncesi denetim programı ile 2013 yılı olumsuzluk oranı yüzde 54, Avrupa Birliği'ne (AB) yapılan ihracatta alınan geri bildirimler yüzde 34 oranında azalmıştır. Ülkemiz hedefi kalıntıyı yüzde 3'ün (Avrupa Birliği yüzde 3,5, ABD yüzde 3,4) altında tutmaktır.

Türkiye'de ilk defa fındık kurduna karşı *Bacillus thuringiensis ssp. tenebrionis* içeren biyolojik preparat geliştirilmiştir.

Tuta absoluta ile mücadelede kullanılan iki faydalı böceğin *Trichogramma evanescens* ve *Macrolophus caliginosus*'un kitle üretim metodu geliştirilmiştir.

5.3.8. Biyolojik ve Biyoteknik Mücadele Desteklemeleri

Bitkisel üretimde kimyasal mücadele yerine alternatif mücadele tekniklerinin uygulanmasıyla kimyasal ilaç kullanımının azaltılması, insan sağlığının ve doğal dengenin korunması için biyolojik ve/veya biyoteknik mücadele yapan üreticilere 2010 yılından bu yana Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından destekleme ödemesi yapılmaktadır.

Destekleme ödemeleri her yıl Cumhurbaşkanlığı Kararı ve ardından yayınlanan, "Bitkisel Üretimde Biyolojik ve/veya Biyoteknik Mücadele Destekleme Ödemesi Uygulama Tebliği" ile belirlenmektedir.

Örtü altında; domates, kabak, hıyar, patlıcan, biber

Açık alanda; turunçgil, domates, bağ, elma, kayısı, zeytin ve narda destekleme ödemesi yapılmaktadır.

2018 yılı destekleme miktarları;

Örtü altında;

- Biyolojik mücadele desteği 520 TL/dekar,
- Biyoteknik mücadele desteği 100 TL/dekar olmak üzere;
- * Her ikisini birlikte uygulayanlara toplam 620 TL/dekar.

Açık alanda;

- Biyolojik mücadele desteği 50 TL/dekar,
- Biyoteknik mücadele desteği 50 TL/dekar.
- *Her ikisini birlikte uygulayanlara toplam 100 TL/dekar.

Tablo 49. Yıllara Göre Biyolojik ve Biyoteknik Mücadele Destekleme Miktarları

Destekleme Kalemi	2010	2013	2014	2015	2016	Artış* (%)	2017	2018	Artış* (%)
Faydalı Böcek-Örtü altı	100	330	350	350	350	250	350	400	14,3
Feromon + Tuzak Örtü Altı	30	100	110	110	110	266	110	120	9,1
Paket Örtü altı	200	430	460	460	460	130	460	520	13,04
Feromon + Tuzak -Açık	-	30	35	35	35	75	45	50	11,1
Faydalı Böcek-Açık	-	30	35	35	35	75	45	50	11,1
Paket Açık	-	60	70	70	70	75	80	100	25

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

*: 2010 yılına göre

** : 2017 yılına göre

Yıllara göre biyolojik ve biyoteknik mücadele destekleme miktarları incelendiğinde 2010 yılında ödemesi yapılmaya başlanmış, 2010-2016 yıllarında paket örtü altı yüzde 130, paket açık yüzde 75 artış sağlanmış, 2017 yılına göre 2018 yılında ise paket örtü altı yüzde 13,04 artış, paket açık yüzde 25 artış sağlanmış ancak belirlenen miktarlar yeterli gelmemektedir.

Tablo 50. Yıllara Göre Biyolojik/Biyoteknik Mücadele Desteklemeleri

Yıllar	İşletme/ Üretici Sayısı	Desteklenen Alan (Da)	Ödeme Miktar (TL)
2010	615	5.294	413.496
2011	548	16.327	559.868
2012	2.819	66.059	3.103.977
2013	5.327	133.538	6.160.264
2014	7.101	173.534	9.529.657
2015	6.865	167.458	9.248.611
2016	7.544	208.511	10.857.473
2017	9.313	259.458	13.334.938
Toplam	40.132	1.030.182	53.208.289

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Akdeniz meyve sineği ile mücadelede, 1 dekar alana en az 5 tuzak asılması tavsiye edilmektedir. Bir tuzağın 2018 yılı ortalama maliyeti 40,00 TL'dir. 1 dekar alana 200,00 TL'lik tuzak asması gerekmektedir. Çiftçilerimiz biyolojik ve biyoteknik mücadele maliyetli olduğundan uygulama da zorlanmaktadır. Bakanlığımızın artan girdi fiyatlarını ilaç ve tuzaklardaki artış oranlarını dikkate alarak, çiftçilerimizin biyolojik ve biyoteknik mücadele masraflarının en azından yarısı veya yarısından fazlasını karşılayacak şekilde, mevcut destekleme tutarını arttırması çiftçilerimizi mücadelede yaşadığı sıkıntıları biraz olsun hafifletecektir.

5.3.9. Sonuç ve Öneriler

2016 yılında 16 üründe hazırlanan Entegre Mücadele Teknik Talimatları ülkemizin tarım ihracatında önem taşımaktadır. Bu nedenle diğer ürünler için de hazırlanması gerekmektedir.

İhracatta ülkemiz için önemli olan incir, kiraz, fındık başta olmak üzere bazı ürünler biyolojik ve/veya biyoteknik mücadele destekleme kapsamına alınmalı verilen biyolojik ve/veya biyoteknik mücadele destek miktarı artırılmalıdır.

Diğer bir sorun, tıbbi aromatik bitkilerde ruhsatlı ilaç bulunmamasıdır. Bu konuda çalışma başlatılmalıdır.

Bakanlıkça 2018 yılında eylem planına alınan Akdeniz meyve sineği ile mücadele konusunda biyolojik ve/veya biyoteknik mücadele destekleme kapsamına, Akdeniz meyve sineğinin konukçusu olduğu bitkilerin tamamı alınmalıdır.

Akdeniz Meyve Sineği ile Mücadele (AMS) projesi Türkiye geneline yaygınlaştırılmalıdır. Havadan ilaçlamaya en azından epidemiyoloji yıllarında ve mücadele zamanı geçmeden Bakanlık tarafından izin verilmelidir.

Ziraat Odalarımızda destekleme kapsamında çalışan 460 tarım danışmanının, Akdeniz Meyve Sineği Mücadelesinde etkin görev almasının sağlanması yönünde gerekli adımlar atılmalıdır.

Bakanlığın, ilaç firmaları tarafından beyan edilen ilaç fiyatlarına müdahale yetkisini kullanması, zirai ilaçlarda uygulanan yüzde 18 KDV'nin çiftçiye destek olarak verilmesi, illerde uygulanan farklı ilaç fiyatlarının neden kaynaklandığı konusunun incelemeye alınarak düzeltilmesi, eczanelerde satılan beşeri ilaçlardaki gibi tek tip ilaç uygulamasının getirilmesi sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. Tarım ve Orman Bakanlığı
2. www.resmigazete.gov.tr
3. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 2011-2014

5.4. Tarımsal Mekanizasyon

Tarım sektörü sadece bitkisel ve hayvansal üretimle insan ve hayvan beslenmesine yönelik ürün üreten değil aynı zamanda pek çok sanayi sektörüne de hammadde sağlayan stratejik bir sektördür. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin tarımsal üretimde neden olduğu belirsizlikler, tarımsal arazilerin parçalı ve küçük oluşu, tarımsal istihdamın giderek azalması, küresel rekabet, girdi fiyatlarında yaşanan artışlar, tarımsal desteklerin yetersiz oluşu gibi pek çok etken tarımsal üretimde verimin düşük olmasına neden olmaktadır.

Tarımda verimliliği artırmak, ancak tarımsal girdilerin birbirleriyle uyumlu olarak kullanılmasıyla mümkündür. Tarımsal mekanizasyon bu amacı gerçekleştirmede en önemli araçlarından biridir. Tarımsal üretim faaliyetlerinin etkinliğini artırmanın yanı sıra, ekonomikliğini sağlamak ve çalışma koşullarını iyileştirmek açısından tarımsal mekanizasyon oldukça önemli ve tamamlayıcı bir teknolojidir.

Tarımsal mekanizasyon, tarım alanlarını geliştirmek, her türlü tarımsal üretim yapmak ve tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi işlemlerini yerine getirmek amacı ile kullanılan her türlü enerji kaynağı, mekanik araç ve gerecin tasarımı, yapımı geliştirilmesi, dağıtımı, pa-

zarlaması, yayımı, eğitimi, işletilmesi ve kullanılması ile ilgili konuları içermektedir. Tarımsal mekanizasyonun yararlarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür;

- Yeni teknolojilerin kullanımını sağlamak
- Üretimi doğa koşullarına bağımlı olmaktan kurtarmak ve daha nitelikli ürün elde etmek
- İşlemleri en uygun sürede tamamlamak ve ürün kayıplarını önlemek
- İnsan işgücü verimliliğini arttırmak
- Kırsal kesimde teknik bilgi ve beceriyi geliştirmek
- Tarımsal üretim işlemlerini makine gücü ile başarmak ve yeni alanların tarıma açılmasını sağlamak

Tarımsal mekanizasyon düzeyinin gelişimini gösteren en önemli kriter traktör sayısı ve traktörlerin nitelikleridir. Ülkemiz tarımı, mekanizasyon düzeyinin gelişmişliği bakımından ABD ve AB ülkelerinin gerisindedir. Ülkemiz tarım makineleri parkına bakılacak olursa yaşlı traktör ve makinelerden oluşmaktadır. Çiftçilerin alım gücü, mekanizasyonun gelişiminde büyük rol oynamaktadır.

Tarım sektörü, tarım alet ve makineleri imalat sanayi sektörüncü üretilen ürünlerin pazarı durumundadır. Dolayısıyla tarım sektöründe ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz gelişmeler doğrudan bu sektöre yansımakta, bu sektördeki olgular dolaylı biçimde tarım sektörünü etkilemektedir.

5.4.1. Tarımsal Mekanizasyonda Mevcut Durum

Yıllar içerisinde ülkemizde mekanizasyon düzeyindeki gelişmelere bakacak olursak 2000 yılında tarımda kullanılan 941 bin 835 olan traktör sayımız aradan geçen 17 yıl içinde yaklaşık yüzde 38,7 oranında artarak 1 milyon 306 bin 736 adede yükselmiştir.

2013 yılında 1 milyon 213 bin 560 olan tarımda kullanılan traktör sayımız, 2018 yılına gelindiğinde yüzde 9,7 oranında artışla 1 milyon 332 bin 139 adede yükselmiştir.

Ülkemizde çiftçiler tarafından 35 ile 70 beygir gücü arasında olan traktörler tercih edilmektedir.

Tablo 51. Türkiye Traktör Sayısı

Bg	Tek Akslı		İki Akslı						Paletli	Toplam
	1-5	5 +	1-10	11-24	25-34	35-50	51-70	70 +		
2013	10.889	42.476	5.937	20.153	71.165	493.462	451.292	118.000	186	1.213.560
2014	14.383	51.492	6.247	20.906	69.223	493.914	461.399	125.536	200	1.243.300
2015	14.856	54.604	6.252	21.181	68.074	491.828	468.060	135.297	206	1.260.358
2016	15.736	57.131	6.448	21.274	66.825	489.621	475.665	140.699	132	1.273.531
2017	16.589	59.061	6.432	20.527	65.866	492.343	493.660	152.133	125	1.306.736
2018	17.129	60.707	6.554	20.886	66.104	493.134	505.087	162.425	113	1.332.139

Kaynak: TÜİK

5.4.2. Türkiye Traktör Üretim, İhracat ve İthalatı

Ülkemiz traktör üretim rakamlarına bakılacak olursa, yıllar içerisinde sanayinin geliş-

mesi, alım gücünün artması gibi etmenlere bağlı olarak artış gösterdiği görülmektedir. 2013 yılında 56 bin 407 adet olan traktör üretimimiz, 2017 yılında yüzde 27,7 oranında artarak 72 bin 32 adetle tarihin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılında durum tam tersine dönmüş bir önceki yıla göre yüzde 33,7 oranında gerileyerek 47 bin 689 adede gerilemiştir.

Türkiye traktör ihracatına bakılacak olursa, yıllar içerisinde artan ve azalan bir seyir izlediği görülmektedir. 2013 yılında 15 bin 362 adet olan ihracat, 2014 yılında yüzde 14,2 oranında artarak 17 bin 555 adede yükselmiştir. 2017 yılına kadar azalan traktör ihracatı, 2018 yılında bir önceki yıla oranla yüzde 15 oranında artarak 15 bin 902 adet olarak gerçekleşmiştir.

Traktör ithalat verilerine bakılacak, olursa 2013 yılında 11 bin 166 adet olan ithalatımız yüzde 93,7 oranında artarak, 2016 yılında 21 bin 634 adede yükselmiştir. 2017 yılında bir önceki yıla oranla yüzde 16,3 oranında azalışla, 18 bin 107 adet olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 52. Türkiye Traktör Üretim İhracat ve İthalat Sayısı (Adet)

Yıllar	Üretim	İhracat	İthalat
2013	56.407	15.362	11.166
2014	64.342	17.555	13.634
2015	66.615	15.464	20.659
2016	66.915	14.138	21.634
2017	72.032	13.821	18.107
2018	47.689	15.902	-

Kaynak: TARMAKBİR

5.4.3. Traktör Fiyatları

Ülkemiz traktör fiyatlarına bakılacak olursa, üretim aşamasındaki maliyetlerin yüksekliği fiyatlara yansımaktadır. Son yıllarda küresel düzeyde yaşanan krizler tüm sektörleri olduğu gibi traktör imalat sanayisini de etkilemiş hammadde, enerji, işçilik maliyetindeki artışlar traktör fiyatlarına yansımıştır.

Aşağıdaki tabloda 55 Bg bir traktörün ülkemizdeki ortalama satış fiyatları verilmiştir. 2013 yılında ortalama 54 bin 105 TL'ye alınan traktörün, 2018 yılına gelindiğinde yüzde 42,3 artışla 77 bin TL seviyelerine yükselmiştir.

Tablo 53. Ortalama Traktör Fiyatları (55 Bg)

Yıllar	Fiyat (TL)
2013	54.105
2014	59.984
2015	64.625
2016	67.964
2017	76.317
2018*	77.022

Kaynak: TARMAKBİR *: New Holland

5.4.4. Türkiye’de Tarımsal Mekanizasyon Düzeyi

Tarımsal mekanizasyonun düzeyinin göstergesi olarak aşağıdaki kriterler göz önünde bulundurulmaktadır.

- Traktör başına alet-makine sayısı
- Traktör başına alet-makine kütlesi
- İşlenen alan başına düşen traktör gücü (kW/ha)
- 1000 ha alana düşen traktör sayısı (traktör/1000 ha)
- Traktör başına işlenen alan (ha/traktör)

Ülkemiz mekanizasyon düzeyinin, AB'nin gerisinde olduğu görülmektedir. Bugün AB'de traktör başına düşen ekipman sayısı 10 iken maalesef ülkemizde bu rakam 5,2'dir. Ülkemizde traktör başına düşen alan 26 hektar seviyesinde iken, AB'de bir traktör 11,3 hektar alanı işlemektedir. 1.000 hektar alana ülkemizde 45 adet traktör düşerken bu rakam AB'de 57'dir. AB'deki traktörlerin yüzde 90'ı dört çeker ve ortalama güçleri 100 beygirin üzerinde iken ülkemizdeki traktörlerin sadece yüzde 20'si dört çeker ve ortalama gücü 60 beygir civarındadır. Bu rakamlar ülkemiz tarımsal mekanizasyonun tüm gelişmelere rağmen hala yeter düzeyde olmadığını göstermektedir.

Tüm kesimlerin kabul ettiği bir gerçek var. Bu gerçek tarımsal girdi kalemleri içerisinde en pahalı girdinin mekanizasyon olduğudur. Bu yüksek maliyet payına rağmen mekanizasyon tohum, gübre, ilaç ve mazottan daha az önemli görülmektedir. Unutulmamalıdır ki ülkemiz makina parkına katılan her bir alet ve makina iş gücü verimliliğini, ürünün kalitesini ve verimini arttırmaktadır. Mekanizasyona yapılan her bir kuruluşluk yatırım, çiftçinin rekabet gücünü yükselttiği gibi, ülkemiz ihracatına da yeni pazarlar kazandıracaktır. Mekanizasyon girdileri içerisinde en pahalısı biçerdöverlerdir. Buradaki artış, mekanizasyon düzeyindeki gelişmelere paralel olmuştur. 2000 yılında 11 bin 811 olan biçerdöver sayımız 2016 yılında 16 bin 247 adede yükselmiştir. Biçerdöver sayısında yüzde 37,5 oranında artış olmuştur.

5.4.5. Türkiye Biçerdöver Parkı

Ülkemiz biçerdöver sayısı ile ilgili istatistikler incelendiğinde çok fazla gelişme göstermediği görülmektedir. 2013 yılında toplam 15 bin 486 olan biçerdöver sayısı 2018 yılına gelindiğinde yüzde 11,5 oranında artışla 17 bin 266 adede yükselmiştir. Biçerdöver parkında var olan biçerdöverlerin yüzde 29,9'u 21 yaş ve üzeri biçerdöverlerden oluşmaktadır. Ülkemizdeki 1-5 yaş arasındaki biçerdöver oranı yüzde 24,3 iken 6-10 yaş arası yüzde 22,7, 11-20 yaş arası ise yüzde 23 oranındadır.

Tablo 54. Türkiye Biçerdöver Sayısı ve Yaş Dağılımı (Adet)

Yıl	Yaş Grubu				Toplam
	1-5	6-10	11-20	21+	
2013	3.431	3.722	3.882	4.451	15.486
2014	3.604	3.812	3.852	4.631	15.899
2015	3.815	3.750	3.780	4.653	15.998
2016	3.985	3.790	3.813	4.659	16.247
2017	4.167	3.907	4.062	5.063	17.199
2018	4.207	3.924	3.969	5.166	17.266

Kaynak: TÜİK-TARMAKBİR

Hurdaya ayrılması gereken bu biçerdöverler hala ürün hasadında kullanılmaya devam edilmektedir. Mekanik ömrünü doldurmuş, eski model biçerdöverler çok büyük ürün kaybına ve ekonomik kayba neden olmaktadır. Bu biçerdöverlerin uygulanacak bir teşvik programıyla hurdaya ayrılmaları sağlanmalıdır. Biçerdöverlerin yenilenmesi ile önlenecek ürün kaybının ekonomik kazancı verilecek teşvik miktarının çok üstünde olacaktır.

5.4.6. Türkiye Tarım Alet ve Makina Parkı

Ülkemiz makina parkında bulunan diğer alet ve makina sayılarına ilişkin veriler aşağıda çıkarılmıştır.

Tablo 55. Türkiye Tarım Alet ve Makina Sayısı (Adet)

Tarımsal alet ve makineler	2013	2014	2015	2016	2017
Anıza ekim makinesi	1.046	1.209	1.257	1.292	1.320
Ark açma pulluğu	66.791	66.150	66.879	68.117	68.654
Atomizör	116.789	115.995	116.883	120.402	121.448
Balya makinesi	18.024	19.459	20.446	21.520	23.015
Biçer bağlar makinesi	8.468	8.882	9.210	9.305	9.478
Biçerdöver	15.486	15.899	15.998	16.247	17.199
Cıvciv ana makinesi	853	978	968	1.005	981
Çiftlik gübresi dağıtma makinesi	2.915	3.628	4.090	4.382	4.795
Damla sulama tesisi	318.413	362.033	389.831	412.468	441.366
Derin kuyu pompa	148.675	163.275	168.502	172.923	179.659
Dipkazan (Subsoiler)	30.401	32.568	35.132	36.515	38.127
Diskli anız pulluğu (Vanvey)	44.387	45.405	45.002	45.365	46.540
Diskli tırmık (Diskarolar)	232.278	235.594	240.303	243.310	247.121
Diskli traktör pulluğu	68.773	70.701	71.829	72.448	73.139
Dişli tırmık	343.906	341.050	343.954	345.533	350.126
Döven	14.874	13.543	12.407	12.168	11.749
Elektropomp	192.378	203.614	210.045	214.407	221.016
Fındık harman makinesi	5.621	5.616	5.687	5.861	5.878
Fide dikim makinesi	13.894	14.145	14.188	13.939	13.820
Hayvan pulluğu	110.903	89.155	82.732	78.344	70.471
Hayvanla çekilen çayır biçme makinesi	1.521	1.546	1588	1.601	1.639
Hayvanla çekilen hububat ekim makinesi	289	194	159	159	133
Hayvanla ve traktörle çekilen ara çapa makinesi	133.608	132.603	135.684	136.942	139.385
Karasaban	45.965	40.695	37.455	34.643	31.330
Kepçe (Tarımda kullanılan)	42.470	45.727	48.559	50.304	53.996
Kimyevi gübre dağıtma makinesi	389.918	392.908	399.451	408.737	419.388
Kombikürüm (Karma tırmık)	24.495	23.555	23.881	24.352	24.786
Kombine hububat ekim makinesi	202.915	205.286	208.403	211.348	217.642
Kombine pancar hasat makinesi	5.288	5.448	5.593	5.807	6.256
Kombine patates hasat makinesi	902	993	924	980	574
Krema makinesi	197.520	182.920	178.535	177.268	174.176
Kulaklı Anız pulluğu	39.909	42.483	44.151	44.579	45.450
Kulaklı traktör pulluğu	1.045.122	1.046.048	1.050.237	1.057.870	1.071.553
Kuluçka makinesi	1.146	1.206	1.247	1.285	1.410
Kuyruk milinden hareketli pulverizatör	312.651	322.174	329.768	338.625	350.272
Kültivatör	503.786	508.218	515.172	520.970	532.508
Merdane	83.487	84.819	86.138	87.374	91.011

Meyve hasat makinesi	6.565	8.117	10.556	13.243	16.220
Mısır daneleme makinesi	4.352	4.268	4.195	4.170	4.175
Mısır hasat makinesi	1.019	1.030	1.043	1.142	1.211
Mısır silaj makinesi	21.887	24.486	25.370	26.347	27.998
Motopomp (Termik)	194.154	191.855	192.827	192.871	192.841
Motorlu pulverizatör	80.457	84.093	85.974	87.486	90.832
Motorlu tırpan	65.013	76.236	84.307	91.865	101.664
Orak makinesi	61.954	60.645	58.271	57.234	53.972
Ot silaj makinesi	4.248	4.674	4.908	5.227	5.541
Ot tırmağı	106.668	110.030	113.405	115.169	115.809
Pamuk toplama makinesi	950	1.050	1.080	1.155	1.245
Pancar sökme makinesi	15.125	15.059	15.172	15.319	15.134
Patates dikim makinesi	15.152	15.421	15.769	16.087	16.717
Patates sökme makinesi	19.756	20.229	20.462	20.353	21.250
Pnömatik ekim makinesi	30.921	32.048	34.589	35.850	39.024
Rototiller	11.942	12.870	13.443	13.978	15.092
Römork (Tarım arabası)	1.109.917	1.121.371	1.126.166	1.137.709	1.165.873
Saman aktarma boşaltma makinesi	14.009	14.348	15.328	15.621	16.431
Santrifüj pompa	108.872	111.593	111.682	113.075	114.159
Sap döver ve harman makinesi (Batöz)	181.320	173.555	170.836	167.581	160.121
Sap parçalama makinesi	17.889	17.864	18.239	18.533	19.014
Sap toplamalı saman yapma makinesi	16.445	17.338	17.711	17.978	18.542
Sedyeli, motorlu pulverizatör tozlayıcı kombine atomizör	14.325	13.811	12.731	12.802	13.832
Selektör (Sabit veya seyyar)	4.455	4.394	4.321	4.443	4.400
Set yapma makinesi	16.004	15.796	16.131	16.639	16.650
Sırt pulverizatörü	612.626	623.190	628.059	633.598	641.819
Su tankeri (Tarımda kullanılan)	208.544	208.538	209.372	210.697	213.393
Süt sağım makinesi (Seyyar)	268.164	282.433	292.405	301.795	319.885
Süt sağım tesisi	8.182	9.279	9.744	10.057	12.226
Tarımsal mücadele uçağı	8	8	8	5	5
Taş toplama makinesi	990	1.240	1.356	1.448	1.571
Tınav makinesi	10.710	8.405	8.111	7.739	7.440
Toprak burgusu	5.561	5.917	6.277	6.470	6.550
Toprak frezesi (Rotovator)	46.716	50.100	51.860	53.301	54.960
Toprak tesviye makinesi	17.657	17.919	18.238	18.873	19.182
Tozlayıcı	19.307	17.827	17.855	17.749	16.762
Traktör	1.213.560	1.243.300	1.260.358	1.273.531	1.306.736
Traktörle çekilen çayır biçme makinesi	73.314	79.115	81.480	82.899	87.233
Traktörle çekilen hububat ekim makinesi	131.471	134.786	136.846	140.329	142.258
Üniversal ekim makinesi (Mekanik)					
(Pancar mibzeri dahil)	61.922	61.337	61.353	61.018	61.660
Ürün kurutma makinesi	862	927	974	1.006	1.069
Ürün sınıflandırma makinesi (Selektör hariç)	14.371	14.577	14.785	14.928	15.119
Yağmurlama tesisi	240.253	247.520	248.039	252.215	259.838
Yayık	252.104	248.815	248.720	249.297	256.123
Yem dağıtıcı römork	2.052	2.484	2.874	3.356	4.066
Yem hazırlama makinesi	25.891	26.924	27.747	28.979	31.962
Yerfıstığı harman makinesi	245	265	282	300	323
Yerfıstığı hasat makinesi	295	320	318	373	400

Kaynak: TÜİK

5.4.7. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizin tarımsal mekanizasyon düzeyi, tarımsal üretimimizin küresel rekabet ortamında gelişerek sürdürülebilmesine imkân verecek büyüklükte değildir. Ülkemiz mekanizasyon düzeyinin gelişmemesinin en önemli nedeni istikrarlı bir tarım politikamızın olmamasından kaynaklanmaktadır.

Tarım yapılan arazi miktarını, var olan su kaynaklarını arttırmayacağımıza göre verimliliğin ana unsuru olan mekanizasyon girdisinin desteklenmesi geleceğe yapılacak en önemli yatırımdır.

Tarımsal girdi kalemleri içerisinde en pahalı girdi mekanizasyon girdisidir. Bu yüksek maliyet payına rağmen mekanizasyon tohum, gübre, ilaç ve mazottan daha az önemli görülmektedir.

Ülkemizdeki tarımsal mekanizasyon düzeyinin gelişmesini, çiftçinin satın alma gücünün azalması karşılığında tarım alet ve makine fiyatlarındaki artışlar etkilemektedir. Unutulmamalıdır ki ülkemiz makina parkına katılan her bir alet ve makine, iş gücü verimliliğini, ürünün kalitesini ve verimini arttırmaktadır.

Tarımsal üretimde verimliliğin artması, maliyetin düşmesi, sadece gübre ve mazot kalemlerinin desteklenmesi ile mümkün değildir. Tarım alet ve makinalarının da kesintisiz bir biçimde her yıl desteklenmesi gerekmektedir.

Tarım sektöründe kullanılan mekanizasyon araçları belirli dönemlerde yenilenmelidir. Bu yenileme sadece ülkemiz biçerdöver parkının yenilenmesi olarak değil kullanılan tüm alet ve ekipmanları kapsayacak bir yenileme olmalıdır. Bu amaçla sektöre verilecek destekler ve hibe kredileri gelecek projeksiyonları değerlendirilerek verilmelidir.

Yurt dışından ithal edilen eski ve çok yaşlı biçerdöverlerin yurda getirilmesi büyük sıkıntılar yaratmaktadır. AB'de kullanım ömrünü tamamlamış tarım makinalarının yurdu muza getirilmesi hem ülkemizi AB'nin makina hurdalığı haline getirmekte hem de ürün hasadında dane kaybının artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yurt dışından ithal edilecek biçerdöver, pamuk hasat makinası gibi makinaların ithalinde en fazla beş yaş şartı konulmalıdır.

Kaynaklar

1. Tarım ve Orman Bakanlığı
2. www.tuik.gov.tr
3. TZOB Zırai ve İktisadi Rapor 2011-2014
4. Sektör İstatistik Raporu, TARMAKBİR
5. Türkiye Tarım Makinaları Sektör Raporu, TARMAKBİR
6. ZMO

5.5. Tarımda Kredi Kullanımı

Sermaye birikiminin sürekli diğer sektörler kayması nedeniyle yetersiz kalışı, iklim şartlarına bağlı istikrarsız üretim, gelirin hasat sonrası elde edilmesi fakat giderlerin tüm üretim dönemine yayılması nedeniyle tarım sektörü sadece ülkemizde değil, her ülkede krediye ihtiyaç duymaktadır.

Ülkemizde tarım sektörünün yapısal sorunları üretim maliyetlerini artırırken, örgütlenmedeki yetersizlik ve buna bağlı pazarlama sorunları gibi etkenler, üreticilerde ürün fiyatlarının düşük kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca son yıllarda arka arkaya yaşanan doğal afetler de üretici gelirlerini azaltmaktadır. Bundan dolayı tarım sektöründe yeterli karı elde edemeyen üreticilerin sermaye birikimleri de düşük kalmaktadır.

Tarımsal üretim faaliyetlerinin devam ettirilebilmesi, işletmelerin büyütülebilmesi ve yeni yatırımların gerçekleştirilebilmesi için üreticilerimizin sürekli olarak kredi kullanmaya ihtiyaçları bulunmaktadır.

Bu ihtiyaç ülkemizde ilk olarak 19'uncu yüzyılda ortaya çıkmıştır. İlk sıkıntılar kredi kuruluşları dışında yapılan borçlanmalar ve var olan kredi kuruluşlarından da selektif kredi kullanılamaması şeklinde olmuştur. Bu durum tarım sektörünün finansman sıkıntısı yaşamasına, gıdada istikrarsız arza neden olmuş, gıda güvenliğini sağlama ve kırsalı ayakta tutma konusunda devlet desteğini zorunlu hale getirmiştir.

Bu amaçla ülkemizde de 1863 yılında bugünkü Ziraat Bankası'nın temelini oluşturan memleket sandıkları kurulmuştur. Ziraat Bankası kurulduğu günden 2001 yılına kadar tarım sektörüne kredi imkânı sağlamıştır. Ancak 2001 yılında Ziraat Bankası'nın yeniden yapılandırılması, Ziraat Bankası aracılığıyla tarımsal kredilere verilen desteğin azaltılmasıyla, banka sektöre kullandığı kredileri azaltmak zorunda kalmıştır.

Tarım sektörüne kredi kullanırmak amacıyla kurulmuş diğer bir yapılanma ise Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri (TTKK) olmuştur. Tarım Kredi Kooperatiflerinin kredi üst limitlerinin düşük olması ve uzun vadeli kredi kullanıramaması gibi sebepler üreticilerin krediye kolay ulaşmasına engel olmuştur.

Sonraki yıllarda sektördeki daralmayı ve ihtiyacı gören diğer kamu ve özel bankalar da tarım sektörüne kredi kullanırmaya başlamıştır.

Tarım sektörüne en fazla kredi kullandıran banka halen Ziraat Bankası'dır. Ziraat Bankası'nın yanı sıra, Halkbank, Vakıfbank, İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Denizbank, Türk Ekonomi Bankası, Şekerbank ağırlıklı olmak üzere yerli ve yabancı sermayeli bankalar da tarım sektörüne kredi kullanırmaktadır. Ayrıca, girdi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla düşük miktarlarda olmak üzere Tarım Satış Kooperatifleri de kredi kullanırmaktadır.

Tablo 56. Yıllar İtibarıyla Bankalar Tarafından Tarım Sektörüne Kullandırılan Kredi Tutarı

Yıllar	Toplam Nakdi Kredi (Bin TL)	Artış (%)
2009	15.321.923	-
2010	22.831.051	49,01
2011	30.969.608	35,65
2012	32.686.804	5,54
2013	36.469.042	11,57
2014	45.865.327	25,77
2015	61.327.310	33,71
2016	72.868.924	18,82
2017	86.947.236	19,32
2018	100.695.039	15,81

Kaynak: BDDK

Ülkemizde tarım sektörüne kullandırılan toplam nakdi kredi miktarı, 2009 yılında 15 milyar 321 milyon 923 bin TL iken, 2017 yılında 86 milyar 947 milyon 236 bin TL'ye ulaşmıştır. 2018 yılında ise, kredi miktarının bir önceki yıla göre yüzde 15,81 artarak 100 milyar 695 milyon 39 bin TL'ye ulaştığı görülmektedir. 2009-2018 yılları arasında tarım sektörü kredilerinin 6,6 kat arttığı görülmektedir.

Tarımda istenilen tablo, yeni yatırımların veya üretim aşamasında kullanılan nakit ihtiyacının, öncelikle tarımdan elde edilecek gelirle sağlanmasıdır. Ancak ülkemizde durum böyle değildir.

Üretici tarımdan elde ettiği gelirle ancak geçimini sağladığından gerek yeni yatırım yapma konusunda, gerekse yeni üretim dönemindeki nakit ihtiyacını sağlayabilmek için kredi kullanmak zorunda kalmaktadır. Bundan dolayı tarım sektörüne kullandırılan kredi miktarı, olması gerekenin üzerinde gerçekleşmekte ve üretici gelirinden fazla artmaktadır.

Tarım sektöründe 2009 yılından buyana kamu sermayeli bankaların payı en fazla 2011 yılında yüzde 74,31 olmuştur. 2018 yılında ise yüzde 71,29'a gerilemiştir.

Tarım sektörüne kredi kullandıran bankaların kredi dağılımına baktığımızda; 2018 yılına gelindiğinde ise kamu bankalarının yanı sıra yerli özel bankaların payı yüzde 11,15'e gerilerken, yabancı bankaların payı ise yüzde 20,11'e çıkmıştır. Bunda bazı yerli bankaların yabancılara satışı da etkili olmuştur.

2009 yılından bu yana özellikle yabancı bankaların payının artmasının en önemli sebebi, Ziraat Bankası'na borcunu kapatmayan ancak halen krediye ihtiyaç duyan üreticilerin daha kolay kredi veren bankalara yönelmesi olmuştur.

Tablo 57. Bankalar İtibarıyla Tarımsal Kredi Dağılımı (Bin TL)

Yıllar	Toplam Nakdi Kredi	Kamu Bankaları	Kamu Banka Payı (%)	Yerli Özel Bankalar	Yerli Banka Payı (%)	Yabancı Bankalar	Yabancı Banka Payı (%)
2009	15.321.923	10.552.561	68,87	2.535.045	16,55	2.234.317	14,58
2010	22.831.051	16.711.844	73,20	3.585.434	15,70	2.533.773	11,10
2011	30.969.608	23.013.991	74,31	5.098.828	16,46	2.856.789	9,22
2012	32.686.804	22.789.813	69,72	6.136.236	18,77	3.760.755	11,51
2013	36.469.042	23.253.328	63,76	8.019.118	21,99	5.196.596	14,25
2014	45.865.327	29.449.415	64,21	9.552.909	20,83	6.863.003	14,96
2015	61.327.310	41.877.405	68,29	9.259.578	15,10	10.190.327	16,62
2016	72.868.924	51.137.248	70,18	8.913.752	12,23	12.787.924	17,55
2017	86.947.236	59.131.612	68,01	10.527.081	12,11	17.288.543	19,88
2018	100.695.039	71.788.233	71,29	10.358.703	10,29	18.548.103	18,42

Kaynak: BDDK

Tarım sektörüne kredi kullandıran kamu bankalarının içerisinde Ziraat Bankası 2017 yılında toplam 49,9 milyar TL kredi kullandırmıştır. Bu rakam toplam kredinin yüzde 57'sini kapsarken kamu bankaları tarafından kullanılan toplam kredilerin yüzde 88'ini kapsamaktadır.

Bilindiği üzere, tarımsal krediler dönemler itibarıyla şekli değişmekle birlikte geçmişten bu yana devlet tarafından desteklenen bir konu olmuştur. 2004 yılından itibaren ise yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararları ile faiz indirimi yapılmakta, üreticiler Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla düşük faizli kredi kullanabilmektedir.

Düşük faizli kredi kullanımında faiz oranları yüzde 0 ile 8,25 arasında değişirken, diğer bankalarda faiz oranları yüzde 30'lara kadar çıkmaktadır. Düşük faizli kredi kaynağının yetersiz olması, tarım sigortası yapılma zorunluluğu ile ÇKS şartının aranması ve aynı zamanda düşük faizli kredi kullanımının sadece Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla yapılması üreticilerin yüksek faizle borçlanmasına neden olmaktadır. Kredi borçlarının vadesinde ödenmemesi durumunda diğer bankalarda zaten yüksek olan faiz oranları daha da artmaktadır.

Doğal afetler, yapısal sorunlar gibi nedenlerle tarımsal üretimden yeterli geliri elde edemeyen üreticinin daha fazla krediye ihtiyaç duyması, borcu borçla kapatma durumunda kalan üreticilerin sayısının çoğalması, faiz oranları ve masrafların yüksekliği tarım sektöründe kredi kullanımını hızla artırmaktadır. Çiftçinin geri ödeme kapasitesi azalmasına rağmen, kredi borçları artmaktadır.

Yaşanan afetler, pazarlama sorunları, artan üretim maliyetleri gibi nedenlerle çiftçilerin kredi borcu hızla artmıştır. BDDK verilerine göre, 2015 yılında toplam tarım ve balıkçılık sektörü kredisinin yüzde 2,3'ü takibe düşmüş kredilerden oluşmuştur. Bu orana göre 2015 yılında takibe düşen kredi miktarı 1 milyar 434 milyon 948 bin liraya yaklaşmıştır.

Takibe düşmüş kredilerin oranı bankalara göre değişkenlik göstermektedir. Bu oran, 2015 yılında kamu bankalarında yüzde 1,7 iken, yerli özel bankalarda yüzde 4'ü, yabancı sermayeli bankalarda yüzde 3,5'i bulmuştur.

2018 yılı itibarıyla toplam kredinin yüzde 3,8'i takibe düşmüş kredileri kapsarken, takibe düşen kredi miktarı 3 milyar 881 milyon lira olmuştur. Takibe düşmüş kredilerin oranı bankalara göre değişkenlik göstermektedir. Bu oran, kamu mevduat bankalarında yüzde 2 iken, yerli özel mevduat bankalarında yüzde 11,2, yabancı sermayeli bankalarda ise yüzde 6,9'dur. Rakamlardan görüldüğü üzere tarım sektöründe takibe düşen kredi tutarlarında 2015-2018 Eylül tarihleri arasında 2,7 kat artış olmuştur.

5.5.1. Sonuç ve Öneriler

Tarımsal üretim faaliyetlerinin devam ettirilebilmesi, işletmelerin büyütülebilmesi ve yeni yatırımların gerçekleştirilebilmesi için üreticilerimizin sürekli olarak kredi kullanımına ihtiyaçları bulunmaktadır.

Tarımda üretimin sürdürülebilmesi ve sektörünün gelişimi açısından önce üretim planlamasının yapılması, daha sonra girdi ve üretilen ürünlerin satış fiyatlarında istikrarın sağlanması gerekir.

Ancak tarımda kredi kullanımının bir disiplinde olmaması ve üreticilerin zaman zaman bilinçsiz kredi kullanımı sektörü zor duruma düşürmektedir. Ödenemeyen kredi borçları arazi satışlarına üreticilerin üretimden kopmasına neden olmaktadır.

2004 yılında başlatılan ve son olarak 2018 yılında yayınlanan Bakanlar Kurulu kapsamında uygulanan düşük faizli kredi uygulaması halen devam etmektedir. Ancak, devlet tarafından verilen faiz indirim desteğinin sadece Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığı ile uygulanır olması ile çoğu çiftçimiz bu faiz oranlarından kredi kullanamamaktadır.

2018 yılında tarım sektörüne kullanılan toplam kredinin yüzde 28,7'si yerli ve yabancı özel bankalar tarafından kullanılmıştır. Geri kalan ise kamu bankaları tarafından kullanılmıştır. Kamu bankaları içerisinde ise Ziraat Bankası'nın payı yüzde 57'dir. Ancak Ziraat Bankası tarafından kullanılan kredilerin toplamı da devlet destekli düşük faizli kredi değildir. Bu durum da dikkate alındığında devlet destekli düşük faizli kredi kullanımı oldukça düşüktür.

Devlet desteğinin sadece Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla kullanılıyor olması, yayınlanan kararlarda tarım sigortası zorunluluğu dolayısıyla ÇKS zorunluluğunun uygulanması, takibe düşen borcu olan üreticilerin başvuru yapamaması, devlet desteğinin yetersiz oluşu gibi nedenler tüm üreticilerin düşük faizli kredi kullanımını kısıtlamaktadır.

Ziraat Bankası teminat şartları şubelere göre değişmekte; bazı şubeler memur kefil, şehir merkezinde daire vb. teminatlar istemektedir. Bu teminatları sağlayamayan çiftçilerin kredi kullanımını sınırlamaktadır.

Tarım kredi kooperatiflerinin uzun vadeli yatırım kredisi kullanmaması, ayrıca kooperatife ortak olma zorunluluğu vb. nedenlerle çiftçilerimizin tamamı Tarım Kredi Kooperatiflerinden düşük faizli kredi kullanamamaktadır.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren çiftçilere sadece Tarım Kredi Kooperatifleri ile Ziraat Bankası'nın hizmet vermesi sebebiyle, çiftçiler teminat şartlarını sağlasa bile kredi cevabının geri dönüşü çoğu zaman uzun sürebilmektedir. Sektörün yapısı gereği kredi ihtiyacı acil olmakta, çiftçi ihtiyaç duyduğu zaman krediyi kullanamamaktadır. Ziraat Bankası tarımsal üretime yönelik şube ve personel sayısını artırırsa da, toplam çiftçi sayısı dikkate alındığında halen yeterli değildir.

Tarım sektörünün kredi ihtiyacı ortadadır. Tarım sektörü, 2018 yılında 9 aylık dönemde bankalar aracılığıyla toplam 100 milyar 695 milyon TL, Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla ise 8 milyar kredi kullanmıştır. Çiftçilerin yüksek faiz oranları ile kredi kullanımını önlemek için Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri sektörün ihtiyacını karşılar hale getirilmeli veya faiz indirimlerinin tarımsal kredi kullandıran diğer kamu bankalarına da tanınması sağlanmalıdır. Bu şekilde çiftçi daha kolay kredi kullanabilecektir. Ayrıca sektöre kullanılan kredilerin kontrolü daha iyi yapılabilecektir. Yıllık olarak sektörün ihtiyacı olan kredi miktarı bankaların tarım sektöründeki yeri dikkate alınarak dağıtılmalı ve faiz desteği bu dağılıma göre uygulanmalıdır.

Son yıllarda kullanılan tarımsal kredilerde bankalarca alınan masraflar oldukça artmıştır. Kredi kullanımında tüm bankalar tarafından genel olarak komisyon masrafı, hayat sigortası, zaman zaman değişik isimler altında farklı sigortalar talep edilmektedir. Bu masraflar özellikle faiz desteğinin olmadığı bankalarda yüksek olan kredi faiz oranını daha da artırmaktadır.

Bu masrafların üzerine 2012 yılından itibaren düşük faizli kredi kararına tarım sigortası yaptırma zorunluluğunun eklenmesi çiftçilerimizin kredi kullanımında daha fazla maliyet artışına neden olmuştur. Bu durum düşük faizli kredi kullanımında yüzde 0-8,25 arasında uygulanan faiz oranının artmasına neden olmaktadır. Bu mecburiyet düşük faizli kredi desteğinin amacına ulaşmasını da engellemektedir.

Tarımsal kredi masrafları bankalarca yeniden gözden geçirilmeli özellikle sigorta işlemleri üreticinin talebine bağlı olmalıdır.

Kaynaklar

1. www.tarim.gov.tr
2. www.tarimkredi.org.tr
3. www.tuik.gov.tr
4. BDDK web sayfası
5. TZOB Ziraî İktisadî Rapor 2011-2014
6. Ziraat Bankası Faaliyet Raporu 2017

6. TARIMSAL ÜRÜN ANALİZLERİ

Stratejik, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan büyük öneme sahip olan tarım, günümüzde ülkeler için sınırlar ötesi bir nitelik kazanmış, tarımsal üretimde kendi kendine yeterli olma kaygısı yerini, dünya için üretim ve pazarlama yaklaşımına bırakmıştır. Ülkemizin gerek iklim ve toprak özellikleri bakımından büyük bir tarımsal üretim potansiyeline sahip olması gerekse hem bitkisel üretim hem de bazı ürünler açısından dünyada özel bir konumda bulunması sebebiyle Türkiye, tarım konusunda büyük bir güce sahiptir.

6.1. Tahıllar

6.1.1. Buğday

Tarımsal üretimin temelini oluşturan tahılların insan ve hayvan beslenmesinin yanı sıra ham madde olarak endüstride kullanımları nedeniyle ülkemizde ve dünya tarımında ön plandadır. Tarım yapılabılır 23,3 milyon hektarlık alan içerisinde, yüzde 47 ile en büyük payı tahıllar almaktadır. Toplam tahıl alanları içerisinde ise yüzde 69,7'lik pay ile ilk sırada buğday yer almaktadır.

Buğday, Türkiye'de ve dünyada insan beslenmesindeki temel besinlerin ham maddesi olması açısından diğer tarımsal ürünlere oranla ayrı bir önem arz etmektedir. Özellikle ülkemizde buğday ve buğdaydan yapılan gıda maddeleri tüketiminin birinci sırayı alması nedeniyle bu önem daha da artmaktadır. (TÜİK 2017).

Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre insanların günlük kalori ihtiyacının yüzde 60'ı buğdaydan karşılanmaktadır. Bu sonuç buğdayın beslenmede ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Buğdayın tüketimi gelişmiş ülkelerde daha az olmasına karşın, ülkemizde ve kişi başına gelir düzeyi düşük olan ülkelerde ekmeğe dolayısıyla buğdaya dayalı beslenme oldukça önemlidir.

6.1.1.1. Buğday Üretim ve Tüketimi

6.1.1.1.1. Dünya Buğday Üretim ve Tüketimi

Dünya hububat fiyatlarındaki iniş ve çıkışlar, insanların beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler ve dünya nüfusundaki artış buğdayın stratejik önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ülke nüfusumuzun önemli bir bölümünün geçimini sağlayan ve ülke ekonomisinin en önemli sektörü olan tarımda; tarımsal üretimin temelini oluşturan tahıllar insan ve hayvan beslenmesinin yanı sıra ham madde olarak endüstride kullanımları nedeniyle ülke tarımında ön plandadır.

Son yıllarda, iklim değişikliği, küresel ısınma, gıda güvenliği ve güvencesi konularının sık sık gündeme gelmesi ve tarım ürünlerindeki arz ve talep dengesinin değişmesi ile dünyanın tarıma olan ilgisi giderek artmaktadır. FAO verilerine göre 2014-2015-2016 ve 2017 dünya buğday üretim miktarları sırasıyla 726 milyon ton, 751 milyon ton, 749 milyon ton ve 771 milyon ton olmuştur. Dünya ekim alanı aynı yıllar için FAO verilerine göre 219,8 milyon hektar, 223,8 milyon hektar, 220,2 milyon hektar ve 218,5 milyon hektar olmuştur.

Tablo 58. Dünya Hububat Üretim Miktarları (Milyon Ton)

	2014	2015	2016	2017
Buğday	726	751	749	771
Arpa	145	147	145	147
Yulaf	22,8	23,3	23,6	25,9
Çavdar	15,2	13,7	13,3	13,7
Diğer	1.909	1.924	1.978,1	2.022,4
Dünya	2.818	2.859	2.909	2.980

Kaynak: FAO (2017)

Ülkemizde ise; buğday ekim alanları 2000 yılından sonra azalmaya başlamış ve buğday ekim alanları 9,4 milyon hektardan 7,6 milyon hektara gerilemiştir. Buğday ekim alanlarının yeniden 9,4 milyon hektara ulaşması halinde son 4 yıllık verim ortalaması ile üretim rakamımız 25,3 milyon tona ulaşacaktır. Bu üretim rakamı kendine yeterliliğin dışında buğdayda ihracatçı bir ülke konumuna gelmemizi sağlar. Türkiye mevcut potansiyelini kullandığında yaklaşık 26 milyon ton buğday üretimini gerçekleştirebilir. Böylelikle dünyada gittikçe sıklaşan emtia piyasalarındaki krizleri fırsata dönüştürebilir.

Ülkemiz, dünya buğday üretiminin yaklaşık yüzde 2,8'ini karşılamaktadır. Hal böyle iken USDA verilerine göre tahmini 2,5 ton/ha olan verimimiz, 3,47 ton/ha olan tahmini dünya verim ortalamasının oldukça altındadır.

Dünya buğday verim ortalaması ile ülkemiz buğday verimi arasındaki farkı kapatmak için tarım sektöründe yapısal sorunların çözülmesi, çiftçilerimizin gelirlerinin istikrara kavuşturulması ve kırsal refahın artması, tarım sektöründeki politikaların istihdam ve sosyal politikalar içinde yer alması ve üreticilerimize tarım ürünlerinin dünya pazarlarındaki kaliteye erişiminin teşvik edilmesi şarttır. Sertifikalı tohumluk kullanımının yaygınlaşması, zamanında ve yeterli girdi kullanımıyla üretim miktarımızı daha da artırma şansımız vardır.

Tablo 59. Dünya Buğday Üretiminde Önemli Ülkeler

Ülkeler	Üretim (Milyon Ton)
Çin	134,33
Hindistan	98,51
Rusya	85,86
ABD	47,37
Fransa	36,92
Avustralya	31,81
Kanada	29,98
Pakistan	26,67
Ukrayna	26,20
Almanya	24,48
Türkiye	21,50
Dünya	771,70

Kaynak: 2017, FAO

Dünya buğday üretimi son yıllarda 750 milyon ton civarındadır. Son yıllarda üretim miktarları bakımından dünya buğday üretiminde söz sahibi olan ülkeler başta Çin olmak

üzere Hindistan, ABD, Rusya ve Fransa'dır. Bu ülkeler dünya buğday üretiminin yaklaşık yüzde 52,2' sini gerçekleştirilmektedir.

Tablo 60. Dünya Buğday Verileri (Milyon Ton)

	2015/16	2016/17	2017/18*	2018/19**
Üretim	737	753	767	729
Ticaret	166	177	176	172
Tüketim	718	735	739	740
Stok	227	244	273	262

Kaynak: IGC Kasım 2018 (*) Tahmin, (**) Öngörü

Tahıl tüketimi dünyada yüzde 1 oranında artış göstererek 2018/19 döneminde 2 milyar 137 milyon ton olarak beklenmektedir. Bu nedenle buğdayın gıda olarak tüketiminin karşlanması için yemlik buğday tüketiminde azalış beklenmektedir.

6.1.1.1.2. Türkiye Buğday Üretimi

Bugün ülkemizde buğday toplam işlenen tarım alanının yaklaşık yüzde 31,5'ini, tahıl ekili alanın ise yaklaşık yüzde 67,7'sini kapsamaktadır.

Ülkemiz, geniş bir ürün yelpazesine imkan veren iklim ve ekolojik özelliklere sahip olması nedeniyle tarımsal üretim açısından oldukça avantajlı bir konumdadır. Doğu Karadeniz Bölgesinde Trabzon ve Rize illeri hariç tüm illerde özellikle İç Anadolu Bölgesinde yaygın olarak üretilmektedir.

2018 verilerine göre 16,5 milyon ton ekmeçlik, 3,5 milyon ton ise makarnalık buğday olmak üzere toplamda 20 milyon ton olan buğday üretimi gerçekleşmiştir. 2017 yılı verilerine göre ise ekmeçlik buğday üretiminin yüzde 32'si İç Anadolu, yüzde 18'i Marmara, yüzde 15'i Güneydoğu, yüzde 11'i Akdeniz, yüzde 10'u Karadeniz, yüzde 7'si Ege ve yüzde 7'si Doğu Anadolu Bölgesinde gerçekleşmiştir. Makarnalık buğday üretiminin ise yüzde 38'i Güneydoğu, yüzde 38'i İç Anadolu, yüzde 13'ü Ege, yüzde 8'i Akdeniz, yüzde 2'si Karadeniz, yüzde 1'i Doğu Anadolu ve yüzde 0,01'i Marmara bölgesinde gerçekleşmiştir.

Tahıl ürünleri üretim miktarları 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 4,8 oranında azalarak yaklaşık 34,4 milyon ton, bir önceki yıla göre buğday üretimi yüzde 7 oranında azalarak 20 milyon ton, arpa üretimi yüzde 1,4 oranında azalarak 7 milyon ton, çavdar üretimi değişim göstermeyerek 320 bin ton, yulaf üretimi yüzde 4 oranında artarak 260 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Bugün ülkemizde ekili-dikili tarım alanlarının yaklaşık üçte birinde buğday üretilmektedir. Son 4 yılda buğday ekim alanlarında değişim azalış şeklinde kendini göstermiş, 2015 de 7,86 milyon hektar olan buğday ekim alanı 2018 yılına gelindiğinde ise 7,29 milyon hektara gerilemiştir. Başta buğday olmak üzere hububat ürünlerinin, ülkemiz için hem ekonomik ve hem de sosyal açıdan taşıdığı önem büyük olmasına rağmen buğday ekim alanlarındaki azalışın en önemli nedeni üreticinin çok az kar elde etmesi nedeniyle üretimden uzaklaşması ve/veya daha fazla gelir getiren ürünlere yönelmesidir.

Ülkemizde artan nüfusa paralel olarak buğday talebi de artmaktadır. Ekmek, bulgur, makarna, irmik, bisküvi, nişasta ve diğer buğdaya dayalı unlu mamuller tüketimi dikkate alındığında buğday tüketimimiz 19 milyon ton seviyelerindedir.

Gerek dünyada ve gerekse ülkemizde özellikle buğday üretiminde herhangi bir nedenle azalma olduğunda gerek ekmek fiyatları veya gerekse undan yapılan gıda maddelerinin fiyatları yükselerek doğrudan herkesi etkilemektedir. Ülkemiz, kişi başına yıllık tahıl tüketiminin en yüksek düzeyde bulunduğu ülkelerden biridir.

Buğday ekim alanlarındaki düşüş incelendiğinde, en keskin düşüşler 2006 ve 2012 yıllarında olmuştur. 2005 yılında 9,25 milyon ha olan ekim alanı 2006 yılında 760 bin ha azalarak 8,49 milyon hektara, 2011 yılında 8,09 milyon hektar olan ekim alanı 2012 yılında 566 bin ha azalarak 7,53 milyon ha alana düşmüştür. Ayrıca yıllar itibari ile baktığımızda buğday ekim alanlarında ciddi bir daralma söz konusudur.

Ekim alanlarında son on yılda yüzde 5,2, son 4 yılda ise yüzde 3,1 oranında görülen azalmaya rağmen, üretimdeki genel olarak artış gözlemlenmektedir. Üretimdeki artışın en önemli sebeplerden biri de çiftçinin sertifikalı tohuma yönelmesidir. Ancak 2018/2019 döneminde dolar kurundaki ciddi artışın etkisiyle üretim maliyetinin artması, üreticilerimizin sertifikalı tohum kullanımından kaçınmasına neden olmuştur.

Tablodan da görüldüğü üzere ülke genelinde verim, kurak mevsimler göz ardı edildiğinde her geçen yıl artmaktadır.

Tablo 61. Türkiye Buğday Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Verim (Kg/Da)
2015	7.866	22.600	287
2016	7.671	20.600	271
2017	7.668	21.500	280
2018	7.299	20.000	274

Kaynak: TÜİK

Ülkemizin buğday üretimi iç tüketimi karşılamaya yeterlidir. Ancak artan nüfusa paralel olarak buğday talebi de artmaktadır. Ülke nüfusunun yılda yüzde 1,5 arttığı göz önünde bulundurulduğunda, nüfusumuz yılda bir milyon artış göstermektedir. Artan nüfusa paralel olarak üretim miktarının artması beklenirken üretimin dalgalı bir yapı gösterdiği görülmektedir.

6.1.1.2. Üretim Sorunları ve Kaliteyi Etkileyen Faktörler

Üretimde ve fiyat politikaları, ürüne verilen birim fiyat ile girdilerin fiyatları ekim alanının boyutunu ve verimi etkilemektedir.

Üretimdeki en büyük problemlerden birisi işletme ölçeklerinin küçük ve parçalı oluşudur. Bu durum teknoloji ve girdilerin ekonomik kullanımını engellemekte, üretim maliyetlerini yükseltmektedir.

Kaliteyi ve üretimi olumsuz etkileyen faktörlerin azaltılması, özellikle girdi ve teknoloji kullanımında üreticileri bilinçlendirmek amacıyla gerekli eğitim faaliyetlerini yürütmek, üreticilerin ihtiyaç duyduğu teknik desteğin sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

Buğday verimini artırmanın en önemli faktörlerinden biri yüksek vasıflı tohum kullanımudur. Tohumluk, üretim için etkili girdilerden biridir. Üstün nitelikli bir tohumluk diğer üretim koşullarına da bağlı olarak verimde yaklaşık yüzde 25 oranında artış sağlayabilmektedir. Tohumluğu birinci derecede etkileyen faktör ise çeşittir. Ekolojije uygun, verim düzeyi yüksek çeşitler kuru ve ya sulu koşullara bağlı olarak verimde yüzde 25'in üzerinde verim artışı sağlayabilir. Ülkemizdeki buğday ekim alanları dikkate alındığında, 3 yılda bir yenileme esasına göre yıllık buğday tohumluk ihtiyacımız 511 bin ton civarındadır. Bu sisteme göre, ihtiyacımızın yüzde 94'ü karşılanmaktadır. 2004 yılından günümüze kadar olan sertifikalı tohum kullanımı desteklenmektedir. Bu destekler artırılarak devam ettirilmelidir.

Ülkemizdeki buğday üretiminin büyük bir çoğunluğu kıraç arazide gerçekleştirilmektedir. Küresel ısınma tehdidi dikkate alınarak, buğdayda kuru şartlarda daha iyi verim elde etmek üzere kuraklığa dayanıklı tohum ıslah çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Buğday kalitesini etkileyen bir diğer unsur ise zirai mücadeledir. Zirai mücadele ilaçlarının uygun ve zamanında kullanılabilmesi için ilaçlama programları konusunda çiftçi eğitim çalışmaları etkili ve yaygın olarak sürdürülmelidir.

Ülkemizde buğday üretiminde karşılaşılan sorunların en önemlisi kaliteli üretimdir. Sanayinin ihtiyaç duyduğu kaliteli buğdayın yurt içinden temin etmesi ve üreticilerimizin kazanması açısından oldukça önemlidir. Dolayısı ile üreticilerimiz sanayinin ihtiyaç duyduğu kaliteli buğday üretimine teşvik edilmeli ve dış ticaret politikalarında özellikle hasat dönemlerinde daha hassas olunmalıdır. Aksi takdirde 2017 yılında hasat döneminde yüzde 130 olan buğday gümrük vergi oranının yüzde 45'e düşürülmesi iç piyasada fiyatların düşmesine neden olmuştur. Bu durum 2018 Ekim döneminde buğday ekim alanlarının azalmasına ve çiftçimizin sürdürülebilir tarım ilkesinden uzaklaşmasına neden olmuştur.

6.1.1.3. Türkiye Hububat Destekleme Sistemi

TMO, zamanında piyasaya girip dengeleyici rolünü üstlendiğinde fiyatlar istikrara kavuşmakta, üretici de bundan yararlanmaktadır. Ancak bazı yıllarda müdahale alım fiyatlarının geç açıklanması ve uygulanan dış ticaret politikaları (2017'de gümrük vergi oranlarının düşürülmesi) çiftçimizin hak ettiği fiyattan ürün satışının önüne geçmiştir.

Müdahale alım fiyatları yıllar itibarıyla ekmeklik buğdayda, 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 5,56, 2017 yılında yüzde 3,3 ve 2018 yılında yüzde 11,7 oranında artış olmuştur.

Tablo 62. TMO Müdahale Başlangıç Alım Fiyatları ve Müdahale Alım Miktarları (Ekmeklik Buğday Fiyatları)

Yıllar	Alım Fiyatı (Ekmeklik) (TL/Ton)	Alım Fiyatı (Makarnalık) (TL/Ton)	Alım Miktarı (Ton)
2012	665	705	1.634.449
2013	720	765	1.985.646
2014*	-	-	-
2015	862	976	3.307.453
2016	910	1.000	2.647.791
2017	940	1.000	2.047.258
2018	1.050	1.100	2.359.952

Kaynak: TMO *2014 yılında müdahale alım fiyatı açıklanmamıştır.

6.1.1.4. Pazarlama Sistemleri

Ülkemizde buğday pazarlama kanalları TMO, borsalar, özel alıcı veya tüccar olarak sıralanabilir.

TMO daha öncede belirtildiği üzere 1938-2002 yılları arasında devlet adına alım yaparak gerek fiyat oluşumu, gerekse pazarlama anlamında önemli görevler üstlenmiştir. Halen TMO'nun alım politikası pazarlama sezonunun belirleyicisidir.

Ülkemizdeki işletme büyüklüklerinin küçük olması, TMO'nun piyasaların gelişmediği yerlerde küçük çiftçiyi koruyucu durumda olması, çiftçinin hasat sonrası nakit ihtiyacından dolayı ürünü bir an önce satmak zorunda kalması gibi sebepler bu günkü durumda TMO'yu sektörün ayrılmaz bir parçası yapmaktadır.

6.1.1.5. Türkiye Buğday İthalat ve İhracatı

Ülkemizde her yıl belirli miktarlarda kaliteli ham maddeye duyulan ihtiyaç nedeniyle buğday ithalatı yapılmaktadır. Ülkemiz buğday ithalat miktarını dünya buğday fiyatları, uygulanan gümrük vergisi oranı ve dâhilde işleme rejimi (DİR) kapsamında yapılan ithalat miktarını büyük oranda etkilemektedir. Ülkemizde son dönemde buğday ithalatının büyük çoğunluğu, navlun ve rekabetçi fiyat avantajına bağlı olarak, Rusya Federasyonu ile yüksek protein nedeniyle de Litvanya, Almanya ve Letonya'dan yapılmaktadır.

Sanayinin ihtiyaç duyduğu kaliteli buğdayın yurt içinde üretiminin teşvik edilmesi ithalat miktarının azalmasını sağlayacaktır.

TMO, yüksek proteinli ve kaliteli hammadde, fiyatta uygunluk, istikrar, kalite ve hammaddenin bulunabilirliğini sağlamak amacıyla DİR kapsamında buğday ithalatı yapmaktadır.

Tablo 63. Türkiye'nin Buğday Dış Ticaret Miktarı (Ton)

Yıllar	Üretim	İthalat	İhracat
2015	22.600.000	4.350.237	68.802
2016	20.600.000	4.225.487	26.503
2017	21.500.000	4.991.535	41.994
2018	20.000.000	5.782.176	69.986

Kaynak: TÜİK

Tablo 64. Buğday Dış Ticaret Değerleri (Bin Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat
2015	1.103.831	32.404
2016	892.409	11.439
2017	1.043.887	14.824
2018	1.289.670	24.033

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde buğday ihracatı, üretim miktarı ve ürün kalitesiyle yakından ilgilidir. Üretim miktarın büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olması nedeniyle ihracatta yıldan yıla dalgalanmalar ve azalma görülmektedir.

Bu azalmanın yanında ithalatımızın artması buğday üretiminde kendine yeterliliği oldukça iyi olan ülkemizde, üretim maliyetlerinin artması, yurt dışında üretim maliyetlerinin düşük olması ve sanayicinin daha uygun fiyata, yurt dışından buğday temin etme arzusu, ileriki yıllarda buğday üretimini sıkıntıya düşürebilecektir. Olumsuz durumların ortaya çıkmaması için öncelikle maliyet düşürülmeli ve üreticimizin ürünü dünya fiyatlarıyla rekabet edebilmelidir. Rekabet ortamı oluşturulduktan sonra yeni pazarlar araştırılmalıdır.

Ayrıca sanayicinin ihtiyaç duyduğu kaliteli buğdayı diğer ülkelerden karşılmasını engellemek amacıyla, kaliteli ve ucuz buğday üretmek için çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye buğdayın yanında önemli miktarlarda un, makarna, bulgur ve diğer buğday mamulleri ihraç eden bir ülkedir. Özellikle un ve makarna ihracatında dünyada önemli bir yere sahiptir.

Tablo 65. Türkiye Un İhracat Rakamları

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2015	2.796.517	978.591
2016	3.532.690	1.078.085
2017	3.489.624	1.052.581
2018	3.317.284	1.009.130

Kaynak: TÜİK

Un ihracatımız son dört yılda yüzde 18,6 oranında atmıştır. Buğdayda ihracatımız az görünmekle birlikte ülkemizin un ihracatındaki sürekli bir artış göstermesi oldukça sevindiricidir.

6.1.1.6. Fiyat Analizleri Dünya Fiyatları

Aşağıdaki tablolarda ABD 2 HRW (sert kırmızı ekmeçlik buğday), ekmeçlik buğdaya ait yıllık ortalama fiyatları görölmektedir.

Tablo 66. ABD 2HRW Buğday Fiyatları

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Dünya Ekmeçlik Buğday Fiyatı (Fob,\$/Ton)	329	324	303	233	198	223
Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı	-0,6	-1,5	-6,5	-23,1	-15,0	12,6

Kaynak: TÜİK

Tablo 67. Dünya Buğday Fiyatlarının Yıllık Seyri

Yıl	TMO Alım (AKS) (TL/Ton)	ABD Dolar Kuru	Müdahale Alımı (Dolar)	Yıllık Ortalama ABD 2 HRW Buğday Fiyatları (Dolar)	Müdahale Alım Fiyatında Dolar Bazındaki Artış Oranı (%)	Dünya Buğday Fiyatlarında Dolar Bazındaki Artış Oranı (%)
2013	720	1,92	375,00	324,08	1,5	-1,6
2014	840	2,17	387,10	254,33	3,2	-21,5
2015	862	2,63	327,76	232,58	-15,3	-8,6
2016	910	2,96	307,43	198,77	-6,2	-14,5
2017	940	4,11	228,71	223	-25,6	12,1
2018	1.050	4,72	222,45	-	-	-

Kaynak: TMO, Merkez Bankası

2014 yılında 2,17 olan dolar kuruyla tonunu 254,33 dolardan aldığımız buğday fiyatı 551 TL iken, 2017 yılında 4,11 olan dolar kuruyla 223 dolardan aldığımız buğday ton fiyatı 916 TL olmaktadır. Yani dünya fiyatları TL bazında yüzde 66,3 oranında artmıştır.

Aynı yıllarda TL olarak müdahale alım fiyatlarındaki artış oranı ise 11,9 oranında artmıştır. Kısacası maliyetlerin yüksek olması ve müdahale alım fiyatları üzerinden satış yapan çiftçimizin bu şartlarda dünya fiyatlarıyla rekabet etmesi mümkün değildir.

6.1.1.7. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde buğday stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye üreticilerinin önemli bir kısmını ilgilendiren hububatta, üreticilerin gelir istikrarını koruyacak, tarımsal yapısına uygun bir piyasa düzenini kurmak zorundadır.

Ülkemizde tarım sektörü, yüksek gümrük vergileriyle korumak zorundadır. Ancak 2017 yılında gümrük vergi oranlarının düşürülmesiyle artan ithalat miktarı iç piyasayı olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple ithalatımızı düşürmeye yönelik yeni politikalar geliştirmemiz gereklidir.

Dünya'da tarımsal ürünler en önemli yatırım araçları arasında sayılmaktadır. Dünyada değişen ve gelişen bir pazarı var, ülkemizin de bu pazarda yerini alması gerekmektedir. Bu sebeple amacımız ülkemizin üretim potansiyelini kullanarak yurt içi tüketimi karşılamak değil, gelişen dünya tarım ürünleri pazarından daha fazla pay almak olmalıdır.

Özellikle iç piyasada, kaliteli buğdayda dışa bağımlılıktan kurtulmamız gerekmektedir. Sertifikalı tohum ve gübre kullanımı, sulanan alanların artması gibi sebeplerden dolayı kalite artsa da halen daha sanayinin istediği seviyeye ulaşmamıştır. Bu nedenle Türkiye, üretimi ve kaliteyi artırma yönünde tedbirlerini almalıdır.

Kuru alanlarda verim ve kaliteyi artırmak için; GAP Projesi kapsamında 2017 yılı itibarıyla sulama açılan 547 bin 333 hektar alana ilave olarak GAP Projesinin tamamının devreye girmesi ile 1 milyon 800 bin hektar alanın sulamaya açılması önem arz etmektedir.

Aynı şekilde KOP Bölgesi'nin yeraltı ve yerüstü toplam su potansiyeli yıllık 18 milyar 277 milyon metreküp olmasına rağmen kullanabilir su potansiyeli toplam yıllık 8 milyar 837 milyon metreküptür. 2017 yılı sonu itibarıyla KOP Bölgesi'nde toplam mevcut sulanan alan miktarı 11 milyon 74 bin 500 dekar olarak gerçekleşmiştir. KOP Projesinin tamamlanmasıyla 15 milyon 350 bin dekar alanın sulanabilmesi verim ve kaliteye önemli katkı sağlayacaktır.

Sanayinin ihtiyaç duyduğu kaliteli buğdayın yurt içinde üretiminin teşvik edilmesi gerekmektedir. Yıllardır dünya fiyatlarının üzerinde seyreden ülke fiyatları, kurlarda yaşanan artışın bir sonucu olarak dünya fiyatlarına yaklaşmıştır.

Türkiye üretim kapasitesiyle bu pazarda yerini almalıdır. Aksi halde gıdaya erişim bile çok yüksek maliyetlere sebep olacaktır. Bu nedenle destekleme sisteminde, destekler maliyeti azaltıcı yönde olmalıdır.

Dünya'da özellikle büyük sermayenin ilgi duyduğu tarımsal ürün pazarlarında, Türkiye alt yapı sorunlarını tamamlamış tarım sektörü ve örgütlü bir çiftçiyle yer almalıdır.

Sertifikalı tohumluk kullanımı daha fazla yaygınlaştırılmalıdır. Kurağa dayanıklı tohum çeşitlerinin üretim ve dağıtımı sağlanmalıdır.

Sonuç olarak son yıllarda dünyadaki gelişmeler buğdayın ne kadar stratejik bir ürün olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu nedenle Türkiye kaliteli buğday üretimini artırmalıdır.

Kaynaklar

1. TZOB Zırai ve İktisadi Rapor 2011-2014
2. TMO, 2017 Sektör Raporu
3. TMO, 2017 Hububat Raporu
4. www.fao.org
5. www.tuik.gov.tr
6. www.tarimorman.gov.tr

6.1.2. Arpa

Dünyada tahıl üretimi içerisinde dördüncü olan arpa, ülkemizde ise buğdaydan sonra ikinci sıradadır. Buğdaygiller familyasından gelen arpa, tek yıllık uzun gün bitkisi olup değişik gün uzunluklarına da uyum sağlayabilmektedir.

Dünya ekonomisinde olduğu kadar ülkemiz ekonomisinin de temelini oluşturan tahıllar içerisinde yer alan arpa, hayvansal üretim faaliyetinde yem rasyonlarına doğrudan

katılarak tüketebilme özelliğine sahiptir. Arpanın insan beslenmesinde doğrudan kullanımı çok azdır.

Tablo 68. Dünya Arpa Üretimi, Tüketimi ve Stok

	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19 Şubat
Üretim	141,9	149,7	147	144,1	140,6
Tüketim	143,4	145,6	149,3	148,5	142
Stok	24,2	26,3	23	19,5	17,9

Kaynak: USDA, 23 Şubat 2019

Tablo 69. Dünya Arpa Üretiminde Önemli Üretici Ülkeler (Milyon Ton)

	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19 Şubat
Avrupa Birliği	60.609	62.095	59.866	58.837	56.340
Rusya	20.026	17.083	17.547	20.183	16.600
Kanada	7.117	8.257	8.839	7.891	8.400
Ukrayna	9.450	8.751	9.874	8.695	7.400
Türkiye	4.000	7.400	4.750	6.400	7.400
Avustralya	8.646	8.993	13.506	8.900	7.300
Arjantin	2.900	4.940	3.300	3.740	4.500
Kazakistan	2.412	2.675	3.231	3.305	4.200
ABD	3.953	4.750	4.353	3.119	3.333
İran	3.200	3.200	3.000	3.100	3.100
Fas	1.638	3.400	620	2.000	2.910
Etiyopya	1.953	2.047	2.025	2.100	2.170
Cezayir	1.300	1.300	1.000	968	1.950
Çin	1.810	1.870	1.752	1.800	1.850
Hindistan	1.831	1.613	1.440	1.750	1.770
Belarus	1.988	1.849	1.253	1.420	1.700
Diğerleri	9.151	9.552	10.699	9.982	9.679
Dünya	141.984	149.775	147.055	144.190	140.602

Kaynak: USDA, 28 Şubat 2019

USDA verilerine göre arpa üretimi 2014/15 döneminde 141,9 milyon ton, 2015/16 döneminde 149,9 milyon ton, 2016/17 döneminde 147 milyon ton, 2017/18 döneminde 144,1 milyon ton ve 2018/19 (Şubat) döneminde 140,6 milyon ton olmuştur.

Tablo 70. Dünya Arpa Ekim Alanı (Bin Ha)

Ürün	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Arpa	50.674	50.816	49.277	48.089	49.506

Kaynak: USDA, 28 Şubat 2019

Dünya arpa üretimimin beş yıllık ortalaması 144,7 milyon ton olup tüketim ise 146,1 milyon ton civarındadır. Tablolardan da görüleceği üzere son beş yılda arpa ekim alanlarındaki azalmaya ve bazı yıllarda olumsuz hava şartlarına bağlı olarak verimin düşmesine rağmen dünya arpa üretiminin de genel olarak ortalama üretim miktarının üzerindedir. Bu nedenle uzun yıllarda üretimdeki yaşanan dalgalanmalar ile tüketimdeki artış ve azalışlar karşılaştırıldığında arpa üretiminde yaşanan dalgalanmalar daha dar bir aralıktadır.

6.1.2.1. Türkiye Arpa Üretimi

Ülkemizde her bölgede üretimi yapılan arpa, tarla ürünleri içerisinde ekim alanı ve üretim miktarı bakımından ikinci sıradadır. Özellikle İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, arpa üretiminde önemli iki bölgedir. Son dört yıla bakıldığında arpa ekim alanlarının ortalaması 2,6 milyon ha olup, üretim ise 7,2 milyon ton civarındadır.

Tablo 71. Türkiye Arpa Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Verim (Ton/Ha)
2015	2.783	8.000	2,87
2016	2.740	6.700	2,45
2017	2.424	7.100	2,93
2018	2.611	7.000	2,68

Kaynak: TÜİK

6.1.2.2. Türkiye Arpa Tüketimi

Ülkemizde arpa üretimimiz tüketimimizi karşılamakta ancak bazı yıllar yaşanan kuraklık ve kalite sorunu nedeniyle ithalat yapılmaktadır. 2016/17 dönemi arpa yurt içi kullanım miktarı 7,06 milyon ton civarında olup bunun yaklaşık 6,06 milyon tonu yemlik olarak kullanılmıştır.

Tablo 72. Türkiye Arpa Tüketim Miktarı (Ton)

Yıllar	Yurt içi Kullanım	Gıda Olarak Tüketim	Tohumluk Kullanım	Yemlik Kullanım	Endüstriyel Kullanım	Kayıplar	Stok Değişimi	Yeterlilik Derecesi (%)
2013/14	7.366.711	74.260	544.102	6.320.378	242.321	185.650	219.592	100,8
2014/15	7.346.939	59.220	557.459	6.338.174	244.036	148.050	-628.223	80,6
2015/16	7.063.919	75.200	556.716	6.007.407	236.595	188.000	542.301	106,5
2016/17	7.060.546	62.980	548.010	6.061.132	230.974	157.450	-602.000	89,2

Kaynak: TÜİK

6.1.2.3. Türkiye Arpa İthalat ve İhracatı

Ülkemizin arpa ithalat ve ihracat miktar ve değerlerine bakılacak olursa son dört yılda ithalat miktarımızda önemli oranda artmış 2015 yılında 199 bin 596 ton, 2016 yılında 39 bin 994 ton, 2017 yılında 384 bin 108 ton ve 2018 yılında 655 bin 987 ton olmuştur. 2016 yılında bir önceki yıla göre ithalatta yüzde 80 oranında azalma, 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 860 oranında artış, 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 71 oranında artış olmuştur. Arpa ihracatımız ise 2015 yılında 134 ton, 2016 yılında 5 bin 573 ton, 2017 yılında 8 bin 645 ton ve 2018 yılında 15 bin 609 ton olmuştur.

Tablo 73. Türkiye Arpa İthalat, İhracat ve Değerleri

Yıllar	İthalat			İhracat		
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Ort. Fiyat (Dolar/Ton)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Ort. Fiyat (Dolar/Ton)
2015	199.596	48.081	241	134	55	410
2016	39.994	9.807	245	5.573	1.399	251
2017	384.108	72.390	188	8.645	1.596	185
2018	655.987	150.782	229	15.609	3.006	192

Kaynak: TÜİK

Arpa ihracatımızda artış olmasına rağmen ithalatımızda ki önemli artışın sebebi; olumsuz iklim şartları ve üreticinin üretiminden uzaklaşması nedeniyle üretim miktarındaki düşüş ve fiyat istikrarsızlığıdır. Ayrıca 2017 yılında gümrük vergi oranlarının düşürülmesi 2018 yılında ithalatımızın önemli bir miktara ulaşmasına neden olmuştur.

6.1.2.4. Sonuç ve Öneriler

Piyasayı regüle etme görevi TMO'dadır. TMO'nun piyasa fiyatı açıklamasından daha önemli olan nokta, piyasada müdahale fiyatlarının üzerinde fiyat oluşmasını nasıl sağlayacağıdır. Bu aynı zamanda TMO'nun müdahale kurumu olarak başarısını da gösterecektir.

İthalattaki ciddi anlamdaki artış TMO'nun alım politikasında ve müdahalenin aksayan yönleri olduğunu göstermektedir. Son yıllarda olduğu gibi TMO'nun arpada müdahale alım fiyatını açıklamamaya devam etmesi ve ithalattaki artışın devam etmesi durumu, çiftçilerimizin ürünleri düşük fiyattan satmasına ve üretimden uzaklaşacaktır.

TMO'dan beklentimiz; piyasada müdahaleye yönelik aksayan durumları tespit edip, piyasada tüccarlar arası rekabeti sağlayacak şartların oluşmasını sağlamasıdır. Böylece oluşan rekabet, piyasa fiyatları müdahale fiyatının üzerine çıkarabilecektir.

Kaynaklar

1. TZOB Zırai ve İktisadi Rapor 2011-2014
2. TMO, 2017 Sektör Raporu
3. TMO, 2017 Hububat Raporu
4. USDA
5. TÜİK

6.1.3. Mısır

Mısır, tropik, subtropik ve ılıman iklim kuşaklarında yetişebildiği için, dünyanın hemen her yerinde tarımı yapılabilmektedir. Günümüzde kutuplar ve kutuplara yakın bölgeler haricinde, dünyanın her yerinde mısır yetiştirilebilmektedir.

Mısır, gerek besin maddesi olarak gerekse glikoz, nişasta, yağ ve yem sanayinin ham maddesi olarak kullanılan önemli bir üründür. Ülkemizde üretilen mısırın tamamına yakını yurtiçinde tüketilmektedir. İçinde bulundurduğu zengin besin maddesi nedeniyle insan ve hayvan beslenmesinde büyük değer taşımaktadır.

Mısır, her biri kendi içinde farklı tipleri içeren, yedi gruptan (çeşitler grubu) oluşmaktadır.

Tablo 74. Mısır Çeşitleri

Botanik Adı	İngilizce Adı	Türkçe Adı
<i>Zea mays indentata sturt.</i>	dent corn	At dişi mısır
<i>Zea mays indurata sturt.</i>	flint corn	Sert mısır
<i>Zea mays amylaceae sturt.</i>	floury corn	Unlu mısır
<i>Zea mays sacharata sturt.</i>	sweet corn	Şeker mısır
<i>Zea mays everta sturt.</i>	pop corn	Patlak (cin) mısır
<i>Zea mays ceratina kulesch</i>	waxy corn	Mumlu mısır
<i>Zea mays tunicata sturt</i>	pod corn	Kavuzlu mısır

Kaynak: TMO

Türkiye’de mısır üretiminin çoğunluğu at dişi mısır olarak gerçekleştirilmektedir. Karadeniz Bölgesi’nde yerel ve evsel tüketim amacıyla sert mısır üretimi yapılmaktadır. Çerezlik olarak daha çok cin ve şeker mısır çeşitleri kullanılmaktadır.

6.1.3.1. Dünya Mısır Üretim ve Tüketimi

6.1.3.1.1. Dünya Mısır Üretimi

Dünya mısır üretiminin değerlendirmesi yapıldığında, yaklaşık 188,5 milyon hektar alanda, 1 milyar 99 milyon ton mısır üretimi yapıldığı görülmektedir. Ortalama mısır verimi ise dekara 580 kg’dır. Dünya mısır üretimi yıldan yıla artarak 2019 yılında 833 milyon 900 bin ton üretim 2018 yılında yüzde 32 oranında artarak 1 milyar 99 milyon 900 bin tona ulaşmıştır.

Tablo 75. Dünya Mısır Üretimi

Yıllar	Ekilen Alan (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Verim (Ton/ha)
2010/11	166.600	849.400	5,1
2011/12	175.700	909.300	5,2
2012/13	183.700	898.000	4,9
2013/14	187.900	1.025.900	5,5
2014/15	188.800	1.056.800	5,6
2015/16	187.700	1.013.200	5,4
2016/17	194.300	1.122.400	5,8
2017/18	190.600	1.076.200	5,6
2018/19	188.500	1.099.900	5,8

Kaynak: USDA

Mısır üretiminde dünyada önde gelen ülkeler ABD, Çin, Brezilya, AB ülkeleri, Arjantin ve Ukrayna’dır. ABD, dünya mısır üretiminden aldığı yüzde 33,8 oranındaki pay ile ilk sırada yer almaktadır. ABD toplam mısır üretimi 2018 yılı Eylül ayı itibarıyla 371 milyon 517 bin tondur. Bu ülkeyi dünya üretiminden yüzde 23,3 oranında pay alan Çin izlemektedir. Çin mısır üretimi 256 milyon ton, Brezilya 94,5 milyon ton, AB 60,4 milyon ton, Arjantin 42,5 milyon ton, Ukrayna 35 milyon ton üretim gerçekleştirmektedir.

Dünya mısır üretiminin yüzde 57’sini karşılayan ABD ve Çin ekim alanı olarak değerlendirildiğinde ise toplam ekim alanının yüzde 38’ini karşılamaktadır. Özellikle ABD’nin hektara 5,6 ton olan dünya verim ortalamasının yaklaşık iki katı (11 ton/hektar) verim

alması, üretimden yüzde 38 oranında pay almasına sebep olmaktadır. Türkiye 2018 yılı verilerine dünya mısır üretiminden yüzde 0,5 oranında pay almaktadır.

Dünya üretiminden yüzde 0,5 oranında pay alan ülkemizde, mısır verimi 2017 yılında hektara 9,23 ton ile dünya ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Üretimin yoğun olarak yapıldığı Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Marmara Bölgesinde verim miktarı ortalama hektara 10 tonun üzerinde gerçekleşmekte, dünya ortalamasının oldukça üzerine çıkmaktadır.

6.1.3.1.2. Dünya Mısır Tüketimi

Dünyada mısır başta yem ve biyoetanol sanayi olmak üzere, nişasta ve nişasta bazlı şekerler sanayi, bitkisel yağ sanayi, mısır ekmeği yapımı, taze tüketim, çips ve çerez olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, sap ve yaprakları endüstride, kâğıt, karton, dolgu maddesi ve ambalaj olarak değerlendirilmektedir.

2018/19 yılında dünya mısır üretimi 1 milyar 99 milyon ton, dünya mısır tüketimi ise 1 milyar 131 milyon ton olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tablo 76. Dünya Mısır Tüketimi

Dönem	Tüketim (Bin ton)	Stok (Bin ton)
2009/10	838.400	131.700
2010/11	865.700	115.400
2011/12	901.500	123.200
2012/13	876.700	144.600
2013/14	956.200	214.300
2014/15	991.849	279.200
2015/16	981.048	311.400
2016/17	1.083.546	350.200
2017/18	1.086.225	340.200
2018/19	1.131.307	308.800

Kaynak: USDA

Dünya üretiminde ilk sırada yer alan ABD'nin tüketimde de yüzde 28 pay alarak ilk sırada yer aldığı görülmektedir. ABD'de hayvancılığın, biyoetanol ve mısır sanayinin gelişmiş olması, tüketimin de fazla olmasını sağlamaktadır.

ABD'yi yüzde 24 pay ile Çin izlemektedir. Çin'i ise AB ülkeleri, Brezilya, Meksika, Hindistan, Mısır, Japonya, Vietnam, Kanada izlemektedir.

Dünya mısır üretimi son on yılda yüzde 32 oranında artarken, tüketim son on yılda dünya mısır tüketimi yüzde 35 oranında artmıştır.

2018 yılı Eylül ayı USDA verilerine göre dünyada 163 milyon 225 bin ton mısır ticarete konu olmaktadır. Dünyada en büyük üretici olan ABD dünya mısır ihracatı yapan ülkelerin başında gelmektedir.

ABD'yi, Ukrayna, Arjantin, Brezilya, Rusya, Sırbistan izlemektedir. Bu 6 ülke dünya mısır ihracatının yüzde 92'sini gerçekleştirmektedir. Dünya mısır ithalatında ilk sırada yer alan ülke AB ülkeleridir. Bu ülkeyi Meksika, Japonya, Vietnam, Kuzey Kore, Mısır, İran'dır. Bu ülkeler toplam dünya ithalatın yüzde 57'sini oluşturmaktadır. Türkiye ise dünya ithalatından yüzde 1 pay almaktadır.

6.1.3.2. Türkiye Mısır Üretimi ve Tüketimi

6.1.3.2.1. Türkiye Mısır Üretimi

Mısır ülkemizde başta Akdeniz Bölgesi olmak üzere tüm bölgelerimizde yetiştirilmektedir. Toplam hububat üretiminden yüzde 16,3 oranında pay alan mısır, buğday ve arpa-dan sonra üretim miktarı bakımından üçüncü sırada yer almaktadır.

Ülkemizde 1980 yılında 583 bin hektar alanda mısır üretimi gerçekleştirilirken ekim alanlarında yıldan yıla artış ve azalışlar gerçekleşmiş, ekim alanı en fazla 2015 yılında 688 bin hektara ulaşmıştır.

Mısır üretiminde önemli gelişme verim artışında gerçekleşmiştir. 1980 yılında 212 kg/da olan mısır verimi, bugüne kadar en fazla 2018 yılında 963 kg/da kadar çıkmıştır. Türkiye ortalama mısır verimi geçmiş yıllarda dünya ortalamasının altında gerçekleşirken, son yıllarda dünya verim ortalamasının üzerine çıkmıştır. Ülkemizde üretimin yoğunlaştığı Akdeniz ve Marmara Bölgesinde ortalama verim 15 ton/ha üzerine kadar çıkabilmektedir. Verim artışı son yıllarda ülkemizde tohumluk üretiminde sağlanan başarıdan kaynaklanmaktadır. İlk yıllarda az sayıda melez mısır çeşidi ile üretim yapılırken, günümüzde tüm bölgelerimizin özelliklerine uygun çok sayıda melez mısır çeşidi ile üretim yapılmaktadır.

Son yıllarda ikinci ürün yetiştiriciliğinin artması ile birlikte ekolojik olarak ikinci ürün yetiştiriciliğine uygun olan Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Ege Bölgesinde mısır üretimi de artmıştır. Özellikle GAP projesinin sulanabilir tarım alanlarını arttırması ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi mısır üretiminde büyük bir potansiyele sahip olmuştur.

Tablo 77. Türkiye Mısır Üretim Rakamları

Yıllar	Ekim alanı (ha)	Ekim Alanı Değişim (%)	Üretim (Ton)	Üretim Değişim (%)	Verim (Kg/da)	Verim Değişim (%)
2006	536.000	-	3.811.000	-	711	-
2007	517.000	-4	3.535.000	-7	683	-4
2008	595.000	15	4.274.000	21	718	5
2009	592.000	-1	4.250.000	-1	718	0
2010	594.000	0	4.310.000	1	726	1
2011	589.000	-1	4.200.000	-3	713	-2
2012	622.609	6	4.600.000	10	739	4
2013	660.000	6	5.900.000	28	894	21
2014	658.645	0	5.950.000	1	903	1
2015	688.169	4	6.400.000	8	930	3
2016	680.019	-1,2	6.400.000	0	941	1,2
2017	639.084	-6	5.900.000	-7,8	923	-1,9
2018	591.900	-7,4	5.700.000	-3,4	963	4,3

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde 2017 yılında 639 bin 84 hektar alanda 5 milyon 700 bin ton mısır üretimi yapılmıştır. 2018 yılında ise bir önceki yıla göre ekim alanları yüzde 7,4, üretim yüzde 3,4 oranında azalarak 5 milyon 700 bin ton olarak gerçekleşmiştir. En fazla 2015 ve 2016 yıllarında 6 milyon 400 bin ton olarak gerçekleşen üretim rakamı, 1990 yılında 2,1 milyon ton olan mısır üretiminin üç katına ulaşmıştır. Birçok sektörde kullanılan mısırdaki üretim artışının sağlanması oldukça sevindirici olmakla birlikte, bu üretim rakamının daha da artırılması gerekmektedir.

Ülkemizde toplam 72 ilde dane mısır üretimi yapılmakta, 20 il toplam mısır üretiminin yüzde 92'sini oluşturmaktadır.

6.1.3.2.2. Türkiye Mısır Tüketimi

Ülkemizde mısırın önemli bir bölümü yem sanayinde kullanılmasına rağmen kullanım alanı oldukça geniştir. Nişasta ve nişasta bazlı şekerler sanayi, bitkisel yağ sanayi, biyoyakıt sanayi, mısır ekmeği yapımı, taze tüketim, cips ve çerez olarak kullanılmaktadır. Mısır ayrıca, sap ve yaprakları endüstride kağıt, karton, dolgu maddesi ve ambalaj olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 78. Türkiye Dane Mısır Yurt İçi Kullanımı

Yıllar	Yurt İçi Kullanım (Ton)	Değişim (%)
2009	5.153.000	-1
2010	5.253.000	2
2011	5.112.472	-3
2012	5.757.400	13
2013	6.649.887	16
2014	6.834.907	3
2015	5.912.901	-13,5
2016	7.074.330	19,6

Kaynak: TÜİK

Mısır üretiminin son yıllarda artmasına paralel olarak mısır tüketimi de artış göstermektedir. 2000 yılında 3 milyon 84 bin ton olan yurtiçi mısır kullanımının 2016 yılında 7 milyon 74 bin tona ulaşmıştır.

Tablo 79. Türkiye 2016 Yılı Dane Mısır Kullanım Alanı Dağılımı

Kullanım Alanı	Tüketim (Ton)	Pay (%)
Yem Tüketimi	5.276.800	74,6
Tüketim (nişasta, mahalli)	1.571.029	22,2
Endüstriyel Tüketim	23.261	0,3
Kayıplar ve Tohumluk Kullanımı	203.240	2,9
Toplam	7.074.330	100,0

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde dane mısır yüzde 74,6 pay ile en fazla yemlik olarak kullanılmaktadır. Son on yılda yemlik tüketim yüzde 79 oranında artış göstermiştir. 2016 yılı tüketim verilerine göre yemlik tüketimin yüzde 41'inin broiler ve hindi, yüzde 35'inin, yumurta ve damızlık,

yüzde 24'ünün de büyük ve küçükbaş hayvanların yem ihtiyacını karşılamada kullanıldığı tahmin edilmektedir.

6.1.3.3. Türkiye Dane Mısır Pazarlama Yapısı

Mısır, uzun yıllar devlet destekleme alımları kapsamında olup, alım fiyatları Bakanlar Kurulunca belirlenerek Resmi Gazetede ilan edilmiştir. Destekleme alımlarında alıcı kuruluş olarak TMO görevlendirilmiştir. Destekleme alım fiyatları her yıl Bakanlar Kurulu Kararları ile açıklanarak TMO tarafından alım gerçekleştirilmiştir. Hububat politikası 2002 yılında değiştirilmiş ve TMO, 2002 yılından itibaren destekleme alımı yerine müdahale alımı yapmaya başlamıştır. Piyasa fiyatlarındaki gelişmelere göre TMO bazı yıllar mısır fiyatı açıklamamıştır.

TMO haricinde üretici mısırını yağ fabrikaları, tüccarlar ve borsalar aracılığıyla pazarlamaktadır. Ülkemizde mısır üretimi uzun yıllar tüketimi karşılayamamış, ihtiyaç ithalata karşılanmıştır. Son yıllarda artan üretim miktarına bağlı olarak mısırdaki ithalat azalmıştır.

Tablo 80. Türkiye Dane Mısır Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Ton)	İhracat (Dolar)	İthalat (Ton)	İthalat (Dolar)
2009	325.434	81.323.038	485.131	135.136.166
2010	10.649	26.006.383	452.362	124.156.870
2011	13.945	27.922.756	381.292	136.119.407
2012	20.359	33.820.170	807.480	245.918.769
2013	210.927	88.124.043	1.548.133	473.137.954
2014	64.618	63.289.592	1.423.595	350.247.317
2015	75.185	51.032.521	1.487.005	343.046.429
2016	44.135	49.043.557	534.790	128.639.343
2017	117.975	53.038.124	2.055.543	425.673.490
2018	65.677	44.235.756	2.122.734	438.014.959

Kaynak: TÜİK

Not:1005 GTİP tamamı alınmıştır.

Türkiye dane mısırdaki üretim açığı olan bir ülkedir. Bu nedenle ihracat rakamları çok düşükken ithalat rakamları yüksektir. 2009 yılında 485 bin ton ithalat rakamı 2013 yılından itibaren yükselmiştir. 2016 yılında yeniden 534 bin tona gerileyen ithalat son iki yıldır 2 milyon tonun üzerinde gerçekleşmiştir.

2018 yılında mısır ithalatı en fazla Rusya Federasyonundan yapılmıştır. 2018 yılında gerçekleştirilen toplam ithalatın yüzde 56'sı bu ülkeden, yüzde 28'i Ukrayna'dan yapılmıştır. Ayrıca 2018 yılında toplam ithalatın yüzde 99'u, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Bulgaristan, Sırbistan ve Moldova'dan yapılmıştır.

6.1.3.4. Türkiye Mısır Destekleme Sistemi

Üreticilerin kullandıkları mazot ve gübre masrafının azaltılması amacıyla 2005 yılından itibaren mısır üretimi desteklenmeye başlanmıştır.

2005 yılında 2,40 TL'da olarak başlatılan mazot desteği 2015 yılında yüzde 102 oranında artarak 4,85 TL'da çıkmıştır. Gübre desteği ise 2005 yılında 1,60 TL'da olarak baş-

latılmış, 2015 yılında yüzde 313 artarak 6,60 TL/da olarak uygulanmıştır. 2016 yılında ise gübre ve mazot desteği toplamı 11,00 TL/da olarak verilmiştir. 2017 yılında mazot desteği dekara 17,00 TL, gübre desteği ise dekara 4,00 TL olarak, 2018 yılında ise mazot desteği dekara 19,00 TL, gübre desteği aynı kalarak 4,00 TL belirlenmiştir.

Tablo 81. Yıllar İtibariyle Mısır Üretimine Uygulanan Destekler

Yıllar	Prim Miktarı (Kırş/Kg)	Artış (%)	Mazot Desteği (TL/da)	Artış (%)	Gübre Desteği (TL/da)	Artış (%)
2009	4,0	12	3,25	11	4,25	11
2010	4,0	0	3,25	0	4,25	0
2011	4,0	0	3,75	15	4,75	11
2012	4,0	0	4,0	6,7	5,0	5,2
2013	4,0	0	4,3	7,5	5,5	10
2014	4,0	0	4,6	7,0	6,0	9,1
2015	4,0	0	4,85	6,0	6,6	10,0
2016	2,0	-50	11			
2017	3,0	50	17	-	4	-
2018	3,0		19		4	

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

2004 yılına kadar 5 üründe uygulanan prim desteğine, 2004 yılı ürününe verilmek üzere dane mısır da eklenmiştir. 2004 yılında 2,5 Kırş/kg olarak başlatılan prim miktarı 2007 yılında 2 Kırş/kg'a düşürülmüş, 2009 yılında 4 Kırş/kg çıkarılan destek tutarı 2016 yılında 2 Kırş/kg'a indirilmiş, 2017 ve 2018 yıllarında 3 Kırş/kg'a çıkarılmıştır.

6.1.3.5. Mısır Fiyatları

Mısır, uzun yıllar devlet destekleme alımları kapsamında olup, alım fiyatları Bakanlar Kurulunca belirlenerek Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. Destekleme alımlarında alıcı kuruluş olarak TMO görevlendirilmiştir. Destekleme alım fiyatları her yıl Bakanlar Kurulu Kararları ile açıklanarak TMO tarafından alım gerçekleştirilmiştir. Hububat politikası 2002 yılında değiştirilmiş ve TMO, 2002 yılından itibaren destekleme alımı yerine gerektiğinde müdahale alımı yapmaya başlamıştır.

Son iki yıla baktığımızda, TMO 2016 yılında mısır fiyatını 740 TL/ton olarak açıklarken, 2017 yılı alım fiyatı 760 TL/ton olarak belirlenmiştir. Bu yıl ise mısır alım fiyatı bir önceki yılın yüzde 25 üzerinde 950 TL/ton olarak açıklanmıştır. 2018 yılında çiftçilere verilen 55 TL/ton prim ve diğer desteklerle çiftçi eline 1.005 TL/tona ulaşmıştır.

Dünya mısır fiyatları her zaman ülkemiz fiyatlarından düşük olmuştur. Bazı yıllar Türkiye fiyatları dünya fiyatlarının iki katına çıkmıştır. Ülkemizde ithalatın azaldığı yıllar, ülkemizde mısır fiyatlarının dolar bazında gerilediği yıllar gerçekleşmiştir.

Tablo 82. Türkiye Mısır Fiyatları

Yıllar	Fiyat (Kırş/kg)	Artış (%)
2009	45,0	4,6
2010	49,0	10,0
2011	54,0	10,2
2012	59,5	10,2
2013	64,0	7,5
2014	70,4	10,0
2015	72,5	2,9
2016	74,0	2,1
2017	76,0	3,0
2018	95,0	25,0

Kaynak: TMO

Dünyada yemlik mısır kullanımının artması ve son yıllarda biyoetanol üretiminin hızla artması, dünyada mısıra olan talebin artmasına sebep olmuştur. Ayrıca, 2007, 2008 yıllarında yüksek enerji fiyatları sebebiyle biyoyakıtlara olan ilginin artması, gelir artışları, iklim değişikliği, tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisiyle tarım ürünleri fiyatları ciddi oranlarda artmıştır. Fiyat artışları mısır fiyatlarına da yansımıştır. 2013 yılından itibaren ise dünya mısır fiyatları gerilemiştir.

6.1.3.6. Sonuç ve Öneriler

Kullanım alanlarının fazlalığı ve özellikle son yıllarda dünyada biyoetanol üretiminde mısırın hammadde olarak kullanılması, mısıra olan ilginin artarak devam edeceğini göstermektedir.

Diğer ülkelerde üreticilerin ülkemizdeki üreticilere göre daha fazla desteklenmesi ve ucuz girdi temin etmeleri dolayısıyla üretim maliyetlerinin daha az olması nedeniyle, dünya fiyatları ülkemize göre daha düşüktür. Ülkemizde mısır üreticileri dünya fiyatları ile rekabet etmekte zorlanmaktadır. İç piyasada oluşan fiyatların gerilememesi için ithalat özellikle hasat döneminde tamamen durdurulmalı, gümrük vergi oranları en yüksek seviyede tutulmalıdır.

Mısır üretimine verilen önemli desteklerden biri prim desteğidir. Prim uygulamasının amacı, üretimin yönlendirilmesi, üreticilerimizin gelir seviyesinin korunması, tarımsal üretimde sürekliliğin sağlanması, sanayici ve ihracatçıya dünya fiyatlarından mal temini ve rekabet şansı kazandırılması, sağlıklı bir piyasa oluşumunun sağlanması, spekülatif hareketlerin önlenmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasıdır.

Prim uygulamasının amacına ulaşabilmesi ise ancak primlerin yeterli miktarda verilebilmesine bağlıdır. Prim miktarı belirlenirken piyasa fiyatları ile üretim maliyetine göre belirlenecek, hedef fiyat arasındaki farkı karşılayacak şekilde olmasına dikkat edilmelidir. 2016 yılında prim miktarlarının kilograma 4 kuruştan 2 kuruşa düşürülmesi üreticileri hayal kırıklığına uğratmıştır. Buna bağlı olarak 2017 yılında ekim alanları bir önceki yıla göre azalmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında kilograma 3 kuruş olarak açıklanmıştır.

Ayrıca, 2016 desteklerinin yeraltı suyu ile sulama yapılan üreticilere mısır üreticilerine verilmeyeceğinin ekim yapıldıktan sonra açıklanması mağduriyete neden olmuştur.

Ülkemizde ilaç, gübre, mazot, sulama ve sulamada kullanılan elektrik gibi girdilerde fiyatların yüksek oluşu maliyeti artırmaktadır. Bu durumda, üreticilerimiz haksız bir rekabetle karşı karşıya kalmaktadır. Üreticilerimizin verimli bir şekilde üretim yapabilmeleri bakımından ucuz girdi kullanımı sağlanmalı, mazot ve elektrikteki vergi oranları indirilmelidir.

Tohumlar gerekli performans analizleri ve demonstrasyonlar gerektiği kadar yapılmadan piyasaya sürülmektedir. Bu da üretimi ve verimi olumsuz etkilemektedir. Yabancı ot, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesine ağırlık verilmeli ve geliştirilen çeşitlerin performans denemeleri ve adaptasyon çalışmaları yeteri kadar yapılarak sonuçları üreticilerimize aktarılmalıdır.

Mısır üretiminin artırılması için sulanan alanların genişletilmesi, bunun için de sulama yatırımlarına ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Suya fazla ihtiyaç duyması nedeniyle mısır üretim döneminde yapılan masraflar içerisinde sulamanın payı artmaktadır. Özellikle damla sulama yöntemi ile su kullanımında tasarruf önemli şekilde sağlanmaktadır. Bu nedenle mısır yetiştiriciliğinde suyun daha etkin olarak kullanıldığı yağmurlama ve damla sulama yöntemlerinin kullanımının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

GAP bölgesinde, mısır için ön görülen üretim hedeflerine ulaşabilmek için üretim, planlı bir şekilde teşvik edilmelidir.

Kaynaklar

1. www.tuik.gov.tr
2. www.tarim.gov.tr
3. www.fas.usda.gov
4. TMO 2014 Hububat Raporu
5. TZOB Zirai İktisadi Rapor 2011-2014

6.1.4. Çeltik

Çeltik, su içinde çimlenebilen ve kökleri suda erimiş oksijenden yararlanabilen tek tahıl cinsidir. Çeltiğin Türkiye tarımı bakımından önemli bir yönü de, tuzlu ve alkali arazilerde yetiştirilmesi ve hatta bu tip arazilerin ıslahında etkili olmasıdır. Ayrıca çeltik besin kaynağı olarak tahıllar içinde buğdaydan sonra en önemli kültür bitkisidir.

Dünya'da yaşayan insanların yarısından fazlasının ana besinidir. Pirinçte nişasta oranı buğdaydan yüksektir. 100 gram pirinçte, 78 gram nişasta, 8 gram protein, 13 gram su, 1 gram kül ve yağ bulunmaktadır. Pirinç besin maddesi olarak taşıdığı bu değer yanında endüstride de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda; çeltik saplarından preslenerek sunta yapılabileceği, iyi bir yalıtım malzemesi olarak kullanılabilceği, kıyılmış çeltik saplarını çimento içerisine karıştırarak, betona esnek ve gözenekli bir yapı kazandırarak dayanıklılığını artırılabilir katkı çimento yapılabileceği, çeltik saplarının fındıkkabuğu ve zeytin pirinası ile karıştırılıp sıkıştırılarak yapay odun halinde yakıt olarak kullanılabilceği, tespit edilmiştir.

6.1.4.1. Dünya Çeltik Üretimi ve Tüketimi

6.1.4.1.1. Dünya Çeltik Üretimi

Dünyada 2018/19 yılı itibarıyla 162,8 milyon hektar alanda, 733,8 milyon ton çeltik üretimi gerçekleştirilmiştir. 2009/10 yılında 656,8 milyon ton olan çeltik üretimi 2018/19 yılında yüzde 11,7 artarak 733,8 milyon tona ulaşmıştır.

Tablo 83. Dünya Çeltik Yetiştirilen Alan, Üretimi ve Verim

Yıllar	Ekilen alan (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Verim (Kg/da)
2009/10	155.900	656.800	421
2010/11	158.500	674.100	425
2011/12	160.100	700.500	438
2012/13	159.900	709.700	444
2013/14	162.200	717.600	442
2014/15	161.400	719.200	446
2015/16	159.800	710.200	440
2016/17	162.400	732.800	451
2017/18	162.600	739.100	455
2018/19	162.800	733.800	451

Kaynak: USDA

Dünya pirinç üretiminin yüzde 52'si Çin ve Hindistan tarafından gerçekleştirilmektedir. En fazla ekim alanına sahip olan Hindistan, çeltik verimindeki düşüklük sebebiyle üretim bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Çin aldığı 680 kg/da verim miktarı ile çeltik üretiminde birinci sırada yer almaktadır. Dünya çeltik üretiminin yoğun olarak gerçekleştirildiği ülkeler arasında en fazla verim alan ülkeler Mısır ve ABD'dir.

Dünya üretiminde ilk sırada olan Çin'in son beş yılda üretimi yüzde 2 oranında azalmıştır. Hindistan'ın pirinç üretimi ise yüzde 5 artmıştır. Pirinç üretiminde söz sahibi olan ülkelerden Tayland son beş yılda üretimini en fazla artıran ülke olmuştur. Tayland pirinç üretimi yüzde 10 oranında artarak 20,7 milyon tona ulaşmıştır.

Tablo 84. Dünya Pirinç Üretiminde Önde Gelen Ülkeler ve Üretim Miktarları (Bin Ton)

Ülkeler	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Çin	146.726	148.499	147.766	148.873	143.582
Hindistan	105.482	104.408	109.698	112.910	111.000
Endonezya	35.560	36.200	36.858	37.000	37.300
Bangladeş	34.500	34.500	34.578	32.650	34.500
Vietnam	28.166	27.584	27.400	28.471	29.069
Tayland	18.750	15.800	19.200	20.370	20.700
Dünya Toplam	482.161	476.219	490.820	495.066	491.139

Kaynak: USDA

Dünyada üretimi gerçekleştirilen toplam 491 milyon ton pirincin 48,3 milyon tonu dış ticarete konu olmaktadır. Son 5 yılda dünya pirinç ticaretinde artış görülmektedir. Şöyle ki, 2014/15 yılında 42,7 milyon ton olan ticaret yüzde 13 artarak 2018/19 yılında 48,3 milyon tona ulaşmıştır.

Dünyada pirinç ithalatı gerçekleştiren ülkelerin başında Çin, Nijerya, AB ülkeleri, Filipinler gelmektedir.

Pirinç üretiminde 2'nci sırada olan Hindistan en fazla pirinç ihracatı yapan ülkedir. Yine pirinç üretiminde 6'ncı sırada olan Tayland 20,7 milyon ton üretiminin yüzde 50'sini ihraç etmekte, dünya pirinç ihracatında ikinci sırada yer almaktadır. Bu ülkeyi Vietnam, Pakistan, ABD izlemektedir.

6.1.4.1.2. Dünya Pirinç Tüketimi

FAO verilerine göre dünyada kişi başı pirinç tüketimi yıllık 54 kg'dır. Dünya üretiminde ilk sırada olan Çin'de yıllık kişi başı tüketim 78 kg, Hindistan'da 69 kg, Endonezya'da 135 kg, Bangladeş'te 172 kg, Vietnam'da 145 kg, Tayland'da 115 kg, Mısır'da 40 kg, ABD'de 7 kg'dır. Ülkemizde ise kişi başı pirinç tüketimi TÜİK verilerine göre 9,4 kg'dır.

Dünya üretiminde ilk sırada olan Çin 142,7 milyon ton tüketim ile yine ilk sırada yer almaktadır. Bu ülkeyi Hindistan ve Endonezya izlemektedir.

6.1.4.2. Türkiye Çeltik Üretimi ve Tüketimi

6.1.4.2.1. Türkiye Çeltik Üretimi

Ülkemizde tahıllar içinde buğday, arpa ve mısırdan sonra gelen çeltik üretimi çok miktarda suya ihtiyaç duyan bir tarım ürünü olması nedeniyle üretimi masraflı ve zor bir üründür. Ülkemizde çeltik üretimi izne bağlı olup, 23 Haziran 1936 tarihinde çıkarılan 3039 sayılı Çeltik Ekim Kanunu'na göre ve ilçe düzeyinde oluşturulan çeltik komisyonlarının iznine bağlı olarak ekilmektedir.

Ülkemizde 2017 yılı itibarıyla 1 milyon dekar alanda 900 bin ton çeltik üretimi gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında ise üretim bir önceki yıla göre yüzde 4,4 oranında artarak 940 bin tona ulaşmıştır. Son on yılda çeltik üretimimiz yüzde 25,3 oranında artış göstermiştir. Sağlanan üretim artışı hem verim artışı hem de ekim alanlarının artmasından kaynaklanmıştır. Ekim alanları ve verim artışı birçok nedenle gerçekleşmiştir. Verim artışının önemli nedenleri arasında, verim potansiyeli yüksek, kısa boylu, makineli hasada uygun, hastalık ve zararlılara dayanıklı, farklı yetiştirme devrelerinde soğuğa toleranslı ıslah edilmiş çeltik tohumlarının kullanımının artması gelmektedir.

Tablo 85. Ülkemizde Yıllara göre Çeltik Ekim Alanı, Üretim ve Verimleri

Yıllar	Ekim Alanı (da)	Çeltik Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
2009	967.541	750.000	778
2010	990.000	860.000	869
2011	994.000	900.000	905
2012	1.197.247	880.000	735
2013	1.105.924	900.000	814
2014	1.108.844	830.000	749
2015	1.158.561	920.000	794
2016	1.160.563	920.000	793
2017	1.095.599	900.000	821
2018	1.201.424	940.000	782

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde 2018 yılında toplam 26 ilde, 1 milyon 201 bin dekar alanda çeltik tarımı yapılmıştır. Ekilen alan ve üretim bakımından ilk sırada Marmara Bölgesi yer alırken ekim alanı bakımından bu bölgeyi Karadeniz, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgesi takip etmektedir.

Tablo 86. 2018 Yılı İtibariyle İller Bazında Çeltik Üretimi

İller	Ekilen Alan (da)	Üretim (Ton)	Üretim Dağılım (%)
Edirne	485.932	410.681	43,7
Samsun	180.564	133.221	14,2
Balıkesir	152.920	114.939	12,2
Çanakkale	83.468	63.049	6,7
Çorum	75.952	60.354	6,4
Sinop	42.075	32.172	3,4
Türkiye Toplam	1.201.424	940.000	100

Kaynak: TÜİK

2018 yılında üretilen çeltiğin yüzde 43,7'si Edirne ilinde üretilmiştir. En çok çeltik üretimi yapılan diğer illerimiz sırasıyla Samsun, Balıkesir, Çanakkale, Çorum, Sinop, olup ülkemiz üretiminden aldıkları pay ise sırasıyla yüzde 14,2, yüzde 12,2, yüzde 6,7, yüzde 6,4, yüzde 3,4'dür. Türkiye çeltik üretiminin yüzde 86,6'sı bu 6 ilde yetiştirilmektedir.

6.1.4.2.2. Türkiye Pirinç Tüketimi

Pirinç doğrudan tüketim yanında, pirinç unu insan ve hayvan beslenmesinde, pirinç kepeği sığır besiciliği ve pastacılık sektöründe, bira yapımı ve mayalı ürünlerde, ayrıca, çeltik kavuzu yakacak ve yalıtım malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Ülkemizde kişi başı pirinç tüketimi 1990 yılından önce 5-6 kg, 1995-1998 yılları arasında ortalama 6-7 kg, iken son yıllarda kişi başı tüketim 9,4 kg'a yükselmiştir. Ülkemizin 2016 yılı pirinç tüketimi 750 bin 174 ton civarındadır. Ülkemizdeki nüfus artışı dikkate alındığında pirinç talebinin her yıl artacağı görülmektedir.

6.1.4.3. Türkiye Çeltik Destekleme Sistemi

Çeltik, yurttan hububat fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmesini ve tüketici halk aleyhine anormal derecede yükselmesini önlemek, bu ürünlerin piyasasını düzenleyici tedbirler almak gibi amaçlarla kurulan TMO aracılığıyla 1938 yılından 2002 yılına kadar desteklenmiştir. 2002 yılından itibaren ise TMO kendi alım fiyatlarını açıklamıştır.

Çeltik üretiminin artırılması amacıyla çeşitli destekler ödenmeye başlanmıştır. Çeltik üretimi gerçekleştiren üreticilere prim, sertifikalı tohum kullanımı, mazot ve gübre desteği ödenmektedir.

2004 yılına kadar 5 üründe uygulanan prim desteği 2005 yılından itibaren de hububat ürünlerine de verilmeye başlanmıştır. 2005 yılında 3 Kırş/kg olarak başlatılan prim miktarı, 2009-2018 yılları arasında her yıl 10 Kırş/kg olarak açıklanmıştır.

Üretici gelir elde edeceği ürünü üretmektedir. 2005 yılında 3 Kırş/kg primle desteklenmeye başlaması çeltik üretiminin artmasında etkili olan faktörlerin başında yer almaktadır. Ancak son yıllarda çeltik primi artırılmamıştır.

Tablo 87. Yıllar İtibariyle Çeltik Üretim Destekleri

Yıllar	Çeltik Prim Desteği (Kış/Kg)	Sertifikalı Tohum Kullanım Desteği (Kış/Kg)	Mazot Desteği (TL/Da)	Gübre Desteği (TL/Da)
2015	10	8	4,85	6,6
2016	10	8	11	
2017	10	8	36	4
2018	10	8	40	4

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Çeltik üretiminde sertifikalı tohumluk kullanımının artırılması amacıyla 2005 yılından itibaren sertifikalı tohumluk kullanımı desteklenmeye başlanmıştır. Uygulanan destek sertifikalı tohum kullanımını artırmıştır.

Çeltik üretimi gerçekleştiren üreticilerin üretim aşamasında kullandıkları mazot ve gübre masrafının azaltılması amacıyla bu girdiler 2005 yılından itibaren desteklenmeye başlanmıştır. 2005 yılında mazot için 2,40 TL/da, gübre için 1,60 TL/da olarak başlatılan destek miktarları her yıl farklı uygulanmıştır.

6.1.4.4. Çeltik Fiyatları

Türkiye çeltik ve çeltik ürünlerinde halen kendine yeter hale gelememiştir. Her yıl belirli miktarlarda ithalat yaparak ihtiyacını tamamlamaktadır. Bu nedenle ülkemizde çeltik fiyatlarının oluşumunda dünya fiyatları önemlidir. Çeltik ve pirinçte uygulanan gümrük vergi oranlarının düşüklüğü nedeniyle ithal pirinç ülkemize uygun fiyatla girmekte üretici bazı yıllar ithal pirinç fiyatları ile rekabet edememektedir.

Ancak son yıllarda dünya fiyatlarının artması ayrıca dolar kurunun yüksekliği gibi nedenlerle ithal fiyatlarda artış gerçekleşmiştir. Bu durum ülkemizde de üretici fiyatlarının artmasında etkili olmuştur.

Tablo 88. Yıllar İtibariyle TMO Uzun Tane Çeltik Alım Fiyatları

Yıllar	Fiyat (TL/Ton)	Artış (%)
2009*	1.100	26,4
2010*	1.000	-9,1
2011	1.060	6,0
2012	1.165	9,9
2013*	1.340	15,0
2014*	1.680	25,3
2015	1.580	-5,9
2016	1.675	6,0
2017*	2.200	31,3
2018	2.600	18,1

Kaynak: TMO

*: Ziraat Odaları Ortalama Piyasa fiyatları

Piyasayı regüle eden ve ürün fiyatı düşüşlerinde piyasaya müdahale ederek üreticiyi koruyan TMO, piyasa fiyatlarının üretici beklentilerini karşıladığı yıllarda fiyat açıklamamıştır.

6.1.4.5. Türkiye Çeltik ve Çeltik Ürünleri Ticareti

Ülkemiz sahip olduğu ekolojik özellikler nedeniyle çeltik üretiminde büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu potansiyel yeterince değerlendirilememektedir. Gerek ekim alanlarındaki artış, gerekse verimdeki artış sebebiyle belli bir düzeyde üretim artışı sağlanabilmiştir. Bu artışa rağmen çeltik üretiminde yeterli düzeye halen ulaşamamıştır. Ülkemizin pirinç ihtiyacı her yıl belirli miktarlarda gerçekleştirilen ithalatla tamamlanmaktadır.

Tablo 89. Türkiye Çeltik ve Çeltik Ürünleri İthalatı

Yıllar	İthalat		İhracat	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2009	226.709	135.271	19.362	20.412
2010	535.105	264.541	51.571	47.518
2011	349.568	152.439	91.612	78.268
2012	263.529	111.346	98.613	74.160
2013	283.704	150.523	8.449	7.571
2014	493.662	277.321	22.402	21.151
2015	312.288	166.058	27.723	25.031
2016	292.847	116.206	57.296	40.445
2017	348.273	148.788	56.000	39.771
2018	277.496	144.989	42.752	31.653

Kaynak: TÜİK, TMO

Türkiye çeltik ve ürünleri ithalatı 2018 yılında toplam 277 bin 496 ton iken, ihracat 42 bin tondur. Türkiye, çeltik ve ürünleri ithalatında son on yıl incelendiğinde ithalatın en fazla 2010 yılında 535 bin ton ve 2014 yılında 493 bin ton olarak; en az ise 2009 yılında 226 bin ton olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Çeltik ve pirinç ihracatında yıldan yıla değişkenlik görülmektedir. 2009 yılında 19 bin 362 ton olan ihracat, en fazla 2012 yılında 98 bin 613 tona ulaşmış, 2018 yılında ise 42 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında 59 bin ton çeltik, 26 bin ton kahverengi pirinç, 191 bin ton pirinç ithalatı yapılmıştır. 2018 yılında çeltik ithalatı oldukça azalırken daha çok pirinç ithalatı yapılmıştır.

Tablo 90. Yıllar İtibariyle Ürün Bazında İthalat Rakamları (Ton)

Yıllar	Çeltik	Kahverengi Pirinç	Pirinç
2009	63.202	5.172	158.335
2010	409.199	264	125.643
2011	277.083	31.473	41.011
2012	227.539	10.879	25.110
2013	164.537	603	118.563
2014	299.965	928	191.067
2015	188.905	3.547	119.830
2016	202.464	17.337	73.046
2017	165.052	34.614	148.610
2018	59.625	26.810	191.061

Kaynak: TÜİK

Türkiye 2018 yılında 7 ülkeden çeltik ithal etmiş olup, ithalatın yoğun olarak yapıldığı ülkeler Rusya, Bulgaristan, Yunanistan, Brezilya ve ABD'dir. 2018 yılında çeltik ithalatımızın yüzde 40'ı Rusya, yüzde 34'ü Bulgaristan'dan gerçekleştirilmiştir.

Türkiye 2018 yılında 20 ülkeden pirinç ithal etmiş olup, ithalatın yoğun olarak yapıldığı ülkeler Çin, İtalya, Yunanistan, Hindistan'dır. 2018 yılı pirinç ithalatımızın yüzde 32'si Çin, yüzde 15'i İtalya, yüzde 14'ü Yunanistan'dan gerçekleştirilmiştir.

6.1.4.6. Sonuç ve Öneriler

Çeltik üretiminin artırılması için ülkemizde yeterli potansiyel bulunmasına rağmen halen Türkiye, çeltik ihtiyacını karşılayacak üretimi gerçekleştirememektedir.

Ülkemizde göre dünyada çeltik ve pirinç fiyatları düşük seyretmektedir. Gerek üretim maliyetlerinin fazlalığı gerekse rekabet içerisinde olduğumuz ülkelerin verimlerindeki yükseklik, üreticinin ve çeltik üretiminin korunmasını zorunlu kılmaktadır. Fiyatlar arasındaki farklılık, çeltik ve ürünlerinin ithalatı için belirlenerek DTÖ'ye bildirilen yüzde 45 oranındaki gümrük vergi oranı, ülke üreticilerinin korunmasına imkân vermemektedir. Ek korunma tedbirleri alınmadığı sürece çeltik üretiminde istikrarlı bir artış sağlamak mümkün değildir. Ülke üretimi ihtiyacı karşılayacak seviyeye gelinceye kadar ihtiyaç duyulan ithalatın yapılması kaçınılmazdır. Ancak, önemli olan ithalatın ihtiyaçtan fazla yapılmamasıdır. Bu nedenle özellikle hasat döneminde ithalat kesinlikle yapılmamalıdır.

Rekabeti oluşturan şartlar sağlanıncaya kadar, çeltik üreticisi düşük fiyatlı ürünlere karşı korunmalıdır. ABD ile Türkiye arasında tartışmalara neden olan tarife kontenjanı uygulaması yeniden uygulanmalı veya özellikle çeltik pazarlama dönemlerinde yerli üreticilerimizi mağdur etmeyecek şekilde ithalatı kısıtlayıcı farklı tedbirler alınmalıdır.

Çeltik sulu koşullarda üretimi gerçekleştirilen bir üründür. Çeltiğin ekiminden hasadına kadar tarlanın su altında tutulması ve bitkilerin su isteklerinin tam olarak karşılanması yüksek verim alınabilmesi için önemlidir. Bu nedenle çeltik üretiminin artırılması için yeni sulanan alanların açılması gerekmektedir.

Sulama bedeli çeltik maliyetinde önemli bir kalemi oluşturmaktadır. Sulama maliyetlerinin düşürülmesi ve su tasarrufunun sağlanması bakımından çiftçilere bu konuda eğitim verilmelidir. Ayrıca, sulama ücreti azaltılmalıdır.

Çeltiğin çok miktarda suya ihtiyaç duyan bir tarım ürünü olması, işgücü gereksinimine fazla ihtiyaç duyulması gibi nedenlerle üretimi yüksek maliyetli ve zordur. Bu sebeple üretim maliyetlerini azaltıcı tedbirlerin alınması sağlanmalıdır.

Uygulanan destekler olumlu karşılanmakla birlikte, girdiler için gerçekleştirilen masraflar için verilen destek miktarı yeterli olmamaktadır. Bu sebeple verilen destekler üretim maliyetleri dikkate alınarak belirlenmelidir.

Üretim maliyetlerini azaltmak için, işletme ölçeklerinin büyütülerek verimli girdi kullanımını sağlanmalıdır.

Sertifikalı tohumluk kullanımının devam etmesi için sertifikalı tohumluk kullananlara yapılan destek artırılarak devam etmelidir.

Yabancı ot, hastalık ve zararlıların çoğalmasının önüne geçilmesi bakımından ekim nöbeti uygulanması oldukça önemlidir. Ancak, çeltikte ekim nöbeti uygulanmamaktadır. Çeltik alanlarında tuzlanmayı önleyecek ekim nöbeti uygulanmalıdır.

Tarımsal üretimde kullanılan motorin, tarımsal sulamada kullanılan elektrik gibi girdilerde KDV'lerin kaldırılarak birim fiyatlarının düşürülmesi sağlanmalıdır.

TMO, üretici fiyatlarının gerilediği durumlarda piyasaya zamanında müdahale etmeli, üreticiyi mağdur etmeyecek fiyatı açıklamalıdır. Ürün bazında örgütlenmenin artırılarak, üreticilere daha güçlü ürün pazarlama ortamı sağlanmalıdır. Örgütlenmenin etkin bir şekilde yapılabilmesi için, üreticiden tüketiciye standartlara uygun ürünlerin sunulması amacıyla oluşturulacak tesisler kurulum aşamasında desteklenmelidir.

Lisanslı depoculuk geliştirilerek, ürün arzının zamana yayılması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. www.tuik.gov.tr
2. www.fao.org
3. www.ers.usda.gov
4. 2017 Yılı Hububat Raporu TMO
5. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 2011-2014
6. ZMO VIII. Teknik Kongresi Yurdumuzun Tahıl Üretim Potansiyeli, Sorunları ve Çözüm Önerileri

6.2. Yemeklik Baklagiller

Kuru fasulye, nohut, kırmızı ve yeşil mercimek, bezelye, bakla ve börülce başta olmak üzere pek çok bitkiyi içine alan yemeklik baklagiller, dünyada yetersiz beslenme ile karşı karşıya olan pek çok insan için protein kaynağıdır. Baklagiller fizyolojik yapısı itibarıyla yağ oranı düşük, karbonhidrat oranı yüksek ve besleyicidir, bu yüzden dünya üzerinde oldukça önemli miktarda üretim ve tüketim miktarına sahiptir.

Beslenmede bitkisel proteinin ana kaynağını oluşturan yemeklik baklagiller, dünya ve ülkemiz için çok önemlidirler. Tarla bitkileri yetiştiriciliğinde ekim alanı ve üretim bakımından tahıllardan sonra gelen tane ürünüdürler. Dünyada 95 milyon hektar alanda, yaklaşık 96 milyon ton baklagil üretimi yapılmaktadır. Özellikle bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde bu bitki grubunun önemi, son yıllarda yaşanan kuraklık gibi nedenlerle azalan üretim karşısında daha iyi anlaşmıştır. Kurak ve yarı kurak alanlarda nohut ve mercimeğin, sulu alanlarda ise fasulyenin ekim nöbetine girmesi, gerek birim alanda elde edilen verimin artırılması, gerekse nadas alanlarının azaltılması açısından önemlidir.

Son 30 yıllık dönem içinde, dünya baklagil ticareti önemli ölçüde artmıştır. 1980'li yılların başında dış ticarete konu olan baklagil miktarı yaklaşık 2,8 milyon ton ve değeri yaklaşık 1,4 milyar dolar iken, 2016 yılında yaklaşık 35 milyon ton ve 24 milyar dolara yükselmiştir. 2016 FAO verilerinde baklagillerin dünya üzerinde 11,5 milyar dolar ihracat ve 12,5 milyar dolar ithalatının yapıldığı görülmektedir.

6.2.1. Baklagil Üretimi

6.2.1.1. Dünya Baklagil Üretimi

İnsan beslenmesindeki önemi nedeniyle, dünyanın hemen her bölgesinde baklagil üretimi yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO'nun 2017 yılı verilerine göre dünyada 95 milyon 167 bin hektar alanda yaklaşık 96 milyon ton baklagil üretimi yapıldığı görülmektedir. Dünyada en fazla üretimi gerçekleştirilen yemeklik baklagiller arasında fasulye ilk sırada yer almaktadır. Bu ürünü nohut, bezelye ve mercimek izlemektedir.

Dünya baklagil üretimi uzun yıllar boyunca genel bir artış trendi izlemiştir. 1980 yılında yaklaşık 40 milyon ton olan üretim bugün gelinen noktada 96 milyon ton seviyesine yükselmiştir.

2013 yılında 90 milyon hektar olan baklagil üretim alanı, 2017 yılına gelindiğinde yüzde 18,8 oranında artışla 95 milyon 167 hektar alana yükselmiştir. Aynı şekilde 2013 yılında 78 milyon 357 bin ton olan dünya baklagil üretimi, 2017 yılında yüzde 22,4 oranında artışla 95 milyon 978 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 91. Dünya Baklagil Üretim Alan ve Miktarı

Yıllar	Alan (ha)	Değişim (%)	Üretim (Ton)	Değişim (%)
2013	80.060.839	-	78.357.192	-
2014	82.637.781	3,2	77.975.036	-0,5
2015	81.724.835	-1,1	77.556.668	-0,5
2016	87.159.399	6,6	83.458.601	7,6
2017	95.167.142	9,2	95.978.510	15,0

Kaynak: FAO

2017 yılı itibarıyla dünya üzerinde 36 milyon 458 bin hektar alanda, 31 milyon 405 bin ton kuru fasulye, 14 milyon 564 bin hektar alanda, 14 milyon 776 bin ton nohut, 6 milyon 582 bin hektar alanda, 7 milyon 590 bin ton mercimek, 8 milyon 141 hektar alanda, 16 milyon 205 bin ton bezelye, 12 milyon 577 bin hektar alanda, 7 milyon 407 bin ton bakla, 2 milyon 463 bin hektar alanda, 4 milyon 840 bin ton bakla üretimi yapılmaktadır.

FAO verilerine göre 2013 yılında 29 bin 337 hektar olan kuru fasulye ekim alanı aradan geçen dört yıllık süre içerisinde yüzde 24,2 oranında artışla 2017 yılında 36 milyon 458 bin hektar alana yükselmiştir. Aynı dönem içerisinde üretim miktarında yüzde 25,9 oranında artış olmuştur.

2013-2017 yılları arası nohut üretim alanlarında yüzde 15,8 artış görülürken, üretim miktarında yüzde 11,3 oranında artış olmuştur. Mercimek ekim alanları aynı dönem içerisinde yüzde 62,1 oranında artarken üretim miktarı yüzde 46,1 oranında artmıştır.

Tablo 92. Dünya Kuru Fasulye, Nohut, Mercimek Ekim Alanları ve Üretim Miktarları

Yıllar	K. Fasulye		Nohut		Mercimek	
	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)
2013	29.337	24.939	12.574	13.265	4.058	5.194
2014	30.337	26.798	13.839	13.356	4.020	4.700
2015	30.808	27.613	11.932	11.002	4.707	5.495
2016	34.188	28.783	12.648	11.267	5.392	6.557
2017	36.458	31.405	14.564	14.776	6.582	7.590

Kaynak: FAO

Dünya bezelye üretim alanları 2013-2017 yılları arası yüzde 26,9, üretim miktarında ise yüzde 44,2 oranında artış olmuştur. Aynı dönem içerisinde tüketim tercihlerinde diğer baklagillere oranla çok fazla tercih edilmeyen börülce ve baklanın ekim alanları ile üretim miktarlarında bariz değişiklikler olmamıştır.

Tablo 93. Dünya Bezelye, Börülce, Bakla Ekim Alanları ve Üretim Miktarları

Yıllar	Bezelye		Börülce		Bakla	
	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)
2013	6.413	11.237	12.255	8.281	2.371	4.500
2014	6.811	11.677	12.255	5.603	2.199	4.298
2015	6.900	11.862	11.945	5.802	2.307	4.403
2016	7.489	14.668	12.234	6.962	2.445	4.569
2017	8.141	16.205	12.577	7.407	2.463	4.840

Kaynak: FAO

Dünya baklagil üretim alanları içerisinde en büyük payı yüzde 38,3 ile fasulye almaktadır. Fasulye üretim alanını yüzde 15,3 ile nohut, yüzde 13,2 ile börülce, yüzde 6,8 ile mercimek, yüzde 5,5 ile bezelye, yüzde 2,5 ile bakla izlemektedir. Üretim alanlarının yüzde 18,4 ünü ise diğer baklagil çeşitleri olan fiğ, barbunya fasulyesi, acı bakla, mürdümük, burçak ve çemen üretim alanları almaktadır. Baklagil üretim alanında olduğu gibi üretim miktarında da yüzde 32,7 ile kuru fasulye ilk sırada yer almaktadır. Fasulye üretimini sırası ile yüzde 16,8 ile bezelye, yüzde 15,3 ile nohut, yüzde 7,9 ile mercimek, yüzde 7,7 ile börülce ve yüzde 5 ile bakla izlemektedir. Diğer baklagil çeşitlerinin ise toplam üretim içerisinde yüzde 14,6 oranında payı bulunmaktadır.

Baklagillerin dünyadaki üretim durumu incelendiğinde fasulye ve nohut üretiminde Hindistan'ın, mercimek üretiminde Kanada'nın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. FAO 2017 yılı istatistiklerinde Türkiye'nin mercimek üretiminde 3'üncü, nohut üretiminde 5'inci, fasulye üretiminde ise 22'nci sırada yer almaktadır. Hindistan tüm baklagil ürünlerinde önemli üretici ülkelerdendir. Dünyadaki toplam üretim olarak değerlendirildiğinde verim rakamlarındaki düşüklüğe rağmen ekim alanlarının fazlalığı nedeniyle ilk sıralarda yer almaktadır.

Son yıllarda üretimde ihracatta en çok dikkat çeken ülke Kanada'dır. Bakliyat üretimini 1980'li yulardan itibaren bir devlet politikası olarak benimseyen ve planlı bir üretim ve dış ticaret politikası uygulayan Kanada, üretim alanını 132 bin hektardan yaklaşık 4 milyon

500 bin hektara, üretimini 188 bin tondan 8 milyon 715 bin tona, yapmış olduğu ihracatı ise 163 bin tondan 5 milyon 691 bin tona çıkarmıştır. Toplam 133 ülkeye bakliyat ürünleri ihraç eden Kanada'nın en çok mercimek ihraç ettiği üç ülkeden birisi de ülkemizdir.

Tablo 94. Önemi Baklagil Üreticisi Ülkelerin Üretimleri (2017)

Ürün	Ülke	Ekim Alanı (Ha)	Üretim (Ton)
Fasulye	Hindistan	15.425.864	6.390.000
	Myanmar	3.182.144	5.466.166
	Brezilya	2.795.284	3.033.017
	ABD	814.520	1.625.900
	Çin	807.462	1.333.557
	Meksika	1.625.213	1.183.868
Nohut	Hindistan	9.539.000	9.075.000
	Avusturalya	1.069.000	2.004.000
	Myanmar	375.620	562.772
	Etiyopya	232.341	473.570
	Türkiye	392.673	470.000
	Rusya	457.051	418.646
Mercimek	Kanada	2.467.763	3.732.900
	Hindistan	1.657.500	1.220.000
	Türkiye	292.455	430.000
	ABD	413.590	339.380
	Kazakistan	330.528	313.156

Kaynak: FAO

Ülkemiz dünya mercimek üretiminden yüzde 5,6, nohut üretiminden yüzde 3,1 ve fasulye üretiminden yaklaşık yüzde 0,7 oranında pay almaktadır.

6.2.1.2. Türkiye Baklagil Üretimi

Ülkemizde üretimi gerçekleştirilen yemeklik tane baklagiller arasında en fazla üretimi yapılan nohut, kuru fasulye ve mercimektir. Ülkemiz baklagil üretimi ülke geneline yayılmış olmakla beraber kırmızı mercimek Güneydoğu'da, yeşil mercimek, nohut ve kuru fasulye Orta Anadolu ve geçit bölgelerinde, bakla ve bezelye ise Ege ve Güney Marmara'da yetişmektedir.

Özellikle, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde bu bitki grubunun önemi, son yıllarda yaşanan kuraklık vb. nedenlerle azalan üretim karşısında daha iyi anlaşılmıştır. Kurak ve yarı kurak alanlarda nohut ve mercimeğin, sulu alanlarda ise fasulyenin ekim nöbetine girmesi, gerek birim alanda elde edilen verimin artırılması, gerekse nadas alanlarının azaltılması açısından önemlidir.

2017 yılı TÜİK verilerine göre ülkemizde her yıl işlenen tarım alanlarının yaklaşık yüzde 3,9'luk bölümünde baklagiller yetiştirilmektedir. Ekiliş alanı bakımından baklagiller, tahıllardan sonra en önemli yeri tutmaktadır. Ancak yıllar içerisinde baklagil ekim alanlarında bir daralma görülmektedir.

1989 yılında toplam 20 milyon 532 bin dekar olan ülkemiz baklagil ekim alanı, günümüzde 7 milyon 904 bin dekara gerilemiştir. Ekim alanlarında yüzde 61,5 oranında azal-

ma yaşanmıştır. Bu tablo ülkemizin 20 milyon dekar alanda baklagil üretim potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

1989 yılında toplam 20 milyon 532 bin dekar olan ülkemiz baklagil ekim alanı, 2018 yılına gelindiğinde yüzde 56,7 oranında azalışla 8 milyon 879 bin dekara gerilemiştir. Bu tablo ülkemizin 20 milyon dekar alanda baklagil üretim potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

2013 yılında 8 milyon 66 bin dekar olan toplam baklagil ekim alanları 2018 yılına gelindiğinde yüzde 10 oranında artarak 8 milyon 879 bin dekara yükselmiştir.

2013-2018 yılları arası nohut ekim alanları yüzde 21,4 kuru fasulye alanları yüzde 0,04, yeşil mercimek alanları yüzde 65,2 oranında artmıştır. Bu artışa rağmen kırmızı mercimek alanları yüzde 6,6, bakla ekim alanları yüzde 32,5, bezelye ekim alanları yüzde 28,1, börülce ekim alanları yüzde 34,2 oranında azalmıştır.

Tablo 95. Türkiye Baklagil Ekim Alanları (da)

Yıllar	Nohut	Kuru Fasulye	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek	Bakla	Bezelye	Börülce	Diğer	Toplam
2013	4.235.570	847.630	2.605.000	206.783	70.751	12.618	20.624	67.486	8.066.462
2014	3.885.175	911.103	2.324.461	170.476	59.114	11.490	19.408	57.001	7.438.228
2015	3.593.042	935.840	2.074.690	163.881	54.140	11.118	16.000	54.185	6.902.896
2016	3.595.289	898.197	2.354.743	167.617	52.922	10.882	18.079	54.690	7.152.419
2017	3.953.099	897.221	2.693.181	232.201	53.123	9.415	14.129	52.464	7.904.833
2018	5.144.159	848.045	2.430.652	341.625	47.722	9.065	13.553	44.408	8.879.229

Kaynak: TÜİK

Ülkemiz baklagil ekim alanlarının yüzde 57,9'unu nohut, yüzde 31,2'sini mercimek, yüzde 9,5'ini fasulye ve geri kalan yüzde 1,4'ü ise diğer baklagil alanlardır.

TÜİK verilerine göre ülkemizde 2018 yılında 1 milyon 225 bin 220 ton yemeklik tane baklagil üretimi gerçekleşmiştir. Bu üretim içerisinde 630 bin ton üretimle nohut yüzde 51,4 oranında pay almıştır. 2018 yılında üretilen 353 bin ton mercimek toplam baklagil üretiminden yüzde 28,8 pay, 220 bin ton olarak gerçekleşen kuru fasulye üretimi ise yüzde 17,9 oranında pay almıştır.

Ülkemiz baklagil üretiminin en yüksek seviyede olduğu 1990 yılı üretim rakamları dikkate alındığında önemli oranlarda azalma olduğu görülmektedir. 1990 yılında 2 milyon 12 bin 876 ton olan toplam baklagil üretimi aradan geçen 28 yıl içerisinde yüzde 60,8 oranında azalışla 2018 yılında 1 milyon 225 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Azalma en fazla yüzde 82,4 oranında bakla üretiminde gerçekleşmiştir. Aynı dönem içerisinde yeşil mercimekte yüzde 80,0, kırmızı mercimekte yüzde 49,2, bezelye üretiminde yüzde 42,1, nohut üretiminde yüzde 26,7, börülce üretiminde ise yüzde 11,4 oranında düşüş gerçekleşmiştir. Aynı dönemde üretim artışı gerçekleşen tek ürün ise kuru fasulye olmuştur. Kuru fasulye üretiminde yüzde 4,7 artış gerçekleşmiştir. 2018 yılında Güneydoğu Anadolu bölgesinde görülen kuraklık mercimek üretiminin azalmasına neden olmuştur.

Tablo 96. Türkiye Baklagil Üretim Miktarları (Ton)

Yıllar	Nohut	Kuru Fasulye	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek	Bakla	Bezelye	Börülce	Diğer	Toplam
2013	506.000	195.000	395.000	22.000	17.826	3.235	2.112	6.562	1.147.735
2014	450.000	215.000	325.000	20.000	14.927	2.987	2.006	5.912	1.035.832
2015	460.000	235.000	340.000	20.000	13.856	3.125	1.609	5.458	1.079.048
2016	455.000	235.000	345.000	20.000	12.489	2.919	1.860	7.985	1.080.253
2017	470.000	239.000	400.000	30.000	14.746	2.673	1.511	5.875	1.163.805
2018	630.000	220.000	310.000	43.000	13.198	2.603	1.443	4.976	1.225.220

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde nohut üretiminin yoğun yapıldığı illerimiz sırasıyla Kırşehir, Ankara, Konya, Karaman ve Uşak'tır. Bu illerimizin toplam üretimden aldıkları pay yüzde 24,9'dur. Kırmızı mercimek üretiminde Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Batman ilk sırada gelmektedir. Bu dört ilin toplam üretimden aldığı pay yüzde 88,0'dir. Yeşil mercimek üretiminde Yozgat, Konya, Çorum ve Kırşehir önemli üretim merkezleridir. Bu iller yeşil mercimek üretiminin yüzde 71,1'ini üretmektedir. Kuru fasulye üretiminde ise sırasıyla Konya, Karaman, Niğde, Nevşehir ve Bitlis önemli merkezlerdir. Bu illerimiz ülkemiz kuru fasulye üretiminin yüzde 79,2'sini karşılamaktadır.

6.2.3. Baklagil Ticareti

6.2.3.1. Dünya Baklagil İhracat ve İthalatı

Baklagiller dünyada 95 milyon ha alanda yaklaşık 96 milyon ton üretim ile 97 milyar dolarlık piyasa değerine, 11 milyar 600 milyon dolar ihracat ve 12 milyar 522 milyon dolar dolar ithalat değeri olmak üzere toplam 24 milyar 100 milyon dolarlık dış ticaret değerine sahip bir ürün grubudur.

Tablo 97. Dünya Baklagil İhracat ve İthalat Verileri

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2013	13.988.151	9.606.279	13.358.206	10.165.980
2014	15.137.995	9.913.414	14.880.888	10.753.924
2015	16.543.586	10.888.930	15.893.247	11.580.589
2016	17.258.621	11.594.354	17.151.666	12.533.898

Kaynak: FAO

2013-2016 yılları arası FAO verileri incelendiğinde dünya üzerinde baklagil ithalatının yüzde 28,3 oranında, ithalat değerinin ise yüzde 23,2 oranında arttığı görülmektedir. Yine aynı dönem içerisinde ihracat miktarının yüzde 23,3 oranında, ihracat değerinin ise yüzde 20,6 oranında artış gösterdiği görülmektedir. Hızla artan dünya nüfusu, insan beslenmesindeki baklagillerin önemi dünya üzerinde baklagil ithalat ve ihracatında hızlı bir artış göstermiştir.

Dünya baklagil üretiminin yüzde 80-85'i üretilen ülkeler tarafından tüketilmekte, yüzde 10-15'lik kısım ise uluslararası ticarete sunulmaktadır.

Tablo 98. Önemli Baklagil İhracat, İthalatçı Ülkeler ve Ticaret Rakamları (2016)

İhracat			İthalat		
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)		Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
Kanada	5.691.395	3.116.311	Hindistan	6.185.090	4.017.363
Avustralya	2.127.613	1.465.282	Çin	1.069.744	422.406
ABD	1.442.772	1.017.086	Pakistan	890.971	698.325
Rusya	961.492	384.982	Bangladeş	836.449	523.209
Myanmar	903.514	1.026.025	Mısır	808.243	357.874

Kaynak: FAO

Dünya baklagil ihracatında ilk sırayı Kanada almaktadır. Toplam ihracat miktarı içerisinden Kanada'nın aldığı pay yüzde 32,9'dur. Kanada'yı ikinci sırada Avustralya yüzde 12,3, üçüncü sırada ise Myanmar yüzde 8,3 pay ile izlemektedir. Kanada ile ikinci sırada yer alan Avustralya arasında yaklaşık 3 milyon 560 bin tonluk bir ihracat farkı bulunmaktadır.

Dünya baklagil ithalatında ise ilk sırayı Hindistan almaktadır. Hindistan'ın dünya baklagil ithalatından aldığı pay yüzde 36,0'dır. En yakın ithalatçı ülke olan Çin yüzde 6,2 oranında pay almaktadır. Hindistan ile en yakın ithalatçı ülke Çin arasında 5 milyon 100 bin ton civarında fark bulunmaktadır. Aradaki bu fark pek çok ülkenin baklagil üretiminden çok fazladır.

6.2.3.2. Türkiye Baklagil İhracat ve İthalatı

1990'lı yıllarda ihracatçı ülke konumunda olan ülkemiz baklagillerde net bir politika-nın olmaması sonucu yaşanan üretimdeki düşüşler neticesinde ithalatçı ülke konumuna gelmiştir. Günümüzde dünya baklagil üretiminin yüzde 1,2'sini sağlayan Türkiye dünya sıralamasında 16'ncı sırada yer almaktadır.

Ülkemiz baklagil ithalat ve ihracatında görülen artış ve azalışlar üretimde yaşanan sorunların yanı sıra dünya piyasasında rakip ülkelerin elde ettikleri rekabet üstünlüklerinden de kaynaklanmaktadır. Ülkemizde tarımsal üretim maliyetlerinin yüksekliği, elde edilen ürünün para etmemesi, yaşanan doğal afetler nedeniyle azalan üretim, verim düşüklüğü gibi etmenler, ucuz fiyatla dünya piyasalarına ürün satan ülkeler karşısında rekabet şansını yok etmektedir. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen dünya baklagil ihracatında halen AB ülkeleri de dâhil olmak üzere birçok ülkeye özellikle mercimek ve nohut ihracatı gerçekleştirilmektedir.

1990 yılına kadar dünyanın en büyük yeşil mercimek ihracatçısı olan ülkemiz, üretimindeki azalmanın yanı sıra Kanada ve ABD'nin, üretimlerini artırması, verim yüksekliği ve uyguladıkları desteklerle düşük fiyatla dünya piyasalarına girmeleri neticesinde üstünlüğünü kaybetmiştir. Kanada'nın 1990 yılında 213 bin ton olan mercimek üretimi 2017 yılında yüzde 972 oranında artışla 2 milyon 467 bin tona yükselmiştir.

Ülkemiz özellikle 1997 yılından itibaren önemli miktarlarda baklagil ithalatı yapmaya başlamıştır. 1994 yılına kadar ithalatın hemen hemen tamamını kuru fasulye oluştururken, bu yıldan itibaren yeşil mercimek, 1997 yılından sonra da nohut ve kırmızı mercimek ithalatımız önemli ölçüde artmıştır.

Ülkemizde 2013 yılında 2 bin 523 ton olan kuru fasulye ihracatım yüzde 588,5 artarak 2018 yılında 17 bin 373 tona yükselmiştir. Aynı dönem içerisinde 175 bin 630 ton olan kırmızı mercimek ihracatımız yüzde 48,2 oranında artışla 260 bin tona yükselmiştir. Nohut ihracatımız 2013-2018 yılları arası 19 bin 243 tondan yüzde 466,2 oranında artışla yaklaşık 109 bin ton seviyesine yükselmiştir.

Tablo 99. Türkiye Kuru Fasulye, Kırmızı Mercimek ve Nohut İhracat Rakamları

Yıllar	Kuru Fasulye		Kırmızı Mercimek		Nohut	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2013	2.523	5.419	175.630	163.617	19.243	19.548
2014	8.844	15.526	180.816	188.437	18.086	17.433
2015	4.412	5.436	215.907	255.453	22.472	20.598
2016	2.488	3.400	240.060	217.796	22.884	31.081
2017	4.380	5.869	259.890	229.283	23.287	35.085
2018	17.373	19.381	260.336	168.085	108.968	96.611

Kaynak: TÜİK

Ülkemiz baklagil ihracatında 2013-2018 yılları arası en fazla artış kırmızı mercimekte olmuştur. Bu dönem içerisinde 170 bin 679 ton olan kırmızı mercimek ithalatımız yüzde 76,2 oranında artışla 300 bin 749 tona yükselmiştir. Bu dönem içerisinde 56 bin 875 ton olan nohut ithalatımız yüzde 62,4 oranında artarak 92 bin 369 tona, 24 bin 800 ton olan kuru fasulye ithalatımız yüzde 15,8 oranında artışla 28 bin 732 tona yükselmiştir. Bu dönem içerisinde baklagil ithalatında tek azalış yeşil mercimekte olmuştur. 2013 yılında 28 bin 393 olan yeşil mercimek ithalatımız yüzde 26,4 oranında azalışla 20 bin 892 tona gerilemiştir.

Tablo 100. Türkiye Kuru Fasulye, Nohut, Kırmızı ve Yeşil Mercimek İthalat Rakamları

Yıllar	Kuru Fasulye		Nohut		Yeşil Mercimek		Kırmızı Mercimek	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2013	24.800	34.119	56.875	62.584	28.393	21.260	170.679	110.345
2014	52.267	87.650	41.164	50.262	30.606	21.695	271.814	179.484
2015	32.264	40.536	37.306	45.409	30.757	27.486	279.542	207.583
2016	24.454	28.011	30.446	39.866	21.741	20.942	313.482	252.058
2017	30.595	34.216	90.241	130.751	25.800	23.846	342.754	207.238
2018	28.732	29.562	92.369	118.006	20.892	15.385	300.749	128.112

Kaynak: TÜİK

6.2.4. Baklagillerde Uygulanan Destekler

Ülkemizde 1980'li yılların ikinci yarısında uygulanan destekleyici politikalar, baklagil üretimine önemli bir ivme kazandırmış üretimde artışa neden olmuştur. Ancak 1990'lı yıllarda uygulanan tam tersi politikalar baklagil üretimini olumsuz etkilemiş, 1994 yılında baklagillerin destekleme kapsamından çıkarılması üretimin azalmasına neden olmuştur. Alımının tamamen durdurulması ve yeni politikalar oluşturulamaması sonucu üretici pazarlama sorunu ile karşı karşıya kalmış, ürettiği ürün elinde kalan üretici fiyat garantisi ve üretimi daha kolay olan diğer ürünlere yönelmiştir.

Ülkemizde çeşitli ürünlere uygulanan prim desteği, sertifikalı tohumluk kullanım desteği, mazot ve gübre desteği baklagiller içinde uygulanmaktadır.

2005 yılından itibaren baklagil üretiminde kullanılan mazot ve gübre destekleme kapsamına alınmış dekara 2,40 TL/da mazot desteği, 1,60 TL/da gübre desteği verilmiştir. 2018 yılında baklagillere 14,00 TL/da mazot, 4,00 TL/da gübre desteği olmak üzere dekara 18,00 TL destek verilmiştir.

Tablo 101. Mazot ve Gübre Desteği Miktarları

Yıllar	Mazot Desteği	Gübre Desteği
2013	4,30	5,50
2014	4,60	6,00
2015	4,85	6,60
2016	11,00	
2017	11,42	4,00
2018	14,00	4,00

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Üretimde sürekliliğin devamı için ön koşullar arasında üretici gelirlerinin artırılması gelmektedir. Bu gerçekten yola çıkarak baklagil üretimini canlandırmak amacıyla baklagillere prim desteği verilmeye başlanmıştır. 2008 yılında baklagiller için başlatılan destekleme ödemesi üreticilerin tekrar üretime dönmelerinde etkili olmuştur. 2008 yılında 9 krş/kg olarak uygulanmaya başlanan destekleme miktarı 2018 yılında 50 krş/kg'a çıkarılmıştır. Su kısıtı olan bölgelerde bu desteğin yüzde 50 fazlasının uygulanması, üretimin artırması yönünde atılmış en önemli adımlardan biridir.

Tablo 102. Baklagillere Verilen Prim Desteği (Krş/Kg)

Yıllar	Nohut	Mercimek	Fasulye
2013	10	10	10
2014	10	10	10
2015	20	20	20
2016	30	30	30
2017	30	30	30
2018	50	50	50

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

6.2.5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de, yemeklik baklagiller grubu bitkiler her zaman hedefsiz, plansız ve kendi haline bırakılmıştır. Son yıllarda dünya baklagil yetiştiriciliğinde gelişmelere bakıldığında, diğer üretici ülkelerde üretim artışı yaşanırken, Türkiye'de üretim gerilemiş, ihracat azalmış, ithalat artış göstermiştir. Baklagil üretim alanlarında görülen antraknoz hastalığı da üretimi etkilemektedir.

Baklagil üretimindeki sorunları kısaca özetleyecek olursak;

- Ülkesel bir baklagil politikası olmaması
- Yeterli örgütlenme yapısı olmaması
- Girdilerdeki fiyat yüksekliği nedeniyle artan maliyetler

- Üretim alanların parçalı ve küçük olması
- Sertifikalı tohumluk kullanımının yetersiz oluşu
- Devlet adına alım yapacak bir müdahale kurumunun olmaması
- Hasat dönemine yakın yapılan ithalat

Baklagil üretimini arttırmak ülkemizi tekrar ihracatçı ülke konumuna getirmek için aşağıdaki çözüm önerileri dikkate alınmalıdır.

- Üretimden vazgeçen üreticilerin yeniden baklagil üretime yönlenebilmesi için prim destekleri artırılarak devam etmelidir.
- Özellikle hasat dönemlerinde baklagil ithalatına kesinlikle izin verilmemelidir.
- Sertifikalı tohum kullanımının yaygınlaştırılması için tohum desteği devam etmelidir.
- Hastalıklara dayanıklı, verimi yüksek tohum çeşitleri geliştirilmelidir.
- Üreticilerin pazarlamada söz sahibi olabilmeleri için baklagil üretici birlikleri kurulmalı, kurulacak birliklerin etkin olabilmesi için kurulum aşamasında desteklenmelidir.
- Toprak verimliliğinin artırılması ve korunması yönünden önemli katkılar sağlayan baklagillerin ekim nöbetine alınması teşvik edilmelidir.
- Nohut ve mercimeğin ekim alanlarının genişletilmesi bakımından geçmişte uygulanan nadas alanlarda üretim uygulaması yeniden başlatılmalıdır.
- İhracatın artırılması için dış pazar istekleri dikkate alınarak üretim yapılmasına önem verilmelidir.

Kaynaklar

1. www.tarimorman.gov.tr
2. www.fao.org.tr
3. www.tuik.gov.tr
4. TMO
5. TZOB Ziraî İktisadî Rapor 2011-2014

6.3. Endüstri Bitkileri

6.3.1. Tütün

Sağlığa olumsuz etkileri yönüyle her geçen gün daha fazla tartışılan bir ürün olmasına rağmen, ticaret ve sanayi sektörlerinde, geniş kullanım alanı ve istihdama olan katkısı nedeni ile önemli bir sanayi bitkisidir.

Tütün, yüzyıllardır çeşitli bölgelerimizde yaygın şekilde aile tarımı olarak üretilmekte, başta ihracat olmak üzere devlet gelirleri ve ulusal gelir açısından Türk ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır. Türkiye’de üretilen tütünlerin yüzde 97,2’ si Türk tütünü olup geri kalan kısmı yabancı menşelidir.

Farklı ekoloji ve mikro iklimlere bağlı olarak ülkemizde çok çeşitli tip tütünlerin üretimi yapılmaktadır. Gerek tarımda, gerekse sanayide geniş bir istihdam olanağı sağlayan tütünden, yapraklarından nikotin, tohumundan yağ, saplarından selüloz ve çiçeklerinden esans gibi maddeler elde edilerek, üretildiği ülkelerde büyük bir dış ticaret geliri sağladığından, üretici ülkeler için büyük bir öneme sahiptir.

4733 sayılı Kanun ve diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirmek ve yetkileri kullanmak üzere kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (15 Nisan 2008-26848 T.R.G. ve 5752 sayılı Kanun ile değişik)

kurularak 2002 yılında faaliyete başlamıştır. 2002 yılından itibaren tütünden destekleme alımı kaldırılmış ve TAPDK kurulmuştur.

24 Aralık 2017 tarihli 696 sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile TAPDK kapatılarak kurumun görev ve sorumlukları Tarım ve Orman Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığına devredilmiştir.

6.3.1.1. Tütün Üretimi

6.3.1.1.1. Dünya Tütün Üretimi

Bugün dünyanın 129 değişik ülkesinde (daha çok gelişmekte olan ülkelerde) değişik kalite ve özelliklere sahip tütün tarımı yapılmaktadır. Dünyada en fazla tütün üretimini yüzde 36,8 oran ile Çin gerçekleştirmektedir. Toplam tütün üretiminin yaklaşık yüzde 67,6'sını Çin, ABD, Hindistan ve Brezilya'da yapılmaktadır. Dünya genelinde tütün üretiminin 4 yıllık ortalaması 6,7 milyondur.

Tablo 103. İşlenmemiş Tütün Üretim Miktarları

Yıllar	Üretim (Ton)
2014	7.305.312
2015	6.838.675
2016	6.399.092
2017	6.501.646

Kaynak: FAO 2017

Dünya geneli tütün üretimine baktığımızda yıllar itibari ile 2014 yılında 7,3 milyon ton, 2015 yılında 6,8 milyon ton, 2016 yılında 6,3 milyon ton ve 2017 yılında 6,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Dünya tütün mamulleri piyasasında genellikle harmanlanmış tütün kullanılmakta ve bu harmanlarda belirli oranlarda şark tipi tütün kullanılması gerekmektedir. Dünyada, şark tipi tütün üreten ülkeler arasında gerek kalite bakımından ve gerek üretim ve ihracat miktarları bakımından Türkiye ilk sıralardadır.

6.3.1.1.2. Türkiye Tütün Üretimi

Ülkemizde tütün tarımı özellikle Ege, Karadeniz, Marmara Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Makine gücünden ziyade insan gücüne ve emeğine dayalı olan tütün tarımı, birçok ailenin esas geçim kaynağını oluşturmaktadır.

Tablo 104. Türkiye'de Tütün Ekim Alanı, Üretim ve Sözleşmeli Üretici Adedi

Yıllar	Ekiliş Alanı (da)	Üretim (ton)	Tütün Ekicisi Adedi
2015	919.691	67.990	62.144
2016	925.048	74.238	64.464
2017	995.287	93.666	64.541
2018	929.368	80.200	(*) 51.392

Kaynak: TÜİK, (*) Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı

Ülkemizde 2018 yılı bölgelere göre sözleşmeli tütün üretim bildirimleri, 51 bin 392 üretici 929 bin 368 dekar alanda 80 bin 200 ton üretim ön görülmüştür.

Yıllar itibarıyla ülkemizdeki tütün üretimi dalgalı bir yapı göstererek 2015 yılından 2018 yılına kadar yüzde 17,9 oranında artmıştır. 2018 yılı üretim miktarı bir önceki yıla göre yüzde 14,4 oranında düşerek 80 bin 200 ton olmuştur. 2015-2015 yıllarında tütün üretimindeki iniş ve çıkışlar olmasına rağmen genel olarak artışın nedeni sözleşmeli tütün alımı yapan şirket sayısının artması beraberinde rekabeti getirmiş, dolayısıyla tütüne verilen fiyat üreticinin tütüne yönelmesine sebep olmuştur.

2018 yılı itibarıyla ülkemizde üretilen tütünün yüzde 65,3'ü Ege, yüzde 13,3'ü Güneydoğu Anadolu, yüzde 12,9'u Karadeniz, yüzde 3,7'si Doğu Anadolu, yüzde 3,1'i Marmara, yüzde 1,6'sı da Akdeniz Bölgemizde üretilmektedir. Ülkemizde yabancı menşeli tütün üretimi Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Marmara Bölgelerinde yapılmaktadır.

Tablo 105. 2018 Ürün Yılında Bölgelere Göre Tütün Üretimi

Yıllar	Üretim alanı (da)	Üretim miktarı (Ton)
Akdeniz	12.890	1.284
Doğu Anadolu	18.054	2.962
Ege	696.830	52.410
Güneydoğu Anadolu	88.368	10.614
Karadeniz	88.041	10.418
Marmara	25.185	2.512
Toplam	929.368	80.200

Kaynak: TÜİK

6.3.1.2. Tütün İhracatı ve İthalatı

Ülkemizden ihraç olunan yaprak tütünün miktarı yıllar itibarıyla farklılık göstermektedir. Ülkemizde üretilen tütün oriental tip tütün olması sebebiyle alıcı ülkeler tarafından diğer çeşitlerle harmanlanarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerin başında yaklaşık yüzde 35,9'luk payı ile ABD gelmekte bu ülkeyi yüzde 17,3'lük payı ile Belçika, yüzde 5,8'lik pay ile Endonezya takip etmekte, yüzde 41,1'ik payı ise diğer ülkeler oluşturmaktadır.

Tablo 106. Türkiye Tütün İhracatı

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Dolar)
2014	68.773	524.245.045
2015	53.856	382.796.797
2016	52.164	362.824.254
2017	51.028	352.656.990
2018	62.798	390.890.120

Kaynak: Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı

2018 yılı verilerine göre ihracatımızın yüzde 77,2'sini Ege, yüzde 8,13'ünü Karadeniz, yüzde 4,6'sını ise Güney Doğu Anadolu tütünleri teşkil etmektedir. Ülkemizin oriental tip kaliteli tütün yetiştiren ülkelerle dünya piyasalarında rekabet edebilmesi, yaprak tütünlerimizi alacak olan ülkelere tütünlerimizi sıkıntı çekmeden satabilmemiz için maliyet düşürücü, kaliteyi bozmadan birim alandan azami ekonomik verimin alınması sağlanmalıdır.

2018 yılı tütün ithalatı bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında, miktar bazında, yüzde 10,8 ve değer bazında ise yüzde 12,9 oranında bir artış söz konusudur. Menşe ülkesi bazında, 2018 yılı tütün ithalatını değer bazında değerlendirdiğimizde sırasıyla Brezilya, Hollanda, Almanya, ABD, Mozambik, Hindistan, Arjantin, İngiltere, Rusya ve Tanzanya'nın ilk 10'da yer aldığı görülmektedir. Bu ilk 10 ülkenin ithalat değeri toplam ithalat değerinin yüzde 81,1'ne tekabül etmektedir. İlk sırada yer alan Brezilya yüzde 18,7'lik bir paya sahiptir.

2018 yılı tütün ithalatı tip ve nevilere göre değer bazında değerlendirildiğinde sırasıyla; Virginia, Burley, Şişirilmiş tütün, Harmanlanmış Burley tipi tütün, homojenize tütün, tütün damarı ve şişirilmiş tütün damarının ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Bu nevilere toplam içerisindeki payları yüzde 99,78'e tekabül etmektedir. Bu toplamda Virginia tipi tütün yüzde 42,75'lik payı ile ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 107. Türkiye Tütün Ürün İthalatı

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Dolar)
2015	92.265	528.404.049
2016	102.493	559.660.126
2017	99.773	522.703.908
2018	110.583	590.233.640

Kaynak: Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı

Her ne kadar Amerikan blended sigaraların harmanlarında ihtiyaç duyulan Virginia ve Burley tütünlerin üretimleri ülkemizde artarak devam etmekte ise bu üretim henüz ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır. Ülkemiz ithalatının yüzde 58' ini Virginia ve burley tütünleri oluşturmaktadır.

6.3.1.3. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizin geleneksel ihraç ürünlerinden olan tütün, meyilli, kıraç ve gübrenemeyen arazilerde üretilmektedir. Tütün alternatifi olmayan bir üründür. Bu bilinçle kırsalın yerinde istihdamı ve bu işten geçimini sağlayan çiftçilerin yaşamının idamesi için yeterli geliri elde etmeleri yönünde politikalar geliştirmelidir.

Ülkemizde yabancı tütün yetiştiriciliğinin geçmişi çok eski değildir. Bu tütünlerin üretimi ve kurutulması yerli tütünlerimize göre büyük farklılıklar arz etmektedir. Kurutulmaları pahalı ve özel bir teknoloji ile gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple yabancı tütünlerin ülkemizdeki adaptasyon çalışmalarının, kurutma, fırın ve hangar tesislerinin hızlandırılması gerekmektedir.

Hastalık ve zararlılarla mücadelede tarım ilaçlarının genelde bilgisizlik nedeniyle yanlış kullanımı sebebiyle (uygulanacak ilaç türü, dozu, uygulama adedi, tarzı ve döneminde yapılan hatalar) tütünde verim ve kaliteyi olumsuz etkilemektedir. Hatalı ilaç kullanımının yarattığı en büyük sorun tütün yapraklarında tarım ilacı kalıntısı (rezidü) sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekonomi ve sağlık açısından önemi olan entegre mücadeleye ağırlık verilmelidir. Bu bilgileri üreticiye ulaştırmak ve bilinçlendirmek için yayın çalışmaları yapılmalıdır.

Tütünde uygulanan politikalar sebebiyle alternatif ürün yetiştirebilen üreticilerimizin birçoğu tütün üretiminden vazgeçmiştir. Tütünden başka bir geliri olamayacak arazilerde bulunan üreticilerimiz ise, gençlerin büyükşehirilere göç etmesine ve üretimin geçmiş yıllara göre alt seviyelere inmesine neden olmuştur.

Çiftçilerimize üretim maliyetlerinin karşılanması için düzenli olarak nakdi ve/veya aynı (ilaç, mazot, gübre, avadanlık yardımı) avans ödemesi gerçekleştirilmelidir.

Üreticilerin iklim koşullarından kaynaklanan sözleşme fazlası miktarları aynı randıman fiyatından alınmalı, üretici mağdur edilmemelidir.

Doğal afetlere (sel baskını, dolu, kuraklık) karşın üreticilerin ve alıcı firmaların kayıplarının karşılanması yönünde tarım sigortasının yaygın ve etkin hale getirilmesi gereklidir.

Tütün ihracatı için yeni ekonomik pazarlar bulması için çaba sarf edilmesi ve neticesinde üretimin artması/artırılması kaçınılmaz olacaktır.

Kaynaklar

1. TZOB Zırai ve İktisadi Rapor 2011-2014
2. www.tarimorman.gov.tr/TADB
3. TAPDK 2017 Faaliyet Raporu
4. www.tuik.gov.tr
5. <http://www.fao.org/>

6.3.2. Pamuk

Pamuk, ülkemiz ekonomisi için yüksek katma değer yaratan, doğrudan veya dolaylı şekilde milyonlarca insana istihdam imkânı sağlayan, stratejik öneme sahip, tarım ve sanayi ürünüdür.

Pamuk ülkemizin tekstil, konfeksiyon, yağ, hayvan yemi (küspe), savunma sanayinin de önemli bir hammaddesidir. Tarıma ve ekonomiye sağladığı katma değer, tekstil ihracatının ülke ekonomisine kazandırdığı döviz miktarı ile vazgeçilemez bir sektördür.

Pamuk tüm bu özellikleriyle ülkemizde en az altı milyon kişiye iş imkânı ve geçimini sağlayan, ithalat ve ihracatta olduğu kadar topraklarımız için kazık kökleri sayesinde toprağın derinliklerine kadar gidebilen iyi bir münavebe bitkisi olarak, üretiminden vazgeçemeyeceğimiz çok önemli bir tarım ve sanayi ürünüdür.

6.3.2.1. Pamuk Üretim ve Tüketimi

6.3.2.1.1. Dünya Pamuk Üretimi ve Tüketimi

Dünya'da pamuk ekimi daha çok Asya kıtasında toplanmıştır. Bunu izleyen kıtalar ise sırasıyla, Amerika ve Afrika'dır.

Tablo 108. Dünya Pamuk Ekim Alanları (Bin Ha)

	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018*
Hindistan	11.650	12.846	11.638	10.845	12.235
ABD	3.053	3.783	3.291	3.848	4.616
Çin	4.700	4.310	3.793	2.923	3.157
Pakistan	2.914	2.958	2.670	2.496	3.097
Özbekistan	1.275	1.298	1.272	1.250	1.208
Brezilya	1.010	976	1.007	939	1.155
Burkina Faso	644	661	631	740	770
Türkmenistan	545	545	534	545	534
Türkiye	451	460	440	420	462
Arjantin	506	456	447	247	305
Diğer	5.934	5.619	5.440	5.418	5.069
Toplam	32.682	33.912	31.163	29.671	33.148

Kaynak: ICAC Cotton This Month-Mart 2018, *: Tahmin, **: Projeksiyon

Uluslararası Pamuk İstişare Komitesi (ICAC) verilerine göre; 2013/14 üretim dönemi ile 2017/18 sezonu arasında dünyada ortalama 32,1 milyon hektar alanda pamuk üretimi yapılmış olup son dönemde ekim alanlarında yaşanan daralma 2017/18 sezonu ile son bulmuştur. 2017/18 sezonunda pamuk ekimi yapılan 33 milyon hektar alanın yüzde 37'si Hindistan'dadır. Ekim alanlarının genişliğinde Hindistan'ı, ABD, Çin, Pakistan ve Özbekistan izlemektedir. Türkiye pamuk ekim alanı açısından 9'uncu sırada yer almaktadır.

Gelişen tekstil ve konfeksiyon sanayi, artan dünya nüfusu, fert başına gayri safi milli hasıladaki artış ve bu unsurların yanında sentetik elyaf fiyatları ve tüketim eğilimi dünya pamuk tüketimini etkileyen başlıca unsurlardır.

Tablo 109. Dünya Lif Pamuk Üretimi (Bin Ton)

	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018*
Hindistan	6.770	6.562	6.240	5.865	6.296
Çin	6.929	6.500	5.260	4.900	5.345
ABD	2.811	3.553	2.820	3.738	4.266
Pakistan	2.076	2.305	1.610	1.663	2.094
Brezilya	1.705	1.563	1.550	1.530	1.703
Avustralya	890	528	470	931	968
Türkiye	760	724	640	703	852
Özbekistan	940	885	860	789	804
Diğer	3.402	3.581	1.624	2.975	3.041
Toplam	26.283	26.201	21.074	23.094	25.369

Kaynak: ICAC Cotton This Month- Mart 2018, *: Tahmin

Tablo 110. Dünya Lif Pamuk Verimleri (Kg/Ha)

	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018*
Avustralya	2.136	2.228	2.196	1.670	1.936
İsrail	1.810	1.786	1.786	1.761	1.892
Türkiye	1.419	1.573	1.475	1.674	1.817
Çin	1.506	1.503	1.427	1.676	1.693
Meksika	1.625	1.668	1.449	1.575	1.587
Brezilya	1.520	1.507	1.506	1.629	1.399
G. Afrika	1.172	1.205	1.208	85	1.098
Yunanistan	1.120	997	997	1.009	1.028
Suriye	976	981	883	983	954
ABD	921	939	963	983	876
Dünya Ortalaması	804	781	765	778	765

Kaynak: ICAC Cotton This Month- Mart 2018, *: Tahmin

Tablo 111. Dünya Lif Pamuk Tüketimi (Bin Ton)

	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018*
Çin	7.531	7.520	7.330	8.000	8.115
Hindistan	5.042	5.360	5.520	5.148	5.302
Pakistan	2.271	2.510	2.220	2.147	2.346
Türkiye	1.400	1.486	1.500	1.455	1.481
Bangladeş	1.146	1.204	1.324	1.409	1.437
Vietnam	673	875	1.007	1.168	1.308
ABD	773	780	780	420	435
Brezilya	879	800	800	690	728
Diğer	5.599	3.815	5.911	4.076	5.317
Toplam	23.495	24.350	24.360	24.513	26.469

Kaynak: ICAC Cotton This Month- Mart 2018, *: Tahmin

Tablolar incelendiğinde dünyada en çok pamuk tüketen ülkelerin yine en çok üretim yapan ülkeler olduğu görülmektedir.

6.3.2.1.2. Türkiye Pamuk Üretimi ve Tüketimi

Ülkemiz pamuk tarımının tamamına yakını Ege Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Çukurova ve Antalya yörelerinde yapılmaktadır. Bölgelere göre ekim alanlarında 1995-2016 arası 5 yıllık değişimleri yansıtmaktadır. TÜİK verilerine göre 2017 yılında 1995 yılına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesinde pamuk ekim alanları yüzde 43 oranında genişlerken, Ege'de yüzde 57, Çukurova'da yüzde 67, Antalya'da yüzde 81 gerilemiştir. Bu süreçte ekim alanlarındaki daralma ise yüzde 35 olmuştur. Özellikle Ege ve Çukurova'daki gerileme, sadece oransal olarak değil hektar bazında da ciddi rakamlara karşılık gelmektedir.

Pamukta en büyük farklılığın üretim miktarında değil ekim alanlarında olduğu gözlenmektedir. Ülkemiz pamuk verimi konusunda dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. Bazı yıllarda ekim alanları azalsa bile üretimde artış olması veya aynı seviyede kalmasının sebebi, verim artışından kaynaklanmaktadır.

Tablo 112. Bölgeler İtibariyle Türkiye Pamuk Ekim Alanları (Bin Dekar)

Yıllar	G. Doğu Anadolu	Ege	Çukurova	Antalya	Toplam
1995	2.042	2.499	2.725	300	7.566
2000	3.168	2.017	1.230	126	6.541
2005	2.950	1.378	1.086	54	5.468
2010	2.878	826	1.061	41	4.806
2015	2.645	917	716	62	4.340
2017	2.931	1.073	876	58	4.938
1995-2017 Değişim (%)	43,5	-57,1	-67,9	-80,7	-34,7

Kaynak: TÜİK

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Pamuk Raporunda belirtildiği üzere, Türkiye’de pamuk tarımının tamamına yakını Ege Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Çukurova ve Antalya yörelerinde yapılmaktadır.

TÜİK verilerine göre 2017 yılında 1995 yılına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesinde pamuk ekim alanları yüzde 43 oranında genişlerken, Ege’de yüzde 57, Çukurova’da yüzde 67, Antalya’da yüzde 81 gerilemiştir. Bu süreçte ekim alanlarındaki daralma ise yüzde 35 olmuştur. Özellikle Ege ve Çukurova’daki gerileme sadece oransal olarak değil hektar bazında da ciddi rakamlara karşılık gelmektedir.

Pamukta ekim alanlarındaki değişim çiftçinin kazancıyla, yani ürün maliyetleri, fiyat ve desteklerle doğrudan ilişkilidir. Pamuk Gümrük Birliğinden dolayı tarife uygulaması yapmadığımız tek tarımsal üründür. Bunun için iç piyasa pamuk fiyatları dünya fiyatlarından doğrudan etkilenmekte ve dünya fiyatlarındaki düşüş üretimi de etkilemektedir.

6.3.2.2. Üretim Sorunları ve Kaliteyi Etkileyen Faktörler

Pamuk tarımında verimi artırmanın yollarından biri de bölgelere uygun çeşitlerin seçimi ve bu çeşitlerin sertifikalı tohumluğunun sağlanmasıdır. Bu yönde yapılan çalışmalardan birisi de prim uygulamalarında sertifikalı ve delinte tohumluk kullananlara verilen teşviktir.

Pamuğun gübrelenmesi ve sulanması konusunda bilinçsiz ve yanlış uygulamalar sonucunda genellikle toprağın fiziksel ve kimyasal dengesi bozulmaktadır.

Pamuk üretiminde çiçeklenme başlangıcı ile koza oluşma dönemleri arasında sulamaya dikkat edilmelidir. Suyun en az kayıpla etkin kök bölgesine ulaşmasını sağlamak için uygun ve etkili bir sulama yöntemi belirlenmelidir.

Bilinçsiz sulama özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgemizde tuzlanmaya ve toprak kaybına sebep olmaktadır.

Bu bilgilerin çiftçiye ulaştırılması için de eğitim ve yayın faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.

Pamukta özellikle hasattaki yüksek işçilik masraflarının azaltılması ve sanayisinde en büyük problemlerden birisi olan kontaminasyonun üreticiden oluşan kısmının önlenmesi için makineli hasada geçilmesi gerekmektedir.

Tablo 113. Türkiye Lif Pamuk Üretim ve Tüketim Durumu (Bin Ton)

Yıllar	Üretim (Kütü)	Üretim (Lif)	Tüketim (Lif)	Fark (Lif)	Üretimin Tüketimi Karşılama Oranı (%)
2013/14	2.250	877	1.400	-523	62,64
2014/15	2.350	846	1.486	-640	56,93
2015/16	2.050	738	1.500	-762	49,20
2016/17	2.100	756	1.455	-699	51,96
2017/18 (*)	2.450	882	1.481	-599	59,55
Ortalama	2.240	820	1.464	-645	56,06

Kaynak: TÜİK (*) Tahmin, Ekim alanları ve üretim miktarları ile ilgili olarak TÜİK ve ICAC verileri arasında zaman zaman ciddi farklılıklar olabilmektedir.

Ülkemizde pamuk üretim maliyetlerinin yüksek, destekleme primlerinin rakip ülkelere göre düşüktür. Önemli pamuk üretimi yapılan Ege ve Çukurova bölgelerinde üreticinin üretim yapabileceği alternatif ürün çeşitliliği de fazladır. Bu nedenle ABD gibi ülkelerin uyguladığı politikalar sonucu dünya fiyatlarıyla rekabet edebilmemiz mümkün değildir. Pamuk üretimindeki bu olumsuz şartlar nedeni ile üretimden vazgeçen üreticileri tekrar üretime geri dönmeye istekli davranmamaları, üretimin azalmasına neden olmaktadır.

6.3.2.3. Pamuk Destekleme Politikası

Dünyada üretici ülkeler tarafından özel olarak desteklenen pamuk, ICAC verilerine göre son yıllarda devlet desteklemeleri neticesinde üretimde yüksek seviyelere ulaşmıştır. Pamuk üretimi hükümetlerce; fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, gümrük önlemleri ve sigorta destekleri gibi pek çok farklı araçla desteklenmektedir.

6.3.2.3.1. ABD Pamuk Destekleme Politikası

2014 yılında ABD'de yeni çıkarılan Çiftlik Kanunu ile geleneksel doğrudan gelir desteğinin yerine risk yönetimine odaklı yeni bir destekleme modeline geçilmiştir. STAX 2015 yetiştirme sezonunda Ağustos ayından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu modelde devlet destekli ürün sigortası temel araç olarak kullanılmaktadır. Pamukta Stacked Income Protection Plan (STAX) adında bir program uygulanmaktadır. Bu uygulama ile bir ilçede üretici geliri beklenen gelirin yüzde 90'ının altına düştüğü durumda STAX devreye girmekte ve yüzde 10- yüzde30 arası gelir kaybı sigortadan karşılanmaktadır. Hükümetçe bu sigorta primlerinin yüzde 80'i karşılanmaktadır. Ayrıca, hükümet STAX poliçesi sağlayan sigorta şirketlerinin idari ve faaliyet giderlerini kısmen karşılamaktadır.

Pamukta uygulanan bir diğer program ise Pazarlama Kredisi (The Marketing Loan Program (MLP)) programıdır. ABD'de pamuk üreticileri birden çok riske karşı teminat sağlayan sübvansiyonlu sigorta aracılığı ile desteklenmektedir. Bu program üreticiler kendi ihmalleri hariç neredeyse her riske karşı sigorta altına alınmaktadır. Toplam ekili pamuk alanının yüzde 90'ı bu programa dâhil edilmiş olup sigorta primlerin yarısından fazlası hükümetçe karşılanmaktadır.

2015 Pamuk Çırcırlama Maliyet Paylaşımı Programı (Cotton Ginning Cost-Share) uygulamaya konmuştur. Bu program kapsamında uygun adaylara bölgedeki ortalama çırcırlama maliyetinin yüzde 40'ı çarpı ekili alan kadar ödeme yapılmaktadır.

Ayrıca, İhracat Kredi Garanti Programı (Export Credit Guarantee Program) çerçevesinde ucuz ihracat kredisi (GSM) sağlanmaktadır. GSM-102 üç ay-üç yıl, GSM-103 üç-on yıl süreli krediler, Tarım Bakanlığına bağlı Rehin Kredi Kuruluşları (CCC) tarafından kredi ihtiyacı olan ülkelerde Amerikan Pamuğu tüketiminde devamlılığı sağlamak amacıyla yürütülmektedir. ABD menşeli tarım ürünlerinin yabancı ülkelere teşvikli ihracatını öngören söz konusu program kapsamında, ülkemize 1999 yılından günümüze verilen kredilerin yaklaşık yüzde 30'u pamuk ithalatında kullanılmıştır.

ABD'de pamuk üreticileri birden çok riske karşı teminat sağlayan sübvansiyonlu sigorta aracılığı ile desteklemektedir. Bu program üreticiler kendi ihmalleri hariç nerdeyse her riske karşı sigorta altına alınmaktadır. Toplam ekili pamuk alanının yüzde 90'ı bu programa dâhil edilmiş olup sigorta primlerin yarısından fazlası hükümetçe karşılanmaktadır.

Ayrıca, İhracat Kredi Garanti Programı çerçevesinde, ucuz ihracat kredisi sağlanmaktadır. Ayrıca uzun süreli krediler, Tarım Bakanlığına bağlı Rehin Kredi Kuruluşları (CCC) tarafından kredi ihtiyacı olan ülkelerde Amerikan Pamuğu tüketiminde devamlılığı sağlamak amacıyla yürütülmektedir.

6.3.2.3.2. AB Pamuk Piyasa Düzeni ve Destekler

AB'nin en büyük pamuk üreticisi Yunanistan ve İspanya'dır. İlk olarak Yunanistan'ın Birliğe katılımıyla pamuk için de bir destekleme mekanizması geliştirilmiştir. Daha sonra İspanya ile pamuk yetiştirilen bölgeleri AB'nin en düşük gelire sahip bölgeleri olarak kabul edilmekte, destekler ekonomik ve sosyal bir yardım şekli olarak görülmektedir.

Üretim desteğine tabi maksimum alan Yunanistan için 250 bin hektar, İspanya için ise 48 bin hektardır. AB'de toplam pamuk ekili alan bu miktarı geçmesi durumunda, üretici başına destek oransal olarak düşürülmektedir. Desteğe uygunluk için ekim alanının AB ülkeleri tarafından pamuk tarımı için yetki verilmiş olması, izin verilen çeşitlerin ekilmiş olması gibi kriterler mevcuttur. Bu destek ticari değeri olan bozulmamış ve temiz pamuk için verilmektedir. Destek tutarı, hektar başına ülke için belirlenmiş tutarın, sabit referans verimi ile çarpılmasıyla hesaplanmaktadır.

6.3.2.3.3 Türkiye Pamuk Destekleme Sistemi

Ülkemizde hızla gelişen tekstil ve konfeksiyon sektörüne paralel olarak tüketimin hızla artması, üretimin artırılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İlk olarak 1993 yılında uygulanmaya başlanan pamuk prim desteği 1998 yılında yeniden gündeme gelmiş ve 1998 yılından beri genel desteklemenin yanında primle de desteklenmeye devam edilmiştir.

Prim sisteminde sertifikalı tohumluk kullanımını da artırmak için 2001 yılından sonra yüzde 10, 2004 yılından itibaren de yüzde 20 sertifikalı tohumluk farkı ödenmiştir. 2012 yılı itibarıyla yalnızca yurt içinde üretilip sertifikalandırılan tohumları kullanan üreticilere destek verilmeye başlanmıştır.

Prim sistemi; üretimin yönlendirilmesi, üreticilerin gelir seviyelerinin korunması, tarımsal üretimde sürekliliğinin sağlanması, sanayici ve ihracatçıya dünya fiyatlarından mal temini ve rekabet şansı kazandırılması, sağlıklı bir piyasa oluşumu sağlanabilmesi, spe-

külatif hareketlerin önlenmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması için yeterli prim miktarları ile zamanında ödenerek uygulanmalıdır.

Ülkemizde prim sistemi özellikle üretimi yönlendirme ve üretici gelir seviyesini korunması açısından istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Prim miktarı hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki fark olarak belirlenip üreticiye ödenmelidir.

Ancak yıllardır ülkemizde prim, belirlenen bütçenin ürünler arasında dağıtılması şeklinde uygulanması ile 2018 yılında 80 Krş/kg olmuş fakat girdi fiyatları ve gelişmelere bakıldığında yeterli olmamıştır. Bu yüzden pamukta halen istenen üretim artışı sağlanamamış ve dışa bağımlılığımız devam etmektedir.

6.3.2.4. Türkiye Pazarlama Sistemleri

İç talebimizi karşılamak için üretimin artırılması gerekmektedir. Buda üretim alanlarımızın artırılması ile mümkündür. Ancak üretim artışındaki en büyük engel, oluşan fiyatların üreticiyi tatmin etmemesidir.

Üretilen pamuk, tarım satış kooperatifleri, birlikler ve özel sektörde satın alınmakta veya borsalarda işlem görerek tüketiciye ulaşmaktadır.

Tarım Satış Kooperatifleri bilindiği üzere 1935 yılında kurulmuş, zaman içinde ürün pazarlamasının dışında, ortaklarından aldığı ürünlerin işlenmesi, ihraç edilmesi gibi bir dizi ekonomik faaliyetleri de başarıyla gerçekleştirmiş, işleme tesisleri tarımsal sanayinin gelişmesinde de öncülük etmiştir.

Çukobirlik 1940, TARIŞ Pamuk Birlik 1949, Antbirlik 1952 yılında kurulmuştur. Kooperatif ve birlikler 1960'dan sonra değişen ekonomik şartlar karşısında, tarımsal destekleme politikası aracı olarak görülerek, destekleme alımları ile görevlendirilmişlerdir. Birlikler, piyasada alıcı rolü üstlendikleri için fiyatların hedeflenen düzeylerin altına inmesini önlemektedirler. Diğer yandan, lif pamuk piyasasında satıcı rolü üstlenmekte, kaliteli ürün garantisi sağlayarak piyasa arz talep dengesinin üretici aleyhine oluşmasını engellemektedirler. (Nacak,2004).

1986-88 döneminde destekleme alımları kooperatifler tarafından yapılmıştır. 1991-93 yıllarında pamuk tekrar destekleme kapsamına alınmıştır. 1994 yılından sonra ise Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)'nden sağlanan düşük kredi ile kooperatifler kendi adlarına alım yapmışlardır.

Birliklerin 1 Mayıs 2000 yılı öncesi borçları kamuca terkin edilerek silinmiştir. Ayrıca birliklerin aşırı istihdam yükünden kurtarılması amacıyla çıkarılan personelin kıdem tazminatları karşılanmıştır. Bu tarihten sonra da birlik alımlarının 2007/08 dönemine kadar DFİF kredisi vasıtasıyla desteklenmelerine devam edilmiştir. Birliklerin ödeyemedikleri DFİF kredileri de vadesi geldikçe ertelenmiştir. Bakiyesi bulunan kredi borçları ise son olarak 2013 yılında 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle yeniden yapılandırılarak yaklaşık yarıya indirilmiş ve kalan kısmının 15 yıl vadede ödenmesine imkân sağlanmıştır.

Bilindiği üzere bu güçlü üretici kuruluşları yok sayılarak üreticilerin örgütlenmesi için yeni oluşumlar yaratılmaktadır. Oysa 2004 ilerleme raporunda belirtildiği gibi yeni oluşumların AB sürecinde de bir anlamı yoktur. Mevcut üretici organizasyonlarımızı güçlendirmeli, lisanslı depoculuk, müdahale kurumu gibi yeni düzenlemelerde bunların aktif rol almaları sağlanmalıdır.

6.3.2.5. Dış Ticaret

Ülkemiz her yıl gelişen tekstil sanayimizin ihtiyacını gidermek için daha fazla pamuk ithalatı yapmaktadır. Yıllara göre değişmekle birlikte Türkiye dünya pamuk ithalatında ilk üç sırada yer almaktadır. Son yıllarda pamuk üretimini azaltan ABD halen dünya ihracatında ilk sırada yer almaktadır.

ICAC verilerine göre 2017/18 sezonunda dünya pamuk ithalatının 8,4 milyon ton seviyelerinde olacağı ve bu dönemde dünya ithalatından en büyük payı, Vietnam'ın alacağı ön görülmektedir. Projeksiyonda bu ülkeyi sırasıyla Çin, Bangladeş ve Türkiye izlemektedir.

Dünya pamuk ithalatının yaklaşık yüzde 9,4'ü ülkemiz tarafından yapılmaktadır. Genel itibarıyla dünya ithalatının yaklaşık yüzde 62'si ülkemizin de içinde yer aldığı bu dört ülke tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tablo 114. Dünya Lif Pamuk İthalatı (Bin Ton)

	2013/14	2014/2015	2015/ 2016	2016/2017	2017/2018*
Vietnam	691	934	956	1.198	1.573
Çin	3.075	1.804	1.180	1.096	1.431
Bangladeş	987	1.177	1.040	1.412	1.387
Türkiye	932	800	920	801	792
Endonezya	651	728	782	746	801
Pakistan	402	166	420	538	290
Diğer	2.180	2.172	2.252	4.842	2.103
Toplam	8.740	7.781	7.550	8.128	8.377

Kaynak: ICAC Cotton This Month- Mart 2018, *: Tahmin

Tablo 115. Dünya Çiftçi Lif Pamuk İhracatı (Bin Ton)

	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
ABD	2.293	2.449	2.290	3.248	3.157
Hindistan	2.014	914	980	935	991
Brezilya	485	851	820	898	812
Avustralya	1.037	520	550	944	607
Özbekistan	650	550	530	344	403
Diğer	2.513	2.524	2.250	2.008	2.220
Toplam	8.992	7.808	7.420	8.377	8.190

Kaynak: ICAC Cotton This Month- Mart 2018, *: Tahmin

Dünyada en çok pamuk ihracatı yapan 5 ülkenin yer aldığı tabloda görüldüğü üzere 2017/18 sezonunda dünya lif pamuk ihracatının 8,2 milyon ton seviyelerinde olacağı tahmin edilmektedir.

Dünya ihracatında ilk sırayı yaklaşık 3,2 milyon ton ve yüzde 39 pay ile ABD almaktadır. Bu ülkeyi Hindistan, Brezilya, Avustralya ve Özbekistan izlemektedir. Dünya ihracatının yüzde 73'ü bu ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Türkiye pamuk ihracatı ise yok denecek kadar azdır. Özellikle son yıllarda iyice azalmıştır. Tüketime üretimle karşılanması ancak pamuk ekim alanlarımızı artırmakla mümkün olacaktır.

6.3.2.6. Fiyat Analizleri

Daha öncede belirtildiği üzere pamuk gümrük vergisi uygulayamadığımız tek tarımsal üründür. Bundan dolayı iç piyasa fiyatları dünya fiyatlarından doğrudan etkilenmektedir.

Ülkemiz pamuk ticareti serbest ticaret piyasasına göre işlemektedir. Bunun yanında ithalatta, 17 Nisan 2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan karara istinaden Amerika Birleşik Devletlerinden yapılan ithalata yüzde 3 oranında vergi getirilmiştir.

Diğer ülkelerden yapılan ithalatta herhangi bir vergi ya da kısıtlama bulunmamaktadır. Bu nedenle pamuk fiyatları da ulusal ve uluslararası piyasalardaki arz talep dengesine göre oluşmakta, fiyatlar üzerinde herhangi bir devlet müdahalesi bulunmamaktadır.

Ülkemiz pamuk üretiminde yüksek girdi maliyeti, üreticinin rekabet gücünü olumsuz etkileyen temel faktörlerden biridir. Pamukta girdi/ürün fiyatı paritesi girdiler aleyhine artmasının yanı sıra, sübvansiyonlu ithalatın da etkisi ile "ortalama iç piyasa fiyatı" maliyeti karşılama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle üreticimiz destekler ile aradaki farkı dengelenmeye çalışmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin büyük ihracat sübvansiyonlarıyla oluşturdukları dünya fiyatları karşısında, maliyetleri yüksek olan ülkemiz pamuk çiftçisinin rekabet etmesi oldukça zordur.

6.3.2.7. Sonuç ve Öneriler

Dünyada sınırlı sayıda ülkenin ekolojisinin elverişli olduğu pamuk üretimi, ülke ekonomisine sağladığı katma değerle yaklaşık 6 milyon kişinin geçimini sağlayan bir endüstri bitkisidir.

Pamuk üretimini artırabilmek için aşağıdaki önlemlerin ivedilikle alınması gerekmektedir.

Prim miktarı; üretim maliyetleri ve diğer ürünlere göre getirisi göz önüne alınarak belirlenmelidir. Tohumluk, ilaç, elektrik, mazot gibi girdi kalemlerinde alınan KDV ve ÖTV oranları düşürülmelidir.

Pamuk üretimi sadece tarımsal üretim olarak değil; bu ülkede en büyük ihracatı ve istihdamı gerçekleştiren bir sektörün hammaddesi olarak değerlendirilerek, stratejik ürün olarak değerlendirilmeli, bu bakış açısıyla politika üretilmelidir.

Pamuk üreticimiz korunmalı, pamuk gümrük birliğinde tarım ürünleri kapsamına alınmalı, gümrük vergileri tekrar konulmalıdır.

Türkiye'de pamuk üretilen arazilerin tamamında sadece pamuk üretilmesi için gerekli çaba gösterilmeli, belirlenen tarım havzalarında destekleme bu amaçla uygulanmalıdır.

Üretici örgütlerinin zayıflaması, pamuk üretiminin azalışı ve istikrarsızlığında önemli bir etkidir. Pamuk ile ilgili kooperatif birlikleri olan TARİŞ Pamuk Birliği, Çukobirlik ve Antbirlik'in gerekli düzenlemeler yapılarak güçlendirilmesi önemlidir.

Lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, üreticinin teşvik edilmesine yönelik alınan tedbirler önemli olup, desteklenmesi gereklidir.

Bütün bunların sağlanması, olumsuzluklara rağmen pamuk üretiminde artışlara neden olacaktır. Böylece tekstil sanayimizin hammadde ihtiyacı karşılanacak ve pamuk için ödediğimiz döviz miktarı azalacaktır.

Kaynaklar

1. Avrupa Topluluğunda Tarımsal Ürünler Yönelik Destekler ve Çiftçilere Yapılan Yardımlar, Can, F., Mayıs 2005, Ankara
2. Türkiye Pamuk Dış Ticaretinin Yapısı ve Bunu Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. Nacak, İ.P., İTB Yayın No:83, 2004
3. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 2017 Yılı Pamuk Raporu
4. www.cottoninc.com/marketinformation
5. www.itb.org.tr
6. ZMO VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı Lif Bitkileri Üretimini Artırması Olanakları Bildirisi
7. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 2011-2014

6.3.3. Şekerpancarı

Şeker pancarı, çiftçiyi tarlaya ve köye bağlayan, ailenin tüm fertlerine çalışma imkânı ve istihdam sağlayan, yan ürünlerinin tamamı değerlendirilen bir bitkidir. Şeker pancarı tarımı, modern tarım tekniklerini çiftçiye kazandıran, örgütlü üretim ve pazarlamanın en güzel örneklerinden birisidir.

Ayrıca şeker sanayi tarıma dayalı sanayinin en önemli ve en başarılı sektörlerinden biridir. Sadece şeker değil ve yan ürünleri göz önüne alındığında şeker pancarının ülkemiz ekonomisine sağladığı katma değer oldukça fazladır.

Sektör, kalkınma için seçilecek sektörlerde aranan en temel özellik olan ileri ve geri bağlantılara sahiptir. Yalnız şeker üretmek için tarımsal hammadde (şeker pancarı) kullanılmakla kalmaz, aynı zamanda ürettiği yan ürünler de hayvancılık, alkol ve maya sektörü için önemli bir girdi kaynağıdır.

Şeker neredeyse tüm ülkeler için yaşamsal önemini sürdürmekte olup, iki önemli hammaddeden üretilmekle birlikte, teknolojik gelişmeler sonucu, muadili konumunda olan yapay tatlandırıcılarla da rekabet etmek zorunda kalmaktadır.

6.3.3.1. Dünya Şeker Pancarı ve Şeker Üretim, Tüketimi

Dünya şeker üretiminin yaklaşık yüzde 23'ü pancardan, yüzde 77'si ise kamıştan üretilmektedir. Şeker çok çeşitli ürünlerden üretilmekte olup, dünya şeker arzı büyük oranda şeker kamışı ve şeker pancarından sağlanmaktadır. Şeker kamışının şeker pancarına kıyasla daha düşük maliyetle üretilmesi ve işlenmesi nedeniyle, pancar şekeri maliyetine göre

kamıştan elde edilen şekerin maliyeti daha düşük olmaktadır. Dünya şeker borsa fiyatlarını ise, dünyada üretilen şekerin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan ve ticarete hâkim pozisyonda olan düşük maliyetli kamış şekeri belirlemektedir. Pancar serin iklim kuşağında üretilmektedir ve dünyada şekeri pancardan üreten ülkelerin başında AB ve ABD gelmektedir.

Tablo 116. Dünya Şeker Üretimi (Bin Ton)

Sezon	Toplam Şeker Üretimi (BŞE)	Pancar Şekeri (BŞE)	Kamış Şekeri (BŞE)
2009/10	140.953	31.598	109.355
2010/11	152.507	29.837	122.670
2011/12	162.382	36.860	125.522
2012/13	168.448	34.825	133.624
2013/14	167.156	32.565	134.590
2014/15	169.655	36.389	133.267
2015/16	155.333	32.289	123.044
2016/17	163.391	37.254	126.137
2017/18	184.753	42.019	142.734

Kaynak: ICAC Cotton This Month- Mart 2018, *: Tahmin

2017/18 yılında 185 milyon tonluk şeker üretiminin 42 milyon tonu pancar şekeri, 143 milyon tonu ise kamış şekeri olarak üretilmiştir. Brezilya dünya şeker üretiminin yüzde 21'ini tek başına karşılamakta olup, dünyanın lider üreticisi ve ihracatçısı konumundadır.

Tablo 117. Dünyada En Büyük Şeker Üreticisi Ülkeler

Ülke	Üretim (Milyon Ton)
Brezilya	36.000
Hindistan	26.000
AB	19.140
Çin	10.500
Tayland	12.000
ABD	7.705
Pakistan	7.500
Rusya	6.450
Meksika	6.000
Avusturya	4.900

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları Gen. Md. 2017 Sektör Raporu

Tablo 118. Dünya Şeker Dengesi (Milyon Ton)

	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Üretim	174.302	169.607	166.072	168.228	178.698
Tüketim	166.007	167.813	171.431	170.771	173.545
Fazla/Açık	8.295	1.794	-5.359	-2.543	5.153
İthalat	57.993	57.586	59.194	60.677	57.335
Ihracat	57.983	57.583	58.955	60.529	60.901
Kapanış Stoku	85.612	87.409	82	88.940	90.527
Stok/Tüketim, %	51,57	52,09	48,00	52,08	52,16

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları Gen. Md. 2017 Sektör Raporu

Dünya şeker ticareti kamış şekerinin oluşturduğu fiyatlar üzerinden gerçekleşmektedir. Gerek işleme gerekse maliyeti daha ucuz olan kamış şekerine karşılık, pancardan şeker üreten ülkeler daha korumacı bir politikayla üretimlerini sürdürmeye çalışmaktadır.

Yıldan yıla üretim yüzdelerindeki pay, şeker kamışı lehine artmaktadır. Önde gelen kamış şeker üreticileri Brezilya, Hindistan, Çin ve Tayland olup, bu ülkelerin üretimleri ve arz-talep dengeleri doğrudan dünya şeker piyasalarını etkilemektedir.

Avrupa Birliği, Rusya, Ukrayna gibi ülkeler ülkemizde de olduğu gibi şeker pancardan; ABD, Japonya, Çin gibi ülkeler hem pancardan hem kamıştan; Brezilya, Hindistan, Meksika, Pakistan, Tayland, Avustralya başta olmak üzere birçok ülke kamıştan üretmektedir. AB, pancardan şeker üretimin yarısını gerçekleştirirken, dünyanın en büyük şeker üreticisi Brezilya'dır.

Türkiye dünya pancar şeker üretiminde, Rusya, Fransa, Almanya ve ABD'nin ardından 5'inci sırada yer almaktadır.

Dünya şeker tüketimi de üretimi ile paralellik arz etmektedir. Dünya şeker tüketimi 2017/18 yılında 173,5 milyon ton olmuştur. En büyük üretici ülkeler aynı zamanda tüketici ülkelerdir. Dünyanın en büyük şeker tüketicisi Hindistan'dır.

Tablo 119. En Büyük Şeker Pancarı Üreticisi Ülkeler

	Ekilen Alan (ha)	Üretim Miktarı (Milyon Ton)	Dünya Üretimindeki Payı (%)
Rusya	1.092.024	51,4	18,0
Fransa	402.675	33,8	11,8
ABD	455.760	33,5	11,7
Almanya	334.500	25,5	8,9
Türkiye	321.953	19,6	6,9
Ukrayna	291.200	14,0	4,9
Polonya	205.572	13,5	4,7
Mısır	254.991	13,3	4,7
Çin	135.668	8,1	2,8
İngiltere	86.000	5,7	2,0
Diğer	1.120.194	67,1	23,5
Toplam	4.700.537	285,5	100

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları Gen. Md. 2017 Sektör Raporu

6.3.3.2. Türkiye Şeker Pancarı Üretim ve Tüketimi

Pancar ve şeker üretimi, yarattığı katma değer ve istihdam imkânları, sosyal ve ekonomik yaşam üzerindeki etkileriyle bütün dünya da stratejik önemi olan bir sektördür. Bu doğrultuda ülkemizde şeker pancarı üretimi ve kurulu şeker sanayi önem arz etmektedir.

Şeker pancarı tarımı ülkemizde Doğu Karadeniz, Ege ve Akdeniz'in sahil şeridi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışındaki altı bölgede yapılmaktadır. Sözleşmeli üretimin ilk örneklerinden biri olup, tarımın sanayiye entegre olmasını sağlamış, gıda sanayinin temel taşıını oluşturmuştur.

Ülkemizde ve Avrupa'da iklim şartları nedeniyle daha ucuz bir hammadde olan kamış yerine stratejik bir ürün olan şeker pancarı üretilmektedir. Ülkemizde pancar şekerinin ihraç pazarlarında kamış şekeri ile rekabet şansı bulunmaması nedeniyle, kendi kendine yeterlilik ve istihdam amaçlanarak üretilmektedir.

Şeker pancarı üretiminde 1998 yılından sonra kota sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Şeker pancarı ve şeker politikası 2001 yılında yürürlüğe giren 4634 sayılı Şeker Kanunu ve bu Kanuna dayalı olarak çıkarılan Yönetmelikler çerçevesinde düzenlenmektedir. Üretimde kota uygulaması bu kanunla da sürdürülmektedir. Üretim yazılı sözleşme hükümlerine göre yapılmaktadır.

Tablo 120. Türkiye Şeker Pancarı Ekilişi, Üretimi ve Verimi

	Ekiliş (ha)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)
2010	329.166	17.942.112	5,4
2011	297.264	16.126.489	5,5
2012	280.694	14.919.940	5,3
2013	291.328	16.488.590	5,7
2014	288.785	16.743.045	5,8
2015	274.487	16.022.783	5,8
2016	322.448	19.592.731	6,1
2017	338.884	21.149.020	6,2
2018	307.066	18.900.000	6,1

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde 1998 yılından sonra kota uygulaması üretim düşüşüne sebep olmuştur. Ancak üretim de en büyük düşüş 2001 yılında yürürlüğe giren 4634 sayılı yasa sonrası gerçekleşmiştir. 1998 yılında 22 milyon ton olan şeker pancarı üretimi 2014 yılında 16,5 milyon tona düşmüş, 2017 yılında 21,1 milyon ton ve 2018 yılında da 18,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Şeker Kurulu tarafından ülke ihtiyacına göre belirlenen şeker kotası şeker fabrikalarına paylaştırılmaktadır. Fabrikalar ise üretim sahalarında belirlenen kota oranındaki şeker üretimi için, üreticilerle yazılı sözleşme yapmaktadırlar.

Şeker üretim miktarı Kanun gereği sakaroz kökenli şekerler (pancar şekeri) ve diğer şekerler için Şeker Kurulu tarafından ayrı ayrı belirlenir.

Tablo 121. Şeker Üretim Kotaları (Bin Ton)

	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Pancar şekeri	2.282	2.317,5	2.327,5	2.317,5	2.523,15	2.693,0
NBŞ	244	250	250	265	267	135
Ülke Toplamı	2.526	2.567,5	2.577,5	2.582,5	2.790,15	2.828,0

Kaynak: Şeker Dairesi Başkanlığı, Aralık 2018

Yasa sonrası ülkemizde nişasta bazlı şeker (NBŞ) üretimi de kotaya tabi olmuştur. Toplam A kotasının yüzde 10'u kadar kota tahsis edilen NBŞ kotası yasa gereği Bakanlar Kurulu Kararıyla azaltılıp artırılabilir. 2014 ve 2015 yıllarında 250 bin ton olan ni-

şasta bazlı şeker üretim kotası 2016 yılında 265 bin ton, 2017 yılında 267 bin ton ve 2018 yılında da 135 bin ton olmuştur. 2018 yılında nişasta bazlı şeker kotası Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yüzde 50 oranında düşürülmüştür.

Şeker Kurumunun 2017 yılında kapatılması ile belirlenen kotalar ile sektörün iş ve işlemleri Tarım ve Orman Bakanlığı'na devredilmiştir.

Kota tahsisinin pancar üretimine yansması önemlidir. Ülke şeker kotası, şeker fabrikaları tarafından paylaşılmaktadır. Fabrika stok miktarı kotadan düşülerek pancar ekicilerine kota tahsis edilmektedir. Bir fabrikada üç yıl üst üste stok bulunması halinde söz konusu fabrika stok miktarı kadar kotasını kaybetmekte dolayısıyla bu da o bölgedeki pancar üretimine yansmaktadır.

6.3.3.3. Pazarlama ve Destekleme Politikaları

6.3.3.3.1. Pazarlama

Türkiye'de sakaroz kökenli ve nişasta kökenli olmak üzere iki tür şeker üretimi bulunmaktadır. Sakaroz kökenli olarak pancar şekeri üretimi yapılırken, nişasta kökenli olarak glukoz şurubu, izoglukoz, (yüksek fruktozlu mısır şurupları-HFCS) ve kristal fruktoz üretimi yapılmaktadır. Türkiye'de şeker sektörü bünyesinde; yedi adet pancar şekeri üreticisi ve beş adet nişasta bazlı şeker üreticisi olmak üzere birbirine rakip on iki şirket faaliyet göstermektedir.

Sektörde ayrıca kota hakkı bulunmayan ve kota tahsis edilmeyen beş adet nişasta bazlı şeker üreten şirket bulunmaktadır.

Ülkemizde şeker pancarı on beşi devlete, altısı Pankobirlik'e, on iki tanesi de özel sektör ait toplam 33 şeker fabrikası tarafından alınarak işlenmektedir. Üretim yazılı sözleşme usulü yapılmaktadır. Nişasta bazlı şeker üretimi ise beş özel şirket tarafından üretilmektedir.

Türkiye şeker fabrikalarının sektör raporunda da belirtildiği üzere kamu şeker fabrikalarının pazardaki payı her geçen gün azalmaktadır, 2002 yılında yüzde 74 olan pazar payı 2017 yılında yüzde 55'e düşmüştür. 2018 yılındaki özelleştirme ile bu pay çok daha düşecektir.

6.3.3.3.2. Özelleştirme

Ülkemizde İktisadi Devlet Teşekküllerinin Özelleştirilmesi, 4046 sayılı yasa ile düzenleme altına alınmıştır. Bu konuda her türlü tasarruf Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun aldığı kararlar doğrultusunda Özelleştirme İdaresinin bağlı bulunduğu Bakanlığa aittir.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TÜRKŞEKER); sektörde 25 Şeker Fabrikasının yanı sıra 4 alkol, 5 makina, 1 elektromekanik aygıtlar, 1 Tohum İşleme Fabrikası ve 1 Şeker Enstitüsü ile 90 yıldır ülkemizin önde gelen kuruluşlarından.

Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş. ve Konya Şeker Fabrikası A.Ş. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) bünyesinde özel şirket statüsündedir.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun (ÖYK); 20 Aralık 2000 tarih ve 2000/92 sayılı kararı ile özelleştirme kapsamına, 12 Ağustos 2008 tarih ve 2008/50 sayılı kararı ile de özelleştirme programına alınmıştır.

TÜRKŞEKER'in Afyonkarahisar, Alpullu, Bor, Burdur, Çorum, Elbistan, Erzincan, Erzurum, Iğın, Kastamonu, Kırşehir, Muş, Turhal ve Yozgat'tan oluşan 14 fabrikasının özelleştirilmesiyle ilgili ihale ilanı 21 Şubat 2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak, özelleştirme süreci başlamıştır. Özelleştirme kapsamındaki 14 fabrikanın 10'unun devir işlemleri tamamlanmıştır.

Şeker Fabrikalarının özelleştirilmesi, bu sektörden geçimini sağlayan insanları çok yakından ilgilendirmektedir. Özelleştirme kapsamında olan şeker fabrikalarının bölgedeki istihdama katkısı, göçün yavaşlatılması, bölgesel kalkınmışlık farklarını azalması gibi sosyal işlevleri asla göz ardı edilmemelidir.

Özelleştirilecek fabrikalarda, üretimin devamlılığı ve sürekliliği ön planda olmalıdır. Aksi halde daha önce özelleştirme tecrübelerinde yaşandığı gibi (Et-Balık Kurumu gibi) özelleştirme sonrasında fabrikaların kapanması ve arazilerin satışa çıkarılması olası bir ihtimaldir.

6.3.3.3. Destekleme

Şeker pancarı üreticileri genel destekleme araçlarıyla desteklenmekte, şekerpancarı üretimine yönelik özel bir destekleme aracı bulunmamaktadır. Şeker pancarı üreticileri, gübre, mazot, toprak analiz desteği gibi genel destekleme araçlarıyla desteklenmektedir.

6.3.3.4. Fiyat Analizi

Pancar sadece üretim tekniği, istihdamı ve pazarlama sorunu olmadığı için sağladığı gelire de bu güne kadar çiftçiyi memnun eden bir endüstri bitkisi olmuştur.

Şeker pancarı, 2001 yılına kadar destekleme kapsamında olan bir üründü ve fiyatlar Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilmekteydi. 2001 yılında yürürlüğe giren 4634 sayılı Şeker Kanunu sonrasında Ham Madde ve Şeker Fiyatları Yönetmeliğine göre, şeker pancarı fiyatları, şeker fabrikasını işleten gerçek ve tüzel kişiler ile üretici veya üretici temsilcisi arasında, yıllık enflasyon oranı, üretici maliyetlerindeki artış ve dünya şeker fiyatları dikkate alınarak yapılacak mutabakata göre, belirleneceği hüküm altına alınmıştır.

Bundan sonraki şekerpancarı alım fiyatları genellikle kamu elindeki şeker fabrikalarının ilan ettiği fiyatları şeklinde olmuştur.

Tablo 122. Şekerpancarı Alım Fiyatları

Yıllar	Fiyat (Kırş/Kg)	Artış (%)
2010	11,8	-
2011	12,6	6,7
2012	13,7	9
2013	14,7	7,2
2014	15,9	8,1
2015	19,1	20,1
2016	19,4	1,5
2017	21,0	8,2
2018	23,5	11,9

Kaynak: Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü Alım Fiyatları

6.3.3.5. Sonuç ve Öneriler

Şeker pancarı tarımı ülkemizin sosyal ve ekonomik yaşantısında da çok önemli rol oynamıştır. Şeker pancarı tarımının gelişmesi sonucu dünyada şeker üretimi önemli derecede artmıştır. Diğer taraftan şeker pancarı yalnız sanayi ham maddesi değil, aynı zamanda besi hayvancılığında çok kıymetli gıda olan yaprak, baş ve posa ile bir yem bitkisidir. Bu ürünün gelişmesi, et ve süt üretiminin artmasına, böylece artan gıda kalitesi ile daha yüksek hayat standardının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Türkiye şeker pancardan üretmektedir. AB ve ABD'de de olduğu gibi şekerpancari üretiminin sürekliliği konusunda gerekli önlemler alınmalıdır.

Şeker pancarı fiyatları Kanun'da öngördüğü üzere üretici ve sanayicin karşılıklı mutabakatı ile belirlenmelidir.

Devlete ait şeker fabrikalarının özelleştirilmesi ülkemizdeki şeker pancarı üretimini büyük oranda etkileyecektir. Pancar üretimimizin azalması halinde, oluşacak açığın kapanması nişasta bazlı şeker ile sağlanacaktır.

Hem nişasta bazlı hem de yüksek yoğunluklu tatlandırıcılarda, yüksek kar paylarının ülke içinde kalmaması ve yurtdışına transfer edilmesi de önemli bir ekonomik kayıptır.

Şeker, stratejik bir üründür.

Dışa bağımlı olunacak bir ürün değildir.

Yerli üretimin korunması şarttır

Üretimin devamlılığı için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Kaynaklar

1. TZOB Zırai ve İktisadi Rapor 2011-2014
2. Türkiye Şeker Fabrikaları Sektör Raporu, 2017.
4. www.pankobirlik.org.tr
5. www.tarimorman.gov.tr
6. www.tuik.gov.tr
7. www.zmo.org.tr

6.4. Yağlı Tohumlu Bitkiler

Yağlı tohumlu bitkiler, gıda sanayi başta olmak üzere, yem, kozmetik, boya, enerji gibi çeşitli sektörlerle ham madde sağlama bakımından ülke ekonomisinde büyük öneme sahip ürün grubumuzu teşkil etmektedir. Yağlı tohumlu bitkiler olarak adlandırdığımız grubun içerisinde yer alan ürünlerimiz çiyit (pamuk tohumu), ayçiçeği, soya, yer fıstığı, susam, kolza (kanola), haşhaş, aspir, keten (tohumu), ketencik ve kenevir (tohumu) yer almaktadır. Ürünler içerisinde pamuk tohumu yağlı tohumlar grubunda yer almamakta ancak ülkemizin bitkisel yağ sanayinde önemli katkı sağlama bakımından bu grupta değerlendirilmektedir. Ayrıca, yağlı tohumlar içerisinde yer almayan mısır ve zeytin de yağ sanayinde önemli yere sahiptir.

6.4.1. Dünya Yağlı Tohumlu Bitkiler Üretimi

Dünyada üretimi gerçekleştirilen yağlı tohumlar arasında en fazla üretilenler soya fasulyesi, kanola, çığit, ayçiçeği, yer fıstığı, palmye tohumu ve hindistan cevizidir. Ayrıca, yağ keteni, hint yağı, susam, aspir, haşhaş gibi ürünler de dünyada yağlı tohumlu bitkiler arasında yer almaktadır.

Dünyada en fazla yetiştirilen ürünler dikkate alındığında, dünya yağlı tohumlar ekim alanı son beş yılda yüzde 6 artarak 282 milyon hektara, üretim ise yüzde 11 artarak 599 milyon tona ulaşmıştır.

Tablo 123. Dünya Yağlı Tohumlar Ekim Alanları ve Üretim Miktarları

Yıllar	Ekilen Alan (Milyon Ha)	Üretim (Milyon Ton)
2014/15	266,75	538,08
2015/16	264,52	523,79
2016/17	266,48	572,50
2017/18	277,32	574,19
2018/19	282,87	599,57

Kaynak: USDA

Dünya yağlı tohumlar ekim alanları her yıl artış göstermektedir. Her ne kadar 2015/16 sezonunda üretimde azalma görülse de genel olarak ekim alanlarına bağlı olarak üretim miktarı her yıl artmıştır.

Dünyada yağlı tohumlu üretimi gerçekleştiren ülkelerin başında ABD, Brezilya, Arjantin, Çin, Hindistan gelmektedir. ABD dünya toplam yağlı tohum üretiminin yüzde 22,5'ini gerçekleştirmektedir. Bu ülkeyi, yüzde 20,7 payla Brezilya, yüzde 10 payla Arjantin ve Çin, yüzde 5,8 payla Hindistan izlemektedir. Ülkelerin yetiştirdikleri ürünlere bakıldığında soya fasulyesi üretiminin yüzde 82'si ABD, Brezilya, Arjantin'de gerçekleştirilmektedir. Kanola üretiminin yüzde 75'i Kanada, AB ülkeleri ve Çin'de, ayçiçeği üretiminin yüzde 82'si Ukrayna, Rusya, AB ülkeleri ve Arjantin'de gerçekleştirilmektedir.

Dünyada en fazla üretilen yağlı tohumların ürün bazında dağılımı tabloda verilmiştir. Ürün bazında değerlendirildiğinde son beş yılda en fazla artış yüzde 28,7 ile ayçiçeğinde gerçekleşmiştir. 2014/15 yılında 39 milyon ton olan ayçiçeği üretiminin 2018/19 yılında 50 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Soya fasulyesi yüzde 14,6 artarak 367 milyon tona, yer fıstığı üretiminin yüzde 0,9 artarak 42 milyon tona, kanola üretiminin yüzde 0,7 artarak 71 milyon tona, ulaşması beklenmektedir. Son beş yılda çığit üretiminde yüzde 1,2 oranında azalma görülmektedir.

Tablo 124. Dünya Yağlı Tohumlar Üretim Miktarları (Milyon Ton)

Yıllar	Soya	Kanola	Çığit	Ayçiçeği	Yerfıstığı
2014/15	320,57	70,43	44,36	39,19	41,55
2015/16	316,24	68,74	35,76	40,54	41,23
2016/17	348,95	69,44	39,08	48,01	44,15
2017/18	338,57	74,03	45,15	47,41	44,91
2018/19	367,50	70,92	43,83	50,44	41,95

Kaynak: USDA

Dünya yağlı tohumlar üretimi artışının artışın önemli bir nedeni de alternatif enerji kaynağı olan biyodizelin üretimindeki artıştır. Azalan enerji kaynaklarına çevre dostu alternatif bir enerji kaynağı olarak dünyada yerini alan biyodizel üretimi artmakta, bu sebeple yağlı tohumlara olan ihtiyaç da artmaktadır.

Dünyada biyodizel üretimi gerçekleştiren ülkelerin hammaddelerine bakıldığında en fazla kanolanın kullanıldığı, AB, ABD ve Brezilya gibi ülkelerde soya ve ayçiçeğinin de biyodizel üretiminde kullanıldığı görülmektedir.

AB ülkeleri biyodizel üretiminde hammadde olarak önemli oranda kanola ve soya kullanmaktadır.

6.4.2. Dünya Yağlı Tohumlu Bitkiler Tüketimi

Dünya yağlı tohumlar üretimi son 5 yılda yüzde 11,3 artarken, dünya yağlı tohumlar tüketimi yüzde 12,5 oranında artmıştır.

Tablo 125. Dünya Yağlı Tohumlar Tüketim Miktarları (Milyon Ton)

Yıllar	Üretim	Tüketim
2014/15	538,08	519,77
2015/16	523,79	524,61
2016/17	572,50	551,62
2017/18	574,19	568,19
2018/19	599,57	584,76

Kaynak: USDA

6.4.3. Türkiye Yağlı Tohumlu Bitkiler Üretimi

Yağlı tohumlu bitkiler, gıda sanayi başta olmak üzere, yem, kozmetik, boya, enerji gibi çeşitli sektörlere ham madde sağlaması bakımından ülke ekonomisinde büyük öneme sahip ürün grubumuzu teşkil etmektedir. Yağlı tohumlu bitkiler olarak adlandırdığımız grubun içerisinde, çiiğit (pamuk tohumu), ayçiçeği, soya, yer fıstığı, susam, kanola (kolza), haşhaş (tohum), aspir, keten (tohum) ve kenevir (tohum) yer almaktadır.

Tablo 126. Türkiye Yağlı Tohumlar Üretimi (Ton)

Yıllar	Çiiğit	Ayçiçeği	Soya	Yerfıstığı	Susam	Kanola	Aspir	Toplam
2009	1.021.200	1.057.125	38.442	90.081	21.036	113.886	20.076	2.396.044
2010	1.272.800	1.320.000	86.540	97.310	23.460	106.450	26.000	2.969.477
2011	1.527.360	1.335.000	102.260	90.416	18.000	91.239	18.228	3.227.588
2012	1.373.440	1.370.000	122.114	122.780	16.221	110.000	19.945	3.138.361
2013	1.287.000	1.523.000	180.000	128.265	15.457	102.000	45.000	3.299.967
2014	1.391.200	1.637.900	150.000	123.600	17.716	110.000	62.000	3.508.640
2015	1.213.600	1.680.700	161.000	147.537	18.530	120.000	70.000	3.442.098
2016	1.260.000	1.670.716	165.000	164.186	19.521	125.000	58.000	3.480.629
2017	1.470.000	1.964.385	140.000	165.330	18.410	60.000	50.000	3.883.370
2018	1.542.000	1.949.229	140.000	173.835	17.437	125.000	35.000	4.009.495

Kaynak: TÜİK

Not: Toplam yağlı tohumlar rakamlarına tabloda yer almayan keten, kenevir, haşhaş tohumları dâhildir.

Ülkemizde 2018 yılında toplam 4 milyon ton yağlı tohum üretimi gerçekleştirilmiştir. Geçtiğimiz on yılda toplam yağlı tohumlar üretimi yüzde 67 oranında artış göstermiştir. Ürün bazında son on yılda ayçiçeği, soya, yer fıstığı, aspir, çığit ve kanola üretimi artarken, susam üretimi azalmıştır. Susam üretimi on yılda yüzde 17,1 azalmıştır.

Ayçiçeğinde üretim artışı yüzde 84, yer fıstığı yüzde 92,9, çığit yüzde 50,9 gerçekleşirken, soyada üretim 3,6 kat gerçekleşmiştir. Üretim bakımından en büyük artış aspride yaşanmıştır. Ülkemizde 2008 yılında 7 bin 068 ton olan aspir üretimi 2018 yılında 5 kat artarak 35 bin tona çıkmıştır. Aspir üretiminin yağ açığının kapatılmasında önemli bir ürün olması, ülkemizde hemen hemen tüm bölgelerimizde yetiştirilebilir olması gibi sebeplerle üretimin artırılması için 2006 yılından itibaren prim desteği uygulanmaya başlanmıştır. Prim desteğinin yanı sıra pazar imkânlarının da oluşturulması ile aspir üretimi on yıl önce yok denecek kadar az iken son yıllarda çalışmalar sonuç vermiş ve üretim önemli düzeye ulaşmıştır.

Ülkemizde genel olarak pamuk Ege Bölgesi, Akdeniz Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, ayçiçeği Marmara, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde, soya fasulyesi Karadeniz ve Akdeniz Bölgesinde, yer fıstığı Akdeniz Bölgesinde, susam Akdeniz, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yetiştirilmektedir. Kanola üretimi ise geçmiş yıllarda Trakya Bölgesinde yoğunlaşırken 2006 yılından itibaren ülke geneline yayılmaya başlamıştır.

Ülkemizin hemen hemen her bölgesinde yağlı tohumlar üretimi gerçekleştirilirken, halen ülkemizde üretim açığı bulunan ürünler arasındadır.

Yağlık ayçiçeği üretiminde il düzeyinde de yoğunlaşma vardır. Toplam beş ilin üretimleri toplam üretimin yüzde 64,2'sini oluşturmaktadır. Bu illerden Tekirdağ toplam üretimin yüzde 17,8'ini karşılayarak ilk sırada yer almaktadır. Tekirdağ ilini Konya, Edirne, Kırklareli ve Adana illeri takip etmektedir.

Susam ülkemizde toplam 27 ilimizde üretilmektedir. Üretim en fazla Manisa ilinde gerçekleştirilmektedir. Bu ili Antalya, Muğla, Uşak ve Adana illeri takip etmektedir. Bu iller toplam üretimin yüzde 80'ini gerçekleştirmektedir.

Soyanın Çukurova ve Ege Bölgesinde münavebeyle ikinci ürün olarak, İç Anadolu, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesinde ise ana ürün olarak ekimi oldukça uygundur.

Birçok alanda kullanılan soya fasulyesinin ülkemizde üretiminin artırılmaması için bir engel bulunmamaktadır. 2018 yılında toplam 16 ilimizde üretimi yapılan soya en fazla Adana ilinde gerçekleştirilmektedir. Toplam soya üretiminin yüzde 56,6'sı Adana iline aittir. Adana ilinden sonra en fazla üretim Mersin, Samsun, Osmaniye, Kahramanmaraş illerinde yapılmaktadır. Bu beş il 2018 yılı toplam üretimin yüzde 97,9'unu karşılamıştır.

İklim ve toprak istekleri göz önüne alındığında, Doğu Anadolu Bölgesi hariç ülkemizin hemen her bölgesinde sulanabilir alanlarda soya yetişebilmektedir. Özellikle; Akdeniz, Ege ve GAP bölgelerinde, ikinci ürün olarak üretim yapılabilen ve yüksek verim alınabilmektedir.

Yerfıstığı, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde ana ürün ve buğday hasadından sonra da ikinci ürün olarak başarıyla yetiştirilmektedir. Diğer bölgelerimiz yer fıstığı tarımı için uygun değildir. Ülkemizde 2018 yılında 16 ilimizde yer fıstığı üretimi yapılmıştır. Türkiye yer fıstığı üretiminin yüzde 84,3'ü Adana ve Osmaniye illerinde gerçekleştirilmektedir. Adana toplam 98 bin 834 ton üretim ile ilk sırada yer alırken, Osmaniye toplam 47 bin 632 ton üretim ile ikinci sıradadır. Bu illerimizi, Şırnak, Aydın, Antalya, Kahramanmaraş, Mersin ve Hatay illeri takip etmektedir.

Yağ içeriği bakımından en yüksek (yüzde 50-55) yağlı tohumlu bitkilerin başında yer almaktadır. Son yıllarda özellikle, Çukurova Bölgesinde yer fıstığı hasadının mekanize olması ve birim alandan getirisinin de yüksek olması nedeniyle, geniş alanlarda üretilmeye başlanılmıştır.

Aspir üretimi ülkemizde en fazla Ankara, Konya, Aksaray, Muş, Nevşehir, Sivas illerinde gerçekleştirilmektedir. Kurağa çok dayanıklı olduğu için, ülkemizin hemen her bölgesinde yetiştirilme potansiyeli mevcuttur. Özellikle nadas uygulamasının yapıldığı bölgelerde, iyi bir münavebe bitkisidir. Bu açıdan bakıldığında; Orta Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri aspir tarımı için çok uygundur.

6.4.4. Türkiye Yağlı Tohumlu Bitkiler Tüketimi

Ülkemiz toplam yağ kullanımının 1 milyon 593 bin tonu iç piyasada tüketilirken, 887 bin tonu ihraç edilmektedir. İç tüketimin yüzde 63,7'ü sıvı yağ olarak tüketilirken, geri kalanı ise margarin olarak tüketilmektedir. 1 milyon 15 bin ton olan toplam sıvı yağ tüketiminin yüzde 76'sını ayçiçeği yağı, yüzde 6'sını mısır yağı, yüzde 5,4 ünü palm yağı, yüzde 5,1'ini pamuk yağı, yüzde 4'ünü kanola yağı, yüzde 2,5'ini aspir, yüzde 1'ini soya yağı oluşturmaktadır. Susam tohumları dünyada yağ üretmek için kullanılsa da, Türkiye ve diğer Ortadoğu ülkelerinde simitlik, bisküvilik, tahin ve tahin helvasına işlenerek değerlendirilmektedir. Yerfıstığı da ülkemizde çerezlik olarak tüketilmektedir.

Tablo 127. Türkiye Toplam Sıvı Yağ ve Margarin İç Tüketimi (Ton)

	2014	2015	2016
Ayçiçeği	742.000	743.000	774.000
Soya Fasulyesi	24.000	15.000	23.000
Mısırozü Yağı	61.000	63.000	62.000
Pamuk	117.000	100.000	109.000
Palm Yağı	436.000	480.000	487.000
Kanola Yağı	174.000	122.000	102.000
Toplam	1.554.000	1.558.000	1.593.000

Kaynak: BYSD

2016 yılında toplam yağlı tohum üretimi 3 milyon 480 bin 629 tondur. Bitkisel yağ sanayicileri derneği verilerine göre ülkemizde üretilen yağlı tohumlardan elde edilen yağ miktarı ise 786 bin ton, toplam yağ kullanımı ise 2 milyon 777 bin tondur. Görüldüğü üzere 2016 yılında yağ ihtiyacının sadece yüzde 28'i ülkemizde üretilen yağlı tohumlardan karşılanmıştır. Ülkemizin yağ ihtiyacının karşılanması amacıyla her yıl yağ ve yağlı tohumlar ithalatı gerçekleştirilmektedir.

6.4.5. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde yağlı tohumlu bitkiler içerisinde, özellikle ayçiçeği, soya, yer fıstığı, susam ve kanola gibi bitkilerin üretimlerini arttırabilmek için büyük bir potansiyel mevcuttur. Ülkemizin yıllardan beri çözüm bulamadığı bitkisel yağ açığı, mevcut imkânlarımıza rağmen, üretim artışı sağlanamaması sonucu kapatılamamıştır. Üretimin yeterince artırılmamasında birçok faktör etkili olmaktadır. Öncelikli olarak; ülkemizin yağ ve protein gereksinimleri göz önüne alınarak, yağlı tohumlu bitkilerin, en az tahıllar kadar stratejik öneme sahip bir ürün olduğunun her kesim tarafından kabul edilmesi gerekmektedir.

Yağlı tohumlu bitkilerin üretiminde üretimi teşvik edici bir fiyat politikası izlenememesi üreticileri üretimden vazgeçiren unsurların başında gelmektedir. Ekim alanlarındaki artışa neden olabilecek en önemli faktör alımlar ve uygulanan fiyat politikalarıdır. Üretici için alım garantisi çok önemlidir. Yağlı tohumlu ürünlerden üretimin yaygın olduğu ayçiçeğinin yıllardır Trakyabirlik, Karadenizbirlik ve Çukobirlik tarafından alınması üretimin yaygınlaştırılması için önemli bir etken olmaktadır. Soya fasulyesinin Karadeniz ve Akdeniz Bölgesinde yaygınlaşmasının bir nedeni de buradaki birliklerin alım yapmasındandır. Tarım Satış Kooperatiflerinin etkili bir çiftçi örgütü olarak çalışmalarına yardımcı olmak üzere, daha da güçlendirilmeli ve bu konuda gereken destek verilmelidir.

Yağlı tohumlu bitkilerin üretimini teşvik etmek amacıyla uygulanan fiyat politikalarından biri de prim uygulamasıdır. Primler kendinden beklenen amacı gerçekleştirecek düzeyde belirlenmelidir.

Yağlı tohumlu bitkilerin üretim alanlarının başka ürünlere kaymasını önlemek bakımından, üretimi teşvik edici bir parite sisteminin uygulanması büyük önem taşımaktadır. Örneğin ayçiçeği-buğday arasındaki fiyat paritesinin 2'nin altına düşmesi ayçiçeğinde ekim alanların daralmasına yol açabilmektedir. Ülkemizde yağlı tohumlu bitkiler üretiminde ilk sırada ayçiçeğinin olduğu dikkate alındığında bitkisel yağ açığımızın daha da artırılmaması için bu yıl olduğu gibi ayçiçeği-buğday fiyat paritesi 2'nin altına düşürülmemelidir.

Bu unsurların yanında diğer ülkelerdeki üreticilerin, ülkemizdeki üreticilere göre daha fazla desteklenmesi, verimlerinin yüksek oluşu ve ucuz girdi temin etmeleri gibi nedenlerle üretim maliyetleri daha düşüktür. Ülkemizde ise ilaç, gübre, mazot, sulama ve sulamada kullanılan elektrik gibi girdilerde fiyatların yüksek oluşu maliyeti arttırmaktadır. Bu durumda, üreticilerimiz haksız bir rekabetle karşı karşıya kalmaktadır. Üreticilerimizin verimli bir şekilde üretim yapabilmeleri bakımından ucuz girdi kullanımı sağlanmalı, mazot ve elektrikteki KDV oranları indirilmelidir.

Ucuz girdi temininin yanı sıra girdilerin verimli bir şekilde kullanılmasının sağlanması bakımından üreticilerin eğitimi de büyük önem taşımaktadır. Eğitim faaliyetleri ile girdilerin doğru zamanda, doğru miktarda optimum verimi elde edecek şekilde kullanımı sağlanmalı ve tarımda teknoloji kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Sulu tarım yapılan yörelerde ekim alanlarının artırılması bakımından yağlı tohumlar üretimi teşvik edilmelidir. Bu amaçla, sulamaya yönelik teşvikler artırılmalı ve bu tür uygulamalar desteklenmeli, sulamada kullanılan elektrik fiyatları makul bir seviyeye getirilmelidir.

Tohumlarda gerekli performans analizleri ve demonstrasyonlar yapılmadan piyasaya sürülmektedir. Bu da üretimi ve verimi olumsuz etkilemektedir. Yabancı ot, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesine ağırlık verilmeli ve geliştirilen çeşitlerin performans denemeleri ve adaptasyon çalışmaları yapılarak sonuçları üreticilerimize yeterince aktarılmalıdır.

Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde yağlı tohumlar ve bunların ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin üst sınırları bellidir. Bu sınırlar, dış piyasa fiyatları ile üreticimizin rekabet edebilmesi için yeteri kadar yüksek değildir. Bu nedenle özellikle üreticinin ürün pazarlama döneminde (hasat ve sonrası) tarife dışı engellerle ithalat kesinlikle önlenmelidir. Dünya Ticaret Örgütü ile yapılan anlaşmalar gereği, yağlı tohum ve ham yağ ithalatındaki sınırlamayı kaldıran vergi oranlarının ülkemiz lehine yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Yağlı tohumlu bitkilerin üretimin artırılabilmesi bakımından münavebe durumu gözden geçirilerek, bu yolla ekim alanında artış sağlanmalıdır.

GAP bölgesinde, yağlı tohumlu bitkiler için ön görülen üretim hedeflerine ulaşabilmek için, başta soya olmak üzere, ayçiçeği, kanola, yer fıstığı ve susam gibi bitkilerin üretimleri planlı bir şekilde teşvik edilmelidir.

Ülkemizde soyanın işlenmesi ve değişik kullanım alanları ile ilgili bilgiler yeterli düzeyde değildir. Soyanın hasadı depolanması ve işlenmesi ile ilgili eğitim faaliyetleri günümüzde yok denecek kadar azdır. Soya yağlı tohum olduğundan çabuk bozulabilmekte, bu sebeple uygun şartlarda depolanması önem arz etmektedir. Ülkemizde soyanın depolanması ile alakalı kurutma ve depo tesisleri yeteri kadar bulunmamakta, bulunanlarda ise modern teknolojiler kullanılmamaktadır. Soya üretiminin artırılmasına paralel olarak soyanın işlenmesi ve depolanmasına yönelik eksiklikler giderilmelidir.

Nadas alanlarında yetişebilecek başta aspir olmak üzere, uygun yağ bitkileri belirlenmeli ve bunların nadas yapılan bölgelerde yetiştirilmeleri için gerekli teşvikler sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. TÜİK
2. Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği web sayfası
3. Tarım ve Orman Bakanlığı web sayfası
4. Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Ayçiçeği Raporu 2017

6.5. Yumru Bitkiler

6.5.1. Patates

Patates, tahıllardan sonra insan beslenmesinde önemli bir paya sahiptir. Birim alandan fazla verim sağlanması, besin değerinin yüksek oluşu, sindirim kolaylığı, endüstride farklı şekillerde kullanılması ve her çeşit iklimde yetişmesi nedeniyle, bugün bütün dünya milletleri tarafından yetiştirilmekte ve tüketilmektedir. Dünyada yaklaşık 388 milyon tonluk üretimle mısır, çeltik ve buğdaydan sonra en fazla üretimi yapılan dördüncü bitkidir.

Patatesin kullanım alanlarına baktığımızda dünyada üretilen patatesin yüzde 50'den daha azı taze olarak tüketilmekte, geri kalanı ise işlenmiş gıda ürünü, hayvan yemi, en-

düstriyel nişasta ve tohumluk olarak kullanılmaktadır. Taze tüketim daha çok fırında pişirme, haşlama, kızartma şeklinde olurken, işlenmiş gıda, dondurulmuş parmak patates ve çips şeklinde olmaktadır. Patates nişastası ise ilaç, tekstil ve kâğıt endüstrilerinde yapışkan, tutkal şekillerinde kullanılmaktadır. Patates kabuğu ve işlendikten sonra kalan diğer değersiz atıklar ise nişasta yönünden zengin olduklarından sıvılaştırılabilmekte ve yakıt olarak kullanılan etanol yapılmak üzere mayalanabilmektedir (AKİB, 2008).

Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) tarafından, taşıdığı ekonomik önem, besin değeri, dünyadaki açlığın ve kırsal yoksulluğun azaltılmasına sağladığı katkı dolayısıyla patates, "Gizli Hazine" olarak tanımlanmış ve 2008 yılı dünya patates yılı olarak ilan edilmiştir.

6.5.1.1. Dünya Patates Üretimi

FAO verilerine göre 2017 yılı itibarıyla dünya patates üretimi 388 milyon tondur. Dünyada patates üretimi yapan ülkeler içinde ilk sırayı Çin almaktadır. Çin'in dünya patates üretiminden aldığı pay yüzde 25,5 olup dünya üretiminin dörtte birini tek başına gerçekleştirmektedir. Bu ülkeyi sırasıyla Hindistan (yüzde 12,5), Rusya (yüzde 7,6), Ukrayna (yüzde 5,7) ve ABD (yüzde 5,2) izlemektedir. Ülkemiz ise dünya üretiminden yüzde 1,2 pay almaktadır. Dünya patates verimi dekara 2 bin 11 kilogramdır. Ülkemizin patates verimi 3 bin 360 kg/da olup dünya ortalamasından yüksektir.

Tablo 128. Dünya Patates Ekilen Alan, Üretim ve Verim

Yıllar	Ekilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
2000	198.956.400	322.775.223	1.622
2005	187.533.260	317.670.67	1.694
2010	186.913.000	332.594.357	1.779
2015	189.138.680	376.577.033	1.991
2016	190.774.800	374.252.074	1.962
2017	193.026.420	388.190.674	2.011

Kaynak: FAO

Dünya patates tüketiminin önemli bir bölümü üretici ülkelerde tüketilmekte ancak çok küçük bir bölümü uluslararası ticarete konu olmaktadır.

6.5.1.2. Türkiye Patates Üretimi

Ülkemizde hemen hemen her ilde patates üretimi yapılmaktadır. 2000 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2 milyon 50 bin dekardan 5 milyon 370 bin ton patates üretimi elde edilmiştir. 2004 yılına geldiğimizde, patates siğili hastalığı nedeniyle uygulanan karantina tedbirleri sonucunda ekim alanlarındaki daralmaya bağlı olarak üretim miktarı düşmüştür. 2004 yılında 1 milyon 776 bin dekar alandan, 4 milyon 770 bin ton ürün elde edilmiştir. 2005 yılında patates ekim alanı 1 milyon 528 bin dekar olup, 4 milyon 60 bin ton ürün alınmıştır. 2000 yılı ile karantina tedbirlerinin uygulandığı 2005 yıllarını kıyasladığımızda, Ülkemizin patates ekim alanları yüzde 25 daralmıştır.

Üreticilerimizin yaşadığı pazarlama sorunları nedeniyle ekim alanlarındaki daralmaya bağlı olarak, 2013 yılında üretim 3 milyon 948 bin tona gerilemiştir. 2014 yılında ise olum-

suz hava koşullarının da etkisi ile üretim, 4 milyon 166 bin ton düzeyinde gerçekleşmiştir. 2013 ve 2014 yılında düşen rekolteye bağlı olarak artan fiyatların etkisi ile 2015 yılında ekim alanlarında artış ile birlikte üretim, 4 milyon 760 bin tona çıkmıştır. 2016 ve 2017 yıllarında ekim alanlarında bir miktar azalma olsa da artan verim nedeniyle üretimde değişiklik yaşanmamıştır. Patates üretimi 2016 yılında 4 milyon 750 bin ton, 2017 yılında 4 milyon 800 bin ton olmuştur. 2018 yılında ise 4 milyon 550 bin ton patates üretilmiştir.

Tablo 129. Türkiye Patates Ekilen Alan, Üretim ve Verim

Yıllar	Ekilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
2000	2.000.000	5.370.000	2.620
2005	1.528.000	4.060.000	2.657
2010	1.388.660	4.513.453	3.251
2011	1.429.849	4.613.071	3.260
2012	1.720.867	4.795.122	2.814
2013	1.250.297	3.948.000	3.160
2014	1.297.032	4.166.000	3.245
2015	1.538.787	4.760.000	3.095
2016	1.448.572	4.750.000	3.283
2017	1.428.835	4.800.000	3.360
2018	1.359.373	4.550.000	3.348

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde üretimin yoğun olarak yapıldığı iller sırasıyla Niğde, Konya, Afyon, Kayseri, İzmir, Nevşehir ve Adana'dır. Bu illerimizi sırasıyla Aksaray, Sivas, Bolu, Bitlis, Erzurum ve Hatay illerimiz takip etmektedir (TÜİK, 2018). Ülkemiz üretiminin yaklaşık yüzde 84,3'ü bu illerimiz tarafından yapılmaktadır. Patates siğili hastalığı nedeniyle karantina tedbirleri kapsamında ekim yasağı getirilmesi ile birlikte üretim Nevşehir, Niğde gibi illerimizden diğer illere kayma göstermiştir. Nitekim Kayseri ilinde üretim geçmiş yıllara nazaran iki katına çıkmış, Konya, Adana, Bitlis gibi illerimizde de üretim artmıştır.

6.5.1.3. Üretimi Etkileyen Faktörler

Birim alandan elde edilen, verimi artıran dolayısıyla üretimi etkileyen en önemli faktörlerden biri de tohumluktur. Genel olarak tohumluğun verime etkisinin yüzde 20-25 civarında olduğu dikkate alındığında, üretimde tohumluk faktörünün önemi açıkça görülmektedir.

Patateste verimi ve üretimi artırmak veya en azından aynı seviyede tutabilmek, sağlıklı bir üretim gerçekleştirebilmek için, her üç yılda bir tohumluğun değiştirilmesi ve virüsten arı tohumluk kullanılması gerekmektedir. Seçilen çeşit ne kadar yüksek verim potansiyeline sahip olursa olsun, tohumluk yumrular sağlıklı ve istenilen özelliklere sahip değilse, hedeflenen verimin elde edilmesi mümkün değildir. Ülkemizde sertifikalı patates tohumluğu ihtiyacı, üretilen yerli çeşitlerin olmaması nedeniyle ithalatla karşılanmaktadır. Bu da öz sermayesi yetersiz olan çiftçilerimiz için maliyeti artırıcı bir unsur olmaktadır.

Ülkemizde patates tohumluğu konusunda tescilli yerli çeşitlerin çok az olması olanların da üretimde hemen hemen hiç kullanılmaması nedeniyle patates tohumluğunun tamamına yakını ithal edilmektedir. Taze patates ithalatımızın büyük kısmının patates to-

humluğu olduğu dikkate alındığında ülke kaynaklarının heba edilmemesi bakımından sertifikalı tohumluk üretimi teşvik edilmeli ve tohumlukların denetimlerinin de tekniğine uygun şekilde yapılması gerekmektedir.

Tohumluk retimi için niversiteler ve araştırma kuruluşları ile işbirliği yapılarak tohumluk üretimi geliştirilmeli, üreticilerimizin ihtiyaç duyduğu patates tohumluğu yurt içinden temin edilmelidir. Ülkemizin tohumda dışa bağımlılıktan kurtulması sağlanmalıdır. Bu amaca yönelik olarak tohumluk kontrollerine gereken önem verilmeli, bu konuda donanımlı laboratuvarlar oluşturulmalıdır. Firmaların getirdiği her çeşidin üretime girmesi önlenmeli, Türkiye’de yetiştirilecek çeşitlerin adaptasyon yeteneği kanıtlanmış olmalıdır.

Ülkemizde patatesteki yemeklik ve tohumluk patates üretimleri ie ie yapılmaktadır. Sağlıklı tohum üretimi için tohumluk ve yemeklik patates üretim bölgelerini birbirinden ayrılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda tohumluk üretim alanları olarak Sivas, Kayseri, Konya, Tokat, Kahramanmaraş, Kütahya, Niğde, Eskişehir, Erzincan ve Erzurum illerinde yaklaşık 207 bin 400 hektar alanın kullanılabileceği tespit edilmiştir (TAGEM, 2013). Son yıllarda konuya yönelik yapılan çalışmalar umut verici olup, yemeklik ve tohumluk patates üretim bölgeleri ayrılmalıdır.

Tohumluk retim alanlarının, temel tohumluk üretim programlarının belirlenmesi, yerli patates çeşitlerinin ışlah edilmesi olmak üzere başlıca üç alt projeden oluşan “lkesel Patates Tohumluk retim Sisteminin Geliştirilmesi Projesi” TÜBİTAK’ın desteği ile Niğde Patates Araştırma İstasyon Müdürlüğü koordinatörlüğünde yürütülmüştür. Proje kapsamında Niğde Patates Araştırma Enstitüsü, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü ve Ege niversitesi’nde doku kültürü laboratuvarları ve seralar kurularak söz konusu kurumlar “Doku Kültürü Yöntemleri Tohumluk Patates retecek Kuruluş” olarak yetkilendirilmiştir (TÜBİTAK, 2010). Projenin en önemli çıktılarından biri de yerli patates tohum adaylarının üretilmesi olmuştur.

Niğde Patates Araştırma İstasyon Müdürlüğü’nde patates ışlah alt yapısı oluşturularak, ülkemize ait yerli çeşitlerin geliştirilmesi kapsamında, 2007-2017 yılları arasında 720 bin adet melez patates tohumu üretilmiştir. eşit geliştirmenin ilk adımı olan melez patates tohumların elde edilmesi ile “Patates Genetik Tabanı” oluşturulmuştur. Melez çeşit adayları seçilmiş ve seleksiyon çalışmaları ile 5 bine yakın milli patatesimiz diyebileceğimiz çeşit adayları geliştirilmiştir. Bu çeşit adayları içerisinden tescil çalışmaları sonucunda Onaran 2015 ve Fatih 1 Nisan 2015 tarihinde ilk yerli patates çeşidimiz olarak tescil edilmiştir. 19 Nisan 2016 tarihinde Nahita, nlenen ve Nam, 14 Nisan 2017 tarihinde ağlı, Leventbey ve Muratbey isminde toplamda 8 adet yerli patates çeşidi tescil edilmiştir (ifti ve Köy Dünyası, Haziran 2018).

Tohumluk ihtiyacımızın ithalata karşılandığı, ödenen döviz nedeniyle ülkemizin uğradığı ekonomik kayıp, gelen tohumların hastalık taşıma riskleri nedeniyle bu proje, tohumluk patates ihtiyacımızın yerli eşitlerimizle karşılanmasına yönelik önemli bir gelişme olarak görülmektedir.

Üretimde tohumluğu yanı sıra kültürel uygulamalar da oldukça önemli olup, patates yetiştiriciliğinde mnavebenin üretim ve verim üzerinde etkisi büyüktür. Özellikle patates

tarımının yoğun olarak yapıldığı yerlerde münavebenin yeterince uygulanmaması yani üst üste uzun yıllar patates dikiminin yapılması neticesinde toprak yorgunluğu, toprak yapısının bozulması, patatese zarar veren hastalık, zararlı ve yabancı ot oranının artması ve buna bağlı olarak meydana gelen ürün kayıpları neticesinde verimde düşüşler meydana gelmektedir. Bu durumda üreticilerin dekara elde edeceği ürün miktarında meydana gelen azalma ile birlikte ürün maliyetlerinde de artışa neden olmaktadır. Bitki Pasaportu Sistemi ve Operatörlerin Kayıt Altına Alınması Hakkında Yönetmelik ile birlikte münavebe süresi üç yıl olarak belirlenmiştir.

Verimli bir üretimin gerçekleştirilmesi bakımından bir diğer unsur da sulamadır. Özellikle patates üretiminin yoğun olarak yapıldığı yerlerde yeraltı su kaynakları kullanılarak elektrikle sulama yapılmaktadır. Maliyetlerin düşürülmesi ve suyun daha verimli kullanılması sağlanmalıdır.

Sulamanın yanında gübrelemenin de doğru yapılması büyük önem taşımaktadır. Patates tarımını dikkate aldığımızda aşırı azotlu gübre kullanımı durumunda ürün maliyeti artmakta, topraktaki diğer besin maddelerinin alımı güçleşmekte, yıkanma sonucu yeraltı sularına karışan azot nedeniyle çevre kirliliği gibi sorunlar ortaya çıkmakta ve yumruların da dayanıklılığı azaldığından depo kayıpları meydana gelmektedir. "Niğde ve Nevşehir Yöresinde Patates Yetiştiriciliğinde Damla Sulama ve Azot Kullanılarak Yapılan Fertigasyon Çalışmaları Projesi"nin sonuçlarına göre patates yetiştiriciliğinde fertigasyon uygulaması ile azotlu gübrenin yüzde 40 oranında azaltılmasının mümkün olacağı ortaya konmuştur. Doğru sulama ve gübreleme tekniklerinin uygulanması halinde minimum girdi ile maksimum faydanın elde edildiği verimli gübreleme yapılması mümkün olacaktır.

Üretimi etkileyen faktörlerden biri de zirai mücadeledir. Hastalık ve zararlılarla yeterli düzeyde mücadele yapılmadığında ürün kayıpları ortaya çıktığı gibi, hastalıklı yumruların depoya taşınması sonucu depo kayıpları daha da fazla olmaktadır. Bu nedenle; etkin bir tarımsal mücadele yapılmalı, kimyasal mücadele ilaçlarının uygun miktarda ve zamanında kullanılmasına dikkat edilmelidir. İlaçlı mücadelenin söz konusu olmadığı virüs hastalıkları için, dayanıklı çeşitler tercih edilmeli, sertifikalı tohumluk kullanılmalı, hijyen kurallarına dikkat edilmelidir.

Üretimde daha çok kimyevi ilaçlar ile kimyevi gübrelerin kullanımının tercih edilmesi nedeniyle tekniğine uygun gübreleme ve ilaçlama konusunda üreticilerimize yeterli eğitim ve yayım hizmeti götürülmelidir. Ayrıca bütün mücadele metotlarının bir uyum içerisinde kullanıldığı entegre mücadele çalışmalarına gereken ağırlık verilerek üreticilerimiz bu konuda da bilgilendirilmelidir.

Doğru bir gübreleme yapılması bakımından toprak analiz laboratuvarları, bölgelerin özellikleri de dikkate alınarak yurt düzeyinde yaygınlaştırılmalı, çiftçilerin gübre uygulamalarını toprak analiz sonuçlarına göre yapmaları sağlanmalıdır. Ayrıca piyasaya arz edilen kimyevi gübrelerin satışını yapan kişilerinde denetlenerek daha sıkı bir kontrol sisteminin getirilmesi üreticilerin yararına olacaktır.

6.5.1.4. Dış Ticaret

Türkiye patates ve patates ürünleri dış ticaret rakamlarına baktığımızda 2017 yılı itibarı-

ıyla patates ve patates ürünleri ithalatı için 33,1 milyon dolar ödenirken, ihracattan elde edilen gelir ise 76,8 milyon dolar olmuştur. İthalat verilerini inceleyecek olursak ülkemizin patates ithalatının büyük bir kısmını tohumluk patates oluşturmaktadır. 2017 yılında 16 bin 225 ton tohumluk patates ithalatı için 10,9 milyon dolar ödenmiştir. Patates ve patates ürünleri ithalatımızda bir diğer önemli ithalat kalemi ise patates nişastasıdır. Mevcut verileri değerlendirdiğimizde Türkiye'nin taze patates ihraç edip, tohumluk patates ve işlenmiş patates ürünleri ithal ettiği görülmektedir. Son yıllarda işlenmiş patates ürünlerinden pişirilmiş ve dondurulmuş patates konservesi ihracatımızda artış yaşanmıştır.

Dünya patates ticaretinin daha çok işlenmiş patates şeklinde yapıldığı ve patates siğili hastalığı nedeniyle taze ürün ihracatımızın gerilemesi de dikkate alındığında var olan üretim potansiyelinin değerlendirilmesi bakımından patatesin sanayiye entegrasyonu sağlanmalı ve işlenmiş patates ihracatına ağırlık verilmelidir.

6.5.1.5. Pazarlama

İç piyasaya sunulan patatesin pazarlaması, 26 Mart 2010 tarih, 27533 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5957 sayılı "Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" hükümlerine göre yapılmaktadır.

6.5.1.5.1. Pazarlama Sorunları

Belirli dönemlerde pazara arz edilen ürün, fiyatlarda o dönem için düşmelere yol açmakta, üretimin pazara arz edilmediği dönemlerde de var olan talebi karşılamayan arz sonucunda da fiyatlar yükselmektedir. Ülkemizde patates talebinin arza göre yıl içerisinde durağan olduğu dikkate alındığında patates fiyatlarını belirleyen unsurun daha çok arz olduğu görülmektedir. Patates üretiminde üretici kararını diğer faktörler yanında en çok bir önceki dönem elde edilen hasılat etkilemekte olup, patateste üretim bir önceki dönem fiyatına göre şekillenmekte bu da üretimdeki dalgalanmaları dolayısıyla pazarlama problemlerini de beraberinde getirmektedir.

Özellikle girdi fiyatlarında yaşanan artışlar nedeniyle maliyetler yükselmekte, bu nedenle diğer ülkelerle rekabet etmekte zorlanan üreticilerimiz, ürün ihracatında da sıkıntı yaşamaktadırlar. Bilindiği üzere, hem iç piyasada fiyat istikrarının sağlanarak üreticinin hak ettiği geliri elde edebilmesi, hem de diğer ülkelerle rekabet edilebilmesi açısından ihracat ideleri son derece önemlidir. Üreticilerimizin ürettikleri patatesi daha kolay pazarlayabilmelerini teminen taze patates için ihracat desteği verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizin patates ihracatında istikrarlı ve düzenli bir pazarı bulunmamaktadır. Özellikle ülkemizde yetiştirilen çeşitlerin dış ülkelerce tercih edilmemesi, ambalaj ve nakliye gibi sorunlar daha çok sofralık çeşitlerin yetiştirilmesi nedeniyle gerçekleştirilen üretim ihracata yönlendirilememektedir. Taze patates ihracatında en önemli pazarımız Irak'tır. Ancak komşu ülkelerde yaşanan karışıklıklar ihracatımızı da olumsuz etkilemektedir. Patates üretiminin ihracata yöneltilmesinde teknik ve politik tedbirler alınmalıdır.

Özellikle yurt dışına pazarlanacak patatesler başta olmak üzere, pazara arz edilecek bütün patateslerde standardizasyona gidilmelidir. Ürünler uygun ambalajlara konulup etiketlenmelidir. Nişasta ve protein oranlarına, yemeklik, cipslik ve pürelük olmalarına göre sınıflandırma yapılmalıdır.

Ülkemizde patates cips, parmak patates, un, dondurulmuş ve konserve olarak işlenirse de gerek maliyetin yüksek oluşu gerek halkın tüketim alışkanlığı nedeniyle patates sanayi gelişme eğilimi içerisinde olsa da yeterince gelişmemiştir. Ülkemizde üretilen patateslerin sadece yaklaşık yüzde 11'lik kısmı sanayide işlenmektedir (TMMOB, 2015). Patateste hem kalite kayıplarını hem ürün kayıplarını önlemek hem de pazarda belli dönemlerde yığılmaları engelleyerek piyasaya daha uzun süre ürün sunmak açısından patatesin sanayiye entegrasyonunu sağlamak suretiyle, patateste üretim ve işleme çeşitliliği sağlanmalıdır. Bu sayede meydana gelebilecek arz dalgalanmalarından canı yanan üretici sayısı azaltılabilir ve milli servetin heba olması önlenebilir.

Ayrıca, ülkemizde patates daha çok adi depo olarak adlandırılan, nem, hava ve ışık kontrolünün yapılamadığı, ambar, kiler, bodrum, kaya mağara ve hatta toprak altı çukurlarında saklanmaktadır. Bunun yanında depolarda hastalık ve zararlıların da etkisiyle yüzde 20'ye yaklaşan oranda kayıplar meydana gelmektedir. Tekniğine uygun depolarda azami yüzde 10'luk bir kayıpla 8-10 ay süreyle, patatesleri uygun fizyolojide ve kalitede saklamak mümkün olabilmektedir. Depolama kapasitesinin yetersizliği bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmakta olup, ürün bir an önce elden çıkarılması zorunlu hale gelmekte, bu da pazarlama periyodunu kısaltarak ürün fiyatlarında üretici aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle hem tohumluk hem de yemeklik ürünlerde depo kayıplarını minimuma indirerek, pazara kaliteli ve devamlı ürün arzı sağlayabilmek için gerekli modern depolar oluşturulmalıdır.

6.5.1.6. Destekleme ve Fiyat

6.5.1.6.1. Destekleme

Ülkemizde ortaya çıkan patates siğili hastalığı nedeniyle karantina tedbirleri kapsamında bulaşık alanlar ile güvenlik kuşağında patates yetiştirilmesi yasaklanmıştır. Patates üretiminden vazgeçen üreticilerin gelir kaybının önlenmesi amacıyla, patates siğili görülen alanlar ile patates siğili için oluşturulan güvenlik kuşağındaki alanlarda, karantina önlemi olarak patates ve solanaceae familyasına ait bitkiler ile toprak parçası taşıyacak yumrulu bitkiler, fide ve fidan gibi üretim materyalleri dışındaki bitkisel ürünleri yetiştiren veya nadas uygulaması yapan Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olan üreticilere destek verilmiştir. Bu kapsamda 2007 yılında 110 TL/da, 2008 yılında verilen miktar 100 TL/da, 2009 yılında 99 TL/da, 2010 yılında ise dekar 110 TL verilmiştir. Münavebe uygulamasının getirilmesi ile birlikte destekleme ödemesi 3 yılda bir yapılmaya başlanmıştır. 2013 ve 2016 yıllarında yılda dekar başına 110 TL destek verilmiştir.

Patates üreticilerine yönelik yapılan desteklemelerden biri de sertifikalı tohum kullanım desteğidir. Sertifikalı tohum kullanımının artırılması amacıyla 2005 yılından itibaren destek vermeye başlanmıştır. 2018 yılında dekar başına 80 TL sertifikalı patates tohumu kullanım desteği verilmiştir.

Tablo 130. Sertifikalı Patates Tohumu Kullanım Desteği

	2005	2006-07	2008	2009-12	2013-15	2016-18
Fiyat (TL/da)	18	20	18	20	40	80

Kaynak: Tarımsal Desteklere İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı

Sertifikalı tohum kullanımının yanı sıra, tohum üretiminin de teşvik edilmesi amacıyla 2009 yılından itibaren sertifikalı patates tohumu üreten firmalara da destek verilmeye başlanmıştır. 2018 yılında kilogram başına 0,10 TL sertifikalı patates tohumu üretim desteği verilmiştir.

Tablo 131. Sertifikalı Patates Tohumu Üretim Desteği

	2009	2010-15	2016-18
Fiyat (TL/kg)	0,099	0,08	0,10

Kaynak: Tarımsal Desteklere İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı

Tarımda verilen gübre, mazot, toprak analizi gibi destekler patates üreticilerine de verilmektedir. 2018 yılı itibarıyla dekara 23,00 TL gübre ve mazot desteği, 40,00 TL'de toprak analizi desteği verilmiştir. Patates üreticilerimizin dolaylı yoldan faydalandığı desteklerden biri de ihracat iadeleridir. Üreticilerimizin pazarlama sorunun yaşadığı dönemlerde ihracatın artırılarak piyasaların bir nebze olsun hareketlenmesinin sağlanması amacıyla zaman zaman ihracat iadesi verilmektedir. 2016 ve 2017 yıllarında 15 Mart-30 Mayıs uygulama döneminde ton başına 50,00 TL ihracat iadesi verilmiştir.

Bunun yanında "Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para-Kredi Ve Koordinasyon Kurulu Tebliği"ne göre, dondurulmuş meyve ve sebze ile meyve ve sebze işleme sanayine dayalı gıda maddeleri kapsamında yer alan işlem görmüş patatesler için ihracat iadesi verilmektedir.

Tablo 132. İhracat İadeleri

Madde Adı	Miktar (Dolar/Ton)			Miktar (Dolar/Ton)			
	2001	2002-06	2007-12	2013-14	2015	2016-17	2018
Konserve patates (20.04-20.05)	65	68	75	135	150	165	185

Kaynak: Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararları

6.5.1.6.2. Fiyat

İç piyasa fiyatların oluşumunda arz faktörü talep faktöründen daha etkili gibi görülmektedir. Nitekim ürünün pazara en çok sunulduğu Ağustos-Eylül aylarında fiyatlar daha düşük seyretmekte olup, fiyat standardından bahsetmek mümkün olmamaktadır.

Patates fiyatlarındaki dalgalanma pazara arz edilen patates miktarına bağlı olduğu kadar, patatesin üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar izlediği pazarlama kanalına da bağlı olmaktadır. Pazarlama kanalının uzunluğu veya ürün çeşitlendirme faaliyetleri, pazarlama hizmetlerinin etkin bir şekilde yapılmaması gibi nedenler, patates fiyatını dolayısıyla pazarlama marjını artırıcı bir rol oynamaktadır. Nitekim ürünün fazla olduğu yıllarda fiyatlar düşerken, ürünün az olduğu yıllarda fiyatlar yükselmektedir. Üretim planlamasının olmaması nedeniyle bir önceki sezonun fiyat durumuna bakarak üretim kararını vermek zorunda kalan üreticiler ise bu durumdan en fazla zarar gören kesim olmaktadır. Bu konuda, eğitim faaliyetlerine gereken önem verilmeli, üretim planlaması yapılmalı, çiftçi nerede ne kadar ürün yetiştireceğini bilmeli, üretim Türkiye'nin ihtiyaçlarına göre planlanmalıdır.

6.5.1.7. Sonuç ve Öneriler

Patates tarımı yapan üreticilerimiz bugün oldukça ciddi pek çok problemle karşı karşıyadır. Üretimde karşılaşılan sorunların giderilebilmesinde en önemli unsurlardan birinin de eğitim olduğu dikkate alındığında, üreticileri bilinçlendirmek amacıyla gerekli eğitim faaliyetlerini yürütmek, üreticilerin ihtiyaç duyduğu teknik desteği vermek amacıyla üreticiden tüketiciye kadar tüm taraftar el birliği ile hareket etmelidir.

Patates üreticisinin fiyat dalgalanmalarından etkilenmemesi ve patates bitkisinin ülkemiz tarımında hak ettiği noktaya gelebilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu amaçla;

- Üretim planlaması yapılmalı; çiftçi nerede ne kadar ürün yetiştireceğini bilmeli, üretim Türkiye'nin ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir.
- Ülkemizde halkın tüketim alışkanlığı nedeniyle patates sanayi yeterince gelişememiştir. Patateste piyasaya daha uzun süre ürün sunmak açısından patatesin sanayiye entegrasyonunu sağlamak suretiyle, patateste üretim ve işleme çeşitliliği sağlanmalı ve milli servetin heba olması önlenmelidir.
- Türkiye patates ve patates ürünleri dış ticaret rakamlarına baktığımızda ülkemizin taze patates ihraç edip daha çok tohumluk patates ile patates nişastası ithal ettiği görülmektedir. Taze patates üretimimizin ancak yüzde 4,2'si ihraç edilebilmektedir. Patates pazarlamasında karşılaşılan sıkıntıların giderilmesi açısından, taze patates için ihracat desteğinin her yıl düzenli olarak verilmesi sağlanmalıdır.
- Ülkemizin patates ihracatında istikrarlı ve düzenli bir pazarı bulunmamaktadır. Özellikle ülkemizde yetiştirilen çeşitlerin dış ülkelere tercih edilmemesi, ambalaj ve nakliye gibi, sorunlar daha çok sofralık çeşitlerin yetiştirilmesi nedeniyle gerçekleştirilen üretim ihracata yönlendirilememektedir.
- Ayrıca komşu ülkelerde yaşanan karışıklıklar da ihracatımızı olumsuz etkilemektedir. Patates üretiminin ihracata yönlendirilmesinde teknik ve politik tedbirler alınmalıdır.
- Patateste pazarlama sorunlarının çözümüne yönelik olarak, üreticilerin örgütlenmesi için gerekli eğitim ve yayım faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.
- Tasnif ve paketleme tesisleri kurulmalı, ihraç edilecek ürünler başta olmak üzere pazara arz edilecek ürünlerde standardizasyon sağlanarak, yemeklik, tohumluk ve sanayi tipi olmak üzere bir sınıflandırma yapılmalıdır.
- Patates tohumluğu konusunda yürütülen çalışmalara ve sertifikalı tohumluk kullanımının desteklenmesine devam edilmelidir.
- Sertifikalı olmadığı halde sertifikalı diyerek yemeklik nitelikteki tohumluk vasfı olmayan patateslerin tohumluk olarak satışı gerekli denetimler yapılarak engellenmelidir.
- Ülkemizde AR-GE çalışmaları finansman ve personel yetersizliğinden istenilen seviyede değildir. AR-GE çalışmalarına yeterli kaynak aktarılmalı ve araştırma sonuçları üreticilere ulaştırılmalıdır.
- Patates üretiminin geleceğinin güvence altına alınması bakımından hastalıkların ırklarının tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Yurt dışında ırklara dayanım gösteren tohum çeşitlerinin ülkemizde görülen ırklara da toleranslı olup olmadığı, ülkemiz koşullarına uygunluğu test edilmeden girişine izin verilmemeli, üreticilerimiz bir riskle daha karşı karşıya bırakılmamalıdır.
- Münavebeye gereken önem verilmelidir.
- Tarımda kullanılan elektrik desteklenmelidir.
- Patateste depo kayıplarını minimuma indirerek, pazara kaliteli ve devamlı ürün arzı sağlayabilmek için gerekli modern depolar oluşturulmalıdır.

Kaynaklar

1. AKİB,2008, "2008 Uluslararası Patates Yılı, Patates: Gizli Hazine", Akdeniz İhracatçı Birlikleri, Araştırma Serisi, 52, 17.11.2008.
2. Çiftçi ve Köy Dünyası, Haziran 2018, "Yerli Patates Çeşitlerinin Geliştirilmesi Ve Patates Yetiştiriciliği, Patates Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Uğur PIRLAK"
3. Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 2014 Yılı Bitki Sağlığı Uygulama Programı.
4. Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 2014 Faaliyet Raporu.
5. Niğde Tarım Master Planı, Niğde Tarım İl Müdürlüğü, Aralık 2002.
6. Niğde Patates Araştırma İstasyon Müdürlüğü, <http://arastirma.tarim.gov.tr/patates>
7. Nevşehir Tarım Master Planı, Nevşehir Tarım İl Müdürlüğü, Nisan 2003.
8. Onaran H., Ünlenen L. A., Nam M., "Patatesin Önemi ve Faydalanma Şekilleri Hakkında Rapor", Patates Araştırma İstasyon Müdürlüğü, Niğde, 25.12.2003.
9. Onaran H., Ünlenen L. A., Doğan A., "Patates Tarımı, Sorunları ve Çözüm Yolları", Patates Araştırma İstasyon Müdürlüğü, Niğde, 2000.
10. TAGEM, 2013, Tarımsal Araştırmalar Ve Politikalar Genel Müdürlüğü 2014 yılı Bütçe Hazırlık Kartları, 2013.
11. TMMOB, 2015, Çalışkan M. E., Söğüt T., Demirel U., Arıoğlu H., "Nişasta ve Şeker Bitkileri Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar", 12-16 Ocak 2015, Ankara.
12. Türkiye İstatistik Kurumu,
13. TÜBİTAK, 2010, "TÜBİTAK Bülten, Sayı 99, Sayfa 5, Mart, 2010"
14. Ulusal Patates Zirvesi Sonuç Bildirgesi, 26 Mart 2005, Nevşehir.
15. www.faostat.fao.org

6.6. Yaş Sebze ve Meyve

Dünya nüfusunun sürekli arttığı, buna karşılık tarım arazilerinin ve temiz su kaynaklarının giderek azaldığı yüzyılımızda, gıda ve suya ulaşmak ülkeler için daha zor olacak ve tarım iki binli yılların en stratejik sektörü olmaya devam edecektir.

Genelde tarım, özelde yaş sebze meyve üretimi, sağlıklı beslenmenin de temini bakımından hayati önem taşımaktadır. Günümüz yaşam koşullarında pek çok hastalığın ortaya çıkması ile birlikte sağlıklı beslenmeye yönelik ürünlerin tüketimi de hız kazanmıştır. Bu açıdan baktığımızda yaş sebze ve meyve yüksek oranda su, yaşam için önem arz eden mineraller, düşük oranda protein, karbonhidrat ve yağ içermeleri nedeniyle sağlıklı beslenmenin önemli bir parçası haline gelmektedir. Ayrıca bünyelerinde antioksidanlar, bitkisel kimyasallar, diyet lifi gibi yararlı bileşenleri içermeleri nedeniyle de kronik hastalıklara karşı koruyucu özellik taşımakta, vücudumuzun zararlı maddelerden temizlenmesini sağlamaktadır. Nitekim yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda sebze ve meyve tüketimi kansere karşı korunmada oldukça etkin bulunmuştur.

Yaş sebze ve meyvenin insan sağlığı ve ülke ekonomisindeki öneminin giderek artması ile talepte ve buna bağlı olarak da üretimde artış görülmektedir. Üretimin doğru yönlendirilmemesi halinde, pazarlama ve değerlendirme sorunu ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde özellikle yaş meyve ve sebzede, patates ve soğanda bu sorun zaman zaman gündeme gelmektedir.

Ülkemizde yaş sebze meyve sektörü için etkin bir pazarlama sistemi ve organizasyonun kurulamamış olması, mevcut sistemin ise araçlar tarafından kontrol ediliyor olması, hem ürün kayıplarına neden olmakta hem de üretici-tüketici niteliğindeki geniş toplum kesimlerinin çıkarlarını olumsuz etkilemektedir. Hasat döneminde çok miktarda ürünün pazara çıkması, depolama olanaklarının yetersizliği, üreticinin içinde bulunduğu finansman olanaklarının yetersizliği, hasat döneminde fiyatların düşmesine ve üreticilerin önemli miktarlarda gelir kaybına uğramasına neden olmaktadır. Ayrıca, tarım işletmelerinin büyük

çoğunluğu ekonomik ölçeklere göre küçük ve çok parçalı araziye sahip, verimli üretim koşulları olmayan işletmeler olması bu yapıyı desteklemektedir.

6.6.1. Dünya Yaş Sebze ve Meyve Üretimi

Dünyadaki duruma baktığımızda FAO 2017 yılı verilerine göre toplam yaş sebze ve meyve üretimi 1 milyar 959 milyon 933 bin 767 tondur. Dünyada toplam yaş sebze ve meyve üretiminin yüzde 63,5'ini sebzeler, yüzde 36,5'ini ise meyveler oluşturmaktadır.

Tablo 133. Dünya Yaş Sebze ve Meyve Üretimi (Ton)

Yıllar	Meyve	Sebze (Kavun, Karpuz Dahil)	Toplam
2000	480.121.874	781.265.423	1.261.387.297
2005	542.984.441	900.712.929	1.443.697.370
2010	622.281.310	1.057.232.053	1.679.513.363
2015	708.419.259	1.199.652.080	1.908.071.339
2016	710.499.292	1.229.506.262	1.940.005.554
2017	715.228.246	1.244.705.521	1.959.933.767

Kaynak: FAO

Dünya meyve üretiminde önde gelen ülkeler sırasıyla Çin (yüzde 36,6), Hindistan (yüzde 12,9), Brezilya (yüzde 5,6), ABD (yüzde 3,7) ve Türkiye (yüzde 3,2)'dir. Ülkemiz dünya meyve üretiminden aldığı yüzde 3,2 pay ile beşinci sırada yer almaktadır.

Dünya sebze üretiminde önde gelen ülkeler ise sırasıyla Çin (yüzde 44,5), Hindistan (yüzde 10,3), ABD (yüzde 2,8) ve Türkiye (yüzde 2,5)'dir. Ülkemiz dünya sebze üretiminden aldığı yüzde 2,5 pay ile dördüncü sırada yer almaktadır. Bu veriler doğrultusunda ülkemizin dünya üretiminde oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

6.6.2. Türkiye Yaş Sebze ve Meyve Üretimi

Ülkemiz sahip olduğu ekolojik yapı ve iklim özellikleri bakımından bazı tropik meyveler dışında birçok meyve türünün yetiştirilmesine elverişli olduğu gibi özellikle yaş sebze ve meyvede önemli bir potansiyele sahiptir.

2017 yılı TÜİK verilerine göre; ülkemizde tarımsal üretim yapılan yaklaşık 23,4 milyon hektar alanın yüzde 3,4'ünü sebze, yüzde 8,9'unu meyve (baharat ve içecek bitkileri dahil), yüzde 1,8'ini bağ, yüzde 3,6'sını zeytin alanları oluşturmaktadır. Tarımsal üretim yapılan alan içerisinde meyve, bağ ve zeytin alanlarının toplam payı ise yüzde 14,3'tür.

Tablo 134. Ülkemizin Toplam Sebze, Meyve Üretim Alanı ve Miktarı (Ton)

Yıllar	Meyve Alanı (Da)	Meyve Üretimi (Ton)	Sebze Alanı (Da)	Sebze Üretimi (Ton)	Toplam Üretim (Ton)
2010	30.110.000	16.385.745	8.020.000	25.997.195	42.382.940
2011	30.910.000	16.993.476	8.100.000	27.547.462	44.540.938
2012	32.010.000	17.862.484	8.270.000	27.820.207	45.682.691
2013	32.320.000	17.995.395	8.080.000	28.448.218	46.443.613
2014	32.430.000	16.876.201	8.040.000	28.569.781	45.445.982
2015	32.840.000	17.525.012	8.080.000	29.552.290	47.077.302
2016	33.290.000	18.693.529	8.040.000	30.226.897	48.920.426
2017	33.480.000	20.580.292	7.980.000	30.825.569	51.405.861
2018	33.810.840	20.494.028	8.206.680	30.032.827	50.526.855

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde yıllar itibarıyla yaş sebze ve meyve üretim durumuna baktığımızda 1995 yılında toplam 32 milyon 693 bin 39 ton olan yaş sebze ve meyve üretimimiz 2000 yılında 38 milyon 59 bin 262 ton olurken, 2018 yılında üretim miktarımız 50 milyon 526 bin 855 tona ulaşmıştır. Toplam yaş sebze ve meyve üretimimizin yüzde 40,6'sını meyve, yüzde 59,4'ünü ise sebze oluşturmaktadır. Son yıllarda yaş meyve sebze üretimimiz artış göstermiştir.

Meyve üretiminde görülen artışta toplu meyvelik alanların artışı etkili olmuştur. Meyve alanlarının genişlemesi ve üretim miktarının artışında, 2005 yılından itibaren sertifikalı fidan desteğinin verilmesi ile birlikte kapama bahçelerin kurulması payı büyüktür. Son yıllara zeytinciliğimizdeki gelişmeler doğrultusunda zeytinlik alanların artışının yanı sıra, elma, kiraz, nar yetiştiriciliği yapılan alanların artışı da meyve alanlarının genişlemesine ve üretim miktarının artmasına neden olmuştur.

Sebze üretim alanlarında çok ciddi bir değişim görülmezken üretim miktarı 30 milyon 32 bin 827 tona ulaşmıştır. Sebzeçilik sektörünün büyümesinde üretimde kullanılan ekipmanlara yönelik sektörün gelişimi, modern seraların kurulması, topraksız tarım tekniklerinin devreye girişi, üretim tekniklerinde modernleşme, ıslah çalışmalarının hızlanması, çeşitlerin iyileştirilmesi, üretici ve tüketicilerin bilinçlenmesi etkili olmuştur. (TMMOB, 2015-1)

Yaş sebze ve meyve üretim durumumuz, ekolojik zenginliğimiz nedeniyle bölgelere göre değişkenlik gösterirken; kullanılan teknolojilere ve budama, sulama, gübreleme gibi kültürel uygulamalara bağlı olarak üretilen yaş sebze ve meyvenin verimliliğinde farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Meyve sebze üretimini etkileyen faktörlerde meydana gelen değişimler üretimi doğrudan etkilemekte, üretimde zaman zaman dalgalanmalara da yol açabilmektedir.

6.6.3. Yaş Sebze ve Meyve Üretimini Etkileyen Faktörler

6.6.3.1. Tohumluk

Bitkisel üretimde verim ve kaliteyi doğrudan etkileyen faktörlerden bir tanesi de tohumluktur. Diğer bitki yetiştirme tekniklerindeki değişmelere fazla bağımlı olmayan ve karmaşık bir nitelik göstermeyen tohum teknolojisi, üretim üzerine olan etkisini oldukça açık, net ve doğrudan göstermektedir.

Dünyada ve ülkemizde ekim alanları giderek daralmaktadır. Ekim alanlarını artırarak üretimi çoğaltmak mümkün gözükmemektedir. Bunun sonucunda üretimi artırmanın tek yolu, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi tüm girdilerin en iyi şekilde kombine edilerek çiftçiye sunulmasıdır. Şüphesiz bu kombinasyondaki en önemli unsur, kaliteli tohumluk kullanımımızdır. Bilindiği gibi, yerli ve melez tohumluğun verim kalite ve üretim artışındaki payı ortalama yüzde 20-30 civarındadır. Hibrit tohumlarda ise bu oran, yüzde yüzün üzerine çıkmaktadır.

Domates, biber, patlıcan, hıyar, kavun, karpuz, kavun, kabak yaygın yetiştirilen sebze türleri olması nedeniyle tohumluk ihtiyacı da bu türlerde daha fazla olmaktadır. Hibrit sebze tohumluğu ihtiyacımız ithalat ile karşılanmaktadır. Sebze tohumluğunda dışa bağımlılığımızın azaltılması amacıyla kamuda ıslah çalışmaları başlatılmış, yerli çeşitler geliştirilmiştir. Sebze tohumluğunda ithalat miktarı giderek azalma gösterse de ödenen döviz miktarında bir azalma olmamıştır. (TMMOB, 2015-2)

Tohumculuk sektörümüzün dışa bağımlılığının azaltılması ve yerli teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından "Türkiye F1 Hibrit Sebze Tohumu Çeşit Geliştirilmesi Projesi" uygulamaya konulmuştur. Proje kapsamında araştırma enstitüleri, üniversite özel sektör firmalarıyla ortak çalışmalar yapılmış, 2004 yılında yüzde 10 olan yerli hibrit sebze tohumluk üretimi 2013 yılı sonunda yüzde 50'lere çıkmıştır. (TAGEM, 2013).

Yerli tohumculuk endüstrisi geliştirilebilir, bu konuda dışa bağımlılık azaltılabilir ve yerli üretim teknolojisi ihtiyaca cevap verebilecek hale getirilebilirse, tohumculuk sektörü ile ilgili verimlilik de artacaktır. Yerli üretimin artırılması halinde, tohum fiyatlarının yüksekliği nedeniyle maliyetleri artan ve rekabet etmekte zorlanan çiftçimizin yanı sıra döviz kaybına uğrayan ülkemiz de önemli kazanımlar elde edecektir.

Bunun için Kamu Araştırma Kuruluşları, Üniversiteler ve tohumculuk kuruluşları arasında sıkı bir diyalog kurularak Kamunun Ar-Ge alt yapısından yararlanılmalıdır. Uzun vadede ise tohumculuk sektörü mutlaka Ar-Ge alt yapısını kurması yönünde özendirilmelidir.

6.6.3.2. Fide-Fidan

Ülkemizde sebze fidesi yetiştiriciliği, geleneksel yöntemlerle, üretici koşullarında yastıklarda, alçak plastik tünellerde üretilen topraksız fideler ile ısıtmasız seralarda yoğun iş gücüne dayalı olarak torba ve saksılarda yapılırken, son yıllarda hazır sebze fidesi üretimi yapan kuruluşların faaliyete geçmesi ile sebze fidesi yetiştiriciliğinde önemli gelişmeler kaydedilmiş, fidecilik başlı başına bir sektör haline gelmiştir.

Ülkemizde hazır fide üreten işletmeler, modern tesislerde gelişmiş teknolojilerle, sağlıklı, virüssüz, el değmeden fide üretimi yapmaktadır. Her geçen yıl yüksek verim ve kaliteli ürün sağlayan bu fideleri kullanan üretici sayısı hızla artmaktadır. Örtü altı sebze yetiştiriciliğinde hazır fide kullanım oranı yüzde 100'e ulaşmıştır. Açıkta sebze yetiştiriciliğinde ise bu oran yaklaşık yüzde 70'tir (TMMOB, 2015-3).

Fideciliğin yanı sıra meyve fidanı üretiminde de önemli ilerlemeler kaydedilmiş, fidancılık da önem taşıyan bir sektör olmuştur. Meyve ağaçlarının çok yıllık bitki türü olması

nedeniyle başta doğru fidanların seçimi olmak üzere, bahçe tesisi üzerinde titizlikle durulması gerekmektedir.

Bu nedenle, meyvecilikte kullanılan fidanların seçimine özen gösterilmeli; kaliteli, bol ürün alabilmek için virüs ve virüs benzeri hastalıklardan arı, anaç-kalem uyuşması iyi, doğru anaç üzerine pazara uygun çeşitlerin aşılandığı, nematod, fungal hastalıklar gibi toprak kökenli patojenlerden arı, sağlıklı fidanlar ile bahçelerin kurulması sağlanmalıdır.

Sertifikalı fidan kullanımı konusunda bilgilendirme ve yönlendirmedeki eksiklikler, fidan satışlarında yeterli kontrolün yapılamaması ve sertifika etiketinin pahalı olması gibi nedenlerle sertifikalı fidan üretimi yetersiz düzeyde kalmıştır. Ancak, 2005 yılından itibaren sertifikalı fide-fidan desteğinin verilmeyle başlanması sevindirici bir gelişme olmuştur.

Yapılan desteklerin amacına ulaşması ve beklenen faydayı sağlaması bakımından, türler ve çeşitler bazında çeşit tavsiye listeleri hakkındaki bilgiler ile bölgelere göre tavsiye edilen çeşitlerin durumu hakkında üreticilerin bilgilendirilmesi, üretimin zamanında ve doğru yönlendirilmesi gerekmektedir. Genellikle tohum fide-fidan temininde üreticiler bayiler ve firmalar tarafından yönlendirilmektedir. Bu yönlendirme sonucunda ekolojik koşullara uygun olmayan çeşitlerin tavsiye edilmesi üreticilerimizin mağduriyetine neden olduğu gibi, çeşit enflasyonuna da yol açmaktadır.

Tohum, fide, fidan tedarikinde karşılaşılan bu sorunların giderilmesi bakımından kuruluşlar arasındaki koordinasyon sağlanarak, denetim, eğitim ve yayım hizmetlerinin daha verimli hale getirilmesi gerekmektedir.

6.6.3.3. Tarımsal İlaç Kullanımı ve Kalıntı Sorunu

Tarımsal üretimde kimyasal mücadele yöntemleri hastalık, zararlı ve yabancı otların neden olduğu ürün kayıplarının önlenmesi amacıyla tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kullanılmaktadır. Bitki koruma ürünleri, tüm dünyada Ar-Ge faaliyetlerine en yüksek payın ayrıldığı sektörler arasında yer almaktadır.

Rusya, AB ve birçok gelişmiş ülkeye ciddi ölçülerde tarım ürünü dış satımımızın sürdüğü günümüzde, sağlığı, çevreyi ve dış ticaretimizi koruyabilmek amacıyla, tarım ilacı kullanımı gelişmiş ülkeler standartlarında, çok bilinçli ve kontrollü yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde hem insan ve çevre sağlığı olumsuz etkilenmekte hem de ürünlerde kalıntı çıktığı zaman ihraç edilen ürünümüz geri gönderilmektedir. Bu durumdan hem üreticilerimiz hem de ülkemiz zarar görmektedir.

Kullanılan kimyasal mücadele ilaçlarının insan sağlığı, çevre ve doğal dengeyi olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle, bu tarım ilaçlarının dikkatli ve en az ilaç kaybına neden olacak şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu nedenle ilaç uygulamalarında amaca uygun ekipman seçimi, seçilen ekipmanın kalibrasyonunun doğru yapılması, birim alana atılan ilaç miktarının gereğinden çok veya az olmaması ilaçlamanın uygun zamanında yapılması ilaçlama maliyetini de azaltacaktır.

Tarladan sofraya gıda güvenliği politikası doğrultusunda, çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, ta-

rımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile güvenilir ürün arzının sağlanması amacıyla İyi Tarım Uygulamaları Yönetmeliği yayımlanmış ve bu yönetmelik hükümleri doğrultusunda üretimler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 2007 yılında 53 bin 607 dekar olan üretim alanı 2017 yılında 6 milyon 247 bin 107 dekara ulaşmıştır.

Örtü Altı Üretimin Kayıt Altına Alınması Hakkında Yönetmelik hükümlerinin yerine getirilmesinin yanı sıra, Bitkisel Üretimde Kullanılan Bitki Koruma Ürünlerinin Kayıtlarının Tutulması ve İzlenmesi Hakkında Yönetmelik hükümlerinin uygulanmaya başlanması ile üreticilere kayıt defteri turuma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca kalıntıyı önlemek, ruhsatlı ilaç kullanımını artırmak, daha az ilaç kullanımını sağlamak amacıyla getirilen yasal düzenlemelerle zirai mücadele ilaçlarının reçeteli satışına başlanmıştır.

Türkiye’de yetiştirilen kültür bitkilerindeki hastalık, zararlı ve yabancı otların mücadelesinde ekonomi, insan sağlığı, çevre, biyolojik çeşitliliğin korunması esas alınarak, sürdürülebilir tarım amaçlarına uygun mücadele yapmak, üreticiye bitki yetiştirme tekniği ve bunun bitki sağlığı ile olan ilişkisini ve Entegre Zirai Mücadelenin önemini benimsetmek, üreticinin kendi tarlası, bağı ve bahçesindeki mücadele faaliyetlerini yönetecek hale getirmek, doğal dengenin korunması ve pestisit kalıntısı bulunmayan temiz ve kaliteli ürün elde etmek amacıyla Entegre ve Kontrollü Ürün Yönetimi Projesi başlatılmıştır. Proje kapsamında Entegre ve Kontrollü Ürün Yönetimi uygulama alanlarına Entegre ve Kontrollü Ürün Yönetimi bayrağı yani mavi bayrak asılmakta, hasat öncesinde ürünlerden alınan numuneler analiz ettirilerek uygun olanlara Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sertifika verilmektedir.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra bitkisel üretimde kimyasal mücadele yerine alternatif mücadele tekniklerinin kullanılmasını teşvik etmek için biyolojik ve biyoteknik mücadelenin desteklenmesi de önemli bir gelişme olmuştur.

Yapılan çalışmaların kalıcılığının sağlanması, sürdürülebilir bir üretimin gerçekleştirilmesi için üreticilerin eğitimine gereken önem verilerek, eğitimin kesintisiz bir şekilde devam etmesinin yanı sıra piyasa denetimlerinin düzenli bir şekilde yapılması sağlanmalı, analiz laboratuvarları sayı ve nitelik bakımından yeterli hale getirilmelidir.

6.6.4. Pazarlama-Dış Ticaret

6.6.4.1. İhracat

Ülkemiz sebze ve meyvede ihracat şansına sahip şanslı ülkelerden birisidir. Toplam yaş sebze ve meyve üretimimizin yüzde 8,9’u ihraç edilmektedir.

Tablo 135. Yıllar İtibarıyla Yaş Sebze ve Meyve İhracatı

Yıllar	Taze Sebze		Taze Meyve		Toplam	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2010	1.044.221	719.086	1.851.580	1.451.170	2.895.802	2.170.256
2011	1.089.378	687.770	2.114.064	1.637.129	3.203.442	2.324.899
2012	1.077.226	644.854	1.936.328	1.522.283	3.013.553	2.167.137
2013	1.242.180	691.839	2.097.802	1.638.827	3.339.982	2.330.666
2014	1.166.584	710.184	2.359.877	1.662.659	3.526.462	2.372.842
2015	963.226	590.701	2.349.110	1.466.835	3.312.336	2.057.536
2016	1.076.900	463.300	2.481.600	1.480.500	3.558.500	1.943.800
2017	1.267.383	563.264	2.687.705	1.642.632	3.955.088	2.205.896
2018	1.308.233	593.287	3.200.280	1.719.186	4.508.513	2.312.473

Kaynak: AKİB

2018 yılı itibarıyla toplam 4 milyon 508 bin 513 tonluk yaş sebze meyve ihracatı karşılığında 2,3 milyar dolar gelir elde edilmiştir. İhracat miktarımızın ürünler bazında dağılımına baktığımızda öne çıkan ürünler sırasıyla mandalina (yüzde 16), limon (yüzde 14), domates (yüzde 12), portakal (yüzde 10), patates (yüzde 6), nar ve elma (yüzde 5), üzüm ve greylift (yüzde 4), biber ve şeftali (yüzde 3), kayısı, kabak ve erik (yüzde 2), hiyar-korışon ve armut (yüzde 1)'dir. (AKİB, 2019)

Yaş sebze meyve ihracatımızın ülkeler bazında dağılımına baktığımızda, en önemli pazarımız Irak ve Rusya'dır. Miktar bazında toplam yaş sebze ve meyve ihracatımızın yüzde 25'i Irak'a, yüzde 23'ü Rusya'ya yapılmaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla Ukrayna (yüzde 7), Suudi Arabistan ve Suriye (yüzde 5), Romanya (yüzde 4), Almanya, Bulgaristan ve Gürcistan (yüzde 3), izlemektedir (AKİB, 2019).

Türkiye'de yaş sebze ve meyve üretimi miktar itibarıyla oldukça önemli olmasına karşın, ihracatın üretime oranı geçmiş yıllara nazaran artış gösterse de var olan üretim potansiyelimiz dikkate alındığında oldukça düşüktür. İhracata konu olan sebze ve meyve çeşitlerinin uluslararası piyasalarda talep edilen çeşitlere uygun olmayışı, üretimden tüketime miktar ve kalite kayıplarının yüksekliği, ürünlerin dış pazardaki rekabet güçlüğü, bu yapının en önemli nedenleri arasındadır. İhracat imkânlarının artırılması bakımından dış pazar talepleri dikkate alınmalıdır.

Dünya pazarından aldığı payı yükseltmesi dolayısıyla ihracatımızın artırılabilmesi bakımından izlenebilirlik, gıda güvenliği ve kalitesini sağlamaya yönelik sistemler devreye sokulmalı, bu kapsamda üretim yapılmalıdır.

Bazı yaş sebze ve meyve ürünlerinde ihracat iadeleri oldukça önem taşımakta olup, ihracat iadelerinin amacına ulaşabilmesi, ihracatçının önünü görebilmesi için, ihracat teşvikleri sezon öncesi açıklanmalı ve yeterli miktarda verilmelidir.

6.6.4.2. İthalat

Ülkemizde muz, Hindistan cevizi, ananas, avokado gibi yetiştiricilik imkânı kısıtlı olan veya yetiştiriciliği mümkün olmayan meyveler ithal edilmektedir. Dâhilde İşleme Rejimi

kapsamında gıda işleme sanayinin ihtiyaç duyduğu çeşitlerin temini ile birlikte sezon dışı talebi karşılamak amacıyla ithalat yapılmaktadır. Zaman zaman da re-export yapmak amacıyla yaş meyve-sebze ithal edildiği görülmektedir (İGEME 2008).

6.6.4.3. Pazarlama Yapısı

Ülkemizde yaş sebze ve meyve pazarlaması 5957 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılmaktadır. 5957 sayılı “Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” 26 Mart 2010 tarihi itibarıyla Resmi Gazetede yayımlanmış, 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

6.6.4.4. Pazarlama Sorunları

Üreticilerimiz, üretimden pazarlamaya kadar pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Üretimde meydana gelen dalgalanmalar ürün fiyatlarını direkt olarak etkilerken ihracatta yaşanan sorunlar da üreticiye yansımaktadır. Dolar kurundaki dalgalanmalar, ihracat iadelerinin açıklanıp açıklanmayacağı, açıklanan ihracat iadelerinin ise dış piyasa fiyatlarıyla rekabet edecek şekilde belirlenmemesi, pazar ve fiyatlarda yaşanan sorunlardan en fazla etkilenen kesim yine üreticilerimiz olmaktadır.

Ülkemizde, küçük hacimlerde üretim yapılması, etkin bir pazarlama organizasyonlarının kurulamamış olması, taşıma ve depolama sistemlerinin yeterince gelişmemiş olması, mevcut sistemin araçlar tarafından kontrol edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu da piyasa aktörlerinin işine yaramakta ve fiyatların bu aktörler tarafından speküle edilmesine zemin oluşturmaktadır. Ayrıca ülkemizde, üreticilerin özellikle pazarlamada örgütlü bir güç haline gelememiş olması, piyasada arzı düzenleyici değil, yalnız tedarikçi rolü üstlenmesi gibi nedenlerle piyasaya müdahale edemediği gibi gelişmelerden olumsuz etkilenmektedir.

Bunun yanı sıra toplama, nakliye, ambalajlama, kanuni kesintiler nedeniyle çiftçiden çıkan ürün üzerine bir masraf eklenmektedir. Özellikle yaş sebze ve meyvede fire oranlarının yüksek olmasının getirdiği risk de yine fiyata yansımaktadır. Bu durum üreticiden tüketiciye kadar bir miktar fiyat farkına yol açacaktır. Ancak bu fark ülkemizde yaşanan sorunlar nedeniyle daha fazla olmaktadır.

Üreticiden tüketiciye olan zincirin kısalması, üreticinin kendi ürettiği üründe söz sahibi olabilmesi, sahip oldukları hakları etkin bir şekilde kullanabilmesi bakımından örgütlenme büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde tarımsal ürünlerin pazarlanması konusunda üreticiler yeterince örgütlü değildir.

Üreticilerimizin hak ettiği geliri elde edebilmeleri bakımından örgütlenmenin taşıdığı önem dikkate alındığında, eğitim ve yayım faaliyetlerine ağırlık verilmeli, üreticiler özellikle pazarlama problemlerini çözmede örgütlenmenin önemi konusunda bilinçlendirilmelidir.

İhracatta düzenli bir pazarlama organizasyonunun olmaması, talep edilen çeşitlerin zamanında, istenen kalite ve miktarda temin edilememesi, iklimsel değişikliklere bağlı olarak üretimde meydana gelen dalgalanmalar ihracatımızı olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuzluklar doğal olarak üreticilerimize de yansımaktadır.

AB'ye yaş meyve sebze ihracatımızda büyük önem taşıyan GLOBALGAP protokolü ile başta sebze ve meyve olmak üzere tarımsal ürünlerde aranan minimum standartların çerçevesi belirlenerek, İyi Tarımsal Uygulamalar sertifikalandırılmış olmaktadır. Büyük hipermarketler tarafından talep edilen bu sertifika, gelecekte AB'ye ürün satışımızın ön koşulu haline gelecektir. Ayrıca dünya ticaretinde kalite ve standartların tarife dışı engeller olarak uygulamaya konduğu da dikkate alındığında, üreticilerimizin ve ihracatçılarımızın bir pazarlama problemi yaşamamaları bakımından protokol hükümlerine uyumun sağlanması gerekmektedir.

Ülkemizin dış pazara daha kolay ürün sunabilmesi bakımından üretimin dış pazarlar talepleri dikkate alınmalı, talep edilen çeşitlerin kaliteli bir şekilde üretilmesi ve bu konuda üreticilerin yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

6.6.5. Sonuç ve Öneriler

Dünya nüfusu giderek artmaktadır. Dünya nüfusundaki hızlı artışla birlikte gıda maddelerine duyulan ihtiyaç da yoğun bir şekilde artmış ve giderek de artmaktadır. Bu bağlamda insanoğlunun var olabilmesi için ihtiyaç duyulan gıda maddelerinin üretildiği tarım sektörünün önemi daha da artmıştır.

Tarım gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkeler için vazgeçilmez bir sektördür. Gelişmiş ülkeler bugün buldukları noktaya tarıma verdikleri önem sayesinde ulaşmışlardır. Genelde tarım, özelden yaş sebze meyve ülkemiz için hayati öneme sahip sektörlerdir.

Sonuç olarak tarım, ekonominin anahtar sektörüdür. Kalkınmanın yolu ise ancak ve ancak üretmekten geçmektedir.

Bu amaca yönelik olarak;

- Üreticilerimizin dünya ülkeleri ile eşit koşullarda rekabet edebilmesi için girdileri daha uygun fiyatla temini ile üretim maliyetlerinin düşürülmesi sağlanmalıdır.
- Ürün ve kalite kayıplarının önüne geçilebilmesi bakımından hasat zamanı ve tekniğine dikkat edilmesinin yanı sıra, ürün arzının daha uzun sürede sağlanması ve üreticinin kayba uğramaması bakımından depolamaya özel önem verilmeli, soğuk hava depolarının sayısı ve kapasitesi artırılmalıdır.
- İhracatın üretime oranı yaklaşık yüzde 8,9'dur. İhracat imkânlarının artırılması bakımından dış pazar talepleri dikkate alınmalı, ihracat iadeleri yeterli miktarda ve düzenli olarak verilmeli, hükümetler arası diyaloga önem verilmelidir.
- İç ve dış pazarlarda ürünlerin rekabet şansını artıran en önemi unsurlardan biri de ambalajdır. Bu nedenle ambalaj malzemelerinde standardizasyon ile ambalaj malzemelerinin uygun fiyata temin edilmesi sağlanmalıdır.
- Diğer girdilerin yanı sıra tohum fiyatlarının da yüksek olması üretim maliyetlerini artırmaktadır. Yerli tohumculuk endüstrisi geliştirilebilir, bu konuda dışa bağımlılık azaltılabilir, yerli üretim teknolojisi ihtiyaca cevap verebilecek hale getirilebilir, tohumculuk sektörü ile ilgili verimlilik de artacaktır.
- Tohumculuk sektörü sürekli dışarıdan tohum ithal etmek yerine yeni çeşit geliştirmek için araştırma ve geliştirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu amaca yönelik olarak başlangıçta Kamu Araştırma Kuruluşları, Üniversiteler ve tohumculuk kuruluşları arasında sıkı bir diyalog kurulmalı, Kamunun Ar-Ge alt yapısından yararlanılması,

uzun vadede ise tohumculuk sektörü mutlaka Ar-Ge alt yapısını kurması yönünde özendirilmelidir.

- Meyvecilikte kaliteli ve bol ürün alabilmek için virüs ve virüs benzeri hastalıklardan arı, anaç-kalem uyuşması iyi, doğru anaç üzerine pazara uygun çeşitlerin aşılandığı, nematod, fungal hastalıklar gibi toprak kökenli patojenlerden arı, adına doğru sağlıklı fidanlar ile bahçelerin kurulması sağlanmalıdır. Üretim bölgelere ve ihtiyaca göre yönlendirilmelidir.
- Genellikle tohum, fide ve fidan temininde üreticiler bayiler ve firmalar tarafından yönlendirilmektedir. Bilgilendirme ve yönlendirmedeki eksiklikler sonucunda ekolojik koşullara uygun olmayan çeşitlerin tavsiye edilmesi üreticilerimizin mağduriyetine neden olduğu gibi, çeşit enflasyonuna da yol açmaktadır.
- Tohum, fide, fidan tedarikinde karşılaşılan bu sorunların giderilmesi bakımından kuruluşlar arasındaki koordinasyon sağlanarak, denetim, eğitim ve yayım hizmetleri daha verimli hale getirilmelidir. Hedeflenen sadece üretim artışı olmamalı, artan üretimin nasıl değerlendirileceği üzerinde de önemle durulmalıdır.
- Kullanılan zirai ilaçlarda dışa bağımlılığımız ve bilinçsiz ilaç kullanımı özellikle ihracatta büyük sorunlara yol açmaktadır. İlaç kalıntısından kaynaklanan sorunların giderilmesi için üreticilerin bilinçlendirilmesi ve gereksiz kullanımlardan kaçınılmasına yönelik yapılan çalışmalara titizlikle devam edilmelidir.
- İhracat imkânlarının artırılabilmesi bakımından izlenebilirlik, gıda güvenliği ve kalitesini sağlamaya yönelik sistemler kapsamında üretim yapılması teşvik edilmelidir.
- Organik tarım ülkemiz için bir avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu avantajdan gereği gibi faydalanılabilmesi bakımından üreticilerimiz organik tarıma yönlendirilmeli, üreticimize ve ülke ekonomisine katkısının artırılması bakımından organik tarıma gereken önem verilmelidir.
- Ülkemizde akredite olmuş yeterli düzeyde rezidü laboratuvarının kurulamamış olması dolayısıyla ürünlerimizin ilaç kalıntı kontrollerinin ihraç ettiğimiz ülkede yapılarak olumsuz sonuçlarla geri dönmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle analiz yapacak laboratuvarlarımız sayı ve nitelik bakımından yeterli hale getirilerek, akredite olmuş laboratuvarlar kurulmalı, mevcut laboratuvarların da akreditasyonu sağlanmalıdır.
- Kalite ve standartlar dış ticaretimizde tarife dışı engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaş sebze meyve ihracat miktarının artırılması için alıcı ülkelerin kalite ve standartlarla ilgili düzenlemeleri yakından takip edilmeli, üreticiler bilgilendirilmelidir.
- Araştırma-Geliştirme çalışmalarına yeterince destek verilmemektedir. Gayri Safi Milli Hasıla'dan AR-GE çalışmalarına ayrılan payın düşük oluşu sektörde faaliyet gösteren kuruluşların altyapı eksikliklerine neden olmaktadır.
- Kendi ürettiği ürünü mevzuatta belirtilen satış limitleri dâhilinde, semt pazarında satan ve vergiden muaf olan üreticilerimize tahsis gerekçe gösterilerek, maliye tarafından vergi mükellefi gibi işlemde bulunulmakta, üreticilerimiz zor durumda bırakılmaktadır. Kanun uygulamaları konusunda taraflar bilgilendirilmeli, üreticilerimiz mağdur edilmemelidir.
- Hal mevzuatı ile birlikte getirilen en önemli düzenlemelerden biri bildirim olup, bildirimler sırasında üreticilerimiz mağdur edilmemelidir.

Kaynaklar

1. AKİB, 2019, " 2017/2018 Ocak-Aralık Dönemi, Yaş Meyve ve Sebze Sektörü Türkiye Geneli Değerlendirme Raporu" Akdeniz İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Yaş Meyve Sebze Sektör Şefliği, MERSİN.
2. Dünya Gıda, OKAY, G., TOPAL, D., EŞİYOK, F., EŞİYOK, D., "Sağlıklı Beslenmemizde Sebze ve Meyvelerin Önemi" Dünya Gıda, Sayı 2008/09, Eylül 2008.
3. Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 2018 Yılı Bitki Sağlığı Uygulama Programı.
4. İGEME, 2008, KOÇ SUBAŞI, D. "Yaş Sebze Meyve", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2008.
5. KAŞKA, N., GÜLERYÜZ, M., KAPLANKIRAN, M., KAFKAS, S., ERGİŞLİ, S., EŞİTKEN, A., ASLANTAŞ, R., AKÇAY, E. " Türkiye Meyveciliğinde Üretim Hedefleri" Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara, 519-594.
6. TAGEM, 2013, Tarımsal Araştırmalar Ve Politikalar Genel Müdürlüğü 2014 yılı Bütçe Hazırlık Kartları, 2013.
7. TMMOB, 2015-1, YANMAZ, R., DUMAN, İ., YARALI, F., DEMİR, K., SARIKAMIŞ, G., SARI, N., BALKAYA, A., KAYMAK, H.Ç., AKAN, S., ÖZALP, R., "Sebze Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar", Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12-16 Ocak 2015, Ankara, 579-605.
8. TMMOB, 2015-2, TÜZEL, Y., GÜL, A., DAŞGAN, H.Y., ÖZTEKİN, G.B., ENGİNDENİZ, S., BOYACI, H.F., "Örtü Altı Yetiştiriciliğinde Değişimler ve Yeni Arayışlar", Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12-16 Ocak 2015, Ankara, 685-578.
9. TMMOB, 2015-3, BALKAYA, A., DUMAN, İ., ENGİZ, M., ERMiŞ, S., ONUS, A.N., ÖZCAN, M., ÇELİKEL, F., DEMİR, İ., KANDEMİR, D., ÖZER, M., "Bahçe Bitkileri Tohumluğu Üretimi ve Kullanımında Değişimler ve Yeni Arayışlar", Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12-16 Ocak 2015, Ankara, 985-1010.
10. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
11. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, "Bitkisel ve Hayvansal Üretimde Hormon ve İlaç Kullanımı", Ankara, 2005.
12. www.akib.org.tr
13. faostat.fao.org
14. www.tarim.gov.tr
15. www.tagem.gov.tr

6.7. Meyveler**6.7.1. Fındık**

Fındığın ülkemiz ve özellikle de Karadeniz Bölgesi ekonomisine sağladığı katkı oldukça önemlidir. Türkiye dışında İtalya, Azerbaycan, İran, ABD, Şili, İspanya ve Gürcistan olmak üzere otuz üç ülkede üretilmektedir.

Türkiye dünyanın en önemli fındık üretici ülkesi olup dünya fındık üretiminin yaklaşık yüzde 67,1'i ülkemiz tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkemizin Karadeniz Bölgesi fındık üretimi bakımından elverişli ekolojik şartlara sahiptir. Ekonomik olarak Giresun, Ordu, Trabzon, Samsun, Zonguldak, Bartın, Düzce, Sinop başta olmak üzere on altı ilde yetiştirilmektedir. Bu illerde fındık üretimi ve ticareti sosyo-ekonomik yapının lokomotifidir.

Dünya fındık üretimi ile ilgili Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine baktığımızda, 1960'lı yıllardaki üretim yaklaşık 230 bin ton civarında iken aradan geçen süre içinde, yüzde 434,7 oranında artarak 1 milyon tonu geçmiştir.

Fındık, ülkemiz tarım sektöründe, ihracatımızda ve döviz girdilerimizde daima ön planda yer almış ve halen tarımsal ürün ihracatımızda da ön sırayı işgal etmekte, hatta bazı seneler birinci sırada yer almaktadır.

Son yıllarda fındık piyasalarında yaşananlar, devlet müdahaleleri, iklimsel kaynaklı rekolte değişimleri fındık üreticisini ve fiyatlarını etkilemiş, üretimden tüketime kadar olan süreçlerde pek çok değişikliğe neden olmuştur.

6.7.1.1. Dünya Fındık Üretim ve Tüketimi

6.7.1.1.1. Dünya Fındık Üretimi

Dünya fındık üretim alanları incelendiğinde, yıllar itibarı ile artış olduğu görülmektedir. Dünya fındık üretim alanları son yıllarda artarak 940 bin hektar alana yaklaşmıştır. Türkiye başta olmak üzere İtalya, Azerbaycan, İran, Gürcistan, ABD, Şili, İspanya ve Gürcistan başta olmak üzere otuz üç ülkede fındık üretimi yapılmaktadır.

Tablo 136. Dünya Fındık Alanları (Ha)

	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye *	702.143	701.141	702.627	705.445	706.667
İtalya	71.459	72.125	72.214	75.050	79.951
Azerbaycan	24.822	25.207	27.322	31.821	35.782
İran	20.416	20.631	37.431	17.899	17.589
ABD	12.141	12.141	13.759	14.973	14.973
Şili	8.712	8.686	8.712	13.109	13.693
Çin	11.500	11.975	12.356	12.922	13.225
İspanya	13.800	13.591	13.301	14.197	12.806
Gürcistan	22.397	19.141	20.066	16.833	12.054
Diğer	25.385	25.972	26.301	27.841	33.051
Toplam	912.775	910.610	934.089	930.090	939.791

Kaynak: FAO, (*) Türkiye rakamları TÜİK

2017 yılı FAO verilerine göre dünya fındık alanlarının yüzde 75,2 gibi büyük bölümünün ülkemizde olduğu görülmektedir. İtalya dünya fındık alanlarından yüzde 8,5'lik pay ile ikinci sırada gelirken, üçüncü olan Azerbaycan yüzde 3,8 pay almaktadır. İran dünya fındık üretim alanlarından yüzde 1,9, ABD yüzde 1,6, Şili yüzde 1,5, İspanya yüzde 1,4 ve Gürcistan yüzde 1,3 oranında pay almaktadır.

Dünya fındık üretimi ile ilgili istatistikler incelendiğinde, her yıl ortalama 800-850 bin ton civarında fındık üretildiği görülmektedir. Bu üretim rakamları içerisinde ülkemiz dünya üretiminin her yıl ortalama yüzde 65-70'ini gerçekleştirilmektedir.

Fındığın periyodisite gösteren bir ürün olması, üretimde dalgalanmalara sebep olmaktadır. Türkiye'nin dünyada en büyük fındık üreticisi olması nedeni ile dünya fındık üretiminde büyük değişimler meydana getirebilmektedir. Türkiye'de fındık rekoltesinin düşük ya da yüksek olduğu yıllarda dünya fındık üretimi de düşmekte ya da artmaktadır. Son yıllarda görülen hastalık ve zararlılar, dünya genelinde etkili olan iklim değişiklikleri üretimi de olumsuz etkileyerek dalgalanmalara sebep olmaktadır.

Tablo 137. Dünya Fındık Üretimi (Ton/Kabuklu)

	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye *	549.000	450.000	646.000	420.000	675.000
İtalya	112.650	75.456	101.643	120.572	131.281
Azerbaycan	31.202	30.039	32.260	33.941	43.000
ABD	40.823	32.659	28.123	34.473	29.030
Çin	23.000	23.608	24.843	26.087	27.044
Gürcistan	39.700	33.800	35.300	29.500	21.400
Şili	9.500	9.479	10.814	16.173	18.325
İran	20.655	10.098	12.723	16.327	15.645
İspanya	15.300	13.542	11.423	15.306	10.487
Diğerleri	27.242	29.213	29.589	31.076	34.966
Toplam	869.072	707.894	932.718	743.455	1.006.178

Kaynak: FAO, *: Türkiye rakamları TÜİK

Türkiye 2017 yılında 1 milyon ton olarak gerçekleşen dünya fındık üretiminin yüzde 67'lik kısmı olan 675 bin tonunu üretmiştir. İtalya ise 131 bin tonluk üretimle yüzde 13, Azerbaycan 43 bin ton üretim ile yüzde 4,2, ABD 29 bin ton üretim ile yüzde 2,8, Çin 27 bin ton üretim ile yüzde 2,7, Gürcistan 21 bin 400 ton üretimle yüzde 2,1, Şili 18 bin 325 tonluk üretim ile yüzde 1,8, İran 15 bin 645 ton üretimle yüzde 1,6 ve İspanya 10 bin 487 ton üretimle yüzde 1 oranında pay almıştır.

2014 yılında görülen don olayı fındık rekoltesini etkilemiş bir önceki yıla oranla yüzde 18 oranında düşüşle 450 bin ton civarında gerçekleşmiştir. 2016 yılında aynı şekilde yaşanan don olayı, aşırı yağış ve yaz döneminde görülen aşırı sıcaklar nedeniyle oluşan külleme hastalığı fındık rekoltesini bir önceki yıla oranla yüzde 34,9 oranında düşüş ile 420 bin ton seviyesinde gerçekleşmesine neden olmuştur.

Dünya Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) 2017 yılı verilerine bakılacak olursa fındık veriminde çok farklı bir tablo ile karşılaşmaktayız. 2017 yılı dünya fındık verim ortalaması 107 kg/da olarak gerçekleşmesine rağmen, dekardan alınan fındık miktarında ilk sırada 246 kg/da ile Ermenistan yer almaktadır. Çin 204 kg/da, Yunanistan 202 kg/da, Fransa 196 kg/da, ABD 193 kg/da, Gürcistan 177 kg/da, İtalya'da 164 kg/da, Şili'de 133 kg/da, Azerbaycan'da 120 kg/da, İran 88 kg/da, İspanya'da 81 kg/da, ülkemiz verimi ise dekara 95 kg/da olarak gerçekleşmiş bu durum dünya fındık veriminin düşük gerçekleşmesine neden olmuştur.

6.7.1.1.2. Dünya Fındık Tüketimi

Kesin rakamlar mevcut olmamakla birlikte dünya fındık tüketiminin 850-900 bin ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Üretilen fındığın yüzde 80'i çikolata ve şekerleme sanayinde kullanılmaktadır.

Dünyada en fazla fındık tüketen ülkeler Avrupa ülkeleridir. Gelir düzeyinin yüksek olduğu bu ülkeler dünya fındık üretiminin yüzde 90'dan fazlasını tüketmektedir. Bu özelliğinden dolayı fındık doğrudan tüketime konu olan bir tarım ürünü olmaktan ziyade sanayi girdisidir.

6.7.1.2. Türkiye Fındık Üretim ve Tüketimi

6.7.1.2.1. Türkiye Fındık Üretimi

Ülkemizde fındık üretimi genel olarak Karadeniz Bölgesinde gerçekleştirilmektedir. TÜİK bitkisel üretim verilerine bakıldığında ülkemizde 35 ilde fındık üretimi yapıldığı görülmektedir. Ancak 2844 sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun çerçevesinde 16 il ve 123 ilçe de fındık üretimine izin verilmiş ve izin verilen bu illerdeki fındık üreticilerinin tarımsal desteklerden yararlanmaları hükme bağlanmıştır.

Ülkemizde fındık tarımı yapılan bölgeler üç gruba ayrılmaktadır.

Birinci Standart Bölge: Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin illerini kapsamaktadır. Bu bölge eski fındık üretim bölgesi olarak nitelemek mümkündür. Bu bölgede dekar başına verim düşük olup yıllık verim dalgalanmaları fazladır.

İkinci Standart Bölge: Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Düzce, Bartın, Sakarya ve Kocaeli illerini kapsamaktadır. Bu bölgede denize paralel yüksek dağlar bulunmadığından fındık alanları iç bölgelere kadar yayılmıştır. Bölge genelinde fındık üretiminin geçmiş 40-50 yıla dayandığından fındık alanlarının çoğunluğunu genç fındık bahçelerinden oluşmaktadır. Bu bölgedeki fındık bahçeleri genellikle teknik esaslara göre kurulması, arazi yapısının daha az meyilli ve toprak kalınlığının derin olması verimin yüksek olmasına neden olmaktadır.

Çerezlik Bölge: Birinci ve ikinci standart bölge illeri dışında diğer illerde yetiştirilen, dış ticarete konu olmayan, üretildikleri il ve çevre illerde çerez olarak tüketilen fındıkların yetiştirildiği illeri kapsamaktadır.

Karadeniz Bölgesi için sosyo-ekonomik yapının temelini oluşturan fındık üretimi, son yıllarda önemli yapısal değişikliklere maruz kalmış, bu değişiklikler sektörü ve üreticilerin gelirini önemli ölçüde etkilemiştir. Büyük bölümü belirli ölçeğin altında olan üretim alanları, fındık yetiştiren üreticilerin köyden kente göç etmeleri nedeniyle fındık üretiminin asli uğraş olmaktan çıkması fındık üretimini ve uygulanacak politikaları etkilemiştir.

Kararname ile izin verilen il ve ilçelerde 1'inci ve 2'nci sınıf tarım arazileri ile yüzde 6'dan daha az eğimli 3'üncü sınıf tarım arazilerinde, fındık bahçesi tesis edilmesine ve yenilenmesine izin verilmeyeceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Kararnamede izin verilen yetiştirme alanlarının dışındaki diğer il ve ilçelerde fındık bahçesi tesisi edilmesi de yasaklanmıştır.

Tablo 138. Fındık Üretimine İzin Verilen İl ve İlçeler

1	Artvin	Arhavi, Borçka, Hopa ve Murgul
2	Bartın	Bütün ilçeler
3	Bolu	Göynük ve Mudurnu
4	Düzce	Merkez, Akçakoca, Cumayeri, Çilimli, Gölyaka, Gümüşova, Kaynaşlı ve Yiğilca
5	Giresun	Merkez, Bulancak, Çanakçı, Dereli, Doğanekent, Espiye, Eynesil, Görele, Güce, Keşap, Piraziz, Tirebolu ve Yağlıdere
6	Gümüşhane	Kürtün
7	Kastamonu	Abana, Bozkurt, Cide, Çatalzeytin, Doğanıyurt ve İnebolu
8	Kocaeli	Kandıra
9	Ordu	Bütün ilçeler
10	Rize	Ardeşen, Fındıklı ve Pazar
11	Sakarya	Adapazarı, Akyazı, Arifiye, Erenler, Ferizli, Geyve, Hendek, Karapürçek Karasu, Kaynarca, Kocaeli, Pamukova, Sapanca, Serdivan, Söğütü ve Taraklı
12	Samsun	Alaşam, Asarcık, Atakum, Ayvacık, Bafra, Canik, Çarşamba, İlkadım, Ondokuzmayıs, Salıpazarı, Tekkeköy, Terme ve Yakakent
13	Sinop	Merkez, Ayancık, Dikmen, Erfelek, Gerze ve Türkeli
14	Tokat	Erbaa
15	Trabzon	Bütün ilçeler
16	Zonguldak	Bütün ilçeler

Kaynak: 2004/7253 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Ülkemizde 707 bin hektar arazide, ortalama 550 bin ton fındık üretimi yapılmaktadır. 2013 yılında 702 bin 143 hektar olan fındık dikim alanları 2018 yılına gelindiğinde 707 bin 132 hektar alana yükselmiştir. Ülkemiz fındık üretimi yıllar içerisinde değişiklik göstermekle beraber 2013-2018 döneminde ortalama 550 bin tona yakın fındık üretimi gerçekleşmiştir. 2014 ve 2016 yıllarında görülen don olayı ve aşırı sıcaklar nedeniyle görülen külleme hastalığı rekolteye düşüşlere neden olmuştur.

Tablo 139. Türkiye Fındık Üretim Alanı, Miktarı ve Verimi

Yıllar	Alan (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
2013	702.143	549.000	78,2
2014	701.141	450.000	64,2
2015	702.627	646.000	91,9
2016	705.445	420.000	59,5
2017	706.667	675.000	95,5
2018	707.132	515.000	72,8

Kaynak: TÜİK

Fındık üretim rakamlarına bakılacak olursa fındığın periyodisite (var-yok yılı olması) gösteren ürün olmasının yanı sıra yıllar içerisinde yaşanan doğal afetler, hastalık ve zararlıların etkileri nedeniyle dalgalı bir üretim seyri olduğu görülmektedir.

2013 yılında 549 bin ton olan fındık üretimi 2014 yılında yaşanan don olayı neticesinde yüzde 18 oranında düşüş ile 450 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında 646 bin tona yükselen fındık rekoltesi, 2016 yılında yine don olayı, aşırı yağış ve yüksek sıcaklık nedeniyle görülen külleme hastalığı sebebiyle yüzde 35 oranında düşüş ile 420 bin ton olarak gerçekleştirmiştir. 2017 yılında hava şartlarının da olumlu gitmesi fındık üretimini yüzde

60,7 oranında artırmış rekolte 675 bin ton seviyelerine yükselmiştir. 2018 yılında üretim 515 bin tona gerilemiştir.

Fındığın yetiştirilmesine en uygun ekolojisi nedeniyle, dünyanın en kaliteli fındığının üretildiği ülkemizde verim maalesef hem dünya ortalaması hem de diğer üretici ülkelere göre oldukça düşüktür.

Tablo 140. Dünya ve Türkiye Fındık Verimi (Kg/da)

Yıllar	Alan (ha)	Üretim (ton)
2013	152,0	78,2
2014	123,1	64,2
2015	123,9	91,9
2016	144,0	59,5
2017	107,0	95,5

Kaynak: FAO, *: Türkiye rakamları TÜİK

Fındıkta ülkemiz veriminin düşük olmasının başlıca sebepleri arasında Doğu Karadeniz bölgesindeki fındık bahçelerinin ekonomik yaşlarını doldurmuş olması, bölge genelinde görülen külleme hastalığı, fındık kokarcası, Amerikan beyaz kelebeği ile kültürel işlemlerin zamanında ve yeterli oranda yapılmaması gelmektedir. Dünya genelinde görülen iklim değişikliklerinin etkileri de son yıllarda ülkemizde daha fazla görülmeye başlamıştır. Aşırı sıcaklar, dengesiz yağışlar fındık verimini olduğu gibi ürün kalitesini de ciddi anlamda etkilemeye başlamıştır.

Ülkemizde 1963 yılından sonra uygulanan devlet destekli taban fiyat uygulamasının cazibesi ve fındıkta izlenen politikalar fındığı diğer tarımsal ürünlerden daha karlı duruma getirmiş ve fındık dikim alanlarının hızla genişlemesine sebep olmuştur. Fındığın ilk yetiştirildiği Giresun, Ordu, Trabzon illerinin dışına çıkarak Samsun, Düzce, Adapazarı, Kocaeli, gibi diğer illere yayılmış, taban arazilerde tarla ve sebze ürünlerinin yerini almış ayrıca orman alanlarına da yayılmıştır. 1995 yılında 538 bin hektar olan dikim alanı 2018 yılında yüzde 31,4 oranında artış ile 707 bin 132 hektara ulaşmıştır.

6.7.1.2.2. Türkiye Fındık Tüketimi

Dünya fındık üretiminde ilk sırada yer alan ülkemiz fındık tüketiminde oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Ülkemizde yılda 90-100 bin ton civarında fındık tüketilmektedir.

Günümüzde üretilen fındığın sadece yüzde 11-12'lik kısmı iç pazarda tüketilmektedir. Antep fıstığı, badem, ceviz ve kestane gibi ikame ürünlerin çok olması, tüketimi artırmaya yönelik çalışmaların yetersizliği, fındığın kullanım alanlarının yaygınlaştırılmaması, halkın alım gücünün yetersizliği gibi birçok faktörler iç fındık tüketiminin artışını olumsuz yönde etkilemektedir.

6.7.1.3. Fındık Ticareti

6.7.1.3.1. Dünya Fındık Ticareti

Dünya fındık ihracatının yüzde 88'i iç fındık olarak gerçekleştirilmektedir. Dünyada yüzde 12 oranında yapılan kabuklu fındık ihracatının önemli bölümünü ise ABD yapmaktadır. Ülkemizin kabuklu fındık ihracatı ise yok denecek kadar azdır.

Dünya fındık ihracatının son dört yıllık ortalaması yaklaşık 574 bin ton kabuklu fındıktır. Bu ihracatın yüzde 86,6'sını Türkiye gerçekleştirmektedir. Dünya fındık üretim ve ihracatının çok önemli bir kısmını Türkiye'nin sağlamasından dolayı ülkemizin iç piyasada uyguladığı politikaların dünya piyasaları ve fiyatlarına etkisi de fazla olmaktadır.

Karadeniz İhracatçı Birliklerinin 2017 yılı verilerinde ülkemizin 269 bin 623 ton fındık ihracatı yaptığı görülmektedir. FAO'nun en son yayınlamış olduğu 2016 yılı verilerine göre ülkemiz dünya fındık ihracatının yüzde 83,7'sini gerçekleştirmiştir. İkinci sırada yer alan Gürcistan yüzde 4,7'sini, İtalya ise yüzde 4,5'ini gerçekleştirerek üçüncü sırada yer almıştır. Bu ülkeleri sırasıyla Azerbaycan, Şili ve Almanya izlemektedir.

Şili son yıllarda artan üretim ve ihracat ile dikkat çekmektedir. Şili 2000'li yıllarda sahip olduğu 1.700 hektar civarındaki fındık alanlarını yüzde 671 oranında arttırarak 2016 yılında 13 bin 109 hektar alana yükselmiştir. Yine 2000'li yıllarda 180 ton olan fındık üretimini yüzde 8.885 arttırarak 16 bin173 ton seviyelerine çıkarmıştır. Şili, 2000-2014 yılları arası 100 ton gibi yok denecek kadar az olan fındık ihracatını artan üretime bağlı olarak, 2015 yılında 1.482 tona, 2016 yılında 6 bin 589 tona yükseltmiştir. Bu yükselişte küresel fındık pazarına hâkim olan birkaç firmanın, Türkiye'ye rakip olabilecek konumdaki ülkelerde fındık üretimini arttırmaya yönelik verdiği destekler etkili olmaktadır. Şili bu ülkelerin başında gelmektedir.

Tablo 141. Dünya Fındık İhracat Miktarı (Kabuklu/Ton)

	2013	2014	2015	2016	Ortalama
Türkiye*	549.315	505.057	480.275	455.112	497.440
Gürcistan	27.726	18.942	18.385	25.337	22.598
İtalya	16.027	18.316	17.873	24.289	19.126
Azerbaycan	10.415	11.838	11.355	13.348	11.739
Şili	57	83	1.482	6.589	2.053
Almanya	4.811	5.613	4.570	5.851	5.211
Diğer	14.999	16.365	15.813	12.945	15.031
Toplam	623.350	576.214	549.753	543.471	573.941

Kaynak: FAO *: Türkiye rakamları KİB

Karadeniz İhracatçı Birlikleri verilerine göre ülkemiz 2017 yılında 269 bin 632 ton fındık ihracatı karşılığında, 1 milyar 866 milyon 877 bin 685 dolar gelir elde etmiştir. 2016 yılında 455 bin ton fındık ihracatına karşılık, 1 milyar 981 milyon 334 dolar gelir elde etmiştir. 2015 yılı fındık ihracatının altın yılı olmuş 480 bin ton ihracat karşılığında, 2 milyar 827 milyon 316 bin dolar gelir elde edilmiştir. 2013-2017 yılları arası ortalama 2 milyar 151 milyon dolarlık ihracat geliri elde edilmiştir.

Tablo 142. Dünya Fındık İhracat Değeri (Bin Dolar)

	2013	2014	2015	2016
Türkiye*	1.767.277	2.314.253	2.827.316	1.981.334
İtalya	113.671	180.258	202.644	232.520
Gürcistan	160.899	179.275	173.075	172.976
Azerbaycan	45.151	67.762	80.322	83.564
Şili	570	663	23.146	79.149
Almanya	39.104	56.601	56.521	55.651
Diğer	95.864	140.802	147.176	111.758
Toplam	2.222.536	2.939.614	3.510.200	2.716.952

Kaynak: FAO, (*) Türkiye rakamları KİB

6.7.1.3.2. Türkiye Fındık Ticareti

Dünya fındık ihracatında ülkemiz ortalama yüzde 85-90'lık dilim ile ilk sırada yer almaktadır. Fındık ihracatımızda AB ülkeleri en önemli yeri tutmakta ve bu ülkelerin toplam fındık ihracatımızdaki payları yıllara göre değişmekle beraber yüzde 80-85 düzeyinde gerçekleşmektedir.

Ülkemiz ekonomisinde önemli bir yeri olan fındık, ihracat geliri ile de ekonomimize önemli katkı sağlamaktadır. 2014/15 ihracat sezonunda ise ihracatımız 217 bin ton/iç karşılığı 435 bin ton kabuklu olarak gerçekleşmiştir. Bu sezonunda 2 milyar 799 milyon 529 dolar döviz girdisi elde edilmiştir. Bu sezon değer olarak Cumhuriyet tarihinin en yüksek fındık geliri elde edilen sezonu olarak değerlendirilmektedir. Bu sezon yaşanan rekoltedeki düşüş ihracat fiyatlarına yansımış ve fındığın kentali 1.287 dolara satılmıştır.

Karadeniz İhracatçı Birlikleri'nin yıllık fındık ihracat verileri incelendiğinde ülkemizin 2017- 2018 sezonunda 286 bin 777 ton iç fındık ihracatı gerçekleştirdiği ve karşılığında 1 milyar 782 milyon dolar gelir elde ettiği görülmektedir. Bu ihracatta miktar bazında ilk sırayı yüzde 24,3'lük pay ile Almanya almakta, bunu yüzde 20 pay ile İtalya, yüzde 6,9'luk pay ile Fransa izlemektedir.

Tablo 143. Sezon İtibarıyla Türkiye Fındık İhracat Verileri (1 Eylül-31 Ağustos)

Sezon	Miktar (Ton/iç)	Değer (Bin Dolar)	Ortalama İhracat Fiyatı (Dolar/Kental-FOB)
2013-14	267.642	1.981.442	740
2014-15	217.427	2.799.529	1.287
2015-16	249.681	2.280.113	913
2016-17	235.769	1.882.254	798
2017-18	286.777	1.782.226	621

Kaynak: KİB

6.7.1.4. Fındık Fiyatları

Ülkemizde fındık fiyatları rekolteye bağlı olarak değişim göstermektedir. Ülkemizde fındık rekoltesinin çeşitli etkilere dalgalı seyri, fındık fiyatlarında da dalgalanmaya neden olmakta dolayısıyla dünya fiyatlarını da etkilemektedir.

2014-2015 sezonunda fındık ihraç fiyatları en yüksek seviyeye ulaşmış, 2015 Haziran ayında en yüksek seviye olan 1.421 Dolar/kental olmuştur. Aynı sezon fındığın kentali ortalama 1.302,25 dolara ihraç edilmiştir. Sonraki yıllar rekoltedeki artışa paralel, fındık ihraç fiyatları düşüşe geçmiş 2017-2018 sezonunda kentali ortalama 612,83 dolardan ihraç edilmiştir.

Tablo 144. Sezon İtibarıyla Standart Fındık Ortalama İhraç Fiyatları (Dolar/Kental-FOB)

Aylar	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Eylül	662	1.042	977	967	646
Ekim	689	1.220	891	953	628
Kasım	711	1.260	944	872	607
Aralık	713	1.300	998	792	611
Ocak	695	1.286	949	742	614
Şubat	717	1.335	905	744	621
Mart	701	1.325	854	729	612
Nisan	724	1.338	838	693	620
Mayıs	743	1.399	835	704	592
Haziran	787	1.421	824	703	568
Temmuz	803	1.383	786	690	614
Ağustos	806	1.318	817	703	621
Ortalama	729,25	1.302,25	884,33	773,66	612,83

Kaynak: KİB

Fındık uzun yıllar devlet adına Fiskobirlik tarafından alınarak piyasa kontrol altına alınmıştır. Tarım Satış Kooperatif ve birliklerinin 2000 yılında çıkarılan 4572 sayılı Kanun ile özerkleşmesine kadar Fiskobirlik piyasada en büyük alıcı ve regülasyon kurumu olarak görevini sürdürmüştür.

Tablo 145. TMO Alımları

Sezon	Miktar (Ton)	Bedel (Bin TL)	Fiyat (TL/Kg)
2006-07	162.490	585.000	3,80 - 4,00
2007-08	95.641	464.000	5,15
2008-09	368.041	1.534.000	4,00 - 5,00
2017-18	136.868	1.305.000	9,00 - 10,00
2018-19	-	-	13,00 - 14,00 - 14,50

Kaynak: TMO

TMO'nun devreye girdiği 2006 yılından sonraki süreçte fındık piyasası ve fındık fiyatları spekülasyondan uzak, teknelci yaklaşıma müdahale vermeyecek şekilde oluşmuş, hem ülkemiz hem de üreticimiz kazanmıştır. 2009 yılında TMO'nun alım görevinin sonlandırılması neticesinde serbest piyasada dalgalanmaları yaşanmış, TMO 24 Nisan 2017 tarihinden itibaren piyasaya müdahil olarak fındık alımına başlamıştır. TMO'nun müdahil kurum olarak fındık alımı yapması piyasada istikrar sağlanması açısından son derece olumlu olmuştur. Bu durum bir müdahale kurumunun piyasada varlığının ne kadar önemli olduğunun en önemli kanıtıdır.

Tablo 146. Serbest Piyasa Fındık Fiyatları

Sezon	TL/Kg
2013-14	4,90 - 11,50
2014-15	9,00 - 20,40
2015-16	7,50 - 14,50
2016-17	8,00 - 15,75
2017-18	7,50 - 12,50
2018-19	12,00 - 13,75

Kaynak: FKB

6.7.1.5. Sonuç ve Öneriler

Fındık ürünü özellikle Doğu Karadeniz Bölgesinin coğrafik özellikleri nedeniyle alternatif tek geçim kaynağını oluşturmaktadır. Fındık piyasasında çok fazla üreticiye karşılık az sayıda alıcının olması, örgütlenme yapısının olmaması, lisanslı depoculuk sisteminin denenmesi ve başarılı olamaması serbest piyasa şartlarının oluşmasına engel olmaktadır.

- Fındık piyasasında tekeli oluşumu engellemek, ürünün hak ettiği fiyattan işlem görmesini sağlamak, üreticiyi korumak adına piyasada bir müdahale kurumu olmalıdır. TMO'nun devreye girdiği 2009 yılından sonraki süreçte fındık piyasası ve fındık fiyatları spekülasyondan uzak, tekeli yaklaşıma müdahale vermeyecek şekilde oluşmuş, hem ülkemiz hem de üreticimiz kazanmıştır. TMO ya da bir başka müdahale kurumunun piyasa içerisinde daimi bulunması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- TMO'ya alım yetkisinin verilmesinin yanı sıra ihracat yetkisi de verilerek dünya fındık piyasasında aktif rol alması sağlanmalıdır
- Fındıkta arz ve fiyat istikrarının sağlanması, üreticilerin piyasadaki rekabet gücünün artması ve depolama sürecindeki olumsuzlukların giderilmesi amacıyla lisanslı depo kurulum ve faaliyetlerine önem verilmelidir. Lisanslı depoculuk faaliyetlerinin yaygınlaşması için, öncelikle kurulum aşamasında halen devam eden depo kurulum teşvik ve devlet destekleri artırılarak devam ettirilmelidir. Ayrıca, depoya ürün veren üreticilere lisanslı depo desteği verilmesi, kira bedelinin belli bir oranının devlet tarafından karşılanması gibi halen uygulamada olan yöntemlerle depoların kullanımını teşvik edilmelidir.
- Fındık üreticisinin maliyet kaynaklı yaşadığı gelir kaybını telafi edici nitelikte olan Alan Bazlı Gelir Desteğinin her yıl ödenmesi yönünde gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Üretimin büyük bölümünün gerçekleştiği Doğu Karadeniz'deki verimin nispeten düşük olması büyük bir problemdir. Bu bölgede yaşayan ve geçimini fındıktan sağlayan ailelerinin sayısı oldukça fazladır. Alan bazlı destekler, fındık fiyatlarının ürün maliyetlerin altında kaldığı yıllarda üretici için can simidi durumdadır.
- Özellikle fındık üreticilerine verilen alan bazlı gelir desteğinin ödeme tarihleri üreticilerin paraya en çok ihtiyacı olduğu yetiştirme dönemi ve hasat döneminde verilmelidir.
- Ülkemiz fındık verimi diğer üretici ülkelerin yanı sıra, dünya ortalamasının da altındadır. Fındıkta ülke verimimizin düşük olmasının başlıca sebepleri budama, gübreleme ve ilaçlama gibi kültürel işlemlerin zamanında yapılamaması, fındık bahçelerinin ekonomik yaşlarını doldurmuş olması, fındığın periyodisite göstermesi, işletmelerin yapısal sorunları ve topraktan kaynaklı sorunlardır. Verimin artırılması

için, ekonomik ömrünü tamamlamış bahçelerin sökülerek yerlerine yeni bahçelerin oluşturulması gerekmektedir.

- Son yıllarda görülen külleme hastalığı ve fındık kokarcası da fındık verimi ve kalitesi üzerinde de etkili olmaktadır. Ülkemizin en önemli ihracat ürünü olan fındığın geleceğinin korunması için acil eylem planı oluşturularak, üretici ile bölgede hastalık ve zararlılarla mücadeleye bir an önce başlanmalıdır.
- Fındıkta üretim potansiyelimizi dış pazarlarda daha iyi değerlendirmek amacıyla, tanıtım çalışmaları artırılmalı ve ihraç edilecek fındık ürünlerinde kalite ve standartan ödün verilmemelidir. AB ülkelerinin yanı sıra, gelir seviyesinin yüksek olduğu uzak doğu ülkelerine fındık ihracatı yapılabilmesi için gerekli araştırmalar yapılmalıdır.
- İhracatı, fındık hammaddesi olarak değil, entegre tesislerde işlenip, ambalajlanması, paketlenmesi, katma değer kazandırıp ondan sonra ihraç edilmesi, ülkemize ilave döviz girdisi sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. TMO
2. TZOB Ziraî ve İktisadî Rapor 2011-2014
3. Karadeniz İhracatçı Birlikleri
4. Ordu Ticaret Borsası
5. Giresun Ticaret Borsası
6. www.tuik.gov.tr
7. www.fiskobirlik.org.tr
8. www.fao.org

6.7.2. Kayısı

Kayısının anavatanı Kuzeydoğu Çin, Orta Asya, İran-Kafkasya ve Anadolu'dur. Dünyanın diğer alanlarına bu bölgelerden yayılmıştır. Kayısı, (*Prunus armeniaca* L.), fazla nemden hoşlanmadığı için Karadeniz Bölgesinin çok nemli olan doğu kısımları ile kış soğukların çok şiddetli olduğu Doğu Anadolu Bölgesinin yüksek yaylaları dışında kalan, hemen her yerde yetiştirilebilmektedir.

Kayısı; kuru, dondurulmuş, konserve, pulp, nektar, konsantre, reçel, marmelat, pestil gibi çok çeşitli ürünlere işlenebilen bir meyvedir. Kayısı çekirdeğinden badem yağı, esans, üretilebildiği gibi yakacak olarak da faydalanılmaktadır.

Kayısı, içerdiği mineral maddeler ve vitaminler bakımından beslenmedeki önemi büyüktür. Kayısı sinir sistemine etki ederek zihinsel faaliyetlerin düzenlenmesinde, stresin azaltılmasında, sinirlerin düzenli çalışmasında, çocuklarda diş ve kemik gelişiminde, mide ve bağırsak sisteminin düzenli çalışmasında, kabızlığın önlenmesinde, kan yapımının artırılmasında oldukça faydalıdır. Kalp kaslarını kuvvetlendirerek daha düzenli çalışmasını sağladığı gibi kansere karşı da koruyucu bir etkiye sahiptir.

6.7.2.1. Dünya Kayısı Üretimi

FAO verilerine göre 2017 yılı itibarıyla dünyada 5 milyon 360 bin 720 dekar alanda kayısı üretimi yapılmakta olup elde edilen kayısı miktarı ise 4 milyon 257 bin 241 tondur.

Tablo 147. Dünya Kayısı Üretim Alan, Miktar ve Verimi

Sezon	Üretim Alanı (da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
2013	5.574.670	4.097.246	734,9
2014	5.538.040	3.343.441	603,7
2015	5.190.690	3.963.404	763,5
2016	5.253.350	3.766.079	716,8
2017	5.360.720	4.257.241	794,1

Kaynak: FAO

FAO 2013-2017 yılları ortalama üretim rakamlarına bakıldığında ülkemiz 985 bin ton ile dünya kayısı üretiminden aldığı yaklaşık yüzde 23'lik payla ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi sırasıyla Özbekistan, İtalya, Cezayir ve İran izlemektedir. Bu ülkelerden Özbekistan'ın kayısı üretimi 532 bin 565 ton ile üretimden aldığı yüzde 12,5'lük payla ikinci sırada gelmektedir.

Dünyada oldukça sınırlı sayıda ülkede kayısı üretimi yapılmakta olup, buna bağlı olarak kuru kayısı üreten ülke sayısı da oldukça azdır. Ülkemizde üretimde meydana gelen dalgalanmalara göre değişmekle birlikte, dünya kuru kayısı üretiminin ilk sırasında gelmektedir.

6.7.2.2. Türkiye Kayısı Üretimi

Ülkemizde hemen her yerde kayısı yetiştirilmekle birlikte, kayısı üretiminde en önemli ilimiz Malatya'dır. Ülke üretimimizin yaklaşık yarısı Malatya ilimiz tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ilimizi Mersin, Kahramanmaraş, Elazığ, Iğdır, Isparta illerimiz izlemektedir. Sofralık kayısı üretimi Mersin, Isparta, Antalya, Adana, Hatay illerimizde yapılırken, Malatya ilimizde üretilen yaş kayısının yüzde 90'ı kurutmalık olarak değerlendirilmekte, kurutulmuş kayısının da yaklaşık yüzde 90-95'i ihraç edilmektedir. Kayısı üretiminde Malatya ilimiz ülkemizin ve dünyanın ilki durumundadır.

Tablo 148. Ülkemizde Kayısı Ağacı Sayısı ve Üretim Miktarı

Yıllar	Meyve Veren Ağaç Sayısı (Adet)	Meyve Vermeyen Ağaç Sayısı (Adet)	Üretim (Ton)
2013	14.453.000	2.521.000	780.000
2014	14.505.000	2.384.000	270.000
2015	15.403.453	2.282.069	680.000
2016	15.585.516	2.283.973	730.000
2017	15.949.383	2.619.121	985.000
2018	-	2.288.410	750.000

Kaynak: TÜİK

Üretimde meydana gelen dalgalanmanın en önemli nedeni ise ilkbahar geç donları olup, üretimde zaman zaman ciddi düşüşlere yol açmaktadır. Özellikle üretimin yoğun olarak yapıldığı Malatya ilimizde bu durum bariz bir şekilde kendini göstermektedir. İklimsel faktörlere bağlı olarak don olayının çok etkili olduğu dönemlerde kayısı rekoltesinde ciddi düşüşler yaşanırken, hava koşullarının iyi olduğu dönemlerde de rekolte artışlar meydana gelebilmektedir. Nitekim kayısı üretimi 2014 yılı Mart ayı sonunda yaşanan don

afeti nedeniyle kayısı üretiminin yarısını karşılayan, Malatya ilimizde yüzde 95'in üzerinde zarar meydana gelmiş üretim 270 bin tona düşmüştür. Üretimdeki bu azalmaya bağlı olarak kuru kayısı üretiminde de büyük düşüş yaşanmış, kuru kayısı rekoltesi 8 bin 210 ton olmuştur.

6.7.2.3. Üretimi Etkileyen Faktörler

Kayısı, erken çiçek açan meyve türleri arasında yer alması nedeniyle ilkbahar geç donlarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu bakımdan üretime başlarken yani bahçe tesis ederken planlamanın çok iyi yapılması gerekmektedir. Don tehlikesinin bulunduğu rutubetli taban araziler ve soğuk havanın biriktiği vadi içlerinde kayısı bahçesi tesis etmemeye gayret gösterilmelidir. Üretimin yoğun olarak yapıldığı yerlerde don kuşakları belirlenmeli, buralara plantasyon kurulmamalıdır.

Bunun yanında üretim planlaması yapılarak, kayısının uygun yerlerde yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Bölgenin ekonomik konumuna, ekolojisine göre çeşitler belirlenmelidir. Hangi bölgelerde sofralık, hangi bölgelerde kurutmalık veya sanayiye uygun çeşitlerin yetiştirileceği tespit edilmelidir.

Ülkemizde fidan üretimi daha çok özel sektör tarafından yapılmakta olup, bununla birlikte kamu kuruluşları tarafından da üretim yapılmaktadır. Ülkemizde kaliteli, ismine doğru üretilmiş sertifikalı fidan üretim konusuna gereken önem verilmelidir. Araştırma enstitüleri ile ziraat fakültelerinin ortaklaşa yürüteceği çalışmalar neticesinde geliştirilen hastalık ve zararlılara dayanıklı, iklim ve toprak koşullarına en iyi uyum sağlayan çeşitler üreticilere tanıtılarak, üreticilerimizin temin etmesi sağlanmalıdır. Çünkü kayısı yetiştiriciliğinde, doğru yerde, doğru üretim materyali ile üretime başlanmasının yanında, kültürel uygulamalarında doğru bir şekilde yapılması büyük önem taşımaktadır. Kayısı ağacı öteki, meyve türlerine göre çok fazla su istemese de sulama topraktaki nem kontrollerine göre yapılmalıdır. Sulamanın yanında gübreleme de yine toprak ve yaprak analizlerine göre yapılmalıdır. Aksi takdirde bilinçsiz ve yanlış yapılan gübreleme sonucunda toprağın fiziksel ve kimyasal yapısı bozulduğu gibi aşırı gübreleme ile kuvvetli büyüme gösteren kayısılarda vejetatif gelişimi fazla olacak, pişkinleşemeyen fidanlarda don riski artacaktır. Diğer taraftan hastalık ve zararlıları ile mücadelede kültürel ve kimyasal programlar titizlikle zamanında yerine getirilmelidir. Gereksiz kimyasalların kullanımından kaçınılmalıdır.

Kaynakların verimli kullanımı, sağlıklı ve güvenilir bir üretimin gerçekleştirilmesi bakımından gerekli eğitim ve yayım faaliyetleri yapılmalıdır.

6.7.2.4. Pazarlama

6.7.2.4.1. Pazarlama Yapısı

Ülkemizde üretilen kayısı, hem taze hem de kurutulmuş olarak pazarlanmaktadır. Taze kayısının pazarlaması, 26 Mart 2010 tarih, 27533 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5957 sayılı "Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" hükümlerine göre yapılmaktadır. Kuru kayısı pazarlamasında ise üreticiden çıkan ürün, tüccarlar, ihracatçılar aracılığıyla alıcılara ulaşmaktadır.

6.7.2.4.2. Pazarlama Sorunları

Kayısıda önemli bir üretici ülke olmamıza karşın pazarlamada karşılaşılan sorunlar gerek üreticilerimizin gerekse ülkemizin bu üründen hak ettiği geliri elde etmesini engellemektedir. Özellikle sınır ticareti yoluyla ülkemize giren kuru kayısı piyasada haksız bir rekabet yaratmaktadır. Ayrıca İran'dan gelen kalitesiz kuru kayısı, ihracatta Türk kayısı imajını olumsuz etkilemekte, kayısı fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle gerek sınır ticareti yolu ile gerekse kaçak yollarla ülkemize kuru kayısı girişi önlenmelidir.

Diğer taraftan ihracat yapan firmaların sayısının çok olması ile ihracatçılar arasındaki rekabet artmakta, bu nedenle ihraç fiyatları düşmekte ve beklenen döviz girdisi sağlanamamaktadır. Buna bağlı olarak üreticinin elde edeceği gelire de mani olunmaktadır.

Kayıların dış etkilerden korunması amacıyla, koruyucu madde olarak kullanılan kü-kürdün zamanla uçmasını önlemek için ambalajlanmaktadır. Kuru kayısı ihracatında ambalajlama tekniği ve ambalajlama şekli önemli bir unsurdur. Günümüzde ürünün kalitesi kadar ambalajlama tekniği ve albenisi de aranan özellikler arasında yer almaktadır.

Türkiye, kuru kayısı ihracatı genellikle dökme olarak adlandırılan 6-12,5 kg'lık kutularla yapılmaktadır. Alıcı ülkeler tarafından küçük paketler haline getirilerek tekrar pazarlanmaktadır. Bu durum Türkiye için büyük katma değer kaybına yol açmaktadır. İhracatın ve ihra-cattan elde edilen gelirin artırılması bakımından ambalajlamaya gereken önem verilmeli, farklı pazarlara göre değişen tüketici tercihleri belirlenerek, dış pazar istekleri yönünde bir üretim yapılmalı, bu amaçla üreticiye eğitim desteği sağlanmalıdır.

Kuru kayısı pazarlamasında ve ihracatında karşılaşılan sorunlardan biri de, aşırı kü-kürtleme nedeniyle kayısıdaki kükürt oranının yüksek çıkmasıdır. Kayısıda kükürt miktarına göre alım yapılmamaktadır. Bununla beraber üreticilerin ürününü satamama endişesi nedeniyle daha uzun süre ürün depolayabilmek için kullanılan kükürt miktarı fazla olabilmekte, bu da ihracatta sorunlara yol açmaktadır. İhracatta sorunların yaşanmaması bakımından kükürt kullanımı konusunda üretici bilinçlendirilmeli, bu amaçla gerekli eğitim faaliyetleri yapılmalıdır.

Taze kayısı ihracatında ürünün niteliğinin muhafaza edilmesi, ürünün yurt içi ve dışı tüketici gruplarına ulaştırılabilmesi için ön soğutma, frigofrik (soğuk zincir) taşımacılığın geliştirilmesi, hava yollarının tercih edilmesi sağlanmalıdır.

Taze kayısı ihracatının artırılması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Taze kayısı ihracatının artması kuru kayısı fiyatlarını da artıracığından üretici gelirlerinin de artmasını sağlayacaktır.

Kayısının piyasadaki yerinin korunması için hem kalite standartlarının yerine getirilmesi hem de ürünün çeşitlendirilmesi gerekir. Ayrıca organik tarım ürünlerine olan talebin gide-rek arttığı günümüz koşullarında, alternatif üretim şekillerine gidilmelidir.

Nitekim dünya ticaretinde gıda güvenliği ve kalitesi gibi unsurların önemi gün geçtikçe artmakta hatta ticaret yapabilmeyen ön koşulu haline gelmektedir. Ülkemizin sahip olduğu potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesi ve ihracat imkânlarının artırılabilmesi için,

İyi Tarım Uygulamaları (GLOBALGAP), HACCP gibi gıda güvenliğini sağlamaya yönelik araçlar ile ISO 9000 gibi hem gıda güvenliği hem de kalite yönetim sistemleri yaygınlaştırılmalı, bu standartlar kapsamında üretim yapılması teşvik edilmelidir. Bu tür gıda güvenliği ve kalitesine yönelik sistemlerin uygulanması, ülkemiz için dış pazarlarda rekabet üstünlüğü yaratacağı gibi dünya pazarından pay alma imkânını da artıracaktır.

6.7.2.5. Dış Ticaret

Dünya kuru kayısı ihracatının yaklaşık yüzde 80'i ülkemiz tarafından yapılmaktadır. Dünya kuru kayısı ihracatında ülkemizin ardından sırasıyla Özbekistan, Afganistan ve İran öne çıkarken, taze kayısı ticaretinde ilk sırada Fransa yer almaktadır. Taze kayısı ihracatında, Fransa'yı İspanya ve Türkiye izlemektedir.

Ülkemizde üretimde meydana gelen dalgalanmalar ihracatımıza da yansımaktadır. Yıllara göre değişmekle birlikte son 5 yıllık verilere göre ortalama kuru kayısı ihracat miktarımız 80 bin 210 ton, ihracat gelirimiz ise 286,7 milyon dolar olmuştur. Yine 5 yıllık verilere göre ortalama taze kayısı ihracat miktarımız 50 bin 697 ton, ihracat gelirimiz ise 35,2 milyon dolar olmuştur.

Tablo 149. Türkiye Taze ve Kuru Kayısı İhracatı

Yıllar	Kuru Kayısı		Taze Kayısı	
	Miktar (Ton)	Değer (Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Dolar)
2005	95.981	179.650.048	9.844	10.111.458
2006	113.845	194.322.522	13.956	11.704.469
2007	105.031	236.020.954	14.897	14.979.290
2008	98.178	313.496.362	22.120	31.986.590
2009	101.244	278.879.978	18.428	20.586.336
2010	92.687	350.597.345	25.817	26.647.508
2011	90.321	360.906.561	28.489	28.936.413
2012	101.550	296.503.953	56.202	41.613.080
2013	112.429	314.133.650	41.543	42.390.717
2014	77.964	345.296.356	26.692	27.419.988
2015	65.267	302.688.692	55.337	39.235.866
2016	78.754	288.793.414	37.166	24.309.503
2017	94.999	266.927.505	63.537	44.192.439
2018	84.081	230.170.633	70.757	41.022.640

Kaynak: TÜİK

2018 yılı kuru kayısı ihracatında Fransa, Hollanda, Almanya, İtalya, İngiltere, İrlanda, en önemli alıcılarımızdır. Taze kayısı ihracatımızda ise en önemli alıcılarımız Fransa, Hollanda, Almanya, İngiltere, Danimarka'dır.

Dünya pazarlarında turfanda kayısı, önemli bir yere sahip olup yüksek gelir getirmektedir. Turfanda kayısı yetiştiriciliği için Akdeniz Bölgemiz önemli avantajlara sahiptir. Ancak bu avantaj gereği gibi değerlendirilememektedir. Bu nedenle turfanda kayısı yetiştiriciliği ile birlikte sofralık kayısı yetiştiriciliğine gereken önem verilerek ihracat imkânları daha da artırılmalıdır.

6.7.2.6. Fiyat

Bilindiği gibi kayısı yetiştiriciliğinde ilkbahar geç donları üretimi etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Üretimde meydana gelen dalgalanmalar fiyatları direkt olarak etkilemektedir. Üretim ve ihraç miktarına bağlı olarak fiyatlar değişebilmektedir. Fiyat dalgalanmalarından en fazla etkilenen kesim üreticilerimiz olmaktadır.

Kayısı Birlik'in kapanması ile birlikte fiyatlar serbest piyasa şartlarına göre oluşmaktadır. Ürünün yoğun olarak piyasaya sürüldüğü dönemlerde fiyat düşerken, üreticinin elinde ürün kalmadığında piyasa fiyatları yükselmektedir. Kuru kayısıda fiyat düşüşünün önlenmesi, gerek üreticilerimizin gerekse ülke ekonomisinin gelir kaybına uğramaması bakımından gerekli tedbirler acilen alınmalıdır. Ürünün bir kısmının taze olarak pazarlanması sağlanmalı, bu amaçla taze kayısı ihracatına destek verilerek kuru kayısıda fiyat düşüşleri önlenmelidir.

6.7.2.7. Sonuç ve Öneriler

Dünya kuru kayısı üretiminin yüzde 70'i ve kuru kayısı ihracatının yüzde 80'i ülkemiz tarafından yapılmaktadır. Kuru kayısı ihracatı elde edilen ortalama 286,7 milyon dolarlık gelir ile ülkemize sağladığı döviz girdisi bakımından stratejik öneme sahiptir.

Kayısı kurutma işlemi doğal olarak ya da kükürtleme ile yapılmaktadır. Kurutma süresini kısaltmak, ürünün altın sarısı olan tabii rengini korumak, muhafaza süresini artırmak, fermantasyon ve böceklenmeyi önlemek amacıyla, kükürtleme işlemi daha çok tercih edilmektedir.

Toplam kuru kayısı üretiminin yüzde 80'inden fazlası kükürtleme yöntemi ile kurutulmaktadır. Kükürtlemede en önemli sorun, nem ve kükürt oranının ayarlanamamasıdır. Yanlış ve fazla kükürtlemeden dolayı ihracatta zaman zaman sorunlar çıkabilmektedir. Kükürt kullanımı konusunda üretici bilinçlendirilmeli, bu amaçla gerekli eğitim faaliyetleri yapılmalıdır.

İhracatta sorun yaşanmaması ve ihracat imkânlarının artırılması bakımından alıcı ülke talepleri doğrultusunda kuru kayısı üretimi yapılması sağlanmalıdır.

İhracattan elde edilen gelirin artırılması bakımından ambalajlamaya gereken önem verilmelidir.

Farklı pazarlara göre değişen tüketici tercihleri belirlenerek, dış pazar istekleri yönünde bir üretim yapılmalıdır.

Üreticiye eğitim desteği sağlanmalıdır.

Depolama koşulları iyileştirilmelidir.

Markalaşma konusunda büyük bir eksiklik söz konusudur. Bugün kuru kayısı denince akla bir marka gelmemektedir. Markalaşmaya gereken önem verilmelidir.

Turfanda kayısı yetiştiriciliği için Akdeniz Bölgemiz önemli avantajlara sahiptir. Ancak

bu avantajı gereği gibi değerlendirememektedir. Bu nedenle turfanda kayısı yetiştiriciliği ile birlikte sofralık kayısı yetiştiriciliğine gereken önem verilerek ihracat imkânları artırılmaktadır.

İlkbahar geç donları kayısı üretimini olumsuz etkileyen faktörlerden biri olup, üretimde önemli kayıplara yol açmaktadır. Dondan korunma yöntemleri konusunda, çiftçilerin bilinçlendirilmesi sağlanmalı, üreticilerimizin dondan korunmada modern tarım tekniklerini kullanabilmelidir.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında yer alan tarımsal üretime yönelik sabit yatırımlar içerisinde rüzgar pervaneleri de dâhil edilmelidir.

Tarım Sigortalarından beklenen faydanın sağlanması bakımından sigortanın önemi konusunda üretici bilgilendirilmelidir.

Üretim planlaması yapılarak, kayısının uygun yer ve ekolojiye göre çeşitler belirlenmelidir.

Hangi bölgelerde sofralık, hangi bölgelerde kurutmalık veya sanayiye uygun çeşitlerin yetiştirileceği tespit edilmelidir.

Araştırma-yayım-üretici koordinasyonu daha etkin bir hale getirilmeli araştırma sonuçlarının Ziraat Odalarımız kanalı ile üreticilerimize aktarılması sağlanmalıdır.

İç tüketim yetersizdir. Ülke insanımızın yeterli ve dengeli beslenmesi, piyasa dengelerinin sağlanması bakımından gerekli tanıtım faaliyetleri yapılarak gerek kuru, gerekse taze kayısı iç tüketim miktarı artırılmalıdır.

Ürün çeşitlemesine gidilerek, gıda sanayicilerimizin bu ürüne ilgi göstermesi ve bu ürüne yatırım yapması sağlanmalıdır.

Ülkemizin dış pazarlardaki rekabet üstünlüğünü sağlayarak, dünya pazarından aldığı payın yükseltmesi, ihracat imkânlarının artırılması, gıda güvenliği ve kalitesini sağlamaya yönelik sistemlerin devreye sokulması, bu kapsamda üretim yapılması teşvik edilmelidir.

Kaynaklar

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bitkisel Üretim ÖİK Komisyonu, Meyvecilik Alt Komisyonu Raporu, DPT, 2000.
2. ÇATI, YILDIZ, 2007. ÇATI, K., YILDIZ, S., "Türkiye'de Kuru Kayısı Üretim ve Pazarlama Problemleri ve Çözüm Önerileri", İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:21, Sayı: 1, 21 Ocak 2007.
3. EİB, 2014., Ege Kuru Meyve ve Mamulleri İhracatçıları Birliği, 2013/14 Sezonu Çalışma Raporu ve Faaliyet Planı, İzmir, Nisan 2014.
4. Ekonomi Bakanlığı, Kuru Kayısı Sektör Raporu, www.ekonomi.gov.tr
5. FKA, 2010, ÜNAL, M. R., "Kayısı Araştırma Raporu", T.C. Fırat Kalkınma Ajansı, Malatya, Eylül, 2010.
6. GÜLCAN, R., MISIRLI, A., ERYÜCE, N., SAĞLAM, H., DEMİR, T., "Kayısı Yetiştiriciliği", TÜBİTAK, Türkiye Tarımsal Araştırma Projesi Yayınları, İzmir, 2001.
7. GÜNDÜZ, M., "DTÖ Anlaşmaları Çerçevesinde Dünya Ticaretini Yönlendiren Gelişmeler ve Türk Gıda Sanayi", T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2003.
8. İstanbul Kuru meyve ve Mamulleri İhracatçıları Birliği, 01.07.104/496 tarihli sirküler.
9. KARAHOCAGİL, P., "Kuru Kayısı", Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Sayı 3, Haziran 2003.
10. KOÇAL, H., "Türkiye'de Kayısı Tarımı", Eğridir Bahçe Online Tarımsal Bilgi-Magazin Dergisi, Eğridir

- Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü, Sayı 7, şubat 2004.
 11. Malatya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Brifing Dosyası, Mayıs 2014.
 12. Malatya Tarım Master Planı, Malatya Tarım İl Müdürlüğü, Mart 2003.
 13. Özbek, S., "Özel Meyvecilik", Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. No 128, Adana, 1978.
 14. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tüik.gov.tr
 15. www.tarim.gov.tr
 16. faostat.fao.org
 17. www.malatyatb.tobb.org.tr
 18. www.malatya.tarim.gov.tr
 19. www.fka.org.tr
 20. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 2011-2014

6.7.3. Zeytin ve Zeytinyağı

Oleacea familyası, Olea cinsinin bir türü olan zeytinin (*Olea europaea* L.) anavatanı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni de içine alan Yukarı Mezopotamya ve Güney Ön Asya'dır. Zeytinin dünyaya yayılışı üç yoldan olmuştur. Birincisi Mısır üzerinden Tunus ve Fas, ikincisi Anadolu boyunca Ege adaları, Yunanistan, İtalya ve İspanya, üçüncüsü ise İran üzerinden Pakistan ve Çin'dir. İlk kültüre alınışı ve ıslahı ise Sâmiler tarafından olmuştur. Arkeolojik çalışmalar, zeytin yetiştiriciliğinin M.Ö 4.000'li yıllara kadar dayandığını göstermektedirler. İlk Grek ve Roma yazıtlarında zeytinin barış ve birlikteliğin ebedi simgesi olduğuna değinilmiştir. Kuran, İncil ve Tevrat'taki sayısız bölümde zeytine yer verilmiştir. Tarihi gelişimi içinde birçok efsaneye kaynak olan zeytin, eski uygarlıkların yazıtları ve kutsal kitaplarda yer almıştır.

Kökleri tarihe dayanan ve kutsal kitaplarda yerini bulan zeytinin sıkılması ile elde edilen zeytinyağının içerdiği antioksidanlar, karotenoidler, fenolik bileşikler ve vitaminler bakımından beslenme ve sağlık üzerindeki önemi büyüktür. Zeytinyağının bu özelliği, temel içeriği olan tekli doymamış yağ asidi olan oleik asitle ilişkilendirilmektedir. Zeytinyağının, içerdiği bileşikler nedeniyle hücre zarı akışkanlığı, lipid peroksidasyonu, yaşlanmaya neden olan serbest radikalleri bağlayıcı özelliği ile oksidasyonu engelleyerek kötü kolesterolü azalttığı ve iyi kolesterolü artırdığı bilimsel çalışmalarla da kanıtlanmıştır. Ayrıca, doymamış yağ asitlerinin özellikle meme, kalın bağırsak ve prostat kanserlerinde görülen azalmayla ilişkili olduğu da yapılan çalışmalarda belirtilmektedir. Günümüzde, beslenme biçimi ve kötü huylu tümörlerin gelişimi arasında bir ilişki bulunduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim İspanya, Yunanistan ve İtalya gibi temel yağ kaynağı olarak zeytinyağının kullanıldığı ülkelerde, kuzey Avrupa ülkelerine oranla kanser sıklığı daha düşük oranlardadır.

Yağlardan alınan enerjinin günlük kalori ihtiyacının yüzde 30'unu aşmaması ve bunun da yüzde 60-70'inin zeytinyağından sağlanacak şekilde beslenilmesi önerilmektedir.

Ölmez bir ağaç olarak adlandırılan zeytin, ülkemizde geniş bir sahayı kaplamaktadır. Ülkemizde yaklaşık 23,4 milyon hektarlık tarım alanının yüzde 3,6'sı zeytinliklerden oluşmaktadır. Yağlık ve sofralık olarak yararlanan zeytin, hem yüksek besin değerine sahip olması hem de iç ve dış ticaretimize konu olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

6.7.3.1. Dünyada Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi

Dünya'da zeytin yetiştiriciliği yapılan alanın yaklaşık yüzde 90'ı ülkemizin de içinde bulunduğu Akdeniz havzasındaki ülkelerdir. Dünyada yaklaşık, 108 milyon dekar alanda zeytin yetiştirilmektedir. Zeytinin periyodiste gösteren bir tür olması, olumsuz hava

koşullarının üretimi etkilemesi ile birlikte üretimde dalgalanmalar meydana gelmektedir. Dünya üretiminde önde gelen ülkelerden İtalya ve İspanya'da olumsuz hava koşulları ve hastalıkların etkisi ile artan üretim alanına rağmen dünya üretimi 20,8 milyon ton olmuştur. 2017 yılı FAO verilerine göre dünya zeytin üretiminde önde gelen ülkeler sırasıyla İspanya, Yunanistan, İtalya, Türkiye'dir. Bu ülkeleri Fas, Mısır, Tunus ve Suriye izlemektedir. Ülkelerin zeytin rekoltesindeki değişim, ülke sıralamalarını da değiştirebilmektedir.

Tablo 150. Dünyada Zeytin Üretilen Alan, Üretim ve Verimleri

Yıllar	Üretim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
2000	83.517.780	15.654.217	187
2005	91.880.910	15.965.113	174
2010	98.995.570	20.422.207	206
2015	101.411.260	20.595.045	203
2016	106.046.580	20.344.597	192
2017	108.045.170	20.872.788	193

Kaynak: FAO

Dünya zeytin üretiminde öne çıkan ülkeler aynı zamanda önemli zeytinyağı üreticisi ülkelerdir. Yıllar itibarıyla ortalama dünya zeytinyağı üretimi 2,9 milyon tondur.

Tablo 151. Dünya Zeytinyağı Üretimi (Bin Ton)

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18*	2018/19**
AB	2.395,2	1.461,7	2.482,5	1.434,5	2.324,4	1.752,0	2.186,0	2.219,2
Tunus	182	220	70	340	140	100	280	120
Suriye	198	175	180	105	110	110	100	100
Fas	120	100	130	120	130	110	140	200
Cezayir	39,5	66	44	69,5	82	63	82,5	76,5
Türkiye	191	195	135	160	150	178	263	183
Diğer	195,1	183,8	210,5	229	240,1	248,5	262,5	232,3
Toplam	3.321	2.401,5	3.252	2.458	3.176,5	2.561,5	3.314,0	3.131,0

Kaynak: IOOC, *: Tahmin, **: Öngörü

6.7.3.2. Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi

Ülkemiz bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu Akdeniz iklimi özellikleri nedeniyle İspanya, İtalya, Tunus ve Yunanistan gibi diğer Akdeniz ülkeleriyle birlikte dünyanın önde gelen zeytin ve zeytinyağı üreticilerindedir.

Bugün ülkemizde Ege, Marmara, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde zeytin yetiştirilmekle birlikte üretimin önemli bir bölümü Ege Bölgesi'nde yapılmaktadır. Aydın, İzmir, Muğla, Manisa, Balıkesir, Mersin, Hatay, Çanakkale, Antalya ve Bursa önde gelen illerimizdir. Bursa ilimizde üretilen zeytinin tamamı sofralıktır. Mersin ve Manisa ilerimizde de sofralık zeytin üretimi ağırlıktadır. Aydın, İzmir, Muğla, Balıkesir, Çanakkale ve Hatay illerimizde gerçekleştirilen zeytin üretiminin yüzde 75'inden fazlası yağlıktır.

Tablo 152. Ülkemizin Zeytin Ağaç Sayısı ve Üretimi

Yıllar	Ağaç Sayısı (Bin Adet)		Toplam Zeytin Üretimi (Ton)	Sofralık Zeytin Üretimi (Ton)	Dağılım (%)	Yağlık Zeytin Üretimi (Ton)	Dağılım (%)
	Meyve Veren	Meyve Vermeyen					
2010	111.398	45.758	1.415.000	375.000	26,5	1.040.000	73,5
2011	117.941	37.486	1.750.000	550.000	31,4	1.200.000	68,6
2012	120.820	37.084	1.820.000	480.000	26,4	1.340.000	73,6
2013	129.161	37.869	1.676.000	390.000	23,3	1.286.000	76,7
2014	140.712	28.285	1.768.000	438.000	24,8	1.330.000	75,2
2015	144.760	27.232	1.700.000	400.000	23,5	1.300.000	76,5
2016	147.430	26.355	1.730.000	430.000	24,9	1.300.000	75,1
2017	148.263	26.331	2.100.000	460.000	21,9	1.640.000	78,1
2018	151.069	26.775	1.500.467	426.995	28,5	1.073.472	71,5

Kaynak: TÜİK

TÜİK verilerine göre ülkemizde yaklaşık 148 milyon meyve veren, 26,3 milyon meyve vermeyen olmak üzere toplam 174,6 milyon zeytin ağacı mevcuttur. 2017 yılı itibarıyla 460 bin tonu sofralık, 1 milyon 640 bin tonu yağlık olmak üzere toplam 2 milyon 100 bin ton üretim gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında zeytin üretimimiz ilk kez 2 milyon tonu aşmıştır.

Son yıllarda yeni zeytin fidanlarının dikimi ve üreticinin zeytin üretimine özendirilmesiyle birlikte ağaç sayımız artmış, var ve yok yılları arasındaki fark azalarak üretimde artış meydana gelmiştir. 2018 yılında ise olumsuz hava koşulları, halkalı leke ve zeytin sineği nedeniyle üretim 1 milyon 500 bin 467 ton olmuştur. Toplam zeytin üretiminin yıllar itibarıyla ortalama yüzde 25'inin sofralığa, yüzde 75'inin de yağlığa ayrıldığı görülmektedir.

Zeytin üretim rakamlarına bakıldığında yıllara göre artış ve azalışlar görülmektedir. Bu durum zeytin ağacının periyodiste gösteren bir tür olması nedeniyle bir yıl yüksek bir yıl düşük ürün alınmasından kaynaklanmaktadır. İklim koşullarının yanı sıra kültürel uygulamalar da rekolte üzerinde etkili olmaktadır. Ülkemiz zeytin yetiştiriciliğinde karşılaşılan sorunların başında, kültürel uygulamalardaki yetersizlik gelmektedir. Diğer meyve türlerine göre sulama, gübreleme çok az yapılmakta; budamaya ihtiyaç gösteren bir tür olmasına karşın yine budama da çok az yapılmaktadır. Zeytin sineği yüzünden yüzde 100'e yakın meyve dökümleri meydana gelebilmektedir. Bunların yanında hasatta mekanizasyona gidilememesi ve sırıkla hasadın yapılması bir yıl sonra ürün verecek olan sürgünlerin zarar görmesine neden olmaktadır. Bütün bu faktörler hem birim alandan alınan verimin düşmesine hem de var yılı ile yok yılı arasındaki farkın iyice artmasına neden olmaktadır.

Ancak son yıllarda yeni oluşturulan zeytinliklerde kültürel uygulamaların (budama, sulama, zirai mücadele, gübreleme vs) daha itinalı yerine getirilmesi, makinalı hasadın yaygınlaşmaya başlaması periyodistenin şiddetini azaltırken, yeni dikilen zeytin fidanlarının meyve vermeye başlaması ile birlikte var yılı ve yok yılı arasındaki fark biraz daha azalmıştır.

Yer seçiminden fidan seçimine, yetiştiricilikte uygulanan kültürel tedbirlere kadar üretimin her safhasındaki uygulamalara bağlı olarak elde edilen ürün de şekillenmektedir. Yetiştiriciliğe başlarken özellikle fidan seçimi konusunda büyük titizlik gösterilmelidir. Fi-

danlar, değerlendirme şekli yanında, ekolojik istekleri ve adaptasyon yetenekleri dikkate alınarak temin edilmelidir.

Sertifikalı fidan kullanımının taşıdığı önem dikkate alındığında, araştırma enstitüleri ile ziraat fakültelerinin ortaklaşa yürüteceği çalışmalar sonucunda geliştirilen hastalık ve zararlılara dayanıklı, iklim ve toprak koşullarına en iyi uyum sağlayan çeşitler üreticilere tanıtılmalı ve üreticilerimizin bu fidanları temin etmesi sağlanmalıdır.

Verimli ve kaliteli bir üretimin gerçekleşmesi bakımından gerek üretim gerekse işlemede modernizasyona gidilmeli, üretim doğru yönlendirilmelidir. Tekniğine uygun üretim konusunda gerekli eğitim ve yayım faaliyetleri ile üreticilerimiz bilinçlendirilmelidir.

Üreticilerimizin bin bir emekle ürettiği ürünün kalite ve değer kaybına uğramaması bakımından tekniğine uygun üretimin yanı sıra hasat, işleme ve depolama da ayrı bir önem taşımaktadır. Zeytinlerin uygun olmayan koşullarda toplanması, depolanması ve zeytinyağı üretim aşamasında ısıtma, aşırı güç uygulanması gibi etkenler kalitenin düşmesine, asit ve peroksit değerinin yükselmesine neden olmaktadır. Düzgün toplanmamış, ezilmiş, bekletilmiş, geç toplanmış zeytinden elde edilen yağların kullanılabilirliği için rafine edilmeleri gerekmektedir. Rafinasyon işleminden geçmiş yağların kullanılabilmesi için bir miktar naturel yağ ile karıştırılmaları gerekmektedir.

Kaliteli naturel zeytinyağının üretiminin artması, elde edilen ürünün en iyi şekilde değerlendirilebilmesi bakımından hasatta gereken titizlik gösterilmeli, ürün bekletilmeden işlenmeli ve uygun koşullarda depolanmalıdır.

Ülkemiz zeytinciliği büyük bir gelişim içerisinde. Zeytin üretimindeki olumlu gelişmelere paralel olarak son yıllarda zeytin sıkma tesislerinin modernleşmesi, kapasitelerinin artması ve modern rafine zeytinyağı işleme tesislerinin devreye girmesi ile zeytinyağı üretimi ve kalitesinde ilerleme kaydedilse de kalite konusu üzerinde daha fazla durulması gerekmektedir.

6.7.3.3. Tüketim

Zeytinyağı, öncelikle hiçbir kimyasal işleme tabi tutulmadan yenilebilen tek bitkisel yağ olup, adeta bir meyve suyu olması, ayrıca özelliğinden kaynaklanan doğal ve içeriğinde bulunan birçok vitamin ve koruyucu maddeleri nedeniyle sağlıklı beslenmede çok çok önemlidir. Sağlık üzerindeki olumlu etkilerinin uzmanlar tarafından da dile getirilmesiyle gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde zeytinyağı tüketimi giderek artmaktadır.

Ülkemizde de geçmiş yıllara nazaran kişi başına tüketim 1 litre seviyesinden 1,5-2 litreye seviyesine çıksa da yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Ulusal Zeytinyağı Konseyi üyesi diğer ülkelerde ortalama 9 litre civarındadır. Zeytinyağı üreticisi ülkeler arasında en az zeytinyağı yine Türkiye'de tüketilmektedir. Nitekim kişi başına zeytinyağı tüketimi Yunanistan'da 12 litre, İtalya ve İspanya'da 10 litre, Tunus, Portekiz, Lübnan ve Suriye'de 6 litre düzeyindedir (TB, 2015-2017).

Dünyada ve ülkemizde insan sağlığına yönelik önemi her geçen gün biraz daha artan zeytinyağının tüketimini artırmak amacıyla yapılan çalışmalar olumlu sonuçlar vermektedir. Buna rağmen bu ürünün pahalı bir gıda maddesi olması, ülkemizde margarin ve

ayçiçeği yağı tüketim alışkanlığı ve tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği nedeniyle, ülkemiz tüketimi arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

Ülkemizin 2017 yılı itibarıyla yağlı tohum, ham yağ ve yağlı tohumların işlenmesi sonucu arta kalan küspelerin ithalatı için ödediği döviz miktarı 3,2 milyar dolardır. Bitkisel yağ açığımızın kapatılması bakımından zeytinyağı devreye sokulmalı, iç tüketimin çeşitli tanıtım faaliyetleri ile daha da artırılması sağlanmalıdır.

6.7.3.4. Pazarlama

6.7.3.4.1. Pazarlama Yapısı

Ülkemizde üretilen zeytinin yıllara göre değişmekle birlikte genel olarak yüzde 25'i sofralık, yüzde 75'i yağlık olarak değerlendirilmekte buna göre de ayrı pazarlama sistemleri ve pazarlama kanalları ortaya çıkmaktadır. Yağlık zeytinler yağhanelere veya tarım satış kooperatiflerinin zeytin sıkma tesislerine ulaştırılmaktadır. Elde edilen zeytinyağı tüccarlar, birlikler, ihracatçılar aracılığıyla iç ve dış piyasalarda pazarlanmaktadır. Sofralık zeytinde ise tane iriliğine göre boylaması yapılan ve Marmarabirlik, tüccarlar, özel salamura işletmelerine teslim edilen ürün, toptancı, perakendeciler aracılığıyla iç ve dış piyasada satışa sunulmaktadır.

6.7.3.4.2. Dış Ticaret

Ülkemizde üretilen zeytin, yağlık ve sofralık olarak işlendikten sonra, siyah zeytin, yeşil zeytin ve zeytinyağı olarak ihraç edilmektedir.

Tablo 153. Türkiye Zeytinyağı, Siyah Zeytin, Yeşil Zeytin İhracatı

Yıllar	Zeytinyağı*		Siyah Zeytin		Yeşil Zeytin	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2010	20.385	69.517	54.420	93.586	12.332	23.987
2011	13.976	52.303	59.717	103.444	11.793	22.787
2012	25.804	81.067	58.815	91.286	13.581	26.217
2013	96.629	305.373	61.904	101.808	15.063	28.814
2014	24.061	91.545	62.815	104.956	15.021	29.879
2015	14.088	63.471	55.227	97.628	13.941	26.997
2016	19.148	72.852	46.262	93.524	11.342	23.740
2017	53.627	207.881	48.417	92.257	10.537	20.040
2018	68.263	240.176	60.171	107.120	16.948	27.477

Kaynak: TÜİK *: Prina yağı dahil edilmiştir.

Türkiye'nin zeytinyağı ihracatı, yıldan yıla zeytin ve buna bağlı olarak zeytinyağı üretiminde meydana gelen dalgalanmalar nedeniyle artış ve düşüşler göstermektedir. İşleme teknolojisi, pazarlama politikaları ve rakiplerimizin zeytinyağı üretimindeki yükseliş ve düşüşler de ihracatımızı etkileyen diğer önemli unsurlardır. Zeytin ve zeytinyağı ihracatımızdan 2018 yılı verilerine göre 364,9 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Olumsuz hava koşulları, hastalık ve zararlıların etkisi ile üretimde önde gelen ülkelerin rekoltelerinde yaşanan düşüşler, dolar kurundaki değişimlerin etkisi, hedef pazarlara yönelik yapılan çalışmalar, dünyada zeytinyağına yönelik talebin artması ile birlikte ihracatımızda da artış meydana gelmiştir.

Dünyada zeytinyağına yönelik talebin artması ile birlikte ülkemizin ihracat yaptığı ülke sayısı da artış göstermiştir. Zeytinyağı ihracatımızda öne çıkan ülkeler; ABD, İspanya, Suudi Arabistan'dır. Hem üretici hem de ihracatçı ülke konumunda olan İtalya ve İspanya, bizim için hem pazar hem de diğer pazarlarda rakip olmaları nedeniyle zeytinyağı ihracatımızda oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca bu ülkelerin üretim ve talep durumları da ihracatımızı birebir etkilemektedir. Bu nedenle üretici AB ülkeleri Ülkemizin zeytinyağı ihracatında ayrı bir öneme sahiptir.

Ülkemizde artan üretimin gereği gibi değerlendirilmesi, bu amaçla ihracatın artırılması bakımından pazar araştırmaları yapılarak yeni pazarlar bulunmalı, potansiyel durumda olan pazarlara ayrıca önem verilmelidir.

Türkiye'nin zeytin üretiminde kendine yeterli olması ve artan üretimle birlikte ithalatı yok denecek düzeydedir. Nitekim 2017 yılında 19 ton zeytinyağı ithalatı yapılmıştır. Ancak 2018 yılında 4 milyon 846 bin ton zeytinyağı ithal edilmiştir. Bu zeytinyağının yüzde 99,7'si Suriye'den getirilmiştir.

6.7.3.5. Destekleme ve Fiyat

6.7.3.5.1. Destekleme

Sektörde, bahçe tesisi, fark ödeme desteği, üretim girdileri ile birlikte ihracat yönelik desteklerin verildiği görülmektedir.

Zeytinyağı ilk kez 1996 yılında destekleme kapsamına alınmıştır. 1966 yılından 1986 yılına kadar destekleme alımı kapsamında yer alan ve desteklenen zeytinyağı, 1987-1990 yılları arasında destekleme alımı kapsamından çıkarılmıştır. 1991 yılında yeniden destekleme kapsamına alınan zeytinyağı 5 Nisan 1994 Kararlarıyla birlikte tekrar destekleme kapsamı dışında bırakılmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü ve AB Ortak Tarım Politikalarına uyum sağlamak, ekonomiyi kayıt altına alarak vergi gelirlerini artırmak, tarımsal kayıt ve envanter tutulmasını sağlamak, üretici ve sanayiciyi aynı zamanda koruyup, üretimi teşvik etmek, sanayiye dünya fiyatlarından hammadde sağlamak, ve devlet hazinesine en az yük getirecek olan prim sistemine aşamalı olarak geçmek amaçlanarak zeytinyağında prim sistemine geçilmiştir (TEAE, 2006).

Tablo 154. Zeytinyağına Verilen Fark Ödemesi Desteği

Yıllar	Destek Miktarı (Kırs/kg)	Yıllar	Destek Miktarı (Kırs/kg)
2004	25,0	2012	50,0
2005	10,0	2013	70,0
2006	11,0	2014	70,0
2007	20,0	2015	70,0
2008	18,9	2016	70,0
2009	25,0	2017	80,0
2010	30,0	2018	80,0
2011	50,0		

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Zeytinyağında fark ödemesi desteği artırılarak devam etmeli, sofralık zeytin de destekleme kapsamına alınmalıdır.

Ülkemizde zeytinyağı için verilen bir diğer destek de ihracat iadeleridir. Zeytinyağında ihracat iadesi yardımları Resmi Gazete’de yayımlanan Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Tebliğleri doğrultusunda verilmektedir.

Tablo 155. Zeytinyağı İhracat İadeleri

Yıllar	İade Miktarları (Dolar/Ton)	Yıllar	İade Miktarları (Dolar/Ton)
2005	150	2012	40
2006	100	2013	50
2007	125	2014	50
2008	100	2015	30
2009	100	2016	30
2010	80	2017	30
2011	40	2018	20

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

12 Nisan 2018 tarih, 30389 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2018/16 numaralı Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararı çerçevesinde 21.01, 20.04 ve 20.05 GTİP numaralı zeytinler için 30 TL/ton, 15.09 GTİP numaralı zeytinyağı için ise 20 TL/ton ihracat iadesi verilmesi kararlaştırılmıştır. “Tescilli Türk markaları” ve “Made in Turkey” ibaresi ile ihraç edilen zeytin ve zeytinyağlarında ise iade miktarları artırılarak verilmektedir. GTİP numarası ve kilogramına göre zeytinler için 280-425-630 TL/ton, zeytinyağı için ise 430-820-1.600 TL/ton ihracat iadesi verilmesi kararlaştırılmıştır. Markalı ve ambalajlı ürün ihracatımızın teşviki, ülkemizin sahip olduğu zenginliklerin katma değere dönüştürülerek ülke menfaatleri doğrultusunda hareket edilmesi olumlu gelişmelerdir.

2010-2015 yılları itibari ile sadece yağlık çeşitler destekleme kapsamına alınmış olup, 2015 yılında en az 5 dekar alanda standart fidan kullanarak bahçe tesisi desteklemelerinde 50 TL/da, sertifikalı fidan kullanarak bahçe tesisi desteklemelerinde dekara 150 TL destekleme verilmiştir.

2013 yılında yayımlanan 2013/20 numaralı tebliğ ile birlikte kapama zeytin bahçesi tesis edilecek alan için marjinal tarım arazisi olma şartı getirilmiştir. Bu kararla birlikte zeytin fidanı dikiminde destek verilen alan tanımlanarak sınırlandırılmıştır.

2016 yılında yağlık ve sofralık ayrımı yapılmaksızın en az 5 dekar alanda standart fidan kullanarak bahçe tesisi desteklemelerinde 100 TL/da, sertifikalı fidan kullanarak bahçe tesisi desteklemelerinde dekara 280 TL destekleme yapılması kararlaştırılmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında da aynı miktarda destek verilmiştir.

2016 üretim yılında ilk defa geleneksel zeytin bahçelerinin rehabilitasyonu desteği verilmesi kararlaştırılmıştır. Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olan, verim ve kaliteden düşmüş geleneksel zeytin yetiştiriciliğinin yapıldığı zeytinlik alanlarda, verim ve kalitenin artırılması

amacıyla zeytinlik alanın en az 1/5'inde gençleştirme budaması uygulamasını gerçekleştiren üreticilere budama yapılan alan üzerinden dekara 100 TL destek verilmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında da geleneksel zeytin bahçelerinin rehabilitasyonu desteğine devam edilmiş 100 TL/da destek verilmiştir.

Fidan destekleri ile birlikte, zeytincilikte izlenen politikalar doğrultusunda geçmiş yıllara nazaran üretimde önemli artışlar yaşanmıştır. Hedeflenen sadece üretim artışı olmama- lı, artan üretimin nasıl değerlendirileceği üzerinde de önemle durulmalıdır.

Üreticilerimizin faydalandığı bir diğer destek de gübre, mazot ve toprak analizi desteğidir. 2018 yılında üreticilere dekar başına 14 TL mazot ve kimyevi gübre ve toprak analizi destekleme ödemesi yapılmıştır.

Bun desteklerin yanı sıra üreticilerimiz organik ve iyi tarım yapmaları halinde desteklerden faydalanabilmektedir. 2018 yılında organik tarım uygulamaları yapan üreticilere 70 TL/da, iyi tarım uygulamaları yapan bireysel sertifikasyona sahip üreticilere 50 TL/da, grup sertifikasyonuna sahip üreticilere 40 TL/da ödeme yapılacaktır.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı çerçevesinde depolama, ürün işleme, paketleme, ambalajlama yüzde 50 hibe desteği sağlanmaktadır.

Ayrıca zeytin üreticilerimize, Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından tarımsal kredi cari faiz oranlarından, tarımsal sulama sistemleri için yatırım döneminde yüzde 100, diğer üretim konularında ise (iyi tarım uygulamaları, yurt içi sertifikalı fidan üretimi/kullanımı, tarımsal ürünlerin işlenmesi vb.) işletme ve yatırım dönemine göre yüzde 25-50 arasında indirimli tarımsal kredi kullandırılmaktadır.

6.7.3.5.2. Fiyat

Sofralık zeytin fiyatları Marmarabirlik tarafından açıklanırken, zeytinyağı fiyatları ise TARİŞ Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği tarafından açıklanmaktadır. Üretici eline geçen fiyatlarda birliklerin verdiği fiyatlar esas alınmakta, piyasa bu fiyatlara göre oluşmaktadır. Birliklerin zeytin ve zeytinyağı piyasasını etkileyici rol oynadığı dikkate alındığında ilan edilen fiyatların miktarı kadar, fiyatların zamanında açıklanması da ayrıca önem taşımaktadır. Sofralık zeytinde ve zeytinyağında üreticiye güven verici bir fiyat politikası takip edilmemesi yanında etkili bir stoklama sistemi bulunmaması ile birlikte, yok yılında fiyatlar yükselirken var yılında fiyatlar düşmektedir.

Ülkemizde ise depolama imkânlarının yeterli olmaması sonucunda bol ürün yıllarında üretici adeta cezalandırılmaktadır. Birlikler tarafından, fiyatin düşük olduğu yıllarda üretici tüccarın inisiyatifinde bırakılmakta, fiyatin yüksek olduğu yıllarda birliklere yığılma olmakta alımların erken kapanması sonucunda da düşen fiyatlar yine üreticiyi mağdur etmektedir. Bu nedenledir ki istikrarlı bir fiyat politikasının izlenmesi önemlidir. Ayrıca zaman zaman kaçak yollarla ülkemize getirilen zeytinyağları iç piyasada fiyatların düşmesine neden olarak üreticilerimizi mağdur etmektedir. Gerekli denetimler yapılarak kaçak yollarla zeytinyağı girişi engellenmelidir.

Ayrıca gerek resmi gerek gayri resmi yolla yollarla ülkemize getirilen zeytinyağları iç piyasada fiyatların düşmesine neden olarak üreticilerimizi mağdur etmektedir. Gerekli de-

netimler yapılarak kaçak yollarla zeytinyağı girişi engellenmeli, her en ad altında olursa olsun zeytinyağı ithalatına izin verilmemelidir.

6.7.3.6. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizin yemeklik bitkisel yağ açığı henüz kapanmış değildir. Bitkisel yağların hammadde üretimlerinin ihtiyaca cevap vermemesi nedeni ile önemli miktarlarda bitkisel yağ ithalatı yapılmaktadır. Ülkemizin sahip olduğu kaynakların iyi değerlendirilmesi ile zeytinyağı üretiminin artırılması ve yağ açığının bir ölçüde zeytinyağı ile karşılanması mümkündür. Ancak iç tüketimin artırılamamış olması artan üretimin değerlendirilmesinde en önemli problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tane zeytinde ve zeytinyağında üreticiye güven verici bir fiyat politikası takip edilmektedir.

Girdi fiyatlarının günden güne artışının çiftçimizin alım gücünü azaltması, üreticinin bakımı zor ve masraflı olan zeytinliklerine gerektiği şekilde bakamamasına sebep olmaktadır.

Bilgi ve beceri gerektiren zeytin tarımı konusunda üreticilere yeterli şekilde eğitim hizmetleri götürülememektedir. Dünyada zeytincilikte gelişmiş ülkeler var yılı ile yok yılı arasındaki verim farkını en aza indirmeye çalışmakta, üretimin çok olduğu yıllarda üretilen zeytinyağını stoklayarak dünya pazarlarına değer fiyattan satmakta ve üreticiye iyi fiyat vererek üretimi teşvik etmektedirler. Ülkemizde depolama imkânlarının yetersiz olması, üretimin gereken şekilde değerlendirilememesine sebep olmaktadır.

Zeytinciliğimizin ve zeytinyağı üretimimizin arzulanan düzeye ulaşabilmesi, ekonomimize katkısının artırılması için şu tedbirlerin alınmasında yarar görülmektedir.

- Zeytin ağacı mutlak periyodiste gösteren bir türdür. Bu nedenle zeytin üretimimiz yıllara göre inişli çıkışlı bir grafik izlemekte olup, bir yıl yüksek bir yıl düşük ürün alınmaktadır. Ancak periyodistenin şiddetinin azaltılmasında oldukça etkili olan budama, damla sulama, zirai mücadele, gübreleme ve hasat şekli üzerinde önemle durulmalıdır.
- Hasat sırasında gelecek yıl ürün verecek veya ağaçların gelişmesini sağlayacak sürgün ve filizlerin kırılmamasına özen gösterilmelidir. Maliyetlerin düşürülmesi için kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi kapsamında en son 2015 yılında verilen makine ekipman desteği tekrar verilmelidir.
- Üreticilerimizin teknik ve pratik bilgi düzeyi, uygulanacak eğitim programları ile yükseltilmeli, alınacak tedbirlere yeterli ölçüde tarımsal girdi kullanımı teşvik edilmeli ve ucuz girdi temini sağlanmalıdır.
- Zeytin verimi ve kalitesini olumsuz etkileyen halkalı leke, zeytin sineği gibi hastalık ve zararlılara karşı gerekli tedbirler alınmalıdır. Ürün ve kalite kayıplarının yaşanmaması bakımından çevreye duyarlı tekniğe uygun etkin bir zirai mücadele yapılmalı, zirai mücadele konusunda araştırma, eğitim ve yayım hizmetlerine ağırlık verilmelidir.
- Zeytin zararlılarına karşı, mücadele birliklerinin etkin hale gelmesi ve işlevlerini yerine getirebilmeleri bakımından, finansman yönünden güçlendirilmesi sağlanmalıdır.

- Kalite kayıplarının önlenmesi için zeytinyağının modern paslanmaz çelik tanklarda muhafaza edilmesi sağlanmalıdır.
- Toplanan zeytinlerin işletmeye nakilleri sırasına kullanılan ve zeytinyağında kalite kayıplarına yol açan naylon torba veya çuvalların yerine kasalarla taşınması, toplanan zeytinler en kısa sürede işlenmesi sağlanmalıdır.
- Sofralık zeytin işleme tesisleri, zeytinyağı fabrikaları ve yağhanelerin teknolojik bakımından geliştirilmesini ve modernizasyonunu teşvik edici tedbirler alınmalıdır.
- Zeytinciliğimizde üretim artışını yanı sıra kalite artışı üzerinde önemle durulmalıdır. Zeytinyağında yaşanan kalite kayıplarının önüne geçilmesi, bu ürünün ülke ekonomisine olan katkısının artırılması bakımından verilen destekler kalite ile ilişkilendirilmelidir.
- Sertifikalı fidan desteklerinin amacına ulaşabilmesi bakımından üretimin bölgelerin ihtiyacına göre, yöreye uygun çeşitlerin dikimi sağlanmalıdır. Zeytincilikte yöresel çeşitler üretime kazandırılmalıdır. Adaptasyonu tamamlanmış, coğrafi yöre ile özdeşleşmiş çeşitlerin diğer bölgelere dikimi engellenmelidir.
- Yerel çeşitlerin ülkesel ve uluslararası alanlarda tanınırlığının sağlanması için coğrafi işaret tescili, mahreç veya menşee çalışmalarına ağırlık verilmelidir.
- Sertifikalı fidan kullanımının taşıdığı önem dikkate alındığında, araştırma enstitüleri ile ziraat fakültelerinin ortaklaşa yürüteceği çalışmalar sonucunda geliştirilen hastalık ve zararlılara dayanıklı, iklim ve toprak koşullarına en iyi uyum sağlayan çeşitler üreticilere tanıtılmalı ve üreticilerimizin bu fidanları temin etmesi sağlanmalıdır.
- Ülkemizde yetişen zeytin ağaçları çevresel etkilere karşı doğal seleksiyon ile uyum sağlamıştır. Bu ağaçlar genetik açıdan büyük önem taşımakta olup, mutlaka korunmaya alınmalı, ıslah çalışmalarında değerlendirilmelidir.
- İhracatımızın ülke ekonomisine olan katkısının artırılabilmesi için ürün arzında süreklilik sağlanmalı, stoklama imkânları geliştirilmelidir. Gerekli tanıtım ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi ile de hedef pazarlar değerlendirilmelidir.
- İhracatımızın ambalajlı ürünler halinde yapılması ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlayacak ve üreticilerimizin emeği daha iyi değerlendirilmiş olacaktır. Zeytinyağı ihracatında özellikle ambalajlı ve markalı ihracatın teşvik edilmesine devam edilmelidir.
- Zeytinyağının önden gelen sorunlarından birisi de “tağşiş” dir. Bu nedenle, piyasa düzenli olarak takip edilmeli ve tağşişli yağ üretim ve satışı engellenmelidir. Tağşişli yağla ilgili kamu denetimleri artırılarak etkin hale getirilmelidir.
- Birliklerin zeytin ve zeytinyağı piyasasını etkileyici rol oynadığı dikkate alındığında istikrarlı bir fiyat politikası izlenmeli, birlikler finansman bakımından güçlendirilmelidir.
- Zeytin üretiminin teşviki, üretim istikrarının sağlanması, üretici gelirinin artırılması bakımından fark ödeme desteğine devam edilmeli, sofralık zeytin için de fark ödeme desteği verilmelidir.
- Tanıtım faaliyetleri ile iç tüketim artırılmalıdır. Bitkisel yağ açığımızın kapatılmasında zeytinyağı devreye sokulmalıdır.
- Zeytinciliğimizin geleceğinin ve son yıllarda yapılan büyük yatırımların heba olmaması açısından, hangi amaçla olursa olsun zeytinliklerin tahrip edilmesi önlenmeli, zeytinlikler korunmalıdır.
- Zeytinliklerimizin mevcudiyetine devam etmesi ve korunması bakımından, konut, turizm, sanayi ve madencilik alanı olarak kullanılması engellenmelidir.

- Gerekli denetimler yapılarak kaçak yollarla zeytinyağı girişi engellenmelidir.
- Her ne ad altında olursa olsun zeytinyağı ithalatına izin verilmemelidir.

Kaynaklar

1. TEAE,2006; TUNALIOĞLU, R., KARAHOCAGİL, P., "Zeytinyağı, Sofralık Zeytin, Prina Yağı Durum ve Tahmin", Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Mart 2006, ANKARA.
2. KAŞKA, N., GÜLERYÜZ, M., KAPLANKIRAN, M., KAFKAS, S., ERGİŞLİ, S., EŞİTKEN, A., ASLANTAŞ, R., AKÇAY, E. " Türkiye Meyveciliğinde Üretim Hedefleri" Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara, 519-594.
3. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bitkisel Üretim ÖİK Komisyonu, Meyvecilik Alt Komisyonu, Zeytin Raporu, Bornova, 2000.
4. TB, 2015-2017, Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, "2015 ve 2017 Yılları Zeytin ve Zeytinyağı Raporları", Şubat, 2016-Nisan, 2018.
5. IOOC, www.internationaloliveoil.org
6. TARIŞ, 2005, "Avrupa Birliği Bilgi Notu ve Çeviri Raporu"
7. TMMOB, KMO, 2006, LALELİ, Y.R., "Niçin ve Nasıl Zeytinyağı", TMMOB Kimya Mühendisleri Odası, Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Sempozyum ve Sergisi", 15-17 Eylül 2006, İzmir, 27-31.
8. ZMO, Teknik Kongre, 2010, ÖZKAYA, M.T., TUNALIOĞLU, R., EKEN, Ş., ULAŞ, M., TAN, M., DANACI, A., İNAN, N., TİBET, Ü., "Türkiye'de Zeytinciliğin Sorunları ve Çözüm Önerileri", Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010, Ankara, 515-538.
9. ZMO, Teknik Kongre, 2015, ÖZKAYA, M.T., TUNALIOĞLU, R., ÖZKAYA, F.D., ULAŞ, M., "Zeytin Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar", Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12-16 Ocak 2015, Ankara, 630-643.
10. www.tarim.gov.tr
11. www.fao.org
12. www.duzen.com.tr

6.7.4. Üzüm

Üzüm, taze ve kuru tüketilmesinin yanı sıra, çeşitli değerlendirme yöntemlerinin oluşu, iklim ve toprak istekleri yönünden çok seçici olmayışı, çok yıllık olması ve çoğalma yöntemlerinin kolay olması nedeniyle dünyada da en yaygın yetiştirilen kültür bitkilerinden biridir.

Bağcılık, birçok ülkede tarih boyunca tarımsal üretimde önemli bir yere sahip olmuştur. Bağcılık vazgeçilmez bir faaliyet olarak günümüzde de önemini korumaktadır. Ülke-miz, bağcılık için yer kürenin en elverişli iklim kuşağı üzerinde bulunması yanı sıra en eski ve köklü bağcılık kültürüne de sahiptir.

6.7.4.1. Üzüm Üretim ve Tüketimi

6.7.4.1.1. Dünya Üzüm Üretimi ve Tüketimi

Dünya üzüm üretimi 2016 yılında 77,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Üzümde 14,8 milyon tonluk üretimiyle Çin ilk sırada gelmektedir. Çin'i sırasıyla 8,2 milyon tonla İtalya, 7,1 milyon tonla ABD, 6,2 milyon tonla Fransa, 5,9 milyon tonla İspanya, 4 milyon tonla Türkiye, 2,6 milyon tonla Hindistan, 2,5 milyon tonla Şili, 2,4 milyon tonla İran ve 2 milyon tonla Güney Afrika izlemektedir.

Türkiye üzüm üretiminde dünyada 6'ncı sırada gelmektedir. Türkiye dünya üretiminin yüzde 5,2'sini karşılamaktadır.

Dünya üzüm üretim alanlarına bakarsak, toplam 7,1 milyon hektar olan alanın 920 bin hektarı İspanya'da, 843 bin hektarı Çin'de, 757 bin hektarı Fransa'da, 668 bin hektarı İtalya'da, 435 bin hektarı Türkiye'de, 410 bin hektarı ABD'de, 224 bin hektarı Arjantin'de, 207 bin hektarı İran'da, 203 bin hektarı Şili'de ve 175 bin hektarı Romanya'da bulunmaktadır.

Türkiye üzüm üretim alanıyla dünyada 5'inci sırada gelmektedir. Türkiye dünya üzüm üretim alanının yüzde 6,1'ine sahiptir.

Dünya üzüm üretiminin yaklaşık yüzde 65'i şaraba işlenirken, yüzde 8-10'u kurutmalık ve yaklaşık yüzde 20'si sofralık olarak değerlendirilmektedir. Kuru üzümde Türkiye, ABD, İran, Şili ve Arjantin önemli ülkelerdir.

2017-2018 sezonu verilerine göre dünya üzüm üretiminin yüzde 27,6'sını Türkiye gerçekleştirmektedir. Ülkemizi önemli üretici ülke olarak ABD (yüzde 19,2), İran (yüzde 7,1) ve Şili (yüzde 4,4) izlemektedir.

Dünya çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin yaklaşık yüzde 50-70'i ticarete konu olmakta, kalan kısmı da üretici ülkelerin iç piyasalarında tüketilmektedir.

Çekirdeksiz kuru üzüm tüketiminde ABD ilk sırayı almaktadır. Ülkemiz çekirdeksiz kuru üzüm iç tüketim miktarı ise 35-50 bin ton seviyesindedir.

6.7.4.1.2. Türkiye Üretim ve Tüketimi

Ülkemiz yaklaşık 420 bin hektar bağ alanında yılda yaklaşık 4,2 milyon ton üzüm üretimi gerçekleştirilmektedir. Ülkemiz dünyanın 6'ncı büyük üzüm üreticisidir.

Tablo 156. Türkiye Üzüm Alanları ve Üretim Miktarları

Yıllar	Alan (da)	Üretim (ton)
2010	4.777.856	4.255.000
2011	4.725.454	4.296.351
2012	4.622.959	4.234.305
2013	4.687.922	4.011.409
2014	4.670.929	4.175.356
2015	4.619.557	3.650.000
2016	4.352.269	4.000.000
2017	4.169.068	4.200.000
2018	4.170.410	3.933.000

Kaynak: TÜİK

Bölgelerimize göre üretim incelendiğinde ise; Ege Bölgesinde çekirdeksiz kuru üzüm, Marmara Bölgesinde sofralık ve şaraplık, Akdeniz Bölgesinde ilk turfanda, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde şaraplık, şıralık, sofralık, çekirdekli kurutmalık üzüm yetiştiriciliği yönünden gelişme gösterdiği görülmektedir.

Ülkemizde üretilen üzümlerin yaklaşık yüzde 50'si sofralık, yüzde 38'i kurutmalık ve yüzde 12'si de şaraplık olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ihracata yönelik ilk sırayı almaktadır. Türkiye'de üzüm ihracatının yüzde 95'ini sultanı çekirdeksiz üzüm oluşturmaktadır. Üretilen sofralık yaş üzüm ise başta Rusya, Almanya olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerine ihraç edilmektedir.

Tablo 157. Değerlendirme Şekline Göre Üzüm Üretimi

Yıllar	Üretim Toplam	Sofralık	%	Kurutmalık	%	Şaraplık	%
2010	4.255.000	2.249.530	52.8	1.543.962	36.3	461.508	10.9
2011	4.296.351	2.268.967	52.8	1.562.064	36.3	465.320	10.9
2012	4.234.305	2.219.813	52.4	1.613.833	38.1	400.659	9.5
2013	4.011.409	2.132.602	53.2	1.423.578	35.5	455.229	11.3
2014	4.175.356	2.166.749	51.9	1.563.480	37.4	445.127	10.6
2015	3.650.000	1.891.910	51.8	1.334.563	36.5	423.527	11.6
2016	4.000.000	1.990.604	49.7	1.536.862	38.4	472.534	11.8
2017	4.200.000	2.109.000	50.2	1.603.000	38.1	488.000	11.6
2018	3.933.000	1.945.262	49.5	1.524.091	38.7	463.647	11.8

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de bağcılık sektörü önemlidir. Bağcılıkta fidan üretiminden başlayarak, tesis, üretim ve ürünün pazarlanması ve işlenmesi konularının sürdürülebilir olması sağlanmalıdır. Bunun için de planlı üretimin, doğru, kaliteli, çevre ile uyumlu ve izlenebilir mevzuat koşullarında gerçekleştirilmesi hedefine ilerlenmelidir.

Türkiye’de özellikle çekirdeksiz üzümde elde edilen kuru üzümler dünya çapında ünlüdür. Türkiye, dünya çekirdeksiz kuru üzüm üretiminde uzun yıllardır ABD ile birlikte ilk iki sırayı paylaşmaktadır.

Tablo 158. Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi

Yıllar	Alan (Bin Da)	Üretim (Bin Ton)
2010	847,9	248
2011	847,9	256
2012	852,6	310
2013	967,6	186
2014	983,5	328
2015	1000,4	209
2016	1004,4	313

Kaynak: TARIŞ Üzüm Birliği

Yıllar itibari ile bakıldığında nüfusun sürekli artış göstermesine rağmen kişi başına üzüm tüketimimiz artmamış, aksine azalmıştır. 1990’ların başında yaklaşık 45 kg olan kişi başı üzüm tüketimi günümüzde 26-29 kg arasında değişmektedir. Çekirdeksiz kuru üzümde ise iç tüketim toplam 35-50 bin ton seviyesindedir.

6.7.4.2. Üretim Sorunları

Bağlarda özellikle bakteriyel hastalıklar, virüs hastalıkları ve floksera zararlılarına karşı ilaçlı mücadelede mümkün olmamaktadır. Bu nedenle virüs ve bakteriyel hastalıklara karşı en etkin yöntem temiz ve sağlıklı fidan kullanımınıdır. Floksera ve nematodlar için ise dayanıklı anaçları ile bağların tesis edilmesi şarttır. Aşılı asma fidan üretiminde en büyük sorun yetersizliktir. Aşılı fidan talebi yılda 8-10 milyon adettir ancak üretim bu talebi karşılayamamaktadır. Özellikle son yıllarda uygulanan fidan desteği talebin daha da artmasına yol açmıştır.

6.7.4.3. Destekleme

Üzüm üreticileri genel anlamda uygulanan gübre, mazot, toprak analiz desteğinden faydalanmaktadır. Bunun dışında yeni bağ tesis edenlere sertifikalı fidan desteği de uygulanmaktadır.

6.7.4.4. Okul Üzümü Programı

Bakanlar Kurulu Kararıyla, 2016-2017-2018 yıllarında anaokulu, uygulama sınıfı, ana sınıfı ve temel eğitim birinci kademe (ilkokul) öğrencilerine kuru meyve tüketim alışkanlığının kazandırılması ile öğrencilerin yeterli ve dengeli beslenmelerine katkıda bulunularak sağlıklı büyüme ve gelişmelerinin sağlanması amacıyla kuru üzüm temini ve dağıtımı yapılmıştır.

Bu karar ile öğrencilere haftada iki gün 25'er gramlık paketler halinde Sultaniye çekirdeksiz kuru üzüm dağıtılmıştır. Bu uygulama süreklilik kazanmalı, uzun yıllar uygulanmalıdır.

6.7.4.5. Pazarlama Sistemleri

Türkiye bağıcılığının geliştirilmesi her şeyden önce elde edilen ürünün taze yâda işlenmiş olarak iç ve dış pazarlarda değerlendirilmesine bağlıdır. Bu nedenle üretim hedefleri iç ve dış pazarlarda rekabet edecek şekilde belirlenmelidir.

Sofralık üzüm pazarlaması çok sayıda alıcı ve satıcının olduğu ve ürünün tüketiciye ulaşıncaya kadar çok sayıda el değiştirdiği bir pazarlama yapısı bulunmaktadır. Diğer yaş sebze ve meyvelerde olduğu gibi sofralık üzüm pazarlaması da 552 sayılı Hal Kanununa göre yapılmaktadır.

Sıklık üzümler TEKEL'in Alkol ve Alkollü içecekler bölümü özelleşmesinden sonra tamamen serbest piyasaya kalmıştır.

6.7.4.6. Ticaret ve Fiyat Analizleri

6.7.4.6.1. Dış Ticaret

Ülkemiz gerek bağ alanı gerekse üzüm üretiminde dünya düzeyinde önemli bir yer almasına karşın dünya sofralık üzüm ticaretinde söz sahibi olamamaktadır.

Ancak özellikle kuru üzüm dünya ticaret hacminden yüzde 50'ye yakın bir pay almakta ve ihracatından son yıllarda ortalama 425 milyon dolar civarında gelir sağlanmaktadır.

Tablo 159. Türkiye Taze ve Kuru Üzüm İhracatı

Yıllar	Taze Üzüm		Kurutulmuş Üzüm	
	Miktar (ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (ton)	Değer (Bin Dolar)
2010	237.644	203.820	212.627	417.546
2011	239.583	175.339	214.064	506.455
2012	209.395	162.593	224.947	520.190
2013	203.304	187.677	216.111	490.280
2014	257.827	201.695	225.267	477.202
2015	175.191	141.413	224.258	428.956
2016	173.158	104.737	236.068	425.953
2017	277.743	195.391	268.584	408.211
2018	180.239	120.900	278.929	490.412

Kaynak: TÜİK (0806 ve 0810 GTIP kullanılmıştır)

6.7.4.6.2. Fiyat Analizi

Ülkemiz dünyada en büyük çekirdeksiz kuru üzüm üreticisi ve ihracatçısı konumundadır. Dünyadaki çekirdeksiz kuru üzüm ihracatının yüzde 40-45'ini gerçekleştiren ülkemiz, dünya çekirdeksiz kuru üzüm fiyatlarının oluşmasında önemli etkiye sahiptir.

Fiyat oluşumunda arz ve talep miktarları ile uygulanan alım ve fiyat politikası büyük ölçüde belirleyici olmaktadır. TARIŞ alım fiyatları halen piyasa belirleyicisidir. Yıllara göre değişmekle birlikte arz fazlası oluşan yıllarda piyasa fiyatları TARIŞ alım fiyatlarının oldukça altına düşmektedir.

2017 ve 2018 yıllarında Tarım ve Orman Bakanlığı üzümde rekolte açıklamaktadır. Hatta 2017 yılında müdahale alım fiyatı 4 kg/lira olarak açıklanmıştır.

Tablo 160. Çekirdeksiz Kuru Üzüm TARIŞ Alım Fiyatları ve Artışları

Üretim Sezonu	Fiyat (TL/kg)
2009/10	2,82
2010/11	2,90
2011/12	3,73
2012/13	3,24
2013/14	5,37
2014/15	3,37
2015/16	6,12
2016/17	3,58
2017/18	4,28

Kaynak: TARIŞ Üzüm Birliği

6.7.4.7. Sonuç ve Öneriler

Ülkemiz dünyanın 6'ncı büyük üzüm üreticisidir. Özellikle çekirdeksiz kuru üzümde dünya liderliğini elde tutmaktadır. Ancak bu konuda kalitenin artması pazara uygun üretim yapılması, üretici geliriyle doğrudan ilişkilidir.

Türkiye bağıcılığının geliştirilmesi her şeyden önce elde edilen ürünün taze ya da işlenmiş olarak iç ve dış pazarlarda değerlendirilmesine bağlıdır. Bu nedenle üretim hedefleri iç ve dış pazarlarda rekabet edecek şekilde belirlenmelidir.

Çekirdeksiz üzümdeki rekolteye bağlı olarak arz-talep dengesinin bozulması, üreticilerimiz aleyhine işlemekte ve bir yıllık emeklerinin sonucunda maliyetin altında ürün satmak zorunda kalmakta veya ürün toplanmadan bağda kalmaktadır. İhracat kapılarının zamanında açılması sağlanmalı ve ihracat prim desteği verilmelidir.

Kuru üzüm ticaretinde en büyük alıcı ve piyasayı regüle edici konumda olan TARIŞ ise yeniden yapılandırma süreci sonrasında kaynak yetersizliğinden piyasayı regüle edecek miktarda bir alım gerçekleştirememektedir. Kuru üzümde müdahale kurumu olarak TARIŞ belirlenmeli ve TARIŞ'in yapılanması desteklenmelidir. Müdahale kurumunca taban fiyat açıklaması yapılmalıdır.

Ürün pazarlamasında ve serbest piyasada oluşan fiyatı kaçak yollarla gelen üzümler olumsuz etkilemektedir. Kuru üzümde sınır ticareti adı altında Ülkemize giren ve sınır illerinde kalmayıp, ihraç edilen kuru üzümün içine karıştırılarak kalitemizi tehdit eden kaçak girişlerin daha sıkı kontrollerle önlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Kuru üzüm pazarlamasında ve ihracatında önemli sorunlardan biri temizliktir. Çoğunlukla yerde veya örtü üzerinde kurutulan üzümlerde ihracat esnasında temizlik en büyük problem olmaktadır. Üzümlerin bu nedenle beton veya tel sergi üzerinde kurutulması gerekmektedir.

Ambalajlamada özellikle en büyük pazarımız olan AB standartlarına uyum göstermek için çalışmalar yapılmalıdır. Çekirdeksiz kuru üzümde AB benzeri bir depolama kuruluşunun oluşturulması ve depolama maliyetinin desteklenmesi gerekmektedir.

Üzümde hasat zamanı tat oranı ölçümü yapılarak belirlenmelidir. Tat oranı oluşmadan yapıp pazara sunulması engellenmelidir.

Üzümde alternatif değerlendirme şekillerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Pekmez, şıra, pestil ve üzüm suyu gibi yan ürünlerin üretilmesi konusunda teşvik verilmelidir.

Ürünün serbest piyasada fiyatının oluşabilmesi için çok fazla alıcı ve satıcının bir arada bulunması gereklidir. Bunun için ürün ihtisas borsaları oluşturulmalı ya da mevcut borsalara işlerlik kazandırılmalıdır.

Girdi fiyatları düşürülmeli, kuru üzüm üreten diğer ülke üreticileriyle rekabet edebilmesi için üzüm üreticisi desteklenmelidir.

Üzüm tüketiminin artırılması için sofralık ve kuru üzümün faydalarını anlatan kamu spotu ve reklam çalışmaları yapılmalıdır.

Üreticinin kendi ürününü satabileceği üretici halleri ve pazarları oluşturulmalıdır.

Üzümde aracı sayısının azaltılması sağlanabilirse üretici satış fiyatı ile tüketici alış fiyatı arasındaki fark azalacaktır.

Okul üzümü projesi devam etmelidir. Her yıl rekoltenin belirli bir oranı mutlaka bu proje kapsamında değerlendirilmelidir.

Stok müessesesi kurulmalıdır. Stok müessesesi uygulamasıyla fiyatlarda dünyada belirleyici olmak mümkün olabilir.

Kamu kurum ve kuruluşları (hastaneler, yurtlar gibi) yemek menülerine sofralık üzüm, kuru üzüm, hoşaf gibi ürünleri eklemelerini sağlamak için çalışma yapılmalıdır.

Hasat dönemlerinde üzümde arz fazlalığı nedeniyle oluşan fiyat düşüşlerini önleyerek, piyasanın dengede kalmasını sağlayabilmek için üzümde lisanslı depoculuk sistemine geçilmesi sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 2011-2014
2. www.fao.org
3. www.tuik.gov.tr
4. 2017 Yılı Çekirdeksiz Kuru Üzüm Raporu (GTB Koop. Gn Md)

6.7.5. İncir

Kuşaklar boyunca hep bolluğun ve bereketin simgesi olarak görülen incir, Anadolu'da ve dünyada yetiştirilen ilk meyvelerden biridir. İncirin insan için taşıdığı önem o kadar büyük olmuştur ki, kutsal kaynaklarda incirden cennet meyvesi olarak bahsedilmiştir.

İncirin anavatanı Türkiye'dir. Suriye, Filistin ve Ortadoğu üzerinden Çin ve Hindistan'a kadar yayılma göstermiştir.

İncir, yetiştiriciliği çok eski zamanlara dayanan önemli bir meyvedir. İncir, taze ve kuru tüketiminin yanı sıra, reçel, marmelat, pekmez, lokum, dondurma ve bisküvi üretiminde, alkol yapımında ve pastacılıkta da kullanıldığından ticari değeri yüksektir. Yaprak ve meyveleri, kahve ve çay yapımında katkı maddesi olarak değerlendirilmektedir.

Dünyada oldukça sınırlı sayıda ülkede incir üretimi yapılmaktadır. Ülkemiz, dünyada kuru ve sofralık incir üretimi ve ihracatını yapan en önemli ülkedir.

İncir, her ne kadar subtropik bir meyve olsa da geniş ekolojik uyum kabiliyeti nedeniyle yurdumuzun tüm sahil kuşağında ticari olarak yetiştirilmekte olup, kuru ve taze incir üretim amacı ile Büyük ve Küçük Menderes havzalarında belirgin bir yoğunlaşma görülmektedir. İncirin yüzde 80'i Aydın çevresinde yetiştirilmekte olup, burada da daha çok kurutmalık incir mevcuttur.

6.7.5.1. İncir Üretimi ve Tüketimi

6.7.5.1.1. Dünya İncir Üretim ve Tüketimi

Dünyada yaklaşık 1 milyon ton incir üretilmektedir. Dünya incir üretiminden aldığı yüzde 29'luk pay ile 2016 yılında ülkemiz ilk sırada yer almıştır. Üretim miktarı bakımından

yüzde 15,9'luk payla Mısır ikinci sırada yer almıştır. Mısır'ı sırasıyla Cezayir (yüzde 12,5), İran (yüzde 6,7), Fas (yüzde 5,7) izlemektedir.

Tablo 161. Dünya İncir Üretiminde Önde Gelen Ülkeler ve Üretim Miktarları (Ton)

	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Türkiye	286.724	298.914	300.282	300.600	305.450
Mısır	162.075	153.089	176.105	172.474	167.622
İran	94.010	78.392	83.787	73.212	70.178
Fas	102.341	101.989	126.554	150.011	59.881
Cezayir	113.579	117.100	128.620	139.137	131.798
Suriye	43.833	46.443	35.301	41.652	43.098
A.B.D.	30.642	26.212	30.300	27.397	31.600
İspanya	26.750	30.400	28.896	26.479	25.224
Tunus	24.250	23.500	27.000	30.000	22.500
İtalya	10.787	11.520	10.788	13.112	11.297
Brezilya	28.131	28.253	28.053	29.071	26.910
Diğerleri	197.079	213.731	169.925	151.220	154.901
Toplam	1.120.201	1.129.543	1.145.611	1.159.215	1.050.459

Kaynak: FAO

Dünyada oldukça sınırlı sayıda ülkede incir üretimi yapılmaktadır. Türkiye, dünyanın önemli bir incir üreticisi olmasının verdiği avantaja kuru incir üretim ve ihracatında dünya lideridir. 2016/2017 yılında 127 bin 500 ton olan dünya kuru incir üretimi içerisinde yüzde 57'lik payla birinci sırada yer alan Türkiye'den sonra, yüzde 23,5'lik payla İran ikinci, yüzde 7'lik payla da ABD üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 162. Dünya Kuru İncir Üretim Miktarları (Ton)

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Türkiye	55.653	56.935	61.909	69.731	74.505	72.000
İran	23.000	22.000	21.759	30.000	30.000	30.000
ABD	11.000	9.250	10.487	9.000	9.000	9.000
Yunanistan	8.000	7.600	5.600	7.000	8.000	7.500
İspanya	5.000	6.000	5.000	5.000	6.000	5.500
İtalya	4.500	3.900	2.200	3.000	4.000	3.500
Toplam	107.153	105.685	106.955	123.731	131.505	127.500

Kaynak: FAO

Yaklaşık 125 bin ton civarındaki dünya kuru incir üretiminin yüzde 15-20'si üretici ülkeler tarafından tüketilmekte, üretici ülkelerin iç tüketiminden arta kalan kısım ise, ihracata konu olmaktadır.

Türkiye'de ve dünyada kuru incir tüketiminde, özellikle sağlıklı gıdalar pazarının hızlı gelişimine paralel olarak artan bir talep vardır. Yurtdışı pazarlarda Noel, Yurt içinde de Ramazan ayı dönemlerinde kuru incir talebinde belirgin artışlar görülmektedir.

6.7.5.1.2. Türkiye İncir Üretimi ve Tüketimi

Dünya'da gerek miktar, gerekse kalite bakımından önemli sayılabilecek incir üreticisi

ülkeler az sayıdadır. Türkiye, dünyanın en büyük ve kaliteli incir üreticisi olup, dünya taze incir üretiminin yüzde 29'unu, dünya kuru incir üretiminin yüzde 57'sini gerçekleştirmektedir.

İncir, yaklaşık olarak 30-35 bin çiftçi ailesinin yetiştiriciliği yaparak geçimini sağladığı ve sektörde 250 bin kişiye istihdam imkânı yaratan bir üründür.

Ülkemizde yoğun olarak yetiştiriciliğin yapıldığı bölge Ege Bölgesi'dir. İhraç değeri yüksek kurutmalık çeşitler Ege Bölgesi'nin Büyük ve Küçük Menderes Havzalarında yetiştirilmektedir. Sofralık çeşitler ise Ege, Akdeniz, Marmara Bölgesinde ve hatta Karadeniz sahil şeridinin pek çok yöresinde yetiştirilmektedir. Özellikle Aydın ilimiz incir ile özdeşleşmiştir.

Ülkemizde üretilen çeşitler arasında en yaygın olan ve dünyaca tanınan, ekonomik değeri yüksek ve birinci sınıf standart çeşit, Sarıloptur. Ülkemiz incir üretiminin yüzde 90'ından fazlasını Sarılop çeşidi incirlerden oluşturmakta olup, Bursa Siyahı (Dürdane İnciri), Göklop, Yeşilgüz, Morgüz ve Bardacık gibi diğer çeşitlerde yetiştirilmektedir.

Tablo 163. Ülkemizde İncir Üretimi ve Ağaç Sayıları

Yıllar	Meyve Veren Ağaç Sayısı (Bin)	Meyve Vermeyen Ağaç Sayısı (Bin)	Üretim (ton)
2010	9.301	805	254.838
2011	9.391	984	260.508
2012	9.455	933	275.002
2013	9.647	859	298.914
2014	9.746	926	300.282
2015	9.747	937	300.600
2016	9.712	982	305.450
2017	9.730	1.018	305.689
2018	9.930	1.009	306.499

Kaynak: TÜİK

Tablo 164. Ülkemizde Kuru İncir Üretimi

Yıllar	Üretim (ton)
2010	58.662
2011	55.653
2012	56.935
2013	61.909
2014	69.731
2015	74.505
2016	72.000
2017	78.200

Kaynak: İzmir Ticaret Borsası Rekolte Tahmin Raporları

Ülkemizde üretilen incirin yaklaşık yüzde 30'u taze olarak iç pazarda, yüzde 70'i kuru incir olarak dış ve iç pazarda tüketilmektedir.

Yüksek kalorili, kalsiyum, potasyum ve A vitamini yönünden oldukça zengin olan kuru incirin tüketimi ülkemizde arzu edilen seviyeye henüz ulaşamamıştır. Ülkemizde kişi başına yıllık kuru incir tüketimi tahminen 200-250 gr. civarındadır. Türkiye'nin yıllık kuru incir tüketim miktarı ise ortalama 6-8 bin ton civarındadır. Besin değeri ve sağlık açısından son derece önemli olan bu ürünümüzün çeşitli tanıtım faaliyetleri ile iç tüketiminin artırılması gerekmektedir.

Ülkemizde kişi başına düşen taze incir tüketimi ise 400-600 gramdır. Bu miktarın artırılması gerek halkımızın yeterli ve dengeli beslenmesi, gerekse piyasalarda dengenin sağlanması bakımından gerekli görülmektedir.

6.7.5.2. Üretim Sorunları

Kuru incirin temiz, gerekli standartlara uygun ve kaliteli üretiminin sağlanması her dönemde güncelliğini koruyan bir sorundur.

Aflatoksin birçok gıda maddesinde olduğu gibi incirlerde de oluşmakta, tüketim aşamasında insan sağlığı ve dış satım açısından sorun yaratmaktadır. Incirlerde aflatoksin oluşumunun engellenmesi için;

- Zamanında ve tekniğine uygun şekilde budama yapılmalı,
- Temiz ilek kullanılmalı,
- Hasat döneminde yere düşen meyveler sık sık toplanmalı,
- Kurutma tahta ızgaralar (kerevit) üzerinde yapılmalı,
- Küf oluşumunun önlenmesi için tam kurutma sağlanmalı,
- Incirler sergiden alınırken hurda incirler ayrılmalıdır.

Kuru incirlerde aflatoksin vb. hastalıkların oluşumunu engellemek için güneş enerjisinden yararlanarak geliştirilen solar kurutma sistemlerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bu yöntemle zamanla nemini kaybeden (yüzde 50-60) buruklaşmış incirler, toprağa dökülmeden önce, ağaçtan toplanarak, plastik telli kerevetlere dizilir ve sonra solar kurutma tüneline sokularak, meyvedeki nem oranının yüzde 20-22 seviyesine düşmesi sağlanır. Böylelikle hem zamandan kazanılmakta, hem de aflatoksin vb. hastalıkların oluşmasının önüne geçilmektedir.

Ayrıca, kuru incirlerin pazarlanıncaya kadar bekletildikleri depo ortamı temiz olmalı, kireç badanası yapılmalı, incir kurdu keleşinin girişini engelleyecek tül gibi materyalle çevrilmeli ve kuru incirler en kısa sürede pazarlanmalıdır. Depolamada hijyen koşulları iyileştirilmelidir.

Taze ve kuru incir kalitesinin yükseltilmesi bakımından üreticilere gerekli eğitim ve girdi sağlanmalıdır. Aflatoksin hakkında üretici bilinçlendirilmeli, bu amaçla gerekli eğitim faaliyetleri yapılmalıdır.

Türkiye kuru incir ihracatının büyük bir bölümünü Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştirmektedir. Bu maksatla, Avrupa Birliği'ne ürün ihraç eden rakip pazarlar karşısında rekabet gücünü artırılması amacıyla, ülkemizde çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretim modeli olan ve doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve

sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanmasının amaçlandığı 'İyi Tarım Uygulamalarının' hayata geçirilmesi teşvik edilmelidir.

6.7.5.3. Destekleme Politikaları

İncir üreticisi ve işleyenlerine, direkt olarak yapılan bir destek bulunmamakta olup, destekleme alımı da mevcut değildir.

Dünya taze incir üretimi ve dünya kuru incir ihracatında dünya da tekel konumundaki ülkemiz için incir stratejik bir ürün olup, taze ve kuru incir sektörünün ve incir üreticisinin geleceği açısından diğer bazı tarımsal ürünlerde olduğu gibi incirde de prim sistemine geçilmelidir.

İncir üreticileri genel anlamda uygulanan gübre ve mazot desteklerini almaktadırlar. Bunun dışında yeni bahçe alanlarına sertifikalı fidan desteği de devam etmektedir.

6.7.5.4. Pazarlama

Kuru incirde alım ve pazarlama TARIŞ ve tüccarlar aracılığı ile yapılmaktadır. Ancak TARIŞ İncir Birliği'nin alım oranı çok düşüktür. TARIŞ'ın alım miktarının Türkiye üretimi içindeki payı 2017 yılında yüzde 2,9 seviyesinde olmuştur. Ülkemizde üretilen incirlerin yüzde 30'u genellikle taze olarak iç pazarda, yüzde 70'i ise kuru incir olarak iç ve dış pazarlarda tüketilmektedir.

Ürünün serbest piyasada fiyatının oluşabilmesi için çok fazla alıcı ve satıcının bir arada bulunması gereklidir. Bunun için ürün ihtisas borsaları oluşturulmalı ya da mevcut borsalara işlerlik kazandırılmalı, ticaret borsaları tescil kurumu olmaktan çıkarılmalıdır. Aydın'da Kuru İncir Borsası kurulmalıdır. Üreticilerin pazarlık güçlerini artırebilmeleri bakımından örgütlenmeleri gerekmektedir.

İç tüketim yetersizdir. Ülke insanımızın yeterli ve dengeli beslenmesi, piyasa dengelerinin sağlanması bakımından gerekli tanıtım faaliyetleri yapılarak gerek kuru, gerekse taze incir iç tüketim miktarı artırılmalıdır. Gıda sanayicilerimizin bu ürüne ilgi göstermesi sağlanarak, özellikle incir ezmesinin pasta ve bisküvi sanayinde değerlendirilerek tüketimini artırılmalıdır.

Alkol ve pekmez fabrikalarının modernizasyonu sağlanarak hurda incirlerin kullanım alanlarının artırılması ve tüketicilere ulaştırılması gerekmektedir.

6.7.5.5. Ticaret ve Fiyat Analizleri

6.7.5.5.1. Dış Ticaret

Dünyada her yıl yaklaşık 80 bin ton kuru incir ihracatı yapılmaktadır. Dünya ihracatının ortalama yüzde 50-60'ı ülkemiz tarafından gerçekleştirilmektedir. İhracatımızın yarısından fazlası Avrupa Birliği ülkelerine yönelik olup, başta Fransa, Almanya, İtalya ve ABD'dir.

Dünya kuru incir ihracatında Türkiye'den sonra ABD, İran, Yunanistan ve İspanya önemli ihracatçı ülkelerdir. Dünya'nın önemli kuru incir ithalatçı ülkeleri ise Almanya, Fransa, Hindistan ve İtalya'dır.

Kuru incir ihracatımızda en önemli kalemleri ekstra kuru incir ve birinci sınıf incir oluşturmaktadır.

Tablo 165. Türkiye Taze ve Kuru İncir İhracatı

Yıllar	Kuru İncir		Taze İncir	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2010	44.617	157.882	13.615	26.749
2011	44.800	151.488	13.547	29.291
2012	49.582	166.837	14.350	29.773
2013	60.064	206.647	16.202	34891
2014	55.550	238.073	17.907	42.466
2015	52.786	214.262	14.400	37.917
2016	55.647	217.211	14.036	32.291
2017	55.491	241.064	15.969	45.832
2018	53.608	237.102	16.955	38.931

Kaynak: TÜİK

Önemli bir incir üreticisi olan Ülkemiz incir ihracatçısı olması nedeniyle yapılan ithalat çok az miktardadır.

6.7.5.5.2. Fiyat Analizi

Fiyat oluşumunda en büyük ağırlığı, TARIŞ'ın alım fiyatları oluşturmaktadır. Ancak diğer Tarım Satış Kooperatiflerinde olduğu gibi TARIŞ İncir Birlik'te de 2000 yılı sonrasında yeniden yapılanma sürecine girmesi kaynak yetersizliğinden açıkladığı alım fiyatları piyasaya da yansımaktadır.

Tablo 166. Kuru İncir Alım Fiyatları (TL/kg)

Sezon	Baz Fiyat	Birlik Ortalama Alım Fiyatı
2010/11	3,50	2,68
2011/12	3,30	3,13
2012/13	3,10-4,83	3,16
2013/14	4,00	4,00
2014/15	6,75	5,37
2015/16	6,29	6,29
2016/17	8,50	7,26
2017/18	10,60	10,36

Kaynak: TARIŞ

6.7.5.6. Sonuç ve Öneriler

Ülkemiz kuru incir üretim ve ihracatında dünya lideridir. Bu konumu korumak üretimden pazarlamaya doğru politikalar oluşturmak ve pazar istekleri doğrultusunda üretimle mümkün olacaktır.

Kuru incirde TARIŞ halen fiyat belirleyici rolü devam etmektedir. Ancak 2000 yılı sonrası yeniden yapılanma döneminde kaynakların sınırlandırılması TARIŞ'ın özellikle stok maliyetini yüklenmesini zorlaştırmaktadır. Yeniden üretici organizasyonları kurma yerine kurulu bu büyük çiftçi kooperatiflerinin güçlenmesi yönünde destek sağlanmalıdır.

Kuru incirde yaşanan en önemli ve her dönemde güncelliğini koruyan sorun temiz, gerekli standartlara uygun ve kaliteli üretiminin yapılmasıdır. Kaliteli üretim yapılabilmesi için üreticinin bilinçlendirilmesini sağlanmalı, eğitim çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

İhracatımızın büyük bir kısmının AB ülkelerine yapıldığı göz önünde bulundurularak, AB'ne ihracat yapan rakip ülkelere karşı rekabet gücümüzün artırılabilmesi için iyi tarım uygulamalarının hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Aflatoksin birçok gıda maddesinde olduğu gibi incirlerde de oluşmakta, tüketim aşamasında insan sağlığı ve dış satım açısından sorun yaratmaktadır. Incirlerde aflatoksin oluşumunun engellenmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

İncirde hastalık ve zararlılarla mücadelede kültürel ve kimyasal programlar titizlikle ve zamanında uygulanmalıdır. Söz konusu zararlıları azaltabilmek için, Araştırma Enstitüleri ile Ziraat Fakültelerinin ortaklaşa yürüteceği çalışmalar neticesinde geliştirilen hastalık ve zararlılara dayanıklı, iklim ve toprak koşullarına en iyi uyum sağlayan çeşitlere üreticilerin kolayca ulaşması sağlanmalıdır.

Üretim planlaması yapılarak, incirin uygun yerlerde yetiştirilmesi teşvik edilmelidir.

Hasattan sonra en fazla bir yıl içerisinde tüketilmesi gereken kuru incirde rekoltenin yüksek olduğu yıllarda stok sorunu yaşanmaktadır. Yaşanan stok sorunun çözülmesi ve fiyat düşüşlerinin önüne geçilmesi amacıyla, gereken miktarda ürünün piyasadan çekilip depolanması ve isteyen alıcılara eşit koşullarda verilmesi için ABD ve AB'de uygulandığı gibi bir stok kurumunun oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kuru incir ihracatında ilk yükleme tarihi önem arz etmektedir. İlk yükleme tarihinin geç açıklanması hem ihracata hazır olan ürünün üreticide muhafazasını zorlaştırmakta hem de pazar kaybına sebep olmaktadır. İlk yükleme tarihi uygulaması tamamen kaldırılmalı ve ihracata hazır olan ürün bekletilmeden ihracatı yapılabilir.

2007 ve 2008 ürün ve ihraç sezonlarında ülkemiz menşeli kuru incir partilerinde görülen aflatoksin kaynaklı Hızlı Alarm Bildirimlerindeki artış nedeniyle, AB Gümrük kapılarında ülkemizden ithal edilen kuru incir partilerinin kontrol sıklığı yüzde 10'dan yüzde 20'ye yükseltilmiştir. Söz konusu yükseliş nedeniyle hali hazırda 15 gün olan gümrüklerde bekleme sürelerinde artış beklenmektedir. Diğer yandan, önümüzdeki dönemde aflatoksin kontrollerinin AB'deki nihai varış ülkesi gümrüğünde değil, AB'ye ilk giriş noktasında (karayolu ile Bulgaristan ve Yunanistan, denizyolu ile ilgili ülke limanı) yapılması yönündeki mevzuat değişikliği planları kuru incir ihracatımızı daha da zorlaştıracak sorunlar arasındadır. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak çalışmalar yapılması ve girişimlerde bulunulması gerekmektedir.

Yeterli ve dengeli beslenme açısından önemli bir gıda olan incirde, piyasa dengelerinin sağlanması bakımından gerekli tanıtım faaliyetleri yapılarak gerek kuru, gerekse taze incirin iç tüketim miktarı artırılmalıdır.

Ülkemiz kuru incirinin rekabet gücünü artırmak ve üretiminin sürekliliğini sağlamak açısından, tarımsal ürünlerde uygulanan ihracat iadesi yardımlarından yararlanan ürünler kapsamına kuru incirin de dâhil edilmesi faydalı olacaktır.

Kaynaklar

1. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 2011-2014
2. 2017 Yılı Kuru İncir Raporu (GTB Koop. Gn Md)
3. www.fao.org
4. www.tuik.gov.tr

6.7.6. Turunçgiller

Turunçgiller (narenciye), portakal, limon, mandarin ve greyluft (altıntop) gibi citrus cinsine ait türleri içermektedir. Ekvatorun 40 derece güney ve kuzey enlemleri arasında yer alan ülkelerin tamamında yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ülkemiz turunçgillerin anavatanı olmamakla birlikte, 2 bin yıldan beridir Anadolu'da yetiştiriciliğinin yapıldığı belirtilmektedir.

Turunçgiller taze tüketimin yanında meyve suyu, konsantre, reçel, marmelat olarak çeşitli ürünlere işlenebildiği gibi kabuklarından da esans elde edilebilmektedir. Turunçgiller içerdiği organik asitler ve vitaminler (C ve B) bakımından beslenmedeki önemi büyüktür. Turunçgillerin bünyesinde bol miktarda bulunan bioflavonoidler vücutta toksinlerin atılmasında önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte gribal enfeksiyonlara dayanıklılık sağlamada, kalbi kuvvetlendirmede, kan damarlarını ve kılcal damarları güçlendirmede, kanı temizlemede, sinirleri yatıştırarak bedeni ve zihni yorgunlukların giderilmesinde, diş etlerini güçlendirmede oldukça faydalıdır.

6.7.6.1. Dünya Turunçgil Üretimi

FAO verilerine göre 2017 yılı itibarıyla dünyada 92 milyon 759 bin 250 dekar alanda turunçgil üretimi yapılmakta olup üretilen toplam turunçgil miktarı 146,6 milyon tondur. Dünyada ortalama turunçgil verimi ise 1.580 kg/da'dır.

Tablo 167. Dünya Turunçgil Yetiştirilen Alan, Üretim ve Verim

Yıllar	Üretim Alanı (da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
2000	74.591.850	106.176.458	1.423
2005	79.181.710	111.960.843	1.414
2010	90.768.530	129.411.096	1.426
2015	93.336.420	144.764.512	1.551
2016	92.994.550	145.568.804	1.565
2017	92.759.250	146.599.168	1.580

Kaynak: FAO

2017 yılı FAO verilerine göre toplam turunçgil üretiminin türler bazında dağılımına baktığımızda, 146,6 milyon ton olan dünya turunçgil üretiminin yüzde 50'sini portakal, yüzde 22,8'ini mandarinler, yüzde 11,7'sini limon ve laym, yüzde 6,2'sini greyluft ve pomelo, yüzde 9,3'ünü de diğer turunçgil türleri oluşturmaktadır.

Dünyada toplam turunçgil üretimine baktığımızda ilk sırada Çin (yüzde 26,5), ikinci sırada Brezilya (yüzde 13,5), üçüncü sırada ise Hindistan (yüzde 7,8) yer almaktadır. Bu

üç ülke dünya turunçgil üretiminin yüzde 47,8'ini gerçekleştirmektedir. Bu ülkeleri sırasıyla Meksika (yüzde 5,6), Amerika (yüzde 4,8), İspanya (yüzde 4,3), Türkiye (yüzde 3,3), Mısır (yüzde 3), Nijerya (yüzde 2,8), İran (yüzde 2,3) Arjantin (yüzde 2,2) ve İtalya (yüzde 1,8) izlemektedir.

6.7.6.2. Türkiye Turunçgil Üretimi

Turunçgiller yaş meyve üretimi içinde önemli bir ürün grubumuz olup, toplam meyve üretimimizin yüzde 23,9'unu turunçgiller oluşturmaktadır. Turunçgil üretiminin kendi içindeki dağılımına baktığımızda 2018 yılında gerçekleşen 4 milyon 902 bin 52 tonluk üretimin yüzde 38,8'ini portakal, yüzde 33,7'sini mandarin, yüzde 22,4'ünü limon, yüzde 5,1'ini greylort ve yüzde 0,04'ünü de turunç oluşturmaktadır.

Tablo 168. Yıllar İtibarıyla Ülkemiz Turunçgil Üretimi (Ton)

Yıllar	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Turunç	Toplam
2010	1.710.500	858.699	787.063	213.768	2.346	3.572.376
2011	1.730.146	872.251	790.211	218.988	2.170	3.613.766
2012	1.661.111	874.832	710.211	226.738	2.132	3.475.024
2013	1.781.258	942.226	726.283	228.799	2.592	3.681.158
2014	1.779.675	1.046.899	725.230	229.555	2.158	3.783.517
2015	1.816.797	1.156.365	750.550	250.025	2.135	3.975.872
2016	1.850.000	1.337.037	850.600	253.120	2.250	4.293.007
2017	1.950.000	1.550.469	1.007.133	260.000	2.124	4.769.726
2018	1.900.000	1.650.000	1.100.000	250.000	2.052	4.902.052

Kaynak: TÜİK

Turunçgil üretimimizin yüzde 87,3'ü Akdeniz Bölgemizde yapılmaktadır. Bu bölgemizde Adana, Mersin, Hatay, Antalya üretimin en yoğun olarak yapıldığı illerimizdir. Bu bölgemizi Ege Bölgemiz izlemektedir. Ege bölgemizde Muğla, İzmir, Aydın turunçgil üretiminde önemli illerimizdir.

6.7.6.3. Üretimi Etkileyen Faktörler

Turunçgiller çok yıllık meyve türü olması nedeniyle üretime başlarken yani bahçe tesis ederken planlamanın çok iyi yapılması gerekmektedir. Turunçgiller orta derinlikte, hafif yapılı, kumlu, killi, iyi havalandırılan ve geçirgen toprakları tercih eder. Taban duyu yüksek olan topraklarda mutlaka drenaj yapılmalıdır. Soğuk rüzgarlara açık araziler ile don tehlikesinin bulunduğu yörelerde gerekli tedbirler alınmalı, bahçe tesis ederken bu faktörlere dikkate edilmelidir.

Özellikle üreticilerimiz don olayı gibi iklim değişikliklerinden önemli ölçüde etkilenecek şekilde üretimde önemli kayıplar ortaya çıkabilmektedir. Düşük sıcaklıklara karşı etkili tedbirlerin alınması ile birlikte yöre koşullarına uygun çeşitlerin seçimi büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte düşük hava sıcaklıklarından yani dondan korunmada rüzgâr pervaneleri oldukça etkilidir. Ancak bunların ithal edilmesi ve fiyatlarının yüksek olması teminini zorlaştırmaktadır. Rüzgâr pervanelerinin ithalatı için teşvik verilmelidir.

Tarım Sigortaları Kanunu 21 Haziran 2005 tarih, 25852 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Üreticilerimizin olası bir doğal felaket karşısında mağdur olma-

ması ve Kanundan beklenen faydanın sağlanması bakımından üreticilerimiz sigortanın önemi konusunda bilinçlendirilmelidir.

Yer seçiminin yanı sıra fidan ve anaç seçimi büyük önem taşımaktadır. Arzu edilen verim ve kalitede ürün elde etmenin ön koşullarından biri, geri dönüşü olmaması nedeniyle belki de en önemlisi sağlıklı fidanların kullanımudur. Bu nedenle turunçgil ağaçlarından kaliteli, bol ürün alabilmek için virüs ve virüs benzeri hastalıklardan arı, anaç-kalem uyuşması iyi, doğru anaç üzerine pazara uygun çeşitlerin aşılandığı, nematod, fungal hastalıklar gibi toprak kökenli patojenlerden arı, adına doğru de sağlıklı fidanlar ile bahçelerin kurulması sağlanmalıdır.

Ülkemizde son yıllarda virüsten arı sertifikalı turunçgil üretiminde önemli gelişmeler olmasına rağmen, istenilen düzeye ulaşamamıştır. Özellikle turunçgil fidan üreten işletme sayısının fazla olması ile birlikte kontrol ve denetimlerin yetersizliği, turunçgil fidan üretiminin arzu edilen kalitede olmasını engellemektedir. Genel olarak sertifikalı fidan kullanımı konusunda bilgilendirme ve yönlendirmedeki eksiklikler, fidan satışlarında yeterli kontrolün yapılamaması ve sertifika etiketinin pahalı olması gibi nedenlerle sertifikalı fidan üretimi yetersiz düzeyde kalmıştır.

Virüs hastalıklarına karşı en önemli mücadele yolunun virüsten arı fidanların kullanımı olduğu dikkate alındığında, sertifikalı ve virüsten arı fidan kullanan üreticilerin desteklenmeye başlanması oldukça memnuniyet verici gelişmelerdir. Üreticilerimizin virüsten arı sertifikalı turunçgil fidanı kullanımı özendirilmesi yanında, virüsten arı sertifikalı turunçgil fidanı üreten işletmeler de desteklenmelidir.

Sertifikalı fidan kullanımının taşıdığı önem dikkate alındığında, araştırma enstitüleri ile ziraat fakültelerinin ortaklaşa yürüteceği çalışmalar sonucunda geliştirilen hastalık ve zararlılara dayanıklı, iklim ve toprak koşullarına en iyi uyum sağlayan çeşitler üreticilere tanıtılmalı ve üreticilerimizin bu fidanları temin etmesi sağlanmalıdır.

Üretimde önemli olan bir diğer faktör de sulamadır. Özellikle yaz aylarının kurak geçtiği Akdeniz ve Ege Bölgelerinde sulama gerekmektedir. Suyun öneminin giderek arttığı günümüzde mevcut su kaynağının optimum kullanımına da olanak veren modern sulama tekniklerini kullanımı konusunda üreticiler özendirilmeli ve gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Ürünlerin verim ve kalitenin artırılması için sulamaya gereken önem verilmeli, sulama topraktaki nem kontrollerine göre yapılmalıdır.

Birim alandan elde edilen üretim miktarının yani verimin artırılması, turunçgil ağaçlarının optimum bir gelişme göstermesi bakımından, ihtiyaç duyulan bitki besin maddelerini içeren gübrenin toprağa verilmesi gerekmektedir. Bilinçsiz ve yanlış yapılan gübreleme toprağın fiziksel ve kimyasal yapısını bozduğu gibi meyve miktarını ve kalitesini olumsuz etkilemektedir. Besin maddelerini yetersizliği ve fazlalığı turunçgilde meyve iriliğini, kabuk kalınlığı, kabuğun düzgünlüğü ve rengi, meyvenin su oranını etkilemektedir. Örneğin, fazla azot meyvenin küçük olmasına yol açarken, fazla miktarda verilen fosforda meyvenin kaba olmasına yol açarak kaliteyi düşürmektedir. Yeterli gübreleme yapılmadığında ise ağaçların ihtiyaç duydukları maddeleri alamamakta verim ve kalite düşmektedir. Turunçgil ağaçlarında verim ve kalite yaşanan düşüşlerin bir diğer nedeni de demir, çinko, mangan gibi mikro besin elementlerinin noksanlıklarıdır.

Bitkinin ihtiyaç duyduğu besin maddelerinin yeteri kadar temin edilebilmesi için gübreleme işlemleri, toprak ve yaprak analizlerine göre yapılmalı, bu amaçla üretimin yoğun olarak yapıldığı yerlerde laboratuvarlar sayı ve nitelik bakımından yeterli hale getirilmelidir. Doğru gübre kullanımı konusunda gerekli eğitim ve yayım faaliyetleri yapılmalıdır. Bununla birlikte gübre üreten ve tüketenlerin haklarının korunması bakımından üretilerek veya ithal edilerek piyasaya sürülen gübrelerin standartlara uygunluğunun tespiti amacıyla piyasa denetimleri daha sıkı yapılmalıdır.

Turunçgil bahçelerinde pek çok hastalık, zararlı ve yabancı ot bulunmaktadır. Bunlarla yeterli kısmı mücadele yapılmadığında ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Turunçgil bahçeleri parazitler ve yararlı böcekler bakımından oldukça zengin olup, turunçgil zararlıları bu organizmalar tarafından baskı altında tutulabilmektedir. Turunçgil bahçelerinde bilinçsizce yapılacak ilaçlamalar, mevcut faydalı ve zararlı böcek dengesini bozacağından ileride daha büyük sorunların çıkmasına yol açabilecektir. Bu nedenle biyolojik zenginliğin artırılması, yararlı canlıların korunması ve desteklenmesi amacıyla fiziksel, mekanik, biyolojik, kültürel, kimyasal mücadele gibi değişik mücadele yöntem ve tekniklerinin birbiri ile uyumlu şekilde kullanıldığı, zararlı popülasyonunu tamamen yok etmek yerine ekonomik zarar eşliğinin altında tutmayı amaçlayan entegre mücadele yöntemi turunçgil bahçelerinde büyük önem taşımaktadır.

Yararlı böceklerin yaşamına devam edebilmesi, doğal dengenin korunması, ilaç kullanımını azaltılarak daha az kimyasal maddelerin kullanıldığı bir üretim gerçekleştirebilmek için, entegre mücadele yöntemine ağırlık verilmeli ve üreticilerin bu mücadele şeklini benimsemeleri sağlanmalıdır. Bitki sağlığı, gıda kalitesi ve güvenliğinin giderek önem kazandığı günümüzde sürdürülebilir tarım tekniklerinin kullanımı konusunda gereken hassasiyet gösterilmelidir. Virüsten ari fidanı kullanan üreticilerin desteklenmesine devam edilmeli, sertifikalı turunçgil fidanı üreten işletmeler de desteklenmelidir.

Zirai mücadele de karşımıza çıkan bir diğer sorun da denetim olup, zirai mücadele ilaçları ile bu ilaçları üreten ve satan ve firmalar sıkı bir şekilde denetlenmeli, ilaçlar etiketlerinde yazılan özellikleri taşımalıdır.

6.7.6.4. Dış Ticaret

Ülkemiz yapılan turunçgil üretimi kendini ihtiyacımızı karşıladığı gibi dış ticaretimizde de önemli yeri olan ürün gurubumuzu oluşturmaktadır. Nitekim 2018 yılı itibarıyla gerçekleştirilen 4 milyon 512 bin 126 tonluk toplam yaş meyve ve sebze ihracatımızın yüzde 44,8'ini turunçgiller oluşturmaktadır. Yapılan ihracat karşılığında ülkemize yaklaşık 894 milyon dolarlık dövizin ülkemize girmesini sağlayarak ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır.

Tablo 169. Yıllar İtibarıyla Türkiye Turunçgil İhracatı

Yıllar	Portakal		Mandalina		Limon		Greyfurt		Toplam	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2010	220.472	150.633	416.702	282.011	423.409	311.388	154.599	101.268	1.215.275	845.409
2011	355.970	260.354	473.782	341.639	487.668	355.528	158.151	110.263	1.475.596	1.067.840
2012	325.271	229.408	415.816	300.250	374.734	272.344	167.815	109.009	1.283.667	911.047
2013	281.246	181.560	535.199	353.738	413.657	302.657	141.043	92.916	1.371.187	930.587
2014	343.503	189.652	644.183	368.042	413.641	286.067	181.167	96.711	1.585.470	942.213
2015	335.415	168.596	566.239	297.839	476.269	298.037	155.327	75.503	1.533.275	839.979
2016	387.642	173.605	650.722	312.785	450.458	305.900	183.329	87.943	1.672.205	880.260
2017	368.693	151.038	697.094	335.076	475.116	294.675	131.507	68.556	1.672.490	849.428
2018	448.059	160.614	744.419	311.922	634.898	332.840	194.661	88.163	2.022.089	893.615

Kaynak: AKİB

Türler bazında ele aldığımızda toplam 2 milyon 22 bin 89 ton olan turunçgil ihracatımızın yüzde 37'sini mandalina, yüzde 31'ini limon, yüzde 22'sini portakal, yüzde 10'unu da greyfurt oluşturmaktadır.

Turunçgil ihracatımızın ülkelere göre miktar bazında dağılımına baktığımızda, yüzde 29'luk pay ile Rusya ilk sırada yer almaktadır. Bu ülkeyi yüzde 26'lık pay ile Irak, yüzde 10'luk pay ile Ukrayna, yüzde 5'lik payla Suudi Arabistan izlemektedir.

6.7.6.5. Pazarlama

6.7.6.5.1. Pazarlama Yapısı

Ülkemizde turunçgillerin pazarlaması yaş meyve sistemi içinde değerlendirilmekte olup yaş sebze ve meyve ticareti, 26 Mart 2010 tarih, 27533 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5957 sayılı "Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" hükümlerine göre yapılmaktadır. Yeni yasada da ürünler tüketiciye ulaşıncaya kadar üretici, komisyoncu, perakendeci kanalıyla geçerek tüketiciye ulaşmaktadır. Bu kapsamda turunçgil meyveleri genel olarak ağaç üzerinde tüccara ya da ihracatçıya götürü usulde satılmaktadır. Turunçgillerin en önemli pazarlama kanallarından biri de ihracattır. 2018 yılı itibarıyla üretimin yaklaşık yüzde 41,2'si ihracata konu olmuştur. Üretimdeki artış ve tüketimin bu artışı dengeleyecek kadar artmaması ürünün ihracatının daha fazla yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Turunçgillerde üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar olan pazarlama zincirinin uzunluğuna bağlı olarak pazarlama marjı değişmektedir. Pazarlama zincirinin uzaması neticesinde üretici fiyatları ile tüketici fiyatları arasındaki uçurumda artmaktadır.

6.7.6.5.2. Pazarlama Sorunları

Turunçgil üreticilerimiz çeşitli pazarlama sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Üreticilerimizin pazarlama problemlerinin üstesinden tek başlarına gelmemeleri mümkün değildir. Giderek büyük bir gelişme gösteren süpermarketler karşısında rekabet edebilmek, kaliteli bir üretim gerçekleştirebilmek ve bu üretimleri karşılığında hak ettikleri geliri elde edebilmek için üretimden pazarlamaya kadar örgütlenme şarttır.

Turunçgil üretiminde önemli bir yeri olan aynı zamanda da AB ülkesi olan İspanya'ya baktığımızda satışın büyük çoğunluğunun kooperatifler aracılığıyla yapıldığı görülmektedir. Ülkemizde kooperatifler aracılığıyla pazarlama yok denecek kadar azdır. Üreticilerimiz tam olarak örgütlenemediğinden herhangi bir pazarlık gücü de bulunmamaktadır. Üreticilerimizin hak ettiği geliri elde edebilmeleri bakımından üreticilerin örgütlenmesi için gerekli eğitim ve yayım faaliyetlerine ağırlık verilmeli, üreticiler özellikle pazarlama problemlerini çözmede örgütlenmenin önemi konusunda bilinçlendirilmelidir.

İhracatta düzenli bir pazarlama organizasyonunun olmaması, talep edilen çeşitlerin zamanında, istenen kalite ve miktarda temin edilememesi, iklimsel değişikliklere bağlı olarak üretimde meydana gelen dalgalanmalar ihracatımızı olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ihracatçılarımızın kendi aralarında rekabete girerek çok parçalı olarak pazara girmeleri ihracat yapılan ülkelerdeki pazar payının yeterince artırılmamasına yol açtığı gibi, mevcut pazarların da kaybedilmesine de neden olabilmektedir. Bu olumsuzluklar doğal olarak üreticilerimize de yansımaktadır. Ayrıca alıcı ülkelerin kararları da ihracatımızı doğrudan etkilemektedir. Turunçgillerde en önemli pazarlarımız Rusya ve Irak'tır. Rusya'nın 2016 yılı Ocak ayından itibaren portakal ve mandalınada uygulamış olduğu ambargo üreticilerimizi mağdur ettiği gibi ekonomik bir kayba neden olmuştur. Her ne kadar aynı yılın Ekim ayının başında turunçgiller için uygulanan ambargo kaldırılrsa da bir pazarlama sezonu kayıpla kapanmıştır.

Son yıllarda gıda güvenliği kapsamında tarladan sofraya kadar, çevre ve insan sağlığına zarar vermeyen, üretimin her aşamasında gerekli kontrolleri yapılmış, sağlıklı ve güvenilir ürünlere olan talep giderek artmaktadır. Artan talep doğrultusunda dünya ticaretinde de gıda güvenliği ve kalitesi gibi unsurların önemi gün geçtikçe artmakta hatta ticaret yapabilmenin ön koşulu haline gelmektedir. Ülkemizin sahip olduğu potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesi ve ihracat imkânlarının artırılabilmesi bakımından İyi Tarımsal Uygulamalar (GLOBALGAP) gibi gıda güvenliğini sağlamaya yönelik üretim sistemleri yaygınlaştırılmalı, bu standartlar kapsamında üretim yapılması teşvik edilmelidir. Bu tür gıda güvenliği ve kalitesine yönelik sistemlerin uygulanması ülkemiz için dış pazarlarda rekabet üstünlüğü yaratacağı gibi dünya pazarından pay alma imkânını da artıracaktır.

Dış pazar taleplerindeki değişim de ihracatta önemli olup, direkt olarak üretici etkilemektedir. Son yıllarda dünya da tüketici talepleri çekirdeksiz, kolay soyulabilen meyveler yönünde gelişme göstermektedir. Bu durumda ülkemizin dış pazara daha kolay ürün sunabilmesi bakımından üretimin tüketici talepleri doğrultusunda yönlendirilmesi sağlanmalı, dış pazarlar talepleri dikkate alınarak aranan çeşitlerin kaliteli bir şekilde üretilmesi sağlanmalı ve bu konuda üreticiler yönlendirilmelidir. Ayrıca dış pazarlarda turunçgillerin azaldığı dönemde piyasaya ürün sunabilme ve oluşan bu pazar boşluğunu doldurabilmek için erkenci ve geççi çeşitler üzerinde araştırmalar yapılmalıdır.

Pazarlamada sorunlara yol açan konulardan biri de erken hasattır. Yeterli olgunlaşma gerçekleşmeden yapılan hasat hem iç hem de dış pazarda sorunlara yol açmaktadır. Bu ürünlerin piyasaya sürülmesi durumunda tüketici talebi daralmakta, tüketici tarafından satın alınmayan ürünler nedeniyle ürün fiyatlarının düşmekte, bu durumun daha sonra olgunluğa erişen ürünün fiyatını olumsuz etkilemektedir. Yine bu ürünlerin ihraç edilmesi halinde dış pazarda da sorun yaşanmaktadır. Nitekim 2018'de erken kesim nedeniyle

geri dönen ürünler büyük sıkıntı oluşturmuştur. Bu nedendir ki şeker ve asit oranı yeterli seviyeye gelmemiş turunçgillerin hasat edilmesini engelleyici tedbirler alınmalıdır.

6.7.6.6. Sonuç ve Öneriler

Portakal, mandalina, limon, greyfurt, turunç gibi türlerden oluşan turunçgil grubu 4 milyon 902 bin 52 ton üretim, 894 milyon dolarlık ihracat geliri, yaş meyve sebze ihracatımızdan aldığı yüzde 44,8'lik pay ile önemli bir ürün gurubumuzdur.

Ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunan bu üretim dalından gereği gibi istifade edilebilmesi sağlanması bakımından;

- Üreticilerin örgütlenmesi için gerekli eğitim ve yayım faaliyetlerine ağırlık verilmeli, üreticiler özellikle pazarlama problemlerini çözmeye örgütlenmenin önemi konusunda bilinçlendirilmelidir.
- İhracat imkânlarının artırılması bakımından mevcut pazarları yanı sıra yeni pazarlar üzerinde çalışılmalıdır.
- Ülkemizin sahip olduğu potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesi, dış pazarlarda rekabet üstünlüğü sağlayarak gibi dünya pazarından pay alma dolayısıyla ihracat imkânlarının artırılabilmesi bakımından İyi Tarımsal Uygulamaları (GLOBAL-GAP) gibi gıda güvenliğini sağlamaya yönelik üretim sistemleri yaygınlaştırılmalıdır. Bu standartlar kapsamında üretim yapılması teşvik edilmeli, İyi Tarım Uygulamaları için verilen desteklere devam edilmelidir:
- Üretimde çeşitliliğin sağlanması ile hasat süresinin uzatılması, turunçgilin yetiştirilmesinden pazarlanıp tüketiciye ulaşana kadar olan süreçte çok yönlü AR-GE çalışmalarının gerçekleştirilip desteklenmesi gereklidir. Araştırma-yayım-üretici koordinasyonu daha etkin bir hale getirilmeli, eğitim faaliyetlerine gereken önem verilerek, araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılması sağlanmalıdır.
- İhracat iadeleri doğrudan üreticilerimize verilmemekle birlikte, piyasaya etkileri bakımından üreticilerimiz için oldukça önemlidir. Turunçgil ihracatımızda verilen teşvik primleri yani ihracat iadeleri, ülkemizin turunçgil ihracatında diğer ülkelerle rekabet edebilmesi, iç piyasada fiyat istikrarının sağlanması, üreticilerimizin hak ettiği geliri elde edebilmesi bakımından son derece önemlidir. İhracat iadelerinin amacına ulaşabilmesi, ihracatçının önünü görebilmesi ve ihracatın gelişmesi için sezon öncesi açıklanması ve yeterli miktarda verilmesi büyük önem taşımaktadır.
- Üreticilerimizin gerek iç gerekse dış pazarda rekabet edebilmesi için maliyetlerin düşürülmelidir. Bu amaçla gübre, mazot gibi üretim girdilerinin desteklenmesinin yanı sıra, ilaçlama, depolama, ambalajlama, nakliye gibi unsurların da desteklenerek girdilerdeki KDV oranlarının indirilmesi gerekmektedir.
- Ülkemizin turunçgil tüketimi artırılmalıdır. Bununla birlikte ülkemizde genelde taze olarak tüketilen turunçgillerin meyve suyu olarak da tüketimine ağırlık verilmelidir. Yurt dışında yürütülen tanıtım faaliyetlerine devam edilmeli, aynı tanıtım faaliyetleri yurt içinde de yürütülmelidir.
- Şeker ve asit oranı yeterli seviyeye gelmemiş turunçgillerin hasat edilmesi kaliteyi düşüreceğinden, erken hasattan kaçınılması sağlanmalıdır.
- Ürün ve kalite kayıplarının önüne geçilebilmesi bakımından hasat zamanı ve tekniğine dikkat edilmesinin yanı sıra daha uzun sürede ürün arzının sağlanması ve üreticinin kayba uğramaması bakımından depolamaya özel önem verilmeli, soğuk hava depolarının sayısı ve kapasitesi artırılmalıdır.

- Markalaşmaya gereken önem verilerek marka oluşturulmalı, yeni pazarlar bulunarak ihracat artırılmalıdır.
- Üretimden pazarlamaya kadar olan bütün aşamalarda eğitim ve yayım faaliyetlerine gereken önem verilmeli, bu üretim dalından menfaat elde eden tüm taraflar arasında bir işbirliği ve koordinasyon sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. AKİB, 2017, "2017/2018 Ocak-Aralık Dönemi, Türkiye Geneli Yaş Meyve Sebze Sektörü Türkiye Geneli Değerlendirme Raporu" Akdeniz İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Yaş Meyve Sebze Sektör Şefliği, MERSİN.
2. DUMANOĞLU, H., YEŞİLOĞLU, T., ERDOĞAN, V., SERÇE, S., DEMİRSOY, H., AKÇAY, E., YAZICI, K., ERNİM, C., KARABAT, S., ÖZÜPEK, Ö., "Meyve Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar", Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12-15 Ocak 2014, Ankara, 550-578.
3. GENÇTAN, M., TUGAY, M.E., GEÇİT, H.H., BOZKURT, B., ERGUN, E., EKİZ, H., YALVAÇ, K., GEVREK, M.N., ELÇİ, A., BALKAN, A., "Türkiye'de Tohumluk, Fide ve Fidan Üretimi, Kullanımı", Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara, 803-823.
4. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Tarımsal Araştırma Master Planı, 2011-2015.
5. KAŞKA, N., GÜLERYÜZ, M., KAPLANKIRAN, M., KAFKAS, S., ERCİŞLİ, S., EŞİTKEN, A., ASLANTAŞ, R., AKÇAY, E., "Türkiye Meyveciliğinde Üretim Hedefleri", Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara, 519-549.
6. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
7. TEAE, 2003, KARAHOCAGİL, P., TUNALIOĞLU, R., TAŞKAYA, B., ANAÇ, H., "Turuncgiller Durum ve Tahmin: 2003/2004" Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara, Kasım 2003.
8. TZOB Gübre Raporu, Haziran 2004.
9. www.lokman-hekim.com
10. www.bahce.biz
11. www.tarim.gov.tr
12. faostat.fao.org

6.7.7. Çay

Tropik ve subtropik iklim bitkisi olan çayın anavatanı Çin ve Hindistan olarak bilinmektedir. Theaceae familyasına ait olan çay bitkisinin botanikte kabul edilen adı *Camellia sinensis* (L) O.Kuntze'dir. Çin Çayı, Assam Çayı ve Kamboçya Çayı olmak üzere morfolojik farklılıklar gösteren üç tipi bulunmaktadır.

Yaprağını dökmeyen çay bitkisi doğada kendi haline bırakıldığında bir ağaç görünümü alarak yaklaşık 100 yıl yaşar. Dört yaşından itibaren ürün vermeye başlayan çay bitkisi, 10-15 yaşından sonra ekonomik verime ulaşır. Ekonomik verim yaşı işe 50-60 yıldır.

Çayın en önemli özelliği hiçbir yapay renklendirici, koruyucu ve kokulandırıcı içermemesi nedeniyle tamamen doğal bir ürün olmasıdır. Ülkemizde en çok tüketilen sıcak içeceklerin başında da çay gelmektedir.

6.7.7.1. Dünya Çay Üretimi

FAO verilerine göre 2017 yılı itibarıyla dünyada yaklaşık 41 milyon dekar alanda çay üretimi yapılmakta olup elde edilen kuru çay miktarı ise 6,1 milyon tondur. Dünya çay verimi ise 150 kg/da'dır.

Tablo 170. Dünya Çay Yetiştirilen Alan, Üretim ve Verim

Yıllar	Üretim Alanı (da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
2000	23.681.160	3.014.442	127
2005	26.863.310	3.682.119	137
2010	31.496.090	4.606.069	146
2015	38.937.510	5.810.097	149
2016	39.372.420	5.913.955	150
2017	40.761.020	6.101.062	150

Kaynak: FAO

Tablo 171. Dünya Çay Üretiminde Önde Gelen Ülkeler (2017)

	Üretim Alanı (da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
Çin	22.127.500	2.460.000	111
Hindistan	6.216.100	1.325.050	213
Kenya	2.185.380	439.857	201
Sri Lanka	2.339.090	349.699	150
Vietnam	1.231.880	260.000	211
Türkiye	821.080	234.000	285

Kaynak: FAO

Dünyada oldukça sınırlı sayıda ülkede çay tarımı yapılmakta olup, dünya çay üretiminde önde gelen ülkeler Çin, Hindistan, Kenya, Sri Lanka'dır. Dünya üretiminin yüzde 75'i bu dört ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkemiz, dünya çay üretiminden aldığı yüzde 3,84'lik payla altıncı sırada yer almaktadır.

6.7.7.2. Türkiye Çay Üretimi

Ülkemizde çay tarımı, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, Gürcistan Cumhuriyeti sınırından başlayıp batıda Fatsa İlçesine kadar olan ve dar bir şerit halinde uzanan alanda yapılmaktadır. Trabzon'un Araklı deresine kadar olan Artvin, Rize, Trabzon illerini kapsayan ve yer yer 30 km kadar içlere uzanan 1.000 m yüksekliklere varan alanlar, çay yetiştiriciliği için en elverişli bölge olması nedeniyle birinci sınıf çay bölgesi olarak kabul edilmektedir. Araklı deresinden başlayarak Ordu'nun Fatsa ilçesine kadar uzanan bölge ise ikinci sınıf çay bölgesi olarak tanımlanmaktadır.

Çay tarımı ülkemizde küçük aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Çay üreticilerinin yüzde 73,7'si 0-5 dekar arasında, yüzde 21,5'i 5-10 dekar arasında, yüzde 4,45'i 10-20 dekar arasında, yüzde 0,36'sı ise 20 dekarın üzerinde çaylık alana sahiptir.

Çay tarımının yapıldığı Doğu Karadeniz Bölgemizde, 2017 yılı verilerine göre 834 bin 900 dekar alanda, 214 bin 183 üretici tarafından 1 milyon 300 bin ton yaş çay yaprağı üretilmiştir. 2018 yılında ise 836 bin 109 dekar alanda, 1 milyon 500 bin ton yaş çay yaprağı üretimi yapılmıştır.

Tablo 172. Ülkemizde Çaylık Alan, Çiftçi Sayısı, Yaş Çay Yaprağı Üretimi

Yıllar	Çiftçi Sayısı	Çaylık Alan (Da)	Yaş Çay Yaprağı Üretimi (Ton)
2010	202.494	758.641	1.305.566
2011	205.312	758.895	1.231.141
2012	206.724	759.025	1.250.000
2013	207.660	764.255	1.180.000
2014	208.464	759.147	1.260.000
2015	209.084	762.413	1.327.934
2016	212.692	829.505	1.350.000
2017	214.183	834.900	1.300.000
2018	-	836.109	1.500.000

Kaynak: TÜİK, ÇAYKUR

Çaylık alanların illere göre dağılımına baktığımızda, Rize ilimiz yüzde 67,9'luk bir payla ilk sırada yer almaktadır. Bu ilimizi sırasıyla yüzde 18,9 ile Trabzon, yüzde 10,8 ile Artvin, yüzde 2,5 ile Giresun, yüzde 0,01 ile Ordu illerimiz izlemektedir.

Ülkemizde üretilen çayın büyük bir kısmı ülke içinde tüketilmektedir. Halkımızın tükettiği sıcak içeceklerin başında çay gelmektedir. Ülkemiz kişi başı yıllık 3,5 kg çay tüketimi ile dünyada ilk sırada yer almaktadır.

6.7.7.3. Üretimi Etkileyen Faktörler

Çay üretimini etkileyen en önemli faktörlerden biri kalite olup, çoğaltım yönteminin seçimi, iklim faktörleri, deniz seviyesinden olan yükseklik, hasat şekli ve dönemi, kültürel uygulamalar çayın kalitesine etki eden faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim ve çevre faktörlerine müdahale etme şansımızın olmadığı dikkate alındığında, yaş çay yaprağı kalitesi dolayısıyla kuru çay kalitesinin artırılması bakımından kültürel uygulamaların zamanında ve doğru bir şekilde yapılması büyük önem taşımaktadır.

6.7.7.3.1. Bahçe Tesisi

Yetiştiriciliğin ilk aşamasının doğru üretim materyalinin seçilmesi ile başladığı dikkate alındığında, kaliteli ve verimli bir çay üretimin gerçekleştirilmesinde fidan konusu önem taşımaktadır. Ülkemizde çay tarım alanlarının büyük bir kısmı tohumdan yetiştirilen fidanlarla tesis edilmiştir. Yabancı döllene özelliğine sahip çay bitkisinden elde edilen çay tohumları, büyük ölçüde açılma gösterdiğinden, çay tohumu ile tesis edilen çay bahçelerinde zaman içinde farklı tipler oluşmuştur. Bu durumda, bir bahçe içinde farklı tipler farklı zamanda hasat olgunluğuna gelmekte, bazı ürünler daha tomurcuk halindeyken bazı ürünlerin de hasat zamanı geçmiş olabilmektedir. Bu da kaliteyi olumsuz etkilemektedir.

Çay tarım alanlarının önemli bir bölümü yaşlanmış çay ocaklarından oluşmaktadır. Kalitenin artırılması bakımından yaşlanmış, verimden düşmüş, açılımlar nedeniyle bir örnekliği bozulmuş bahçeler, üstün verim ve kaliteye sahip çay tiplerinden alınan çeliklerden üretilmiş fidanlarla bir program dâhilinde yenilenmelidir. Bu aşamada çay üreticileri devlet tarafından desteklenerek teşvik edilmeli, çaylıkların yenilenmesine yönelik çalışmalar hızlandırılmalıdır.

6.7.7.3.2. Gübreleme

Çay üretiminde gübre kullanımı toprak yapısı ve verimlilik üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Çay bitkisi genelde pH'ı 4,5-6 arasında olan topraklarda optimum gelişme göstermektedir. Toprak pH'ı asit ya da alkali yöne doğru kaydıkça çay bitkisinden istenen verim ve kalitede ürün alınamamaktadır. Nitekim Amonyum Sülfat gübresinin tek yönlü ve aşırı ölçüde kullanılması neticesinde toprak pH'ı 4'ün altına düşmüştür.

Çay tarımı yapılan alanlarda uzun yıllar bilinçsiz ve gereğinden fazla kimyevi gübre kullanılması nedeniyle toprakların strüktürel yapısı bozulmuş, toprak asitliği artmış ve besin elementlerinin yarıyışlılığı da azalmıştır. Bu sorunların önüne geçmek amacıyla çay tarımında amonyum sülfat gübresinin kullanılması yasaklanmış, çay tarım alanlarında organik gübre kullanılması ile ilgili çalışmalarına başlanmıştır.

Konunun önemine binaen "Çayda Organik Gübre" deneme çalışmaları Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi ve ÇAYKUR tarafından yürütülmektedir. Yapılan çalışmalar olumlu olarak değerlendirilmekle birlikte bir gübrenin tavsiye edilebilmesi için normal koşullarda ihtiyaç duyulan sürenin en az 2-3 yıl olduğu dikkate alındığında çalışmalar tamamlandıktan, sonuçları net şeklide ortaya konduktan sonra uygulamaya geçilmesi daha faydalı olacaktır. Hangi organik gübrenin ya da gübrelerin kullanılacağı, uygulama şeklinin nasıl olacağı, verim üzerinde olası etkilerinin ne olacağı konusunda, üreticiler tam olarak bilgilendirilmeden uygulamaya geçilmemelidir. Tek bir organik gübre üzerinde değil birden fazla gübre üzerinde denemeler yapılmalıdır. Organik gübrenin ihtiyacı ortaya konmalı, tedarikinde de sıkıntı yaşanmaması bakımından gerekli tedbirler alınmalıdır. Toprağın bozulan dengesini iyileştirmeye çalışırken diğer taraftan bitkinin ihtiyacı olan besin maddesinin verilmesi de sağlanmalıdır. Doğru gübre kullanımı konusunda gerekli eğitim ve yayım faaliyetleri yapılmalıdır.

6.7.7.3.3. Budama

Yaş çay yaprağı kalitesine etki eden bir diğer faktör de budamadır. Kaliteli yaş çay yaprağı üretimi için verimden düşmüş çay ocaklarının mutlaka budanması gerekmektedir. Budama ile çay ocaklarından güçlü, taze ve tomurcuklu sürgülerin elde edilmesi sağlanmaktadır.

Yaşlanmış çay bahçelerinde, azalan verim ve kalitenin yeniden artırılarak kontrol altına alınması amacıyla 15 Aralık 1993 tarih ve 93/5096 sayılı Kararname yayımlanmıştır.

Bu Kararname ile her yıl 1/5 oranında budama yapılmak suretiyle, ocakların kademeli olarak gençleştirilmesi, her yıl 1/5 oranında budama nedeniyle ürün kaybına uğrayan üreticilerin kaybının devlet tarafından tazmin edilmesi, çay bahçelerini ruhsatlarının yenilenmesi ve kaçak olarak tesis edilen yani ruhsatsız çay bahçelerinin tekniğine uygunluğu kaydı ile bir defaya mahsus olmak üzere ruhsatlandırılması, gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan yaş çay işleme tesislerinin ihtiyaç duydukları yaş çay yaprağını ruhsatlı üreticilerden alabilecekleri, yaş çay işleme ve paketleme tesislerinin sahip olması gereken teknik ve hijyenik özellikleri taşıyıp taşımadığının denetlenmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim bu kararname ile çaylıklar 1/5 oranında budanmaya başlanmış ve ruhsatsız çaylıklara ruhsat verilmiştir.

93/5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, yaş çay yaprağı kalitesinin artırılması ve çaylıkların gençleştirilmesi için önemli bir adım olmuş ve olumlu sonuçlar vermiştir. Bunun üzerine, 93/5096 sayılı Kararnamenin uygulama süresi 17 Ekim 1998 tarih ve 98/11807 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 5 yıl daha uzatılmıştır.

Çay bahçelerinin ıslahı ve kaliteli çay üretiminin temini amacıyla, budamaya tabii tutulan çaylıklar nedeniyle üreticilerin uğradığı gelir kaybının tazmin edilmesi, 31 Aralık 2003 tarihi itibarıyla sona ermiştir. Budamadan elde edilen olumlu sonuçların devamının sağlanması bakımından, 23 Ağustos 2004 tarih, 2004/7758 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ruhsatlı çay bahçelerinin 1/5 yerine her yıl 1/7'sinin budanmasından doğacak gelir kaybının üreticilere 7 yıl için ödenmesine ilişkin uygulama 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yeniden başlatılmıştır. Bu kararın uygulama süresi ise 2011 yılı sona ermiştir.

Kalitenin artırılmasına yönelik budama işlemlerinin devamının sağlanması bakımından budamaya tabii tutulan çaylıklar nedeniyle üreticilerin uğradığı gelir kaybının tazminine dair 1 Ocak 2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren 2011/2526 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile geçerlilik süresi 10 yıl olmak üzere budama oranı 1/10 olarak belirlenmiştir.

6.7.7.3.4. Hasat

Yaş çay ürünü, çay bitkisi üzerindeki genç sürgünlerin ucundan itibaren, tepe tomurcuğu ve tepe tomurcuğunu takip eden birinci ve ikinci yapraktan oluşan körpe, taze ve lif vermeyen, kaliteli kuru çay üretimine elverişli nitelikteki filizden ibaret olup, hasatta iki yaprak bir tomurcuk istenmektedir.

Ülkemizde çay hasadı makasla yapılmaktadır. Makas ile yapılan hasat neticesinde çay ocakları çalılışmakta, oluşan sürgünler köre kaçmakta ve verimde düşüşler meydana gelmektedir. Bugünkü şartlarda elle hasat mümkün görülmemektedir. Bu nedenle makas ile hasatta daha itinalı ve dikkatli davranılmalıdır.

Sürgünlerin zamanında hasat edilmesi de büyük önem taşımaktadır. Hasadın erken yapılması halinde alınacak ürün miktarı azalacak, geç yapılması durumunda ise ürün kartlaşarak kalitede bozulmalar olacaktır. Nitekim yapılan araştırmalarda çayda bulunan ve çayın işlenmesi sırasında ortaya çıkan sıvı kıvamına, çayın nem çekme ve diğer başka özelliklerine olumlu etki yapan pektik madde miktarının genç yapraklardan yaşlı yapraklara doğru azaldığı ifade edilmektedir. Çayın kalitesine etki eden bir diğer madde de kafein olup, yaşlı yapraklarda bulunan kafein oranı da azdır. Ayrıca yaşlı yapraklar genç yapraklara oranla daha fazla klorofil içermektedir. Yaşlı yaprakların hasat edilmesi halinde bu yapraklardan elde edilen siyah çayda daha fazla klorofil bulunacaktır. Bu nedenle demlenen çayın rengi yeşil olduğu için otsu bir tat almaktadır. Bu veriler ışığında çayda kalite kayıplarının önlenmesi bakımından yaşlanmış yaprakların hasat edilmemesi büyük önem taşımaktadır.

Bir sonraki hasat için bitkinin gelişiminde ihtiyaç duyduğu bitki besin maddelerinin üretilmesinin sağlanması bakımından hasat sonrası ocakta yeterli miktarda olgun yaprağın bırakılması hasatta dikkat edilmesi gereken hususlardan biridir.

Kaliteli ürün elde edilebilmesi bakımından hasatta gereken titizlik gösterilmeli, yetiştirme tekniklerine göre üretim yapılması sağlanmalıdır.

6.7.7.4. Dış Ticaret

Çay sektöründe uzun yıllar temel strateji, yurt içi tüketimi karşılamaya yönelik olduğundan dış ticaret ile ilgili çalışmalar yetersiz kalmıştır.

Çay ihracatımız, ülkemizin var olan potansiyeline rağmen artırılamamıştır. Çay ihracatında ülkemizin karşılaştığı en önemli sorun üretim maliyetlerinin yüksekliğidir. Dünyada çay üretimi daha çok gelişmekte olan ülkelerde yapılmakta olup, bu ülkelerde yıl boyu hasadın yapılması ülkemizin dünya piyasalarında rekabet etmesini güçleştirmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Ülkemiz çayının tarım ve sanayinde kimyasal ilaç ve katkı maddesi kullanılmadan üretilmesi büyük bir avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizin ihracat imkânlarının artırılması bakımından, maliyeti düşürücü tedbirler alınarak, ülkemiz çayının sahip olduğu üstünlükler tanıtılmalı ve dış pazar araştırması yapılarak, ülkelerin taleplerine uygun, istenen kalitede ve ambalajda çay ihracatı yapılmalıdır.

Tablo 173. Türkiye Çay İhracatı ve İthalatı

Yıllar	İthalat		İhracat	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)	Miktar (Ton)	Değer (Bin Dolar)
2010	8.618	21.530	2.191	9.163
2011	8.066	17.732	2.241	10.367
2012	5.158	13.710	3.161	12.201
2013	5.879	17.554	4.853	17.716
2014	5.561	16.395	4.631	20.414
2015	5.887	17.739	5.490	23.614
2016	16.187	44.269	6.119	28.592
2017	22.690	61.977	5.259	25.211
2018	16.148	40.463	3.568	13.105

Kaynak: TÜİK

Yürürlükteki ithalat rejimi kararı çerçevesinde ülkemizde çay ithalatı serbesttir. İthalatın yanı sıra, zati eşya muafiyeti, yolcu beraberli hediyelik eşya muafiyeti ve kaçak yollarla ülkemize yurt dışından çay gelmektedir. İthalat dışında özellikle kaçak yollarla ülkemize giren çaylar büyük tehdit oluşturmaktadır.

İthal ürünlerin girişinin zorlaştırılması bakımından vergi oranının yüksek tutulmaya çalışılmaktadır. Son yıllarda ithalatın artması ile birlikte koruma tedbirlerinin artırılması bakımından önceki yıllarda çayda yüzde 145 olarak uygulanan gümrük vergi oranı, 2019 yılında 187'ye çıkarılmıştır. Çayımız yüksek gümrük vergileri ile korunmaya çalışılmaktadır. 2010-2015 yılları arasında ortalama ithalat miktarımız yaklaşık 6 bin 500 ton iken, son yıllarda ithalatta önemli artışlar yaşanmıştır. Göçmen nüfusun etkisi, çayda kalitede yaşanan düşüşler, tüketicinin dem oranı yüksek ürünlere yönelmesi ile yüksek gümrük vergilerine karşın ithalat artış göstermiştir.

Gerek resmi gerek gayri resmi yollarla ülkemize giren çaylar tüketicinin damak tadını etkileyerek, kendi çayımıza yabancılaşma tehlikesini berberinde getirmektedir. Özellikle kaçak çaylar halk sağlığını tehdit ettiği gibi Türk çay pazarının daralmasına yol açarak üreticinin emeğinin ziyan olmasına neden olmaktadır. Gerekli tedbirler alınarak resmi ve gayri resmi yollarla ülkemize çay girişi engellenmelidir.

Doğu Karadeniz Bölgemizde yaklaşık 210 bin aile geçimini çaydan sağlamaktadır. Yöre halkının en önemli geçim kaynağı olan çayın yetiştirildiği alanlarda başka bir ürünün yetiştirilme şansı hemen hemen yoktur. Çay eğimli arazilerin değerlendirilerek erozyona karşı toprakları korumaktadır. AB'ye uyum sürecinde kırsal kalkınmanın taşıdığı önem dikkate alındığında, istihdama sağladığı katkı, göçün önlenmesi bakımından çay önemli bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikler nedeniyle Dünya Ticaret Örgütü ile müzakerelerde özel ve hassas ürünler kapsamında ele alınmalıdır.

6.7.7.5. Pazarlama

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen çay tarımı ve pazarlaması ile ilgili faaliyetler, 1950 yıllarda ekonomik üretime geçilmesiyle birlikte değişim göstermiştir. Çay tarımı ile ilgili faaliyetler Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmeye devam edilirken, kuru çay üretimi ve pazarlaması ilgili faaliyetler de Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

Çay tarımı ve çay sanayinin ekonomik ve sosyal yönden daha etkin hale getirilmesi amacıyla 6 Aralık 1971 tarihinde 1497 sayılı "Çay Kurumu Kanunu" yürürlüğe konmuştur. Bu kanunun ile tarım, üretim ve pazarlama dahil tüm faaliyetler Çay Kurumu Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. 19 Ekim 1983 tarih ve 2929 sayılı "İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanunun" hükümlerine dayanılarak Çay Kurumu Kanunu'nda yapılan değişiklikle Çay Kurumu Genel Müdürlüğü, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü adı altında Kamu İktisadi Kuruluşuna dönüştürülmüştür. 24 Kasım 1994 tarih ve 4046 sayılı "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile ÇAYKUR Kamu İktisadi Kuruluşu listesinden çıkarılarak İktisadi Devlet Teşekkülü statüsüne dâhil edilmiştir.

ÇAYKUR, 3046 sayılı yasanın 4060 sayılı yasayla değişik 4'üncü ve 3313 sayılı yasayla değişik 10'uncu maddeleri uyarınca 26 Kasım 2002 tarihinde Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olmuştur. Hali hazırda ÇAYKUR, Tarım ve Orman Bakanlığımızın ilgili kuruluşudur.

Çaydaki gelişmelerin dünü ve bugünü dikkate alındığında, çayda en büyük değişiklik 4 Aralık 1984 tarihinde yürürlüğe giren 3092 sayılı "Çay Kanunu" ile gerçekleşmiştir. Bu kanunla çayın tarımı, üretimi, işlenmesi ve satışı serbest bırakılmıştır. Böylece gerçek ve tüzel kişilere üreticilerden yaş çay yaprağı satın alabilmelerine, çay işleme ve çay paketleme fabrikalarını kurup işletmelerine imkân tanınmıştır. Kanun çayda devlet tekeline kaldırılarak özel sektörün de çay da faaliyet göstermesi sağlanmıştır. Ancak çay tarım alanlarının belirlenmesi Bakanlar Kurulunun yetkisine bırakılmıştır. Bakanlar Kurulunun belirlediği alanlar dışında çay tarımı yasaklanmış, çay tarım alanlarına giren yörelerde çay bahçesi kuracakların önceden ruhsat almaları zorunlu kılınmıştır.

Bu kararname ile çay tarımı yapılacak il ve ilçeler belirlenmiştir. Çay tarımı yapılacak alanlar Artvin ilinde Arhavi, Borçka ve Hopa ilçeleri, Giresun ilinde Çanakçı, Espiye, Eynesil, Görele, Güce ve Tirebolu ilçeleri, Rize ilinde Merkez ve tüm ilçeler, Trabzon ilinde Merkez ve Araklı, Beşikdüzü, Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat, Köprübaşı, Of, Sürmene ve Vakıfkebir ilçeleri ile sınırlandırılmıştır.

6.7.7.5.1. Pazarlama Sorunları

4 Aralık 1984 tarihinde yürürlüğe giren 3092 sayılı "Çay Kanunu" ile çayda devlet tekeli kaldırılmış, özel sektörün de çay da faaliyet göstermesi sağlanmıştır. Bu düzenleme ile birlikte üreticilerimiz özel sektör tarafından çay alımları yapılmaya başlanmıştır. Bugün gelinen noktada özel sektöre ürün teslim eden üreticilerimiz düşük fiyat ve ödemelerin geciktirilmesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

ÇAYKUR'un kota miktarlarının düşük olması nedeniyle çiftçi, çayının önemli bir bölümünü özel sektöre satmak zorunda kalmaktadır. Bazı özel sektör firmaları kendilerine ürün teslim eden üreticilerimize teslim edilen yaş çay karşılığında yüzde 25-50 oranında, para yerine kuru çay teslim etmektedirler. Böylece pazarlama işini üreticiye yaptırdığı gibi, verdiği kuru çayı da piyasa satış fiyatından üreticiye vermektedir. Üretici zararına ürün teslim etmek durumunda bırakılmakta ve mağdur olmaktadır.

Ayrıca, çayda kalite kaybının yaşanmaması bakımından hasat edilen yaş çayın en kısa sürede bekletilmeden işlenmesi gerekmektedir. Bu nedenledir ki hasat olgunluğuna gelen çayın alımının, ürün kalite kaybına uğramadan ve üreticilerimiz mağdur edilmeden yapılması büyük önem arz etmektedir. Üreticilerin mağduriyetinin giderilmesi bakımından çayda uygulanmakta olan kota miktarı ile ÇAYKUR'un işleme kapasitesi artırılmalıdır.

Ülkemiz çayındaki en büyük tehditlerden biri de kaçak yollarla ülkemize giren çaylardır. Her gelen kaçak çayla üreticimiz yerine başka ülkelerin üreticileri desteklenmiş olmaktadır. Zarar gören sadece üretici değildir. Uğradığı vergi kaybı nedeniyle devlet de kaçak çaydan büyük zarar görmektedir. Bunun yanında yurda kaçak yollarla sokulan çay zaman zaman stok oluşmasına yol açmaktadır. Üreticilerimizin emeğinin ziyan edilmemesi bakımından gerekli tedbirler alınmalıdır.

Üreticilerimizin pazarlama problemi ile karşılaşmamaları bakımından üzerinde durulması gereken bir diğer konu da özelleştirilmedir. Bilindiği üzere ÇAYKUR üreticilerimizin ürettiği çayın pazarlanması ve değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim üretilen çayın yüzde 41'i ÇAYKUR tarafından alınmakta ve pazarlanmaktadır. Son yıllarda ÇAYKUR yeşil çay, beyaz çay, organik çay, poşet çay gibi çeşitlerle ürün yelpazesini genişleterek, çay piyasasında daha fazla yer almaktadır. Ülkemiz çay üretiminin ve çay üreticilerimizin korunması bakımından ÇAYKUR özelleştirilmemelidir.

6.7.7.6. Destekleme ve Fiyat

ÇAYKUR tarafından her yıl yaş çay yaprağı alım fiyatı açıklanmaktadır. Çay tarımının yapıldığı yerlerde tek üretim modelinin çay olması, çayın çok yıllık bir bitki olması ve bölgede alternatif tarımın uygulanmasının zor olacağı, açıklanan taban fiyatın yetersiz olması gerekçe gösterilerek ilk kez 2003 yılında çay üreticisine fark ödemesi yapılmaya başlanmış ve bugüne kadar devam edilmiştir. Çayda fark ödemesi desteği uygulaması

ile birlikte sektör kayıt altına alınmıştır. 2003 yılında kilogram başına 5 kuruş fark ödemesi desteği verilirken, 2018 yılında bu rakam 13 kuruş olarak belirlenmiştir.

Bölgede çayın ekonomik ve sosyal yönden yeri ve önemi dikkate alındığında yaş çay ürününün fiyatlandırılması büyük önem taşımaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinin arazi ve iklim yapısı üreticileri çaya bağımlı kılmaktadır. Bu nedenle fiyat politikaları üreticileri doğrudan etkilemektedir. Çay fiyatlarının maliyetin altında kalmamasına ve fark ödemesi desteğinin verilmesine devam edilmelidir.

Tablo 174. Yıllar İtibarıyla Açıklanan Çay Fiyatı, Fark Ödemesi Desteği ve Maliyet

Yıllar	Çay-Kur Alım Fiyatı (TL/Kg)	Fark Ödemesi Desteği (Kırş/Kg)	Alım Fiyatı+Fark Ödemesi Desteği (TL/Kg)	Maliyet* (TL/Kg)
2002	0,32	-	-	0,40
2003	0,40	5	0,45	0,45
2004	0,46	6,5	0,525	0,48
2005	0,515	7	0,585	0,62
2006	0,57	8	0,65	0,64
2007	0,64	9	0,73	0,83
2008	0,737	10,17	0,839	1,06
2009	0,79	11,5	0,905	1,10
2010	0,885	11,5	1,00	1,14
2011	0,98	12	1,10	1,20
2012	1,10	12	1,22	1,27
2013	1,23	12	1,35	1,34
2014	1,38	12	1,50	1,40
2015	1,58	12	1,70	1,53
2016	1,77	13	1,90	1,66
2017	2,00	13	2,13	1,92
2018	2,32	13	2,45	2,16

Kaynak: GTHB *: TZOB

6.7.7.7. Sonuç ve Öneriler

Doğu Karadeniz Bölgesinde oldukça önemli bir yere sahip olan çay tarımı ve sanayi istihdam yaratarak bölgesel göçü önlemiş ve bir milyon insanın geçim kaynağı olmuştur. Ülkemizi çayda dışa bağımlılıktan kurtararak ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamıştır. Gerek ekonomik gerek sosyal yönden oldukça önemli bir yere sahip olan çay sektörünün daha iyi bir yere gelebilmesi ve üreticilerimizin hak ettiği geliri elde edebilmeleri bakımından gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu amaçla;

- Yaşlanmış, verimden düşmüş, açılımlar nedeniyle bir örnekliliği bozulmuş bahçeler, üstün verim ve kaliteye sahip, çay tiplerinden alınan çelikler ile üretilmiş fidanlarla bir program dâhilinde en kısa sürede yenilenmeli ve bu aşamada çay üreticileri devlet tarafından desteklenerek, teşvik edilmelidir. Çaylıkların yenilenmesi çalışmalarını hızlandırılmalıdır.
- Kaliteli yaş çay yaprağı üretimi için budama işlemleri tekniğine uygun olarak yapılmalıdır.
- Üreticilerimiz mağduriyetinin giderilmesi bakımından çayda uygulanmakta olan kota miktarı ile ÇAYKUR'un işleme kapasitesi artırılmalıdır.

- Yaş çay fiyatları üreticilerimizin çay tarımından yeterli gelir elde edebilmesi sağlayacak düzeyde belirlenmeli, kilogram başına verilen fark ödemesi desteği artırılmalıdır.
- Ülkemiz çayının tarım ve sanayinde kimyasal ilaç ve katkı maddesi kullanılmadan üretilmesi önemli bir avantajdır. Bu avantaj organik çay tarımına geçişte büyük kolaylık sağlayacaktır. Bu durum AB ülkelerinde organik ürünlere olan talebin yüksekliği ve AB ülkelerinde çay tarımı yapılmadığı dikkate alındığında organik çay üretimi önemli bir potansiyel olarak görülmektedir. Bu avantajın değerlendirilebilmesi için organik tarım alternatif bir üretim olarak değerlendirilebilir. Ancak tüm çay alanlarında organik tarıma geçilmesi doğru bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Organik tarım başlı başına kuralları olan ve bu kurallar çerçevesinde yapılan bir üretim şekli olup, elde edilen ürün de sertifikalandırıldığı bir üretim şeklidir. Sertifikasyon masraflarının yüksekliği, organik tarıma geçiş ile birlikte ortaya çıkacak verim kaybı hem üreticilerimizi olumsuz etkileyecektir. Organik ürünler ile konvansiyonel ürünler arasındaki farkın en az iki kat olduğu çayda tüketiciler açısından sıkıntı oluşturacaktır.
- Ülkemizde en fazla tüketilen içeceklerin başında çay gelmektedir. Fiyatın yanı sıra yaşanacak verim kaybı ile birlikte arzda yaşanacak daralmanın da dikkate alınması gerekmektedir. İthalatla birlikte damak tadının değişmesi telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğuracaktır. Sonuçları iyice tetkik edilmeden alınana kararlar tüm sektörü zor durumda bırakabilecektir.
- Çay tarımı yapılan alanlarda toprağın bozulan dengesini iyileştirmek üzere bir gübreleme programı uygulanmalıdır. Bu amaçla organik gübre kullanımında ihtiyaç ortaya konmalı, tedarikinde sıkıntı yaşanmaması bakımından gerekli tedbirler alınmalıdır. Toprağın bozulan dengesini iyileştirmeye çalışırken diğer taraftan bitkinin ihtiyacı olan besin maddesinin verilmesi de sağlanmalıdır.
- Gübreleme işlemleri toprak ve yaprak analizlerine göre yapılarak, bu amaçla üretimin yoğun olarak yapıldığı yerlerde laboratuvarlar sayı ve nitelik bakımından yeterli hale getirilmeli ve doğru gübre kullanımı konusunda gerekli eğitim ve yayım faaliyetleri yapılmalıdır.
- Ülkemizin ihracat imkânlarının artırılması bakımından, maliyeti düşürücü tedbirler alınarak, ülkemiz çayının sahip olduğu üstünlükler tanıtılmalı ve dış pazar araştırması yapılarak, ülkelerin taleplerine uygun, istenen kalitede ve ambalajda çay ihracatı yapılmalıdır.
- Gayri resmi yollarla ülkemize çay girişi kesinlikle engellenmelidir.
- Çayda uygulanabilecek gümrük vergi oranı yüzde 187'dir. Çayımız yüksek gümrük vergisi ile korunmaya çalışılmaktadır. AB'ye uyum sürecinde kırsal kalkınmanın taşıdığı önem dikkate alındığında, istihdama sağladığı katkı, göçün önlenmesi bakımından çay önemli bir ürün olarak karşımıza çıkmakta olup, Dünya Ticaret Örgütü ile müzakerelerde özel ve hassas ürünler kapsamında ele alınmalıdır.
- Çıkarılmak istenen "Çay Kanunu" çiftçiyi mağdur etmemeli, kanun taslağı çalışmalarında tüm tarafların görüşleri alınmalı, fikir birliği sağlanmalıdır. Çayın bölgedeki üreticiler açısından taşıdığı önem ve ülke ekonomisi üzerindeki etkileri dikkate alınarak, oluşturulacak bir yapılamada üreticilerimize mutlaka yer verilmelidir.
- Bilindiği üzere ülkemiz koşullarında ancak 3-4 ay süre ile hasat yapılabilen bölgenin coğrafi konumu nedeniyle başka bir ürünün yetişmesi mümkün olmamaktadır. Üreticilerimizin çayın dışında yetiştirilecek ürün konusunda çok fazla seçme şansı bulunmamaktadır. Bölgede çayın alternatifi yine çaydır. Çay üreticisinin gü-

vencesi de ÇAYKUR'dur. Bu nedenle ÇAYKUR'un yeri korunmalı, çay piyasası düzenlenmek istenirken üretici sahipsiz bırakılmamalı, üretici mağdur edilmemelidir. ÇAYKUR özelleştirilmemelidir.

Kaynaklar

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gıda Sanayi ÖİK Komisyonu, Çay Sanayi Alt Komisyonu Raporu, DPT, Ankara 2001.
2. Çaykur, 2017., Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Çay Sektörü Raporu, 2017.
3. "Çay Üreticisi, Çay Sanayicisi, Bölge Ekonomisi Bakımından Çay Sektörünün Mevcut Durumu, Geleceği ve Çözüm Önerileri Çalışma Toplantısı" Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği, Ankara 2001.
4. DEMİR, A., "Çay", Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Sayı 1, Aralık 2002.
5. DOĞAN, H., "Dünya'da ve Türkiye'de Çay Üretimi ve Gelişimi" Tarım ve Yaşam Dergisi, Sayı 4, Sayfa 22-30, Nisan-Mayıs-Haziran'98.
6. ER, C., YILDIZ, M., "Tütün, İlaç ve Baharat Bitkileri" Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:1479, Ders kitabı:442, ANKARA 1997.
7. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, ANKARA, 2006.
8. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, ANKARA, 2013.
9. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
10. www.biriz.biz.com
11. www.caykur.gov.tr
12. faostat.fao.org

7. HAYVANCILIK

7.1. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık

7.1.1. Dünyada Hayvancılık

7.1.1.1. Dünya Hayvan Sayısı

Dünyada 2010 yılında 3,6 milyar baş canlı hayvan varken, 2017 yılında hayvan sayısı yüzde 9,42 artarak 3,9 milyar başa çıkmıştır. Bu dönemde 338,5 milyon baş daha fazla canlı hayvan popülasyona katılmıştır.

Türler bazında bakıldığında 2010-2017 yılları arasında sığır sayısı yüzde 5,37, koyun sayısı yüzde 11,71, keçi sayısı yüzde 13,57, manda sayısı ise yüzde 6,80 oranında artmıştır. 2017 yılı itibarıyla 1,49 baş sığır, 1,2 milyar baş koyun, 1,03 milyar baş keçi, 200,1 milyon baş da manda mevcudu vardır.

Tablo 175. Türler Bazında Dünya Hayvan Sayısının Seyri (Baş)

Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2010	1.415.683.233	1.076.358.273	910.827.281	188.172.803	3.591.041.590
2011	1.420.596.982	1.098.524.838	916.364.361	190.407.359	3.625.893.540
2012	1.430.213.853	1.113.697.027	936.402.971	192.342.104	3.672.655.955
2013	1.434.769.082	1.133.024.999	954.715.509	193.069.535	3.715.579.125
2014	1.442.097.793	1.128.335.444	966.842.853	194.458.431	3.731.734.521
2015	1.468.146.268	1.176.887.852	1.000.510.445	196.362.958	3.841.907.523
2016	1.488.964.581	1.188.470.262	1.025.636.022	199.391.065	3.902.461.930
2017	1.491.687.240	1.202.430.935	1.034.406.504	200.967.747	3.929.492.426
2017/2010 Değişim (%)	5,37	11,71	13,57	6,80	9,42
2017/2010 Değişim (Baş)	76.004.007	126.072.662	123.579.223	12.794.944	338.450.836

Kaynak: www.fao.org

Dünya'da 2017 yılında 1,5 milyar baş sığır varlığı olup bu varlığa sahip ülkelerin en başında yüzde 14,4'lük payla Brezilya gelmektedir. Bu ülkeyi yüzde 12,4'lük payla Hindistan, yüzde 6,3 ile de ABD izlemektedir.

İlk 10'da yer alan ülkelerin payı yüzde 55,4, diğer ülkelerin payı ise yüzde 44,6'dır. Türkiye 14,1 milyon baş ve binde 9'lük pay ile dünyada 24'üncü sırada yer almaktadır.

Dünya'da 2017 yılında 1,2 milyar baş koyun varlığı olup bu varlığa sahip ülkelerin en başında yüzde 13,4'lük payla Çin gelmektedir. Bu ülkeyi yüzde 6'luk payla Avustralya, yüzde 5,2 ile de Hindistan izlemektedir.

İlk 10'da yer alan ülkelerin payı yüzde 45,6, diğer ülkelerin payı ise yüzde 54,4'dür. Türkiye 30,98 milyon baş ve binde 2,6'luk payla dünyada 9'uncu sırada yer almaktadır.

Tablo 176. Dünya Sığır ve Koyun Sayısı (2017)

Sıra	Sığır			Koyun		
	Ülke	Sayı (Baş)	%	Ülke	Sayı (Baş)	%
1	Brezilya	214.899.796	14,4	Çin	161.350.800	13,4
2	Hindistan	185.103.532	12,4	Avustralya	72.125.334	6,0
3	ABD	93.704.600	6,3	Hindistan	63.068.632	5,2
4	Çin	83.209.600	5,6	Nijerya	42.500.000	3,5
5	Etiyopya	60.926.913	4,1	Sudan	40.573.686	3,4
6	Arjantin	53.353.787	3,6	İran	40.029.687	3,3
7	Pakistan	44.400.000	3,0	İngiltere	34.832.000	2,9
8	Meksika	31.771.736	2,1	Etiyopya	31.836.701	2,6
9	Sudan	30.734.061	2,1	Türkiye	30.983.933	2,6
10	Çad	27.603.203	1,9	Çad	30.789.484	2,6
	İlk 10 ülke	825.707.228	55,4	İlk 10 ülke	548.090.257	45,6
	Diğer ülkeler	665.980.012	44,6	Diğer ülkeler	654.340.678	54,4
	Dünya	1.491.687.240	100,0	Dünya	1.202.430.935	100,0
	Türkiye (24. sırada)	14.080.155	0,9			

Kaynak: www.fao.org, (TÜİK verilerine göre Türkiye sığır sayısı; 2017 yılında 15.943.586 baş, 2018 yılında 17.042.506 baştır. Koyun sayısı ise; 2017 yılında 33.677.636 baş, 2018 yılında 35.194.972 baştır)

Dünya'da 2017 yılında 1,03 milyar baş keçi varlığı olup bu varlığa sahip ülkelerin en başında yüzde 13,5'lik payla Çin gelmektedir. Bu ülkeyi yüzde 12,9'luk payla Hindistan, yüzde 7,5 ile de Nijerya izlemektedir.

İlk 10'da yer alan ülkelerin payı yüzde 61,1, diğer ülkelerin payı ise yüzde 38,9'dur. Türkiye 10,3 milyon baş ve yüzde 1'lik pay ile dünyada 22'nci sırada yer almaktadır.

2017 yılında 200,9 milyon baş manda varlığı olup bu varlığa sahip ülkelerin en başında yüzde 56,4'lük payla Hindistan gelmektedir. Bu ülkeyi yüzde 18,8'lik payla Pakistan, yüzde 11,7 ile de Çin izlemektedir.

İlk 10'da yer alan ülkelerin payı yüzde 97,1, diğer ülkelerin payı ise yüzde 2,9'dur. Türkiye 142 bin baş ve binde 1'lik payla dünyada 20'nci sırada yer almaktadır.

Tablo 177. Dünya Keçi ve Manda Sayısı (2017)

Sıra	Keçi			Manda		
	Ülke	Sayı (Baş)	%	Ülke	Sayı (Baş)	%
1	Çin	139.769.400	13,5	Hindistan	113.329.671	56,4
2	Hindistan	133.347.926	12,9	Pakistan	37.700.000	18,8
3	Nijerya	78.037.077	7,5	Çin	23.469.400	11,7
4	Pakistan	72.200.000	7,0	Nepal	5.177.998	2,6
5	Bangladeş	59.714.709	5,8	Myanmar	3.746.870	1,9
6	Çat	34.408.101	3,3	Mısır	3.375.727	1,7
7	Sudan	31.443.790	3,0	Filipinler	2.881.894	1,4
8	Etiyopya	30.719.382	3,0	Vietnam	2.491.662	1,2
9	Moğolistan	27.346.707	2,6	Bangladeş	1.478.000	0,7
10	Kenya	24.684.489	2,4	Endonezya	1.395.191	0,7
	İlk 10 ülke	631.671.581	61,1	İlk 10 ülke	195.046.413	97,1
	Diğer ülkeler	402.734.923	38,9	Diğer ülkeler	5.921.334	2,9
	Dünya	1.034.406.504	100,0	Dünya	200.967.747	100,0
	Türkiye (22. sırada)	10.345.299	1,0	Türkiye (20)	142.073	0,1

Kaynak: www.fao.org, (TÜİK verilerine göre Türkiye sığır sayısı; 2017 yılında 15.943.586 baş, 2018 yılında 17.042.506 baştır. Koyun sayısı ise; 2017 yılında 33.677.636 baş, 2018 yılında 35.194.972 baştır)

7.1.1.2. Dünya Kırmızı Et Üretimi

Dünya'da 2010 yılında 80,3 milyon ton kırmızı et üretilmişken, 2017 yılında üretim hacmi yüzde 6,47 artarak 85,4 milyon tona çıkmıştır. Bu dönemde 5,2 milyon ton daha fazla kırmızı et üretimi gerçekleştirilmiştir.

Türler bazında bakıldığında 2010-2017 yılları arasında; sığır eti üretimi yüzde 4,94, koyun eti üretimi yüzde 12,69, keçi eti üretimi yüzde 14,46, manda eti üretimi ise yüzde 7,22 oranında artmıştır.

2017 yılı itibarıyla; 66,3 milyon ton sığır eti, 9,5 milyon ton koyun eti, 5,9 milyon ton keçi eti, 3,8 milyon ton da manda eti üretimi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 178. Türler Bazında Dünya Kırmızı Et Üretiminin Seyri (Ton)

Yıllar	Sığır Eti	Koyun Eti	Keçi Eti	Manda Eti	Toplam Et
2010	63.129.210	8.428.938	5.113.788	3.580.077	80.252.013
2011	62.952.882	8.527.750	5.082.773	3.615.407	80.178.812
2012	63.583.921	8.595.489	5.218.552	3.665.570	81.063.532
2013	64.734.233	8.825.330	5.326.198	3.707.134	82.592.895
2014	65.265.112	9.013.626	5.439.285	3.721.374	83.439.397
2015	65.175.228	9.323.241	5.601.748	3.758.919	83.859.136
2016	65.663.119	9.430.411	5.713.897	3.797.168	84.604.595
2017	66.250.349	9.498.356	5.853.336	3.838.647	85.440.688
2017/2010 Değişim (%)	4,94	12,69	14,46	7,22	6,47
2017/2010 Değişim (Ton)	3.121.139	1.069.418	739.548	258.570	5.188.675

Kaynak: www.fao.org

Dünya'da 2017 yılında 66,2 milyon ton sığır eti üretilmiş olup, en fazla üretim yapan ülke yüzde 18'lik payla ABD'dir. Bu ülkeyi yüzde 14,4'lük payla Brezilya, yüzde 10,4 ile de Çin izlemektedir.

İlk 10'da yer alan ülkelerin payı yüzde 60,9, diğer ülkelerin payı ise yüzde 39,1'dir. Türkiye 987 bin tonluk üretim ve yüzde 1,5'lik pay ile dünyada 11'inci sırada yer almaktadır.

2017 yılında 9,5 milyon ton koyun eti üretilmiş olup, en fazla üretim yapan ülke yüzde 25,1'lik payla Çin'dir. Bu ülkeyi yüzde 7'lik payla Brezilya, yüzde 4,8 ile de Çin izlemektedir.

İlk 10'da yer alan ülkelerin payı yüzde 57, diğer ülkelerin payı ise yüzde 43'dür. Türkiye 333 bin tonluk üretim ve yüzde 3,5'lik pay ile dünyada 4'üncü sırada yer almaktadır.

Tablo 179. Dünya Sığır-Koyun Eti Üretimi (2017)

Sıra	Sığır Eti			Koyun Eti		
	Ülke	Üretim (Ton)	%	Ülke	Üretim (Ton)	%
1	ABD	11.907.239	18,0	Çin	2.384.200	25,1
2	Brezilya	9.550.000	14,4	Avustralya	669.604	7,0
3	Çin	6.898.000	10,4	Y. Zelanda	451.276	4,8
4	Arjantin	2.842.000	4,3	Türkiye	333.000	3,5
5	Avustralya	2.048.517	3,1	İngiltere	298.000	3,1
6	Meksika	1.926.901	2,9	İran	291.200	3,1
7	Rusya	1.613.647	2,4	Cezayir	269.387	2,8
8	Fransa	1.423.404	2,1	Sudan	255.571	2,7
9	Almanya	1.137.008	1,7	Hindistan	234.518	2,5
10	G. Afrika	1.014.050	1,5	Özbekistan	228.654	2,4
	İlk 10 ülke	40.360.766	60,9	İlk 10 ülke	5.415.410	57,0
	Diğer ülkeler	25.889.583	39,1	Diğer ülkeler	4.082.946	43,0
	Dünya	66.250.349	100,0	Dünya	9.498.356	100,0
	Türkiye (11. sırada)	987.482	1,5			

Kaynak: www.fao.org

Dünya'da 2017 yılında 5,85 milyon ton keçi eti üretilmiş olup, en fazla üretim yapan ülke yüzde 39,1'lik payla Çin'dir. Bu ülkeyi yüzde 8,5'lik payla Hindistan, yüzde 5,7 ile de Pakistan izlemektedir.

İlk 10'da yer alan ülkelerin payı yüzde 69,8, diğer ülkelerin payı ise yüzde 30,2'dir. Türkiye 67,5 bin tonluk üretim ve yüzde 1,2'lik pay ile dünyada 14'üncü sırada yer almaktadır.

2017 yılında 3,8 milyon ton manda eti üretilmiş olup, en fazla üretim yapan ülke yüzde 42,6'lık payla Hindistan'dır. Bu ülkeyi yüzde 24,2'lik payla Pakistan, yüzde 9,4 ile de Çin izlemektedir.

İlk 10'da yer alan ülkelerin payı yüzde 98, diğer ülkelerin payı ise yüzde 2'dir. Türkiye 1,3 bin tonluk üretim ve yüzde 0,03'lük pay ile dünyada 19'uncu sırada yer almaktadır.

Tablo 180. Dünya Keçi-Manda Eti Üretimi (2017)

Sıra	Keçi eti			Manda eti		
	Ülke	Üretim (Ton)	%	Ülke	Üretim (Ton)	%
1	Çin	2.291.000	39,1	Hindistan	1.635.153	42,6
2	Hindistan	499.673	8,5	Pakistan	929.000	24,2
3	Pakistan	333.000	5,7	Çin	362.700	9,4
4	Nijerya	247.966	4,2	Mısır	359.954	9,4
5	Bangladeş	222.674	3,8	Nepal	180.080	4,7
6	Çad	113.271	1,9	Filipinler	102.116	2,7
7	Sudan	107.625	1,8	Vietnam	87.959	2,3
8	Mali	98.000	1,7	Myanmar	48.926	1,3
9	Myanmar	89.178	1,5	Endonezya	32.260	0,8
10	Moğolistan	80.813	1,4	Tayland	24.239	0,6
	İlk 10 ülke	4.083.200	69,8	İlk 10 ülke	3.762.387	98,0
	Diğer ülkeler	1.770.136	30,2	Diğer ülkeler	76.260	2,0
	Dünya	5.853.336	100,0	Dünya	3.838.647	100,0
	Türkiye (14. sırada)	67.500	1,2	Türkiye (19. sırada)	1.339	0,03

Kaynak: www.fao.org

7.1.1.3. Dünya Süt Üretimi

Dünya'da 2010 yılında 720,7 milyon ton süt üretilmişken 2017 yılında üretim hacmi yüzde 11,27 artarak 801,9 milyon tona çıkmıştır. Bu dönemde 81,2 milyon ton daha fazla süt üretimi gerçekleştirilmiştir.

Türler bazında bakıldığında 2010-2017 yılları arasında; inek sütü üretimi yüzde 8,41, koyun sütü üretimi yüzde 3,06, keçi sütü üretimi yüzde 14,82, manda sütü üretimi ise yüzde 30,16 oranında artmıştır.

2017 yılı itibarıyla; 652,5 milyon ton inek sütü, 10,4 milyon ton koyun sütü, 18,7 milyon ton keçi sütü, 120,3 milyon ton da manda sütü üretimi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 181. Türler Bazında Dünya Süt Üretiminin Seyri (Ton)

Yıllar	Sığır Eti	Koyun Eti	Keçi Eti	Manda Eti	Toplam Et
2010	601.925.328	10.091.454	16.249.163	92.468.193	720.734.138
2011	616.226.456	9.908.425	16.729.434	96.062.327	738.926.642
2012	630.311.872	9.905.154	17.150.427	98.986.790	756.354.243
2013	635.477.383	10.127.010	16.989.512	102.402.454	764.996.359
2014	656.157.011	10.238.166	17.315.360	107.724.441	791.434.978
2015	661.140.496	10.347.643	17.605.573	109.213.054	798.306.766
2016	663.941.830	10.331.383	17.897.306	114.833.598	807.004.117
2017	652.525.264	10.400.639	18.656.727	120.353.705	801.936.335
2017/2010 Değişim (%)	8,41	3,06	14,82	30,16	11,27
2017/2010 Değişim (Ton)	50.599.936	309.185	2.407.564	27.885.512	81.202.197

Kaynak: www.fao.org

2017 yılında 652,5 milyon ton inek sütü, 10,4 milyon ton da koyun sütü üretilmiştir.

En büyük inek sütü üreticisi 97,7 milyon tonla ABD'dir. Bu ülke toplam üretimin yüzde 14,98'ini gerçekleştirmektedir. Bu ülkeyi yüzde 12,82 ile Hindistan, yüzde 5,13 ile de Çin izlemektedir.

Türkiye 18,76 milyon tonluk üretimle 8'inci sırada yer almakta olup, dünya üretiminden aldığı pay yüzde 2,88'dir.

Sıralamada yer alan ilk 10 ülke toplam inek sütünün yüzde 58,29'unu, diğer ülkeler ise yüzde 41,71'ini üretmektedirler.

Koyun sütü üretiminde zirvede yer alan ülke Türkiye'dir. Türkiye 1,3 milyon tonluk üretim ile dünya üretiminin yüzde 12,93'ünü gerçekleştirmektedir. Ülkemizi yüzde 11,22'lik payla Çin, yüzde 7,04'lük payla da Yunanistan izlemektedir.

Sıralamada yer alan ilk 10 ülke, toplam koyun sütünün yüzde 63,2'sini, diğer ülkeler ise yüzde 36,8'ini üretmektedirler.

Tablo 182. Dünya İnek-Koyun Sütü Üretimi (2017)

Sıra	İnek Sütü			Koyun Sütü		
	Ülke	Üretim (Ton)	%	Ülke	Üretim (Ton)	%
1	ABD	97.734.736	14,98	Türkiye	1.344.779	12,93
2	Hindistan	83.633.570	12,82	Çin	1.166.803	11,22
3	Brezilya	33.490.810	5,13	Yunanistan	732.095	7,04
4	Almanya	32.666.363	5,01	Suriye	644.561	6,20
5	Rusya	30.914.658	4,74	Romanya	527.503	5,07
6	Çin	30.386.000	4,66	İspanya	514.198	4,94
7	Yeni Zelanda	21.372.000	3,28	İran	449.718	4,32
8	Türkiye	18.762.319	2,88	İtalya	410.380	3,95
9	Pakistan	16.115.000	2,47	Sudan	403.394	3,88
10	İngiltere	15.256.000	2,34	Somali	380.000	3,65
	İlk 10 ülke	380.331.456	58,29	İlk 10 ülke	6.573.431	63,20
	Diğer ülkeler	272.193.808	41,71	Diğer ülkeler	3.827.208	36,80
	Dünya	652.525.264	100,00	Dünya	10.400.639	100,00

Kaynak: www.fao.org

2017 yılında 18,66 milyon ton keçi sütü, 120,35 milyon ton da manda sütü üretilmiştir.

En büyük keçi sütü üreticisi 6,1 milyon tonla Hindistan'dır. Bu ülke toplam üretimin yüzde 33,85'ini gerçekleştirmektedir. Bu ülkeyi yüzde 5,97 ile Bangladeş, yüzde 5,94 ile de Sudan izlemektedir.

Türkiye 523,4 bin tonluk üretimle 7'inci sırada yer almakta olup, dünya üretiminden aldığı pay yüzde 2,81'dir.

Sıralamada yer alan ilk 10 ülke toplam keçi sütünün yüzde 64,75'ini, diğer ülkeler ise yüzde 34,25'ini üretmektedirler.

Manda sütü üretiminde zirvede yer alan ülke Hindistan'dır. Bu ülke 86,3 milyon tonluk üretim ile dünya üretiminin yüzde 71,67'sini gerçekleştirmektedir. Hindistan'ı yüzde 22,68'lik payla Pakistan, yüzde 2,2'lik payla da Çin izlemektedir.

Türkiye 69,4 bin tonluk üretimle 10'uncu sırada yer almakta olup, dünya üretiminden aldığı pay yüzde 0,06'dır.

Sıralamada yer alan ilk 10 ülke, toplam manda sütünün yüzde 99,84'ünü, diğer ülkeler ise yüzde 0,16'sını üretmektedirler.

Tablo 183. Dünya Keçi-Manda Sütü Üretimi (2017)

Sıra	İnek Sütü			Koyun Sütü		
	Ülke	Üretim (Ton)	%	Ülke	Üretim (Ton)	%
1	Hindistan	6.165.500	33,05	Hindistan	86.261.680	71,67
2	Bangladeş	1.113.849	5,97	Pakistan	27.298.000	22,68
3	Sudan	1.109.112	5,94	Çin	2.677.636	2,22
4	Pakistan	842.036	4,51	Mısır	2.034.030	1,69
5	Fransa	590.000	3,16	Nepal	1.245.954	1,04
6	Yunanistan	562.491	3,01	İtalya	208.960	0,17
7	Türkiye	523.395	2,81	Myanmar	192.671	0,16
8	İspanya	491.374	2,63	Endonezya	98.442	0,08
9	Güney Sudan	468.000	2,51	İran	71.606	0,06
10	Mali	400.487	2,15	Türkiye	69.401	0,06
	İlk 10 ülke	12.266.244	65,75	İlk 10 ülke	120.158.380	99,84
	Diğer ülkeler	6.390.483	34,25	Diğer ülkeler	195.325	0,16
	Dünya	18.656.727	100,00	Dünya	120.353.705	100,00

Kaynak: www.fao.org

7.1.1.4. Dünya Hayvancılığında Et ve Süt Verimi

Türler bazında karkas verimi 2017 yılı itibarıyla; sığırdan 218 kg/baş, koyunda 17 kg/baş, keçide 13 kg/baş, mandada ise 145 kg/baştır.

Sığır veriminde Singapur, koyun ve manda veriminde Malezya, keçi veriminde ise Kuveyt zirvede yer almaktadır.

Türkiye koyun hariç türler bazı karkas veriminde dünya ortalamasının üzerinde yer almaktadır.

Tablo 184. Dünya Karkas Verimi (2017)

Sıra	Sığır		Koyun		Keçi		Manda	
	Ülke	Verim (Kg/Baş)	Ülke	Verim (Kg/Baş)	Ülke	Verim (Kg/Baş)	Ülke	Verim (Kg/Baş)
1	Singapur	450	Malezya	50	Kuveyt	35	Malezya	450
2	Japonya	449	Ruanda	48	Malezya	35	Mısır	346
3	İran	404	Suriye	42	Ruanda	32	Tayland	288
4	Çin	384	Karadağ	40	Ekvator	32	İran	280
5	Lüksemburg	365	Barbados	35	Suriye	32	Endonezya	256
6	ABD	363	Polonya	34	Çin	28	Nepal	245
7	Avusturya	335	Yeni Kaledonya	32	Umman	25	Çin	239
8	İrlanda	333	Kırgızistan	31	Bolivya	23	Yunanistan	231
9	İngiltere	329	Mısır	31	Kırgızistan	22	Irak	224
10	Mısır	328	İran	30	Filistin	22	Brunei	223
	Dünya	218	Dünya	17	Dünya	13	Dünya	145
	Türkiye	274	Türkiye	16	Türkiye	15	Türkiye	219

Kaynak: www.fao.org

Türler bazında süt verimi 2017 yılı itibarıyla; inekte 2 bin 379 kg/baş, koyunda 42 kg/baş, keçide 86 kg/baş, mandada ise 1.810 kg/baştır.

İnek sütü veriminde İsrail, koyun sütü veriminde İsviçre, keçi sütü veriminde Lüksemburg, Manda sütü veriminde ise Hindistan zirvede yer almaktadır.

Türkiye manda hariç türler bazı süt veriminde dünya ortalamasının üzerinde yer almaktadır.

Tablo 185. Dünya Süt Verimi (2017)

Sıra	İnek Sütü		Koyun Sütü		Keçi Sütü		Manda Sütü	
	Ülke	Verim (Kg/Baş)	Ülke	Verim (Kg/Baş)	Ülke	Verim (Kg/Baş)	Ülke	Verim (Kg/Baş)
1	İsrail	13.182	İsviçre	451	Lüksemburg	1.100	Hindistan	1.997
2	ABD	10.457	Avusturya	438	Almanya	718	Pakistan	1.988
3	Kore	10.033	İspanya	226	Hollanda	710	Malezya	1.388
4	Danimarka	9.749	Kuveyt	221	Norveç	705	Bulgaristan	1.367
5	Estonya	9.176	Fransa	220	Fransa	698	İran	1.361
6	Kanada	8.757	Portekiz	209	Avusturya	660	Mısır	1.313
7	Finlandiya	8.750	Malta	203	Belçika	630	Suriye	1.046
8	İsveç	8.628	Slovenya	186	İsviçre	630	Brunei	1.033
9	Hollanda	8.587	Kıbrıs Rum Kesimi	139	Çek Cumhuriyeti	604	Bhutan	1.015
10	İspanya	8.570	Ermenistan	127	Portekiz	585	Türkiye	999
	Dünya	2.379	Dünya	42	Dünya	86	Dünya	1810
	Türkiye	3.143	Türkiye	77	Türkiye	105		

Kaynak: www.fao.org

7.1.1.5. Dünya Canlı Hayvan Dış Ticareti

Dünya'da yıllık olarak 1-1,5 milyar dolarlık damızlık hayvan ithalatı yapılmaktadır. Çin, Rusya İtalya ve Türkiye son yıllarda en fazla ithalat yapan ülkeler olarak dikkat çekmektedir.

Türkiye 2010 yılından itibaren dünyanın en büyük damızlık ithalatçısı olmuştur. 2010 yılında dünya sıralamasında 5'inci iken, 2011 ve 2012 yıllarında 2'inci, 2013 ve 2014 yıllarında 4'üncü, 2015 yılında 3'üncü, 2016 yılında 2'inci, 2017 yılında ise 1'inci olmuştur

Tablo 186. Dünya Damızlık Hayvan İthalatı

Sıra	2010		2011		2012		2013	
	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)
1	Çin	193.017	Rusya	319.389	Rusya	487.316	Rusya	292.651
2	Rusya	115.555	Türkiye	292.952	Türkiye	163.824	Çin	166.616
3	İtalya	84.572	Çin	262.099	Çin	147.899	İtalya	144.232
4	İspanya	67.738	İtalya	87.616	İtalya	138.679	Türkiye	102.182
5	Türkiye	65.544	Kazakistan	63.298	Venezuela	122.682	İspanya	61.996
6	Fas	65.306	İspanya	63.183	Kazakistan	68.825	Kazakistan	54.907
7	Venezuela	42.317	Fas	54.796	İspanya	53.604	Hollanda	48.297
8	Yunanistan	39.304	Macaristan	40.001	Hollanda	51.811	Poland	30.058
9	Macaristan	32.354	Mısır	35.341	Mısır	39.855	Macaristan	28.196
10	Mısır	25.206	Yunanistan	33.542	Fas	24.898	Azerbaycan	16.243
	Toplam	1.012.523	Toplam	1.531.695	Toplam	1.545.141	Toplam	1.134.369

Sıra	2014		2015		2016		2017	
	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)
1	Çin	479.591	Çin	363.759	Çin	218.557	Türkiye	254.756
2	İtalya	167.007	İtalya	140.944	Türkiye	169.120	Rusya	144.523
3	Rusya	140.598	Türkiye	134.363	İtalya	137.952	Çin	143.781
4	Türkiye	73.496	Rusya	96.946	Rusya	66.484	İtalya	139.474
5	İspanya	59.271	Hollanda	53.605	Hollanda	55.687	Hollanda	75.022
6	Kazakistan	44.997	İspanya	41.608	İspanya	35.391	İspanya	36.022
7	Fas	43.348	Azerbaycan	27.092	Fas	30.143	Poland	23.110
8	Hollanda	36.565	Poland	20.041	Mısır	17.231	Kanada	17.847
9	Poland	28.906	Kazakistan	14.409	Poland	15.791	Sri Lanka	15.469
10	Jordan	18.120	Vietnam	13.450	Meksika	14.963	Macaristan	14.265
	Toplam	1.323.252	Toplam	1.108.099	Toplam	932.710	Toplam	1.030.741

Kaynak: <https://comtrade.un.org/> (010210 Bovine animals, live, pure-bred breeding)

Dünya'da 2010-2017 yılları arasında 6-7,7 milyar dolarlık damızlık dışı canlı hayvan ithalatı yapılmıştır. İthalatta ABD ve İtalya ilk sırada gelen ülkelerdir. Son zamanlarda Türkiye'de zirvede yer alan ülke sınıfına girmiştir.

Dünya ithalatında Türkiye 2010 yılında 7'inci sırada iken, 2011 ve 2012 yıllarında 4'üncü sırada, 2013 yılında 8'inci sırada, 2014 yılında 28'inci sırada, 2015 yılında 8'inci sırada, 2016 yılında 4'üncü sırada, 2017 yılında ise 3'üncü sırada yer almıştır.

Tablo 187. Dünya Damızlık Dışı Hayvan İthalatı

Sıra	2010		2011		2012		2013	
	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)
1	ABD	1.608.425	İtalya	1.539.916	ABD	1.809.310	ABD	1.814.564
2	İtalya	1.448.703	ABD	1.481.746	İtalya	1.397.959	İtalya	1.329.122
3	Venezuela	968.973	Venezuela	603.151	Venezuela	996.120	Venezuela	602.741
4	Endonezya	447.165	Türkiye	555.783	Türkiye	611.588	Endonezya	341.146
5	Lübnan	269.507	Hollanda	344.951	Hollanda	323.113	Lübnan	274.421
6	Hollanda	226.970	Endonezya	328.300	Endonezya	279.087	Hollanda	260.204
7	Türkiye	208.210	Lübnan	277.353	Lübnan	268.149	İspanya	207.455
8	İspanya	196.340	İspanya	211.916	Çin	216.576	Türkiye	198.575
9	Belçika	135.880	Belçika	137.008	İspanya	176.160	Belçika	186.166
10	Mısır	124.387	Avusturya	130.497	Avusturya	154.905	Avusturya	169.181
	Toplam	6.832.415	Toplam	6.932.623	Toplam	7.714.802	Toplam	7.069.480

Sıra	2014		2015		2016		2017	
	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)	Ülke	İthalat (Bin Dolar)
1	ABD	2.532.308	ABD	2.254.831	ABD	1.672.033	ABD	1.592.111
2	İtalya	1.276.721	İtalya	1.024.513	İtalya	1.045.863	İtalya	1.143.210
3	Endonezya	675.228	Endonezya	540.598	Endonezya	599.149	Türkiye	905.118
4	Lübnan	337.813	Vietnam	440.425	Türkiye	418.262	Endonezya	495.584
5	Vietnam	258.818	Hollanda	199.588	Lübnan	289.131	İspanya	263.602
6	İspanya	253.882	İspanya	197.284	İsrail	224.665	Hollanda	230.979
7	Hollanda	239.545	İsrail	182.843	İspanya	215.695	İsrail	196.570
8	Belçika	181.641	Türkiye	164.433	Hollanda	193.308	Belçika	192.382
9	Çin	142.839	Belçika	156.248	Belçika	167.530	G. Afrika	150.975
10	Avusturya	142.718	Avusturya	140.011	Mısır	124.704	Avusturya	127.707
	Toplam	7.580.147	Toplam	6.684.702	Toplam	6.019.541	Toplam	6.451.657
	Türkiye (28)	36.836						

Kaynak: <https://comtrade.un.org/> (010290 Bovine animals, live, except pure-bred breeding)

7.1.2. Türkiye Hayvancılığı

7.1.2.1. Hayvansal Üretim Değeri

Hayvansal üretim faaliyeti ekonomi içinde beslenme, istihdam, sanayiye hammadde sunması lojistik sektörün ve perakendeciliğin gelişmesi vb. yönleriyle önemli katkılar sağlamaktadır. Tarımsal gelir içinde hayvancılığın payı önemlidir. Hayvancılık, kırsal alanlarda yaşanan işsizliği azaltmak, önlemek, köyden kente göçün önüne geçerek, kentlerde yaşanan çarpık kentleşme ve nüfus baskısını azaltmak gibi sosyal fonksiyonları üstlenmiştir. Ekonomik fonksiyonlarına bakıldığında ise, ülkenin dengeli kalkınmasına katkıda bulunmak, ulusal geliri artırmak ve daha önce de bahsedildiği gibi birçok sektöre (et, süt, deri, kozmetik, ilaç) hammadde sağlamak şeklinde sıralanabilmektedir. Sonuç olarak hayvancılık kırsal kalkınmayı, kırsal kalkınma da ülkenin gelişim düzeyini etkiler.

TÜİK hayvansal üretim değerini “Avrupa Ekonomik Topluluğunda Faaliyete Göre Ürünlerin İstatistiki Sınıflaması (CPA 2002)” kullanarak hesaplamaktadır.

Türkiye toplam bitkisel üretim değeri 2010 yılında 80,1 milyar TL seviyesinde iken, 2017 yılında 135 milyar TL, aynı dönemde hayvansal üretim değeri 85 milyar TL'den 187,7 milyar TL'yi geçmiştir. Ülkenin en önemli hayvansal üretim değeri olan "beyaz et" 2012 yılından sonra hesaplamadan çıkarılmıştır.

Tablo 188. Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değeri

Yıllar	Bitkisel Üretim Değeri (TL)	Hayvansal Üretim Değeri * (TL)
2010	80.038.125.617	85.001.165.555
2011	88.979.273.323	102.648.699.454
2012	87.946.988.338	112.868.484.420
2013	92.452.529.869	98.115.412.900
2014	98.123.089.165	106.844.652.331
2015	120.152.079.316	128.773.024.079
2016	117.639.302.900	152.032.284.091
2017	135.226.039.437	187.723.216.415

Kaynak: www.tuik.gov.tr

(*) beyaz et- hindi ve tavuk eti dâhil değildir, canlı hayvan ve hayvansal ürünler üretim değeri toplamıdır.

TÜİK verilerine göre 2017 yılında, 69,9 milyar TL'lik bir hayvansal ürünler üretim değeri gerçekleşmiştir. Toplam üretim değeri içerisinde; ilk sırayı yüzde 44,1'lik payla kırmızı et alırken, bunu yüzde 41,2 ile süt, yüzde 9,3 ile de yumurta izlemiştir.

Tablo 189. Hayvansal Ürünler Üretim Değeri

	Değer (Milyon TL)				
	2016	Pay (%)	2017	Pay (%)	Değişim (%)
Toplam	62.167	100,0	69.926	100,0	12,5
Süt	24.319	39,1	28.807	41,2	18,5
Kırmızı Et	29.213	47,0	30.860	44,1	5,6
Deri	214	0,3	212	0,3	-0,9
Yapağı	103	0,2	105	0,2	1,8
Kıl	3,8	0,0	5	0,0	22,3
Tiftik	2,8	0,0	4	0,0	53,5
Yumurta	5.627	9,1	6.529	9,3	16,0
Bal	2.611	4,2	3.309	4,7	26,7
Balmumu	71	0,1	93	0,1	30,9
İpek Kozası	2,4	0,0	2,3	0,0	-2,5

Kaynak: www.tuik.gov.tr

7.1.2.2. Hayvancılık İşletmeleri

TÜİK verilerine göre büyükbaş hayvancılık işletmelerinin; yüzde 44,5'i 1-4 baş, yüzde 22,2'si 5-9 baş, yüzde 17'si ise 10-19 baş ölçeğe sahiptir. Yani işletmelerin yüzde 83,7'si 1-19 başlık ölçekte yoğunlaşmıştır.

Hayvan sayılarının ise; yüzde 10,5'i 5-9 başlık, yüzde 16,4'ü 10-19 baş, yüzde 24,8'i 20-49 baş, yüzde 20,9'u ise 50-149 başlık işletmelerde yoğunlaşmıştır. Yani hayvanların, yüzde 72,6'sı 5-149 baş ölçekli işletmelerde bulunmaktadır.

İşletmelerin yüzde 66,7'sine sahip olan 1-9 baş ölçekli işletmelerin hayvan varlığı, toplam varlığın yüzde 18,4'üne sahipken, işletmelerin yüzde 0,2'sine sahip 300+ ölçekli işletmeler toplam varlığın yüzde 14,4'üne sahiptir. Yani 1-9 baş ölçekli işletmelere yakın bir hayvan varlığına sahiptir.

Genel itibarıyla büyükbaş hayvancılık işletmeleri işletme sayısı olarak en fazla 1-4 başlık ölçekte, hayvan varlığı olarak ise en fazla 20-49 başlık ölçekte yoğunlaşmıştır.

Tablo 190. Türkiye Büyükbaş Hayvanı Olan İşletmelerin İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme ve Hayvan Varlığı Dağılımı (2016)

Büyükbaş Hayvan Sayısına Göre İşletme Büyüklüğü (Baş)	Büyükbaş Hayvanı Olan İşletme (%)	Büyükbaş Hayvan (%)
1-4	44,5	7,9
5-9	22,2	10,5
10-19	17,0	16,4
20-49	11,8	24,8
50-149	3,9	20,9
150-299	0,4	5,1
300 +	0,2	14,4
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Tarımsal işletme yapı araştırması, 2016)

Küçükbaş hayvancılık işletmelerine bakıldığında; işletmeler en fazla 50-149 başlık ölçekte, hayvan varlığının 300+ üzeri ölçekte yer aldığı görülmektedir.

Tablo 191. Türkiye Küçükbaş Hayvanı Olan İşletmelerin İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme ve Hayvan Varlığı Dağılımı (2016)

Küçükbaş Hayvan Sayısına Göre İşletme Büyüklüğü (Baş)	Küçükbaş Hayvanı Olan İşletme (%)	Küçükbaş Hayvan (%)
1-4	11,0	0,3
5-9	10,3	0,7
10-19	14,0	2,0
20-49	17,7	6,1
50-149	28,5	27,0
150-299	12,3	27,6
300 +	6,2	36,3
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Tarımsal işletme yapı araştırması, 2016)

7.1.2.3. Kırmızı Et, Kesilen Hayvan Sayısı ve Hayvan Başı Et Üretimi

Türkiye'de 2017 yılında; 987,5 bin tonu sığır eti, 100 bin tonu koyun eti, 37,5 bin tonu keçi eti, 1,3 bin tonu manda eti olmak üzere toplamda 1,1 milyon ton kırmızı et üretilmiştir.

2010-2017 yıllarında toplam üretim yüzde 44,3 oranında artarak 780,7 bin tondan 1,1 milyon tona çıkmıştır. Aynı dönemde; sığır eti yüzde 59,6, keçi eti yüzde 62,7 artarken, koyun eti yüzde 26,3, manda eti ise yüzde 60,5 azalmıştır.

2017 yılında; 3,6 milyon başı sığır, 5,1 milyon başı koyun, 2,1 milyon başı keçi, 6,1 bin başı da manda olmak üzere toplamda 10,8 milyon baş hayvan kesilmiştir.

Kesilen hayvan sayısı 2010 yılında 10,7 milyon baş iken 2017 yılında binde 9 artarak 10,8 milyon baş olmuştur.

İlgili dönemde kesilen sığır sayısı yüzde 38,4, keçi sayısı yüzde 69,6 artarken, koyun sayısı yüzde 25,3, manda sayısı ise yüzde 61 azalmıştır.

Tablo 192. Türkiye Kırmızı Et Üretimi ve Kesilen Hayvan Sayısının Seyri

Kırmızı Et Üretimi (Ton)					
Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2010	618.584	135.687	23.060	3.387	780.718
2011	644.906	107.076	23.318	1.615	776.915
2012	799.344	97.334	17.430	1.736	915.844
2013	869.292	102.943	23.554	336	996.125
2014	881.999	98.978	26.770	526	1.008.272
2015	1.014.926	100.021	33.990	326	1.149.262
2016	1.059.195	82.485	31.011	351	1.173.042
2017	987.482	100.058	37.525	1.339	1.126.404
2017/2010 Değişim (%)	59,6	-26,3	62,7	-60,5	44,3
2017/2010 Değişim (Ton)	368.898	-35.629	14.465	-2.048	345.685

Kesilen Hayvan Sayısı (Baş)					
Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2010	2.602.246	6.873.626	1.219.504	15.720	10.711.096
2011	2.571.765	5.479.546	1.254.092	7.255	9.312.658
2012	2.791.034	4.541.122	926.799	7.426	8.266.381
2013	3.430.723	4.958.226	1.340.909	2.403	9.732.261
2014	3.712.281	5.197.289	1.570.239	2.176	10.481.985
2015	3.765.077	5.008.411	1.999.241	1.391	10.774.120
2016	3.900.307	4.083.620	1.756.360	1.499	9.741.786
2017	3.602.115	5.134.338	2.068.866	6.123	10.811.442
2017/2010 Değişim (%)	38,4	-25,3	69,6	-61,0	0,9
2017/2010 Değişim (Baş)	999.869	-1.739.288	849.362	-9.597	100.346

Kaynak: TÜİK

Kırmızı et üretim verileri 2010 yılından itibaren dönemsel olarak derlenmektedir. Mevcut verilere göre toplam kırmızı et üretimi 2012 yılında binde 5, 2017 yılında yüzde 4, 2018 yılında ise binde 7 oranında azalmış, diğer yıllarda ise hep artmıştır. En fazla artış yüzde 17,9 ile 2013 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 193. Türkiye Dönemsel Kırmızı Et Üretimi

Üretim (Ton)	I	II	III	IV	Toplam
2010	157.282	175.247	173.842	274.347	780.718
2011	157.932	171.595	173.177	274.210	776.915
2012	171.465	183.017	196.108	365.255	915.845
2013	208.597	212.885	206.466	368.177	996.125
2014	184.975	218.432	202.530	402.335	1.008.272
2015	210.475	261.871	380.162	296.754	1.149.262
2016	237.777	269.912	394.665	270.688	1.173.042
2017	232.404	260.683	337.988	295.329	1.126.403
2018	253.314	266.330	339.379	259.672	1.118.695
Değişim (%)					
2010	-	-	-	-	-
2011	0,4	-2,1	-0,4	-0,05	-0,5
2012	8,6	6,7	13,2	33,20	17,9
2013	21,7	16,3	5,3	0,80	8,8
2014	-11,3	2,6	-1,9	9,28	1,2
2015	13,8	19,9	87,7	-26,24	14,0
2016	13,0	3,1	3,8	-8,78	2,1
2017	-2,3	-3,4	-14,4	9,10	-4,0
2018	9,0	2,2	0,4	-12,1	-0,7

Kaynak: TÜİK

2017 yılı itibarıyla türler bazında; sığırdan 274 kg/baş, koyundan 19 kg/baş, keçiden 18 kg/baş, mandadan ise 219 kg/baş et elde edilmiştir. Hayvan başı verim 2017/2010 yılları arasında sığırdan 15,3, mandada yüzde 1,5 artarken, koyunda yüzde 1,3, keçiye ise yüzde 4,1 oranında azalmıştır.

Tablo 194. Türkiye Hayvan Başı Et Üretimi

Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Manda
2010	238	20	19	215
2011	251	20	19	223
2012	286	21	19	234
2013	253	21	18	140
2014	238	19	17	242
2015	270	20	17	234
2016	272	20	18	234
2017	274	19	18	219
2017/2010 Değişim (%)	15,3	-1,3	-4,1	1,5

Kaynak: TÜİK (mevcut verilerden hesaplanmıştır)

7.1.2.4. Süt Üretimi, Sağılan Hayvan Sayısı ve Hayvan Başı Süt Üretimi

Türkiye'de 2017 yılında; 18,76 milyon tonu inek sütü, 1,3 milyon tonu koyun sütü, 523,4 bin ton keçi sütü, 69,4 bin tonu manda sütü olmak üzere toplamda 20,7 milyon tona yakın süt üretilmiştir.

2010-2017 yılları arasında; inek sütü yüzde 51,1, koyun sütü yüzde 64,6, keçi sütü yüzde 91,9, manda sütü yüzde 95,6, toplam süt üretimi ise yüzde 52,8 oranında artmıştır.

Tablo 195. Türkiye Süt Üretimi (Ton)

Yıllar	İnek	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2010	12.418.544	816.832	272.811	35.487	13.543.674
2011	13.802.428	892.822	320.588	40.372	15.056.211
2012	15.977.838	1.007.007	369.429	46.989	17.401.262
2013	16.655.009	1.101.013	415.743	51.947	18.223.712
2014	16.867.419	1.113.130	463.394	54.803	18.498.745
2015	16.933.520	1.177.228	481.174	62.761	18.654.682
2016	16.786.263	1.160.413	479.401	63.085	18.489.161
2017	18.762.319	1.344.779	523.395	69.401	20.699.894
2017/2010 Değişim (%)	51,1	64,6	91,9	95,6	52,8

Kaynak: TÜİK

2017 yılında; 5,97 milyon başı inek, 17,5 milyon başı koyun, 4,96 milyon başı keçi, 69,5 bin başı manda olmak üzere toplamda 28,5 milyon baş hayvan sağılmıştır.

2010-2017 yılları arasında; sağılan inek sayısı yüzde 36,8, sağılan koyun sayısı yüzde 65,4, sağılan keçi sayısı yüzde 92,2, sağılan manda sayısı yüzde 96,5, sağılan toplam hayvan sayısı ise yüzde 62,3 oranında artmıştır.

Tablo 196. Türkiye Sağılan Hayvan Sayısı (Baş)

Yıllar	İnek	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2010	4.361.840	10.583.608	2.582.539	35.362	17.563.350
2011	4.761.142	11.561.144	3.033.111	40.218	19.395.614
2012	5.431.400	13.068.428	3.502.272	46.959	22.049.059
2013	5.607.272	14.287.237	3.943.318	51.940	23.889.767
2014	5.609.240	14.524.264	4.400.168	54.891	24.588.563
2015	5.535.773	15.362.927	4.578.494	62.999	25.540.194
2016	5.431.714	15.149.414	4.555.105	63.329	25.199.563
2017	5.969.046	17.503.414	4.963.581	69.496	28.505.537
2017/2010 Değişim (%)	36,8	65,4	92,2	96,5	62,3

Kaynak: TÜİK

2017 yılında bir inekten 3 bin 143 kg, koyundan 77 kg, keçiden 105 kg, mandadan ise 999 kg süt elde edilmiştir. 2017-2010 yılları arasında hayvan başı süt üretimi bakımından; inek sütünde yüzde 10,54'lük artış, koyun sütü verimi değişmemiş, keçi sütü veriminde binde 2'lik, manda sütünde ise binde 5'lik bir azalma yaşanmıştır.

Tablo 197. Türkiye Hayvan Başı Süt Üretimi (Kg/Baş)

Yıllar	İnek	Koyun	Keçi	Manda
2010	2.847	77	106	1.004
2011	2.899	77	106	1.004
2012	2.942	77	105	1.001
2013	2.970	77	105	1.000
2014	3.007	77	105	998
2015	3.059	77	105	996
2016	3.090	77	105	996
2017	3.143	77	105	999
2017/2010 Değişim (%)	10,4	0,0	-0,2	-0,5

Kaynak: TÜİK (mevcut verilerden hesaplanmıştır)

Türkiye'de 2017 yılında 18,76 milyon ton inek sütü üretiminin, yüzde 48,6'sı yani 9,1 milyon tonu sanayiye aktarılmıştır.

2010-2017 yılları arasında üretim yüzde 51,1 artış, buna karşılık sanayiye aktarılan miktardaki artış yüzde 35,1 olmuştur.

İlgili yıllar arasında sanayiye en fazla 2016 yılında inek sütü aktarılmıştır.

Tablo 198. Türkiye İnek Sütü Üretimi ve Sanayiye Aktarılan İnek Sütü

Yıllar	İnek Sütü Üretimi (Ton)	Sanayiye Aktarılan İnek Sütü (Ton)	Pay (%)
2010	12.418.544	6.745.011	54,3
2011	13.802.428	7.073.739	51,2
2012	15.977.838	7.932.485	49,6
2013	16.655.009	7.938.510	47,7
2014	16.867.419	8.625.743	51,1
2015	16.933.520	8.937.141	52,8
2016	16.786.263	9.213.522	54,9
2017	18.762.319	9.111.663	48,6
2017/2010 Değişim (%)	51,08	35,09	

Kaynak: TÜİK

7.1.2.5. Canlı Hayvan ve Et Dış Ticareti

Türkiye 2010-2018 yılları arasında 545 bin 91 baş damızlık hayvan ithal etmiştir. Bu ithalata ödenen toplam döviz ise 1,48 milyar dolardır.

İthalat miktar olarak en fazla 2017-2018 yılları arasında yapılmış, ortalama yıllık 115 bin başa yakın damızlık hayvan ithal edilmiştir.

Tablo 199. Türkiye Damızlık Hayvan İthalatı

Yıllar	Miktar (Baş)	Değer (Dolar)	Değişim (%)	
			Miktar	Değer
2010	19.928	65.544.857	-	-
2011	78.565	292.952.534	294,2	346,9
2012	48.702	163.824.429	-38,0	-44,1
2013	31.873	102.182.831	-34,6	-37,6
2014	23.676	71.878.355	-25,7	-29,7
2015	48.595	133.329.302	105,3	85,5
2016	64.126	169.120.707	32,0	26,8
2017	113.545	254.756.498	77,1	50,6
2018	116.081	225.923.956	2,2	-11,3
Toplam	545.091	1.479.513.469		

Kaynak: TÜİK

2010 yılından itibaren ithalatın serbest bırakılmasıyla birlikte ithalatta da ciddi bir patlama yaşanmıştır. 2010-2018 yılları arasında 3.05 milyon baş besilik hayvan ithal edilmiş, karşılığında 3.2 milyar dolar döviz ödenmiştir.

2018 yılında ithal edilen hayvan sayısı, son yılların en büyük ithalatı olup, ilgili yılda 1.2 milyondan fazla besilik hayvan ülke içine girmiştir.

Tablo 200. Türkiye Besilik Canlı Hayvan İthalatı

Yıllar	Miktar (Baş)	Değer (Dolar)	Değişim (%)	
			Miktar	Değer
2010	1.443	1.861.257	-	-
2011	227.871	252.581.275	15691,5	13470,5
2012	228.421	252.629.159	0,2	0,0
2013	130.897	151.262.835	-42,7	-40,1
2014	23.604	32.763.121	-82,0	-78,3
2015	154.194	164.433.862	553,3	401,9
2016	407.887	388.382.859	164,5	136,2
2017	666.949	723.568.966	63,5	86,3
2018	1.211.756	1.234.703.469	81,7	70,6
Toplam	3.053.022	3.202.186.803		

Kaynak: TÜİK

2010-2018 yılları arasında ülkeye 779 bin baş kasaplık hayvan ithal edilmiş, karşılığında 1.36 milyar dolar döviz ödenmiştir.

Tablo 201. Türkiye Kasaplık Canlı Hayvan İthalatı

Yıllar	Miktar (Baş)	Değer (Dolar)	Değişim (%)	
			Miktar	Değer
2010	118.578	206.349.057	-	-
2011	164.360	303.201.883	38,6	46,9
2012	194.448	358.959.795	18,3	18,4
2013	28.869	44.364.473	-85,2	-87,6
2014	2.434	4.073.396	-91,6	-90,8
2015	0	0	-100,0	-100,0
2016	22.181	29.879.976	-	-
2017	115.316	181.549.632	419,9	507,6
2018	132.904	231.440.727	15,3	27,5
Toplam	779.090	1.359.818.939		

Kaynak: TÜİK

2010-2018 yılları arasında ülkeye 291,5 bin ton et girmiştir. Bunun karşılığında ödenen döviz 1,38 milyar TL'dir.

İthalat en fazla 110,7 bin tonla 2011 yılında yapılmış olup, 500 milyon dolardan fazla döviz ödenmiştir.

Tablo 202. Türkiye Et İthalatı

Yıllar	Miktar (Baş)	Değer (Dolar)	Değişim (%)	
			Miktar	Değer
2010	50.657.514	249.256.831	-	-
2011	110.731.351	511.868.440	118,6	105,4
2012	25.436.804	95.992.271	-77,0	-81,2
2013	6.140.581	24.271.868	-75,9	-74,7
2014	640.043	5.257.707	-89,6	-78,3
2015	17.573.825	104.916.095	2645,7	1895,5
2016	5.720.038	41.635.649	-67,5	-60,3
2017	18.878.915	85.281.639	230,0	104,8
2018	55.752.492	260.107.686	195,3	205,0
Toplam	291.531.563	1.378.588.186		

Kaynak: TÜİK (Sığır, koyun eti toplamıdır.)

2010-2018 yılları arasında ülkeye 290,7 bin baş damızlık küçükbaş hayvan ithal edilmiş olup, karşılığında 52.4 milyon dolar döviz ödenmiştir. İthalat en fazla 2018 yılında yapılmış, 185 bin baştan fazla hayvana 28.5 milyon dolar döviz ödenmiştir.

Tablo 203. Türkiye Küçükbaş Damızlık Hayvan İthalatı

Yıllar	Miktar (Baş)	Değer (Dolar)	Değişim (%)	
			Miktar	Değer
2010	275	178.115	-	-
2011	1.191	541.116	333,1	203,8
2012	10.663	3.414.792	795,3	531,1
2013	30.050	9.036.794	181,8	164,6
2014	13.155	3.511.014	-56,2	-61,1
2015	3.077	958.541	-76,6	-72,7
2016	5.266	971.063	71,1	1,3
2017	41.459	5.269.748	687,3	442,7
2018	185.610	28.504.822	347,7	440,9
Toplam	290.746	52.386.005		

Kaynak: TÜİK

2010-2018 yıllarında ülkeye 2,6 milyon baş kasaplık küçükbaş hayvan ithal edilmiştir. Bu ithalata ödenen para 286,4 milyon dolardır. İthalat en fazla 2011 yılında yapılmış olup, 1,4 milyon başlık ithalata 147,5 milyon dolar döviz ödenmiştir.

Tablo 204. Türkiye Küçükbaş Kasaplık Hayvan İthalatı

Yıllar	Miktar (Baş)	Değer (Dolar)	Değişim (%)	
			Miktar	Değer
2010	234.699	26.741.817	-	-
2011	1.446.573	147.475.001	516,4	451,5
2012	394.963	39.189.986	-72,7	-73,4
2013	65.720	6.650.530	-83,4	-83,0
2014	2.496	233.784	-96,2	-96,5
2015	0	0	-100,0	-100,0
2016	0	0	-	-
2017	239.210	32.043.505	-	-
2018	239.897	34.033.700	0,3	6,2
Toplam	2.623.558	286.368.323		

Kaynak: TÜİK

2010-2018 yılları arasında canlı hayvan ve et ithalatına ödenen döviz 7,76 milyar dolardır. Bunun 1,48 milyar doları damızlık sığıra, 3,20 milyar doları besilik sığıra, 1,36 milyar doları kasaplık sığıra, 1,38 milyar doları büyükbaş-küçükbaş karkasa, 52,4 milyon doları küçükbaş damızlığa, 286,4 milyon doları küçükbaş damızlığa ödenmiştir.

Tablo 205. Türkiye Canlı Hayvan ve Et İthalatı (Dolar) (2010-2018)

Yıllar	Damızlık Sığır	Besilik Sığır	Kasaplık Sığır	Karkas (BB-KB)	Küçükbaş Damızlık	Küçükbaş Kasaplık	Toplam
2010	65.544.857	1.861.257	206.349.057	249.256.831	178.115	26.741.817	549.931.934
2011	292.952.534	252.581.275	303.201.883	511.868.440	541.116	147.475.001	1.508.620.249
2012	163.824.429	252.629.159	358.959.795	95.992.271	3.414.792	39.189.986	914.010.432
2013	102.182.831	151.262.835	44.364.473	24.271.868	9.036.794	6.650.530	337.769.331
2014	71.878.355	32.763.121	4.073.396	5.257.707	3.511.014	233.784	117.717.377
2015	133.329.302	164.433.862	0	104.916.095	958.541	0	403.637.800
2016	169.120.707	388.382.859	29.879.976	41.635.649	971.063	0	629.990.254
2017	254.756.498	723.568.966	181.549.632	85.281.639	5.269.748	32.043.505	1.282.469.988
2018	225.923.956	1.234.703.469	231.440.727	260.107.686	28.504.822	34.033.700	2.014.714.360
Genel Toplam	1.479.513.469	3.202.186.803	1.359.818.939	1.378.588.186	52.386.005	286.368.323	7.758.861.725

Kaynak: TÜİK

7.1.2.6. Süt ve Süt Ürünleri Dış Ticareti

Türkiye 2017 yılında 335,3 milyon dolarlık ihracat yapmıştır. Bu ihracata karşılık yaptığı ithalat 90,1 milyon dolardır. Dış ticarete net ihracatçıdır.

İhracatta yüzde 45,8'lik payla ilk sırayı peynir almakta olup, bunu yüzde 19,9 ile süttozu, yüzde 9,8 ile de dondurma izlemektedir.

İthalatta ilk sırayı yüzde 51,3 ile tereyağı almakta, bu ürünü yüzde 41,7 ile peynir izlemektedir.

Tablo 206. Türkiye Süt Ve Süt Ürünleri Dış Ticaretinin Dağılımı

2017	İhracat		İthalat	
	Değer (Dolar)	Pay (%)	Değer (Dolar)	Pay (%)
Süt ve Krema (GTİP 0401)	28.525.327	8,51	1.788.374	1,98
Süttozu (GTİP 0402)	66.669.829	19,88	53.866	0,06
Yoğurt (GTİP 0403)	16.166.345	4,82	302.573	0,34
PAS (GTİP 0404)	30.808.725	9,19	2.268.509	2,52
Tereyağı (GTİP 0405)	6.746.095	2,01	46.247.608	51,32
Peynir (GTİP 0406)	153.641.181	45,82	37.578.085	41,70
Dondurma (GTİP 2105)	32.784.008	9,78	1.880.082	2,09
TOPLAM	335.341.510	100,00	90.119.097	100,00

Kaynak: TÜİK

2010-2017 yıllarında süt ve süt ürünleri ihracatı değer olarak yüzde 99,6, miktar olarak ise yüzde 186,6 oranında artmıştır.

2010 yılında 167,99 milyon dolarlık ihracat yaparken, 2017 yılında 335,3 milyon dolara çıkmıştır.

İlgili dönemde en fazla ihracat 347,5 milyon dolarla 2014 yılında yapılmıştır.

İlgili dönemde ithalat ise; miktar olarak yüzde 35, değer olarak yüzde 28,1 oranında azalmıştır. 2010 yılında 125,3 milyon dolarlık ithalat, 2017 yılında 90,1 milyona gerilemiştir.

7.1.2.7. Süt ve Süt Ürünleri Fiyatları

Türkiye’de çiğ süt tavsiye fiyatları 2014 Temmuz ayından itibaren Aralık 2016 tarihine kadar 1 lira 15 kuruş olarak sabitlenmiştir. Bunun yanında her yıl net olarak belirlenen fiyatın sanayicilerce, 2016 yılından itibaren brüt olarak değiştirilmesi, yani belirlenen fiyatın soğutma, hizmet bedeli vb. giderler dâhil olarak ilan edilmesi çiftçinin eline geçen fiyatta düşüşe neden olmuştur. Örneğin 2016 yılında 1 lira 15 kuruş tavsiye fiyat ilan edilmişken üreticinin eline yıllık ortalamada 1 lira 5 kuruş geçmiştir. Bu durum sektörde sürdürülebilirliği ciddi sıkıntıya sokmuştur. Hem türlü girdiye zam gelmesi, hem fiyatın uzun süre sabitlenmesi, hem de net fiyatın bürüte dönüştürülmesi üreticiyi sıkıntıya sokmuştur. Buna bir de üreticilere ödeme sürelerinin 3-4 aya çıkarılması eklenince sektör sıkıntıya girmiştir.

Tablo 207. Türkiye Çiğ Süt Fiyatlarının Seyri

Ulusal Süt Konseyi Tavsiye Fiyat (TL/Litre)		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ortalama
	2014	1,05	1,05	1,05	1,05	1,05	1,05	1,05	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15
2015	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15
2016	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15
2017	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	1,30	1,30	1,40	1,40	1,40	1,27
2018	1,40	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70	1,59
Ziraat Odaları Çiftçi Eline Geçen Net Fiyat (TL/Litre)		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ortalama
2014	1,05	1,05	1,05	1,05	1,05	1,05	1,05	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,10
2015	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15
2016	1,13	1,05	1,00	1,02	1,03	1,06	1,05	1,06	1,05	1,03	1,03	1,04	1,05	1,05
2017	1,08	1,07	1,07	1,08	1,07	1,07	1,07	1,14	1,14	1,24	1,27	1,28	1,13	1,13
2018	1,29	1,37	1,37	1,38	1,39	1,39	1,39	1,39	1,46	1,50	1,49	1,49	1,52	1,42

Kaynak: Ziraat Odaları, USK

Fiyatların döviz bazlı karşılaştırmasının yapıldığı aşağıdaki tablo incelendiğinde TL bazlı fiyatların sadece 2016 yılında düşmüşken, döviz bazlı fiyatlar 2009, 2011, 2016 ve 2018 yıllarında düşmüştür.

Tablo 208. Türkiye Çiğ Süt Fiyatlarının Seyri

Yıllar	TL/Litre	Dolar/Litre	Euro/Litre
2008	0,60	0,47	0,32
2009	0,62	0,40	0,29
2010	0,75	0,50	0,38
2011	0,69	0,41	0,30
2012	0,82	0,46	0,36
2013	0,93	0,49	0,37
2014	1,10	0,50	0,38
2015	1,15	0,43	0,38
2016	1,04	0,34	0,31
2017	1,13	0,31	0,27
2018	1,41	0,30	0,25

Kaynak: Ziraat Odaları çiftçi eline geçen fiyatlar merkez bankası döviz kuru ile Dolar ve Euro’ya dönüştürülmüştür.

2014-2018 yıllarını kapsayan 5 yıllık süreçte, çiğ süt üreticisinin alım gücü sürekli azalmıştır. Üretici 1 litre süt sattığında, 2014 yılında 1,20 kg yem alabiliyorken, 2015 yılında 1,16 kg, 2016 yılında 1,12 kg, 2017 yılında 1,03 kg, 2018 yılında ise 1,00 kg yem alabilmiştir.

2014-2018 yıllarında çiğ süt fiyatı yüzde 29,09 artmışken, yem fiyatı yüzde 55,53 artmış, dolayısıyla çiftçinin alım gücü yüzde 16,67 oranında azalmıştır.

Tablo 209. Çiğ Süt- Süt Yemi Fiyatları ve Alım Gücü (Parite)

Yıllar	Çiğ Süt Fiyatı (TL/Lt)	Süt Yemi Fiyatı (TL/Kg)	Alım Gücü (Parite)
2014	1,10	0,92	1,20
2015	1,15	0,99	1,16
2016	1,05	0,94	1,12
2017	1,13	1,10	1,03
2018	1,42	1,43	1,00
2018/2014 Değişim (%)	29,09	55,53	-16,67

Kaynak: Ziraat Odaları

Bazı süt ve süt ürünleri fiyatlarının 5 yıllık seyrine bakıldığında, özellikle 2017 ve 2018 yıllarında fiyatlarda ciddi artışlar olduğu görülmektedir. 2018 yılında; beyaz peynir fiyatı yüzde 18,9, kaşar peyniri yüzde 21,2, içme sütü fiyatı yüzde 26,8, tereyağı fiyatı yüzde 30,1, yoğurt fiyatı ise yüzde 20 oranında artmıştır.

Tablo 210. Bazı Süt ve Süt Ürünleri Perakende Fiyatları (2014-2018)

Yıl	Beyaz Peynir		Kaşar Peyniri		İçme Sütü		Tereyağ		Yoğurt	
	Ülke Fiyat (TL/Kg)	Değişim (%)	Ülke Fiyat (TL/Kg)	Değişim (%)	Ülke Fiyat (TL/Kg)	Değişim (%)	Ülke Fiyat (TL/Kg)	Değişim (%)	Ülke Fiyat (TL/Kg)	Değişim (%)
2014	18,02		24,42		2,63		28,75		4,10	
2015	19,35	7.4	24,91	2.0	2,83	7.6	32,18	11.9	4,25	3.6
2016	19,68	1.7	24,68	-0.9	2,89	2.2	33,21	3.2	4,18	-1.5
2017	21,11	7.3	26,54	7.5	3,14	8.8	40,67	22.5	4,66	11.5
2018	25,10	18.9	32,18	21.2	3,99	26.8	52,91	30.1	5,60	20.0

Kaynak: TÜİK

7.1.2.8. Kırmızı Et ve Et Ürünleri Fiyatları

Dana karkas fiyatları 2015 yılında yüzde 25,2 oranında ciddi bir artış göstermiş, sonraki dönemlerde ise artış oranları yüzde 5,5-yüzde 6,6 arasında kalmıştır.

İlgili dönemde besi yemi fiyatları ise, son 2 yılda ciddi bir artış göstermiş, 2017 yılında yüzde 14,3, 2018 yılında ise yüzde 29,1 oranında artmıştır. Dolayısıyla bu artış üreticinin alım gücüne de yansımış, 2018 yılı alım gücü 2014 seviyelerine kadar gerilemiştir. Yani, 2018 yılında üretici 1 kg karkas sattığında 21,45 kg besi yemi alabilmiştir.

Tablo 211. Türkiye Dana Karkas-Besi Yemi Fiyat Değişimleri ve Üreticinin Alım Gücü

Yıl	Dana Karkas Fiyatı (TL/Kg)	Değişim (%)	Besi Yemi Fiyatı (TL/Kg)	Değişim (%)	Alım Gücü (Parite)
2014	19,01	-	0,90	-	21,13
2015	23,80	25,22	0,91	0,62	26,30
2016	25,11	5,50	0,89	-1,22	28,08
2017	26,61	5,95	1,02	14,30	26,03
2018	28,35	6,57	1,32	29,14	21,45

Kaynak: Ziraat Odaları

Son beş yıllık dönemde özellikle dana etinde, perakende fiyatlar üretici fiyatlarına göre daha fazla artmıştır. Buna bağlı olarak perakende /üretici fiyat farkı da 1,5'lerden 1,6 seviyelerine çıkmıştır.

Kuzu etinde ise 2016 yılı hariç perakende fiyat artışları üretici fiyatlarının üzerinde seyretmiştir. Perakende/üretici fiyat oranı ise 1,3'lerden 1,6'lara çıkmıştır.

Tablo 212. Türkiye Üretici ve Perakende Kırmızı Et Fiyatları

Yıl	Dana Karkas (TL/Kg)	Değişim (%)	Dana Kuşbaşı (TL/Kg)	Değişim (%)	Kuşbaşı/Karkas Oran
2014	19,01	-	28,43	-	1,5
2015	23,80	25,2	35,82	26,0	1,5
2016	25,11	5,5	38,42	7,2	1,5
2017	26,61	6,0	41,82	8,9	1,6
2018	28,35	6,6	45,89	9,7	1,6
	Kuzu Karkas (TL/Kg)	Değişim (%)	Kuzu Kuşbaşı (TL/Kg)	Değişim (%)	Kuşbaşı/Karkas Oran
2014	21,10	-	26,76	-	1,3
2015	22,64	7,3	29,40	9,9	1,3
2016	26,26	16,0	33,71	14,7	1,3
2017	32,37	23,3	47,74	41,6	1,5
2018	38,55	19,1	60,75	27,3	1,6

Kaynak: Ziraat Odaları

7.1.2.9. Hayvancılık Destekleri

Ülkemizde tarımsal desteklerin ana dayanağını 5488 sayılı Tarım Kanunu oluşturmaktadır. Tarım Kanununda; tarımsal desteklerin amacı, destekleme programlarının belirlenmesinde dikkate alınacak ilke ve stratejiler, tarımsal destekleme araçları, tarımsal desteklerin finansmanı, tarımsal destekleri yürütecek olan kurulun oluşumu ve kurulun görevleri belirtilmektedir.

Hayvancılık destekleri ise aynı kanunda; "Hayvancılık faaliyetlerinde ırk ıslahı, kaba yem üretiminin artırılması, verimliliğin artırılması, işletmelerin ihtisaslaşması, işletmelerde hijyen şartlarının sağlanması, hayvan sağlığı ve refahı, hayvan kimlik sisteminin teşviki, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile bunlarla ilgili kontrol, takip ve standartların iyileştirilmesi ve su ürünlerinin destekleme tedbirleri alınır. Hayvancılık desteklemelelerinde bölge ve iller bazında farklı destekler uygulamaya ve ödeme miktarlarını belirleme-ye. Kurulun teklifi üzerine Bakanlar Kurulu yetkilidir." şeklinde açıklanmaktadır.

Tarımsal Desteklemelerin Finansmanı ise ilgili Kanununun 21. maddesinde; “Tarımsal destekleme programlarının finansmanı, bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılacak kaynak Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) yüzde birinden az olmaz.” şeklinde ifade edilmektedir.

5488 sayılı Tarım Kanununun 16'ncı maddesine göre Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu (TDYK) kurulmuştur. Kurul; Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı olmak üzere 7 üyeden oluşmaktadır ve bütün üyeleri de kamu temsilcisidir.

Türkiye’de kesin hesap verilerine göre cari fiyatlarla tarıma, 2017 yılında 12,7 milyar TL destek ödemesi yapılmış olup, hayvancılığa ayrılan miktar 3,8 milyar TL’dir. İlgili dönemde hayvancılık toplam bütçeden yüzde 30,2’lik pay almıştır. Hayvancılığa 2007 yılında 741 milyon TL destek verilmişken, 2017 yılında yüzde 419,3 oranında artarak 3 milyar 848 milyon TL ödenmiştir. Desteğin 2018 yılında 4,1 milyar TL olması tahmin edilmekte, 2019 yılında ise 5,27 milyar TL verilmesi planlanmaktadır.

Hayvancılığın tarım destekleri içerisindeki payı yıllar itibarıyla da artmıştır. 2007 yılında toplam tarımın yüzde 13,1’i tarıma ayrılmışken, 2017 yılında bu oran yüzde 30,2’ye yükselmiştir.

Tablo 213. Türkiye’de Toplam Tarımsal Destek ve Hayvancılığın Payı (%)

Yıl	Toplam Tarımsal Destek (TL)	Hayvancılık Desteği (TL)	Pay (%)
2007	5.643.000.000	741.000.000	13,1
2008	5.864.000.000	1.095.000.000	18,7
2009	4.749.000.000	908.000.000	19,1
2010	5.947.000.000	1.158.000.000	19,5
2011	7.085.000.000	1.728.000.000	24,4
2012	7.673.000.000	2.216.000.000	28,9
2013	8.774.000.000	2.756.000.000	31,4
2014	9.208.000.000	2.665.000.000	28,9
2015	9.971.000.000	2.973.000.000	29,8
2016	11.489.000.000	3.031.000.000	26,4
2017	12.722.000.000	3.848.000.000	30,2
2018 (1)	14.489.000.000	4.103.000.000	28,3
2019 (2)	16.989.000.000	5.268.000.000	31,0

Kaynak: Yıllık programlar.

2007-2017 ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileri.

(1) Gerçekleşme tahmini.

(2) Program

2017 yılında hayvancılığa 3,8 milyar TL destek verilmiştir. Destekten en büyük payı yüzde 38,4 ile buzağı desteği almış olup, bunu yüzde 13,9 ile süt desteği, yüzde 13,5 ile de küçükbaş hayvancılık desteği izlemiştir.

Tablo 214. Türkiye’de Toplam Tarımsal Destek ve Hayvancılığın Payı (%)

Hayvancılık Destekleri	Destek (Bin TL)	Pay (%)
Buzağı Desteği	1.477.902	38,4
Süt Desteği	535.694	13,9
Islah Amaç. Küçükbaş Hay. Yetiştirici Des.	519.871	13,5
Yem Bitileri Üretim Desteği	435.218	11,3
Çiğ Sütün Değerlendirilmesi (Süt Tozu)	314.902	8,2
Hastalıktan Ari Hayvan Taz. + İşletme	155.990	4,1
Hayvan Gen Kaynakları	116.407	3,0
Büyükbaş Hayvan Besi Desteği	75.954	2,0
Su Ürünleri Desteği+ Balıkçı Tekneleri	73.025	1,9
Arcılık ve Bal Desteği	68.318	1,8
Sürü Yöneticisi İstihdamı Desteği	23.176	0,6
Biyolojik Mücadele	13.158	0,3
Manda	12.742	0,3
Bombus Arısı Desteği	7.071	0,2
Süt Analizi Desteği	5.539	0,1
İpek Böceği Desteği	5.500	0,1
Tiftik Üretimi Desteği	4.408	0,1
Küpe Desteği	1.160	0,0
Aşı Desteği	864	0,0
Atık Desteği	198	0,0
Büyükbaş Hayvan Desteği (Anaç Sığır+Manda)	1	0,0
Toplam	3.847.098	100,0

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

7.1.2.10. Hayvan Hastalıkları

Hayvansal ürünlerimizin AB ve diğer dış pazarlara kolayca girebilmesi, hayvan hastalıkları ile etkin mücadeleye ve bu hastalıkların eradikasyonuna bağlıdır. Özellikle şap, brusella, tüberküloz, çiçek gibi hastalıklar bu kapsamda değerlendirilmesi gereken, en önemli ve öncelikli hastalıklar olarak göze çarpmaktadır. Çünkü sınırların kontrol altına alınamaması ve ülke içi hayvan hareketlerinin denetim ve yetersizliği nedeniyle bahsi geçen birçok hastalık, gerek insan ve hayvan sağlığında, gerekse ülke içi üretim ve dış ticarete yarattığı olumsuzluklar nedeniyle, önemli bir tehdit olarak hala güncelliğini korumaktadır.

Dünya Hayvan Sağlık Örgütü resmi verilerine göre ülkemizde önemli 8 hastalık dikkate alınarak oluşturulan aşağıdaki tabloya bakıldığında; hayvan hastalıklarında olumlu bir gelişmenin olmadığı, aksine son yıllarda hastalıklarda ciddi artışlar olduğu görülmektedir. 2016 yılında mihrak sayılarının şapta 850, anthraxta 34, kuduzda 468, sığır brusellozunda 346, sığır tüberkülozunda 963, koyun-keçi brusellozunda 54, koyun-keçi çiçeğinde 28, koyun keçi vebasında ise 32 olması durumun vahametini ortaya koymaktadır. Mihrak sayısına bağlı olarak artan vaka sayıları da tehlikenin boyutunu net olarak ortaya koymaktadır.

Tablo 215. Türkiye’de Seçilmiş Hastalıkların Mevcut Durumu (2005-2016)

Seçilmiş Hastalıklar		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Yıllık Ortalama
Şap	M	129	1.562	801	251	209	613	1.718	1.006	1.195	253	572	850	763
	V	2.387	83.239	32.366	7.827	3.682	34.131	45.507	20.313	51.485	6.590	8.690	22.752	26.581
	Ö	143	5.208	5.830	300	40	795	1.884	533	1.980	607	575	2.466	1.697
Anthrax	M	111	100	116	94	76	27	99	135	121	95	71	34	90
	V	1.702	664	578	708	4.059	44	463	591	445	313	284	875	894
	Ö	912	535	553	552	265	32	362	385	289	276	284	875	443
Kuduz	M	157	215	272	267	218	63	230	370	391	529	384	468	297
	V	236	307	333	302	284	90	550	1.017	916	1.159	743	916	571
	Ö	148	187	239	206	198	71	288	359	383	499	372	553	292
Sığır Bruselloz	M	81	390	532	675	768	235	486	1.696	1.319	596	315	346	620
	V	199	881	1.418	1.862	1.911	569	1.822	2.340	2.446	861	553	1.399	1.355
	Ö	32	57	49	21	62	12	44	57	46	18	10	7	35
Sığır Tüberküloz	M	102	277	312	422	254	66	348	1.102	1.601	1.672	1.109	963	686
	V	582	1.779	1.436	2.503	1.414	364	1.155	4.237	5.782	4.140	2.339	5.204	2.578
	Ö	7	108	52	111	81	10	82	157	185	129	72	71	89
Koyun Keçi Bruselloz	M	153	273	201	120	140	90	212	222	512	75	73	54	177
	V	1.935	5.536	1.826	1.769	1.924	1.914	3.135	1.272	1.193	446	432	825	1.851
	Ö	3	806	55	29	141	72	92	66	40	18	12	17	113
Koyun Keçi Çiçek	M	180	219	147	36	35	10	34	74	182	134	64	28	95
	V	4.641	7.202	5.065	694	1.520	174	1.018	1.628	3.800	2.336	1.289	2.627	2.666
	Ö	915	1.717	2.423	101	503	61	341	580	374	734	458	1.095	775
Koyun Keçi Vebasası	M	78	94	95	36	24	36	218	59	19	43	65	32	67
	V	4.698	4.918	3.603	1.358	752	1.037	7.232	1.752	548	110	1.709	2.945	2.555
	Ö	1.988	1.577	1.610	581	374	547	3.305	1.006	171	603	813	1.327	1.159

Kaynak: www.oie.int/ (M:Mihrak V:Vaka Ö: Ölüm)

Dünya Hayvan Sağlık Örgütü (OIE) verileri kullanılarak yapılan hesaplama göre; Ülkemizde 2005-2016 yılları arasında, yılda ortalama olarak 26 bin 581 hayvan şap hastalığına, 894 hayvan anthrax (şarbon) hastalığına, 571 hayvan kuduz hastalığına, 1.355 hayvan sığır brusellozuna, 2 bin 578 hayvan sığır tüberkülozuna, 2 bin 555 hayvan koyun keçi vebasasına, 2 bin 666 hayvan koyun keçi çiçeğine ve 1.851 hayvan da koyun-keçi brusellozuna yakalanmıştır.

Bunun yanında son yıllarda ülkemizde, Afrika Hastalığı-Nodüler ekzantem isimleriyle adlandırılan “Lumpy Skin Disease (LSD)” gibi hastalıklar da görülmeye başlamıştır. 2016 yılında bu hastalıkla ilgili 288 mihrakta 3258 hayvan hastalanmış, 535 hayvanda ölüm gerçekleşmiştir.

Bunun yanında tüm Avrupa’yı kasıp kavuran mavi dil de ülkemizde görülen bir diğer hastalıktır.

Görüldüğü üzere, sınırlardan girişlerin ve ülke içi hayvan hareketlerinin yeterince denetlenememesi, ülkemizi hiç görülmeyen hastalıklar açısından potansiyel riskli ülkeler pozisyonuna sokmaktadır.

Üreticiler böylesine riskli bir ortamda hayvansal üretim yapmaya, üretimi sürdürülebilir kılmaya çalışmaktadırlar. Hastalıkların boyutu, her geçen gün artış kaydetmesi yapılan işlerde (teşhis, tedavi, koruyucu önlemler, tazminat ödemeleri, ülke içi ve sınırlardan hayvan hareketleri vb.) yetersizlik olduğunu göstermektedir. Bu tablo ülkemizi açıkça bir hastalık cenneti konumunda göstermektedir. Hem hayvan sağlığı, hem insan sağlığı hem de ülke hayvancılığının geleceği bu yapıyla önemli bir tehdit altındadır.

7.1.3. Sonuç ve Öneriler

- Sütte üretim planlaması yapılmalıdır,
- Desteklemeler üretici gelirleri dikkate alınarak yapılmalı, bu kapsamda üretici gelir ve giderini ortaya koyabilen FADN sistemi etkin olarak devreye sokulmalı,
- FADN verileri ışığında işletmelerin gelir kayıplarını telafi edici destekleme sistemi hayata geçirilmeli,
- Ulusal Süt Konseyi işlevini yitirmişti. Hem üretici hem de tüketicinin etkin olacağı, üretici maliyetlerini dikkate alan ve ona göre fiyat belirlenebilecek bir sistem üzerinde çalışılmalı,
- Yem bitkileri desteği tüm üreticileri kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmeli,
- Üretici örgütlerini üretimden pazarlamaya kadarki süreçte etkin ve güçlü kılabilecek destekler hayata geçirilmeli, örgüt bünyesinde uzman istihdamını artırıcı destekler hayata geçirilmelidir.
- Süt ve süt ürünleri tüketiminde gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabilmek için okul sütü programı, öğretim yılının tamamını kapsayacak şekilde genişletilmeli, peynir, yoğurt gibi süt ürünleri ile çeşitlendirilmeli ve uzun yıllar kararlılıkla devam ettirilmelidir.
- Ülkemizde besicilikle iştigal eden üreticilerimiz; bulaşıcı hayvan hastalıkları, fiyat istikrarsızlığı, başta yem ve besi hayvanı olmak üzere girdi fiyatlarındaki aşırı yükselmeler, kaçak canlı hayvan- et giriş ve çıkışları, canlı hayvan hırsızlığı, canlı hayvan ve et ithalatı gibi riskleri yüklenerek üretim yapmak zorunda kalmaktadırlar. Üretimin sürekliliği ve sürdürülebilir kılınması için yukarıda sıralanan riskleri ortadan kaldıracak ya da minimize edecek tedbirlerin ve piyasada uzun soluklu istikrar sağlayıcı politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- TÜRKVET verilerinin güncel olmaması, planlama yapma ve politika belirleme aşamasında ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır. Mevcut verilerle ne kadar besilik hayvanımız olduğu, hangi yaş aralığında ne kadar hayvan bulunduğu, hangi dönemde ne kadar hayvanın kesime gönderilebileceği gibi sorulara net cevaplar alınamamaktadır. Sistem mevcut haliyle, planlamaya, sorunları çözmeye katkı sağlamaktan uzaktır. Dolayısıyla planlama yapılamamakta, piyasa olası riskleri kendiliğinden atlatmaya çalışılmaktadır. Öncelikle TÜRKVET verileri güncellenmeli, ne kadar kaç yaşında hayvan olduğu güncel verilerle görülebilmelidir.
- Ülkemizde sadece yerli ırk hayvan yetiştirebilecek, başka bir üretim yapamayacak birçok işletme vardır. Bu işletmeler teşvik edilmeli, bunları koruyucu ve geliştirici destekleme politikaları hayata geçirilmelidir.
- Besiye alınan kasaplık hayvanların karkasları sınıflandırılmalıdır. Bu amaçla yapılacak düzenlemelerde Türkiye'deki sığır, koyun ve keçi popülasyonları ile bunların özellikleri dikkate alınmalıdır. Ayrıca kırmızı eti pazara arz ederken karkas etleri etiketlenmelidir. Etin ait olduğu hayvanın cinsiyeti, yaşı ve genetik yapısı ile diğer izlenebilirlik bilgileri etikette yer almalıdır.

- Hayvan pazarları besilik hayvanların alınıp satıldığı tek yerdir. Bu alanların da mutlaka rehabilite edilmesi gerekmektedir. Üretici örgütleri bu konuda görev ve sorumluluk alabilir. Avrupa'nın Almanya ve Fransa gibi ülkelerinde hayvan pazarı ve borsaları üretici birlikleri veya kooperatifler tarafından yürütülmektedir. Hayvan pazarlarının üretici birliklerine devredilip hayvan borsası gibi çalışmaları sağlanmalı, hayvanların taşınması, hayvan borsasında tutulması ve beslenmesi AB mevzuatına uygun olarak gerçekleştirilmelidir.
- Türkiye'de besi materyalinde zaman zaman sıkıntılar yaşanmaktadır. Bunun başlıca sebepleri; ciddi buzağı ölümleri, doğum aralığının uzaması nedeniyle doğurma oranının düşük olması, süt fiyatlarında zaman zaman yaşanan istikrarsızlıklar neticesinde, damızlıkların kasaba gönderilmesidir. Bu üç hususta tedbirler alınması, besilik ihtiyacında ithalata yönelimini önleyecektir.
- Et ve Süt Kurumu'nun yeni çıkan ana statüsü; "piyasalara müdahale" başta olmak üzere kuruma çok önemli görevler yüklemiştir. Kurum su son birkaç yılda bu kapsamda önemli görevler üstlenmiştir. Piyasaya müdahalenin daha etkili olabilmesi için ESK maddi açıdan güçlendirilmeli ve bağımsız hareket edebilecek bir statüye kavuşturulmalıdır.
- Kırmızı ette tüketiciye ulaşan son ürün olan etin fiyatının düşmesi için karkas fiyatlarının düşmesi, bunun için de üretim maliyetlerinin (yem, besi hayvanı vb.) düşürülmesine ihtiyaç vardır. Ucuz yem kaynakları olan meraların ıslah edilerek kullanıma açılması, yem bitkileri üretiminin desteklenmeye devam edilmesi, yem hammadde üretim girdilerinin (gübre, mazot, vb.) ucuza temin imkânlarının sağlanması, besi hayvanı için ise damızlık süt hayvanlarını kasaba göndermeyi engelleyecek, üretimi sürdürülebilir kılacak bir çiğ süt piyasa fiyatının oluşmasını sağlayacak tedbirlerin alınması gerekmektedir.
- Ülkemize canlı hayvan ve etin kaçak yollarla girmesini önlemek için son yıllarda alınan tedbirler etkili olmuştur. Yine de kontrol mekanizmasının gözden geçirilip olası suiistimallerin önüne geçilmesi, kusurlu mekanizmaların düzeltilmesi, görevini kötüye kullananların cezalandırılması yani kaçakçılıkla topyekûn bütün kurumlarla mücadele edilmesi konusunda taviz verilmemelidir. Aksi takdirde hem insan hem de hayvan sağlığını tehdit eden bu risk ortadan kaldırılamaz, olası bütçe kayıplarının önüne geçilemez.
- Tarım ve Orman Bakanlığı'nın tespitlerine göre ülkemizde her yıl 450-480 bin baş buzağı kaybı olmaktadır. Bu ülke hayvan varlığı için ciddi bir sorundur. Buzağuların bölgesel bazda belli bir merkezde toplanıp belli bir yaşa kadar büyütüldükten sonra işletme sahibine verilmesi sistemi bu sorunu aşmada etkili bir çözüm olarak düşünülebilir. Bu çözüm başlangıçta desteklenen birliklerce yürütülüp daha sonra tamamen birliklere devredilebilir.
- Süt fiyatlarının düşmesi, karkas fiyatlarının artması bu dengenin bozulmasına, dolayısıyla damızlıkların kasaba gönderilmesine neden olmaktadır. Piyasada, sığır eti ile inek sütü üretiminin birbirlerini olumsuz etkilemesini önleyecek stratejiler üzerinde dikkatle durulmalı, bu yönde çalışmalar yapılmalıdır.
- Bölgelere göre üretim sistemi, bu sistemlere uygun hayvan türleri geliştirilmeli ve ideal hayvan sayısı belirlenmeli, üretim planlanması buna göre yapılmalıdır.
- Hem işleme (sanayi) hem de üretim ayağında (büyük ölçekli çiftlikler) tekelleşmeyi özendirerek uygulamalardan kaçınılmalıdır. Aksi takdirde üretimleri istenen hızda artırmak ve ürün fiyatlarını istenen seviyelerde tutmak mümkün olamaya bilir.

- Et üretimini artırmaya, karkas ağırlığını artırmanın olumlu etkisi vardır. Yalnız Türkiye et üretimini artırmada sadece hayvan başına karkas ağırlığının artırılmasının yeterli olacağı düşünülmemeli, karkas ağırlığını uygun seviyelere taşımayı ihmal etmeden özellikle koyun ve keçi sayısının artırılmasına imkân sağlayacak politikalar uygulanmalıdır.
- Büyükşehir Belediye yasası çerçevesinde mücavir alan içerisinde kalan hayvancılık işletmeleri korunmalı, üretimden el çektirilmek yerine bu alanların üretimi sürdürülebilir şekilde korunması ve desteklenmesi gerekmektedir.
- Hayvancılığın sürdürülebilirliği ve mevcut kayıt sistemi için destekler artırılarak devam etmelidir. Ama desteklerin etkinliği üzerine bir çalışma yapılmalıdır.
- Ülkemiz küçükbaş hayvancılıkta çok önemli avantajlara sahiptir. Örneğin; küçükbaş hayvancılıktan başka üretim alternatifi olmayan geniş alanlara sahiptir. Bu özelliği ile bölgesinde hayvancılık alanında öncü ülke konumuna gelme, komşu ülkelere hayvansal ürün ve damızlık dışsatımı gerçekleştirme ve hızla pazarı geliştirebilme olanağına sahiptir. Bu imkânlar düşünülerek, küçükbaş hayvancılığa yönelik kısa, orta ve uzun vadeli politikalar belirlenmeli ve hayata geçirilmelidir.
- Hayvancılıkta en önemli yem kaynaklarından birisi kaba yemlerdir. Kaliteli kaba yem, açığın kapatılması, çayır ve mera alanlarının ıslah edilerek otlatma kapasitelerinin artırılması, meraların vejetasyon ve kullanım yönünden düzeltilmesi, ıslah edilmiş meraların korunması, yem bitkileri ekilişlerinin artırılmasına yönelik desteklerin artarak devam etmesi ile mümkün görülmektedir.
- Üreticilerin yaşam standartlarını geliştirmek için kırsal yaşam koşullarına yönelik projeler geliştirilmelidir.
- Bunun yanında son yıllarda ülkemiz içinde ve dışında birçok hastalık mevcut olup hayvancılığımızı çok ciddi boyutlarda tehdit etmektedir. Ülkemiz hayvansal ürünlerinin AB ve diğer dış pazarlara kolayca girmesini ve bu pazarlarda rekabet etmesini istiyorsa, öncelikle hayvan hastalıkları ile etkin mücadele etmeli ve birçok hastalığın eradikasyonunu sağlamalıdır.
- Hayvan hareketlerinin yol açtığı hastalıklar dikkate alındığında özellikle hareketin başladığı yerlerde, “yerinde yetiştiricilik” ve “kesim” yöntemlerini destekleyen politikalar hayata geçirilmelidir. Hayvanları hareket ettirmek yerine elde edilen eti talebin olduğu bölgelere taşımak, canlı hayvanların taşıma fire kayıpları ve hastalıkların yayılmasının önlenmesi, nakliye masraflarından tasarruf açısından bakıldığında daha ekonomik olacaktır.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre ülkemiz 2010-2018 yılları arasında, büyükbaş ve küçükbaş olmak üzere canlı damızlık, kasaplık, besilik hayvan ve karkas ithalatına 7,5 milyar dolardan fazla döviz ödemiştir. İthalat ülke gündeminde tamimiyle çıkarılmalı, ithalata ödenecek olan döviz, ülke içi üretimi artırmaya yönelik politikalara yönlendirilmelidir.

7.2. Kanatlı Sektörü

Dünya nüfusundaki hızlı artış, 2010 yılında 6,9 milyar olan nüfusun 2050 yılında 9,2 milyara ulaşacağını göstermektedir. Hızla artan bu nüfusun beslenmesi de doğal olarak büyük önem taşımaktadır. Artan dünya nüfusuna bağlı olarak 2050 yılına kadar sadece gıda üretiminin, buna paralel artması gerekmektedir. Besin değeri açısından yüksek, maliyet açısından ise diğer hayvansal protein ürünlerine göre daha hesaplı olan kanatlı ürünleri, bu ihtiyacı karşılamakta büyük bir rol oynamaktadır. Olay sadece üretimle bitme-

mekte sektör; yem üretiminden istihdama, dış ticaretten taşımacılığa kadar birçok alanda ciddi bir potansiyeli barındırmaktadır. Dolayısıyla böylesine önemli bir alan ülkelerin kendilerini sürekli yenileme ve geliştirme ihtiyacını duydukları bir hal almaktadır.

Ülkemiz bugün itibarıyla gerek üretim de gerekse dış ticarete önemli bir konumdadır ve bu konumunu da her geçen gün güçlendirmekte ve geliştirmektedir.

7.2.1. Dünya Kanatlı Ürünleri Üretimi

FAO verilerine göre 2017 yılında 109 milyon 56 bin 179 ton piliç eti üretimi gerçekleştirilmiştir. Üretimde ilk sırayı yüzde 17,55'lik payla ABD alırken bu ülkeyi yüzde 12,48 ile Brezilya, yüzde 11,79 ile de Çin izlemiştir. Türkiye yüzde 1,96'lık payla dünya üretiminde 10'uncu sırada yer almaktadır. Üretimde ilk 10 içinde yer alan ülkeler dünya üretiminin yüzde 60,1'ini yani yarıdan fazlasını gerçekleştirmiştir.

Aynı verilerine göre 2017 yılında 80 milyon 88 bin 559 ton yumurta üretimi gerçekleştirilmiştir. Üretimde ilk sırayı yüzde 38,66'lık payla Çin alırken, bu ülkeyi yüzde 7,81 ile ABD, yüzde 6,05 ile de Hindistan izlemiştir. Türkiye yüzde 1,50'lik payla dünya üretiminde 9. sırada yer almaktadır. Üretimde ilk 10 içinde yer alan ülkeler dünya üretiminin yüzde 70,12'sini yani yarıdan fazlasını gerçekleştirmiştir.

Tablo 216. Dünya Kanatlı Ürünleri Üretimi (2017)

Sıra	Yumurta			Piliç Eti		
	Ülke	Üretim (Ton)	%	Ülke	Üretim (Ton)	%
1	Çin	30.963.000	38,66	ABD	19.140.744	17,55
2	ABD	6.258.795	7,81	Brezilya	13.607.352	12,48
3	Hindistan	4.847.500	6,05	Çin	12.855.950	11,79
4	Meksika	2.771.198	3,46	Rusya	4.444.334	4,08
5	Japonya	2.601.173	3,25	Hindistan	3.519.959	3,23
6	Brezilya	2.547.171	3,18	Meksika	3.211.687	2,94
7	Rusya	2.483.658	3,10	Endonezya	2.258.239	2,07
8	Endonezya	1.527.135	1,91	Japonya	2.214.899	2,03
9	Türkiye	1.205.075	1,50	İran	2.161.678	1,98
10	Fransa	955.000	1,19	Türkiye	2.136.734	1,96
	İlk 10 Ülke	56.159.705	70,12	İlk 10 Ülke	65.551.576	60,11
	Diğer Ülkeler	23.928.854	29,88	Diğer Ülkeler	43.504.603	39,89
	Toplam	80.088.559	100,00	Toplam	109.056.179	100,00

Kaynak: www.fao.org, (Erişim tarihi: 02.01.2019)

7.2.1.1. Dünya Kanatlı Ürünleri Dış Ticareti

Dünya'da 2017 yılında 3 milyar 866 milyon 28 bin 579 dolar yumurta ihracatı, 3 milyar, 131 milyon 185 bin 768 dolarlık da yumurta ithalatı gerçekleşmiştir.

Dünya ihracatının zirvesinde yüzde 18,65'lik payla Hollanda yer almaktadır. Hollanda aynı zamanda en büyük yumurta ithalatçısıdır. Bu durum ithal edip ihracat yaptığını göstermektedir. İhracatta bu ülkeyi yüzde 10,85'lik payla ABD, yüzde 9,73'lük payla da Türkiye izlemektedir.

Dünya yumurta ithalatının yüzde 11,35'lik payla zirvesinde yer alan Hollanda'yı yüzde 6,83'lük payla Rusya, yüzde 6,10'luk payla da Çin takip etmektedir.

Yumurta dış ticaretinde ilk 10 ülke; ihracatın yüzde 76,53'ünü, ithalatın ise yüzde 49,69'unu gerçekleştirmektedir.

Tablo 217. Dünya Yumurta ve Yumurta Ürünleri Dış Ticareti (2017)

Sıra	Ülke	İhracat (Dolar)	Pay (%)	Ülke	İhracat (Dolar)	Pay (%)
1	Hollanda	720.982.970	18,65	Hollanda	355.442.543	11,35
2	ABD	419.376.147	10,85	Rusya	213.762.068	6,83
3	Türkiye	376.145.614	9,73	Çin	190.881.124	6,10
4	Polonya	355.848.706	9,20	Meksika	169.265.097	5,41
5	Almanya	299.710.669	7,75	Belçika	164.174.056	5,24
6	Fransa	180.954.575	4,68	Fransa	123.775.709	3,95
7	Belçika	170.342.618	4,41	Singapur	109.326.361	3,49
8	Çin	162.340.810	4,20	Kanada	87.506.780	2,79
9	İspanya	162.017.951	4,19	İngiltere	76.999.102	2,46
10	Malezya	110.945.582	2,87	İtalya	64.648.240	2,06
	İlk 10 Ülke	2.958.665.642	76,53	İlk 10 Ülke	1.555.781.080	49,69
	Diğer Ülkeler	907.362.937	23,47	Diğer Ülkeler	1.575.404.688	50,31
	Toplam	3.866.028.579	100,00	Toplam	3.131.185.768	100,00

Kaynak: <https://comtrade.un.org/> (erişim tarihi 2.1.2019)

Dünya'da 2017 yılında 24 milyar 972 milyon 837 bin 256 dolar kanatlı eti ihracatı, 18 milyar, 731 milyon 98 bin 222 dolarlık da kanatlı eti ithalatı gerçekleşmiştir.

Dünya ihracatının zirvesinde yüzde 26,34'lük payla Brezilya yer almaktadır. İhracatta bu ülkeyi yüzde 14,55'lik payla ABD, yüzde 10,32'lik payla da Hollanda izlemektedir. Türkiye yüzde 2,11'lik payla 11. sırada yer almaktadır.

Dünya kanatlı eti ithalatının yüzde 9,32'lik payla zirvesinde yer alan Almanya'yı yüzde 8,09'luk payla İngiltere, yüzde 7,78'lik payla da Çin takip etmektedir. Türkiye'nin ithalatı önemsiz bir düzeydedir.

Kanatlı eti dış ticaretinde ilk 10 ülke; ihracatın yüzde 80,54'ünü, ithalatın ise yüzde 60,80'ini gerçekleştirmektedir.

Tablo 218. Dünya Kanatlı Ürünleri Dış Ticareti (2017)

Sıra	Ülke	İhracat (Dolar)	Pay (%)	Ülke	İhracat (Dolar)	Pay (%)
1	Brezilya	6.577.582.938	26,34	Almanya	1.746.365.444	9,32
2	ABD	3.633.301.789	14,55	İngiltere	1.516.217.247	8,09
3	Hollanda	2.576.746.435	10,32	Çin	1.457.216.970	7,78
4	Polonya	2.107.385.775	8,44	Japonya	1.398.168.097	7,46
5	Çin (Hong Kong)	1.144.994.818	4,58	Fransa	1.209.095.288	6,46
6	Almanya	1.030.297.987	4,13	Meksika	1.112.658.717	5,94
7	Belçika	993.552.425	3,98	Çin	1.031.704.537	5,51
8	Fransa	956.961.865	3,83	Hollanda	920.166.819	4,91
9	Çin	557.315.402	2,23	Belçika	515.274.756	2,75
10	Macaristan	535.832.028	2,15	G. Afrika	480.709.244	2,57
	İlk 10 Ülke	20.113.971.462	80,54	İlk 10 Ülke	11.387.577.119	60,80
	Diğer Ülkeler	4.858.865.794	19,46	Diğer Ülkeler	7.343.521.103	39,20
	Toplam	24.972.837.256	100,00	Toplam	18.731.098.222	100,00
11	Türkiye	526.544.102	2,11	Türkiye (96. Sırada)	2.075.039	0,01

Kaynak: <https://comtrade.un.org/> (erişim tarihi 2.1.2019)

Dünya'da 2017 yılında üretilen 109 milyon ton piliç etinin sadece yüzde 14,2'si dış ticarete söz konusu olmuş ve ihraç edilmiştir. İhracatta ilk sırada yer alan ülkelere bakıldığında; Brezilya'nın ürettiğinin yüzde 29,54'ü, ABD'nin yüzde 17,93'ü, Polonya'nın yüzde 51,35'i kadar bir miktarı ihraç ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin ihraç ettiği miktar ürettiğinin yüzde 19,31'idir.

Hollanda (yüzde 134,6) ve Belçika (yüzde 134) gibi bazı ülkeler ise ürettiğinden daha fazla bir miktar ihracat yapmışlardır. Bunu ithal edip ihraç etmelerine bağlayabiliriz.

Tablo 219. Piliç Etinde İhracatçı Ülkelerin Üretimleri ve İhracatları (2017)

Sıra	Ülkeler	İhracat* (kg)	Üretim** (kg)	İhracat/Üretim (%)
1	Brezilya	4.020.021.961	13.607.352.000	29,54
2	ABD	3.431.011.656	19.140.744.000	17,93
3	Hollanda	1.464.077.511	1.034.319.000	141,55
4	Polonya	1.079.823.644	2.102.990.000	51,35
5	Çin	659.765.855	12.855.950.000	5,13
6	Belçika	615.900.950	455.364.000	135,25
7	Almanya	483.584.513	1.009.565.000	47,90
8	Fransa	424.932.505	1.102.774.000	38,53
9	Türkiye	412.551.659	2.136.734.000	19,31
10	İngiltere	352.483.013	1.629.000.000	21,64
	Toplam	15.513.868.798	109.056.179.000	14,23

Kaynak: *: [www. http://comtrade.un.org/](http://comtrade.un.org/) **: www.fao.org/

Dünya'da 2017 yılında üretilen 80 milyon ton yumurtanın sadece yüzde 12,97'si dış ticarete söz konusu olmuş ve ihraç edilmiştir. İhracatta ilk sırada yer alan ülkelere bakıldığında; Türkiye'nin ürettiğinin yüzde 28,91'i, Hollanda'nın yüzde 71,46'sı, Almanya'nın

yüzde 18,10'u, Malezya'nın yüzde 37,14'ü, Belçika'nın yüzde 76,69'u, Çin'in yüzde 0,3'ü kadar bir miktarı ihraç ettiği görülmektedir.

Ürdün, Hindistan gibi ülkeler ürettiklerinden daha fazla ihracat gerçekleştirmişlerdir.

Tablo 220. Yumurtada İhracatçı Ülkelerin Üretimleri ve İhracatları (2017)

Sıra	Ülkeler	İhracat* (kg)	Üretim** (kg)	İhracat/Üretim (%)
1	Hindistan	7.365.423.482	4.847.500.000	151,94
2	Ürdün	534.237.931	48.000.000	1113,00
3	Hollanda	514.200.824	719.564.000	71,46
4	Türkiye	348.445.972	1.205.075.000	28,91
5	Malezya	318.467.443	857.584.000	37,14
6	Polonya	260.067.998	594.560.000	43,74
7	Almanya	149.549.430	826.200.000	18,10
8	Belçika	106.083.004	138.320.000	76,69
9	İspanya	103.464.014	826.000.000	12,53
10	Çin	103.363.841	3.096.300.000	0,33
	Toplam	10.390.787.481	80.088.559.000	12,97

Kaynak: *: [www. http://comtrade.un.org/](http://comtrade.un.org/) **: www.fao.org/

7.2.2. Kanatlı Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Kanatlı sektörü; 62 adet kuluçkahane, 357 adet damızlık, 7 bin 819 ticari etik, 984 ticari yumurtacı olmak üzere toplam 9 bin 222 işletme ve 17 bin 939 kümeden elde edilen üretim ile Türkiye'de ulusal GSMH'ya önemli oranda katkı sağlamaktadır.

Sektörde yaklaşık 600 bin kişinin (üretici, çiftçi, esnaf, ilaç, yem, yan sanayi, nakliye, pazarlama dâhil) istihdam edildiği düşünülmektedir. Sektörden geçimini sağlayan insan sayısı (bu kişilerin 4 kişilik aileye sahip oldukları varsayıldığında) 2,4 milyondur. Bunun yanı sıra kırsal nüfusta çok sayıda insan, 2 ile 50 baş arasında değişen ölçeklerde ciddi sayılabilecek sayıda kanatlı hayvan beslemektedir.

Bugün Türkiye ürettiği yumurtanın yüzde 28,9'unu, kanatlı etinin ise yüzde 19,3'ünü pazarlayarak ülke ekonomisine 1 milyar dolara yakın bir döviz girdisi sağlamaktadır.

Tablo 221. Türkiye Kanatlı İşletmeleri Mevcut Durumu (2017)

	Kapalı Ticari Etik	Kapalı Ticari Yumurtacı	Etik Damızlık	Yumurtacı Damızlık	Kuluçkahane
İşletme sayısı (adet)	7.819	984	316	41	62
Kümes sayısı (adet)	12.519	3.063	2.139	218	-
Kapasite (baş)	241.266.217	121.294.047	19.789.902	3.232.424	1.965.890.222

Kaynak: <http://www.yum-bir.org/> (erişim tarihi:04.01.2018)

7.2.3. Türkiye Kanatlı Ürünleri Üretimi

Ülkemizde kanatlı ürünleri üretimi ciddi bir büyüme gerçekleştirmiş olsa da üretimin, belli dönemlerde sekteye uğradığı görülmektedir. Özellikle ülkemizde ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılı ve 2006 yılı kuş gribi dönemi bunlardan birkaçı olarak belirtilebilir.

Yumurta sektörü;

- Kuş gripinin ülkemizde yoğun olarak yaşandığı 2006 yılında yumurta üretimi 10 yıl önceki üretimin de altına düşmüş, sektörün toparlandığı dönem olan 2007 yılında ise 10 yıl önceki üretimin biraz üzerine çıkabilmiştir.
- 2006 kuş gribi krizi 2001 ekonomik krizi kadar yumurta sektörüne zarar vermemiştir. 2001 yılında üretim yüzde 21,7 azalmışken, 2006 yılında sadece yüzde 2,6 oranında azalmıştır.
- Yumurta üretimi 2004 yılında da ciddi bir üretim kaybı (yüzde 12,7 azalış) yaşamış, ilgili yıldaki krizle üretim, 2006 kuş gribi krizinin de altına düşmüştür.
- Sektör üretimde 2010 yılında 14,4'lük küçülme yaşamış ve üretim kuş gribindeki 2006 yılı seviyelerine kadar gerilemiştir.
- Fakat daha sonra toparlanma gerçekleşmiş, üretim bu yıldan sonra (2015 yılındaki yüzde 2,4'lük azalış hariç) sürekli artış göstererek son 20 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır.
- Yumurta üretimi en yüksek üretim rakamına 19,6 milyar adet ile 2018 yılında ulaşmıştır.
- Sektör 2000-2018 yılları arasında yüzde 45,4'lük büyüme gerçekleştirerek ciddi bir başarıya imza atmıştır.

Kanatlı eti üretiminde ise sürekli bir artış trendi yaşandığı, yumurta üretimine göre krizlere ve şoklara daha dayanıklı olduğu görülmektedir.

- Kanatlı eti üretiminde sadece 2001 ekonomik kriz ve 2006 kuş gribi krizi ve 2016 dönemlerinde (2001 yılında yüzde 5, 2006 yılında yüzde 2, 2016 yılında yüzde 1,6 azalış) düşüş yaşanmıştır.
- Yumurta üretimi 2010 yılında ciddi oranda küçülürken, kanatlı etinin etkilenmediği bilakis ilgili yılda yüzde 11,7 oranında büyüdüğü görülmektedir.
- Sektör, son yirmi yılın en yüksek üretim rakamına 2,2 milyon tonla 2018 yılında ulaşmıştır.
- Üretim 2000-2018 yılları arasında yüzde 235,2 oranında büyümüştür.
- İlgili dönemde hindi eti ise yüzde 260,8 büyümüştür.

Tablo 222. Türkiye Kanatlı Üretimi (2000-2018)

Yıllar	Tavuk Eti (Ton)	(%)	Hindi Eti (Ton)	(%)	Yumurta (Bin Adet)	(%)
2000	643.457	-	19.274	-	13.508.586	-
2001	614.745	-4,5	15.125	-21,5	10.575.046	-21,7
2002	696.187	13,2	30.401	101,0	11.554.910	9,3
2003	872.419	25,3	32.801	7,9	12.666.782	9,6
2004	876.774	0,5	37.623	14,7	11.055.557	-12,7
2005	936.697	6,8	42.709	13,5	12.052.455	9,0
2006	917.659	-2,0	17.062	-60,1	11.733.572	-2,6
2007	1.068.454	16,4	31.467	84,4	12.724.959	8,4
2008	1.087.682	1,8	35.451	12,7	13.190.696	3,7
2009	1.293.315	18,9	30.242	-14,7	13.832.726	4,9
2010	1.444.059	11,7	31.965	5,7	11.840.396	-14,4
2011	1.613.309	11,7	36.331	13,7	12.954.686	9,4
2012	1.723.919	6,9	41.931	15,4	14.910.774	15,1
2013	1.758.363	2,0	39.627	-5,5	16.496.751	10,6
2014	1.894.669	7,8	48.662	22,8	17.145.389	3,9
2015	1.909.276	0,8	52.722	8,3	16.727.510	-2,4
2016	1.879.018	-1,6	46.501	-11,8	18.097.605	8,2
2017	2.136.734	13,7	52.363	12,6	19.281.196	6,5
2018	2.156.671	0,9	69.536	32,8	19.643.711	1,9
2018/2000 Değişim (%)	235,2		260,8		45,4	

Kaynak: TÜİK

7.2.3.1. Kümeslerde Kullanılan Elektrik ve Enerji Maliyetleri

Kanatlı kümesleri elektriği 4. gruptan almaktadırlar. Aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi elektriğe en yüksek artış yüzde 102 ile 2001 yılında yapılmış, 2002 yılındaki yüzde 58,5 ve 2003 yılındaki yüzde 15,4'lük zamlarda bunu takip etmiştir. Yani elektriğe üç yılda yaklaşık yüzde 177 oranında artış yapılmıştır. 2004 yılında yüzde 1,4'lük bir indirimin ardından 2005-2007 yıllarında hiç artış yapılmamıştır (2007 yılındaki yüzde 0,5'lik düşüş fiyatlandırmada yapılan değişiklikten kaynaklanmaktadır). Fakat 2008 yılına gelindiğinde yüzde 32,3, 2009 yılında yüzde 22,4, 2010 yılında ise yüzde 8,2 olmak üzere son 3 yılda yüzde 60'dan fazla artış yapılmıştır. Yakın zamana kadar yıllık olarak fiyatlar artsa da en büyük artış 2012 yılında yüzde 24'lük artışla gerçekleşmiştir. 2014-2018 arasında ise en fazla artış yüzde 29,7 ile 2017 yılında yapılmıştır.

2000-2018 yılında toplam olarak bakıldığında; kümeslerde kullanılan elektriğe yüzde 1261 oranında artış yapılmıştır. İhracatta ciddi bir potansiyeli olan ve dünya pazarlarında ciddi rakiplerle rekabet etmek zorunda kalan sektörün üretim maliyetlerinin düşürülmesi büyük önem arz etmektedir. Üretim maliyetlerinde ciddi artışa neden olan elektrik zamlarından kümeslerin muaf tutulması, yüzde 18 uygulanan KDV'de indirim yapılması bu sorunun çözümüne katkı sağlayacak ve üreticilerimizi kısa vadede rahatlatacaktır.

Tablo 223. Kümelerde Kullanılan Elektrik Fiyatlarının Seyri (2000-2018)

Yıllar	Fiyat (Kırş/kwh)	Değişim (%)
2000	3,86	-
2001	7,82	102,6
2002	12,39	58,5
2003	14,30	15,4
2004	14,10	-1,4
2005	14,10	0,0
2006	14,10	0,0
2007	14,04	-0,5
2008	18,57	32,3
2009	22,72	22,4
2010	24,58	8,2
2011	25,74	4,7
2012	31,95	24,1
2013	34,51	8,0
2014	35,45	2,7
2015	37,89	6,9
2016	40,51	6,9
2017	40,51	0,0
2018	52,55	29,7

Kaynak: www.epdk.gov.tr,

Not: Bütün Fiyatlara yüzde18 KDV ilave edilmiştir. 2007-2008-2009-2010-2011 fiyatlarına yüzde 2 TRT Payı, yüzde1 Enerji Fonu kesintileri ilave edilmiştir.

7.2.3.2. Etlik Piliç Üretiminde Sözleşmeli Yetiştiricilik ve Fiyatlandırma

Etlik piliç üretiminde amaç birim kümes alandan birim zamanda en fazla geliri elde etmektir. Bu amaca ulaşmada dünya ve ülkedeki genel ekonomik konjoktür ve tarım politikaları etkili olan önemli faktörlerdir. Bunun yanında, damızlık civcivlerin bakımı, beslenmeleri ve kümes içi çevre koşullarının etkileri vardır. Ayrıca başarılı ve karlı bir etlik piliç yetiştiriciliği için iyi bir yönetim bilgisine ve pazarlama organizasyonuna da sahip olunması çok önemlidir.

Türkiye’de Sözleşmeli Üretimin Yasal Altyapısına bakıldığında;

Ülkemizde sözleşmeli üretimin yasal altyapısı 5488 sayılı Tarım Kanunu’nun 13. maddesine dayandırılarak çıkarılan ve 26 Nisan 2008 tarih ve 26858 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Sözleşmeli Üretim İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile oluşturulmuştur.

Bu yönetmelik; tarımsal üretim yapan üretici ve yetiştiriciler veya temsil yetkisine sahip üretici örgütleri ile bunların ürünlerini satın alan gerçek ve tüzel kişiler arasında akdedilen Tarımsal Üretim Sözleşmesi ile ilgili usul ve esasları kapsamaktadır.

Yine aynı şekilde 27 Ekim 2017 tarih ve 30223 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Kanatlı Hayvan Eti Üretiminde Sözleşmeli Üretim İlişkin Usul Ve Esaslar

Hakkında Yönetmelik” kanatlı hayvan eti üretiminde entegre firma ile üretici/üretici örgütü arasındaki sözleşmeli üretimin belirli usul ve esaslar çerçevesinde düzenlenerek, üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması, standartlara uygun ürün elde edilmesi ve plânlı üretim yapılmasına yönelik firma ile üreticinin uyması gereken kuralları belirlemektir.

İlgili yönetmelik; kanatlı hayvan eti üretimi yaptıran entegre firmalar ile bu firmalara sözleşmeli olarak üretim yapan gerçek ve tüzel kişiler veya temsil yetkisine sahip üretici birlikleri arasında akdedilen bakım ve yetiştirmeye ilişkin sözleşmeli üretim ile ilgili usul ve esasları kapsamaktadır.

Yönetmeliğe göre;

- Sözleşmeli üretime yönelik bütün sözleşmelerin bu yönetmelik esaslarına uygun olarak hazırlanması,
- Sözleşmeli üretim yapılacak işletmenin hayvan kayıt sistemine kayıtlı olması,
- Üretici veya üretici adına üyesi bulunduğu üretici örgütü ile firma arasında imzalanacak sözleşmenin bir nüshası üreticide, bir nüshası firmada, bir nüshası da Bakanlık İl/İlçe Müdürlüğünde bulunacak şekilde üç nüsha halinde düzenlenmesi zorunlu kılınmaktadır.
- Sözleşmede bakım bedeli ve prim hesaplama usulünün yoruma ihtiyaç duyulmayacak şekilde açık olarak belirtilmesi ve bakım bedeli hesaplama yönteminde tek taraflı değişiklik yapılamayacağı,
- Üreticinin talebi ve kendisi adına sözleşme yapmak üzere yazılı olarak yetkilendirilmesi halinde, üretici birliğinin üyesi adına sözleşme yapabilmesi, Birliklerin, yazılı olarak yetkilendirilmeleri halinde üyeleri adına grup sözleşmesi de yapabilmesi imkanı tanınmaktadır.
- Üretim sürecinde alıcı tarafından görevlendirilen kişilerce verilen teknik destek kapsamındaki hizmetlerin maliyetinin üreticiye yansıtılmaması,
- Üretimle ilgili her türlü girdinin, temin edildiği günkü fiyatı ile avans olarak kabul edilmesi,
- Biyogüvenlik önlemleri konusunda ilgili mevzuata uyulması kaydıyla; yükleme, taşıma, aşı, ilaç, veterinerlik, dezenfeksiyon hizmetleri uygulama bedelleri firma tarafından karşılanması,
- Kümeslerde görülen ilk hafta ölümlerinin yüzde 1’i geçmesi ve bunun firma kaynaklı hastalıklardan kaynaklandığının tespiti halinde oluşan zararın firmaya ait olması,
- Ürün bedelinin ödeme zamanı ve şekli, taksitli ödemelerde ödeme planına göre uygulanacaksa faiz oranlarının belirtilmesi,
- Üretici ve alıcı arasında belirlenen ürünün ödemeye esas fiyatının tespitini sağlayacak olan fiyatlandırma yöntemi ve ödeme zamanının belirtilmesi hükme bağlanmıştır.

Bunun yanında ilgili yönetmelikte; sözleşmeye tabi ürünlerin üretici ve/veya alıcı tarafından Tarım Sigortası yaptırılması isteğe bağlanmıştır.

Tarım ve Orman Bakanlığı bu yönetmelik hükümlerini yürütmekle yetkili kılınmıştır.

Daha yeni olan bu yönetmeliğin henüz tam olarak hayata geçirilemediği görülmektedir.

Yönetmelikle hedeflenen amaca ulaşabilmek için;

Özellikle kanatlı eti üreticilerinin örgütlenmesi sağlanmalı, üreticilerin bu yönetmelikle kendilerine tanınan “Birliklerin, yazılı olarak yetkilendirilmeleri halinde üyeleri adına grup sözleşmesi de yapabildiği imkânı” fiiliyatta hayata geçirilmelidir.

Çünkü ülkemizde sözleşmeli üretimin fason üretime dönmesi üreticilerimizin kendi kümelerinde işçi konumuna düşmesine yol açmaktadır. Üreticiler işçi olmaktan çıkarılarak, kendi üretiminin sahibi olmalıdır. Bu da ancak üreticilerin örgütlenmesi ile sağlanabilir. Böylece hem bu sorun aşılabilecek hem de çatışı altında toplandığı üretici örgütleri ile sözleşme akitlerinde taraf olarak, örgütsüzlükten kaynaklanan mağduriyetlerini önleyerek hak ve menfaatlerini koruyabileceklerdir.

7.2.3.3. Damızlıkta Dışa Bağımlılık ve Yol Açtığı Olası Riskler

Türkiye'nin damızlık konusunda dışa bağımlılığı hala devam etmektedir. Her yıl damızlık yumurta ve civciv ithal edilerek sektörün ihtiyacı karşılanmaktadır. Herhangi bir ticari ambargo uygulanması veya hastalık nedeniyle karantina uygulanan ülkelerden ithalatın yapılamaması gibi durumlarda tavukçuluk sektörünün kısa sürede darboğaza girme olasılığı sektör için önemli bir risk unsurudur.

Sektörün karşılaşılabileceği bu riskin bertaraf edilmesi için, damızlık üretiminin yurt içinden sağlanmasına yönelik AR-GE yatırımları yapılmalı, ülke içi üretim ihtiyacı karşılayacak seviyeye getirilmelidir.

7.2.3.4. Kanatlı Ürünleri ve Diğer Et Fiyatları

Tavuk eti; tüketiciler açısından kırmızı et ve diğer beyaz et fiyatları düşünüldüğünde, her zaman uygun fiyata ulaşılabilir ürünler olarak önemini korumaktadır.

Tüketiciler TÜİK verilerine göre 1 kg tavuk etine 2018 yılında 9,85 TL para ödemişken, kuzu etine tavuk etinin 4,9 katı, dana etine 4,4 katı, balıketine ise 2,4 katı daha fazla para ödemiştir.

Tavuk eti fiyatları mevcut verilere göre 2010-2018 yılları arasında yüzde 1 civarında artmışken, kuzu eti yüzde 20'ler, dana eti yüzde 26'lar, balıketi ise yüzde 17,9'lara varan oranlarda artış göstermiştir. Özellikle son 2 yıldaki tavuk eti hariç diğer et fiyatlarındaki çift haneli artışlar dikkat çekicidir.

Tablo 224. Kanatlı ve Diğer Et Ürünlerinin Perakende Fiyatları (TL/kg)

Yıllar	Tavuk Eti	(%)	Kuzu Eti	(%)	Dana Eti	(%)	Balık Eti	(%)
2010	5,79	-	23,79	-	24,14	-	10,68	-
2011	5,84	1,0	26,16	10,0	23,27	-3,6	11,66	9,1
2012	6,62	1,1	25,43	-2,8	23,80	2,3	12,29	5,4
2013	6,81	1,0	25,21	-0,9	24,66	3,6	13,11	6,7
2014	7,27	1,1	26,76	6,1	28,43	15,3	14,97	14,2
2015	7,25	1,0	29,40	9,9	35,82	26,0	17,64	17,9
2016	7,86	1,1	33,71	14,7	38,42	7,2	17,55	-0,5
2017	8,93	1,1	40,45	20,0	41,63	8,4	20,38	16,1
2018	9,85	1,1	47,97	18,6	43,11	3,6	23,66	16,1
	-		4,9 katı		4,4 katı		2,4 katı	

Kaynak: TÜİK

Tavuk etinde ürün çeşitliliği arttıkça fiyatlar da doğal olarak artmaktadır. Halkın büyük bir kısmı tavuğu bütün olarak tüketmediği için tavuk eti değerlendirmesini bütün fiyat üzerinden yapmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü çeşitlilik arttıkça, bütün tavuk fiyatının yüzde 87,7'sine varan oranlarda fiyat artışları oluşmaktadır ve bu fiyatlardaki değişkenlikler de alım gücünü zorlamakta, talebi olumsuz etkileyebilmektedir.

Tablo 225. Çeşitli Tavuk Eti Fiyatları (2018)

Ürünler	Fiyat (TL)	Gövde Tavuk Fiyat Farkı (%)
Gövde Tavuk	7,70	-
Tavuk Kanatsız Tüm Göğüs	8,70	13,0
Tavuk Spesial But	9,90	28,6
Tavuk Baget	9,95	29,2
Tavuk Pirzola (Derili)	11,25	46,1
Tavuk Fileto (Derili)	12,00	55,8
Tavuk Kanat (Uçsuz)	14,15	83,8
Tavuk Fileto (Derisiz)	14,45	87,7

Kaynak: Et ve Süt Kurumu (www.esk.gov.tr/ 9 Ekim 2018 tarihinden itibaren satış fiyatı, erişim tarihi 4 Ocak 2019)

Yumurta sektörü tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de arz, talep ve fiyatlar yapısı açısından değişiklik gösteren bir pazardır. Bu yapı kuşkusuz sofralık yumurtada daha da belirgindir. Yumurta pazarlama konusunda tavuk etinde olduğu gibi ürünü marketlere kadar ileten bir yapı henüz kurulamamıştır. Yumurta pazarlama şirketleri ve az sayıdaki üretici kooperatifleri pazarlama yapmakla birlikte fiyat oluşumunda yeterince etkin değildir. Bunun yanında ülkemizde yumurtanın yüzde 80-85'i toptancılar kanalıyla pazarlanmaktadır. Marketlerde yumurtanın raf ömrü yasal olarak 21 gündür ve perakende merkezleri aldıkları yumurtayı 21 günde satarak paraya çevirmektedir. Fakat toptancılar perakende merkezlerinden paralarını 4-6 ay gibi uzun bir sürede almaktadır ki, bu durum beraberinde toptancıları farklı arayışlar içerisinde yöneltmiştir. Özellikle Yumurta Üretici Birlikleri bu sorunu aşmak için kendi şirketlerini kurmaya ve yumurtayı bu şirketler kanalıyla tüketiciye ulaştırmaya başlamışlardır.

Tüketici fiyatları 2011, 2012 ve 2018 hariç üretici fiyatlarına göre daha fazla artmıştır. Özellikle son iki yıldaki artışlar dikkat çekicidir. Üretici fiyatları yüzde 15,4-42,1 arası, tüketici fiyatları ise yüzde 18,2-26,3 arası değişen oranlarda artmıştır.

Tüketici/üretici fiyat oranı en fazla 2017 yılında 1,87 kat ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. En düşük seviye ise 1,66 kat ile 2018 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 226. Üretici ve Tüketici Yumurta Fiyatlarının Seyri (2010-2018)

Yıllar	Üretici Yumurta Fiyatı (TL/Adet)	Tüketici Yumurta Fiyatları (TL/Adet)	Üretici Yıllık Artış (%)	Tüketici Yıllık Artış (%)	Tüketici/Üretici Oranı
2010	0,122	0,210	-	-	1,71
2011	0,149	0,251	22,0	19,9	1,68
2012	0,175	0,295	17,5	17,3	1,68
2013	0,172	0,304	-2,0	3,1	1,77
2014	0,197	0,359	14,5	18,1	1,82
2015	0,212	0,390	7,9	8,6	1,84
2016	0,206	0,377	-2,9	-3,4	1,83
2017	0,238	0,445	15,4	18,2	1,87
2018	0,338	0,562	42,1	26,3	1,66

Kaynak: Yum-Bir, TÜİK

7.2.3.5. Türkiye Kanatlı Ürünleri Dış Ticareti ve İhracat Destekleri

Türkiye yumurta ve yumurta ürünleri ihracatı 2010-2018 yılları arasında miktar olarak yüzde 136,6 artarak 311,2 bin tona, değer olarak ise yüzde 104 artarak 318,6 milyon dolara ulaşmıştır.

İhracatta son yıllarda yaşanan gelişmede üretici birliklerinin de payı büyüktür. Yakın zamanda ihracatın yüzde 60'a yakınının yumurta üretici birlikleri tarafından gerçekleştirilmesi bunun en açık göstergesidir. Üretici birlikleri güçlendiği ve desteklenerek sorunlarını aştığı takdirde ilerleyen zamanlarda ihracatta daha fazla etkili olması kaçınılmaz olacaktır.

Tablo 227. Türkiye Yumurta ve Yumurta Ürünleri Dış Ticareti (2010-2018)

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Miktar (Kg)	Değer (Dolar)	Miktar (Kg)	Değer (Dolar)
2010	131.589.856	156.186.829	1.409.896	15.629.971
2011	206.297.304	284.209.143	1.420.055	17.090.150
2012	235.864.621	321.503.891	559.576	4.092.939
2013	268.278.258	355.892.388	748.270	5.663.183
2014	279.628.509	347.490.150	870.085	6.988.761
2015	205.556.212	219.954.848	841.000	5.039.782
2016	275.794.361	248.179.340	774.953	3.303.397
2017	335.392.118	326.792.337	757.292	4.119.435
2018	311.276.939	318.583.170	1.493.269	4.397.551
2018/2010 Değişim (%)	136,6	104,0	5,9	-71,9

Kaynak: TÜİK, (Harmonize HS6, GTİP 040700, 040721, 040729, 040790 040811, 040819, 040891, 040899, 350211, 350219 verilerinin toplamı alınmıştır.) (2018 verileri 11 aylık toplamdır)

Türkiye kanatlı eti ve ürünleri ihracatı 2010-2018 yılları arasında miktar olarak yüzde 206,7 değer olarak yüzde 155,3 artmıştır. En fazla ihracat 651 milyon dolarla 2014 yılında yapılmış, 2017 yılında ki 526,5 milyon dolarlık ve 2018 yılı 11 aylık dönemde yapılan 519 milyon dolarlık ihracatla neredeyse bu değere yaklaşmıştır. İthalat aynı dönemde oransal olarak ciddi artmış olsa da önemsiz seviyelerdedir.

Tablo 228. Türkiye Kanatlı Eti ve Ürünleri Dış Ticareti (2010-2018)

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Miktar (Kg)	Değer (Dolar)	Miktar (Kg)	Değer (Dolar)
2010	139.355.044	203.287.179	480.247	862.809
2011	236.304.144	385.362.733	589.502	1.566.992
2012	304.517.882	527.268.898	395.900	999.155
2013	363.636.177	607.930.013	364.515	930.198
2014	404.511.550	651.036.294	348.187	957.715
2015	338.118.947	436.777.565	967.434	1.832.990
2016	319.041.818	361.411.621	95.754	296.565
2017	412.543.007	526.514.220	2.755.473	2.030.318
2018	427.469.519	519.003.228	5.617.615	5.241.365
2018/2010 Değişim (%)	206,7	155,3	1069,7	507,5

Kaynak: TÜİK, (Harmonize HS6, GTİP 020711, 12, 13, 14, 24, 26, 27, 33, 35, 36, 45, 55, 60 verilerinin toplamı alınmıştır.) (2018 verileri 11 aylık toplamdır)

Görüldüğü gibi kanatlı eti ihracatı önemli bir seviyededir. Fakat ihracatta büyümeyi ve pazarı genişletmeyi engelleyen önemli sorunlar vardır. Bunlardan en önemlisi ise maliyetlerin yüksek olması ve dış ticarete önemli aktörlerle rekabette zorlanılmasıdır.

İhracatımızda Irak önemli bir ülkedir. 2017 yılında 376 milyon dolarlık yumurta ihracatının yüzde 83,52'si, 526,5 milyon dolarlık kanatlı eti ve ürünleri ihracatının ise yüzde 61,4'ü bu ülkeye yapılmıştır. İhracatın yarından fazlasının sadece bir ülkeye yapılıyor olması dış ticaret açısından büyük bir risktir.

Tablo 229. Türkiye Kanatlı Ürünleri İhracatının Ülke Bazlı Dağılımı (2017)

Sıra	Ülke	Kanatlı Eti ve Ürünleri İhracat		Ülke	Yumurta ve Ürünleri İhracatı	
		Değer (Dolar)	Pay (%)		Değer (Dolar)	Pay (%)
1	Irak	323.299.148	61,40	Irak	314.153.563	83,52
2	Çin	48.930.923	9,29	Katar	10.821.047	2,88
3	Libya	18.128.117	3,44	BAE	8.412.410	2,24
4	Kongo	17.749.812	3,37	Azerbaycan	7.720.344	2,05
5	Suriye	16.532.433	3,14	Suriye	7.264.867	1,93
	İlk 5 Ülke Toplam	424.640.433	80,65	İlk 5 Ülke Toplam	348.372.231	92,62
	Diğer Ülkeler	101.903.669	19,35	Diğer Ülkeler	27.773.383	7,38
	Toplam	526.544.102	100,00	Toplam	376.145.614	100,00

Kaynak: <https://comtrade.un.org/> (0207,0407)

7.2.3.6. Dış Ticarete İhracat Destekleri

Dış Ticarete sektörün rekabet gücünü etkileyen bir diğer husus ise ihracat destekleridir. İhracat iadelerinin dış ticarete rekabet etmemize yetmediği sektör temsilcileri ve ihracatçılar tarafından sürekli dile getirilmektedir. Özellikle yüksek maliyetli üretim buna gerekçe olarak gösterilmektedir.

İhracat iadelerinin verilmesi için her yıl Para Kredi Koordinasyon Kurulu Kararının çıkması gerekmektedir. Sektöre verilen ihracat iade miktarları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 230. Türkiye Kanatlı Sektörüne Yıllara Göre Verilen İhracat İadesi Miktarları

Yıllar	Yumurta			Kümes Hayvanları Etleri		
	İhracat İade Miktarı (Dolar/Bin Adet)	Miktar Barajı (%)	Azami Ödeme Oranı (%)	İhracat İade Miktarı (Dolar/Bin Adet)	Miktar Barajı (%)	Azami Ödeme Oranı (%)
2009	15	78	10	186	14	20
2010	15	65	10	186	14	20
2011	15	65	10	186	41	15
2012	15	65	10	186	41	15
2013	30	65	10	350 TL/Ton	41	15
2014	30	65	10	350 TL/Ton	41	15
2015	30 TL/Bin Adet	65	10	350 TL/Ton	41	15
2016	35 TL/Bin Adet	65	10	380 TL/Ton	41	15
2017	35 TL/Bin Adet	65	10	380 TL/Ton	41	15
2018	40 TL/Bin Adet	65	10	430 TL/Ton	41	15

Kaynak: Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu Tebliğleri, Çeşitli Yıllar.

7.2.3.7. Sektörün 2023 Yılı Projeksiyonu

2003-2016 verileri dikkate alınarak yapılan projeksiyona göre tavuk eti üretimi dönem boyunca artışlar yaşamaktadır. Tavuk eti üretimi Plan döneminin ilk yılı olan 2019'da 2 milyon 294 bin ton ve son yıl olan 2023'te 2 milyon 681 bin ton olarak gerçekleşmektedir. Tavuk eti üretimi son yıllarda sahip olduğu artış trendini Plan döneminde de sürdürmektedir. Üretim projeksiyonları ve nüfus projeksiyonları dikkate alınarak 2 farklı senaryoya göre yapılan ihtiyaç analizleri sonuçları şu şekildedir: Kişi başı tüketimin 19,6 kg/kişi olduğu 2016 yılı değerinin politika döneminde aynı şekilde devam etmesi durumunda ihtiyacın karşılandığı ve dönem boyunca ortalama 330 bin ton fazla ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu durumda bu fazlanın yapılacak ihracat ile dış pazarlara sevk edilmesi gerekmektedir. Bu ihracat artışı hesaplamalara dahil edilen ihracat artış trend değerlerinin üzerinde ilave bir artış olmalıdır. Alternatif bir politika olarak kişi başı tüketimin artırılması ve hayvansal protein ihtiyacının kırmızı etten tavuk etine yönlendirilerek kırmızı et sektöründeki fiyat baskısının azaltılması önerilebilir. AB kişi başı tüketim değeri olan 23,9 kg/kişi değerine göre yapılan senaryoda ise tavuk eti sektöründe dönem ortalaması olarak 130 bin ton açık ortaya çıktığı gözlenmektedir. Dönem başındaki açık değeri dönem sonuna doğru azalarak fazlaya dönüştürmektedir.

Tablo 231. 2019-2023 Dönemi Tavuk Eti Üretim ve Tüketim İhtiyaç Analizi

	Üretim (Ton)	Nüfus	Senaryo-1 2016 Yılı Tüketimi (19,6 Kg) Temel Alındığında		Senaryo-2 AB Kişi Başı Tüketimi (23,9 Kg) Temel Alındığında	
			Toplam İhtiyaç (Ton)	Fazla/Açık (Ton)	Toplam İhtiyaç (Ton)	Fazla/Açık (Ton)
2019	2.294.679	81.321.569	2.066.623	228.057	2.318.384	-121.290
2020	2.391.295	82.076.788	2.112.735	278.560	2.366.835	-74.062
2021	2.487.911	82.816.250	2.158.539	329.371	2.414.928	-26.612
2022	2.584.527	83.540.076	2.204.037	380.490	2.462.666	21.612
2023	2.681.142	84.247.088	2.249.204	431.938	2.510.023	70.023

Kaynak: Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023) Tarım ve Gıdada Rekabetçi Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

Benzer yöntemle 2003-2016 verileri dikkate alınarak yumurta için yapılan projeksiyona göre yumurta üretimi dönem boyunca artışlar yaşamaktadır. Yumurta üretimi Plan döneminin ilk yılı olan 2019'da 20 milyar 850 milyon adet olarak gerçekleşirken, son yıl olan 2023'te 23 milyar 683 milyon adet olarak gerçekleşmektedir. Üretim projeksiyonları ve nüfus projeksiyonları dikkate alınarak 2 farklı senaryoya göre yapılan ihtiyaç analizleri sonuçları yumurta sektöründe politika döneminde mevcut kişi başı tüketim değeri devam ettirildiğinde fazla AB kişi başı tüketim değerleri dikkate alındığında açık olmaktadır. Kişi başı tüketimin 172 adet/kişi olduğu 2016 yılı değerinin politika döneminde aynı şekilde devam etmesi durumunda dönem boyunca ortalama 711 milyon adet fazla olmaktadır. 229 adet/kişi olan AB kişi başı tüketim değerine göre ise açık değeri dönem boyunca ortalama 4 milyar adet olarak gerçekleşmektedir.

Tablo 232. 2019-2023 Dönemi Yumurta Üretim ve Tüketim İhtiyaç Analizi

	Üretim (Ton)	Nüfus	Senaryo-1 2016 Yılı Tüketimi (172 Adet) Temel Alındığında		Senaryo-2 AB Kişi Başı Tüketimi (229 Adet) Esas Alındığında	
			Toplam İhtiyaç (Bin Adet)	Fazla/Açık (Bin Adet)	Toplam İhtiyaç (Bin Adet)	Fazla/Açık (Bin Adet)
2019	20.849.619	81.321.569	20.437.259	412.359	25.056.325	-4.206.706
2020	21.557.969	82.076.788	20.999.098	558.872	25.661.059	-4.103.090
2021	22.266.320	82.816.250	21.558.226	708.094	26.262.189	-3.995.869
2022	22.974.670	83.540.076	22.114.664	860.006	26.859.740	-3.885.070
2023	23.683.021	84.247.088	22.668.211	1.014.810	27.453.445	-3.770.424

Kaynak: Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023) Tarım ve Gıdada Rekabetçi Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (yumurta üretim ve kişi başı tüketim değerlerine köy tavukçuluğu verileri dâhil edilmemiştir.)

7.2.3.8. Kanatlı Ürünleri Tüketimi

Seçilmiş ülkelerde yumurta tüketimine bakıldığında yıllık kişi başı tüketimin 134 adet ile 329 adet arasında değiştiği görülmektedir. Seçilmiş ülkeler arasında yıllık olarak kişi başı en fazla yumurta tüketen ülke 329 adet ile Japonya, en az tüketen ülke ise 134 adet ile Brezilyadır. Türkiye'nin yumurta tüketimi kişi başı 180 adet olup, diğer ülkelerle kıyaslandığında çok düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 233. Seçilmiş Ülkelerde Yıllık Kişi Başı Yumurta Tüketimi

Ülke	Tüketim (Kişi/Adet/Yıl)
Arjantin	242
Avustralya	216
Avusturya	234
Brezilya	134
Kanada	202
Çin	296
İspanya	233
Fransa	222
Almanya	212
ABD	247
Japonya	329
Rusya	260
Ukrayna	305
Türkiye	180

Kaynak: YUM-BİR

Seçilmiş ülkelerde piliç eti tüketimine bakıldığında yıllık kişi başı tüketimin 10,1 kg ile 43,2 kg arasında değiştiği görülmektedir. Seçilmiş ülkeler arasında yıllık olarak kişi başı en fazla piliç eti tüketen ülke 43,2 kg ile ABD, en az tüketen ülke ise 10,1 kg ile Çin'dir. Türkiye'nin piliç eti tüketimi kişi başı 19,3 kg olup, diğer ülkelerle kıyaslandığında çok düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 234. Seçilmiş Ülkelerde Yıllık Kişi Başı Piliç Eti Tüketimi

Ülke	Tüketim (Kişi/Adet/Yıl)
Arjantin	36,7
Yeni Zelanda	30,1
Avusturya	35,4
Brezilya	42,7
Kanada	30,1
Çin	10,1
Güney Afrika	33,2
Meksika	30,5
Hong Kong	36,9
ABD	43,2
Japonya	16,2
Rusya	22,9
Ukrayna	19,0
Türkiye	19,3

Kaynak: BESD-BİR

7.2.3.9. Sonuç ve Öneriler

Kanatlı sektörü, ülke üretiminin yüzde 10 düzeyinde bir ihracatı sağlayacak ek üretimi kolayca yapılabilecek bir kapasiteye sahiptir. Pazar oluşturulduğunda bu ürünler için bu değerler üzerine çıkabilmek, örneğin ülke üretiminin yüzde 20'si kadar ek üretim yapmak da mümkündür. AB ülkelerinin kanatlı etinde ilerleyen dönemlerde ithalatçı bir konuma geleceği de düşünülecek olursa özellikle durumu avantaja çevirmek, sektör için üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

Bunun yanında Türkiye kanatlı sektörünün önünde gelişmeye yönelik önemli fırsatlar da olduğu görülmektedir. Örneğin;

- Nüfusun sürekli artması ve kişi başı milli gelirdeki artış, ayrıca kırmızı et üretiminde yaşanan sürekli düşüş kanatlı ürünlerine olan yurtiçi talebin büyümesine neden olabilecektir. Bu da üretimin daha fazla artırılması anlamına gelmektedir.
- Bunun yanı sıra, Türkiye'nin coğrafi konumu ihraç pazarını geliştirmesine olanak sağlayacak önemli bir faktördür. Bunun için özellikle ihracatta yaşanan sıkıntıların bir an önce aşılması gerekmektedir.
- Ayrıca Türkiye'de özellikle hazır yemek sektörü ve süper-hiper market sayılarında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu sektörlerin talepleri pazarın, dolayısıyla artan talebe bağlı olarak üretim hacminin de büyümesine katkı sağlayabilecektir.
- Güçlü alt yapısıyla sektör, son zamanlarda gerek üretimde, gerekse dış ticaretle hızlı bir ivme yakalamış olup, hızla büyümeye devam etmektedir. Fakat buna karşılık birçok da sorunla baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Örneğin;
- Yemde dışa bağımlı olunması ve yükselen yem fiyatları maliyetleri etkilemekte, üreticileri sıkıntıya sokmakta, üretimin sürdürülebilirliğini ve karlılığını engellemektedir. Dolayısıyla üreticiyi yemde dışa bağımlılıktan kurtaracak, ucuz yem teminini sağlayacak destekler hayata geçirilmelidir.
- Özellikle yumurta sektöründe tüketim azlığı ve fiyat istikrarsızlıkları nedeniyle üretim kapasitesinin tamamının kullanılmaması, başka bir deyişle üretim planlaması yapılamaması çoğu zaman sıkıntı yaratmaktadır. Bu nedenle üretim kapasite artışlarının yumurta tüketimi ve ihracat miktarlarına paralel bir seyir izlemesine, arz fazlası oluşmaması için üretim planlaması yapılmasına, yurt dışı damızlık girişlerinin de bu planlamaya paralel hale getirilmesine ihtiyaç vardır.
- Yumurta sektörde örgütlenme hızla gelişmektedir. Örgütlerin üreticilerin üretimden son aşamaya kadarki tüm süreçte üyelerine etkin hizmet vermesi için iç ve dış kaynaklarla desteklenmesi ve güçlendirilmelerine ihtiyaç vardır. Bu gelişim, üretici ve tüketici arasındaki farkında azalmasına aynı tüketicilerin daha uygun fiyatla kanatlı ürünleri tüketmesine neden olacaktır. Bu sayede kişi başı tüketim rakamlarında da artışlar meydana gelebilecektir.
- Sektörü her zaman hastalıkların tehdidi altındadır. Yakın zamanda en çok baş ağrıtan hastalık kuş gribi olmuştur fakat bilindiği üzere Türkiye kuş gribi ile mücadelede önemli bir başarı göstermiştir. Ülkemiz için bu hastalığın her zaman risk oluşturduğu düşünülerek, mücadelenin taviz verilmeden sürdürülmesi gerekmektedir.
- Dış ticaretle rekabette güçlü olabilmek, hem mevcut pazarları korumak hem de yeni pazarlar elde etmek için verilen ihracat destekleri artırılmalıdır.
- Damızlık konusunda büyük oranda dışa bağımlılık hala devam etmektedir. Bu durum, herhangi bir ticari ambargo uygulanması veya hastalık nedeniyle karantina uygulanan ülkelerden ithalatın yapılamaması gibi durumlarda tavukçuluk sektö-

rünün kısa sürede darboğaza girme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu riski bertaraf etmek için Damızlık ihtiyacının yurt içinden karşılanmasına yönelik Ar-Ge yatırımlarının yapılması gerekmektedir.

- Ülkemizde hızla yaşanan şehirleşme geçmiş yıllarda kurulan birçok kümesin yerleşim merkezlerinde kalmasına neden olmuştur. Birçok kümes sahibi üretici, özellikle taşınma konusunda kimi zaman baskılarla karşı karşıya kalmakta, bu sorunun çözülmesi için, kümeslerini yerleşim yerleri dışına taşıyabilecekleri uygun bir yer gösterilmesine ve taşınma masraflarının faizsiz kredilerle desteklenmesine ihtiyaç duymaktadır.

7.3. Yem Sektörü

7.3.1. Yem Kaynakları ve Türkiye

Mevzuatta; hayvanların ağız yoluyla beslenmesi amacıyla kullanılan işlenmiş, kısmen işlenmiş veya işlenmemiş yem katkı maddeleri dâhil her türlü madde veya ürün "yem" olarak tanımlanmaktadır.

Hayvanların besin maddesi ihtiyaçlarını karşılayan, doğal, taze, korunmuş halde olan bitkisel veya hayvansal orijinli ürünler ve bunlardan endüstriyel işleme sonucu elde edilen ürünler ile hayvanların ağızdan beslenmesi amacıyla, premikslerde taşıyıcı olarak ya da karma yemlerin hazırlanmasında doğrudan ya da işlenerek kullanılan, yem katkı maddesi içeren ya da içermeyen, organik veya inorganik maddeler "yem maddeleri" olarak ifade edilmektedir.

Endüstrileşen yem sektörü ürünleri iki ana gruba ayrılmakta olup;

1. Ürünlerinden birim ağırlıklarında bulunan hazmedilebilir besin maddeleri az, selüloz oranı yüksek olanlarına "kaba yem"
2. Birim ağırlığında hazmedilebilir besin miktarı yüksek olanlarına ise "Karma (Kesif) yem" denilmektedir.

Doğal haliyle hayvana verildiğinde su içeriği yüzde 15-20'den ya da ham selüloz içeriği kuru madde de yüzde 16-18'den daha fazla olan ve yemlemede kullanılabilen her türlü materyaller "kaba yem" olarak tanımlanmaktadır. Kaba yem ülkemizde genel olarak çayır ve meralardan üretilen kuru ot ve benzeri, tekli veya çoklu olarak üretilen yeşil yemler, konserve sebze ve meyve atıkları ile fabrika üretim atıkları (malt, şekerpancarı, ayçiçeği, mısır küspesi vs.), kök ve yumru bitkilerden oluşan yemler olup, geviş getiren hayvanların fizyolojisine uygun yemlerdir.

"Karma yem" evcil hayvanların çok miktarda ve nitelikli ürün verebilmelerini sağlayan yapısı garanti edilmiş ve ağız yoluyla tüketilen organik ve inorganik maddelerin belirli norm veya standartlara uygun olarak karıştırılması ile elde edilen yemlerdir. Karma yemler kanatlı ve diğer kümes hayvanları, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar, laboratuvar ortamında yaşayan hayvanlar, su ürünleri, kürk hayvanları, ev hayvanlarına uygun olarak üretilen yemlerdir.

Büyükbaş ve Küçükbaş hayvanlar için üretilen karma yemlerde;

- Tahıllar (arpa, buğday, çavdar, akdarı, yulaf, vb.),
- Yağlı tohum küspeleri (ayçiçeği, fındık, pamuk, soya küspesi, vb.),

- Hayvansal kökenli proteinler (balık, et-kemik, kan unları, tavuk ve mezbaha kalıntıları, kemik unu, vb.),
- Değirmen artıkları (buğday kırığı, razmol, kepek, pirinç kepeği, bonkalite, vb.),
- Bira fabrika atıkları (malt çimi, malt tozu, vb.),
- Selektör altı bakliyat (mercimek, bakla vs. kırıkları, vb.),
- Katkı maddeleri (vitaminler, mineraller, melas, tuz, mermer tozu, kireç taşı ilaçlar, vb.) kullanılmaktadır.

7.3.1.1. Kaba Yem Kaynakları

7.3.1.1.1. Dünyada Çayır-Mera Alanları

Hayvancılıkta kullanılan en önemli kaba yem kaynağı çayır ve meralardır. Dünya'da 3 milyar 275 milyon 356 bin 820 hektar mera alanı vardır. Bu alanın 65,2 milyon hektarı Avrupa Birliği'ndedir.

Dünya sıralamasına bakıldığında en fazla mera alanı yüzde 12 ile Çin'de bulunmakta olup, bu ülkeyi yüzde 9,8 ile Avustralya, yüzde 7,7 ile de ABD izlemektedir. Türkiye 14,6 milyon hektarlık mera alanı ile Dünya'da 44'üncü, Avrupa Birliği'nde ise 1'inci sıradadır.

Tablo 235. Dünya ve AB'de Çayır ve Mera Alanları

Sıra	Ülke	Çayır ve Mera Alanı (Ha)	Pay (%)	Sıra	AB Ülkeleri	Çayır ve Mera Alanı (Ha)	Pay (%)
1	Çin	392.833.000	12,0	1	İngiltere	11.078.000	17,0
2	Avustralya	319.457.000	9,8	2	Fransa	9.261.900	14,2
3	ABD	251.000.000	7,7	3	İspanya	9.232.000	14,1
4	Brezilya	196.000.000	6,0	4	Almanya	4.677.000	7,2
5	Kazakistan	187.465.000	5,7	5	Romanya	4.655.000	7,1
6	Suudi Arabistan	170.000.000	5,2	6	Yunanistan	4.450.000	6,8
7	Moğolistan	112.331.300	3,4	7	İtalya	3.897.000	6,0
8	Arjantin	108.500.000	3,3	8	İrlanda	3.400.000	5,2
9	Rusya	93.000.000	2,8	9	Polonya	3.093.000	4,7
10	Güne Afrika	83.928.000	2,6	10	Portekiz	1.816.590	2,8
44	Türkiye	14.617.000	0,4		İlk 10 Ülke Toplam	55.560.490	85,1
	Ara Toplam	1.929.131.300	58,9		Diğer Ülkeler	9.764.430	14,9
	Diğer Ülkeler	1.346.225.520	41,1		AB-28 Toplam	65.324.920	100,0
	Dünya	3.275.356.820	100,0				

Kaynak: FAO (2015)

Çayır ve mera alanı bakımında dünyada ilk 10 içerisinde yer alan ülkelerde toplam tarım alanı içerisinde bu alanların payı yüzde 42.72 ile yüzde 99.90 arasında değişmektedir. Türkiye mera alanı bakımından dünyada 44'üncü sırada yer almakta olup, çayır ve mera alanı toplam tarımsal alanın yüzde 37.92'sini içermektedir. Dünyada ise bu oran yüzde 67.27'dir.

Çayır ve mera alanları bakımından ilk 10 içerisinde yer almayan fakat dünya hayvancılığında önemli bir yere sahip olan Yeni Zelanda, Uruguay gibi ülkelere bakıldığında bu oranın yüzde 90'ların üzerine çıktığı görülmektedir.

Avrupa Birliği'nde çayır meralar toplam tarımsal alanın yüzde 35,4'ünü içermektedir. Birlik içinde en fazla çayır mera alanına sahip ülke olan İngiltere'de bu alan, toplam tarımsal alanın yüzde 64.64'ünü oluşturmakta olup, ilk 10 ülkenin oransal verileri yüzde 22.52 ile yüzde 76.75 arasında değişmektedir.

Tablo 236. Toplam Tarım Alanı İçerisinde Çayır ve Meraların Payı

Sıra	Ülke	Tarım Alanı İçinde Çayır ve Meraların Payı (%)	Sıra	AB Ülkeleri	Tarım Alanı İçinde Çayır ve Meraların Payı (%)
1	Çin	74.31	1	İngiltere	64.64
2	Avustralya	87.30	2	Fransa	32.24
3	ABD	61.84	3	İspanya	35.15
4	Brezilya	69.36	4	Almanya	27.95
5	Kazakistan	86.39	5	Romanya	33.65
6	Suudi Arabistan	97.90	6	Yunanistan	57.18
7	Moğolistan	99.49	7	İtalya	30,10
8	Arjantin	72.97	8	İrlanda	76.75
9	Rusya	42.72	9	Polonya	21.52
10	Güne Afrika	86.67	10	Portekiz	49.10
44	Türkiye	37.92		Avusturya	48.07
	Y. Zelanda	94.09		Macaristan	14.25
	Uruguay	83.05		Hollanda	41.70
	İran	64.15		AB Ortalama	35.4
	Paraguay	77.68			
	Dünya	67.27			

Kaynak: FAO (2015)

ABD'de mera arazileri büyük ölçekli olarak özel kişiliklerin mülkiyetinde bulunmaktadır. Federal devlete ait araziler eyaletlere ve çiftçilere dağıtılmış, şahıslardan sembolik ücretler talep edilmiş veya karşılıksız olarak verilmiştir. Ülkenin toplam arazi varlığı içindeki oranı yüzde 27'dir. Hayvanların tükettiği kaba yemin; yüzde 40'ı meralar, yüzde 20'si tarla tarımı kapsamında yer alan yem bitkileri üretiminden, yüzde 40'ı da yoğun yemlerden sağlanmaktadır.

Çin'de meralar yerel hükümetlerin yönetimindedir ve meraların sahibi devlettir. Meraların bir bölümünün kullanma hakkı, hayvancılık yapmak koşulu ile uzun dönemli sözleşmelerle kişilere verilmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinde meralar, hem hayvanların kaba yem kaynağı hem de çevre korumada çok önemli doğal kaynaklar olarak algılanmakta, ekolojik koşulların ve özellikle yağışın elverişli olması nedeniyle, pek çok ülkede meralar yüksek girdi kullanımıyla çok verimli ve karlı işletmeler olarak değerlendirilmektedir. Çoğunluğu özel mülkiyette olan meralar, uzmanlaşmış hayvancılık işletmeleri tarafından bilimsel esaslara uygun olarak korunup kullanılmaktadır. Hayvanların yem ihtiyaçlarının İrlanda'da yüzde 97'si, İngiltere'de yüzde 83'ü, Fransa'da yüzde 71'i, Hollanda'da ise yüzde 54'ü meralardan karşılanmaktadır.

7.3.1.1.2. Türkiye'de Çayır ve Mera Alanları

Türkiye'de 1970 yılında 21,7 milyon hektar çayır ve mera alanı varken, 2017 yılı tespit miktarlarına göre bu alan 10,98 milyon hektara gerilemiştir.

2017 yılı verilerine göre; en fazla mera alanı yüzde 38,22 ile Doğu Anadolu Bölgesinde olup bu bölgeyi sırasıyla, İç Anadolu Bölgesi (yüzde 35,86) ve Karadeniz Bölgesi (yüzde 9,74) izlemektedir.

Ot veriminde bir hektar alandan en fazla ot elde edilen bölge 1000 kg ile Karadeniz'dir. En fazla mera alanına sahip olan Doğu Anadolu Bölgesinde 900 kg, en büyük ikinci mera alanına sahip bölge olan İç Anadolu'da ise 450 kg ot elde edilmektedir.

Türkiye 1970-2017 yılları arasında mera alanlarının yüzde 49,4'ünü kaybetmiştir. Bu oran, alan olarak 10,7 milyon hektara tekabül etmektedir. Bu kayıpta, küresel iklim değişikliği, tarımsal mekanizasyonda ilerleme, meraların kontrolsüz ve aşırı otlatılması, bu alanların tarla tarımına açılması, yerleşim alanı ve sanayi tesislerinin kurulması, tarım dışı amaçlarla kullanılmaları gibi birçok faktör etkili olmuştur. Özellikle 1980 yılında 7 milyon hektar alan; istatistiki değerlendirmelerdeki farklılık sonucu diğer arazi sınıfına dâhil edilmiş, bu da mera alanında azalmaya neden olmuştur.

Bölge olarak en fazla mera alanı yüzde 74,3 ile Güneydoğu Anadolu'da kaybedilmiş, bu bölgeyi yüzde 61,6 ile Ege bölgesi, yüzde 54,2 ile de Doğu Anadolu Bölgesi izlemiştir.

Tablo 237. Türkiye Mera Alanlarının Seyri (1970-2017)

Bölgeler	1970 Köy Hizmetleri		1991 Tanım Sayımı		2001 TÜİK Sayımı		1998-2017		Ot Verimi (Kg/Ha)	*2017-1970 Mera Kaybı	
	Alan (Ha)	(%)	Alan (Ha)	(%)	Alan (Ha)	(%)	Alan (Ha)	(%)		Alan (Ha)	(%)
Ege	1.027.900	4,7	615.900	4,9	802.879	5,4	394.429	3,5	600	633.471	-61,6
Marmara	463.600	2,1	564.100	4,5	552.662	3,7	286.012	2,6	600	177.588	-38,3
Akdeniz	1.002.400	4,6	434.300	3,5	659.334	4,5	540.956	4,9	500	461.444	-46,0
İç Anadolu	5.884.200	27,1	3.890.300	31,4	4.570.182	31,2	3.939.337	35,8	450	1.944.863	-33,1
Karadeniz	1.993.100	9,1	1.556.000	12,5	1.533.603	10,4	1.069.505	9,7	1.000	923.595	-46,3
D. Anadolu	9.162.100	42,2	4.573.400	36,9	5.485.449	37,5	4.198.046	38,2	900	4.964.054	-54,2
G.D. Anadolu	2.165.100	9,9	743.600	6,0	1.012.576	6,9	556.281	5,0	450	1.608.819	-74,3
Toplam	21.698.400	100,0	12.377.600	100,0	14.616.685	100,0	10.984.566	100,0		10.713.834	-49,4

Kaynak: www.tarim.gov.tr/ (*) mevcut verilerden hesaplanmıştır.

Mera yönetmeliğinde, yaylak, kışlak ile umuma ait çayır ve otlak durumu ve sınıfları;

- **Çok iyi;** Bitki örtüsünün ağırlık olarak yüzde 76-100'ü kaliteli bitkilerden oluşan mera, yaylak, kışlak ile umuma ait çayır ve otlakları,
- **İyi;** Bitki örtüsünün ağırlık olarak yüzde 51-75'i kaliteli bitkilerden oluşan mera, yaylak, kışlak ile umuma ait çayır ve otlakları,
- **Orta;** Bitki örtüsünün ağırlık olarak yüzde 26-50'i kaliteli bitkilerden oluşan mera, yaylak, kışlak ile umuma ait çayır ve otlakları,
- **Zayıf;** Bitki örtüsünün ağırlık olarak yüzde 0-25'i kaliteli bitkilerden oluşan mera, yaylak, kışlak ile umuma ait çayır ve otlakları şeklinde tanımlanmaktadır.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerine göre sistemde kayıtlı meraların;

- 5.282.007.293 m²'si çok iyi,
- 3.207.836.472 m²'si iyi,
- 14.292.815.606 m²'si orta,
- 42.240.557.962 m²'si ise zayıf nitelikli meralardır.

Bölgeler bazında bakıldığında en fazla meraya sahip Doğu Anadolu meraların yüzde 7,63'ü, İç Anadolu Bölgesi yüzde 4,67'si, Karadeniz'de yüzde 9,16'sı, Güneydoğu Anadolu yüzde 5,69'u, Ege Bölgesi yüzde 6,42'si, Marmara Bölgesi'nde ise yüzde 11,57'sinin "çok iyi + iyi" vasıfta olduğu, genel itibarıyla ise zayıf vasıfta oldukları görülmektedir.

4342 sayılı Mera Kanunu'na göre meralar;

Tespit edilmekte; (bir yerin mera, yaylak ve kışlak arazisi olup olmadığının resmi evrakla ve bilirkişi ifadeleri ile belgelendirilmesi,)

Tahdit edilmekte; (Çayır, mera, yaylak ve kışlak arazisi olduğuna karar verilen yerlerin sınırlarının usulüne uygun olarak ülke nirengi sistemine dayalı 1/5000 ölçekli haritalar üzerinde belirtilmesini ve bu sınırların arazi üzerinde kalıcı işaretlerle işaretlenmesi)

Tahsis edilmektedir. (Çayır, mera, yaylak ve kışlakların kullanımlarının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun şekilde düzenlenerek, münferiden ya da müştereken yararlanılmak üzere bir veya birkaç köy ya da belediyeye bırakılması)

Kanunun çıktığı 1998 yılından günümüze 10 milyon 984 bin 566 hektar alanda tespit çalışması, 6 milyon 812 bin 771 hektar alanda da tahdit çalışması tamamlanmıştır. Yani tespit edilen alanın yüzde 62,02'sinde tahdit çalışması bitirilmiştir. Tahdit tamamlanmış alanlarda ise projelerle ıslah çalışmaları yapılmakta, daha sonra da kullanıma verilmektedir. Bu kapsamda 2000-2017 yılları arasında yani 17 yılda 1.339 proje ile 6 milyon 772 bin 600 dekar alan (677 bin 260 hektar) ıslah edilmiş ve kullanıma tahsis edilmiştir.

Özetle 17 yılda 6,8 milyon hektar alanın yüzde 9,9'unda ıslah çalışması uygulanmıştır. Meraların zayıf ot yapısı dikkate alındığında bu çalışmanın ne kadar yetersiz olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar meralarda ıslah çalışması ile ot veriminin 3 katına, bazı yerlerde ise 9 katına kadar çıkarılabileceğini göstermiştir. Ülke hayvancılığının kaliteli ve ucuz kaba yem ihtiyacı dikkate alındığında, ıslah çalışmalarının hızlandırılmasına ihtiyaç olduğu net olarak görülmektedir.

Tablo 238. Yıllar İtibarıyla Mera Tespit ve Tahdit Miktarları

Ülke	Tespit (Ha)	Tahdit (Ha)
2014	202.683	222.712
2015	414.637	288.368
2016	135.638	333.192
2017	86.122	208.110
Toplam	839.080	1.052.382

Kaynak: www.tarim.gov.tr

7.3.1.2. Türkiye’de Yem Bitkileri Üretimi

Yem bitkisi, hayvan yemi olarak yetiştirilen, ancak bunun yanında toprak ve suyu muhafaza etme, ekim nöbeti içerisinde kendinden sonra gelen ürünlerin verimini artırma özellikleri taşıyan, doğrudan doğruya veya sonradan yedirilmek üzere hasat edilerek kurutulan veya silajı yapılan bitkilerdir. Kaba yem olarak tanımlanan yem bitkileri en ucuz besin kaynağıdır. Hayvanların mide mikro florası için lüzumlu besin maddelerini içermektedir. Mineral ve vitamin kaynağı olmaları nedeniyle hayvanların verim ve üreme performanslarını etkilerler.

Yem bitkileri; buğdaygiller, baklagiller ve diğer familyalar olmak üzere botanik özellikleri, serin - sıcak iklim bitkileri, tek yıllık, iki ve çok yıllık olmak üzere yaşam süreleri, yeşil, kuru ot, tane, yeşil gübre, silaj, yumru olmak üzere kullanım biçimlerine göre sınıflandırılabilir.

En yaygın baklagiller yem bitkileri yonca, korunga, fiğ serin iklim bitkileri grubunda,

- Fiğ, sudan otu tek yıllık, yonca, korunga çok yıllık,
- Mısır, sudan otu, fiğ ve tahıl karışımları yeşil yem,
- Yem bezelyesi ve fiğ tane yem,
- Fiğ, yem bezelyesi ve sudan otu yeşil gübre,
- Mısır ve sorgum silaj bitkileri grubunda yer almaktadır.

Hayvancılıkla uğraşan işletmelerin, hayvan beslemede kullanacakları kaba yemleri kendi işletmelerinde üretmeleri, kârlı bir yetiştiricilik için esastır. Geviş getiren hayvanların selülozca zengin kaba yemleri değerlendirme yetenekleri, kaliteli ve ucuz kaba yem sağlayan yem bitkileri kültürünün önemini artırmıştır. Kaba yemin bol, nitelikli ve ucuz olması, daha pahalı olan yoğun yemlerin kullanımını azaltmakta ve işletmelerde ekonomik kazanç sağlamaktadır. Dolayısıyla yem bitkisi, hayvancılığın vazgeçilmez ihtiyaçlarından birisidir.

Ülkemizde 2001 yılında 1 milyon 152 bin hektar alanda yem bitkisi ekimi yapılırken, 2017 yılında yüzde 133 oranında artarak 2 milyon 688 bin hektara yükselmiştir.

Yem bitkisi ekilen alanın toplam tarım alanı içerisindeki payı 2001 yılında yüzde 4,4 iken bu oran 2017 yılında yüzde 11,5'e kadar yükselmiştir. Bu oransal artışta; hayvancılığın gelişmesi, yem bitkisi ekimine destek verilmesi ve toplam tarım alanının 26,3 milyon hektardan 23,9 milyon hektara gerilemesi etkili olmuştur.

Tablo 239. Türkiye Tarla ve Yem Bitkisi Alanları

Yıllar	Ekilen Alan (Bin Ha)	Nadas (Bin Ha)	Sebze (Bin Ha)	Meyve Vb. (Bin Ha)	Toplam (Bin Ha)	Yem Bitkisi (Bin Ha)	Yem Bitkisinin Payı (%)
2014	15.782	4.108	804	3.243	23.937	2.608	10,90
2015	15.723	4.114	808	3.284	23.929	2.617	10,94
2016	15.575	3.998	804	3.329	23.706	2.610	11,01
2017	15.532	3.697	798	3.343	23.370	2.688	11,50

Kaynak: TÜİK, www.tarim.gov.tr (yem bitkisi alanına dane mısır dahil edilmiştir)

2017 yılı itibarıyla ülkemizde 19 milyon 978 bin 302 dekar alanda 51 milyon 265 bin 649 ton yem bitkisi üretimi gerçekleşmiştir. Ekilen alanda ilk sırayı yonca (yüzde 35,32) alırken, bunu sırasıyla silajlık mısır (yüzde 26,04) ve fiğ (yüzde 23,87) izlemiştir.

Üretimde ise ilk sırayı silajlık mısır (yüzde 50,7) almış, bunu sırasıyla yonca (yüzde 38,46) ve fiğ (yüzde 10,07) izlemiştir.

Aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere ülkemizde birçok yem bitkisi türü üretimi gerçekleştirilmektedir. Fakat toplam üretimin yüzde 95,7'sini sadece silajlık mısır, yonca, fiğ ve korunga oluştururken, geriye kalan türlerin toplamdan aldıkları pay yüzde 4,3 ile sınırlıdır.

Tablo 240. Türkiye Yem Bitkileri Ekilen Alan ve Üretimi (2017)

Ürünler	Üretim (Ton)	Pay (%)	Alan (da)	Pay (%)
Silajlık Mısır	23.152.841	50,70	4.862.296	26,04
Yonca	17.561.190	38,46	6.594.319	35,32
Fiğ	4.597.600	10,07	4.456.256	23,87
Korunga	2.001.379	4,38	1.961.808	10,51
Yulaf Yeşil Otu	1.755.323	3,84	1.063.555	5,70
Yem Şalgamı	370.729	0,81	69.823	0,37
Mısır Hasılı	220.884	0,48	0*	0,00
Mürdümük	103.029	0,23	142.649	0,76
Hayvan Pancarı	98.537	0,22	20.620	0,11
Buğday Yeşil Otu	375.585	0,82	302.033	1,62
Tritikale	150.823	0,33	142.649	0,76
Bezelye	139.366	0,31	69.595	0,37
Sorgum	65.523	0,14	17.929	0,10
Arpa Yeşil Otu	281.063	0,62	149.419	0,80
Burçak	17.327	0,04	29.273	0,16
İtalyan Çimi	348.046	0,76	77.268	0,41
Çavdar	24.124	0,05	14.810	0,08
Üçgül	2.280	0,00	4.000	0,02
Toplam	51.265.649	100,00	19.978.302	107,00

Kaynak: TÜİK (* silajlık mısır ekili alanında yer almıştır)

** Toplam yem bitkisi ekili alanını TÜİK 2 milyon hektara yakın verirken, GTHB 2,6 milyon ha vermektedir. Sebebi dane mısırın da dâhil edilmesidir.

Türkiye'de başlıca kaba yem kaynakları; çayır-meralar, yem bitkileri, silaj, bahçe içi otlaklar, sap-saman-anızdır.

Kaba yem üretimi ve ihtiyacının belirlenmesine yönelik birçok kaynak tarafından tahmin ve projeksiyonlar yapılmıştır.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Hayvancılık Stratejine göre çayır mera'da yüzde 15,1, yem bitkilerinde yüzde 9,8, silajda yüzde 20,2, sap-saman ve anızda yüzde 50, toplamda ise yüzde 20,3 üretim artışı sağlandığı takdirde; 2013 yılında 58,6 milyon ton olan toplam kaba yem üretiminin 2023 yılında 70,47 milyon tona çıkacağı, açığın ise 15 milyon tonlardan 9,4 milyon tonlara gerileyeceği tahmin edilmektedir. Kuru Madde (KM) cinsinden ise üretimin ihtiyacı karşılayabileceği belirtilmektedir.

Tablo 241. Türkiye Kaba Yem Arz/Talep Dengesi

		Çayır Mera	Yem Bitkileri	Silaj	Bahçe İçi Ötlük	Sap Saman Anız	Kaba Yem Üretimi	Kaba Yem İhtiyacı	Kaba Yem Açığı
Doğal Yem (Ton/Yıl)	2013	14,6	11,2	17,8	5	10	58,6	73,6	-15
	2023	16,8	12,3	21,4	5	15	70,47	79,9	-9,4
	(%)	15,1	9,8	20,2	0,0	50,0	20,3	8,6	
Km (Ton/Yıl)	2013	12,8	9,9	6,2	4,4	8,8	42,1	47,2	-5,1
	2023	14,8	10,8	7,5	4,4	13,2	50,7	49,6	1,1
	(%)	15,6	9,1	21,0	0,0	50,0	20,4	5,1	

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, HAYGEM, Kırmızı Et Stratejisi, Ankara, 2015

Sonuç itibarıyla, Türkiye'nin hayvansal üretimi planlarken kaba yem üretim ve talebinin de mutlaka göz önünde bulundurması gerekir. Aksi takdirde ithalata dayalı kaba yem arzı ile hayvansal üretimin talebe yönelik artırılmasının sosyo-ekonomik etkilerinin uzun vadede ülke hayvancılığının gelişimine olumsuz etki yapması kaçınılmazdır.

Söz konusu açığın kapatılması;

- Çayır mera alanlarının ıslah edilerek otlatma kapasitelerinin artırılması,
- Meraların vejetasyon ve kullanım yönünden düzeltilmesi (Bu konuda mera kanunu çalışmalarına hız verilmeli, ıslah edilmiş meralar tekrar eski haline gelmemesi için korunmalıdır.)
- Yem bitkileri ekilişlerin tarla tarımı içerisindeki oranının artırılması, yeşil ve sulu kaba yem ihtiyacının giderilmesi, silaj yapımının yaygınlaştırılması,
- Yem bitkileri desteklerine devam edilmesi, desteğin her üreticiyi kapsayacak şekilde geliştirilmesi ile mümkün görülmektedir.

7.3.1.3. Fabrika Yemi Kaynakları ve Yem Sanayii

2000 yılında 6,7 milyon ton olan yem sanayi üretimi, 2017 yılı itibarıyla 3,3 kat artarak 22,4 milyon tonlara çıkmıştır. Kayıtlı üretim dışında üreticilerin kendi ürettikleri ve kullandıkları 3 milyon tona yakın, kayıt dışı bir üretimin olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye kesif yem üretimi tahmini 25,4 milyon ton civarındadır.

Kayıtlı ve faal yem fabrikası sayısı 1990'lı yıllarda 271 adet iken, 2016 yılı itibarıyla 515 çıkmıştır. Bu fabrikalar 2016 yılı itibarıyla tek vardiyada yüzde 100, çift vardiyada ise yüzde 58,4 kapasiteyle çalışmaktadır.

Türkiye yem sanayi üretimi 2000-2009 yılları arasında 5 ile 10 milyon ton arasında bir seyir izlerken, o yıldan sonra sürekli artmış, 2017 yılı itibarıyla 22,4 milyon tonlara ulaşmıştır.

2017 yılında gerçekleşen 22,4 milyon tonluk üretiminin yüzde 57,57'sini büyükbaş ve küçükbaş yemleri, yüzde 39,62'sini kanatlı yemi, yüzde 2,81'ini ise diğer yemler oluşturmuştur.

Tablo 242. Türkiye Yem Sanayi Üretimi ve Dağılımı (2017)

Yemler	Üretim (Ton)	Pay (%)
(1) Toplam Kanatlı Yemi	8.882.908	39,62
Kuzu-Buzağı Yemi	1.174.667	5,24
Besi Yemi	5.060.781	22,57
Süt Yemi	6.254.798	27,90
Diğer Bb. Kb. Yemleri	415.559	1,85
(2) Toplam Büyükbaş Ve Küçükbaş Yemi	12.905.804	57,57
(3) Diğer Yemler Toplamı	629.621	2,81
Genel Toplam (1+2+3)	22.418.332	100,00

Kaynak: Türkiye Yem Sanayicileri Birliği

Yem sanayinde 2000 yılında 694,4 milyon dolar olan ithalat, kimi zamanlar (2014 yılı) 4,9 milyar dolarlara kadar çıksa da, 2017 yılı itibarıyla 4,7 milyar dolarlar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye yem sanayisi 2017 yılında yaklaşık 4,7 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. İthalatta ilk sırayı yüzde 67,32 ile hammaddeler alırken, bunu yüzde 30,7 ile katkı maddeleri, yüzde 1,98 ile de hazır yemler izlemiştir. 3,1 milyar dolarlık hammadde ithalatında en büyük payı 1,06 milyar dolar ile yağlı tohumlar alırken, bunu yüzde 488 milyon dolarla küspeler, 474,5 milyon dolarla da bitkisel enerji kaynakları izlemiştir.

Tablo 243. Türkiye Yem Sanayi İthalatı (2017)

Madde ismi	İthalat (Dolar)	Pay (%)
(a) Bitkisel enerji kaynağı (çavdar, arpa, yulaf, mısır, darı vb.)	474.451.335	10,21
(b) Hayvansal protein kaynağı (balık unu, tavuk unu vb.)	167.211.471	3,60
(c) Yağlı tohumlar (soya fasulyesi, keten tohumu, kolza vb.)	1.061.111.893	22,84
(d) Küspeler (ayçiçeği küspesi, pamuk tohumu küspesi, soya fasulyesi küspesi vb.)	488.192.354	10,51
(e) Kepekler (mısır kepeği, pirinç kepeği, buğday kepeği vb.)	311.909.346	6,71
(f) Mısır türleri (mısır gluteni, mısır nişastası vb.)	76.579.755	1,65
(g) Yağlar	120.416.701	2,59
(h) Diğer yem hammaddeleri (melas, buğday gluteni, pancar posası vb.)	427.966.528	9,21
1- Hammaddeler toplamı (a+b+c+d+e+f+g+h)	3.127.839.383	67,32
2- Hazır yemler (buzağı maması, karma yemler vb.)	92.056.055	1,98
3- Katkı maddeleri (mineral premix, vitamin, maya vb.)	1.426.177.907	30,70
Genel Toplam (1+2+3)	4.646.073.345	100,00

Kaynak: Türkiye Yem Sanayicileri Birliği

Hammaddelerin yurtiçinde kullanımlara bakıldığında toplam tahılın yüzde 41,9'u yemlik olarak kullanılmaktadır.

Tahıl özelinde incelendiğinde;
 Arpanın yüzde 85,8'i,
 Buğdayın yüzde 12,3'ü,
 Yulafın yüzde 50,7'si,
 Çavdarın yüzde 59,9'u,
 Diğer tahılların yüzde 91,7'si,

Yağlı tohumlardan ise, mısırın yüzde 74,6'sı, soyanın ise yüzde 43,1'i yemlik olarak kullanılmaktadır.

Soyada dışa bağıllık çok ciddi düzeyde olup, üretimin yaklaşık 14 katı bir ithalat söz konusudur. Yemlik olarak 993 bin 100 ton kullanıldığı dikkate alındığında, dışa bağımlılıktan kurtulmak için 165 bin ton olan üretimin 6 kat artırılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Tablo 244. Türkiye'de Üretilen Bazı Bitkisel Ürünlerin Yem Sanayinde Kullanımı

Ürün	Piyasa Yılı	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Ha)	İthalat (Ton)	Yurt İçi Kullanım (Ton) (A)	Yemlik Kullanım (Ton) (B)	Yemlik Oran (%) (B/A)*100
Tahıl (Toplam)	2016/17	34.361.164	11.349.212	5.850.339	33.563.430	14.069.985	41,9
Arpa	2016/17	6.700.000	2.740.052	208.402	7.060.546	6.061.132	85,8
Buğday (Toplam)	2016/17	20.600.000	7.671.945	4.586.405	18.756.436	2.304.811	12,3
Mısır	2016/17	6.400.000	680.019	1.425.469	7.074.330	5.276.800	74,6
Yulaf	2016/17	225.000	99.438	1.429	224.685	113.832	50,7
Çavdar	2016/17	300.000	114.649	0	304.994	182.750	59,9
Diğer tahıllar	2016/17	136.164	43.109	9.419	142.439	130.660	91,7
Soya	2016/17	165.000	38.180	2.271.335	2.302.547	993.100	43,1

Kaynak: TÜİK

7.3.1.4. Yem Fiyatları

7.3.1.4.1. Kaba Yem Fiyatları

Hayvancılıkta en çok kullanılan kaba yem kaynakları; buğday samanı, mısır silajı ve yoncadır. Bu ürünlerin fiyatları özellikle 2017 ve 2018 yıllarında önemli oranda artmış, üretici bu ürünlere ulaşmada sıkıntı yaşamıştır. Özellikle 2018 yılında; samanda yüzde 27, mısır silajında yüzde 22,7, kuru yonca otunda ise yüzde 21,2'lik artış olmuştur.

Tablo 245. Türkiye Kaba Yem Fiyatları (2014-2018)

Yıllar	Buğday Samanı		Mısır Silajı		Kuru Yonca Otu	
	Fiyat (TL/ton)	Değişim (%)	Fiyat (TL/ton)	Değişim (%)	Fiyat (TL/ton)	Değişim (%)
2014	357	-	220	-	622	-
2015	320	-10,4	242	10,0	636	2,3
2016	347	8,4	235	-2,9	649	2,0
2017	463	33,4	256	8,9	768	18,3
2018	588	27,0	314	22,7	931	21,2

Kaynak: Ziraat Odaları

7.3.1.4.2. Yem Sanayi Hammadde ve Fabrika Yemi Fiyatları

2014-2018 yıllarını kapsayan 5 yıllık süreçte 2018 yılı hariç yem sanayinde kullanılan hammadde fiyatları genelde düşmüştür. 2018 yılında ise başta protein kaynaklarında olmak üzere bazı yem kaynaklarında (6 kalem üründe) önemli artışlar olmuştur. İlgili yılda; full fat soya yüzde 9,3, soya küspesi yüzde 22,6, kanola küspesi yüzde 20,2, mısır grizi yüzde 18, mısır kepeği yüzde 17,9, DDGS ise yüzde 29,9 artmış, diğer hammaddelerde fiyatlar düşmüştür.

Tablo 246. Yem Sanayi Hammadde Fiyatları (Dolar/Ton)

Yıllar	Fiyatlar (Dolar/Ton)					Değişim (%)				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018	
Mısır	326	262	241	230	200	-19,5	-8,0	-4,6	-13,0	
Arpa	320	255	247	242	196	-20,3	-3,3	-2,0	-19,0	
Full Fat Soya	612	495	458	441	482	-19,0	-7,6	-3,6	9,3	
Soya Küspesi	611	509	433	398	488	-16,7	-14,9	-8,0	22,6	
Kanola Küspesi	350	305	279	264	317	-13,1	-8,5	-5,4	20,2	
Mısır Grizi	300	232	210	201	238	-22,7	-9,2	-4,4	18,0	
Buğday Kepeği	228	168	179	179	179	-26,5	7,0	0,0	-0,1	
Mısır Kepeği	280	220	207	201	238	-21,4	-6,0	-2,6	17,9	
Razmol	261	218	207	201	191	-16,4	-5,3	-2,8	-5,0	
Kırık Buğday	311	248	237	227	199	-20,3	-4,2	-4,5	-12,2	
Yemlik Buğday	354	286	268	253	211	-19,2	-6,4	-5,4	-16,9	
Çavdar	303	245	236	224	203	-19,0	-3,7	-5,2	-9,2	
Ham Yağ	1067	792	751	830	727	-25,8	-5,2	10,5	-12,4	
ATK (28 Protein)	239	210	193	175	209	-12,2	-7,9	-9,6	19,9	
ATK (36 Protein)	326	308	273	232	287	-5,6	-11,2	-15,0	23,6	
PTK	317	266	261	231	227	-16,2	-1,8	-11,2	-1,8	
MELAS	211	153	138	136	133	-27,5	-9,6	-1,5	-2,5	
DDGS	372	301	250	224	291	-19,1	-17,0	-10,4	29,9	

Kaynak: Türkiye Yem Sanayicileri Birliği

Hammadde fiyatları dolar bazlı düşmesine rağmen sanayi fiyatları genelde artmıştır. Özellikle 2017 ve 2018 yıllarında sanayi yemi fiyatlarında önemli artışlar olmuştur. 2017 ve 2018 yıllarında; etlik piliç yemi fiyatları yüzde 16,2-29,6 arasında, yumurta yemi fiyatları yüzde 14,3-25,9 arasında, süt yemi fiyatları yüzde 16,5-29,3 arasında, besi yemi fiyatları ise yüzde 14,4-25,7 arasında artmıştır.

Tablo 247. Türkiye Sanayi Yemi Fiyatları (2014-2018)

Yıllar	Fiyatlar (TL/Ton)					Değişim (%)				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018	
Etlik Piliç Yemi	1264	1205	1191	1384	1793	-4,7	-1,2	16,2	29,6	
Yumurta Yemi	1016	1041	1067	1220	1536	2,5	2,5	14,3	25,9	
Süt Yemi	758	782	840	979	1266	3,2	7,4	16,5	29,3	
Besi Yemi	744	748	798	913	1148	0,5	6,7	14,4	25,7	

Kaynak: Türkiye Yem Sanayicileri Birliği (KDV hariç peşin satış fiyatlarıdır (2016 ya kadar KDV yüzde 8, 2016'dan sonra KDV yüzde 0, Besi yemi 14 P, Süt yemi 18 P, Bayi karları yüzde 6-12 eklenmemiştir.)

7.3.2. Sonuç ve Öneriler

Mera alanlarında her ne gerekçeyle olursa olsun tahsis değişikliğine gidilmemeli, geleceğimiz açısından korunmalıdır.

17 yılda 6,8 milyon hektar mera alanının yüzde 9,9'unda ıslah çalışması uygulanmıştır. Meraların zayıf ot yapısı dikkate alındığında bu çalışmanın ne kadar yetersiz olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar, meralarda ıslah çalışması ile ot veriminin 3 katına, bazı yerlerde ise 9 katına kadar çıkarılabileceğini göstermiştir.

Ülke hayvancılığının kaliteli ve ucuz kaba yem ihtiyacı dikkate alındığında, ıslah çalışmalarının hızlandırılmasına ihtiyaç olduğu net olarak görünmektedir.

Islah edilen meraların tekrar eski haline dönmemesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Ülkemizde ekim yapılan toplam yem bitkisi alanının sadece beşte biri destekten faydalanabilmektedir. Bu konuda ciddi bir analiz çalışmasının yapılması, mümkün olduğunca çok üreticiye ulaştırılması konusunda düzenlemeler yapılmalıdır.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Hayvancılık Stratejine göre çayır merada Kuru Madde (KM) cinsinden üretimin ihtiyacı karşılayabileceği belirtilmektedir. İlerleyen zamanlarda kaba yemde yaşanan açığın artmaması, üretimin ihtiyacı karşılaması için bu konuda bir eylem planı hazırlanmalı ve hayata geçirilmelidir.

Kaba yem fiyatlarının aşırı artmasını önlemeye yönelik tedbirler alınmalı, bu konuda besin içeriği de dâhil olmak üzere alım satımını düzenleyecek, kalite standartlarına göre fiyatlandırmanın şekilleneceği "kaba yem piyasa düzeni" oluşturulmalıdır.

Kaba yemden rant sağlamaya çalışan spekülâtorlerin ürün stoklamasının önüne geçecek tedbirler hayata geçirilmelidir.

Yemin en önemli maliyet olduğu, üretici örgütlerinin neden bu alana girmedikleri, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Şahısların ayakta durabildiği ve para kazanabildiği bir alanda örgütler neden yoktur.

Ayrıca son zamanlarda birçok büyük süt firması bu alanda da önemli yatırımlar yapmış, "sütünü almamı istiyorsan yemini benden alacaksın" dayatmasıyla üreticiye zorla yem satmaya başlamışlardır.

Üretici hem yem hem de sütte söz hakkı olmadığı bir kısıpaca girmişken, bu alanda güçlü bir üretici örgütüne her zamankinden daha çok ihtiyaç duymaktadır.

Örgütler; yemin üretimi, sütün toplanması, elde edilen ürünün pazarlanması aşamasında daha aktif bir rol üstlenmeli, piyasadaki firmalarla üretici menfaatlerini korumaya yönelik mücadele etmelidir. Bu konunun politika yapıcılar tarafından da ele alınması, desteklenmesi ülke hayvancılığına önemli katkılar sağlayacaktır.

Devlet et fiyatları veya süt fiyatları yükseldiğinde hemen devreye girmekte, ithalat da dâhil olmak üzere piyasaya müdahale etmektedir. Yem piyasasına böyle bir müdahale olmamıştır.

Etkili bir müdahale için devlet bu alanda, üretici örgütlerine kurduracağı yem fabrikaları ile fiyatları düzenleyici tedbirler almalıdır.

Soya başta olmak üzere arz açığımızın olduğu ve ithalata bağımlı olduğumuz yağlı tohumlarda; üreticiye alım garantisi sağlanarak ve destekleme primleri artırılarak ülke içi üretim artırılmalıdır.

Çiftçiler besleme konusunda eğitilmeli, yanlış beslemeye bağlı verim kayıpları ve hastalıkların önüne geçilmeye çalışılmalıdır.

7.4. Su Ürünleri

Su kaynakları tüm dünyada önemli gıda rezervleri olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde deniz ve iç su kaynaklarının beslenmeye ve ekonomiye katkısının artırılması için yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Bunun sonucunda da gelişmiş ülkelerde, kişi başına hayvansal protein ihtiyacının yüzde 40'ının su ürünlerinden sağlanması hedeflenmekte ve bu durum gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Su ürünleri, ülkemiz tarım sektörünün ana alt sektörlerinden biri olup, insan beslenmesine katkısı, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, istihdam imkânı oluşturması ve yüksek ihracat potansiyeline sahip bulunması nedeniyle önemli bir konumdur.

Üç tarafı denizlerle çevrili 8 bin 333 km'lik kıyı şeridine sahip ülkemizdeki mevcut su kaynaklarımız da dikkate alındığında, su ürünleri sektörünün ne denli büyük bir potansiyele ve öneme sahip olduğu görülmektedir.

7.4.1. Türkiye Su Ürünlerinde Mevcut Durum

7.4.1.1. Üretim

Türkiye denizleri ve iç suları birbirlerinden farklı ekolojik özellikleri sebebiyle, biyoçeşitliliğin yüksek olmasını sağlamaktadır. Ülke sularında yaklaşık 500 tür bulunmakta ve yaklaşık 100 farklı türün ekonomik üretimi yapılmaktadır.

Ülkemiz su ürünleri üretiminin büyük kısmı denizler ve iç sulardan avcılık yoluyla elde edilmektedir. Dünya Balıkçılık Platformları avcılığı sınırlarken, yetiştiriciliğin artırılmasını önem görmektedir.

Bütün dünyada artan yetiştiricilik çalışmalarına paralel olarak ülkemizde de son yıllarda bu yönde olumlu gelişmeler kaydedilmiş olup, toplam su ürünleri üretimimizin yaklaşık yüzde 44'ünü yetiştiricilikten karşılamaktayız.

Tablo 248. Avcılık ve Yetiştiricilikle Elde Su Ürünleri Üretimi (Ton)

Yıllar	Avcılık				Yetiştiricilik		Toplam
	Deniz Ürünleri	(%)	Tatlısu Ürünleri	(%)	Miktar	(%)	
2013	339.047	55.8	35.074	5.7	233.394	38.4	607.515
2014	266.078	49.5	36.134	6.7	235.133	43.7	537.345
2015	397.731	59.1	34.176	5.0	240.334	35.8	672.241
2016	301.464	51,2	33.856	5,7	253.395	43,0	588.715
2017	322.173	51,1	32.145	5,1	276.502	43,8	630.820

Kaynak: TÜİK

Yıllar itibarıyla toplam su ürünleri üretiminin dağılımına bakıldığında bu durum daha net görünmektedir. 1986 yılında yetiştiriciliğin toplam üretimdeki payı yüzde 0,5 iken 2009 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 25,5'lere 2012 yılında yüzde 32,9'ye, 2013 yılında da yüzde 38,4'yükselmıştır.

Yetiştiriciliğin önüne konulan engeller kaldırıldığı takdirde bu oranın daha da yükseleceği, toplam üretime katkısının daha da artacağı söylenebilir. Bu durum Dünya Balıkçılık Platformu hedefleri ile de örtüşmektedir.

Ülkemizdeki su ürünleri üretim rakamlarına baktığımızda avcılıkta düşme eğilimi olduğu yetiştiricilikte ise büyüme eğilimi olduğu görülmektedir. Hatta 2013 yılında da 374 bin 121 tona, 2014 yılında da 266 bin 78 tona kadar gerilemiştir. 2015 yılında 3397 bin 731 tona yükselen avcılık üretim miktarı, 2016 yılında 301 bin 464 tona, 2017 yılında da 322 bin 173 tona olarak gerçekleşmiştir. Yani 30 yıl önce Türkiye insanların balık ihtiyacı tamamıyla avcılığa bağlanmışken bugün yetiştiricilik sayesinde avcılığa geçmiş yıllara göre daha az bağımlı bir hale gelmiştir.

TÜİK verilerine göre son beş yıllık üretimimize bakarsak, 2013 yılında 607 bin 515 ton olan su ürünleri üretimimiz, 2014 yılında 537 bin 345 tona gerilemiştir. 2015 yılında bir önceki yıla göre yüzde 25,1 oranında artarak, 672 bin 241 ton olarak gerçekleşmiş, 2016 yılında ise yüzde 12,4 oranında azalmış ve 588 bin 715 ton olmuştur.

2017 yılı su ürünleri üretimimiz ise yüzde 7,2 artarak 630 bin 820 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu üretimin yüzde 42,8'ini deniz balıkları, yüzde 8,3'ünü diğer deniz ürünleri, yüzde 5,1'ini iç su ürünleri ve yüzde 43,8'ini yetiştiricilik ürünleri oluşturmaktadır.

2017 yılı su ürünleri üretim değeri toplam 5 milyar 585 milyon 575 bin 974 lira olmuştur. Su ürünleri üretim değeri son beş yılda yaklaşık 2 kata yakın artış göstermiştir.

7.4.1.2. Yetiştiricilik

7.4.1.2.1. Deniz ve İç Su Yetiştiriciliği

Ülkemiz deniz ve iç su balıkçılığında yetiştiricilik açısından su potansiyeli oldukça yüksek bir ülke konumundadır. Su ürünleri sektörü son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. 1986 yılında 3 bin ton olan üretimimiz, 2009 yılına gelindiğinde yaklaşık 159 bin tona, 2017 yılında da 631 bin tona ulaşmıştır. Ancak, mevcut iç su ve deniz suyu potansiyeli dikkate alındığında, üretim miktarının daha yüksek miktarlarda olması gerektiği bir gerçektir.

Ülkemizde yetiştiricilik su ürünleri üretimi içerisinde önemli bir paya sahiptir. Su ürünleri yetiştiriciliğimiz son 10 yılda önemli oranda artmıştır. 2008 yılında 152 bin 186 ton iken 2017 yılında 276 bin 502 ton olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılı yetiştiricilik üretiminin yüzde 37,6'sı iç sularda, yüzde 62,4'ü denizlerde gerçekleşmiştir.

Tablo 249. Türkiye’de Yetiştiricilik Üretimi

Yıllar	Yetiştiricilik Üretimi				Toplam (Ton)
	Deniz (Ton)	Toplamdaki Payı (%)	İç Su (Ton)	Toplamdaki Payı (%)	
2013	110.375	47,3	123.018	52,7	233.393
2014	126.894	54	108.239	46	235.133
2015	138.879	57,8	101.455	42,2	240.334
2016	151.794	59,9	101.601	40,1	253.395
2017	172.492	62,4	104.010	37,6	276.502

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde yaygın şekilde kültürü yapılan tür sayısının çok az olduğu görülmektedir. Su ürünleri üretimimizde ilk sırada alabalık üretimi yer alırken, 2’nci sırada levrek 3’üncü sırada da çipura üretimi gelmektedir. Ancak son yıllarda karagöz, mercan, minakop, kalkan ve özellikle iç sularda mersin balığı yetiştiriciliği konusunda önemli adımlar atılmaktadır.

Dünya’da ki yetiştiriciliğin aksine tatlı sularda ülkemizde sazan yerine alabalık üretimi öne çıkmaktadır.

2017 yılında 276 bin 502 ton olan su ürünleri yetiştiriciliğimizde ilk sırayı 109 bin 657 tonla alabalık üretimi almaktadır. Alabalık üretiminin 103 bin 705 tonu iç sularda, 5 bin 952 tonu denizlerde yetiştirilmektedir. Alabalıktan sonra 99 bin 971 tonla levrek üretimi, 61 bin 90 tonla çipura, 3 bin 802 tonla orkinos üretimi gelmektedir.

Tablo 250. Türkiye’de Üretimi Yapılan Balık Türleri ve Üretim Miktarları (Ton)

Yetiştiricilik Üretimi	2017	Pay
Toplam	276 502	100,0
İç Su		
Alabalık (Gökkuşuğu)	101 761	36,8
Alabalık (Salmo sp.)	1 944	0,7
Aynalı sazan	233	0,1
Deniz		
Levrek	99 971	36,2
Çipura	61 090	22,1
Alabalık (Gökkuşuğu)	4 972	1,8
Orkinos	3 802	1,4
Alabalık (Salmo sp.)	980	0,4

Kaynak: TÜİK

7.4.1.2.2. Üretim Tesisleri

Türkiye’de balık yetiştiriciliği son yıllarda hızlı bir büyüme göstermiştir. Sağlanan desteklerle, 1971 yılında 1 adet olan yetiştiricilik tesisi 2017 yılına gelindiğinde 2 bin 308 adede yükselmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 2017 yılı itibarıyla 1.881 işletme iç su ürünleri üretiminde, 427 adedi deniz ürünleri üretiminde faaliyet göstermektedir.

Tablo 251. Su Ürünleri Yetiştiricilik Tesisleri (2017)

Grup	Kapasite Grubu (Ton)	Tesis Sayısı (Adet)	Toplam Proje Kapasitesi (Ton/Yıl)
	0-50	173	3.939
Deniz	51-100	17	1.415
	101-250	18	3.324
	251-500	68	23.368
	501-1000	71	61.524
	1001 >	80	160.870
	Toplam	427	254.440
İç Su	0-50	1.352	21.497
	51-100	108	9.460
	101-250	175	35.164
	251-500	118	51.689
	501-1000	125	108.209
	1001 >	3	7.400
	Toplam	1.881	233.419
Deniz + İç Su	0-50	1.525	25.436
	51-100	125	10.875
	101-250	193	38.488
	251-500	186	75.057
	501-1000	196	169.733
	1001 >	83	168.270
	Toplam	2.308	487.859

Kaynak: BSGM

7.4.1.3. Avcılık

Ülkemiz sularından 100'den fazla türün avcılığı yapılmakla beraber balık üretiminin yüzde 80-90'ı göçmen (pelajik) türlerden oluşmaktadır. Karadeniz'de; hamsi, istavrit, kefal, palamut, torik, lüfer, Akdeniz'de; sardalye, kefal; Ege'de; sardalye, Marmara'da; hamsi, istavrit, kefal önemli pelajik türlerdir. Demersal balıklardan (dip balıkları) ise; Karadeniz'de kalkan, mezgit; Ege ve Akdeniz'de çipura, barbunya, berlâm, istakoz ekonomik öneme sahip türlerdir. Son yıllarda, komşu ülkelerle ortak kullanılan Karadeniz'deki kirlilik nedeniyle balık stoklarında azalma görülmektedir. Ülkemizde, ihracat amaçlı ve aynı zamanda yabancı turistlere sunulmak üzere; deniz salyangozu, kum midyesi, kara midyesi, karides, istiridye, ahtapot ve mürekkep balığı gibi kabuklu ve yumuşakçalar üretilmektedir.

Ülkemizde de dünyada olduğu gibi ilk dönemlerde su ürünleri sektöründe sadece avcılık yapılmaktaydı. Denizlerden avcılık yolu ile elde edilebilecek ürün miktarının eskie oranla azalması, bazı türlerin fazla avlanma nedeniyle ortadan kalkması, denizlerdeki ekolojik dengenin bozulması bu durumun en önemli nedenleri arasındadır.

Ülkemizde denizlerden avcılıkla yapılan üretim kıyı balıkçılığına dayanmaktadır. Yeterli altyapı oluşturulamadığı için açık deniz balıkçılığı yapılamamakta bu nedenle de av bas-kısı kıyı sularımızda yoğun olarak görülmektedir.

Ülkemizde avcılık yoluyla elde edilen üretim miktarının, avlanabilir stok büyüklüğünün sınırına eriştiği kabul edilmektedir. Bu nedenle, ülkemizde avlanma miktarını artırılması

yerine sürdürülebilir avcılığın sağlanabilmesi için önlemler alınmaktadır. Bu amaçla stokları koruyucu ve geliştirici yönde araştırmalar yapılmakta ve koruma kontrol faaliyetlerinin artırılmasına öncelik verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Su ürünleri avcılığımıza baktığımızda, son 10 yılda önemli ölçüde azaldığını görmekteyiz. 2008 yılında 494 bin 124 ton olan su ürünleri avcılığımız 2017 yılında 354 bin 318 ton olmuştur.

Bölgeler bazında baktığımızda, 2017 yılı su ürünleri avcılığında ilk sırayı yüzde 49'luk pay ile Doğu Karadeniz Bölgesi almıştır. Doğu Karadeniz bölgesini yüzde 24,2 ile Batı Karadeniz, yüzde 14,8 ile Ege, yüzde 7,7 ile Marmara ve yüzde 4,3 ile Akdeniz Bölgesi izlemektedir.

Tablo 252. Avcılık Yoluyla Elde Edilen Su Ürünleri Miktarları (Ton)

Yıllar	Deniz Balıkları	Tatlı Su Ürünleri	Diğer Deniz Ürünleri	Toplam
2012	315.636	36.120	80.685	432.442
2013	295.167	35.074	43.879	374.121
2014	231.059	36.134	35.019	302.212
2015	345.765	34.176	51.966	431.907
2016	263.725	33.856	37.739	335.320
2017	269.676	32.145	52.496	354.318

Kaynak: TÜİK

Türkiye balıkçılık üretiminde yaşanan değişimin nedenlerinin anlaşılması için tür, kaynak, avcılık filosu ve yönetim önlemlerinin bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Avlanan balık türlerinde ilk sırada yüzde 58,6 ile hamsi gelmektedir.

Tablo 253. Avlanan Deniz Balık Türleri ve Miktarı (Ton)

Avcılık Balık Türleri	2017	Payı (%)
Hamsi (Balık unu, yağ fab.'na giden)	89.881,9	33,3
Hamsi	68.211,9	25,3
Çaça	33.949,5	12,6
Sardalya	23.425,7	8,7
Mezgit	8.248,0	3,1
İstavrit (Kraça)	8.065,6	3,0
Palamut-Torik	7.577,6	2,8
İstavrit (Karagöz)	4.919,3	1,8
Kupez	3.175,0	1,2
Kefal	2.313,6	0,9
Toplam	269.676,4	100,0

Kaynak: TÜİK

Avlanan diğer deniz ürünleri içinde yüzde 66,6 ile beyaz kum midyesi ilk sırada gelmektedir. Beyaz kum midyesini sırasıyla; deniz salyangozu, pembe karides, kırmızı karides ve mürekkep balığı izlemektedir.

Tablo 254. Avlanan Diğer Deniz Ürünleri ve Miktarları (Ton)

Diğer Deniz Ürünleri	2017	Payı (%)
Beyaz Kum Midyesi	34.941,1	66,6
Deniz Salyangozu	9.194,1	17,5
Pembe Karides (Çimçim)	2.356,8	4,5
Kırmızı Karides	1.382,8	2,6
Mürekkep Balığı	986,0	1,9
Jumbo Karides	728,6	1,4
Kara Midye	535,6	1,0
Kalamerya	421,9	0,8
Karabığa Karides	208,0	0,4
Ahtapot	162,7	0,3
Toplam	52.496,1	100,0

Kaynak: TÜİK

7.4.2. Dış Ticaret

Ülkemizde su ürünleri ithalat ve ihracatı yapılmakla beraber ağırlıklı olarak ihracat yapılmaktadır. Ürünler iç ve dış piyasaya taze balık olarak sürüldüğü gibi, işlenerek kesilmiş, temizlenmiş, dondurulmuş, pişirilmiş, tütsülenmiş, paketlenmiş, tuzlanmış, kurutulmuş, salamura ve konserve edilmiş olarak da sunulmaktadır. Ayrıca, ülkemizde balık unu ve balık yağı sanayisi de bulunmaktadır.

Su ürünleri sektöründe dış ticaret miktarı yıllar itibarıyla artış göstermekte olup son yıllarda yaklaşık 160 bin ton civarında ürün dış ticarete konu olmuştur.

7.4.2.1. İhracat

Kültür balıklarımız yıllardan bu yana AB ülkelerine satabildiğimiz tek hayvansal üründür. Hem iç sularda hem de denizlerde sür-dürülen kültür balıkçılığı faaliyetleri, önemli bir ihracat kalemi olarak Türkiye'ye ciddi anlamda döviz girdisi sağlamaktadır.

Tablo 255. Türkiye Su Ürünleri İhracatı

Yıllar	İhracat		
	Miktar (Ton)	Değer (Dolar)	Değer (TL)
2013	101.063	568.207.316	1.083.243.678
2014	115.381	675.844.523	1.481.211.383
2015	121.053	692.220.595	1.879.701.163
2016	145.469	790.303.664	2.398.269.090
2017	156.681	854.731.829	3.128.112.446

Kaynak: TÜİK

Ülkemizin su ürünleri ihracatı önemli artışlar göstermiştir. 2008 yılında 54 bin 526 ton olan ihracatımız 2017 yılında 156 bin 681 tona çıkmıştır.

Ülkemizden başta AB ülkeleri olmak üzere 62 ülkeye su ürünleri ihracatı yapılmaktadır. İhraç ettiğimiz balık türlerinin başında alabalık, çipura, levrek ve orkinos gelmektedir.

Tablo 256. 2017 Yılında Ülkemizin İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke

Ülke	İhracat (Dolar)	Payı (%)
Toplam	797.256.062	100,0
Hollanda	148.535.069	18,6
İtalya	90.099.085	11,3
Birleşik Krallık	75.157.588	9,4
Almanya	66.017.557	8,3
Japonya	50.693.665	6,4
Rusya Federasyonu	45.947.115	5,8
İspanya	35.407.741	4,4
Yunanistan	34.234.505	4,3
ABD	34.154.975	4,3
Lübnan	27.622.075	3,5

Kaynak: TÜİK

7.4.2.2. İthalat

Su ürünleri ithalatına bakıldığında, 2002 yılında 22 bin 532 ton olan 18,7 milyon dolar değerindeki ithalatımız, 2009 yılında miktar olarak 72 bin 705 tona değer olarak 106 milyon dolara, 2017 yılında da miktar olarak 100 bin 444 tona değer olarak da 230 milyon dolara çıkmıştır.

Tablo 257. Türkiye Su Ürünleri İthalatı

Yıllar	İthalat		
	Miktar (Ton)	Değer (Dolar)	Değer (TL)
2013	67.530	188.068.388	359.490.196
2014	77.551	198.273.838	435.691.472
2015	110.761	250.969.660	685.467.749
2016	82.074	180.753.629	548.878.092
2017	100.444	230.111.248	841.383.610

Kaynak: TÜİK

İthalatı yapılan ürünlerin çok önemli bir bölümü orkinos ya da deniz balığı anaçlarının beslenmesi amacı ile yaş yem kalemi olarak ithal edilmektedir. Dolayısıyla miktar olarak fazla olsa da parasal değeri düşük olan bu yem balıkları ve değerli ürünlerin ihracatı ithalat-ihracat dengesindeki ters orantıyı ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 258. 2017 Yılında Ülkemizin İthalat Yaptığı İlk 10 Ülke

Ülke	İthalat (Dolar)	Payı (%)
Toplam	223.161.391	100,0
Norveç	90.203.849	40,4
İspanya	19.768.744	8,9
Fas	18.960.855	8,5
İzlanda	17.972.309	8,1
Seyşeller	13.695.699	6,1
Çin	8.850.296	4,0
Hindistan	7.579.835	3,4
Fransa	6.380.919	2,9

Libya	6.162.609	2,8
Vietnam	4.986.512	2,2

Kaynak: TÜİK

7.4.3. Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması

Ülkemiz su ürünleri ithalat ve ihracatı yapan ülke konumundadır. Ürünler iç ve dış piyasaya taze balık olarak sürdürüldüğü gibi, işleme ve değerlendirme tesisleri tarafından işlenerek kesilmiş, temizlenmiş, dondurulmuş, pişirilmiş, tütsülenmiş, paketlenmiş, tuzlanmış, kurutulmuş, salamura ve konserve edilmiş olarak sunulmaktadır. Ayrıca, ülkemizde balık unu ve balık yağı sanayisi de bulunmaktadır. Bol av verdiği dönemlerde hamsi, çaça ve diğer balıklardan balık unu ve yağı imal edilmektedir.

Ülkemizde son yıllarda göreceli olarak artan üretim, soğuk zincir koşullarının düzelmesi ve teknolojik gelişmeler sayesinde tüketimi artmışsa da henüz halkımızın balık tüketim alışkanlığını hala oldukça azdır.

7.4.4. Destekler

Su ürünleri yetiştiriciliğinin artırılması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, doğadan yavru balık toplanmasının önüne geçilerek stokların korunması ve üreticilerin girdi maliyetlerinin azaltılması için su ürünleri yetiştiricilik üretimi 2003 yılından itibaren desteklenmektedir.

Avcılık faaliyetinde bulunan balıkçılarımızın girdi maliyetini azaltmak üzere 2004 yılından itibaren ÖTV'siz yakıt uygulaması yapılmaktadır.

Balık stoklarındaki aşırı av baskısının azaltılması, av ve av gücü arasındaki dengenin sağlanması için gönüllülük esasına göre gemilerini avcılıktan çıkaran balıkçılara, 2012 yılından itibaren gemi boyuna göre destekleme uygulaması başlatılmıştır.

Riski yüksek bir üretim olan su ürünleri yetiştiricilik işletmeleri 2007 yılından itibaren TARSİM kapsamına alınmış, sigorta yaptıran yetiştiricilerin sigorta primlerinin yüzde 50'si devlet tarafından karşılanmaktadır.

Balıkçılar ve su ürünleri yetiştiriciliği yapanlar düşük faizli işletme ve yatırım kredilerinden faydalanabilmektedirler.

7.4.5. Tüketim

Su ürünleri dünya üretiminin (avcılık + yetiştiricilik) yaklaşık yüzde 89'u insan gıdası olarak tüketilmektedir. Geriye kalan yüzde 11'lik bölümün tamamına yakını ise balık unu ve balık yağı şeklinde balık yemi hammaddesine dönüştürülmekte, çok az bir bölümü ise kozmetik ve ilaç sektöründe kullanılmaktadır.

Tablo 259. Dünya Su Ürünleri Kullanım Durumu (Bin Ton)

Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016	Payı (%)
Dünya Toplam Su Ürünleri Üretimi	155.962	160.728	164.872	168.710	170.941	100,0
İnsan Tüketimi	136.383	140.108	144.846	148.440	151.241	88,5
Taze Pazarlama	62.267	63.743	65.721	66.820	67.839	39,7
Dondurulan	40.980	42.446	44.410	45.965	46.980	27,5
Kurutma, tuzlama	15.646	16.549	17.086	17.705	18.146	10,6
Konserve	17.491	17.370	17.630	17.950	18.276	10,7
Diğer kullanım	19.579	20.620	20.026	20.270	19.700	11,5
Endüstriyel işleme	15.118	15.663	14.921	15.120	14.600	8,5
Muhtelif kullanım	4.461	4.957	5.105	5.150	5.100	3

Kaynak: FAO

Ülkelerin gelişmişlik göstergesi olarak da kullanılan kişi başına su ürünleri tüketimi değerlerine baktığımızda, en fazla tüketimin Avrupa ve Kuzey Amerika'da en az tüketimin ise Afrika ve Güney Amerika'da gerçekleştiği görülmektedir. Ülkemizde ise su ürünleri tüketimi dünya ortalamasının altındadır. 2013 yılında 5,5 kg olan kişi başı su ürünleri tüketiminin artırılması gerekmektedir.

Gelişmiş ülkelerin hayvansal protein kaynağı olarak tercih ettiği ilk besin kaynağı olan su ürünleridir. Ülkemizde de su ürünleri tüketiminin artırılması için gerekli araştırmalar yapılmalı ve halk tüketim konusunda bilinçlendirilmelidir. Bu konuda yürütülecek faaliyetler hem sağlıklı nesiller yetiştirilmesi hem de sektörün geleceği açısından büyük öneme sahiptir.

Balık tüketimini özendirici çeşitli kampanyalar yürütülmüş olmakla beraber, tüketim alışkanlıkları, fiyat, soğuk zincir ve pazarlama kanallarındaki sorunlar nedeni ile tüketim sınırlı kalmaktadır. Sağlık Bakanlığınca, çocuklarda ve gençlerde görülmeye ve gün geçtikçe sorun olmaya başlayan obezite ile mücadele için alınan çeşitli önlemlere ilave olarak, su ürünlerinin tüketiminin teşvik edilmesi sorunun çözümüne yardımcı olacaktır.

Tablo 260. Türkiye Su Ürünleri Tüketimi

Yıllar	Üretim (Ton)	Tüketim (Ton)		Kişi Başına Tüketim (Kg)
		İç Tüketim	Bal. Un/Yağ*	
2012	644.852	532.347	94.201	7,1
2013	607.515	479.708	87.896	6,3
2014	537.345	420.361	73.667	5,5
2015	672.241	479.741	176.138	6,1
2016	588.715	426.085	93.096	5,4
2017	630.820	441.573	130.917	5,5

Kaynak: TÜİK

7.4.6. Dünya'da Su Ürünleri

Dünyada toplam su ürünleri üretimi 2016 yılında FAO verilerine göre 171 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu üretimin 90 milyon 909 bin tonu avcılık yoluyla, 80 milyon 30 bin tonu da yetiştiricilikle elde edilmiştir. Dünya su ürünleri üretimi son beş yılda yüzde 11 artış göstermiştir. Bu artış yetiştiricilikteki artıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 261. Dünyada Su Ürünleri Üretimi (Milyon Ton)

Yıllar	Avcılık Miktarı (Ton)	Yetiştiricilik Miktarı (Ton)	Toplam Üretim (Ton)
2011	92.176.886	61.796.344	153.973.230
2012	89.519.362	66.443.023	155.962.385
2013	90.573.418	70.154.486	160.727.904
2014	91.205.442	73.666.433	164.871.875
2015	92.655.917	76.053.701	168.709.618
2016	90.909.868	80.030.862	170.940.730

Kaynak: FAO

Dünya çapında önemli su ürünleri yetiştiricisi ülkeler ise sırası ile Çin, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Bangladeş, Mısır ve Norveç'dir. Çin tek başına toplam üretimin yüzde 61,25'ini karşılamaktadır. Avrupa kıtasındaki en büyük üretici olan Norveç, dünya üretiminde yedinci sırada yer almaktadır.

Dünyada yapılan su ürünleri avcılığında ise önemli ülkeler sırasıyla; Çin, Endonezya, Hindistan, ABD ve Rusya'dır. Çin yetiştiricilikte olduğu gibi su ürünleri avcılığında da ilk sırada gelmekte ve toplam avcılık üretiminin yüzde 19,25'ini gerçekleştirmektedir.

2016 yılı verilerine göre yaklaşık 142,5 milyar dolar olan dünya su ürünleri ihracatında 20,1 milyar dolarla Çin yüzde 14,1'le ilk sırada yer alırken; Norveç yüzde 7,5'le ikinci sırada, Vietnam yüzde 5,1'le üçüncü sırada, Tayland yüzde 4'le dördüncü, ABD yüzde 4'le beşinci, sırada yer almaktadır.

Tablo 262. Ülkelere Göre Dünya Su Ürünleri İhracatı (Bin Dolar)

Ülkeler	2014	2015	2016
Çin	20.984.231	19.737.723	20.131.384
Norveç	10.802.761	9.187.704	10.770.007
Vietnam	8.028.649	6.756.070	7.320.009
Tayland	6.633.959	5.677.394	5.892.629
Amerika	6.143.310	5.911.022	5.812.480
Hindistan	5.600.900	4.871.591	5.546.049
Şili	5.854.098	4.812.362	5.143.365
Kanada	4.527.531	4.704.012	5.004.046
Danimarka	4.764.274	4.269.659	4.696.072
İsveç	3.877.063	3.671.191	4.417.996
Türkiye	689.685	695.245	803.056
Dünya Toplamı	148.570.767	133.265.823	142.529.795

Kaynak: FAO

Yine 2016 yılı verilerine göre 135 milyar dolarlık dünya su ürünleri ithalatının 13,8 milyar dolarını ABD yapmıştır. ABD'yi 13,8 milyar dolarla Japonya, 8,7 milyar dolarla Çin, 7,1 milyar dolarla İspanya ve 6,1 milyar dolarla Fransa izlemektedir.

Tablo 263. Ülkelere Göre Dünya Su Ürünleri İthalatı (Bin Dolar)

Ülkeler	2014	2015	2016
Amerika	21.305.873	19.820.311	20.546.742
Japonya	14.844.738	13.460.585	13.878.490
Çin	8.501.380	8.467.702	8.783.461
İspanya	6.982.926	6.440.496	7.107.504
Fransa	6.596.770	5.730.494	6.177.285
İtalya	6.094.933	5.537.898	6.152.964
Almanya	6.029.092	5.132.326	5.601.465
İsveç	4.783.346	4.424.106	5.187.383
Kore	4.271.146	4.349.541	4.604.070
Birleşik Krallık	4.537.105	4.082.971	4.210.307
Türkiye	372.200	429.315	390.009
Dünya Toplamı	141.245.950	127.599.640	135.036.741

Kaynak: FAO

7.4.7. Sonuç ve Öneriler

Su ürünleri, insan beslenmesine katkısı, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, istihdam imkânı oluşturması ve yüksek ihracat potansiyeline sahip bulunması nedeniyle önemli bir konuma sahiptir. Mevcut su kaynaklarımız dikkate alındığında, ne denli büyük bir potansiyele sahip olduğumuz görülmektedir. Fakat bu potansiyelin üretim ve istihdam gibi sorunlar nedeniyle kısıtlanıyor olması, sektörün ülkemiz açısından milli ekonomiye katkısını yeterli düzeye ulaşmasına engel olmaktadır.

Su ürünleri sektörü önü açık ve gelecek vadeden bir sektör konumundadır. Sürdürülebilir su ürünleri üretimi ülkemizde ana politika olmalı ve bu politika çerçevesinde gerekli stratejiler ile kısa, orta ve uzun vadeli eylem planları ve hedefler belirlenmelidir.

Sektörün gelişmesi için destek ve teşviklere ihtiyaç vardır.

Ülkemizde yeterli altyapı oluşturulmadığı için açık deniz balıkçılığı yapılamamakta bu nedenle de av baskısı kıyı sularımızda yoğun olarak görülmektedir.

Ülkemizde uzun süreli açık deniz balıkçılığı yapabilecek, avladığı su ürünlerini işleyip, depolayabilecek bir filo kapasitesi bulunmamaktadır. Uluslararası sularda avcılığın yapılabilmesi için gerekli girişimlerin ve bu yönde yatırımların yapılması su ürünleri sektörümüz için büyük önem taşımaktadır.

Sürdürülebilir avcılığın sağlanması sektörünün geleceği için önemlidir. Bu amaçla stokları koruyucu ve geliştirici yönde araştırmaların yapılması ve koruma kontrol çalışmalarının arttırılmasına öncelik verilmelidir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın su ürünleri avcılığı konusunda yaptığı denetim çalışmaları ve avlanacak balık boylarıyla ilgili uygulanan standartlar sektör için faydalıdır.

Vatandaşlarımızın da bu konularda daha bilinçli davranmaları, yasak avcılığı ve avlanabilir balık boyu gibi hususlara dikkat etmeleri önemlidir.

Kaynakların rasyonel kullanılabilmesi için su ürünleri eğitim merkezleri kurularak, eğitimler yapılmalı ve Ar-Ge çalışmaları desteklenmelidir.

Su ürünleri sektöründe aracı ve kabzımal yoluyla dağıtım yapıldığı için pazar ve fiyat oluşumunda sorunlar ortaya çıkmaktadır. Piyasa düzenlemede sorumluluk alacak bir kuruma ihtiyaç duyuluyor. Et ve Süt Kurumu bu konuda devreye girmelidir.

Su ürünleri sektöründe örgütlenme yapısı mutlaka güçlendirilmelidir.

Kıyı bölgelerde ve baraj göllerde ağ kafes yetiştiriciliği için uygun üretim alanları belirlenmelidir.

Yumurta ve yavru üretimi amacıyla uzmanlaşmış damızlık işletmelerinin kurulması ve mevcut işletmelerin geliştirilmesi teşvik edilmelidir.

Son yıllarda başta yem olmak üzere girdi maliyetleri yükselmiştir. Bu durum yetiştiricilik sektörünü olumsuz etkilemektedir. Kısa dönem için yem ve yem hammaddelerindeki gümrük vergileri ve fonları kaldırılmalıdır.

Ülkemizdeki yetiştiricilik işletmelerinde hastalık haritası çıkarılmalı ve hastalıkların yayılımının önlenmesi için tedbirler geliştirilmelidir.

Balıkçılıkta arz-talep dengesi oluşturularak, sürdürülebilir balıkçılığın sağlanması gereklidir.

Balıkçılık sektöründeki ürünlere yönelik dondurma, tuzlama, konserve ve paketleme ünitesi içeren işleme tesislerinin kurulması ekonomik anlamda sektöre katkı sağlayacaktır.

Ülkemizde kişi başı su ürünleri tüketimi dünya ortalamasının altındadır. Bunun artırılması için tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Kaynaklar

1. TZOB Zırai ve İktisadi Rapor 2011-2014
2. BSGM Verileri Kasım 2018
3. www.tuik.org.tr
4. FAO, Balıkçılık ve Su Ürünleri İstatistikleri Yıllığı

7.5. Arıcılık

Arıcılık dünyada en yaygın olarak yapılan tarımsal faaliyetlerden biridir. Ülkemiz zengin florası, uygun ekolojisi ve koloni varlığı bakımından büyük bir arıcılık potansiyeline sahiptir. Birçok yem bitkisinin gen merkezi olan Anadolu'da, dış pazarlarda ısrarla aranan kaliteli bal üretimi yapılmaktadır. Balın tartışmasız yüksek değerli gıda maddesi olması, hekimlikte tedavi edici olarak kullanılması ve dış satım olanaklarının artması son yıllarda arıcılık yapan aile sayısında önemli artışlara neden olmuştur.

Balın üretiminden ayrı olarak, balmumu, ana arı, oğul ve arı sütü gibi ürünler arıcıların gelirlerinin artmasında ve gelişmesinde önemli etkindir. Türkiye'de genel olarak çam balı, yayla balı, narenciye balı, kekik balı, kestane balı, ıhlamur ağacı balı, pamuk balı ve ay-

çiçeği balı üretilmektedir. Türkiye çam balı üretiminde dünyada tektir. Ülkemizde üretilen çam balının yüzde 95'i diğer ülkelere ihraç edilmektedir.

Az sermaye ile yapılabilmesi, kolay ve zevkli olması, kısa zamanda gelir getirmesi, arı ürünlerinin kolayca pazarlanabilmesi ve arıcılıkta en büyük girdi olan kovan yapımı için gerekli olan kerestenin yurt içinden sağlanması, arıcılığı cazip kılan önemli sebeplerdir.

Arıcılıktan yan gelir sağlayan ve geçimini temin eden insanlar genellikle ormanlık ve dağlık bölgelerde yaşayan, alternatif gelir kaynakları sınırlı olan kişilerdir.

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde arıcılık, değişik amaçlarla da olsa önem verilen bir hayvancılık dalıdır. Arıcılık Avrupa'da genellikle geleneksel bir uğraş, İspanya, Polonya, Macaristan, Yunanistan, Türkiye gibi ülkelerde kırsal geliri artırıcı bir araç, Uzak Doğu, Orta ve Güney Amerika ülkelerinde önemli bir dış gelir kaynağı ve A.B.D Kanada ve Japonya gibi ülkelerde ise ağırlıklı olarak bitkisel üretimde tozlaşmayı sağlamak amacıyla yapılmaktadır.

7.5.1. Dünyada Arıcılık

7.5.1.1. Dünya Koloni Sayısı

Dünya'da 2017 yılı itibarıyla 39 milyon 297 bin 788 kovan mevcudu vardır. Kovan varlığında ilk sırayı yüzde 32,48 ile Hindistan almakta, bu ülkeyi yüzde 25,84 ile Çin, yüzde 19,84 ile de Türkiye izlemektedir.

İlk 10 ülke kovan varlığı dünya varlığının yüzde 99,06'sını oluşturmaktadır. Diğer ülkelerin payı yüzde 0,94'dür.

Tablo 264. Dünya Kovan Sayısı (2017)

Sıra	Ülke	Kovan Sayısı (Adet)	Pay (%)
1	Hindistan	12.763.684	32,48
2	Çin	10.152.863	25,84
3	Türkiye	7.796.666	19,84
4	İran	2.762.062	7,03
5	İspanya	2.324.845	5,92
6	Kore	1.724.389	4,39
7	Kanada	661.198	1,68
8	Pakistan	400.019	1,02
9	Umman	184.187	0,47
10	Yemen	158.000	0,40
44	İlk 10 Toplamı	38.927.913	99,06
	Diğer Ülkeler	369.875	0,94
	Dünya	39.297.788	100,00

Kaynak: www.fao.org/ (erişim tarihi: 26.12.2018)

7.5.1.2. Dünya Bal Üretimi

FAO verilerine göre 2017 yılında 1 milyon 860 bin 712 ton bal üretimi gerçekleşmiştir. Üretimin yüzde 62,80'i ilk 10 ülke tarafından gerçekleştirilmişken, geriye kalan yüzde

37.20'si diğer ülkeler tarafından üretilmiştir. Üretimde ilk sırayı 543 bin tonluk üretimle Çin almakta olup, bu ülkeyi 114 bin 471 tonla Türkiye, 76 bin 379 tonla da Arjantin izlemektedir. Görüldüğü üzere ülkemiz Dünya üretiminden aldığı yüzde 6.15'lik payla dünya sıralamasında 2'nci sırada yer almaktadır.

Tablo 265. Dünya Bal Üretimi (2017)

Sıra	Ülke	Üretim (Ton)	Pay (%)
1	Çin	543,000	29,18
2	Türkiye	114,471	6,15
3	Arjantin	76,379	4,10
4	İran	69,699	3,75
5	ABD	66,968	3,60
6	Ukrayna	66,231	3,56
7	Rusya	65,678	3,53
8	Hindistan	64,981	3,49
9	Meksika	51,066	2,74
10	Etiyopya	50,000	2,69
44	İlk 10 Toplamı	1.168.473	62,80
	Diğer Ülkeler	692,239	37,20
	Dünya	1.860.712	100

Kaynak: www.fao.org/ (erişim tarihi: 26.12.2018)

7.5.1.3. Dünya Bal Verimi

Dünya bal üretiminde en ön sıralarda yer almasına rağmen, verimde istenilen seviyelerde değildir. Dünya bal verim ortalaması kovan başı 47,3 kilo iken, ülkemizde bu rakam 14,7 kilodur. Üretimde önünde yer aldığımız İran'ın verimi neredeyse iki katımıza yakındır, bir üst sıramızda yer alan Çin'in verimi ise 4 katımız kadardır.

Tablo 266. Dünya Bal Verimi

Ülkeler	Verim (kg)
Kanada	59,3
Çin	53,5
Venezuela	42,2
Finlandiya	37,6
Paraguay	27,0
İran	25,2
Türkiye	14,7
İspanya	12,6
Pakistan	11,0
Hindistan	5,1
Dünya	47,3

Kaynak: www.fao.org/ (erişim tarihi: 26.12.2018)

7.5.1.4. Dünya Bal Tüketimi

Dünya bal tüketimi 2013 yılında 1 milyon 668 bin 678 ton olarak gerçekleşmiştir. Tüketimde ilk sırayı 330 bin ton ile Çin alırken bu ülkeyi 214,4 bin tonla ABD, 91,1 bin tonla Türkiye izlemektedir.

Tüketilen toplam balın yüzde 62,65'i sadece 10 ülke tarafından tüketiliyorken, diğer ülkelerin payı yüzde 37,35 olmuştur.

Tablo 267. Dünya Bal Tüketimi (2013)

Sıra	Ülke	Tüketim (Ton)	Pay (%)
1	Çin	330.256	19,79
2	ABD	214.449	12,85
3	Türkiye	91.130	5,46
4	Almanya	86.268	5,17
5	İran	74.253	4,45
6	Rusya	69.195	4,15
7	Ukrayna	52.061	3,12
8	Etiyopya	44.275	2,65
9	Japonya	41.792	2,50
10	İngiltere	41.773	2,50
44	İlk 10 Toplamı	1.045.452	62,65
	Diğer Ülkeler	623.226	37,35
	Dünya	1.668.678	100,00

Kaynak: www.fao.org/ (erişim tarihi: 26.12.2018)

Kişi başı yıllık bal tüketiminde dünya ortalaması 0,24 kg'dır. 2013 yılında en fazla kişi başı tüketime sahip ülke 3,51 kg Orta Afrika Cumhuriyeti'dir. Bu ülkeyi 2,02 kg ile Yeni Zelanda, 1,61 kg ile de Slovenya izlemiştir. Türkiye 1,22 kg olan yıllık tüketim ile 7'nci sırada yer almaktadır.

Tablo 268. Dünya Kişi Başı Yıllık Bal Tüketimi (2013)

Sıra	Ülke	Tüketim (kg/kişi/yıl)
1	Orta Afrika Cumhuriyeti	3,51
2	Yeni Zelanda	2,02
3	Slovenya	1,61
4	Yunanistan	1,55
5	İsviçre	1,41
6	Avusturya	1,32
7	Türkiye	1,22
8	Ukrayna	1,15
9	Montenegro	1,10
10	Slovakya	1,10
	Dünya	0,24

Kaynak: www.fao.org/ (erişim tarihi: 26.12.2018)

7.5.1.5. Dünya Bal Dış Ticareti

Dünya'da 2017 yılında 2,2 milyar dolar bal ihracatı gerçekleşmiştir. Toplam ihracatın yüzde 69,26'sı sadece 10 ülke tarafından yapılırken, geriye kalan yüzde 30,74'lük kısmı ise diğer ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir. İhracatta ilk sırayı yüzde 12,17'lik payla Çin alırken, bu ülkeyi yüzde 12,06 ile Yeni Zelanda yüzde 12,06 ile de Arjantin izlemiştir.

Türkiye üretimde ilk 10'da yer alırken ihracatta çok fazla bir paya sahip olmayıp, 23 milyon 384 bin 580 dolarlık ihracatla dünya ticaretinden yüzde 1,05'lik pay almış, sıralamada 22. sıraya yerleşmiştir.

İthalatta ilk sırayı yüzde 26.06'lık payla ABD alırken, bu ülkeyi yüzde 13,41 ile Almanya, yüzde 6,55 ile de Japonya izlemiştir.

İlk 10 ülke yapılan 2,2 milyar dolarlık ithalatın yüzde 75,81'ini, diğer ülkeler ise yüzde 24,19'unu gerçekleştirmişlerdir.

Tablo 269. Dünya Bal Dış Ticareti (2017)

Sıra	Ülke	Değer (Dolar)	Pay (%)	Ülke	Değer (Dolar)	Pay (%)
1	Çin	270.704.844	12,17	ABD	568.767.602	26,06
2	Yeni Zelanda	268.137.303	12,06	Almanya	292.771.537	13,41
3	Arjantin	183.165.197	8,24	Japonya	143.010.858	6,55
4	Almanya	146.884.846	6,60	İngiltere	130.891.157	6,00
5	Ukrayna	133.942.529	6,02	Fransa	130.491.542	5,98
6	Brezilya	121.298.088	5,45	Çin	91.408.659	4,19
7	İspanya	110.291.941	4,96	İtalya	81.250.458	3,72
8	Meksika	104.716.526	4,71	Belçika	79.652.094	3,65
9	Hindistan	104.051.228	4,68	İspanya	76.788.688	3,52
10	Macaristan	97.278.400	4,37	Hollanda	59.422.691	2,72
	İlk 10 Ülke	1.540.470.902	69,26	İlk 10 Ülke	1.654.455.286	75,81
	Diğer	683.738.221	30,74	Diğer	527.994.568	24,19
	Dünya	2.224.209.123	100,00	Dünya	2.182.449.854	100,00

Kaynak: www.comtrade.un.org/

2017 yılında üretilen 1 milyon 860 bin 712 ton balın yüzde 34'ü ihraç edilmiş yani ülkeler arası ticarete söz konusu olmuştur. Ürettiği balı en fazla ihraç edebilme imkânına sahip ülke yüzde 102,53 ile Ukrayna olmuştur. 66 bin ton üretim, 56 tonluk ithalat, 67,9 bin ton ihracat gerçekleştirmiştir. Bu ülkeyi yüzde 92,1 ile Arjantin, yüzde 81,5 ile de Hindistan izlemiştir.

Türkiye üretimde dünya ikincisi olurken, ürettiği balın sadece yüzde 5,6'sını ihraç edebilmiştir. Tüketimde de ciddi bir güce sahip olan ülkemizin, ihracatta dünya piyasalarındaki payını artırma konusunda ciddi politikalara ihtiyacı vardır.

Tablo 270. Dünya Bal Üretiminde İlk 10'da Yer Alan Ülkelerin İhracat Performansı (2017)

Sıra	Ülkeler	Üretim (Ton)	İhracat (Ton)	İhracatın Üretimdeki Payı (%)
1	Çin	543.000	129.274	23,81
2	Türkiye	114.471	6.448	5,63
3	Arjantin	76.379	70.321	92,07
4	İran	69.699	-	-
5	ABD	66.968	7.746	11,57
6	Ukrayna	66.231	67.907	102,53
7	Rusya	65.678	1.896	2,89
8	Hindistan	64.981	52.980	81,53
9	Meksika	51.066	27.722	54,29
10	Etiyopya	50.000	-	-

Kaynak: www.comtrade.un.org, www.fao.org/

7.5.2. Türkiye Arıcılığında Mevcut Durum

Türkiye'deki 6,01 milyon koloninin yaklaşık 5,4 milyonu gezginci arıcılık yapmaktadır. Ülkemizin farklı flora ve iklim özellikleri dolayısıyla, yılın her döneminde farklı polinizasyon kaynakları gezilebilmektedir. Yer değişikliğinin oluşturduğu olumsuzluklara rağmen, gezginci arıcılık vazgeçilmez olarak görülmektedir.

Ülkemizde ayçiçeği, pamuk, narenciye, pürem, korunga, yabani çilek grubu, mera bitkileri; kekik, geven, bitkiler yanında, bal veren meyve ağaçları; akasya, çam, köknar, ladin, ıhlamur, kestane bulunmaktadır. Dünya'daki bal verimi yüksek olan bitkilerden 3 bini endemik tür olmak üzere 12 bin çeşidi ülkemizde bulunmaktadır. Bu yönüyle üretilecek arı ürünlerinin çeşit ve kalitesi rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.

Yapılan taksonomik çalışmalarda; dünyada 24 arı ırkı, kesin olarak tanımlanmıştır. Bunların tamamı ekonomik öneme sahip değildir. Ekonomik değer taşıyan arı ırkları içinde; İtalyan, Kafkas ve Karniyol ilk sıralarda yer alırlar.

Ülkemizde bölgelere göre değişik arı ırkları bulunmaktadır. Trakya, Ege, Orta Anadolu ve Akdeniz kıyı şeridinde Apis mellifera Anatolica, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Karadeniz Bölgesinde A. m. Caucasicca, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise A.m. meda (İran arısı) ırkı arılar yaygın olarak bulunmaktadır. Ayrıca, bazı bölgelerde A.m. Anatolica'nın ekotipleri (Doğu Ege Adaları, Muğla ve Trakya arısı) ve Suriye arısı (A.m. Syriaca) da görülmektedir.

7.5.2.1. Üretim

TÜİK verilerine göre, 1991 yılında 54 bin ton olan bal üretimimiz, 2017 yılına gelindiğinde yüzde 109,4 oranında artarak, 114 bin 471 tona yükselmiştir. Yine aynı yıllarda balmumu üretimimiz ise yüzde 56,8 artışla, 2.863 tondan 4 bin 488 tona yükselmiştir. Bu süreçte bal verimi 14–17 kg arasında kalmıştır.

Ülkemizin kovan sayısına bakıldığında; 1991 yılında yaklaşık 3,4 milyon adet olan toplam kovanın 2017 yılında yüzde 133,1 artışla 7,99 milyona yükseldiği görülmektedir.

1991–2017 yılları arasında toplam kovan sayısı içinde, eski tip kovanların oranının yüzde 7,8'den, yüzde 2,4'e gerilediği, yeni tip kovanların ise yüzde 92'den yüzde 97,6'ya yükseldiği görülmektedir.

Türkiye'de 1991 yılında 21 bin 540 adet arıcılık yapan köy varken, 2012 yılında çok fazla bir değişiklik göstermemiş, bu sayı 21 bin 307 adet olmuştur. TÜİK 2013 yılından itibaren köy yerinde "arıcılık yapan işletme" sınıflandırmasına gitmiştir. Mevcut verilere göre arıcılık yapan işletme sayısı 2013 yılında 79 bin 934 adet iken, 2017 yılında yüzde 4,1 oranında artarak, 83 bin 210 adet olmuştur.

Tablo 271. Türkiye Kovan Sayısı, Bal Üretimi, Balmumu Üretimi, Ortalama Bal Verimi, Arıcılık Yapan İşletme Sayısı

Yıllar	Kovan Sayısı (Adet)			Toplam İçinde Pay (%)		**Bal Verimi (Kg)	Balmumu Üretimi (Ton)	Balmumu Üretimi (Ton)	***Arıcılık yapan işletme sayısı (adet)
	Eski Tip	Yeni Tip	Toplam	*Eski Tip	*Yeni Tip				
2010	137.000	5.465.669	5.602.669	2,4	97,6	81.115	14,5	4.148	
2011	149.020	5.862.312	6.011.332	2,5	97,5	94.245	15,7	4.235	
2012	156.777	6.191.232	6.348.009	2,5	97,5	89.162	14,0	4.222	
2013	183.265	6.458.083	6.641.348	2,8	97,2	94.694	14,3	4.241	79.934
2014	193.825	6.888.907	7.082.732	2,7	97,3	103.525	14,6	4.053	81.108
2015	222.635	7.525.652	7.748.287	2,9	97,1	108.128	14,0	4.756	83.467
2016	220.882	7.679.482	7.900.364	2,8	97,2	105.727	13,4	4.440	84.047
2017	194.406	7.796.666	7.991.072	2,4	97,6	114.471	14,3	4.488	83.210

Kaynak: TÜİK

*Mevcut verilerden oranlanarak hesaplanmıştır.

** Toplam üretimin toplam kovan sayısına bölünmesiyle hesaplanmıştır.

*** 2012 yılına kadar arıcılık yapan köy olarak tutulan istatistik, 2013 ve sonrası arıcılık yapan işletme olarak düzenlenmiştir.

Türkiye'de en fazla bal üretimi yapılan il Ordu'dur. Bu il 16 bin 799 tonluk yıllık üretimiyse, toplam üretimin yüzde 14,68'ini karşılamaktadır. Bu ili yüzde 13,86 ile Muğla, yüzde 9,37 ile de Adana illerimiz takip etmektedir.

Üretimde ilk 10'da yer alan illerimiz toplam üretimin yüzde 57,5'ini karşılarken geriye kalan 71 il yüzde 42,49'unu karşılamaktadır.

En fazla balmumu üretimi yapılan ilimiz ise 1020 ton ile Muğla'dır. İlin toplam üretimdeki payı yüzde 22,7'dir. Bu ilimizi yüzde 8,65 ile Sivas, yüzde 7,98 ile de Adana izlemektedir.

Üretimde ilk 10 il toplam üretimin yüzde 57,71'ini karşılarken, geriye kalan 71 il yüzde 42,29'unu karşılamaktadır.

Tablo 272. Türkiye’de İllere Göre Bal ve Balmumu Üretimi (2017)

Sıra	İller	Bal Üretim (Ton)	Pay (%)	İller	Balmumu Üretim (Ton)	Pay (%)
1	Ordu	16.799	14,68	Muğla	1.020	22,73
2	Muğla	15.867	13,86	Sivas	388	8,65
3	Adana	10.729	9,37	Adana	358	7,98
4	Aydın	4.357	3,81	Van	148	3,30
5	Mersin	3.864	3,38	Aydın	135	3,00
6	Sivas	3.715	3,25	Antalya	125	2,78
7	Balıkesir	3.261	2,85	Ordu	115	2,56
8	İzmir	2.836	2,48	İzmir	114	2,55
9	Antalya	2.475	2,16	Bitlis	97	2,16
10	Van	1.928	1,68	Mersin	89	1,99
	İlk 10 İl Üretim	65.832	57,51	İlk 10 İl Üretim	2.590	57,71
	Diğerleri Üretim	48.639	42,49	Diğerleri Üretim	1.898	42,29
	Toplam Üretim	114.471	100,00	Toplam Üretim	4.488	100,00

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 2017 yılı itibarıyla 83 bin 210 adet arıcılık işletmesi, 5 bin 80 adet ile Muğla ilimizde bulunmakta, toplam işletme içerisindeki payı yüzde 6,1’dir. Bu ilimizi; yüzde 4,1 ile Sivas, yüzde 3,26 ile de Ordu izlemektedir.

İşletme sayısı bakımından ilk 10’da yer alan illerimiz, Türkiye toplamının yüzde 32,46’ına sahiptir. Geriye kalan illerin payı yüzde 67,54’tür.

Kovan sayısına bakıldığında ise en fazla kovanımızın 958 bin 328 adet ve yüzde 11,99’luk payla, Muğla’da bulunduğu, bu ilimizi yüzde 7,04 ile Ordu, yüzde 5,69 ile Adana illerimizin izlediği görülmektedir.

İlk 10’da yer alan illerimiz, 7 milyon 991 bin 72 kovan ile yüzde 44,06 paya sahipken, diğer 71 ilin payı yüzde 55,94’tür.

Tablo 273. Türkiye’de İllere Göre Arıcılık İşletmeleri ve Kovan Sayıları (2017)

Sıra	İller	Bal Üretim (Ton)	Pay (%)	İller	Balmumu Üretim (Ton)	Pay (%)
1	Muğla	5.080	6,11	Muğla	958.328	11,99
2	Sivas	3.427	4,12	Ordu	562.299	7,04
3	Ordu	2.716	3,26	Adana	454.768	5,69
4	Antalya	2.491	2,99	Aydın	280.386	3,51
5	Rize	2.458	2,95	Mersin	273.384	3,42
6	Adana	2.290	2,75	Antalya	226.592	2,84
7	Mersin	2.236	2,69	Sivas	215.878	2,70
8	Trabzon	2.158	2,59	İzmir	215.743	2,70
9	Bartın	2.118	2,55	Balıkesir	167.361	2,09
10	İzmir	2.032	2,44	Trabzon	166.191	2,08
	İlk 10 İl	27.006	32,46	İlk 10 İl	3.520.930	44,06
	Diğerleri	56.204	67,54	Diğerleri	4.470.142	55,94
	Toplam	83.210	100,00	Toplam	7.991.072	100,00

Kaynak: TÜİK

7.5.2.2. Arıcılık Destekleri

7.5.2.2.1. Üretim Desteği

Ülkemizde 2003 yılından itibaren arıcılığa destek verilmeye başlamıştır. 5488 sayılı Tarım Kanunu'na göre her yıl çıkarılan Kararname kapsamında üreticilere destek verilmektedir. Üreticilere ilgili dönemlerde değişmekle birlikte ana arı, süzme bal ve aktif kovan başına destekleme ödemesi yapılmıştır. Bu kapsamda arı yetiştiricilerine; 2003 yılında 101 bin TL, 2004 yılında 1 milyon 168 bin TL, 2005 yılında 5 milyon 922 bin TL, 2006 yılında 17 milyon 285 bin TL, 2007 yılında 22 milyon 666 bin TL, 2008 yılında 22 milyon 785 bin TL, 2009 yılında 11 milyon 628 bin TL, 2010 yılında 21 milyon 986 bin TL, 2011 yılında 25 milyon 697 bin TL, 2012 yılında 34 milyon 568 bin TL, 2013 yılında 40 milyon 341 bin TL, 2014 yılında 45 milyon 887 bin TL, 2015 yılında 60 milyon 743 bin TL, 2016 yılında 67 milyon 998 bin TL, 2017 yılında ise 68 milyon 318 bin TL destek ödemesi yapılmıştır.

Ayrıca Bombus arısı satın alıp örtü altı yetiştiriciliğinde tozlanmada kullanan üreticilere 2005 yılından beri koloni başına ödeme yapılmaktadır. Söz konusu ödeme 2005 yılında koloni başına 30 TL, 2006, 2007, 2008, 2009 ve 2010 yıllarında 50 TL, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları için ise koloni başına 60 TL şeklindedir. Bu kapsamda üreticilere toplam olarak; 2010 yılında 1 milyon 775 bin TL, 2011 yılında 2 milyon 583 bin TL, 2012 yılında 4 milyon 224 bin TL, 2013 yılında 5 milyon 092 bin TL, 2014 yılında 6 milyon 175 bin TL, 2015 yılında 6 milyon 782 bin TL, 2016 yılında 8 milyon 006 bin TL, 2017 yılında ise 7 milyon 071 bin TL ödeme yapılmıştır.

Bu destekler arı üreticilerinin üretimi devam ettirebilmesi için gereklidir ve desteklerin günün şartlarına göre artırılarak devam etmesi gerekmektedir.

7.5.2.2.2. İhracat Desteği

Ülkemizin bal ihracatında diğer ülkelerle rekabet edebilmesi, iç piyasada fiyat istikrarının sağlanması, üreticinin hak ettiği değeri elde edebilmesi bakımından ihracat teşvik primi verilmektedir. İhracat iadelerinin amacına ulaşabilmesi, ihracatçının önünü görebilmesi, ihracatın gelişmesi için ihracat teşvikleri yeterli miktarda ve zamanında verilmelidir. Ancak, Dünya Ticaret Örgütü'ne verdiğimiz taahhütler nedeniyle iade miktarları yetersiz kalmaktadır.

İhracat için ödenecek bedel; ihracat iade miktarı, miktar barajı ve azami ödeme oranları, ihraç edilen miktar ve ihracat değerleri dikkate alınarak yapılan bir hesaplamayla belirlenmekte, ihracatçılara mahsup şeklinde ödenmektedir.

2013 yılına kadar dolar bazında belirlenen ihracat iade miktarı bu yıldan sonra TL şeklinde belirlenmiştir. İhracat iade miktarı; 2001 yılında 67 dolar/ton, 2002 yılında 66 dolar/ton, 2003-2012 yılları arasında 65 dolar/ton, 2013-2015 yıllarında 120 TL/ton, 2016-2017 yıllarında 130 TL/ton, 2018 yılında ise 160 TL/ton olarak belirlenmiştir.

Tablo 274. Türkiye Yıllara Göre Tabii Bal İhracat İadeleri

Yıllar	İhracat İade Miktarı (Dolar/Ton)	Miktar Barajı (%)	Azami Ödeme Oranı (%)
2013	120 (TL/Ton)	32	5
2014	120 (TL/Ton)	32	5
2015	120 (TL/Ton)	32	2
2016	130 (TL/Ton)	32	2
2017	130 (TL/Ton)	32	2
2018	160 (TL/Ton)	20	2

Kaynak: Para Kredi Koordinasyon Kurulu Kararları, Çeşitli Yıllar.

7.5.2.3. Türkiye Bal Dış Ticareti

Türkiye 2018 yılı 11 aylık verilere göre 5,9 milyon kilo, 23,6 milyon dolar değerinde bal ihraç etmiştir. 2010/2018 yılları arasında ihracat miktar olarak yüzde 367,5 değer olarak ise yüzde 306,9 artış göstermiştir. İthalatımız ise yok denecek kadar azdır.

Tablo 275. Yıllar İtibarıyla Türkiye'nin Bal Dış Ticareti (2010-2018)

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Miktar (Kg)	Değer (Dolar)	Miktar (Kg)	Değer (Dolar)
2010	1.264.609	5.810.517	211	2.258
2011	1.102.689	5.206.276	0	0
2012	1.263.375	6.006.545	37	872
2013	3.563.777	12.956.479	0	0
2014	4.969.418	18.919.192	11.946	67.982
2015	7.192.410	25.071.596	90	1638
2016	3.622.792	14.926.353	1.020	6.238
2017	6.448.148	23.384.580	267	3.250
2018	5.911.948	23.640.613	0	0
Değişim 2018/2010 (%)	367,5	306,9	-100,0	-100,0

Kaynak: TÜİK (2018 veriler 11 aylıktır)

TÜİK verilerine göre; 2018 yılı 11 aylık dönemde 46 ülkeye 5 milyon 911 bin 948 kilogram bal ihracatı gerçekleştirilmiştir.

Bal ihracatımızda yüzde 41,2'lik payla Almanya ilk sırayı alırken, bu ülkeyi yüzde 30,6 ile ABD, yüzde 6,08 ile de İspanya izlemektedir.

İhracatta ilk 10 ülke toplam ihracatımızın yüzde 93,47'sini oluşturmakta olup, kalan diğer ülkelerin payı yüzde 6,53'tür.

Tablo 276. Ülkelere Göre Bal İhracatımız (2018)

Sıra	Ülkeler	Miktar (Kg)	Pay (%)
1	Almanya	2.435.500	41,20
2	ABD	1.809.071	30,60
3	İspanya	359.444	6,08
4	Suudi Arabistan	287.362	4,86
5	KKTC	164.069	2,78
6	Avusturya	142.400	2,41
7	Umman	106.717	1,81
8	Kanada	91.772	1,55
9	Slovakya	69.432	1,17
10	Belçika	60.155	1,02
	İlk 10 Ülke	5.525.922	93,47
	Diğer Ülkeler	386.026	6,53
	Toplam	5.911.948	100,00

Kaynak: TÜİK (2018 yılı 11 aylık verilerdir)

7.5.2.4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde her yıl artan bir tempoyla gelişme gösteren arıcılık, ana arıların yıllık olarak gençleştirilmemesi, bilinçsiz yetiştiricilik, çeşitli hastalıklara dayanıklı genetik materyalin bulunamaması, bazı zirai mücadele ilaçlarının arıların ölümüne veya yön bulma duygularının kaybolmasına sebep olması gibi sorunlar, ülke genelinde arıcılığın verimsiz olmasına neden olmaktadır. Arıcılığımızın gelişim hızını devam ettirmek, başta bal olmak üzere, arıcılık ürünlerinin üretim ve dış satım olanaklarını geliştirmek, arıcılığın içinde bulunduğu bazı sıkıntıları gidermek için aşağıda bahsettiğimiz önerilerin dikkate alınmasında fayda vardır.

- Arı hastalıkları ile etkin mücadele edilmeli, ilaç denemeleri yapabilecek ve etkin ilaç kullanımı konusunda arıcılara bilgi aktaracak laboratuvarlar kurulmalı ve güçlendirilmelidir.
- Hastalık ve zararlılarla mücadelede daha fazla bilgilendirme çalışması yapılmalı, gelişigüzel ilaç kullanılması önlenmelidir.
- Bitkisel mücadele için yapılan zirai ilaçlamaların arıcılığa zarar vermemesi için arıcılar ile Bakanlık arasında sağlıklı koordinasyon sağlanmalıdır.
- Gezginci arıcılığın, yapılacak bir planlama ile iller ve bölgeler itibarıyla flora çeşidi, mevsimi ve kapasitesi belirlenerek uygulanması sağlanmalıdır.
- Arıcılık sektörünün eğitici ve öğretici olarak ihtiyaç duyduğu, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim yapmış ziraat mühendislerinin, bu sektörde çalıştırılması özendirilmeli, üretici örgütleri bu konuda etkin rol almalıdır.
- Arı üreticilerine yeterli miktarda ve düşük faizli kredi olanakları devam etmelidir.
- Özellikle maliyetlerde önemli rol alan kovanlık kereste için; satın alanlara tahsis veya fiyat indirimi uygulanmalıdır.
- Çam balı gibi çok önemli ve tek üreticisi olduğumuz balın, dış satımını artırıcı yönde destekleme sağlanmalıdır. Bu ürünün dış pazarlarda çeşitli kampanyalarla tanıtılarak satım alanı genişletilmelidir.
- Arı yetiştiriciliği tek yönlü bal üretimi olarak yapılmakta, polen, propolis, arı zehiri, arı sütü, bal mumu gibi diğer ürünlere yeterince yer verilmemektedir. Bu nedenle

özellikle kovan sayısı ve bal üretiminde dünyada ön sıralarda yer almamıza rağmen bahsedilen ürünlerde ülkemizin dünya sıralamasında adı dahi geçmemektedir. Bu yönde teşvik edici politikalar hayata geçirilmelidir.

- Hormonsuz bitkisel üretimin yapılabilmesi için örtü altı tarımında gerekli olan Bombus arıları etkin olarak kullanılmamaktadır. Bombus arılarının bu yönde kullanımı ve yetiştiriciliğini teşvik amaçlı uygulamaya konulan desteklere devam edilmelidir.
- Sahte bal üreticileri ile etkin mücadele edilmeli, bu konuda üretici örgütleri ile işbirliğine devam edilmelidir.
- Sınırlardan kaçak olarak ülkemize arı ve arı ürünlerinin girişini önlemeye yönelik tedbirler alınmalı, bu ürünlerin gerek ülke insanımızın sağlığına, gerekse üretime zarar vermesi engellenmelidir.
- Zirai mücadele ilaçları ruhsatlandırmadan önce arılara etkileri araştırılmalı, olumsuz yönde etkili ilaçlara ruhsat verilmemelidir.

Kaynaklar

<https://www.kudaka.org.tr/>

7.6. İpekböcekçiliği

Dut fidanı yetiştirilmesinden, ham ipek elde edilinceye kadar ki aşamalar (dut yetiştirilmesi, ipekböceği tohumu üretimi, inficar, böcek bakımı ve beslemesi, koza üretimi, kozadan ipek çekilmesi ve bunlarla ilgili biyolojik, patolojik ve teknolojik araştırmalar, hizmet içi eğitim, kontrol ve yayın) ipekböcekçiliği olarak tanımlanmaktadır.

Ülkemizde 1500 yıllık bir mazisi olan ipekböcekçiliği, halen 3 bin dolayında çiftçi ailesinin vazgeçemediği geleneksel ve yardımcı bir tarım kolu olma özelliğini sürdürmektedir.

Kırsal kesimde gizli işsizliğin mevcudiyeti, gelir düşüklüğü ve benzeri sebepler, ipekböcekçiliğinin gelişmesine uygun bir ortam yaratmaktadır. Küçük aile işletmelerinde yaparak kesme ve taşıma işçiliği dışında işlerin yaşlı ve çocuk gibi emeğini diğer tarımsal uğraşlarda değerlendirme olanağı bulamayan, aile fertlerince yapılabilmesi, 40-45 gün gibi kısa bir sürede gelir sağlayabilmesi, yetiştiriciliğin avantajları arasında sayılmaktadır.

Geçmiş yıllarda ipekböcekçiliğinde ülkemizde önemli oranlarda üretim gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında yaşanan Körfez Savaşı, ipek halı pazarında yarattığı kriz ve Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, koza üretiminin yoğun olduğu, Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik kriz içinde olmaları, ülkemize bir anda yasadışı ve yasal yollardan çok ucuz fiyatlarla kuru koza ve ham ipek gelmesi, iç piyasada fiyatların büyük ölçüde düşmesine neden olmuştur. Bu durumun yarattığı olumsuz etki halen devam etmektedir.

Diğer yandan Güneydoğu Anadolu Bölgemizde yoğunlaşan terör olayları, bu bölgede yağ koza üretiminin azalmasında önemli bir etken olmuştur.

Trakya Bölgesinde ise, süne mücadelesi sonucu beş yıl önce meydana gelen ipekböceği ölümleri bölge üreticilerinde tedirginlik yaratmış ve üretim azalmıştır. Zirai mücadele ilaçlarının aşırı ve bilinçsiz olarak kullanılması, zaman zaman ipekböcekçiliğimize zarar vermiş ve üreticiyi olumsuz etkilemiştir.

Marmara Bölgesinde de sanayinin gelişmesi ve yoğun göç nedeniyle yaşanan yapılaşma süreci sonucunda arazilerin arsaya dönüşmesi de üretimde yüzde 90'a varan düşüşler meydana getirmiştir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, tarım alanlarının kısıtlı, verimsiz, meyilli ve ulaşımın güç olduğu, alternatif gelir kaynaklarının bulunmadığı yerlerdeki, gelir seviyesi düşük çiftçilerimiz için ipekböcekçiliği halen önemli bir faaliyet durumundadır. İpekböcekçiliğinin lokomotif olan ipek halıcılık, turizm potansiyelimiz ve ihracat göz önüne alındığında yaş koza üretiminin önemi daha da artmaktadır.

7.6.1. Mevcut Durum

7.6.1.1. Üretim

Ülkemizde yaş koza üretimi 1990 yılında 2 bin 189 ton iken yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı devamlı bir düşüş trendine girmiş ve 2018 yılında 1990 yılına göre, yüzde 95,75 oranında azalarak 93 ton olmuştur. Üretime alınan kutu sayısındaki azalış yüzde 92,26'dır.

Aynı dönemde il sayısı yüzde 39,02 artmasına rağmen, köy sayısı yüzde 67,95, aile sayısı ise yüzde 95,04 azalmıştır.

Tablo 277. Türkiye İpekböcekçiliği ve Yaş Koza Üretimi

Yıllar	İl Sayısı	Köy Sayısı	Aile Sayısı	Yaş Koza Üretimi (Ton)	Üretime Alınan Kutu Sayısı
2010	26	193	2.183	129	5.476,5
2011	35	299	2.623	151	5.808,0
2012	29	342	2.572	134	5.576,0
2013	36	328	2.348	134	5.266,5
2014	37	342	1.760	80	3.378,5
2015	36	358	2.015	114	4.674,0
2016	42	459	2.001	102	5.302,5
2017	52	660	2.128	101	5.685,5
2018	57	614	2.211	93	6.237,5
Değişim (%) 2018/1990	39.02	67.95	95.04	95.75	92.26

Kaynak: Koza Birlik

İpekböcekçiliği yapan köy sayısında özellikle son 2-3 yılda artışlar olduğu görülmektedir.

Fakat Koza Birlik yine de, köylerde bu işi yapacak insan bulamadıklarını, insanların köyleri terk ettiğini belirtmektedir.

Bugün Türkiye'de yaş ipekböceği kozası üretimi yoğun olarak Diyarbakır, Antalya, Ankara, Muğla, Bolu, Bilecik, İzmir, Batman, Eskişehir ve Sakarya ve illerinde gerçekleştirilmektedir.

Mevcut tablodan da görüleceği gibi, yıllar içerisinde gerek yaş koza üretimi yapan il ve köy sayısında gerekse ipekböceği ile uğraşan aile sayısında önemli düşüşler yaşanmış-

tır, Birliğimizin de üyesi olduğu, sonradan faaliyetini sonlandıran Türkiye İpekböcekçiliği ve İpekçilik Milli Komitesinin, üretimin terk edildiği yerlerde üretimi tekrar canlandırmak amaçlı yaptığı yoğun çalışmalar ve devletin verdiği destekler neticesinde, devamlı bir düşüş trendi içerisinde olan yaş koza ve ham ipek üretiminde, özellikle 2001 yılından itibaren bir yükseliş trendine girilmiş ve üretimin belli seviyelerde tutulması sağlanabilmiştir.

Yaş koza üretiminin iller bazında dağılımına bakıldığında, ilk sırayı yüzde 51,6 ile Diyarbakır'ın aldığı, bu ili yüzde 13,94 ile Antalya'nın, yüzde 8,12 ile de Ankara'nın izlediği görülmektedir.

Üretimde ilk 10 il toplam üretimin yüzde 95,21'ini, diğer iller ise yüzde 4,79'unu gerçekleştirmektedir.

İpek ile özdeşleşmiş Bursa ise sıralamada 13'üncü sırada yer almakta olup, üretim miktarı 682 kilodur.

Tablo 278. İller Bazında Yaş Koza Üretimi (2018)

Sıra	İl	Elde Edilen Yaş Koza (Kg)	Pay (%)
1	Diyarbakır	48.347	51,60
2	Antalya	13.064	13,94
3	Ankara	7.611	8,12
4	Muğla	3.964	4,23
5	Bolu	3.765	4,02
6	Bilecik	3.543	3,78
7	İzmir	2.630	2,81
8	Batman	2.517	2,69
9	Eskişehir	2.272	2,42
10	Sakarya	1.494	1,59
	İlk 10 il Toplamı	89.205	95,21
	Diğer İller Toplamı	4.490	4,79
	Genel Toplam	93.695	100,00

Kaynak: Koza Birlik

7.6.1.2. Yaş İpekböceği Kozası Üretimini Destekleme Çalışmaları

1974-1980 yılları arasında, devlet destekleme kapsamına alınan yaş ipekböceği kozası üretimi, 1980 yılından sonra destekleme kapsamından çıkarılarak ithalata konulan yüksek fonlar ile korunmaya çalışılmıştır.

Diğer yandan 5 Nisan 1994 ekonomik kararlarından sonra destekleme kapsamına alınan ürün sayısı, 3 ürün grubuyla sınırlandırılmıştır.

GATT Tarım Antlaşmasında, Türkiye'nin temel alındığı yıllarda (1986-1988) yaş kozasının destekleme kapsamında gösterilmemiş olması, bu ürünün günümüzde desteklenme kapsamına alınmasını imkânsız hale getirmiştir. Bu durumda, yaş ipekböceği kozasının destekleme kapsamına alınmadan destek ve teşvik edilmesi, ancak prim ve doğrudan destek sistemi ile olabilmektedir.

Ülkemizde üretim maliyetlerinin artmasına, dış piyasalarda kuru koza fiyatlarının çok düşük olması sonucunda, 1999 yılından itibaren yaş koza üreticileri desteklenmeye başlamıştır. Buna göre yaş koza üreticileri 1999 ve 2000 yıllarında prim, 2001 yılında prim ve doğrudan destek, 2002 yılından bu yana ise doğrudan desteklenmeye devam etmiştir. Ayrıca ücretsiz tohum ve fidan dağıtımı da yapılmaktadır.

Uzun süredir ipekböcekçiliği desteklerinin, Destekleme Fiyat İstikrar Fonundan alınan paralarla ödenmesi, bu durumun temel bir sisteme oturtulması için bütçeden karşılanması gerekliliğini doğurmuştur. 2006 yılından itibaren Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Hayvancılığı Destekleme Kararnamesi kapsamına alınmış ve Bakanlık bütçesi içinden ayrılan fonla uygulanmaya başlamıştır.

Koza Birlik alım fiyatları ve desteklemelerde 2001-2002-2003 yıllarında sağlanan ciddi artışlar, üretim rakamlarına yansımıştır. Bu dönemlerde yaş koza üretiminin 47 tonlardan 169 tonlara kadar çıktığı görülmektedir. Bu durum gerekli destekleme ve alım fiyatları ile üretimin artırılacağı göstermektedir.

Son yıllarda alım fiyatları ve destekler arasında farklı bir değişim yaşandığı görülmektedir. Devlet desteği ne kadar artırılmışsa, Koza Birlik alım fiyatları o kadar düşmüştür. Yani devlet destek birim fiyatları, 2009 yılında yüzde 20, 2010 yılında yüzde 25 artırılmış, alım fiyatları da yüzde 25 düşürülmüştür. TZOB olarak bu husus, yapılan toplantılarda dile getirilmiş, Koza Birliğe fiyatlarının gözden geçirmesi iletilmiştir. Üretici lehine dile getirilen bu yöndeki eleştirilerimiz etkili olmuş ve Birlik 2011 yılından itibaren alım fiyatlarında artış yapmıştır. Son beş yıldır Koza Birlik alım fiyatları 5,00 TL olarak sabitlenmişken, destek yüzde 50'lere varan oranda artırılmıştır.

Tablo 279. Yıllar İtibariyle Yaş Koza Alım Fiyatları ve Desteklerin Seyri

Yıl	Birlik Alım Fiyatı (TL/Kg)	Destekleme Primi (TL/Kg)	Toplam Alım Fiyatı (TL/Kg)	Alım Fiyatı/Destek Oranı (%)	Alım Fiyatı Yıllık Artış (%)	Destek Yıllık Artış (%)
2008	5	10	15	50,0	42,9	5,3
2009	4	12	16	33,3	-20,0	20,0
2010	3	15	18	20,0	-25,0	25,0
2011	3,5	20	23,5	17,5	16,7	33,3
2012	4	20	24	20,0	14,3	0,0
2013	4,5	20	24,5	22,5	12,5	0,0
2014	5	30	35	16,7	11,1	50,0
2015	5	30	35	16,7	0,0	0,0
2016	5	40	45	12,5	0,0	33,3
2017	5	50	55	10,0	0,0	25,0
2018	5	50	55	10,0	0,0	0,0

Kaynak: Koza Birlik

Yapılan kesintiler haricinde çiftçilerimize net olarak; 2009 yılında 2 milyon 2 bin 185 TL, 2010 yılında 2 milyon 250 bin 847 TL, 2011 yılında 3 milyon 480 bin 304 TL, 2012 yılında 3 milyon 162 bin 840 TL, 2013 yılında 2 milyon 898 bin 617 TL, 2014 yılında 2 milyon 764 bin 228 TL, 2015 yılında 2 milyon 319 bin 888 TL, 2016 yılında 2 milyon 573 bin 465 TL, 2017 yılında 3 milyon 265 bin 265 TL, 2018 yılında ise 2 milyon 498 bin 189 TL ödeme yapılmıştır.

Tablo 280. Yıllar İtibariyle Çiftçiye Yapılan Ödemeler (2009-2018)

Yıl	Yaş Koza Alım Miktarı (Ton)	Birlik Ödemesi (Brüt TL)	Destek Ödemesi (Brüt TL)	Birlik+Destek Ödemesi (Brüt TL)	Net Ödeme (TL)	Yapılan Toplam Kesinti (TL)
2009	140	508.718	1.659.258	2.167.976	2.002.185	165.791
2010	129	388.879	1.910.713	2.299.592	2.250.847	48.745
2011	151	538.902	3.013.000	3.551.902	3.480.304	71.598
2012	134	558.279	2.674.000	3.232.279	3.162.840	69.439
2013	122	556.076	2.429.894	2.985.970	2.898.617	87.353
2014	80	430.898	2.401.632	2.832.530	2.764.228	68.302
2015	114	372.748	3.443.535	3.816.283	2.319.888	42.682
2016	102	319.252	4.133.320	4.452.572	2.573.465	39.706
2017	101	387.163	5.091.045	5.478.208	3.265.265	72.134
2018	93	280.898	4.684.745	4.965.643	2.498.189	50.128

Kaynak: Koza birlik (2015-2016-2017-2018 yıllarına ait; birlik ödemeleri, net ödeme ve toplam kesintilerde sadece Koza birlik tarafından yapılan ödemeler belirtilmiştir.)

Bugünkü yapı, ipekböcekçiliğine destek verilmezse üretimin sürdürülemez olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla desteklemeye devam edilmesi, üretimin sürdürülebilirliği açısından çok büyük öneme sahiptir. Aksi takdirde, ipekböcekçiliğinin yok olması kaçınılmaz olacaktır.

7.6.1.3. Türkiye İpekböceği Kozası ve Ham İpek Dış Ticareti

Yaş ipek kozası ithalat ve ihracata konu olmayıp, kuru koza ve ham ipek dış ticarete işlem görmektedir. 1998-2018 döneminde ithal ve ihraç edilen kuru ipekböceği kozası ile ham ipek miktar ve değerleri aşağıda gösterilmektedir, çekilmeye elverişli ipekböceği kozaları, ham ipek (bükülmemiş) ve ipek döküntülerinin ithalatı gümrük vergisinden muafır.

Kuru koza ihracatımız ağırlıklı olarak Çin, İran ve Hindistan'a yapılmaktadır. Zamanında 128 ton (1992 yılı) kuru koza ithalatı yapılırken bugün itibariyle ihracat çok daha düşük seviyelere gerilemiştir.

İlgili yıllar incelendiğinde özellikle ham ipek ithalatında ciddi bir azalmanın olduğu görülmektedir. 1989-2001 yılları arasında 255 tonlara kadar çıkabilen ithalat, 2018 yılı itibariyle 14 tonlara kadar gerilemiştir.

2018 yılı itibariyle 27,9 ton ham ipek ihracatı gerçekleştirilmiş olup, karşılığında ülkeye 182 bin dolar döviz girmiştir.

Tablo 281. Türkiye Kuru Koza ve Ham İpek Dış Ticareti

Yıl	Kuru Koza		Ham İpek		Kuru Koza		Ham İpek	
	İthalat Miktarı (Kg)	İthalat Değeri (Dolar)	İthalat Miktarı (Kg)	İthalat Değeri (Dolar)	İthalat Miktarı (Kg)	İthalat Değeri (Dolar)	İthalat Miktarı (Kg)	İthalat Değeri (Dolar)
2010	0	0	92.422	2.205.181	67.568	381.820	0	0
2011	0	0	113.991	3.358.819	7.884	31.343	0	0
2012	0	0	47.957	1.575.124	80.238	666.287	0	0
2013	0	0	58.300	2.424.858	30.445	361.335	0	0
2014	4	921	57.947	2.291.283	11	274	9	301
2015	56	5.620	36.499	1.523.632	5.350	64.200	0	0
2016	0	0	26.496	1.013.688	31.081	307.189	0	0
2017	0	0	14.571	614.222	35.315	531.295	0	0
2018	-	-	13.966	648.600	-	-	27.944	182.040

Kaynak: www.tuik.gov.tr/ (2018 verileri 10 aylık geçici verilerdir)

Ülkemiz ipek iplikte net ithalatçı ülke konumundadır. 2018 yılı 10 aylık dönemde 11 tonluk ihracata karşılık, 37 tonluk bir ithalat yapılmıştır. Yani miktar olarak ihracatın 53,4 katı bir ithalat söz konusudur. Değer olarak ise; ödenen 2,2 milyon dolarlık döviz karşılık giren para 189 bin dolardır, ihracatın 11,8 katı daha fazla bir para dışarı aktarılmıştır.

2008 yılında 208 ton seviyelerine yükselen ipek iplik ithalatımız, son yıllarda düşüş trendine girmiş ve 2018 yılı itibarıyla 37 tonlara kadar gerilemiştir.

İpek iplik ihracatımız son yıllarda artış eğilimine girmiş olsa da 2001 yılındaki, 112 tonluk ihracatın çok uzaklarında yer almaktadır. 2018 yılı on aylık verilere göre 5 ton ihracattan 189 bin dolarlık bir gelir elde edilmiştir.

İpek halıda ise değişken bir durum vardır. Son yıllarda 29 bin metrekarenin altına düşmeyen ithalat, 2018 yılında bin 915 metrekareye kadar düşmüştür. İhracatta ise değişkenlik arz etmekle birlikte, 2018 yılı ihracatımız 7 bin metrekare olmuştur.

Tablo 282. Türkiye İpek İpliği ve İpek Halı Dış Ticareti

Yıl	İpek İpliği		İpek İpliği		İpek Halı		İpek Halı	
	İthalat Miktarı (Kg)	İthalat Değeri (Dolar)	İthalat Miktarı (Kg)	İthalat Değeri (Dolar)	İthalat Miktarı (m ²)	İthalat Değeri (Dolar)	İthalat Miktarı (m ²)	İthalat Değeri (Dolar)
2010	87.510	4.112.793	7.927	322.267	29.583	17.311.372	43.369	38.800.371
2011	49.439	2.283.365	5.763	118.117	25.664	15.494.130	34.156	44.630.032
2012	36.688	1.943.102	9.006	270.323	30.175	19.471.431	22.204	33.421.183
2013	63.233	3.873.496	9.912	382.938	30.474	19.408.021	24.353	28.693.375
2014	65.854	4.035.445	11.960	350.387	19.706	13.018.848	20.432	19.578.653
2015	56.033	3.396.266	14.024	462.643	9.298	3.458.337	11.932	10.120.427
2016	34.784	2.042.547	14.803	215.812	7.367	1.864.200	5.990	5.781.679
2017	36.921	2.115.843	11.442	81.046	3.555	883.218	9.619	6.578.533
2018	37.047	2.242.679	5.325	189.264	1.915	437.468	7.101	5.470.435

Kaynak: www.tuik.gov.tr/ (2018 verileri 10 aylık geçici verilerdir)

7.6.2. Sonuç ve Öneriler

İpekböcekçiliği birçok ülkede baskı altında, birçok ülkede ise yok olmuş, yeniden canlandırılması da çok zordur. Türkiye’de hala devam ediyor olması ülkemiz adına büyük bir şans olup muhafaza edilmesi, hatta geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Neler yapılması gerektiği sıralanacak olursa:

1. Ulusal bir ipekböcekçiliği eylem planı yapılmalı,
2. Koza Birlik yaş koza alım fiyatlarını dünya fiyatlarını (yaş koza, ham ipek vb. ürünlerin) dikkate alarak belirlemeli,
3. Yeni dut ağaçları dikilmeli,
4. Her köyde ve kooperatif bünyesinde yetiştirme koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalı,
5. Daha fazla plastik askı kalıpları yapılarak üreticilere dağıtılmalı,
6. İpekböcekçiliğinde ön planda olan ülkelerde olduğu gibi ipekböceği ve dut ağacından elde edilen sabun, toz, hap, krem vb. ürünler yapılarak bu alanda katma değer oluşturulmaya çalışılmalı, böylece çiftçilerin gelirleri artırılmalı,
7. Kuru koza ihracatına son verilip, ipek çekim tesisi üretimine devam edilmeli, kaliteli ipek çekimi hedeflenmeli,
8. Üretimin olmazsa olmazlarından olan dut ağaçları ve besleme evleri bir entegrasyon içerisinde toplulaştırma şeklinde ele alınarak desteklenmeli,
9. Polihibrit tohum üretiminde kullanılan, saf ırk ve hatların zaman zaman yenilenmesi gerekir. Ülkemizde kullanılan saf materyalin getirilişi çok eski tarihlerde olmuştur. Yeni saf hat ve ırkların ithal edilmesi konusunda gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

8. ORGANİK TARIM VE İYİ TARIM UYGULAMALARI

Dünya nüfusundaki hızlı artışla birlikte gıda maddelerine duyulan ihtiyaç da yoğun bir şekilde artmıştır. Gıda maddelerine olan talebin karşılanabilmesi amacıyla; birim alandan daha fazla ürün alabilmek için tarımsal alanlarda kimyasal girdilerin kullanıldığı konvansiyonel üretime başlanmıştır. Konvansiyonel üretimde kimyasal mücadele yapılması, kimyevi gübrelerin bilinçsiz ve aşırı kullanılması sonucunda ekolojik dengede bozulmalar meydana gelmiş, çevre ve insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Konvansiyonel üretimde yaşanan bu gibi sorunlar nedeniyle özellikle gelir ve eğitim seviyesi yüksek olan gelişmiş ülkelerin, çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığına zarar vermeyen bir üretim modeli arayışı neticesinde, kimyasal maddelerin kullanılmadığı, kontrollü bir üretimi öngören “organik tarımsal üretim” ve “iyi tarım uygulamaları” faaliyeti ortaya çıkmıştır.

8.1. Organik ve İyi Tarım Uygulamalarının Gelişimi

8.1.1. Organik Tarım

Dünyada organik ürün üretimi Avrupa’da 1910’larda uygulamaya başlamış, kontrollü üretim ise 1930’lu yıllarda yaygınlaşmıştır. Yıllar itibarıyla gelişme gösteren organik tarım, 1970’li yıllarda ticari olarak önem kazanmaya başlamıştır. Daha önceden genelde bağımsız olarak çeşitli kurallara göre sürdürülen uygulamalar, 1972 yılında Uluslararası Organik Tarım Federasyonu (International Organic Agriculture Movement) IFOAM’ın kurulmasıyla daha düzenli bir hale gelmiştir. Merkezi Almanya’da olan IFOAM, tüm dünyadaki ekolojik tarım hareketlerini bir çatı altında toplamayı, organik tarım hareketini sağlıklı bir şekilde yönlendirmeyi, gerekli standart ve yönetmelikleri hazırlamayı, tüm gelişmeleri üyelerine ve çiftçilere aktarmayı amaçlamaktadır.

Gıda güvenilirliği ve kalitesi dünya ticaretinin gündeminde yerini almasıyla, perakendeciler de üreticilerden güvenilir ve kaliteli ürün talep etmeye başlamıştır. Avrupalı 14 gıda perakendecisi Kasım 1999’da bir araya gelerek EUREPGAP Protokolü hazırlamış olup, Avrupa Perakendeci Üretici Çalışma Grubu (The EURO-Retail Produce Working Group-EUREP) olarak adlandırılan bu perakendeci oluşum İyi Tarım Teknikleri (Good Agricultural Practices-GAP) olarak adlandırılan uygulamayı başlatmıştır. EUREPGAP’in 7 Eylül 2007 tarihinde, tarımsal üretimde tüm dünyada geçerli olan global bir belgelendirme standardı haline geldiği için EUREPGAP ismi ve logosu GLOBALGAP olarak değiştirilmiştir.

8.1.3. Organik ve İyi Tarım Uygulamalarının İşleyişi

Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde kontrol ve sertifikasyon esasına dayalı bir üretim modeli olup, üretimin her aşaması kayıt altına alınmaktadır. Üretici başvurduğu yetkilendirilmiş kuruluş ile sözleşme yapmaktadır. Üreticiler faaliyetini bireysel olarak yapabildiği gibi, üretici grubu olarak da yapabilmektedir. Mevzuat hükümlerine uygun olarak üretilen ürünlerin kontrol ve sertifikasyon işlemleri de tamamlandıktan sonra ürün sertifikalı olarak pazarlanmaya hazır hale gelmektedir.

8.1.4. Organik ve İyi Tarım Uygulamaları Arasındaki Temel Fark

Organik tarımda kimyasal maddeler kullanılmamakta, üretimin sürdürülebilirliğinin

tehlikeye girmesi gibi istisnai durumlarda izin verilmekte bu durumda ürün geçiş sürecine alınmakta, tüm kurallar yönetmelikte ayrıntılı şekilde belirtilmektedir.

İyi tarım uygulamalarında ise kimyasal maddelerin riskleri kabul edilebilir düzeylere indirerek kullanılmaktadır. Kontrol noktaları ve uygunluk kriterleri, üreticinin uymak, zorunda olduğu standartları ve ayrıntılı kuralları kapsamaktadır.

8.2. Ülkemizde Organik Tarım

Ülkemizde organik tarım faaliyetleri 1980'li yılların ortalarında Avrupa'daki gelişmelerden farklı şekilde, ithalatçı firmaların istekleri doğrultusunda, ihracata yönelik olarak başlamıştır. Avrupa orijinli firmaların, ülkemizden organik ürün talep etmesi üzerine bu yıllarda geleneksel ihracat ürünlerinden, kuru incir ve kuru üzüm ile Ege Bölgesinde organik tarım başlamıştır. İlk yıllarda sadece 8 ürün organik olarak üretilirken, 2017 yılında bu rakam 214'e ulaşmıştır.

Türkiye'de organik tarımsal üretimde ürün deseni incelendiğinde, kuru meyve grubunun öne çıktığı görülmektedir. Kuru meyve grubunu tarla bitkileri izlemekte olup, bu grubu da taze meyve ve sebzeler ile tıbbi ve aromatik bitkiler izlemektedir. Ülkemizin organik ürünler üretiminde oldukça geniş bir ürün yelpazesine sahip olması, dünya pazarlarında kolay yer bulabilme şansını artırmaktadır.

Tablo 283. Organik Bitkisel Üretim

Yıllar	Çiftçi Sayısı (Adet)	Ürün Sayısı (Adet)	Alan (Hektar)	Üretim (Ton)
2010	42.097	216	510.033	1.343.737
2011	42.460	225	614.618	1.659.543
2012	54.635	204	702.909	1.750.127
2013	60.797	213	769.014	1.620.387
2014	71.472	208	842.216	1.642.235
2015	69.967	197	515.268	1.829.291
2016	67.878	238	523.777	2.473.600
2017	75.067	214	543.033	2.406.606

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde 2017 yılına geldiğinde 75 bin 067 üreticimiz tarafından, 543 bin 33 hektar alanda, 2 milyon 406 bin 606 ton organik ürün üretilmiştir.

Tablo 284. Organik Hayvansal Üretim (Geçiş Süreci Hariç)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Büyükbaş								
Çiftçi Sayısı	77	89	127	1.126	156	67	65	17
Siğir Sayısı (Baş)	25.251	9.595	6.733	47.715	9.639	8.199	7.202	6.632
Et Üretimi (Ton)	6.020	405	177	3.126	231	438	74	86
Süt Üretimi (Ton)	10.960	14.078	16.725	51.002	15.113	18.120	20.298	14.676
Küçükbaş								
Çiftçi Sayısı	13	39	14	485	156	67	65	17
Hayvan Sayısı (Baş)	20.604	26.114	6.839	58.661	9.639	8.199	7.202	6.632
Et Üretimi (Ton)	233	240	21	226	231	438	74	86
Süt Üretimi (Ton)	618	716	902	3.778	15.113	18.120	20.298	14.676
Tavuk								
Çiftçi Sayısı	15	10	11	24	36	48	92	89
Tavuk Sayısı	342.129	417.804	240.152	881.614	1.088.778	952.610	1.184.042	1.262.307
Et Üretimi (ton)	550	713	210	1.618	1.823	2.130	1.486	1.266
Yumurta Üretimi (Bin Adet)	17.890	26.237	36.106	48.041	64.899	58.939	147.600	161.254

Kaynak: TMMOB, Tarım ve Orman Bakanlığı

Büyükbaş hayvancılıkta iller bazındaki durumuna baktığımızda, büyük baş hayvan sayısı bakımından Çanakkale yüzde 42 payla ilk sırada yer alırken bu ilimizi Manisa (yüzde 29,9) ve Gümüşhane (yüzde 14,2) izlemektedir. Et üretiminin tamamı Çanakkale (yüzde 53,5) ve Samsun yüzde 46,5) illerimizde yapılmaktadır. Süt üretiminde Manisa ilimiz yüzde 61,9 pay ile ilk sırada yer almaktadır. Bu ilimizi sırasıyla Gümüşhane (yüzde 28,9), Aydın (yüzde 27,3), Samsun (yüzde 16,5), Çanakkale (yüzde 13,4), İzmir (yüzde 12,2), Bitlis (yüzde 1,6) izlemektedir. Küçükbaş yetiştiriciliği Ankara, Bitlis ve Çanakkale illerimizde yapılmaktadır. Süt üretimimi tamamına yakını, peynir ve et üretiminin tamamı Çanakkale ilimizde yapılmaktadır.

Organik hayvancılıktaki gerilemeye baktığımızda, organik hayvansal ürünlere yönelik iç pazarın gelişmemiş olması, ihracatın olmaması, 2016 yılından itibaren organik hayvancılığa destek verilmemesi en önemli etkenlerdir. Bunun yanı sıra gerilemede hayvan refahı, besleme, bilgi eksikliği konusunda yaşanan teknik sıkıntılar da etkili olmuştur.

Organik tavukçuluğa baktığımızda, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa göre daha istikrarlı bir yapı göstermektedir. Tavukçulukta Manisa ve Samsun illerimiz önde gelmektedir. Yumurta tavukçuluğunda Manisa öne çıkarken, etlik piliç üretiminde Samsun ilimiz önde gelmektedir. Üretimin yüzde 93,5'i bu ilimize aittir. Afyon, Elazığ ve Bursa diğer üretim yapılan illerimizdir. Yumurta üretiminde Manisa ilimiz yüzde 36,5'lik payla ilk sırada yer almaktadır. Bu ilimizi Samsun (yüzde 17,3), Bolu (yüzde 11,9) ve İzmir (yüzde 11,5) illerimiz takip etmektedir.

Tablo 285. Organik Arıcılık (Geçiş Süreci Hariç)

Yıllar	Çiftçi Sayısı (Adet)	Kovan Sayısı (Adet)	Bal Üretimi (Ton)	Bal Mumu Üretimi (Ton)	Polen Üretimi (Ton)	Propolis Üretimi (Ton)	Arı Sütü Üretimi (Ton)
2010	182	14.210	200	0,73	2,64	0,04	0,02
2011	205	19.105	214	1,66	5,35	0,35	0,02
2012	355	47.065	513	1,22	2,19	0,16	0,03
2013	279	32.342	336	2,50	4,96	0,67	0,38
2014	321	36.391	275	1,39	3,13	0,7	0,03
2015	322	38.296	668	1,53	3,94	0,67	0,03
2016	276	40.371	349,3	-	-	-	-
2017	318	48.153	392	-	1,17	0,21	-

Kaynak: TMMOB, 2015

Arıcılıkta toplam üretimde Adıyaman ilimiz yüzde 14,8'lik pay ile ilk sırada yer almaktadır. Bu ilimizi sırasıyla İzmir (yüzde 14,4), Kars (yüzde 8,3), Ankara (yüzde 8,2), Artvin (yüzde 6,3) izlemektedir.

8.3. Dünyada Organik Tarım

Dünya ticaretine konu olan organik ürün sayısı oldukça fazla olup, genelde bitkisel, hayvansal ürünler ile çeşitli işlenmiş gıdalar ve içeceklerden oluşmaktadır. Bunlardan işlenmiş gıda ürünlerine yönelik ticaret hacmi giderek genişlemektedir. Nitekim 2016 yılı verilerine göre dünya organik ürün pazar büyüklüğü 89,7 milyar dolar olmuştur.

Dünyada organik tarımda Avusturalya 27 milyon 145 bin 21 hektar ile ilk sırada yer almaktadır. Bu ülkeyi 3 milyon 11 bin 794 hektar ile Arjantin, 2 milyon 281 bin 215 hektar ile Çin, 2 milyon 31 bin 318 hektar ile ABD, 2 milyon 18 bin 802 hektar ile İspanya izlemektedir. Ülkemiz ise 523 bin 777 hektar alan ile 17'nci sırada yer almaktadır.

Organik ürün pazarından en fazla pay alan ülkelere baktığımızda ABD 43,1 milyar dolar, Almanya 10,5 milyar dolar, Fransa 7,5 milyar dolar pay almaktadır. Ülkemizde ise kayıtlı ihracat değeri 215 milyon dolar olarak görünse de, ihracat değerinin yaklaşık 500 milyon dolar olduğu sektör temsilcileri tarafından belirtilmektedir.

8.4. Organik Tarımda Dış Ticaret

Konvansiyonel ürünler ticaretinin izlenmesine imkân sağlayan sınıflandırma sisteminin organik tarım ürünleri için oluşturulmamış olması tüm dünyada organik tarım ürünleri ticaret istatistiklerinin izlenmesini güçleştirmektedir. Ülkemizde de organik ürünlere özgü bir Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) numarası bulunmaması, organik tarım ürünleri ihracatının kayda bağlı olmasına karşın firmaların zaman zaman İhracatçı Birliklerine bildirimde bulunmaması, nedeniyle tüm ihracat verilerine ulaşılammaktadır. Bu durumda ihracatın tamamı istatistiklere yansıtılmamaktadır. Bu konudaki boşlukların giderilmesine yönelik olarak kurumlar arası çalışmalar devam etmektedir.

Ege İhracatçı Birlikleri tarafından ihracat yapan firmaların beyanı doğrultusunda derlenebilen verilere göre 2017 yılı itibarıyla 61 bin 689 ton organik ürün ihracatı karşılığında 215 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Gerçek ihracat rakamlarının bu verilerinde üzerinde olduğu sektör temsilcileri tarafından dile getirilmektedir.

Tablo 286. 2017 Yılı İtibarıyla Organik Ürün İhracatımız

Ürün Adı	Miktar (Ton)	Değer (Dolar)	Değer (%)
Mısır	14.903	56.108.025	26
İncir ve İncir Ürünleri	7.099	43.581.055	20
Meyve ve Meyve Ürünleri	12.743	32.340.145	15
Fındık ve Fındık Ürünleri	3.858	31.941.924	15
Üzüm ve Üzüm Ürünleri	9.596	22.965.368	11
Kayısı ve Kayısı Ürünleri	3.078	14.571.025	7
Sebze ve Sebze Ürünleri	7.939	4.953.971	2
Baharatlar	254	4.769.184	2
Mercimek ve Mercimek Ürünleri	565	1.208.577	1
Orman Emvali Ürünler	64	857.713	0
Antep Fıstığı	33	829.798	0
Buğday Ve Buğday Ürünleri	1.193	438.089	0
Süt ve Süt Ürünleri	150	124.412	0
Genel Toplam (Diğer Ürünler Dahil)	61.689	215.288.186	100

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

İhraç edilen ürünlere baktığımızda mısır ilk sırada yer almakla birlikte toplamda kurutulmuş ürünler hala lider konumdadır. İhracatımızın miktar bazında artırılmasının yanı sıra değer bazında da artırılması için, katma değeri yüksek işlenmiş ürünlerin artırılması sağlanmalıdır. Ayrıca ulusal ve uluslararası tanıtım faaliyetleri ile ihracatımız artırılmalıdır.

Ülkeler bazında organik ürün ihracatımızın değer bazında dağılımına baktığımızda, İngiltere en önemli ihraç pazarımızı oluşturmaktadır. İngiltere'yi sırasıyla ABD, Almanya, Hollanda, Fransa, İsviçre ve İtalya izlemektedir. AB ülkeleri dışında, ABD, İsviçre ve Japonya da ülkemiz için çok önemli pazarlardır.

8.5. Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamalarında Destekler

8.5.1. Organik Tarım Destekleri

Ülkemizde organik tarım 80'li yıllardan bu yana herhangi bir destekleme olmaksızın büyük bir gelişme göstermiştir. Sektöre yönelik desteklemeler ilk olarak 2004 yılında Ziraat Bankasının düşük faizli kredi uygulaması ile başlamıştır. Hali hazırda organik tarım yapan üreticilerimize Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerince işletme ve yatırım dönemi için yüzde 50 düşük faizli kredi kullanılmaktadır.

Düşük faizli kredi desteğinin yanı sıra organik tarımda verilen en önemli destekleme kalemi alan bazlı desteklerdir. Alan bazlı destekler baktığımızda, meyve-sebze ve tıbbi-ıtrî bitkilerin yer aldığı birinci kategori için 100 TL/da, Antep fıstığı ve zeytinin içinde olduğu ikinci kategori için 70 TL/da, ekonomik değeri yüksek olan tarla bitkilerinin yer aldığı üçüncü kategori için 30 TL/da, diğer ürünler ve nadas grubunun oluşturduğu dördüncü kategori için 10 TL/da doğrudan ödeme yapılmaktadır. Organik arıcılık için arılı kovan başına 10 TL destek verilmektedir.

Organik tarımda dolaylı olarak kullanılabilir bir diğer destek de 'Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması (ÇATAK) Programı'dır. Bu programda çevreyi koruyan üretimi yaygınlaştırmak ve bunu gerçekleştirmek isteyen üreticilerin de desteklenmesi öngörü-

müştür. ÇATAK Programına katılan ve hibe sözleşmesi imzalayan, 3. kategori çevre dostu tarım teknikleri ve kültürel uygulamaları yapan üreticilere 135 TL/da ödeme yapılmaktadır.

Organik tarımda verilen bir diğer destek ise arazi kiralamasıdır. En az 10 milyon ABD doları karşılığı TL tutarında organik tarım yatırımı yapmayı ve en az 10 kişiye 10 yıl süre ile istihdam sağlamayı taahhüt eden yatırımcılara hazine arazileri 49 yıllığına kiraya verilmektedir.

8.5.2. İyi Tarım Destekleri

İyi tarım uygulamalarındaki desteklere baktığımızda iyi tarım yapan üreticilerimize Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerince işletme ve yatırım dönemi için yüzde 50 düşük faizli kredi kullanılmaktadır.

Düşük faizli kredi desteğinin yanı sıra organik tarımda verilen en önemli destekleme kalemi alan bazlı desteklerdir. Alan bazlı desteklere baktığımızda, meyve sebze bireysel sertifikasyonda 50 TL/da, grup sertifikasyonunda 40 TL/da, süs bitkileri ve tıbbi aromatik bitkilerde bireysel sertifikasyonda 100 TL/da, grup sertifikasyonunda 50 TL/da, örtü altında 150 TL/da, çeltikte 10 TL/da, su ürünlerinden alabalık, çipura, levrekte kilogram başına 25 kuruş destek verilmektedir.

İyi tarım uygulamaları için verilen destekler izlenebilirliğin ülkemizde oturmasına önemli katkı sağlamış, iyi tarım sertifikasına sahip ürünlerin alıcılar tarafından öncelikli olarak tercih edilmesi nedeniyle üreticilerimiz ürünlerini daha kolay pazarlama imkânı bulmuş, ihracatçımızın da pazarda eli daha güçlenmiştir. 2019 yılında iyi tarım uygulamalarına verilen desteğin kaldırılacağı ile ilgili söylemlerin gerçek olması halinde bugüne kadar elde edilen kazanımlar kayba uğrayacaktır.

8.6. Sonuç ve Öneriler

İnsan sağlığının önemi ve çevre bilincinin giderek arttığı günümüzde, gerek güvenli gıda tüketimi gerekse diğer canlılara zarar vermeyen, daha kontrollü bir üretimi öngören organik tarımsal üretim faaliyeti ön plana çıkmıştır. Ülkemizde organik tarımsal üretim faaliyetleri tüm ülke nüfusunu besleyecek düzeyde değildir. Bu nedenledir ki konvansiyonel tarımsal üretimin devam etme zorunluluğu bulunmaktadır. Konvansiyonel üretim ile organik üretim birbirlerine karşı olmayıp, farklı üretim tekniklerinin uygulandığı üretim şekilleridir.

AB'de çevre koruma, hayvan ve bitki sağlığına dönük kırsal kalkınma politikaları ile gıda güvenliğini sağlamaya yönelik yaklaşımların öne çıktığı bir dönemde, organik tarım AB'ye uyum süreci içerisinde olan ülkemiz için bir avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanların organik tarımsal üretime başlamasında etkili olan faktörler dikkate alındığında, gerek Ülkemizin sahip olduğu bu avantajı değerlendirmek, gerekse gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakmak amacıyla çevre ve insan sağlığına dost tarım uygulamaları hususunda gerekli tedbirleri almak ve organik tarımsal üretimi yaygınlaştırmak öncelikli hedefimiz olmalıdır. Ayrıca;

- Organik tarım, farklı ilkeler öngören, dikkat, bilgi özveri ve sıkı bir disiplin gerektiren bir tarım şeklidir. Kimyevi gübre ve ilaç kullanılmaması üretimi daha zor hale

getirmektedir. Bu üretim sisteminde her aşama kontrol edilmekte ve kayıt altına alınmakta, yapılan analizler ve denetimler sonucunda elde edilen ürünün sertifikası verilmektedir. Organik tarımı diğer üretim metotlarından ayıran, özel ve masraflı kılan da bu hususlardır. Başta sertifikasyon masrafları olmak üzere bu üretim dalının yoğun işgücü gereksinimi, zaman zaman yaşanan verim kayıpları, bu üretim şeklini daha maliyetli hale getirmektedir. Organik tarımda kullanımına izin verilen girdilerin piyasadan yeterince sağlanması mümkün olmamaktadır. Bu durumda ithalat kaçınılmaz olmakta ve bu girdilerin ithal edilmeleri nedeniyle üreticiye pahalya mal olmaktadır. Organik tarımda görülen büyümenin sürdürülebilir kılınması bakımından organik tarımın desteklenmesine devam edilmeli, maliyetler düşürülmelidir.

- İç pazar yeterince gelişmemiştir. Organik ürünler ile konvansiyonel ürün arasındaki fiyat farkı tüketicilerin organik ürün alımını engellemektedir. Çeşitli tanıtım ve bilinçlendirme çalışmaları ile organik tarımın önemi tüketicilere anlatılarak farkındalık oluşturulmalı, iç tüketimin artırılması sağlanmalıdır. Ayrıca, tüketicilerin uygun fiyatla organik ürünlere erişebilmelerinin temin edilmesi bakımından üreticiden tüketiciye doğrudan satış yapılmasına yönelik pazarlama mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Organik tarımda ihracat ağırlıklı bir yapı devam etmektedir. Organik tarımın sürdürülebilirliği bakımından iç piyasaya da odaklanılmalıdır. İhraç edilen ürünlere baktığımızda kurutulmuş ürünler hala lider konumdadır. Nitekim, kuru üzüm, incir ve incir ürünleri, pamuk ve tekstil ürünleri, kayısı ve ürünleri, fındık ve fındık ürünleri, meyve suları ve dondurulmuş meyveler, tıbbi aromatik bitkiler ve bakliyat ilk sıralarda yer almaktadır. İhraç edilen ürünlerin büyük çoğunluğu hammadde niteliğindedir. İhracatımızın miktar bazında artırılmasının yanı sıra değer bazında da artırılması için, katma değeri yüksek işlenmiş ürünlerin artırılması sağlanmalıdır. Ayrıca ulusal ve uluslararası tanıtım faaliyetleri ile ihracatımız artırılmalıdır.
- Organik tarımda en önemli hususlardan biri kontrol ve sertifikasyondur. Sitemin işlerliği ve üreticilerimizin de mağdur edilmemesi bakımından kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının denetimleri titizlikle yapılmalıdır.
- Üreticilerin eğitim ve bilgi düzeyi özellikle başlangıç aşamasında organik üretim için yeterli değildir. Organik tarımda üreticilerimizin teknik düzeyde daha fazla bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.
- İyi tarım uygulamalarında da her ne kadar büyük marketlerin reyonlarında bu metotla üretilmiş ürünler yer alsın da ihracat ağırlıklı bir yapı vardır. Organik tarım ile kıyasladığımızda kimyasal girdilerin kullanılabilirliği üreticilerimizi rahatlatsa da organik tarımda olduğu gibi kontrol ve sertifikasyon bir masraf unsurudur.
- 2015 yılında süs bitkileri ve tıbbi ve aromatik bitkiler de destekleme kapsamına alınırken, 2017 yılında da çeltik ve su ürünleri kapsama alınmıştır. Destek verilen ürün kapsamının genişletilmesi sevindirici olmakla birlikte, yeni ürünlerin eklenmesi ile 2017 yılından itibaren meyve, sebze, süs bitkileri ve tıbbi aromatik bitkilerde verilen desteklerde bireysel ve grup sertifikasyonu ayrıma gidilmiş, destek miktarı grup sertifikasyonunda bireysel sertifikasyona göre düşük belirlenmiştir. Desteklenen ürün sayısı arttıkça destekleme miktarı bazı ürünlerde aşağı çekilmiştir. Bireysel ve grup ayrımı yapılmaksızın destek verilmelidir. Sektördeki ilerlemelerin devamı bakımından iyi tarım için verilen destek kaldırılmamalıdır.

Kaynaklar

1. FIBL AND IFOAM, 2016, The World Of Organic Agriculture, Statistics and Emerging Trends, 2016.
2. TMMOB, 2014, DELLAL, G., ÖZTÜRK, A.K., AKSAKAL, V., HAŞİMOĞLU, S., UZUNÇAM, R., PEHLİVAN, E., KOŞUM, N., "Türkiye'de Organik Hayvansal Üretim" Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12-16 Ocak 2014, Ankara, 880-912.
3. TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
4. Ulusal Aile Çiftliği Sempozyumu, 31-31 Ekim 2014, Ankara.
5. www.tarim.gov.tr

9. LİSANSLI DEPOCULUK VE ÜRÜN İHTİSAS BORSASI

Tarımsal ürünlerin arz döneminin kısa olması, talebin yıl boyunca olması, üreticinin finans yetersizliği ve depolama imkânının olmaması, hasat zamanında satma zorunluluğu olması, tüccarın ve sanayicinin ise yetersiz depoya ve sınırlı finansmana sahip olması nedeniyle mağduriyetler ortaya çıkmaktadır.

Lisanslı depo ve ürün ihtisas borsalarının kurulmasıyla, fiyat istikrarı, kaliteli ürünün her an piyasada bulunabilirliği sağlanmış, üreticinin de mağduriyeti önlenmiş olacaktır. Lisanslı depoculuk ve ürün ihtisas borsalarıyla, üreticimiz zor şartlarda ürettiği ürününü depolayacak, borçları nedeniyle ürün arzının yoğun olduğu dönemde ürününü yok pahasına elden çıkarmayacak veya tüccara emanet usulü vermeyecektir.

Lisanslı Depoculuk sistemi, gerekli hukuki ve teknik alt yapısı tamamlandığında, ülke ekonomisine potansiyel katkısı yüksek, geliştirilmeye açık, gelecek vadeden bir sistemdir.

Lisanslı Depoculukta Amaç

- Tarım ürünlerinin ticaretini kolaylaştırmak,
- Depolanması için yaygın bir sistem oluşturmak,
- Kalitesinin yetkili sınıflandırıcılar tarafından saptanarak ve kalitesine göre sınıflandırılarak depolanmasını sağlamak,
- Emniyetini sağlamak ve kalitesini korumak,
- Mülkiyetini temsil eden ve elektronik ortamda alım ve satışı sağlayan ürün senedi çıkartmak,
- Ürün senedi sahiplerine kredi yoluyla finansman sağlamak olarak özetlenebilir.

9.1. Dünyada Lisanslı Depoculuk

9.1.1. Amerika Birleşik Devletlerinde Lisanslı Depoculuk Sistemi

Lisanslı depoculuk kavramı ABD'de ortaya çıkmış ve geliştirilmiştir. ABD'de ürün senetleri finansmanı 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Amerika'nın orta batısından doğu kıyılarına ve sonuçta Avrupa'ya büyük miktarda tahıl sevkiyatı yapılmasını teşvik etmiştir. Bu nedenle ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde yaygın olarak lisanslı depoculuk ticareti sistemi bulunmaktadır.

ABD'de yürütülmekte olan lisanslı depoculuk faaliyetleriyle genel olarak ürünlerin sağlıklı koşullarda, kalitelere göre ve uygun ücretlerle depolanması sağlanarak, yerel ve uluslararası ürün taleplerine zamanında karşılık verebilmek ve Yerel Çiftlik Program Amaçlarına ulaşarak piyasa regülasyonu amaçlanmaktadır.

Ülkede ticari depo alanlarının yüzde 47'si lisanslıdır. ABD'nin depoculuk kanunu lisansları kontrolörler, taticılar, numune alıcıları ve sınıflandırıcılar olmak üzere 12 bin kişiyi etkilemektedir.

ABD'de hasattan sonra çiftçiler buğdaylarını;

- Doğrudan yerel depolara ürün kalitesine göre piyasa fiyatlarından satabilirler.
- Kendi deposunda muhafaza edip fiyatlar artınca yine bu yerel depolara satabilirler.
- Daha sonra teslim etmek üzere bir forward kontratla satabilirler.
- Deposunda tuttuğu malı satıncaya kadar Tarım Bakanlığı Ürün Kredi Kurumundan kredi alabilirler.

9.1.2. Avrupa'da Lisanslı Depoculuk Sistemi

AB'ye üye ülkelerde, 1962'den beri Ortak Tarım Politikaları uygulanmaktadır. Bu doğrultuda, tarım ürünlerine yönelik fiyat destekleri ve müdahale alımları, korumacı politikalar, ihracat teşvikleri ve ithalat kotaları gibi piyasa araçları devreye sokulmuş ve bunun sonucunda üreticiler dünya fiyat seviyelerinin üzerinde garantili fiyatlar ile desteklenmiştir.

Bu destekler neticesinde tarım ürünlerinin depolanmasından beklenen kârlılık düşmekte ve üreticiler tarafından ürünlerin depolanmasına gerek duyulmamaktadır.

Bazı Doğu Avrupa ülkelerinde lisanslı depoculuk uygulamaları mevcuttur.

9.2. Ülkemizde Lisanslı Depoculuk

Ülkemizde lisanslı depoculuk faaliyetleri 17 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunuyla başlamıştır. Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren lisanslı depoculuk sisteminin Türkiye'de yerleşmesi için gelir ve kurumlar vergisi, katma değer vergisi (KDV), damga vergisi istisnaları; kira desteği ve lisanslı depoculuk yatırımı yapan şirketlere yatırım desteği olmak üzere çok sayıda teşvik getirilmiştir.

Bununla birlikte, geleneksel noktada Türkiye'de lisanslı depoculuğa ilişkin kaydedilen ilerleme istenilen düzeyin çok altında kalmıştır. Ülkemizde henüz geliştirilememiş, tam manasıyla işlerlik kazandırılmamıştır.

5300 sayılı Kanunla Lisanslı Depolar; "Tarım ürünlerinin sağlıklı koşullarda muhafaza ve ticari amaçla depolanması hizmetlerini sağlayan tesisler" olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde yetiştiriciliği yapılan başta hububat olmak üzere fındık, depolanan ürünlerde, laboratuvar tahlilleri yapılacak, depolanan ürünlerde standartlaşma sağlanacak, aynı kalite de ürün depolanmış olacaktır. Üretici ise, ürünü karşılığı alacağı makbuz senedini, ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilecektir. Kısacası lisanslı depoculuk çok taraflı faydalılık esasına dayanan bir sistemdir. Paydaşları ise üreticiler, tacirler, sanayiciler, araçlar ve bunların yanı sıra bankalar, sigorta şirketleri ve yatırımcılardır.

Lisanslı Depoculuğun Sağladığı Faydalar

- Yoğun hasat döneminde uygun fiyata alınan ürünü güvenli, emniyetli ve sigortalı lisanslı depolara depolama,
- Depolanan ürünü talep döneminde çekme veya satma,
- Kalitesi ve sınıfı yetkili sınıflandırıcı tarafından belirlenmiş standart ürünü elektronik ortamda temin edebilme,
- Ürün senedi karşılığı bankalardan finansman sağlama,
- Lisanslı depoculuk sisteminin pek çok avantajı bulunmasına rağmen sistemin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar;
- Sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi için üretim merkezlerine yakın çok sayıda lisanslı depo yapılması gerekmektedir. İlk yatırım maliyetinin yüksek olması ve çok sayıda lisanslı depo yapılması ihtiyacı sistemin tam anlamıyla hayata geçirilmesini geciktirmektedir.
- Lisanslı depoya teşvik amaçlı mevcut durumlardaki nakliye, kira, analiz vs. gibi destekler lisanslı depo kullanımı yaygınlaştıktan sonra kaldırılması veya azaltılması durumunda, küçük üretici maliyetlere katlanamayacaktır.

- Üreticilerin fiyatın zirve noktasına ulaşıncaya kadar ürünlerini ellerinde tutarak kârlarını en üst düzeye çıkarmaya çalışması nedeniyle ürün senetleri satıcılar üzerinde spekülâtif faaliyetleri teşvik edebilmektedir.

Ülkemizde lisanslı depoculuk sistemine konu olan ürünler; hububat, baklagiller, yağlı tohumlar, pamuk, fındık, zeytin, zeytinyağı, kuru kayısı, antepfıstığı ve kuru üzümdür. Söz konusu bu ürünlerin mevzuat altyapısı tamamlanmıştır.

9.2.1. Mevcut Durum

Bugün lisanslı depoların mevcut kapasitesi 3 milyon 201 bin 967 tona ulaşmış ve 148 şirkete Gümrük ve Ticarete Bakanlığı tarafından kuruluş izni verilmiştir. Kuruluş ve faaliyet izni alan lisanslı depo işletmelerinin hububatta, 12 milyon 548 bin 120 ton olan potansiyel kapasitenin 3 milyon 154 bin 467 tonu; zeytin- zeytinyağında 17 bin 500 ton olan potansiyel kapasitenin 13 bin 500 tonu; pamukta 47 bin ton olan potansiyel kapasitenin 17 bin tonu; fındıkta 17 bin ton olan potansiyel kapasitenin tamamı doldurulmuştur. Ancak 30 bin ton kuru kayısı ve 5 bin ton kuru üzüm potansiyeline sahip lisanslı depoların ise mevcut kapasitesi maalesef sıfır120dir. Kuruluş izni almış 144 şirket faaliyete geçtiğinde lisanslı depo kapasitesi 12 milyon 664 bin 620 tona ulaşacaktır.

- Kuruluş İzni Verilen Lisanslı Depo İşletme sayısı 148
- Lisans Verilen Lisanslı Depo İşletme sayısı 64
- Yetkilendirilen Ticaret Borsası sayısı 10
- Yetkili Sınıflandırıcı sayısı 14
- Referans Yetkili Sınıflandırıcı sayısı 4'tür
- Mevcut Toplam Lisanslı Depo Kapasitesi 3 milyon 201 bin 967 tondur

9.2.2. Ürün Senedi Alım Satımı Konusunda Yetkilendirilen Ticaret Borsaları

Bugün elektronik ürün senedi alım satımı yapmakla, 10 Ticaret Borsası yetkilendirilmiştir. Bu borsalar; Polatlı, Ankara, Bandırma, Lüleburgaz, Çorum, Düzce, İzmir, Konya, Gaziantep ve Adana Ticaret Borsalarıdır. Söz konusu borsaların ülke genelinde artırılması lisanslı depoculuğun faydasını gören daha çok üreticinin ürününü değerinde pazarlamasını sağlayacaktır.

9.2.3. Lisanslı Depoların İşleyişi

İlk işlem, ürün sahiplerinin (çiftçi, tacir, sanayici) ürünlerini bir lisanslı depoya emanete bırakması ile başlar.

Lisanslı depo işletmesi, ürünleri teslim alma işleminin ardından, ürün sahibine bankalarda teminat olarak da gösterebileceği elektronik bir ürün senedi düzenler.

Ürün sahibi dilerse senet karşılığında bankalardan kredi sağlayabilir. Ayrıca ürünlerini hemen hasat sonrası satmak zorunda kalmayıp, satış işlemini en uygun piyasa şartlarında yapabilir.

Alıcılar, anlaşmaya ve kredi kullanıma durumuna bağlı olarak, ürün bedelini ya direkt olarak kredi sağlayıcıya, ya da ürün sahibine öder. O da kredi sağlayıcıya geri öder. Kredi geri ödendiğinde kredi sağlayıcılar ürün senedini iade eder.

Alıcıların lisanslı depoya gidip ürün senedini teslim ederek ürünleri teslim almasına izin verir. Ürün senedi ise lisanslı depo işletmesi tarafından iptal edilir.

9.2.4. Sistem Hakkında Görüşler

Sistem, modern depoculuk üzerinden devletin tarım politikalarına katkı sağlayabilme, kayıt dışı ekonominin önüne geçebilme ve ekonomiye dinamizm kazandırma potansiyelini elinde tutmaktadır.

- Sistemle ilgili bir yaklaşım, gıda enflasyonuna ilişkin, fiyat hareketlerinin gözden kaçırılmaması gerektiği yaklaşımıdır.
- Bir başka yaklaşım sistemin gıda güvenliği ile ilişkisidir. Lisanslı depolarda tarımsal ürünlerin yetkili sınıflandırıcılar tarafından analizi, standardizasyonu ve depolanmasının çiftçileri yüksek kalitede ürün üretmeye teşvik edeceği ve böylelikle gıda güvenliğinin artacağı şeklinde yorumlanmaktadır.

9.2.5. Lisanslı Depo Şirketlerinin Kuruluşu

Gümrük ve Ticaret Bakanlığının izniyle Anonim Şirket şeklinde kurulur.

En az 1 milyon TL ödenmiş sermaye tutarı,

Hububat, baklagiller yağlı tohumlar ve fındıkta en az 20 bin ton kapasiteli depo, pamukta 10 bin ton, zeytin, kuru üzüm, kuru kayısıda 5 bin ton, zeytinyağında 4 bin ton, Antep fıstığında 2 bin ton kapasiteli depo ayrıca gereklilik raporu ve diğer evraklar gerekmektedir.

9.2.6. Teşvik ve Devlet Yardımları

9.2.6.1. Vergi

Lisanslı depolara stoklanarak elektronik ürün senedi aracılığıyla alım, satımı yapılan ürünler 31 Aralık 2018 tarihine kadar zirai stopaj vergisinden (yüzde 2) ve elde edilen kar gelir/kurumlar vergisinden (yüzde 20), KDV'den (yüzde 1) muaf tutulmuştur.

9.2.6.2. Depo Kira Desteği

Üretici dışındaki kesimler için;

- Buğday, Arpa, Çavdar, Yulaf, Mısır, Çeltik, Pirinç, Mercimek, Nohut, Fasulye, Bezelye, Ayçiçeği için 3 TL/Ton/Ay
- Pamuk için 7 TL/Ton/Ay
- Fındık, Zeytin, Zeytinyağı, Kuru kaysı, Antep fıstığı, Kuru üzüm, Kuru incir için 10 TL/Ton/Ay'ı geçmemek üzere Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nca onaylanacak kira ücretlerinin yüzde 50'si oranında depo kira desteği verilmektedir.

Üreticiler ile üretici örgütleri için;

Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)'ne kayıtlı üreticiler ile Kooperatif Kanununa göre kurulmuş kurum ve kuruluşla, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca izin verilen üretici örgütlerinin, ÇKS'ye kayıtlı üreticilerden aldıkları ürünlerini muhafaza eden lisanslı depo şirketlerine ürün koydukları takdirde, en fazla 6 ay süreyle;

- Hububat, bakliyat, yağlı tohumlar için 6 TL/Ton/Ay,
- Pamuk için 14 TL/Ton/Ay,
- Zeytin, zeytinyağı, fındık, kuru kayısı, kuru üzüm, Antep fıstığı için 20 TL/Ton/Ay'ı geçmemek üzere Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nca onaylanacak kira ücretlerinin yüzde 50'si oranında;

depo kira desteği verilmektedir.

Üreticilere ve Üretici Örgütlerine, ton başına 25 TL'yi geçmemek üzere nakliye desteği verilmektedir.

9.2.6.3. Üreticilere Analiz Desteği

Üreticiler ile üretici örgütlerine, ürünleri lisanslı depoya tesliminden önce yetkili sınıflandırıcılarca yapılacak analizler için parti başına 25 TL'yi geçmemek üzere analiz ücreti desteği verilmektedir.

9.2.6.4. Üreticilere ELÜS Karşılığı Kredi Faizi Desteği

T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin karar kapsamında;

Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) karşılığında, üretimini yaptığı ürünü lisanslı depoya teslim eden üreticilere, üretim kapasiteleriyle uyumlu olacak şekilde senet tutarının yüzde 75'ine kadar azami, 9 ay vadeli olarak kullanılacak kredi faizlerinde yüzde 100 indirim uygulanmaktadır.

9.2.6.5. Lisanslı Depo Yatırım ve İşletme Kredisi Desteği

Lisanslı depo işletmelerine cari faiz oranları üzerinden yatırım dönemleri için yüzde 75, işletme döneminde yüzde 50 faiz indirimli olarak 10 bin ton kapasite için 10 milyon TL'ye kadar, 10 bin ton üstü kapasite için 20 milyon TL'ye kadar uzun vadeli kredi kullanılmaktadır. (Kapasite artışları ve yenilemeler ile satın alınacak tesisler de bu kapsamda değerlendirilmektedir)

9.2.6.6. Yatırım Teşvik Belgesi Karşılığı Verilen Destekler

Lisanslı depoculuk yatırımları bölgesel desteklerden yararlandırılacak yatırım konuları arasına dâhil edilmiş olup, 1-2-3-4-5'nci bölgelerde kurulacak tüm lisanslı depo işletmeleri 5'nci bölgede, 6'ncı bölgede kurulacak lisanslı depo işletmeleri kendi bölgesinde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda; KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, gelir vergisi stopaj desteği, sigorta primi desteği, faiz desteği sağlanmaktadır.

9.2.6.7. Vergi İstisnaları ve Kira Desteğinin Sağladığı Avantaj Tutarı

Lisanslı depoda buğday stoklanacağı, üreticilerin lisanslı depoya teslim ettiği buğdayı elektronik ürün senedi aracılığıyla, müdahale alım fiyatına göre 1.050 TL/Ton fiyatla tüccara satacağı, satın alan tüccarın yine elektronik ürün senedi aracılığıyla yüzde 20 karla 1.260 TL/Ton'a satış yapacağı ve satışa konu ürünün depoda ortalama 10 ay stoklanacağı, varsayımıyla lisanslı depoculuk sisteminin; 20 bin ton buğday için üreticiye sağlanan yüzde 2 stopaj, alım satımdan doğan yüzde 20 kurumlar vergisi avantajı, alım satıştan

tahsil edilmeyecek yüzde 1 KDV (TL), lisanslı depoya ödenecek kira desteği TL/10 ay ile üretici, tüccar ve lisanslı depo işletmesine sağlayacağı avantaj tutarı 1 yılda 2,1 milyon TL, 5 yılda ise 10,5 milyon TL'dir.

9.3. Ürün İhtisas Borsası

Ürün ihtisas borsası, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Sermaye Piyasası Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla anonim şirket şeklinde kurulur.

Şirketin kuruluşunda, bölge düzeyinde faaliyet gösterecekler için 5 milyon TL, ulusal düzeyde faaliyet gösterecekler için 10 milyon TL, uluslararası düzeyde faaliyet gösterecekler için 15 milyon TL'den az olmamak üzere sermayeye sahip olunması gerekir.

Şirket faaliyet izni almadan kesinlikle ürün ihtisas borsacılığı faaliyetinde bulunamaz ve alivre (önceden satış) sözleşmeler, ELÜS ve benzer senetlerin alım satımı ve rehini gibi işlemlerin ürün ihtisas borsalarında kontrolü ve tescili zorunludur.

Borsada tescil gerçekleşmedikçe ürün mülkiyeti başkasına devredilemez. Elektronik ürün senedinin ve alivre sözleşmelerin alınıp satıldığı ürün ihtisas borsası, faaliyette bulunmuyorsa, söz konusu senet ve sözleşmeler teknik, kurumsal ve malî alt yapısının yeterliliği tespit edilen ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'ndan izin alan ticaret borsalarında işlem görür.

Elektronik Ürün Senetlerine ilişkin; alım satımın tescili, devir ile bedelinin ödenmesi, alıcı ve satıcı ile üçüncü şahısların haklarının korunması, yükümlülüklerinin yerine getirilmesi ve alım satıma ilişkin diğer hususlar, borsanın sorumluluğunda olup, bu işlemlerden dolayı doğan zararlar borsa tarafından tazmin edilir.

9.4. Sonuç ve Öneriler

Hali hazırda bölgesel, ulusal ve uluslararası çapta Ürün İhtisas Borsası tesis edilememiştir. Ürün senetlerinin bölgesel, ulusal ve uluslararası ürün ihtisas borsalarında işlem görmesi, sistemin işlemesi için önemlidir. Çünkü çiftçilerin lisanslı depoculuğu kullanmalarına ilişkin nedenlerin başında hasat dönemlerinde yaşadıkları finansman ihtiyacı gelmektedir.

Serbest piyasa koşullarında oluşan lisanslı depoculuk sistemi için üreticinin hasat döneminde ihtiyaç duyduğu finansman ve fiyat riskinden kaynaklı çekincelerinin giderilmesi gerekir.

Ayrıca özel sektör için lisanslı depo yatırım maliyetinin yüksek ve kâr oranlarının düşük olması, bu alana yapılacak yatırımlara ilişkin çekinceler nedeniyle kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşların lisanslı depoculuk alanında atılacak adımlara öncülük etmeleri önemlidir.

Lisanslı depoculukta uygulanan kira desteği ve vergi muafiyetleri önemlidir. Bunun yanı sıra depo kira ücreti desteğinin yanında ürün bedelinin yüzde 75'ine kadar sıfır faizli 9 ay vadeli kredi kullanma imkânı ile peşin ödeme gibi avantajlar mevcuttur. Ancak bu durum Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifi ile sınırlandırılmamalı, tüm bankalarda bu uygulama faaliyete geçirilmelidir.

Sistemin ana unsuru olan ürün senetleri elektronik ortamda ve ulusal düzeyde işlem görebileceği ürün borsalarında kolayca alınıp satılamamaktadır.

Bu sorunlar ortadan kaldırıldığı takdirde lisanslı depoculuğa üreticilerimiz rağbet gösterecektir.

Kaynaklar

1. TMO-TOBB LİDAŞ 2017 Faaliyet Raporu,
2. Hububat Lisanslı Depoculuk İşletmesi Fizibilite Raporu
3. Tekirdağ Ticaret Borsası,
4. Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Sağlanan Devlet Teşvikleri L. SEZAL
5. Kalkınma Bak. Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği M. Kaya
6. www.lidasder.org.tr
7. T.C Ticaret Bakanlığı, İç Ticaret Genel Müdürlüğü

10. DOĞAL AFETLER VE TARIM SİGORTASI

Tarım, temel gıda maddelerinin üretildiği bir sektör olmasının yanı sıra, diğer sektörlerle hammadde temini, iç tüketim ve ihracattaki payı gibi özellikleriyle, sektörün sosyo ekonomik açıdan sahip olduğu önemini artırmaktadır.

Son yıllarda, iklim değişikliği, küresel ısınma, gıda güvenliği ve güvenilirliği konularının sık sık gündeme gelmesi, tarım ürünlerindeki arz talep dengesinin değişmesi ile dünyanın tarıma olan ilgisi giderek artmaktadır.

Şu bir gerçektir ki; tarımsal üretimde verimliliği ve kaliteyi artırabilmek için gerekli tüm tedbirler alınıp en son teknoloji kullanılsa bile tarım, doğal risklerden en fazla etkilenen sektördür. Tamamen önlenmesi mümkün olmayan bu riskler, çiftçiler için büyük felaketlere neden olmaktadır. Üretimde meydana gelen kayıplar ve kalitenin düşmesi, gerek ülke ekonomisinde gerek üretici gelirinde istikrarsızlığa sebep olmaktadır.

İklim değişikliğinin getirdiği olumsuzluklar göz ardı edilmemelidir.

10.1. İklim Değişikliği ve Doğal Afetler

Özellikle sanayideki hızlı gelişim ve insan faaliyetleri sonucu atmosfere verilen sera gazlarındaki artış sebebiyle günümüzde iklim değişikliği kavramı daha önemli hale gelmiştir.

İklim değişikliği konusunda uzun yıllardır uluslararası düzeyde çalışmalar devam etmektedir. Hazırlanan raporlarda iklim değişikliği nedeniyle, 2030 yılı senaryolarına göre artacak olan olası tehlikeler genelde; sıcak hava dalgaları, orman yangınları, kuraklık, şiddetli yağışlar ve tropikal üzerine etkiler şeklinde sıralanmıştır.

Ülkemiz iklim değişikliği etkilerinin yoğun hissedileceği Doğu Akdeniz Havzası'nda yer almaktadır. Ülkemizde iklim değişikliği konusunda çalışmalar yapılmakla birlikte Türkiye'nin Akdeniz Havzası'nda yer alması konuya daha fazla önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ülkemizde, iklim değişikliğinin geleceğe yönelik olası olumsuz etkilerine yönelik çalışmalar devam ederken, son yıllarda artan doğal afetler ülkemizde iklim değişikliğinin yaşanmakta olduğunu ve olumsuz etkilerinin arttığını göstermektedir.

İklim değişikliğinin etkileri sonucu son yıllarda maksimum sıcaklık değerlerinin artması, ani sıcaklık değişikliklerinin yaşanması, yağışların şiddetli ve belirli bölgelerde yoğunlaşarak gerçekleşmesi, doğal afet sayısının artmasına neden olmuştur.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre 1940-2009 yılları arasında zarar oluşturan meteorolojik olağanüstü olay sayısı 1963 yılında 329 olay olarak tespit edilmişken, 2009 yılından itibaren olağanüstü meteorolojik olaylar artış göstermiştir. 2009 yılında 461, 2010 yılında 555, 2011 yılında 324, 2012 yılında 538, 2013 yılında 461, 2014 yılında 500, 2015 yılında 781, 2016 yılında 654, 2017 yılında 598 olağanüstü meteorolojik olay gerçekleşmiştir.

Artan bu afetler tarım ürünlerine oldukça fazla zarar vermekte, tarımsal faaliyet bir üretim sezonunda genelde, her türlü riskle karşı karşıya kalmaktadır. Artan doğal afetlerin tarım sektörüne verdiği zararların azaltılması, beklenen afetlere karşı önceden önlem alınabilmesi, artık daha önemlidir.

Tarım iklim koşullarına bağlı olarak yürütülen bir faaliyettir. İklimde yaşanan bu değişimler öncelikle tarım sektörünü etkilemektedir. Tüm dünya üzerinde etkili olan ve ülkemizde de son dönemde daha fazla gerçekleşen, iklim değişimlerinin tarım sektöründe etkileri ciddi anlamda artış göstermeye başlamıştır. Yapılan bilimsel çalışmalarla ürün bazındaki senaryolar bugüne kadarki tablonun daha da olumsuzla gideceği yönünde bilgi vermektedir.

Bu gerçeklerden hareketle Türkiye Ziraat Odaları Birliği olarak yaşanan doğal afetlerin tarım sektörüne ve üreticilere verdiği zararları daha sıkı takip etmekteyiz. Birliğimizce her yıl üretim dönemi başlangıcından sonuna kadar; üreticinin karşılaştığı afetler takip edilmekte, afet sonrası üretici ziyaretleri gerçekleştirilmekte, neden olan zararlara ilişkin hasar tespit çalışmaları yapılmakta, ortaya çıkan sonuçlar hasar tespit raporu olarak ilgili kurumlara iletilerek, çiftçilerimizin mağduriyetine çözüm yolları aranmaktadır.

Uzun vadede artması beklenen iklim değişikliğinin etkilerinden erken ve en ağır biçimde etkilenecek olan yoksul kesimlerin ve küçük çiftçilerin korunması ve desteklenmesi için gerçekçi ve kalıcı politikaların geliştirilmesi bugünden zaruret haline gelmiştir.

10.2. Geçmiş Dört Tarımsal Üretim Döneminde Yaşanan Doğal Afetler

10.2.1. 2014 Ekim-2015 Eylül Tarımsal Üretim Dönemi Doğal Afetleri

Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemizde 1 Ekim 2014 – 30 Eylül 2015 tarihleri arasında kümülatif yağışlar, genel olarak normalinden ve geçen yıl yağışından fazla olmuştur. Kümülatif yağış ortalaması 649,9 mm, normali 574,0 mm ve geçen yılın aynı dönem yağış ortalaması ise 484,6 mm'dir. Kümülatif yağışlarda normale göre yüzde 13,2, bir önceki yıla göre ise yüzde 34,1 artış gözlenmiştir.

Üretim döneminde normallerine göre en fazla yağış artışı Ege Bölgesi'nde yüzde 37,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu bölgeyi yüzde 25,5 ile İç Anadolu Bölgesi, yüzde 21,1 ile Akdeniz Bölgesi, yüzde 13,6 ile Marmara Bölgesi, yüzde 11,1 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, yüzde 3,6 ile Karadeniz Bölgesi takip etmektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde ise yüzde 5,9 oranında azalma gerçekleşmiştir.

Bu yıl kış ayları normal yıllara göre daha soğuk geçmiş, don, aşırı yağışlar, sel, dolu, fırtına gibi afetler çiftçinin peşini bırakmamıştır. Nisan ayı sonlarında İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinin iç kesimlerinde yağın kar, düşük hava sıcaklıkları ile oluşan don meyvelere önemli zarar vermiştir.

Yaşanan don afetinin etkileri geçmeden Mayıs ayından itibaren gerçekleşen aşırı yağış ve dolu afeti, yaz aylarının başlangıcı olan Haziran ayında da devam etmiştir. Birçok ilimizde Haziran ayı yağışları normal yılların 3-4 katına ulaşmıştır. Aşırı yağışlar hasat dönemindeki ürünlere zarar vermiştir.

Nisan ayında gerçekleşen don, Isparta, Niğde, Malatya, Manisa, Karaman, Kayseri, Bursa gibi illerimizde meyve ağaçlarına zarar verirken, Haziran ayında devam eden yağışlar ve dolu, İç Anadolu, Marmara ve Ege Bölgesinde kiraz, şeftali, zeytin, kavun, karpuz, ceviz, incir, üzüm gibi ürünlerde verim azalmasına ve kalite kaybına neden olmuştur.

Birliğimizin girişimleri ile üreticilerin yaşadığı afet zararlarının karşılanması amacıyla yardım yapılmıştır. Isparta, Karaman, Denizli, Manisa illerimizde yaşanan afetlerin verdiği zararın azaltılması amacıyla, Başbakanlık Acil Destek Fonundan Valilikler aracılığı ile yardım yapılmıştır. Valilikler bu illerde, çeşitli ürünleri yüzde 30 ve üzerinde zarar gören üreticilere ödeme yapmıştır. Bu yardım yaşadığı afetle tüm yılın emeğini kaybeden üreticilerimize bir nebze rahatlama sağlamıştır.

10.2.2. 2015 Ekim-2016 Eylül Tarımsal Üretim Dönemi Doğal Afetleri

Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre, ülkemizde 1 Ekim 2015 – 30 Eylül 2016 tarihleri arasında kümülatif yağışlar, normal civarında gerçekleşirken, geçen yıl yağışından az olmuştur. Kümülatif yağış ortalaması 575,7 mm, normal 574,0 mm ve geçen yılın aynı dönem yağış ortalaması ise 648,5 mm'dir. Kümülatif yağışlarda normale göre yüzde 0,3 artış gerçekleşirken, bir önceki yıla göre yüzde 11,2 azalma gerçekleşmiştir.

Üretim döneminde normallerine göre Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinde artış görülürken diğer bölgelerde azalma gerçekleşmiştir. En fazla yağış azalması Akdeniz Bölgesi'nde yüzde 26,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu bölgeyi yüzde 17,3 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, yüzde 6 ile Ege Bölgesi, yüzde 5,9 ile Marmara Bölgesi, yüzde 0,9 ile İç Anadolu Bölgesi takip etmektedir.

Bu üretim döneminde Karadeniz Bölgesinde normale göre yüzde 25,8, Doğu Anadolu Bölgesinde ise yüzde 5,2 oranında artış gerçekleşmiştir.

2015-2016 tarımsal üretim döneminde tarım sektörünü etkileyen en önemli afetler kış kuraklığı, don, aşırı yağış ve dolu olmuştur.

Tarımsal üretim döneminin başladığı Ekim ayından itibaren, hava sıcaklıkları genel olarak mevsim normalleri üzerinde gerçekleşirken, 2015 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında yağışların normallerin altında kalması, kış kuralığına neden olmuştur. Özellikle geç ekim yapan hububat üreticileri çıkış olmaması nedeniyle tarlalarını bozmak zorunda kalmıştır. Aralık ayında Ege Bölgesinde yağış azalması yüzde 98,9, Marmara Bölgesinde yüzde 94,4 olarak gerçekleşmiştir.

Hububat ekiminin ardından, gelişme döneminde bazı illerimizde beklenen yağışların gerçekleşmemesi, tohumlarda çıkışların zayıf olmasına, başak boylarının kısa kalmasına ve dane dolum döneminde yeterli gelişim gösterememesine neden olmuştur. Yağışların oldukça azaldığı alanlarda üretici tarlayı yeniden sürmüştür.

Bu üretim döneminde beklenen yağışların gerçekleşmemesi ile başta Konya, Şanlıurfa, Gaziantep olmak üzere, Balıkesir, Diyarbakır, Ankara, Yozgat, Çorum, Aksaray, Nevşehir, Hatay, Antalya, Denizli, Kütahya, Muş, Niğde, Uşak, Burdur, Elazığ, Malatya, Bolu, Kilis, Iğdır, Kayseri, Afyonkarahisar, Karaman, Aksaray, Isparta, Adana, Kahramanmaraş,

Mersin, Osmaniye, Mardin ve Batman illeri olmak üzere 34 ilde buğday ve arpa rekoltesinde azalmaya neden olmuştur. Bu illerde yaşanan verim kaybı bu yılki Türkiye buğday ve arpa rekoltelelerinde azalmaya neden olmuştur.

Bu yıl ilkbaharda Ocak Şubat aylarında hava sıcaklıklarının mevsim normallerin üzerinde gerçekleşmesi, meyve ağaçlarının zamanından önce çiçeklenmesine neden olmuştur. Erken çiçek açan meyve ağaçları Mart ve Nisan ayı içerisinde değişik tarihlerde meydana gelen ilkbahar geç donlarından, bunun yanı sıra Mayıs ayının ikinci yarısında meydana gelen doludan zarar görmüştür.

Don riski fındık, kayısı, üzüm, badem, şeftali, nektarin, erik, üzüm, kivi, ceviz ağaçlarında çiçeklere zarar verirken, dolu riski de buğday, elma, kiraz, vişne, fındık, armut, üzüm, kayısı, ayçiçeği, mercimek, mısır, soya, narenciye, erik gibi meyve türleri ile sebzelik alanlarda değişik oranlarda zararlara neden olmuştur.

10.2.3. 2016 Ekim-2017 Eylül Tarımsal Üretim Dönemi Doğal Afetleri

Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre, ülkemizde 1 Ekim 2016–30 Eylül 2017 tarihleri arasında kümülatif yağışlar, normal civarında gerçekleşirken, geçen yıl yağışından az olmuştur. Kümülatif yağış ortalaması 492 mm, normali 574,0 mm ve geçen yılın aynı dönem yağış ortalaması ise 575,7 mm'dir. Kümülatif yağışlarda normale göre yüzde 14,3, bir önceki yıla göre yüzde 14,5 azalma gerçekleşmiştir.

Üretim döneminde yağışlar tüm bölgelerde normallerine göre azalma göstermiştir. En fazla yağış azalması Doğu Anadolu Bölgesi'nde yüzde 23,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu bölgeyi yüzde 17,5 ile Akdeniz Bölgesi, yüzde 17 ile İç Anadolu Bölgesi, yüzde 16,4 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, yüzde 12,8 ile Ege Bölgesi, yüzde 7,6 ile Karadeniz Bölgesi, yüzde 4,8 ile Marmara Bölgesi takip etmektedir.

2016-2017 tarımsal üretim döneminde tarım sektörünü etkileyen en önemli afetler kış kuraklığı, aşırı yağış, sel, dolu ve hortum olmuştur.

2016-2017 yılı tarımsal üretim ve pazarlama dönemi Ekim ayı itibarıyla başlamıştır. Yeni üretim sezonunun başladığı Ekim ayı yağışlarındaki azalma son 23 yıldır görülmeyen düzeyde olmuştur.

Ekim ayında beklenen normal yağış miktarı 49,2 mm'dir. Geçmiş yıllarda Ekim ayı yağışı en son 1993 yılında 16 mm olarak gerçekleşirken, bu yıl Ekim ayı yağışları 20,5 mm olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılından buyana ilk kez Ekim ayı yağışları bu düzeyde azalmıştır.

Ekim ve Kasım ayları iki aylık kümülatif yağışları ise normalinden ve geçen yıl yağışlarından az olmuştur. Ekim, Kasım ayları kümülatif yağış 66,7 mm, normali 121,3 mm, geçen yılın aynı dönem ortalaması ise 114,4 mm'dir. İki aylık yağışlarda normale göre yüzde 45, geçen yıla göre ise yüzde 41,7 azalma gözlenmiştir.

Hububat ekimi sonrası en fazla yağış ihtiyacının olduğu bu aylarda yağışların azalması tarımsal üretimde kış kuraklığının yaşanmasına neden olmuştur.

Bu yıl İç Anadolu Bölgemizde, Ekim Kasım aylarındaki yağış yetersizliği ile çıkışlar yetersiz olmuş, bahar yağışları da durumu kurtaramamış, hasada yakın dönemde sıcaklıklar mevsim normallerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Birliğimizce yapılan tespitlerde kuraklık Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinin bazı illerinde gerçekleşmiştir. Kuraklık Çankırı, Çorum, Kırıkkale, Kırşehir, Yozgat, Erzurum, Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kahramanmaraş, Gaziantep, Aksaray, Kayseri, Malatya, Konya, Nevşehir, Sivas, Niğde, Şanlıurfa illerinin bazı ilçelerinde yaşanmıştır.

Ekim ve Kasım aylarının ardından beklenen yağış Aralık ayında ülke genelinde gerçekleşmiş ancak, Mersin ilinin bazı ilçelerinde de afete sebep olmuştur. Kuvvetli fırtına, yoğun kar yağışı ve şiddetli yağışlarının sebep olduğu sel felaketi Yenişehir, Mezitli, Akdeniz, Toroslar, Tarsus, Anamur, Silifke, Bozyazı, Gülnar, Mut ve Erdemli ilçelerine bağlı mahalle, belde ve köylerinde tarım alanlarına büyük zarar vermiştir.

Yine Aralık ayında Balıkesir'in Ayvalık ile İzmir'in Dikili ilçelerindeki şiddetli yağış sonucu oluşan sel baskınlarından zeytin ağaçları başta olmak üzere meyve ağaçları ve hayvanlar zarar görmüştür.

Bahar aylarında da devam eden şiddetli yağışlar ve dolu ülke genelinde birçok il ve ilçemizde tarım alanlarına zarar vermiştir.

10.2.4. 2017 Ekim-2018 Eylül Tarımsal Üretim Dönemi Doğal Afetleri

Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre, ülkemizde 1 Ekim 2017–30 Eylül 2018 tarihleri arasında kümülatif yağışlar, normali civarında gerçekleşirken, geçen yıl yağışlarının üzerinde olmuştur. Kümülatif yağış ortalaması 576,9 mm, normali 574,0 mm ve geçen yılın aynı dönem yağış ortalaması ise 487,7 mm'dir. Kümülatif yağışlar normali civarında ve geçen yıl yağışlarının yüzde 18 üzerinde gerçekleşmiştir.

2017-2018 üretim döneminde yağışlar normallerine göre, en fazla Marmara Bölgesinde yüzde 17 artarken, en fazla azalma ise yüzde 16 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Karadeniz Bölgesinde yüzde 4, Ege Bölgesinde yüzde 3 artarken, Doğu Anadolu Bölgesinde ise yüzde 9 azalmış, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgelerinde normali civarında gerçekleşmiştir.

İl bazında bakıldığında bu tarım yılında yağışlar, Tekirdağ'ın batı kesimleri ve İstanbul hariç Trakya'nın tamamında, Sakarya'nın kuzey kesimlerinde, Giresun ve Samsun'un doğu, Adana'nın batı kesimleri ile Side çevrelerinde yüzde 25'ten fazla artmış, Şanlıurfa, Şırnak arasında kalan kesimlerde, Malatya, Elazığ ve Bitlis, Muş civarlarında ve Erzurum'un kuzey kesimlerinde yüzde 25'ten fazla azalmıştır.

Ekim, Kasım, Aralık 2017'de Şanlıurfa, Mardin ve Gaziantep illerinin bir bölümünde son 67 yılın en kurak dönemi yaşanmıştır.

2017-2018 tarımsal üretim döneminde tarım sektörünü etkileyen en önemli afetler Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kış kuraklığı, Ocak ayından itibaren çoğu ilde aşırı yağış, sel, dolu ve hortum olmuştur.

2017-2018 yılı tarımsal üretimin başladığı Ekim ayından itibaren Kasım ve Aralık ayı sonuna kadar, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kümülatif yağışlar normal yıllara göre yüzde 57,8 oranında azalmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin bazı alanlarında Mayıs ayında gerçekleşen yağışlar bölge için geç olmuş ve bu yıl hububat ve kırmızı mercimekte kuraklık yaşanmasına neden olmuştur.

Ocak ayından Haziran ayına kadar belirli zamanlarda gerçekleşen başta dolu olmak üzere, aşırı yağış, sel, don, fırtına afetleri ürünlere zarar vermiştir. İklim değişikliğinin etkisi ile ülkemizde yağış düzeni bozulmuştur.

Mart Nisan ayında beklenen yağış Mayıs ayında adeta toplu olarak yağmıştır. Yağışların şiddetli ve beraberinde dolu yağışının da olması özellikle Mayıs ayında birçok ilimizde ürünlere zarar vermiştir. Bu sene gerçekleşen afetler tarım ürünleri rekoltesi bakımından ülke genelini etkilememekle birlikte afetin yaşandığı ilçe veya köyde çiftçiye önemli zarar oluşturmuştur.

Çoğunlukla Ocak, Şubat, Mayıs ve Haziran aylarında Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Batman, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Isparta, İzmir, Kahramanmaraş, Karaman, Kayseri, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sakarya, Samsun, Siirt Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tekirdağ, Tokat, Uşak ve Yozgat illerinin bazı ilçelerinde başta dolu olmak üzere, aşırı yağış, sel, fırtına, don afetleri ürünlere zarar vermiştir.

Yaşanan afetlerden başta kayısı, buğday, arpa olmak üzere şekerpancarı, mısır, elma, armut, erik, kiraz, şeftali, fındık, çilek, üzüm, incir, gibi ürünlerimiz etkilenmiştir. Bu ürünlerin yanı sıra biber, fasulye, soğan, sarımsak gibi sebzelerde de zarar meydana gelmiştir. Özellikle Antalya İlinin bazı ilçelerinde belirli dönemlerde gerçekleşen afetler seralara ve seralarda bulunan ürünlere zarar vermiştir.

Temmuz ayında da devam eden yağışlar son olarak 09 Ağustos 2018 tarihinde Karadeniz Bölgesinde artmış, Ordu'nun Ünye, Fatsa, Çaybaşı ve İkizce ilçelerinde aşırı yağış sele dönüşerek afete neden olmuştur. Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre Ordu İli normal yıllarda Ağustos ayında ortalama 67,7 mm yağış alırken, 9 Ağustos 2018 tarihinde bir günde Çaybaşı ilçesinde 108,1 mm, İkizce ilçesinde 58,2, Ünye ilçesinde 55,2, Fatsa ilçesinde ise 51,0 mm yağış almıştır.

Gerçekleşen afet ilçenin önemli geçim kaynağı olan fındıkta zarara neden olmuştur. Henüz hasat edilmemiş fındık bahçelerinde ve harmanlardaki fındıklarda zarar oluşmuştur. Fındığın yanı sıra seralarda yıkılmalar olmuş, tavuklar telef olmuş, hayvanlar da zarar görmüştür.

Yine kasım ayının son günlerinden itibaren başlayan ve Aralık ayında da devam eden aşırı yağışlar bazı il ve ilçelerde hayatı olumsuz etkilerken, tarımsal üretime de zarar vermektedir. Antalya İlinin Manavgat, Mersin İlinin Silifke ve Anamur ilçesinde, Edirne İlinde, Mardin İlinin Derik ilçesinde gerçekleşen dolu ve aşırı yağış tarım alanlarına, hayvanlara ve seralara zarar vermiştir.

10.3. 5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu

Tarım, doğal, ekonomik ve sosyal risklerden en çok etkilenen sektördür. Bundan dolayı tarım üstü açık fabrikaya benzetilir.

Tarımda, teknik tedbirler ile önlenmesi mümkün olmayan riskler sık sık görülmekte çiftçiler için her yıl büyük felakete neden olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin yıllar önce başlatmış oldukları “tarımda risk yönetim teknikleri” uygulamaları ve alt yapı çalışmaları sonucu tarıma zarar veren olağanüstü doğa olayları büyük ölçüde afet olmaktan çıkarılmıştır.

Sigortada amaç üreticinin net varlığında bir azalma meydana gelmesini önlemektir. Ülke tarımındaki teknik tedbirlere rağmen kontrol edilmeyen doğal afetlerin sebep olacağı ürün ve hayvan kayıplarından doğan zararlar, tarım sigortaları vasıtasıyla karşılanabilmektedir.

Ülkemizde son yıllarda iklimde görülen değişimlerden dolayı kuraklık, aşırı yağışlar, sel, dolu, don gibi afetler daha fazla yaşanmakta, tarım ürünleri daha fazla etkilenmektedir. Üreticiler her yıl ekim döneminin başlangıcından itibaren gerçekleşen aşırı yağışlarla, ürünlerin gelişme döneminde oluşan don, dolu, kuraklık vb. hadiselerle karşı karşıya gelmektedir ve üreticiler ekonomik kayıplar yaşamaktadır. Artık ülkemizde, ürünü yetiştirmenin yanında tarımsal üretimi doğal afetlerden koruma daha önemli hale gelmiştir.

Ülkemizde tarımsal üretim doğal afetlere karşı iki şekilde korunmaktadır. Bunlardan birincisi, 2006 yılında uygulanmaya başlanan 5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu çerçevesinde yapılan sigorta, ikincisi ise, 2090 sayılı Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun çerçevesinde gerçekleştirilen yardımlardır. Tarım Sigortaları Kanunu kapsamına girmeyen risklere karşı çiftçiler 2090 sayılı Kanun'dan faydalanabilmektedirler. Ancak, 2090 sayılı Kanunun kapsamının yetersiz olması, söz konusu Kanuna ödenek ayrılmaması nedeniyle işlerliği bulunmamaktadır. 2090 sayılı Kanunun işlerliğinin olmaması nedeniyle afetlerin şiddetli yaşandığı bazı zamanlarda yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararları ile afet yaşayan çiftçilerin zararlarının karşılanması için destekleme ödemesi yapılmış, son yıllarda arka arkaya çiftçi borçları ertelenmiştir.

Çiftçilerimizin uzun yıllar beklediği Tarım Sigortaları Kanunu 21 Haziran 2005 tarih ve 25852 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve 2006 yılında buyana uygulanmaktadır. 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu ile çiftçinin ödeyeceği sigorta primine devlet desteği verilebilmesi sağlanırken, sigortacılık uygulamalarının yeknesak hale getirilmesi, teminat kapsamının genişletmesi ve çeşitlendirilmesi, tazminat ödemelerinin en kısa sürede yapılması, tarım sigortalarının ülke genelinde geliştirilmesi ve yaygınlaştırmasının hedeflendiği bir sistem kurulması amaçlanmıştır. Bu amaçla kurulan sistem Tarım Sigortaları Havuzu tarafından yönetilmektedir.

Tarım Sigortaları Havuzu Yönetim Kurulu, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı'ndan iki, Türkiye Reasürans Şirketleri Birliği'nden bir, TARSİM A.Ş.'den bir, Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nden bir üye ile oluşturulmuştur. Kanun'a göre, her yıl teminat altına alınacak riskler, ürünler, kapsama alınacak bölgeler ve destekleme miktarları Tarım Sigor-

talari Havuzu Yönetim Kurulu tarafından hazırlanmakta, Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Resmi Gazete'de yayınlanmaktadır.

Tarım sigortaları uygulamasının başladığı ilk yıl sigorta kapsamına alınan konular yetersizken her yıl kapsama alınan riskler, ürünler genişletilmiş, prim desteği miktarı bazı konularda artırılmıştır.

2006 yılında ilk olarak; ön soy kütüğü ve soy kütüğüne kayıtlı olan süt sığırları ile kapalı sistemde üretim yapan, biyogüvenlik ve hijyen tedbirlerini almış tesislerde yetiştirilen kümes hayvanları sigorta kapsamına alınmıştır. Bitkisel ürünlerde ve seralarda dolu riski ülke genelinde, don riski ise 90 ilçede uygulanmıştır. Ana teminat olan dolu ve don sigortalarına ilave olarak yangın, heyelan, fırtına, hortum ek teminatları da paket halinde sigortalananabilmektedir.

Son olarak 2019 yılında kapsama alınacak riskler, ürünler ve bölgeler ile prim desteği oranları ise şöyledir:

- Tarım ve Orman Bakanlığı kayıt sistemlerine kayıtlı büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar için ölüm riski ve ek olarak isteğe bağlı olmak üzere hırsızlık riski, büyükbaş hayvanlar için isteğe bağlı terör riski,
- Tarım ve Orman Bakanlığı kayıt sistemlerine kayıtlı kapalı sistemde üretim yapan, biyogüvenlik ve hijyen tedbirleri alınmış tesislerde yetiştirilen kümes hayvanları ile açık ve yarı açık sistemde yetiştirilen kümes hayvanları için ölüm riski,
- Arıcılık Kayıt Sistemine kayıtlı aktif (arılı) ve plakalı kovanlar için; fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, sel ve su baskını, taşıt çarpması, nakliye ile vahşi hayvan saldırısı riskleri

Konusu ile ilgili genel şartlar ile tarife ve talimatları, kapsamında; mevcut tesis işletme ve yetiştiricilik bilgileri dikkate alınarak sigorta kapsamına alınmıştır.

Denizlerde ve iç sularda yetiştirilen su ürünleri için ölüm riski ile kafes ve ağlar için kazalar, predatör saldırısı, fırtına, hortum, deprem ve sel su baskını riskleri ilgili genel şartlar ile tarife ve talimatlar kapsamında mevcut tesis işletme ve yetiştiricilik bilgileri dikkate alınarak sigorta kapsamına alınmıştır.

Bitkisel ürünler için dolu ana riski ile birlikte; fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, sel ve su baskını ek riskleri dolu paketi halinde verilir. Bu sayılan risklere ilave olarak, isteğe bağlı olmak üzere; açık alanda yetiştirilen meyveler için don riski, meyve bahçeleri ile bağlarda dolu ağı, örtü ve destek (telli terbiye) sistemleri ile bu sistemlerin altında bulunan ürünler, meyve ağaçları, asmalar ve fidanlar için dolu ağırlığı ve taşıt çarpması riskleri, yaban domuzunun tarla ürünlerine, sebzelere ve çilek ürününe verdiği zararlar, kiraz, incir, üzüm ürünlerinde yağmur riski, ilgili genel şartlar ile tarife ve talimatlar kapsamında Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı çiftçileri mevcut arazi ve ürün bilgileri dikkate alınarak sigorta kapsamına alınmıştır.

Meyve ağaçları ve asmaların kendileri ile fidanlarında, paket halinde; dolu, fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, taşıt çarpması, kar ağırlığı, sel su baskını, riskleri ile ya-

ban domuzunun sadece fidanlara verdiği zararlar ilgili genel şartlar ile tarife ve talimatlar kapsamında Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı çiftçiler mevcut arazi ve ürün bilgileri dikkate alınarak sigorta kapsamına alınmıştır.

İlçe bazlı kuraklık verim sigortasıyla, kuru tarım alanlarında yetiştirilen buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale, nohut, kırmızı mercimek ve yeşil mercimek ürünleri ile bu ürünlerin sertifikalı tohumluklarında, dolu paketi dışındaki; kuraklık, don, sıcak rüzgar, sıcak hava dalgası, aşırı nem, aşırı yağış risklerinden kaynaklı verim azalışları ilgili genel şartlar ile tarife ve talimatlar kapsamında Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı çiftçileri mevcut arazi ve ürün bilgileri dikkate alınarak sigorta kapsamına alınmıştır.

Seralar için dolu ana riski ile birlikte fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, sel ve su baskını ile taşıt çarpması, kar ve dolu ağırlığı ek riskleri paket halinde ilgili genel şartlar tarife ve talimatlar kapsamında, Örtü Altı Kayıt Sistemi'ne kayıtlı çiftçilerin arazi, sera, işletme ve ürün bilgileri dikkate alınarak sigorta kapsamına alınmıştır.

2019 yılında belirtilen riskler için sigorta priminin yüzde 50'si oranında prim desteği ile çiçeklenme evresinin don riski kapsamına alınması nedeniyle verilen bu prim desteğine ilave olarak sadece don riski primine 1/3 oranında ek prim desteği verilecektir. İlçe bazlı kuraklık verim sigortasında ise destek miktarı sigorta priminin yüzde 60'ı olarak uygulanacaktır.

2006 yılında başlayan devlet destekli tarım sigortalarına olan talep yıldan yıla artış göstermiştir. 2006 yılı 6 aylık dönem ve 2007 yılı toplamı 3,6 milyon dekar olan sigortalı alan miktarı 2018 yılında 23,9 milyon dekara ulaşmıştır. 2006 yılı 6 aylık dönem ve 2007 yılında toplamı 2018 yılında toplam 1 milyon 698 bin 155 poliçe yapılmıştır.

Poliçe sayısı dikkate alındığında en fazla sigorta yaptırılan ürünün buğday olduğu görülmektedir. Bu ürünü ayçiçeği, arpa, fındık, üzüm, mısır, zeytin takip etmektedir.

Sera sigortalarında duruma bakıldığında 2007 yılında 3 bin 517 dekar alan sigortalanmışken, bu rakam 2018 yılında 80 bin 830 dekar olarak gerçekleşmiştir.

Büyükbaş hayvan hayat sigortasındaki duruma bakıldığında, 2007 yılında toplam 54 bin 499 hayvan sigortalanmışken, 2018 yılında bu rakam 1 milyon 261 bin 649 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde TÜİK verilerine göre toplam 17 milyon 338 bin 375 olan hayvan sayısı dikkate alındığında 2018 yılında toplam hayvanların ancak yüzde 7'sinin sigortalandığı görülmektedir.

Tarım sigortalarında üretici için en önemli husus yaşadığı afet sonrası tarım sigortası sisteminden aldığı tazminat tutarıdır. Üretici, son dört yıllık değişime bakıldığında, 2015 yılında üreticilerin ödediği toplam sigorta primi 442 milyon TL iken, yaşanan afetler sonucu toplam 725 milyon TL hasar ödemesi almıştır. 2016 yılında üreticilerin ödediği toplam sigorta primi 605 milyon TL iken, yaşanan afetler sonucu toplam 841 milyon TL hasar ödemesi almıştır. 2017 yılında üreticilerin ödediği toplam sigorta primi 764 milyon TL iken, yaşanan afetler sonucu toplam 833 milyon TL hasar ödemesi almıştır. Rakamlara bakıldığında üreticilerin toplamda ödediği prim bedelinin üzerinde hasar ödemesi aldığı görülmektedir. Burada devlet desteğinin büyük etkisi vardır.

Bilindiği üzere, tarım sigortası uygulaması 12 yıldır devam etmektedir. Son yıllarda arka arkaya yaşanan kuraklık, sel, don gibi afetlerden sonra üreticilerde sigorta yaptırmaya isteği artış göstermiştir. Bu süre içerisinde sigorta yaptıran üretici sayısı artmakla birlikte henüz istenilen düzeye gelinememiştir.

Bitkisel üretim konularında 2017 yılında sigortalanan alan miktarı 23,3 milyon dekara ulaşmıştır. Ülkemizde Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı toplam alan dikkate alındığında sigortalama oranı hala yüzde 16'dır. Toplam tarım alanları dikkate alındığında bu oran daha da düşmektedir. Ülkemizde toplam tarım alanları ve büyükbaş hayvan sayısı dikkate alındığında sigorta oranı oldukça düşüktür.

Ülkemizde tarım sigortaları halen üreticiler tarafından tam olarak benimsenmemiştir. Bu durumun en önemli nedenleri arasında;

- Üreticilerin devlet destekli tarım sigortası uygulamasını genel anlamda bilmesine karşın, teknik ayrıntı konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması,
- Hayvancılıkta kapsamdaki hastalıkların yeterli olmaması,
- Tarım sigortalarında yüzde 50 (meyve bahçelerinde çiçeklenme dönemi don riski için ek 1/3 destek, kuraklık verim sigortasında yüzde 60) prim desteğine rağmen sigorta bedellerinin bazı ürünlerde hala yüksek olması,
- Üreticilerin afet sonrası hasar tespitine gelen eksperlerle zaman zaman yaşanan iletişim sorunları,
- Bazı eksperlerin yöreye özel ürünlere yönelik bilgi eksikliği,
- Üreticiler tarafından bazı eksperlerin raporlarına güven duyulmaması,
- Muafiyet ve müşterek sigorta oranlarının yüksekliği ile zarar durumunda üreticinin beklediğinden daha az tazminat alması, seçenek olarak sunulan muafiyet ve müşterek sigorta oranının düşürülmesi durumunda da prim tutarlarının fazla artması,
- Tarım sigortası başvurusunda Çiftçi Kayıt Sistemine kayıt şartı aranması,
- Poliçe düzenleyen acentelerin üreticilere yeterli bilgi vermemesi gibi nedenler olduğu görülmektedir.

10.4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde tarımsal üretim bölgeye ve ürün çeşitliliğine göre değişmekle birlikte yıl boyunca devam etmektedir.

Ürün çeşitliliğinin fazla olduğu ülkemizde aynı zamanda afetlerin sık sık yaşanması tarım sektörünün afetlere karşı daha fazla korunmasını gerekli kılmaktadır.

Ancak halen ülkemizde üreticiler tarımda yaşanan afetlere karşı yeteri kadar korunmamaktadır. Üretici bin bir emekle gerçekleştirdiği ürününü yaşadığı bir afette kaybedebilmekte, tüm yılın emeği yok olabilmektedir. Bu durum uzun zaman sürecinde üreticilerin tarım sektöründen kopmalarını beraberinde getirmektedir.

Türkiye'de tarım sigortaları sistemi, tarım sektörünün afetler karşısında korunması bakımından büyük bir görev üstlenmektedir. Ancak bu sistem tek başına yeterli olmayıp Tarım Sigortaları Kanunu da bu gerçeği doğrulamaktadır.

5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanununun, Yardım ve Borç Ertelemesi başlıklı 17. maddesinde “Bu Kanun kapsamında, uygulama yılında yer alan riskler için tarım sigortası yaptırmayan üreticiler, 20 Haziran 1977 tarihli ve 2090 sayılı Kanundan yararlanamaz” denilmektedir.

2090 sayılı Kanunun uygulanabilmesi için sigorta zorunlu tutulmuş, tarım sigortası yaptırdığı halde kapsamda olmayan riskler için 2090 sayılı Kanundan faydalanması öngörülmüştür. Bu madde ile 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu ile 2090 sayılı Kanun üreticilerin karşılaştığı tüm tarımsal risklere karşı korunmasına yönelik birbirini tamamlayıcı kanunlar olarak planlanmıştır.

Ancak 2090 sayılı Kanunun işlevsiz olması nedeniyle, tarım sigortası yaptırdığı halde kapsamda olmayan riskleri yaşayan üreticiler afetler karşısında korumasız bırakılmıştır.

Bu amaçla 2090 sayılı Kanun gözden geçirilerek ihtiyacı karşılar hale getirilmelidir.

Özellikle iklim değişikliği nedeniyle afetlerde artış beklendiği gelecek yıllarda tarım sigortasının üreticiler tarafından daha fazla önemsenmesi beklenmektedir.

Bu nedenle tarım sigortası konusunda üreticinin bilinçlendirilmesi son derece önemlidir.

Tarım sigortalarının daha fazla geliştirilerek, daha fazla üreticiye ulaşma konusunda sistemde yaşanan sorunlar gözden geçirilerek çözümlenmelidir.

Kaynaklar

- TZOB Ziraî ve İktisadî Rapor 2011-2014
- TARSİM verileri
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü verileri
- IPCC 5. Değerlendirme Raporu
- ZMO VII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı Türkiye’de Tarımda Risk Yönetimi ve Sigorta Uygulamaları

11. SOSYAL GÜVENLİK

İnsanlar yaşamları boyunca kendi iradeleriyle ya da iradeleri dışında açığa çıkan çeşitli mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklere maruz kalmaktadır. Bu risklerin ortadan kaldırılması, bireyler üzerindeki etkilerinin azaltılması veya sonuçlarının onarılması gerekmektedir. Ayrıca, insanların artan güvenlik ihtiyaçlarına cevap verecek ve onlara insan onuruna yaraşır huzurlu ve mutlu bir yaşam sunacak bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal Güvenlik; toplumun bütün bireylerinin hiçbir ayırım ve ayrıcalık gözetilmeksizin, hem ekonomik hem de sosyal bakımdan bugünlerini ve yarınlarını güvence altına alınmasını amaçlayan; birbirleri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan bir sistemler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bugünkü anlamda sosyal güvenlik sistemi 19'ncü yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir.

Tarım alanında, 1983 yılında 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu ve 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ile tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenliklerinin sağlanmasına dönük önemli düzenlemeler yapılmıştır.

Ülkemizde; hizmet akdiyle çalışanların 506, kendi nam ve hesabına çalışanların 1479, devlet memuru olarak çalışanların 5434, tarımda hizmet akdiyle çalışanların 2925, tarımda kendi nam ve hesabına çalışanların 2926 sayılı kanunlara tabi olarak sosyal güvenlikleri sağlanmaktaydı. Diğer bir deyişle, sigortalıların sosyal güvenlik hakları 5 ayrı yasa ile düzenlenmişti. Ayrıca, 506 sayılı Kanunun geçici 20'nci maddesindeki sandıklara tabi olanlar da kendi vakıf senetlerine göre sosyal güvenliklerini sağlamaktaydı. Ancak, bu tarz bir sosyal güvenlik sistemi, farklı sosyal güvenlik kanunlarına tabi olarak çalışanların hak ve yükümlülükleri arasındaki norm ve standart birliğini bozmaktaydı.

Dünyanın sosyal güvenlik alanındaki sayılı reformlarından biri olan sosyal güvenlik reformu, tüm vatandaşlarımıza hizmetlerin daha etkin, adil, hızlı ve kaliteli sunulması ve mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemi gerçekleştirilmek amacıyla yapılmıştır. Reform iki kanunla gerçekleştirilmiştir. Bunlar; sosyal güvenlik kurumlarını tek çatı altında toplayan 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'dur.

Bu reform ile norm ve standart birliği sağlanmış, sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulmuştur. 5510 sayılı Kanun ve bu Kanuna dayalı olarak çıkarılan Yönetmelik, Tebliğ ve Genelgeler ile de vatandaşlarımıza sunulan hizmetlerin etkin bir şekilde yürütülmesi hedeflenmiştir.

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülen iş ve işlemlerde en önemli paydaşlarımızdan birisi de tarım kesiminde çalışan vatandaşlarımızdır. Birliğimizin girişimleri ile 5510 sayılı Kanun ve buna dayalı olarak çıkarılan ikincil mevzuat kapsamında tarım kesiminde çalışan vatandaşlarımızı ilgilendiren birçok düzenleme yapılmıştır.

Tarım kesiminde çalışan vatandaşlarımızın, gerek Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından sunulan sağlık hizmetlerinden, gerek emeklilik hizmetlerinden, gerekse diğer hizmetlerden yararlanabilmeleri için tarım kesiminde çalışan vatandaşlarımız için bir rapor hazırlanmıştır.

Bu raporda, tarım kesiminde çalışan sigortalılarımızın hak ve yükümlülükleri açıklanmış, ne şekilde tarım sigortalısı olabilecekleri, primlerini nasıl ve hangi zamanlarda ödemeleri gerektiği, sigortalılıklarını nasıl sonlandırabilecekleri ve primlerini süresi içinde ödeyemeyen vatandaşlarımızın borçlarını nasıl taksitlendirebilecekleri, olası risklerde sigortalı olmalarının önemini gibi hususlara yer verilmiştir.

Birliğimizin girişimleri ile yapılan düzenlemeler;

- 5510 sayılı Kanununun 4'ncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamındaki sigortalıların malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerinden, beş puanlık kısmına isabet eden tutar Hazinece karşılanması sağlandı.
- Durdurulan sigortalılık sürelerinin tamamının ihyası imkanı getirildi.
- Tarım Bağ-Kur prim borçları yeniden yapılandırıldı.
- Doğal afete uğrayan çiftçilerin sigorta prim borçları ertelendi.

11.1. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na SGK Konusunda İletilen Taleplerimiz

a) 2018 yılı 25 gün olarak uygulanan, 2023 yılında 30 güne çıkacak olan tarım Bağ-Kur prim ödeme gün sayısı, 2008 yılında olduğu gibi 15 güne indirilmelidir.

b) 5510 sayılı Kanununun 41. maddesine bir fıkra ilave edilmeli; muafiyette geçen süreler çiftçilerimizin çalışma gün sayılarına eklenmeli, eklenen sürenin prim borcu için borçlanma imkânı sağlanmalıdır. Çiftçilerimizin muafiyette geçen sürelerinin borçlanma imkânı sağlanan primleri yapılandırılmalıdır.

c) Çalışma şartlarının zorluğu dikkate alınarak, bütün çiftçilerimize çalıştıkları her yıl için çalışma sürelerine 90 gün (4 yılda 1 yıl hesabıyla) fiili hizmet zammı (yıpranma payı) ilave edilmelidir.

d) Tarımda çalışan kadınlara, sigortalı olmadan önce gerçekleşen doğumla ilgili de hizmet borçlanması yapabilmesi imkânı sağlanmalıdır.

e) Tarım sektöründeki genç çiftçilerimiz (18-40 yaş arası) için teşvik edici uygulamalar yapılmalıdır. Genç çiftçilerin prim ödemelerinin yüzde 20'si devlet tarafından karşılanmalıdır.

f) 6745 sayılı Kanun ile çiftçilerin tarım Bağ-Kur primlerine Hazine tarafından yapılan 5 puanlık teşvikten, borçlanma ve ihya kapsamındaki çiftçilerimiz de yararlanmalıdır.

g) Tarımda çalışan kadınlarda borçlanma imkânındaki 3 çocuk sınırlaması kaldırılmalıdır.

h) Bağ-Kur prim ödeme gün sayısı 15 güne indirilmemesi halinde, 5510 sayılı Kanununun 81. maddesinde yapılacak düzenlemeyle tarım sektöründe çalışan kadınların sosyal güvenlik primlerinin yüzde 50'si, erkeklerin ise yüzde 25'i devlet tarafından karşılanmalıdır.

i) Çeşitli sebeplerden dolayı kayıtlı üyelerini Sosyal Güvenlik Kurumu'na bildiremeyen Ziraat Odalarımızın af kapsamına alınmalıdır.

j) Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, hem kamu hem de özel sektöre verilen Hazine teşviklerinden yararlandırılmalıdır, 5510 sayılı Kanununun 81. maddesinin (ı) bendinde konuyla ilgili düzenleme yapılmalıdır. Söz konusu düzenlemeyle yanlış bir şekilde teşviklerden faydalanan Ziraat Odalarına af getirilmelidir.

11.2. Sigortalı Sayılanlar

5510 sayılı kanununun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendine göre sigortalılık işlemleri

- a) Mülga 2926 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olup sigortalılıkları devam edenler,
- b) 18 yaşını tamamlayan ve 1 Ekim 2008 tarihi itibarıyla Ziraat Odasında üye kaydı bulunanlar,
- c) Ziraat Odasında üye kaydı olmakla beraber, Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (c) bendi kapsamında sigortalı olmayanlar ve yaşlılık aylığı almayanlar,
- d) 25 Şubat 2011 tarihinden sonra Ziraat Odası kaydı olup, Ziraat Odasında üye kaydının başladığı tarihte 65 yaşını dolduranlardan yazılı talepte bulunanlar,

5510 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında tarım sigortalısı sayılmışlardır.

11.3. Tescil ve Yeniden Sigortalılık

5510 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendine tabi sigortalı sayılanların, ilk tescil ve yeniden sigortalılıkları bağlı oldukları Ziraat Odaları veya kendileri tarafından bir yıl içerisinde bildirilmesi halinde, odaya kaydedildikleri tarihten, tanınan süre içinde bildirilmemesi halinde ise bildirim Kuruma yapıldığı tarihten itibaren başlatılmaktadır.

Ziraat Odaları tarafından bildirim yapılanların, 2014/32 numaralı Genelgenin 3'üncü kısmında belirtildiği gibi, Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (c) bendi kapsamında sigortalı olmaları nedeniyle tescil işlemi yapılamayanların tarımsal faaliyetlerinin devam etmesi halinde, bu sigortalılıklarının son bulunduğu tarihi takip eden günden itibaren sigortalılıkları başlatılmaktadır.

11.4. Sigortalılığın Sona Erdirilmesi

- a) 1 Ekim 2008 tarihinden önce mülga 2926 sayılı Kanuna göre sigortalılıkları başlatılanlardan, 1 Ekim 2008 tarihi itibarıyla Ziraat Odası kaydı bulunmayanların, tescilde esas alınan kayıtlarının son bulunduğu tarih itibarıyla,
- b) 1 Ekim 2008 tarihinden sonra 5510 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında sigortalı olanların, tarımsal faaliyetlerinin sona erdiği tarihten,
- c) 25 Şubat 2011 tarihi itibarıyla tarım Bağ-Kur sigortalılığı devam edenlerin, 6111 sayılı Kanuna istinaden 65 yaşını dolduranların sigortalılıklarını durdurmak için talepte bulunanların, taleplerinin Kurum kayıtlarına intikal ettirildiği tarih itibarıyla,
- d) Sigortalının bağlı bulunduğu Ziraat Odasından alacağı "Muafiyet Belgesini" on gün içerisinde Kuruma intikal ettirmesi halinde belgenin düzenlendiği tarih itibarıyla, bu sürenin geçtikten sonra Kurum kayıtlarına intikal ettirilmesi halinde ise belgenin Kurum kayıtlarına intikal ettiği tarih itibarıyla,
- e) Ölen sigortalının öldüğü tarih itibarıyla,
- f) Yaşlılık aylığı talebinde bulunan sigortalının, aylığa hak kazanmış olmak şartıyla talep tarihinden itibaren, sigortalılıkları sona erdirilecektir.

11.5. Bildirim Yükümlülüğü

5510 sayılı Kanunun 8'inci maddesinin 3'üncü fıkrasına istinaden, bu Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında sigortalı sayılanlar için Kanunla kurulu meslek kuruluşlarına kayıt tarihinden itibaren kendi mevzuatına göre kayıt ve tescili yapan ilgili kurum kuruluş ve birlikler tarafından en geç bir ay içerisinde

de, terk tarihinin ise 9'uncu maddeye istinaden en geç on gün içinde Kuruma bildirilmesi gerekmektedir. Yukarıda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeyenler Ziraat Odaları hakkında, Kanununun 102. maddesine göre idari para cezası uygulanacaktır.

Ancak, 6552 sayılı Kanununun 61'inci maddesiyle 5510 sayılı Kanuna eklenen geçici 57'nci maddeye istinaden, 8'inci maddenin üçüncü fıkrasında ve 9 uncu maddenin birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilenler için 9'uncu maddenin 3'üncü fıkrasında belirtilen yükümlülükler ile 11'inci maddenin altıncı fıkrasında belirtilen bildirim yükümlülüklerini, 11 Eylül 2014 tarihinden itibaren üç ay içerisinde yerine getirenler, (11 Aralık 2014 tarihi dâhil) kanuni süresi içerisinde yerine getirilmiş sayılarak bunlara idari para cezası uygulanmayacaktır. Bu yükümlüler için daha önce uygulanan idari para cezaları kesinleşip kesinleşmediğine bakılmaksızın terkin edilecek, tahsili yapılan idari para cezalarının ise ret ve iade veya mahsup işlemi yapılmayacaktır.

Kanunun tanımış olduğu süre içerisinde, sigortalı sayılanlar için kendi mevzuatına göre kayıt ve tescil yapan kurum kuruluş ve birlikler tarafından istenilen süre içerisinde bildirim yapılmaması halinde, Kanununun 102 nci maddesine göre idari para cezası uygulamaya devam edilecektir.

11.6. Muafiyet

Kanununun 6. maddesinin birinci fıkrasının (I) bendi hükmünce; 4. maddenin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendine tabi sigortalılar, yıllık tarımsal faaliyet gelirlerinden bu faaliyete ilişkin masraflar düşüldükten sonra, kalan tutarın aylık ortalamasının prime esas günlük kazanç alt sınırının otuz katından az olması halinde, (Kanununun geçici 16. maddesi gereğince bu oran 2008 yılı için yüzde 15, her yıl yüzde1 artışla 2023 yılından itibaren yüzde30 olarak uygulamaya devam edilecek) Ziraat Odalarından alacakları "Sigortalılık Muafiyet Belgesi" ile sigortalılıklarını sona erdirebilirler.

Birliğimizce her yıl muafiyet ile ilgili genelge hazırlanarak odalarımıza, muafiyet sınırları bildirilmektedir.

Tablo 287. Son Beş Yıla Göre Muafiyet Sınırları (TL)

Yıllar	İlk Altı Ay	Son Altı Ay
2014	749,70	793,80
2015	881,10	933,90
2016	1.262,7	1.262,7
2017	1.422,00	1.422,00
2018	1.691,25	1.691,25

Kaynak: TZOB 2018

65 yaş; bilindiği üzere, 5510 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 1 Ekim 2008 tarihi ile 6111 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 25 Şubat 2011 tarihine kadar tescilde esas alınacak yaş şartının 18 olduğu, ileri yaşta bulunanların kapsama alınamayacağına dair her hangi bir hüküm bulunmadığından, 18 yaşını tamamlamış olmakla beraber Ziraat Odasında üye kaydı bulunanlar, Kanununun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında sigortalı sayılmışlardır.

Ancak, 6111 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 25 Şubat 2011 tarihi itibarıyla Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendine göre sigortalı sayılanlardan, 65 yaşını dolduranlardan talepte bulunanlar sigortalı sayılmazlar.

11.6.1. 65 Yaşını Dolduranların Sigortalılığının Sona Erdirilmesi

Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında kendi adına ve hesabına tarımsal faaliyette bulunanlar sigortalı sayılmışlardır. 6111 sayılı Kanunla, Kanunun 9'ncü maddesinde 1 Ekim 2008 tarihinden geçerli olmak üzere yapılan değişiklik ile tarımsal faaliyette bulunanlardan 65 yaşını dolduranların sigortalılıklarının sona ermesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

65 yaşını doldurmaları nedeniyle sigortalılıklarının iptal edilmesi için talepte bulunanlardan, iptalini istedikleri sigortalılık sürelerinde genel sağlık sigortası yardımlarından yararlanmış olanlar, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yapılan sağlık giderlerinin kendilerinden tahsil edileceği hususunda bilgilendirildikten sonra, sigortalılıklarının sona erdirilmesine ilişkin talepleri işleme alınmaktadır.

Sigortalılığının sona erdirilmesine ilişkin talepte bulunanlardan dilekçelerinde, sigortalılıklarının sona erdirilmesini istedikleri tarihte 65 yaşını doldurmayanların sigortalılıkları sona erdirilmeyecektir. Ancak, 65 yaşını doldurdukları tarihte veya bu tarihten sonraki bir tarihte sigortalılıklarını sona erdirebileceği hususunda sigortalılar bilgilendirilecektir. Sigortalıların yeniden talepte bulunmaları halinde bir yıllık müracaat süresinin hesabında ilk dilekçelerinin Sosyal Güvenlik Kurum kayıtlarına intikal ettiği tarih esas alınarak yeni dilekçelerinde belirttikleri tarihe göre sigortalılıkları sona erdirilmektedir.

11.6.2. 1 Ekim 2008 Tarihinden Önce 65 Yaşını Dolduranlar

Mülga 2926 sayılı Kanun kapsamında 1 Ekim 2008 tarihinden önce tarım sigortalılıkları başlayanlardan 65 yaşını doldurmaları nedeniyle sigortalılıklarını sona erdirmek için talepte bulunanlar hakkında 6111 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılacak işlemler;

a) 1 Ekim 2008 tarihinden önce tarım sigortalılığı başlatılan ve 1 Ekim 2008 tarihinden önce 65 yaşını dolduranlardan 65 yaşını doldurması nedeniyle sigortalılıklarını sona erdirmek için Kanunun yürürlük tarihi olan 25 Şubat 2011 tarihinden itibaren bir yıl içinde yazılı talepte bulunanların yazılı taleplerinde sigortalılıklarının sona ermesine ilişkin belirttikleri tarih itibarıyla sigortalılıkları sona erdirilecektir. Ancak bu tarih Kanunun yürürlük tarihi olan 1 Ekim 2008 öncesi olamayacaktır.

b) 1 Ekim 2008 tarihinden önce tarım sigortalılığı başlatılan ve 1 Ekim 2008- 24 Şubat 2011 tarihleri arasında 65 yaşını dolduranlardan 65 yaşını doldurması nedeniyle, sigortalılıklarını sona erdirmek için 25 Şubat 2011 tarihinden itibaren bir yıl içinde yazılı talepte bulunanların sigortalılıkları 65 yaşını doldurduğu tarihten önce olmamak şartı ile dilekçelerinde sigortalılığın sona ermesine ilişkin belirttikleri tarih itibarıyla sona erdirilecektir.

11.6.3. 25 Şubat 2011 Tarihinden Önce 65 Yaşını Dolduranlar

Kanunun 4'ncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında bulunmaları nedeniyle, 1 Ekim 2008-24 Şubat 2011 tarihleri arasında sigortalılıkları başlatılanlardan, 65 yaşını dolduranların geriye dönük sigortalılıklarının sona erdirilmesi

için 25 Şubat 2011 tarihinden itibaren bir yıl içinde, Sosyal Güvenlik Kurumuna yazılı talepte bulunmaları halinde, yazılı taleplerinde sigortalılıklarının sona ermesine ilişkin belirttikleri süreler esas alınarak sigortalılıkları sona erdirilmektedir.

Ancak, 6111 sayılı Kanunun yayım tarihinden itibaren tanınan bir yıllık sürenin dolduğu 25 Şubat 2012 tarihi tatile rastladığından 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 93'ncü maddesi "Resmi tatil günleri, süreye dâhildir. Sürenin son gününün resmi tatil gününe rastlaması halinde, süre tatili takip eden ilk iş günü çalışma saati sonunda biter." hükmüne göre 27 Şubat 2012 tarihinde Sosyal Güvenlik Kurum kayıtlarına intikal eden taleplerin süresi içerisinde yapılan talep olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

11.6.4. 25 Şubat 2011 Tarihinden Sonra 65 Yaşını Dolduranlar

25 Şubat 2011 tarihinden önce tescilleri yapılmış olanlardan bu tarihten sonra 65 yaşını dolduranların 65 yaşını doldurduğu tarihten sonraki bir tarihte 65 yaşını doldurmalarını gerekçe göstererek sigortalılıklarını sona erdirmek için Sosyal Güvenlik Kurumuna yazılı talepte bulunmaları halinde, sigortalıların öncelikle dilekçelerinde belirttikleri tarih itibarıyla şayet dilekçede belirtilen bir tarih yoksa dilekçelerinin Sosyal Güvenlik Kurum kayıtlarına intikal tarihi itibarıyla, sigortalılıkları sona erdirilmektedir.

11.6.5. 25 Şubat 2011 Tarihinden Sonra Talepleri İle Tarım Sigortalılığı Başlatılanlardan 65 Yaşını Dolduranlar

6111 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 25 Şubat 2011 tarihi itibarıyla Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında bulunanlardan talepleri ile tarım sigortalılığı başlatılanların, 65 yaşını doldurmuş olduklarını gerekçe göstererek tescillerinin iptali için yazılı talepte bulunmaları halinde, yazılı taleplerinin Sosyal Güvenlik Kurum kayıtlarına intikal ettiği tarih itibarıyla, sigortalılıkları sona erdirilmektedir.

11.6.6. 25 Şubat 2011 Tarihinden Sonra Re'sen Tescili Yapılanlardan 65 Yaşını Dolduranlar

6111 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 25 Şubat 2011 tarihi itibarıyla Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında bulunanlardan Kurumca re'sen tescilleri yapılarak sigortalılıkları başlatılanların, tescillerinin tebliğ edildiği tarihten sonra tescil tarihinde 65 yaşını doldurmuş olduklarını gerekçe göstererek tescillerinin iptali için yazılı talepte bulunmaları halinde, tescil tarihi itibarıyla, sigortalılıkları sona erdirilmektedir.

11.7. Doğum Borçlanması

6552 sayılı Kanunla, 5510 sayılı Kanunun 41'nci maddesinde yapılan değişiklikle, doğumdan önce sigortalı olan kadın sigortalılara üç defaya mahsus olmak üzere doğum yaptığı tarihten sonraki iki yıllık süreyi geçmemek ve çocukların yaşaması şartıyla doğum borçlanması hakkı verilmiştir.

Sigortalının veya hak sahiplerinin doğum borçlanması için Sosyal Güvenlik Kurumuna yazılı talepte bulunduğu tarihte, prime esas günlük kazanç alt ve üst sınırları arasında olmak üzere kendilerince belirlenecek günlük kazancın yüzde 32'si üzerinden hesaplanacak, borçlanma tutarının tebliğ tarihinden itibaren bir ay içerisinde ödenmesi halinde, borçlanma talebi geçerli sayılmaktadır.

Doğum borçlanması talebinde bulunan kadın sigortalı; doğum yaptığı tarihten itibaren iki yıl içerisinde çocuğunun yaşaması şartıyla adına prim ödemesi olmadığı takdirde iki yıllık sürenin tamamını,

Birinci veya ikinci doğumunun üzerinden iki yıl geçmeden doğum yapması halinde, birinci ve ikinci doğumda geçen süre ile takip eden doğumdaki iki yıllık sürenin toplamı kadar geçen süreyi,

Doğan çocuğun iki yıllık süre içerisinde ölümü halinde, çocuğun yaşadığı süreleri,

Doğum yaptıktan sonra iki yıllık süre tamamlanmadan sigortalı çalışmaya başlaması halinde, doğum yaptığı tarih ile sigortalı çalışmaya başladığı tarih arasındaki süreyi geçmemek üzere istenilen süreyi borçlanabilecektir.

11.8. 1 Ekim 2008 Tarihi İtibariyle Tarımsal Kesinti Uygulaması

Bilindiği üzere, 5510 sayılı Kanunun "Primlerin ödenmesi" başlıklı 88'nci maddesinin 12'nci fıkrasında; "4'ncü maddenin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında sigortalı olarak tescil edilmiş olanlar, prim borçlarını sattıkları ürün bedellerinden borç tutarını geçmemek şartıyla yüzde 1 ile yüzde 5 oranları arasında olmak üzere kesinti yapılmak suretiyle tahsil etmeye Kurum yetkilidir" hükmüne yer verilmiştir.

Resmi Gazete'de 1 Mart 2013 tarih ve 28574 sayı ile yayımlanarak yürürlüğe giren Tebliğde yer alan tarımsal kesinti uygulamalarına ilişkin olarak Kurum personeli ve kesinti sorumluları tarafından yerine getirilmesi gereken hususlar aşağıda açıklanmıştır.

a. Sattıkları Ürünlerden Kesinti Yapılacaklar:

5510 sayılı Kanunun 4'ncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında borçlu olan sigortalılardan, sattıkları ürünün brüt tutarı üzerinden prim borcunu geçmeyecek şekilde kesinti yapılacaktır.

b. Sattıkları Ürünlerden Kesinti Yapılmayacaklar:

Yapılan sorgulama sonucunda, 5510 sayılı Kanunun 4'ncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında sigortalı olmakla birlikte prim borcu olmayanlar ile prim borcunu yapılandırmış veya taksitlendirmiş olanlardan,

5510 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamı dışındaki çalışmalarından dolayı sigortalı olanlardan,

5510 sayılı Kanun ile bu Kanundan önce yürürlükte olup, mülga kanunlar kapsamında taraflarına yaşlılık ve malullük aylığı bağlanmış olanlardan, Kuruma müracaat ederek "Tarımsal Kesinti Muafiyet Belgesi" almış olanlardan, satın alınan tarımsal ürün bedellerinden tarımsal kesinti yapılmayacaktır.

c. Kesinti Oranı:

Kesinti yapmakla yükümlü olan gerçek ve tüzel kişiler, tarımsal faaliyette bulunanlardan satın aldıkları ürün bedelinin brüt tutarı üzerinden prim borçlarına mahsuben ve borç tutarını geçmemek şartıyla 1 Ocak 2014 tarihine kadar yüzde 1, bu tarihten sonra

yapılacak alımlarda ise yüzde 2 oranında kesinti yapılacaktır. Kesinti yapmakla yükümlü olan gerçek ve tüzel kişiler tarafından, tarımsal faaliyette bulunanlara ürün bedeline mahsuben verilen avanstaki tevkifat yapılmayacak, avansın kapatıldığı tarihte yüzde 2 tarımsal kesinti yapılacaktır. Tarımsal kesinti işlemlerinde müstahsil makbuzun düzenlendiği tarihte geçerli olan kesinti oranı dikkate alınacaktır.

d. Tarımsal Ürün Kesintisi Yapanların Tescili ve Şifre Verilmesi:

Kesinti tutarlarının Kurum ve sigortalı hesaplarına süresi içerisinde ve tam olarak intikali, tarımsal ürün satanlardan borçlu olanların ve borç miktarlarının tespit edilmesi, tarımsal kesintiden muaf olanların tespiti ile yanlış ve yersiz olarak yapılmış kesinti tutarlarının hak sahiplerine iadesi konularında uygulamayı kolaylaştıran, suiistimali ve mükerreliği engelleyen, zaman ve emek israfının önüne geçerek iş ve işlemlerin daha doğru ve kontrol edilebilir hale gelmesini sağlayan e-kesinti bilgisayar programı hazırlanarak kullanıma açılmıştır.

e- Süresiz Kesinti Muafiyet Belgesi:

5510 sayılı Kanun ve bu Kanundan önce yürürlükte olan mülga kanunlar kapsamında taraflarına yaşlılık ve malullük aylığı bağlananlara, "Süresiz Kesinti Muafiyet Belgesi" verilir.

f-Sürelili Kesinti Muafiyet Belgesi:

5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında bulunanlar hariç, bu Kanun kapsamında sigortalılıkları devam edenlere,

5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında borçsuz olan sigortalılar ile bu borçlarını ilgili kanunlara göre yapılandırmış veya taksitlendirmiş bulunan sigortalılara, bir yıllık süre ile geçerli olmak şartıyla, "Sürelili Kesinti Muafiyet Belgesi" verilebilir.

Not: Konu ile ilgili genel açıklama, Sosyal Güvenlik Kurumunun 2 Temmuz 2013 tarih ve 788 sayılı 2013/27 numaralı Genelge ile yapılmıştır.

Geçici 17'nci madde uygulaması; Kanunun 30 Nisan 2008 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren geçici 17'nci maddesi ile söz konusu tarih itibarıyla beş yılı aşan süreye ilişkin prim borcu bulunan 1479 ve 2926 sayılı Kanunlara tabi sigortalıların, sigortalılık sürelerinin belirlenmesi, durdurulması, değerlendirilmesi ve yeniden başlatılmasına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir.

Kanunun geçici 17'nci maddesinde; "Kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlarla tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlardan 1479 ve 2926 sayılı kanunlara göre tescilleri yapıldığı halde, bu maddenin yürürlük tarihi itibarıyla beş yılı aşan süreye ilişkin prim borcu bulunanların, bu sürelerle ilişkin prim borçlarını, prim borçlarının ödemesine ilişkin Sosyal Güvenlik Kurumunca çıkarılacak genel tebliğin yayımı tarihini takip eden aybaşından itibaren 6 ay içerisinde ödememeleri halinde, prim ödemesi bulunan sigortalıların daha önce ödedikleri primlerin tam olarak karşılıdığı ayın sonu itibarıyla, prim ödemesi bulunmayan sigortalıların ise tescil tarihi itibarıyla sigortalılıkları durdurulur.

Prim borcuna ilişkin süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilmez ve bu sürelerle ilişkin Sosyal Güvenlik Kurum alacakları takip edilmeyerek, Sosyal Güvenlik Kurum alacakları arasında yer verilmez.

Ancak, sigortalı ya da hak sahipleri daha sonra müracaatları tarihindeki 80'inci maddenin ikinci fıkrasına göre belirlenecek prime esas kazanç tutarı üzerinden hesaplanacak borç tutarının tamamını, borcun tebliğ tarihinden itibaren üç ay içinde ödedikleri takdirde, bu süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilir.

Sigortalılıkları önceki kanunlara göre durdurulanlar için de bu maddenin ikinci fıkrası hükmü uygulanır." hükmü yer almaktadır.

Uygulamada, 1479 ve 2926 sayılı Kanunlara göre 30 Nisan 2008 tarihi itibarıyla beş yılı aşan süreye ilişkin prim borcu bulunan sigortalıların tespiti, 3 Ağustos 2009 tarihine kadar yapmış oldukları prim ödemeleri değerlendirilerek işlem yapılmaktadır.

1- Kapsamdaki Sigortalılar:

1479 ve 2926 sayılı kanunlara göre sigortalı olarak tescilleri yapılanlar, sigortalılığı devam eden, sona eren ve 3 Ağustos 2009 tarihine kadar 5458 ve 5510 sayılı kanunlara göre yapılandırması bozulanlardan 30 Nisan 2008 tarihi itibarıyla beş yılı aşan (60 aydan fazla) süreye ilişkin prim borcu bulunan sigortalılar ve/veya bunların hak sahipleri Kanunun geçici 17'nci maddesi kapsamında sayılacaktır.

2- Sigortalılık Sürelerinin Belirlenmesi ve Sigortalılığın Durdurulması:

1479 ve 2926 sayılı kanunlara göre sigortalı olanlardan, 30 Nisan 2008 tarihi itibarıyla beş yılı aşan süreye ilişkin prim borcu bulunanların, daha sonra 1 Mayıs 2008 ile 3 Ağustos 2009 tarihleri arasında varsa ödedikleri primler de dikkate alınarak, primlerin tam olarak karşıladığı ayın sonu itibarıyla sigortalılık süresi belirlenecek, geçici 17'nci madde kapsamına giren sigortalıların sigortalılıkları Sosyal Güvenlik Kurumunca bilgisayar ortamında (19) terk kodu ile durdurulmaktadır.

Sigortalılığın başlama tarihi ile 3 Ağustos 2009 tarihleri arasında hiç prim ödemesi bulunmayanların sigortalılıkları tescil tarihi itibarıyla durdurulacaktır.

Beş yılı aşan prim borçlarını 1 Şubat 2009 ile 3 Ağustos 2009 tarihleri arasında prim ödemek için verilen altı aylık süreyi beklemeksizin Sosyal Güvenlik Kurumuna yazılı olarak başvurarak sigortalılıklarının durdurulmasını isteyen sigortalı ve hak sahipleri hakkında altı aylık sürenin dolması beklenmeyecektir.

1479 ve 2926 sayılı Kanunlara tabi olup, 30 Nisan 2008 tarihi itibarıyla 60 ay ve altında prim borcu bulunan sigortalılar geçici 17'nci madde ile getirilen hükümlerden yararlandırılmayacaktır.

3- Durdurulan Sigortalılık Sürelerinin Değerlendirilmesi:

Geçici 17'nci madde gereğince 30 Nisan 2008 tarihi itibarıyla beş yılı aşan süreye ilişkin prim borcu bulunanlardan, sigortalılıklarının durdurulmasını talep edenler ile 3 Ağustos 2009 tarihine kadar talepte bulunmayan ve sigortalılıkları Sosyal Güvenlik Kurumunca

durdurulanların kendileri ya da hak sahiplerinin bu tarihten sonra talepte bulunmaları halinde, müracaat tarihindeki Kanunun 80'inci maddesinin ikinci fıkrasına göre, belirlenecek prime esas kazanç tutarı üzerinden hesaplanacak borç tutarının tamamını, borcun tebliğ tarihinden itibaren üç ay içinde ödemeleri halinde bu süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilecektir.

4- İhya Talebinden Vazgeçilmesi:

Kanunun geçici 17'nci maddesi uygulamasına göre sigortalılığı durdurulanların, durdurulan sigortalılık sürelerine ilişkin ihya talebinde bulunup Kanunda belirtilen süre içerisinde ihya tutarının tamamını ödedikten sonra ihya talebi geçerli olanların, daha sonra taleplerinden vazgeçmek isteyenlerin bu talepleri kabul edilmemektedir.

5- Hizmetlerin Bildirilmesi:

Beş yılı aşkın primi ödenmeyen süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilmeyeceğinden hizmet birleştirilmesinde bu süreler dikkate alınmayacaktır. Prim ödemesi olmadığı için sigortalılığı başlangıç tarihi itibarıyla durdurulan sigortalıların hizmet sürelerinin istenilmesi halinde, sigortalı hakkında geçici 17'nci maddenin uygulanması sonucu sigortalılığının, sigortalılık başlangıç tarihi itibarıyla durdurulduğu bu nedenle birleştirilecek hizmet sürelerinin bulunmadığı bildirilecektir.

Sigortalılığı durdurulan sigortalıların primi ödenmiş hizmet süreleri mülga 1479 ve mülga 2926 sayılı kanunlara göre aylık bağlama ve toptan ödeme yapılması işlemlerinde dikkate alınacaktır.

Geçici 17'nci madde gereğince sigortalılıkları durdurulduktan sonra Kanunun geçici 2'nci maddesi ile 5434 sayılı Kanuna göre aylık bağlananlar, durdurulan sürelerle ilişkin primlerini ödeyemeyeceklerdir.

11.9. Geçici 63'ncü Maddeye Göre Durdurulan Sigortalılık Süreleri

Bilindiği üzere, 04 Nisan 2015 tarihli ve 6645 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 23 Nisan 2015 tarihli ve 29335 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve bu Kanunla 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanuna Geçici 63'üncü madde eklenmiştir.

Geçici 63'ncü maddede; "Kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlarla tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlardan, kuruma kayıt ve tescilleri yapıldığı halde, bu maddenin yayımlandığı ayın sonu itibarıyla 12 ay ve daha fazla süreye ilişkin prim borcu bulunanların, bu sürelerle ilişkin prim borçlarını, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihi takip eden aybaşından itibaren üç ay içerisinde ödememeleri veya ilgili kanunları uyarınca yapılandırmamaları halinde prim ödemesi bulunan sigortalıların, daha önce ödedikleri primlerin tam olarak karşılacağı ayın sonu itibarıyla, prim ödemesi bulunmayan sigortalıların ise tescil tarihi itibarıyla sigortalılığı durdurulur. Durdurulan süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilmez ve bu sürelerle ilişkin Kurum alacakları takip edilmeyerek, Sosyal Güvenlik Kurum alacakları arasında yer verilmez. Sigortalılıkları durdurulanlardan bu Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında çalışmaya devam edenlerin sigortalılıkları bu maddenin yayım tarihini takip eden aybaşı itibarıyla yeniden başlatılır.

Ancak, daha sonra sigortalı ya da hak sahipleri tarafından talep edilmesi halinde durdurulan sigortalılık sürelerinin tamamı, talep tarihinde 80 inci maddenin ikinci fıkrasına göre belirlenecek prime esas kazanç tutarı üzerinden borç tutarı hesaplanarak ihya edilir. Hesaplanan borç tutarının tamamını, borcun tebliğ tarihinden itibaren üç ay içinde ödedikleri takdirde, bu süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilir. Tebliğ edilen borç tutarının bu süre içerisinde tamamen ödenmemesi halinde bu süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilmez ve bu madde kapsamında ödenmiş olan tutarlar ilgilinin prim ve prime ilişkin borcunun bulunmaması kaydıyla faizsiz olarak iade edilir. İhya edilerek kazanılan hizmet süreleri borcun ödendiği tarihten itibaren geçerli sayılır.

11.10. Sigortalılığın Durdurulması

Bu Genelgenin 2'nci maddesinde sayılanlardan, 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla süreye ilişkin prim borcu bulunanların, bu sürelerle ilişkin prim borçlarını, 31 Temmuz 2015 tarihine kadar ödememeleri veya ilgili kanunları uyarınca yapılandırmamaları yahut 6183 sayılı Kanununun 48 inci maddesi kapsamında taksitlendirmemeleri halinde, 1 Mayıs 2015 – 31 Temmuz 2015 tarihleri arasında ödenen primler de dikkate alınmak suretiyle, prim ödemesi bulunan sigortalıların daha önce ödedikleri primlerin tam olarak karşıladığı ayın sonu itibarıyla, hiç prim ödemesi bulunmayan sigortalıların ise tescil tarihi itibarıyla sigortalılıklarının durdurulması gerekmektedir.

Üç aylık ödeme süresinin sonunda, 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla süreye ilişkin prim borcu bulunanlardan hiç prim ödemesi olmayanların sigortalılığı, oluşturulacak bilgisayar programı aracılığıyla tescil tarihi itibarıyla durdurulacaktır.

Üç aylık ödeme süresinin sonunda, 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla süreye ilişkin prim borcu bulunanlardan prim ödemesi olanların sigortalılıkları ise oluşturulacak bilgisayar programı aracılığıyla 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla durdurulacak ve prim borçları durdurulduğu tarih itibarıyla borçsuz hale getirilecektir.

Hiç prim ödemesi bulunmaması nedeniyle sigortalılıkları tescil tarihi itibarıyla (63) terk koduyla durdurulan sigortalılar ile prim ödemesi olması nedeniyle 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla (64) sanal terk koduyla sigortalılıkları durdurulanlardan, durdurma işleminin yapıldığı tarihte Kanununun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında sigortalılıkları aktif olanların yeniden sigortalılıkları, oluşturulacak bilgisayar programı aracılığıyla 1 Mayıs 2015 itibarıyla yeniden başlatılacaktır.

1- Üç aylık ödeme süresi beklenilmeksizin talebe istinaden sigortalılığın durdurulması; Sigortalı sayılanlardan 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla süreye ilişkin prim borcu bulunanların, bu sürelerle ilişkin prim borçlarını, 31 Temmuz 2015 tarihine kadar ödememeleri veya ilgili kanunları uyarınca yapılandırmamaları yahut taksitlendirmemeleri halinde, sigortalılıkları üç aylık sürenin sonunda oluşturulacak bilgisayar programı aracılığıyla durdurulacaktır. Ancak, geçici 63'ncü maddede öngörülen üç aylık süreyi beklemeden sigortalılığını durdurmak isteyenlerin, dosyalarının bulunduğu sosyal güvenlik il müdürlüğüne/sosyal güvenlik merkezine müracaat etmeleri halinde, prim ödemesi bulunan sigortalıların daha önce ödedikleri primlerin tam olarak karşıladığı ayın sonu itibarıyla, hiç prim ödemesi bulunmayan sigortalıların ise tescil tarihi itibarıyla sigortalılıkları durdurulacaktır.

Talebine istinaden sigortalılıkları durdurulanların Kanunun dördüncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında çalışmaya devam ettiğinin tespit edilmesi halinde, 1 Mayıs 2015 tarihi itibarıyla yeniden sigortalılığı başlatılacaktır. Sigortalılığın durdurulmasından önce, ileride yaşanması muhtemel mağduriyetlerin ve hak kayıplarının önlenmesi bakımından sigortalıların tescil ve hizmet sürelerinin belirlenmesine yönelik bilgileri güncellenecek, çakışan hizmet sürelerine ilişkin prim transferiyle ilgili işlemleri ile varsa diğer işlemleri (tescil, hizmet, beyan, ödeme yükleme, vb) tamamlanacaktır.

2- 6552 sayılı Kanun kapsamındaki prim borçlarını yapılandıranların sigortalılıklarının durdurulması; 6552 sayılı Kanun kapsamında yapılandırmaya müracaat ederek prim borçlarını yapılandıranların, sosyal güvenlik il müdürlüğüne/sosyal güvenlik merkezine müracaat ederek yapılandırmalarının iptal edilmesini talep etmeleri halinde, yapılandırmaları iptal edilerek sigortalılıkları prim ödemelerine göre durdurulacaktır. 6552 sayılı Kanun kapsamındaki yapılandırma borcunun tamamını ödeyerek yapılandırmadan faydalananların talepleri ise dikkate alınmamaktadır.

Bu durumda olan sigortalıların taleplerine istinaden öncelikle yapılandırma kapsamında varsa (25) ödeme türünde ödedikleri tutarlar (1) prim ödeme türüne alınacak ve yapılandırmaları iptal edilecek (6552 yapılandırma taleplerini iptal etme yetkisi bütün Sosyal Güvenlik Kurumu il/merkez müdürlüklerimize açılmıştır.), 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla prim borcu bulunması halinde, sigortalılıkları prim ödemelerine göre durdurulacaktır. 12 aydan az prim borcu olması halinde, sigortalının 6552 sayılı Kanun kapsamında talebi yeniden onaylanacak ve (1) prim ödeme türüne alınan ödemeler tekrar (25) ödeme türüne aktarılmaktadır.

3- Prim borçlarını 6183 sayılı Kanunun 48'nci maddesi kapsamında taksitlendirenlerin sigortalılıklarının durdurulması; 6183 sayılı Kanunun 48'nci maddesi kapsamında prim borçlarını taksitlendiren ve tecil talebi bozulmamış olanların, dosyalarının bulunduğu sosyal güvenlik il müdürlüğüne/sosyal güvenlik merkezine müracaat ederek taksitlendirmelerinin bozulmasını talep etmeleri ve 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla prim borcu bulunması şartıyla, sigortalılıkları prim ödemelerine göre durdurulmaktadır.

Durdurulan Sigortalılığın Yeniden Başlatılması; geçici 63'ncü maddenin birinci fıkrasının son cümlesinde; "Sigortalılıkları durdurularlardan bu Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında çalışmaya devam edenlerin sigortalılıkları bu maddenin yayım tarihini takip eden aybaşı itibarıyla yeniden başlatılır." hükmü yer almaktadır.

Sigortalılıkları geçici 63'ncü madde gereğince durdurularlardan, 5510 sayılı Kanunun 4'ncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında çalışmaya devam edenlerin sigortalılıkları, 1 Mayıs 2015 itibarıyla yeniden başlatılacaktır.

4/b Kapsamındaki Sigortalılık Süreleri Durdurulanların Diğer Statülerdeki Sigortalılıklarının Geçerliliği; geçici 63'ncü maddeye göre durdurulan sigortalılık süreleri içerisinde, çakışma nedeniyle daha önceden geçersiz kabul edilen diğer mülga sosyal güvenlik kanunları kapsamında sigortalılık süreleri geçerli sayılacaktır.

Durdurulan Sigortalılık Sürelerinin İhya Edilmesi; 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla süreye ilişkin prim borcu bulunması nedeniyle sigortalılıkları durdurulanların, daha sonra kendileri ya da hak sahipleri tarafından, dosyalarının bulunduğu sosyal güvenlik il müdürlüğüne/sosyal güvenlik merkezine müracaat ederek ihya talebinde bulunmaları halinde, durdurulan sigortalılık sürelerinin tamamı için talep tarihinde 80'inci maddenin ikinci fıkrasına göre belirlenecek prime esas kazanç tutarı üzerinden ihya borcu hesaplanacaktır. İhya edilecek süreler belirlenirken, geçici 63'ncü madde kapsamında durdurulan sürelerle birlikte önceki kanunlara göre durdurulan sürelerin tamamı dikkate alınacaktır.

Hesaplanan ihya borç tutarının tamamı borcun tebliğ tarihinden itibaren üç ay içinde ödendiği takdirde, bu süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilecektir.

5510 sayılı Kanunun dördüncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamında olanlar hariç olmak üzere diğer alt bentlerine göre sigortalı sayılanlar için;

İhya tutarı = Durdurulan Gün x Beyan Edilen Prime Esas Günlük Kazanç x yüzde 34,5 formülüyle,

5510 sayılı Kanunun dördüncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamındaki sigortalılar ile köy muhtarları için ise;

İhya tutarı = Durdurulan Gün x Beyan Edilen Prime Esas Günlük Kazanç x yüzde 34,5 x 25/30 formülüyle, hesaplanmaktadır.

5510 sayılı Kanunun dördüncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (4) numaralı alt bendi kapsamındaki sigortalıların 2018 yılındaki ihya tutarı 22 gün üzerinden hesaplanacak olup, "25" ibaresi prime esas günlük kazancın otuz katını geçmemek üzere takip eden her yıl için bir puan artırılabilecektir.

Tebliğ edilen borç tutarının üç ay içinde tamamen ödenmemesi halinde bu süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilmeyecek ve bu madde kapsamında ödenmiş olan tutarlar ilgilinin prim ve prime ilişkin borcunun bulunmaması kaydıyla faizsiz olarak iade edilecektir.

Eksik ya da süresi dışında yapılan ödeme nedeniyle ihya talebi geçersiz hale gelen sigortalı ya da hak sahipleri yeniden ihya talebinde bulunabileceklerdir.

Diğer taraftan, sigortalılıkları önceki kanunlara göre durdurulanların ihya borcu bu doğrultuda hesaplanacaktır.

Tebliğ edilen ihya borcu ödendikten sonra sigortalı bilgilerinde yapılan değişiklikler nedeniyle ihya talebi geçersiz olanlar:

30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla süreye ilişkin prim borcu bulunması nedeniyle sigortalılıkları durdurulanların, daha sonra kendileri ya da hak sahipleri tarafın-

dan, başvuru formuyla dosyalarının bulunduğu sosyal güvenlik il müdürlüğüne/sosyal güvenlik merkezine müracaat ederek ihya talebinde bulunulması halinde, durdurulan sigortalılık sürelerinin tamamı için talep tarihinde 80'inci maddenin ikinci fıkrasına göre belirlenecek prime esas kazanç tutarı üzerinden borç tutarı hesaplanacaktır. Hesaplanan borç tutarının tamamı, borcun tebliğ tarihinden itibaren üç ay içinde ödendiği takdirde, bu süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilecektir.

Ancak, tebliğ edilen ihya borcu ödendikten sonra sigortalılık bilgilerinde sonradan bir değişiklik yapılması halinde, ihya edilmesi gereken sigortalılık süresi ve buna bağlı olarak ihya borç tutarı farklılık gösterecektir.

Bu durumdaki sigortalıların öncelikle sigortalılık süreleri yeniden belirlenerek, ilk ihya talebi iptal edilmeden ek ihya talebi alınacak ve ek ihya talep tarihindeki beyan tutarı üzerinden hesaplanan ihya fark tutarının, tebliğ tarihinden itibaren bir ay içerisinde ödenmesi halinde ihya talebi geçerli sayılacaktır.

Diğer taraftan tebliğ edilen ihya borcunu ödedikten sonra sigortalılık bilgilerinde yapılan değişiklik sonucunda durdurulan sigortalılık sürelerinde azalma olması halinde, ihya talebi iptal edilerek, değişen ihya süreleri ve ilk beyanı dikkate alınmak suretiyle yeniden ihya borcu hesaplanacaktır. Yeniden yapılan hesaplama neticesinde tespit edilen ihya borç tutarı daha önce tebliğ edilen borç tutarından daha az olacağından, fazla olan kısım ödenen ihya tutarından bölünerek prim koduna alınacaktır.

Hizmetlerin Bildirilmesi; 30 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 12 ay ve daha fazla süreye ilişkin prim borcu bulunan sigortalıların, bu sürelerle ilişkin prim borçlarını, 31 Temmuz 2015 tarihine kadar ödememeleri veya ilgili kanunları uyarınca yapılandırmamaları ya da 6183 sayılı Kanunun 48'nci maddesi kapsamında taksitlendirmemeleri halinde, 1 Mayıs 2015 – 31 Temmuz 2015 tarihleri arasında ödenen primler de dikkate alınmak suretiyle, prim ödemesi bulunan sigortalıların daha önce ödedikleri primlerin tam olarak karşıladığı ayın sonu itibarıyla, hiç prim ödemesi bulunmayan sigortalıların ise tescil tarihi itibarıyla sigortalılıklarının durdurulması gerekmektedir.

Primi ödenmeyen süreler sigortalılık süresi olarak değerlendirilmediğinden durdurulan sigortalılık süreleri hizmet birleştirilmesinde dikkate alınmayacaktır.

Geçici 63'ncü madde kapsamında sigortalılık süreleri tescil tarihi itibarıyla durdurulanların hizmet sürelerinin istenmesi halinde, sigortalılık başlangıç tarihi itibarıyla sigortalılığın durdurulduğu ve bu nedenle de birleştirilecek hizmet sürelerinin bulunmadığı bildirilecektir.

Geçici 63'ncü madde kapsamında sigortalılık süreleri durdurulanların, durdurulan süreler haricindeki primi ödenmiş hizmet süreleri bildirilecek hizmetler kapsamında değerlendirilecek ve mülga 1479 ile 2926 sayılı Kanunlara göre aylık bağlama ve toptan ödeme işlemlerinde de dikkate alınacaktır.

11.11. Diğer Hususlar

Ödeme planlarının ilgililere tebliği; durdurulan sigortalılık sürelerinin ihya edilmesine ilişkin başvurulara istinaden hazırlanan ödeme planı, sigortalı ya da hak sahibine imza

karşılığı elden verilecek ya da başvuru formunda beyan edilen adres dikkate alınmak suretiyle 7201 sayılı Tebligat Kanununa göre ilgiliye tebliğ edilecektir. Ödeme planları oluşturulduktan sonra ödenecek tutarlar banka ekranlarına yansıtılacağından, ödeme planları tebliğ edilememiş borçluların her ne kadar ödeme planları taraflarına ulaşmamış olsa bile banka kanalıyla ödeme yapmaları mümkün olacaktır.

Sigortalılıkları durdurulanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin genel sağlık sigortalılığı;

Geçici 63'ncü madde kapsamında sigortalılıkları durdurulanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin, 1 Ocak 2012 tarihinden 30 Nisan 2015 tarihine kadar durdurulan süreler için, 5510 sayılı Kanunun 60'ıncı maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamında genel sağlık sigortalısı olarak tescilleri yapılmayacaktır.

İhya edilerek kazanılan hizmet sürelerinin geçerlilik tarihi; Geçici 63'üncü madde kapsamında ihya edilerek kazanılan hizmet süreleri borcun ödendiği tarihten itibaren geçerli sayılır.

Beş Puanlık Prim İndirimi Uygulaması; 5510 sayılı Kanunun 81 inci maddesine, 20 Ağustos 2016 tarihli ve 6745 sayılı Kanunun 62'nci maddesi ile eklenen (j) bendine göre, primlerini yasal süresi içinde ödeyen, Kuruma kendi sigortalılıklarından kaynaklanan prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme cezası ve gecikme zammı borcu bulunmayan isteğe bağlı sigortalılar hariç 4/b kapsamındaki sigortalıların primlerinden, beş puanlık kısmına isabet eden tutar Hazinece karşılanmaktadır.

Ancak Kuruma olan prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme cezası ve gecikme zammı borçlarını taksitlendiren veya yapılandıran sigortalılar da bu taksitlendirme veya yapılandırma işlemleri devam ettiği sürece teşvik uygulamasından faydalanabilmektedir.

Buna göre prim borçlarının yasal süresi içinde ödenmesi, Kuruma kendi sigortalılıklarından kaynaklanan prim, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme cezası ve gecikme zammı borcunun bulunmaması gerekmektedir.

Uygulama ile primlerini düzenli ödeyen 4/b kapsamındaki tarım sigortalılarının sigorta prim ödemelerinde aylık prime esas kazançlarının yüzde5'i tutarında indirim yapılması sağlanmıştır. Borçlanma ve ihya kapsamındaki prim borçları teşvik kapsamı dışındadır.

Kaynaklar

1. Türkiye Ziraat Odaları Birliği
2. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı
3. www.sgk.gov.tr
4. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

12. TARIMSAL YAYIM VE EĞİTİM

12.1. Dünyada Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Uygulamaları

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık dünyadaki ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmeler, tüm sektörlerde olduğu gibi tarımı da etkilemektedir. Dünyada pek çok ülkede, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tarımsal kalkınma hükümetlerin en önemli görevlerinden biridir.

Tarımsal kalkınma ise üretim kaynaklarının verimli ve etkin kullanımını gerektirmektedir. Kaynakların verimli ve etkin kullanımında en önemli etken insandır. Tarımsal gelişmenin odağında daima insanın bilgiyi geliştirme, işleme, yayma, paylaşma ve kullanımındaki etkinliği vardır. Bugün tarım, bilgiye dayalı niteliğini giderek artırmakta, insanın yalnız çevre koşullarına bağlı değil, doğrudan biyolojik materyale müdahalesini de kapsamına almaktadır. Bilginin temel kaynağı çiftçinin tarlası değil, profesyonel araştırmacıların yürüttüğü bilimsel çalışmalardır. Tarımla ilgili bilgilerin çiftçilere iletilmesi ve öğretilmesi her kademedeki eğitim kurumları yanında, çok geniş ve yaygın eğitim, bilgilendirme ve danışmanlık hizmetleri birlikte yürütülmektedir.

12.2. Ülkemizde Tarımsal Yayım

Kırsal alanda yaşayan halkın yaşam kalitelerinin yükseltilmesinde yararlı olacak bilgileri insanlara iletme ve bunları kendi yaşamalarında etkili biçimde kullanabilmeleri için gerekli olan bilgi, tutum ve becerileri kazanmalarına yardımcı olmayı amaçlayan okul dışı bir eğitim sistemidir. Türkiye'de yayım çalışmaları ağırlıklı olarak, Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde kamu hizmeti şeklinde yürütülmektedir.

Tarımsal yayımda ulusal, bölgesel, yerel ve proje düzeyinde deneyimlere sahip olan Türkiye, yayım çalışmalarının iyileştirilmesine ve çoğulcu yapının kurumsallaşmasına yönelik çalışmalarda bulunmaktadır.

Tarımsal yayım, çiftçileri belirli bir öneriyi benimsemeleri yönünde ikna etmede etkisiz olmakla da eleştirilmektedir. Geliştirilen yeni teknolojinin çiftçi koşullarına pek az uygun olduğu ya da uygun olmadığı durumlarda bu gözlenmektedir.

1985 Yılından itibaren Yayım Hizmetlerini yürüten Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'nün (TEDGEM), 2011 yılında yeniden yapılanma sürecinde Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'na bağlanan Tanıtım ve Yayın Hizmetleri Daire Başkanlığı, Eğitim Yayım ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı olarak yeniden değiştirilmiştir. Eğitim Yayım ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı'nın 651 sayılı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 27 Ağustos 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bakanlık, çiftçi/tarımsal işletme sahiplerinin bilgi, teknik, yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını sağlamak amacıyla, ülke düzeyinde yaygın, etkin ve verimli bir tarımsal yayım ve danışmanlık sistemi oluşturmuştur.

2009 yılından bu yana, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık sisteminin yaygın, etkin ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlamak amacıyla tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti desteklenmektedir.

Bu kapsamda, hazırlanan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik, Tarımsal Yayım Ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ, Tarımsal Yayım Ve Danışmanlık Hizmetleri Uygulama Esasları hazırlanmış ve mevzuatlarla ilgili Birliğimizin de görüşleri alınmıştır.

8 Eylül 2006 tarihinde Resmî Gazete yayımlanan “Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik” ile getirilen sistemin, yerleşmesi ve geliştirilmesi yönünde önemli çalışmalar yapılmıştır. Son yıllarda danışmanlık hizmeti veren Ziraat Odalarımız, üreticilere yapılan bu desteğin, doğrudan kendilerine verilmesinin sağlanmasını talep etmiş, talebimiz dikkate alınarak, tebliğ 2012 yılında “hizmet aldığı kişi ve kuruluşlara tarımsal yayım ve danışmanlık desteği ödemesi yapılır” şeklinde düzenlenmiştir.

Odalarımız çiftçilerimizin bilgi ve becerilerini artırarak gelir seviyelerinin ve üretimde ürün artışının yanında, ürün kalitesini ve standardını yükseltmek amacıyla danışmanlık hizmeti sunan kişi, kurum ve kuruluşlarda Türkiye genelinde, 2018 yılı itibari ile 59 bin 445 işletmeye danışmanlık hizmeti vermektedir. Türkiye de danışmanlık hizmetlerinin çoğunluğu, Türkiye Ziraat Odaları Birliğine bağlı, 190 Ziraat Odasında çalışan toplam 460 danışman ile 27 bin 859 işletmeye hizmet verilmektedir.

- 2015 yılında 171 Ziraat Odasında 568 tarım danışmanı, 33 bin 896 işletmeye,
- 2016 yılında 167 Ziraat Odasında 417 tarım danışmanı, 25 bin 219 işletmeye,
- 2017 yılı itibari ile 188 Ziraat Odasında 443 tarım danışmanı, 26 bin 834 işletmeye hizmet vermektedir.

Tablo 288. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteğinden Yararlananlar

Yıl	Ziraat Odası Sayısı	Danışman Sayısı	Ziraat Odası İşletme Sayısı	Toplam İşletme Sayısı
2015	171	568	33.896	154.344
2016	167	417	25.219	45.060
2017	188	443	26.834	46.661
2018	190	460	27.859	59.445

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Yönetmelik kapsamında mevzuat gereği, Ankara’da Merkezi Teknik Komite oluşturulmuştur. Bu komitede Birliğimizi temsilen bir kişi görevlendirilmiştir. Birliğimiz, Merkezi Teknik Komite üyeleri arasından da dönüşümlü olarak görev verilen Disiplin Komisyonunda da bir dönem yer almıştır.

Türkiye genelinde bulunan odalarımız Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmeti vermek için, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ gereğince Bakanlıktan yetki belgesi almaktadırlar. Yetki belgesi alan odalarımız üreticilerimizle hizmet sözleşmesi imzalamaktadırlar.

Merkezi Teknik Komite tarafından, Tarımsal işletmelerden alınacak Katkı payı miktarı 50 TL olarak kararlaştırılmıştır. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2014/15), 30 Mayıs 2015 tarih ve 29371 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tarımsal danışmanlık hizmeti alan tarımsal işletmelerin, hizmet karşılığı olarak tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kişi ve kuruluşların hesabına yatırdığı ve miktarı her bir tarımsal işletme için 50 TL, Tarımsal işletme katkı payı eklenmiştir.

Bunun için ilgili Ziraat Odası, adına hesap açarak, hizmet alan her çiftçi kendi adına o hesaba 50 TL yatırması, dekontunu odaya ve desteklemeden faydalanmak için, il/ilçe müdürlüğüne sunması gerekmektedir.

2016 yılında ise, Bakanlar Kurulu Kararı ile sadece Ziraat Odası ve üretici birliklerinde çalışan tarım danışmanlarına, önceden işletme başına verilen destekler, çalışan tarım danışman başına verileceği, desteklenecek tarım danışmanı sayısı 8'den 2'ye düşürüldüğü, her bir tarım danışmanının 12 aylık hizmeti için 20 bin TL destekleneceği kararı alınmış, Söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı 9 Eylül 2016 tarih ve 2016/9152 sayılı karar ile yürürlüğe girmiştir.

2016 yılında, Tarımsal Yayım Ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/25), 10 Ekim 2016 tarih ve 29853 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu tebliğ ile,

- Tarımsal Danışman çalıştıran Ziraat Odaları ve üretici örgütlerine, en fazla 5 tarım danışmanına ve çalıştırdıkları tarım danışmanı başına iki dönemde halinde toplam 30 bin TL destek ödemesi yapılacaktır.
- Tarımsal işletme katkı payı zorunluluğu kaldırılmıştır. Desteklemeden faydalanacak Ziraat Odaları ve çalıştırabileceği danışman sayısı, tebliğde yer alan Ziraat Odaları listesine göre belirlenerek bir nevi kota getirilmiştir.

2017 yılında, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ, 24 Ekim 2017 tarih ve 30220 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Bakanlık tarafından yetkilendirilerek tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti sunan üretici örgütü, Ziraat Odası ve bunların şubeleri de dâhil olmak üzere, bünyelerinde çalıştırdıkları en fazla 5 tarım danışmanı için ve çalıştırdıkları bir tarım danışmanı için yıllık 35 bin TL Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteklemesi, 12 aylık hizmet sunumu zorunluluğu saklı kalmak kaydıyla, 31 Aralık 2017 tarihinden sonra 17 bin 500 TL ve 30 Ekim 2018 tarihinden sonra 17 bin 500 TL olmak üzere iki dilim halinde Bakanlıkça belirlenen tarihlerde ödenecek şekilde belirlenmiştir.

2016 yılında desteklenecek Ziraat Odaları ve üretici birlikleri liste halinde yayınlanmıştır. Bu uygulama 2017 yılındaki tebliğ ile kaldırılmıştır.

Merkezi Teknik Komite toplantısında Türkiye Ziraat Odaları Birliği tarafından dile getirilen; süresinde vize yaptıramayanların mağdur oldukları dolayısı ile mağduriyet yaşadığı dile getirilerek vize sisteminin yönetmelikten kaldırılması ya da belgesi iptal olanlara af getirilmesi talebimiz üzerine, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 6 Temmuz 2018 tarih ve 30470 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tarım danışmanlarının tarımsal yayım ve danışmanlık belgelerini süresinde vize ettirmeyenler için düzenleme yapılarak, söz konusu yönetmelik değişikliği ile geçici madde eklenmiştir. Bu madde "Süresinde vize ettirilmeyen ve geçerliliğini kaybeden sertifikaların sahipleri, bu maddeyi ihdas eden Yönetmeliğin yayımlandığı tarihten itibaren bir yıl içinde, bu maddeyi ihdas eden Yönetmeliğin yayımlandığı tarihten sonraki bir yıl da dâhil olmak üzere, başvuru tarihinden en fazla üç yıl öncesine kadar tarımsal konularda iki eğitime katıldıklarına dair katılım belgelerini ibraz ettikleri takdirde sertifikaları vize edilir. Bu şekilde vize edilen sertifikalarda, sertifikanın verilmiş tarihi olarak vize tarihi esas alınır." şeklinde ifade edilerek düzenlenmiştir.

26 Şubat 2018 tarihinde yayınlanan 28/11460 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Tarımsal Yayım ve danışmanlık desteği yıllık 38 bin TL olarak belirlenmiş, "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliği" Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

14 Mayıs 2012, Dünya Çiftçiler Günü'nde, Tarım Bakanlığı ile Birliğimiz, Tarımsal Yayım ve İş Birliği Protokolü imzalamıştır. Bu kapsamda Tarım Danışmanlarına her yıl eğitimler verilmektedir.

Söz konusu protokol kapsamında 2017-2018 yıllarında odalarımızda çalışan 925 tarım danışmanına eğitim verilmiştir.

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliği ile ilgili, Birliğimizin talepleri;

- Tarım ve Orman Bakanlığının, Ziraat Odalarında, üretici birliklerinde ve serbest çalışan tarım danışmanlarını, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri kapsamında desteklemesi çok yerinde bir karardır. Bu kapsamda sadece 190 Ziraat Odasında 460 tarım danışmanı istihdam edilmektedir.
- Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri desteklemesinde her tarım danışmanı için verilen desteğin artırılması, Odalardaki tarım danışmanı istihdam sayısının artırılması, döner sermaye kesintisinin kaldırılması, şeklindedir.

12.3. Tarımsal Yayım Ve Danışmanlık İle İlgili Mevzuatlarda Bazı Maddelerin Düzenlenmesine İlişkin Taleplerimiz

- Tarım danışmanlık sınavının her yıl düzenli olarak açılmaması özellikle ilçelerde yeterli sayıda bölgeye uygun danışman bulunamaması zaman zaman odalarımızın yaşamış olduğu problemlerdendir. Merkezi sınavın kaldırılmasını ve daha önceki sistemde olduğu gibi yetki alan meslek örgütlerince 3 hafta süreli iletişim ve yayım teknikleri konularında yapılan eğitim sonunda başarılı olanlara sertifika verilmesi sağlanmalıdır.
- Uzman tarım danışmanlarının diğer tarım danışmanlarından farkının tebliğde belirlenmesi için gerekli düzenleme yapılmalıdır.
- Desteklemede belirlenen 5 tarım danışmanı sınırlaması kaldırılmalı ve her Ziraat Odası ihtiyaç kadar danışman çalıştırılabilmesi yönünde çalışma yapılmalıdır.
- Tarım danışmanlarının meslekleriyle alakalı diğer ehliyetlerini de kullanabilmesinin yolu açılmalıdır. Tarım danışmanları oda adına proje yapabilmeli, hayat boyu öğrenme eğitim merkezlerinde eğitim verebilmelidir.

- TZOB personel yönetmeliğinde ve İş Kanununda bir yılı doldurmadan izin kullanılamadığı, ancak Bakanlığın hazırlamış olduğu tarım danışmanı sözleşmesinde kullanabildiği, odalar ve tarım danışmanları mevzuatların uyuşmaması nedeni ile konuyla ilgili düzenleme yapılmalıdır.
- Tarımsal danışmanlık hizmetlerinin formların kaldırılması yönünde, bilişim sistemi üzerinden online olarak yapılması sağlanmalıdır.
- Mevcut şartlar altında tarla bitkileri kapsamında kuru alanda 100 dekar, sulu alanda 50 dekar şartı bulunmakta ve bu birçok çiftçiye hizmet götürmekte büyük bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca kuru- sulu ayrımı ile hizmet verilecek çiftçi bulmakta oldukça zorlanılmaktadır. Mevcut durumdaki arazi miktarı şartlarının esnek olabilmesi sağlanarak ya da azaltılarak danışmanlık faaliyetlerinin daha çok çiftçiye ulaşması sağlanmalıdır.
- Mevcut şartlar altında çiftçiler ile bir yıllığına tarımsal danışmanlık hizmet sözleşmesi imzalanmaktadır. Çiftçilerle en az 3 yıllık hizmet sözleşmesi imzalanarak becerilerin gelişimi, verim ve kalite artışlarının değerlendirilmesi ve danışmanlıktaki sürdürülebilirlik sağlanmalıdır.
- Tarım danışmanlarının işverenler ile yapılan iş sözleşmesi iki yıldır. Çiftçilerle yapılan hizmet sözleşmesi ile tarım danışmanlarının sözleşmesinin aynı olması hizmette verimliliği artırılması açısından önemlidir.
- 2018 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği arasında Eğitim ve Proje Hazırlama İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Konuyla ilgili Ziraat Odasının üyesi olmasına rağmen proje hazırlamak istiyor ancak, danışmanın hizmet vermiş olduğu işletme olmadığı için, hizmet alamıyor. Konuyla ilgili düzenleme yapılmalıdır.
- Gerek ziraat mühendisi, gerekse veteriner hekim tarım danışmalarının mesleklerini kısıtlayıcı maddelerinin çıkarılmasını ve veteriner hekim tarım danışmanlarının hizmet verdiği işletmelere, hayvanların aşılama, küpeleme, muayene, koruma ve kontrol işlerini yapmak konusunda yetki verilmesi talep edilmiştir.

12.4. Tarımsal Eğitim

Ülkemizdeki tarımsal eğitim ve öğretim çalışmaları 10 Ocak 1846 yılında, Osmanlı imparatorluğu döneminde İstanbul Yeşilköy’de Ayamama Çiftliğinde kurulan Mektebi Zirai Şahane ile başlamıştır. 1927 yılında çıkartılan “Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Ali Mekteplerinin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının İslahına” ait Kanun ile çağdaş tarımsal yükseköğretimin temelleri atılmıştır. 1930 yılında da Ankara’ da “Yüksek Ziraat Mektebi” açılmıştır.

Cumhuriyet kurulduktan sonra, Türk tarımının geliştirilmesi, Türk çiftçisinin yaşam düzeyinin yükseltilmesi için yoğun çabalar harcanmıştır. Ülkemizin tarımsal potansiyeli ve koşulları da dikkate alındığında, geçmişten günümüze sistemli ve belirli bir disiplin içerisinde yürütülen tarımsal eğitimin, bugün eğitim ve öğretimi yapılan birçok bilim dalından ne kadar eski bir geçmişe sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Ziraat mühendisliği eğitimi, insandan toprağa çok geniş bir alanı kapsamakla birlikte tarımsal üretimin vazgeçilmez olan verimliliği artıran unsurlardandır.

Ülkemizde her yıl binlerce ziraat fakültesi öğrencisi mezun olmakta, ancak bu genç mühendisler, mesleklerini icra etmekte zorlanmaktadır. On binlerce ziraat mühendisinin

mesleklerini icra edememesi, başka alanlarda çalışması, işsiz olması ülkemiz için bir kayıptır. Bunun planlaması iyi yapılmalı, bunların mesleklerini icra etmesi sağlanmalıdır.

Tarım ve Orman Bakanlığı il ve ilçe teşkilatında eksik kadro ile çalışmakta, ziraat mühendisleri evrak yükü ve ÇKS kaydı işlemleri ile uğraşmakta, çiftçiye sahada hizmet edememektedir.

Tarımsal eğitim çalışmalarının, teknik elemanların eğitimi ve çiftçilere yönelik tarımsal mesleki eğitim olarak iki boyutu bulunmaktadır. İkisinin de ortak yönü, hedef kitle olan çiftçimizde davranış değişiklikleri oluşturarak pratik becerileri kazandırmasıdır.

Ülkemizde çiftçi eğitimi çok büyük bir oranda Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. 2018 yılında, Tarım ve Orman Bakanlığı, eğitim ile ilgili başkanlığın adı ise Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı olarak değiştirilmiş ve bu başkanlık tarafından çiftçi eğitimleri yürütülmektedir.

Bakanlık stratejileri, politikaları ve kalkınma planları doğrultusunda, tüm kaynakların etkili ve verimli kullanımını, tarımsal üretimin sürdürülebilir, ekonomik, verimli ve çevreye zarar vermeyecek bir şekilde yapılmasını, ülkemiz ve dünya pazarlarının ihtiyacı olan güvenilir gıdaya ve kaliteli tarım ürünlerine erişilebilirliği, toprak, bitki ve su kaynaklarının korunmasını sağlamak, kırsal alanda yaşam standardını yükseltmek için çiftçi ihtiyaçlarını dikkate alarak çiftçi eğitimleri planlanmaktadır.

Çiftçi eğitimleri içinde belirli ilkeler oluşturulmuştur. Bunlar; herkese açıklık, ihtiyaca uygun, süreklilik, bilimsel, planlı, yenilik ve gelişmeye açık, gönüllülük, her yerde eğitim, bütünlük, eşgüdüm ve işbirliği olarak belirlenmiştir.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Tarım ve Orman Bakanlığı ile çiftçi eğitimi, kadın çiftçi eğitimi, genç çiftçi eğitimi, sürü yönetimi elemanı eğitimi, tarım danışmanları eğitimi üzerine işbirliği protokolü imzalayarak mesleki eğitimleri birlikte yapmaktadır.

Bu protokollerin yanı sıra Türkiye Ziraat Odaları Birliği Milli Eğitim Bakanlığı Hayat boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ile imzaladığı işbirliği protokolü ile çiftçilere mesleki eğitim verme yetkisini de kazanmıştır.

Bu kapsamda, 2013-2018 yılları arasında “Kadın Çiftçi”, “Genç Çiftçi”, “Sürü Yönetimi Elemanı Benim”, “SGK Bilgilendirme”, “Güvenli Traktör Kullanımı”, “Tarım Danışmanları”, “Zirai Mücadele İlaçlarının Güvenli ve Sürdürülebilir Kullanımı”, “Bitki Sağlığı ile ilgili çiftçi eğitimleri”, “Ceviz Budama”, “Ziraat Odaları Otomasyon Sistemi”, “Mevzuat”, “Sulama” eğitimleri ve Ziraat Odalarının düzenlemiş olduğu eğitimler kapsamında toplam 558 bin 663 kişiye eğitim verilmiştir. Bunların 189 bin 654’ünü kadın çiftçilerimiz oluşturmuştur. Bu eğitimlerden “Kadın Çiftçi”, “Genç Çiftçi”, “Sürü Yönetimi Elemanı Benim”, “Zirai Mücadele İlaçlarının Güvenli ve Sürdürülebilir Kullanımı”, “Bitki Sağlığı” ile ilgili çiftçi eğitimleri devam etmektedir.

Ziraat Odalarımız tarımın yeniliklerini çiftçilerimize benimsetmek ve bilgilerini arttırmak amacıyla 755 bin 251 çiftçimizi fuarlara götürmüştür.

12.5. Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nce Proje ve Protokoller Kapsamında Yürütülen Eğitim Çalışmaları

Protokoller;

- Tarımsal Yayım ve Eğitim İşbirliği,
- Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği,
- Çiftçi Eğitimi Konusunda İşbirliği,
- Aktif İşgücü Piyasası Programları İşbirliği,
- Eğitim ve Proje Hazırlama İşbirliği,
- Mesleki ve Teknik Kurslar Düzenlenmesine Yönelik İşbirliği

Projeler;

- Tarımsal Nüfus Gençleşiyor,
- Sürü Yönetimi Elemanı Benim,
- Zirai Mücadele İlaçlarının Güvenli Ve Sürdürebilir Kullanımı Eğitimi
- Bitki Sağlığı konusunda yapılan eğitim çalışmalarını kapsamaktadır.

12.6. Sonuç ve Öneriler

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde Ziraat Odaları, üretici birlikleri ve özel tarımsal danışmanlık birimleri önemli rol ve işlevlere sahiptir. Üretime yönelik araştırma ve yayım faaliyetleri ve bilginin çiftçilere ulaştırılması işlemleri, esas olarak çiftçi birlikleri, özel danışmanlık birimleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de yayımın özelleştirilmesi yönündeki çalışmaların hız kazanması önem taşımaktadır. Ancak, Türkiye'de halen tarımsal yayım faaliyetleri yüksek oranda Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

2006 yılında çıkarılan "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik", özel sektöre dayalı talep yönlendirmeli danışmanlık sisteminin geliştirilmesine yönelik amaçla hazırlanmıştır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde de çoğunlukla olduğu gibi, Ziraat Odalarının ve diğer üretici kuruluşlarının yayım ve danışmanlık hizmetlerinin sunulmasında etkin rol almaları amaçlanmış olup 2009 yılından bu yana bakanlık tarafından desteklenmektedir.

Son on yılda, Tarımsal Danışmanlık Sistemi'nde önemli mesafeler kaydedilmekle birlikte hala sistem sadece çiftçiler açısından değil kurum ve kuruluşlar tarafından da tam manasıyla benimsenememiştir.

Ülkemizde tarım danışmanlığının yaygınlaştırılması ve bu konuda hem kurum ve kuruluşların hem de çiftçilerin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Ziraat Odalarına yapılan ziyaretlerde, danışmanlık hizmetiyle birlikte yetiştirilen ürünlerde verim miktarının arttığı, hastalık ve zararlılarla mücadelede daha bilinçli hareket edildiği anlaşılmıştır. Danışmanlık hizmeti alan çiftçilerde farkındalık ve memnuniyetin arttığı gözlemlenmiştir.

Danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılabilmesi ve daha çok çiftçiye hizmet sağlanabilmesi açısından, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık desteğinin artırılarak devam etmesi,

uygulanana 5 tarım danışmanı kotasının artırılması, danışmanlık sisteminin sürdürülebilirliğin sağlanması için önemlidir.

Kaynaklar

1. Yüksel DEĞİRMENCİ • Ziraat Mühendisi Bakanlık Yayım Danışmanlık Eğitimcisi, Bülent SEZER • Ziraat Yüksek Mühendisi Ankara Uluslararası Tarımsal Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Dünya Ülkelerinde Tarımsal Yayım ve Danışmanlık, 2015
2. Türkiye Ziraat Odaları Birliği
3. Doç.Dr. İ.Coşkun CEYLAN, A.Ü. Ziraat Fakültesi /Tarım Ekonomisi Bölümü ders notları.2010.
4. Ege Üniv. Ziraat Fak. Dergisi, 2014, Murat BOYACI, Özlem YILDIZ, Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Türkiye'de Tarımsal Yayım Sisteminde Çoğulcu Yapının Bir Görünümü.
5. TALUĞ, C (1994), " Tarımsal Dönüşüm ve İnsan Kaynağı Geliştirme", Tarım Haftası 95-Kongre, ZMO, TC Ziraat Bankası Kültür Yayınları No: 25, 129-138, Ankara.
6. Anonim 2014a. GTHB-EYYDB kayıtları.
7. Tarım ve Mühendislik ZMO Dergisi yayını
8. Tarım ve Orman Bakanlığı, Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

13. TARIMSAL ÖRGÜTLENME

Tarım, tüm toplumlarda gerek üretici ve sanayici, gerekse tüketiciler açısından stratejik bir sektör konumundadır.

Ülkemiz ekonomisinde tarım sektörü, milli gelir ve istihdamdaki önemini korumaktadır. Tarımda büyümeyi istikrarlı hale getirmek ve çiftçilerimizin alım güçlerini artırmak üzere tarıma daha fazla kaynak aktarmak ve Türk tarımının rekabet gücünü yükseltmek zorundayız. Doğru ve istikrarlı bir tarım politikası ile örgütlü, verimli ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulmalı, çiftçilerimizin gelir düzeyi ve yaşam standartları yükseltilerek tarımsal faaliyetlerini sürdürebilmeleri sağlanmalıdır.

Tarım, ulusların gıda güvencesinin ve ülke bağımsızlığının da en önemli teminatıdır. Tarım sektörünün oynadığı bu rolde, şüphesiz en büyük pay üreticilerindir. Üretimden pazarlamaya kadar üreticileri örgütlü hareket edebilen ülkelerde hem üreticilerin pazar payı artmış, hem de bu sayede tarım-sanayi bütünleşmesi hız kazanabilmiştir. Dünyada gıda fiyatlarının artışı, iklim değişikliği ve buna benzer gelişmeler karşısında tarım sektörünün küreselleşen dünya piyasalarında rekabet edebilmesi için güçlü tarımsal örgütlenmelere ihtiyacı vardır.

Türkiye’de tarım sektörünün küçük ve parçalı tarım işletmelerinden oluştuğu görülmektedir. Tarım sektöründe finans ve teknoloji kullanımının yetersizliğinden dolayı optimal verimliliği sağlayamadığı ve gelir dağılımında tarım diğer kesimlere göre yeterince pay alamadığı görülmektedir.

Tarımda üretici örgütlenmesinin ana amacı, bu kesimde verimliliği, üretimden tüketime kadar tarımsal ürünlerin değerlendirilmesini, üreticinin gelirini ve pazardaki konumunu yükseltmek ve böylece refah düzeyini artırmaktır. Bu ana yaklaşımdan hareketle üretici örgütlenmesinin ve örgütlerinin amaçları şu biçimde sıralanabilir;

- Kırsal alanda yaşayanlar-tarım ile uğraşanlar için sürdürülebilir bir gelir yapısının ortaya çıkarılması,
- Özellikle genç nüfus için yeni iş alanlarının yaratılması,
- Üretim maliyetlerinin azaltılması,
- Çağdaş üretim ortamının oluşturulmasına katkıda bulunulması,
- Etkin pazarlama koşullarının yaratılması,
- Piyasayı yönlendirmede etkin olunması,
- Kredi temininde uygun koşulların yaratılması,
- Girişimci bir üretici-üye yapısının oluşturulması,
- Ortak davranma ve sorumluluk bilincinin yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması ve
- Tarım ile uğraşanların / kırsal alanda yaşayanların yaşam düzeylerinin yükseltilmesine katkıda bulunulmasıdır.

Türkiye genelinde çiftçi örgütlenmesi iki grup altında sınıflandırılabilir.

Bunlar; “ekonomik örgütler” ile “mesleki amaçlı örgütler” dir.

Ekonomik ve sosyal amaçlı organizasyonlar kapsamında; tarımsal amaçlı kooperatif-

ler ile kalkınma kooperatifleri, üretici birlikleri, mahalli idareler birlikleri (yetiştirme birlikleri ile köylere hizmet götürme birlikleri) ve sulama birlikleri yer almaktadır. Mesleki amaçlı çiftçi organizasyonlarını ise Ziraat Odaları ve onların üst örgütü olan Türkiye Ziraat Odaları Birliği temsil etmektedir. Bunun yanı sıra mesleki amaçlı kurulan dernek ve vakıflar bulunmaktadır.

13.1. Ekonomik Örgütler

Ekonomik amaçlı örgütlenmenin en yaygın biçimi kooperatiflerdir. Ekonomik ve sosyal amaçlı organizasyonlar kapsamında; Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Sulama Kooperatifleri, Su ürünleri Kooperatifleri, Pancar Ekicileri Kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri, Yaş Sebze Meyve Kooperatifleri, Üretici Birlikleri, İslah Amaçlı Yetiştirici Birlikleri yer almaktadır. Türkiye’de kooperatifçiliğin geçmişi oldukça gerilere gitmekle birlikte istenilen yaygınlığa ve etkinliğe ulaştığını söylemek oldukça güçtür.

Ülkemizde tarımsal amaçlı kooperatifler 3 farklı yasa altında, 8 konuda hizmet vermektedir. Bunlar; 5330 sayılı Kanun ile değişik 1581 sayılı yasaya tabi Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK), 4572 sayılı yasaya tabi Tarım Satış Kooperatifleri, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri (TSK), Yaş Sebze Meyve Kooperatifleri ve 3476 sayılı Kanun ile değişik 1163 sayılı yasaya tabi tarımsal amaçlı kooperatifler olup bunlar; Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Sulama Kooperatifleri, Su Ürünleri Kooperatifleri ve Pancar Ekicileri Kooperatifleridir.

Belirlenen alanlarda yatay ve dikey örgütlenme çalışmaları devam etmekte olup Bölge ve Merkez Birlikleri oluşturulmuştur. Bunun dışında tarımsal ve kentsel kooperatiflerin merkez birliklerinin de üye olduğu Türkiye Milli Kooperatifler Birliği faaliyette bulunmaktadır. Tabloda tarımsal kooperatiflerin tabi olduğu Kanunlar, örgüt ve üye sayıları gösterilmektedir.

Tablo 289. Tarımsal Kooperatifler

İlgili Bakanlık	Örgütlerin Niteliği	Tabi Olduğu Kanun	Örgütlerin Sayısı	Üye Sayısı
GTHB	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	1163, 3476 Sayılı Kanun	6.825	753.259
	Sulama Kooperatifi	1163, 3476 Sayılı Kanun	2.450	301.937
	Su Ürünleri Kooperatifi	1163, 3476 sayılı Kanun	551	30.886
	Pancar Ekicileri Kooperatifi	1163, 3476 Sayılı Kanun	31	1.409.721
	Tarım Kredi Kooperatifleri	1581, 5330 Sayılı Kanun	1.625	907.233
	Ara toplam		11.482	3.403.036
TB	Tarım Satış Kooperatifleri	1196, 4572 Sayılı Kanun	399	533.456
	Üretim Pazarlama Kooperatifleri	1163 Sayılı Kanun	428	18.845
	Yaş Sebze Meyve Kooperatifleri	1163 Sayılı Kanun	37	3.142
	Ara toplam		864	55.443
Genel Toplam			11.881	3.936.492

Kaynak: Tarım Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

13.1.1. Kooperatifler

13.1.1.1. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanun Kapsamındaki Kooperatifler

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın görev alanında bulunan ve 3476 sayılı Kanun ile değişik 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre kuruluşları yapılan tarımsal amaçlı kooperatifler tüzel kişiliklerdir. 1163 sayılı Kanuna tabi olan kooperatiflerdir.

Türlerine göre tarımsal amaçlı kooperatifler:

- 1- Tarımsal Kalkınma Kooperatifi
- 2- Sulama Kooperatifi
- 3- Su Ürünleri Kooperatifi
- 4- Pancar Ekicileri Kooperatifi'dir.

Tarımsal amaçlı kooperatifler, amacı ve çalışma konularında yer alan faaliyetleri gerçekleştirmek üzere köy, belde ve ilçe merkezi gibi kırsal alan özelliğini taşıyan yerleşim birimlerinde kurulabilmektedir.

Tablo 290. Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Mevcut Durumu

Türü/Çeşidi	Kooperatif Bölge Birlikleri			Kooperatif Merkez Birlikleri (**)			
	Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Birlik Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Köy-Koop.	14	1.424	171.171	1	12	1.082	130.022
Tarım	12	492	62.567	1	15	900	115.467
Hayvancılık	35	1.783	183.101	1	35	1.863	195.865
Ormancılık	18	961	114.333	1	28	1.918	228.286
Çay	5	41	66.516	1	5	41	66.516
Sulama	13	688	100.069	1	13	639	103.257
Su Ürünleri	17	229	13.833	1	14	199	11.460
Pancar Ekicileri	1	31	1.409.721	0	0	0	0
Toplam	115	5.649	2.121.311	7	122	6.642	850.873

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

13.1.1.2. Tarım Kredi Kooperatifleri

12 Nisan 2005 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 5330 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda Değişiklik yapılmasına ve Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda Değişiklik yapılması hakkındaki 553 sayılı Kanun Hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulüne dair kanun ile Kurumun yasal düzenlemesine son hali verilirken; bu yeni düzenleme ile kooperatifler daha demokratik hale getirildi, kooperatifler arası dayanışma ilkesi, ülkemizde ilk kez yasal düzenleme altına alındı, çiftçimize uygun şartlarda tarımsal kredi temin edilebilmesinin yolu açıldı, kooperatifler sigortacılık işlemlerinde tam yetkili acentelik hakkına sahip oldu ve çiftçilere ucuz akaryakıt temin edilebilmesinin önü açıldı.

Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarına uygun koşullarda kredi sağlamak amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Genellikle küçük ve orta çiftçilerin ortak olduğu kooperatifler ortakların tek başlarına alamadıkları krediyi onlara maliyetine ve düşük faizle temin etmeye çalışırlar. Tarım Kredi Kooperatifleri ortakları ile tasarruf sahipleri veya kredi kuruluşları arasında aracılık yaparak, ortaklarına ucuz kredi sağlamaya çalışan kuruluşlardır.

Tarım Kredi Kooperatifleri kısa vadeli işletme kredileri (genel ihtiyaç, tohumluk, fide, fidan, kimyevi gübre, zirai mücadele ilacı, karma hayvan yemi, akaryakıt gibi girdilerin temini ve nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile bir yıl vade ile verilen kredidir) ve orta vadeli yatırım kredileri (tarımsal araç-gereç, tarımsal araç lastikleri, sergi ve örtü malzemesi, kültür ırkı büyükbaş ve küçükbaş irat hayvanı, arı kovani ve kolonisi, su ürünleri

ekipmanları, ipekböcekçiliği ve kümes hayvancılığında kullanılan donatma malzemeleri, damla, yağmurlama veya mikro yağmurlama sulama sistemleri kurulması amacıyla en çok 4 yıla kadar vade ile açılan, aynı olarak kullanılan kredilerdir) vermek suretiyle ortaklarının aynı ve nakdi gereksinimlerini karşılamaktadırlar. Tarım Kredi Kooperatifleri 2018 yılı itibarıyla 1.625 kooperatif ve 907 bin 233 ortağa sahiptir. 17 bölge Birliği ve 1 Merkez birliği ile hizmet vermeye devam etmektedir.

Tablo 291. Tarım Kredi Kooperatif Bölge ve Merkez Birlikleri

Türü/Çeşidi	Kooperatif Bölge Birlikleri			Kooperatif Merkez Birlikleri			
	Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Birlik Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Tarım Kredi	17	1.625	907.233	1	17	1.625	907.233

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

13.1.1.3. 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri

1914 yılında Aydın ilinde incir üreticileri tarafından “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı” adıyla ilk tarım satış kooperatifi; ilk birlikler ise İzmir’de 1937 yılında TARIŞ Üzüm ve İncir Birliği olarak kurulmuş, onu 1938 yılında Fiskobirlik, 1940 yılında Çukobirlik izlemiştir. En son 2000 yılında Gap Birlik kurulmuş olup birlik sayısı 16’ya ulaşmıştır. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri 1935 tarihli ve 2834 sayılı yasaya göre kurulmuştur. 1984 yılında bu kanunun yerini 238 sayılı Kanun Hükmünde Kararname almış ve 1985 yılında 3186 sayılı Kanun ile anılan kararname kanunlaşmıştır. Son olarak, Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerini yeniden düzenleyen 4572 sayılı Kanun 16 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Birlikler 1960’lı yıllara kadar kendi nam ve hesaplarına ürün alımı yaparak faaliyetlerini sürdürmüş olup, bu yıllarda devlet destekleme alımları uygulamasına başlanmıştır. Birlikler yıllar itibarıyla belirlenen farklı sayıdaki üründe devlet adına alım yapmışlardır.

Tablo 292. Kooperatif Bölge Birlikleri

Türü/Çeşidi	Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Tarım Satış	17	322	524.587

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

2018 yılı itibarıyla toplam 322 birim kooperatifin 17 Tarım Satış Kooperatifleri Birliği çatısı altında, 524 bin 587 ortak üreticisi bulunmaktadır.

13.1.2.1. Hizmet Birlikleri

(Sulama Birlikleri, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri)

Ülkemizde DSİ’ye ait sulama tesislerinin işletme, bakım ve yönetim sorumluluğunu devir alan örgütlerden biri de sulama birlikleridir. Sulama Birlikleri daha önce 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikler Kanununa istinaden faaliyet göstermekte iken 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanunu TBMM tarafından 8 Mart 2011 tarihinde kabul edilerek 22 Mart 2011 tarih ve 27882 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sulama Birlikleri, ülkenin su varlık ve kaynaklarının rasyonel kullanımı maksadıyla umumi suların faydalanmak üzere Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından inşa

edilmiş veya halen inşa edilmekte olan ya da inşa edilmesi planlanan sulama tesislerini gayelerine uygun şekilde kullanmak, işletmek, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün onayını almak suretiyle işletmek, bu tesislerin bakım, onarım ve yönetim sorumluluğunu yürütmek, tesisi geliştirmeye yönelik yeni projeler yapmak, yaptırmak veya tesisi yenilemekle görevlidir. 2018 yılı itibarıyla 386 Sulama Birliği ve 611 bin ortak mevcuttur.

Köylere hizmet götürme birlikleri 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'na göre faaliyet gösteren ve 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun 56. 1580 Sayılı Belediye Kanununun 147-148. ve 442 Sayılı Köy Kanununun 47-48. maddelerine dayanarak Köylere Hizmet Götürme Birlikleri Tip Tüzüğü'ne göre kurulan örgütlerdir. Birliğin görevleri; ilçelerde, tarım ürünlerinin üretim ve pazarlanması hariç olmak üzere, köylere ait hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak, bizzat yapmak, yaptırmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak olarak belirlenmiştir.

13.1.2.2. Islah Amaçlı Birlikler

Islah Amaçlı Birlikler; yetiştiricilerin kendi aralarında teşkilatlanarak, üstün verimli hayvanların yetiştirilmesi amacıyla, gerek yurtiçinde yetiştirilen, gerek yurtdışından ithal edilen ve gerekse yerli ırkların genetik potansiyellerinin geliştirilmesi verimlerinin artırılması, bunların soy kütüğü ve verim kayıtlarının tutulması, hayvanlarla ilgili sağlık hizmetlerinin yürütülmesi ve sigorta işlemlerinin yapılması, üyelerin üretimlerinin sağlanması, ihtiyaçlarının temini ve ürünlerin yurtiçi ve dışında pazarlanması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, ürünlerin değerlendirilmesi için gerekli tesislerin kurulması ve işletmesi amacıyla kurulan birliklerdir.

Islah amaçlı yetiştirici birlikleri 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununa göre asgari il düzeyinde kurulmaktadır.

Türkiye genelinde damızlık sığır, koyun-keçi, arı, manda ve tavuk birlikleri kurulu bulunmaktadır. Islah Amaçlı Yetiştirici Birliklerinin merkez birlikleri mevcuttur.

Tablo 293. Islah Amaçlı Birlikler

Tabi Olduğu Kanun	Islah Amaçlı Yetiştirici Birlikleri		
	Türü	Birlik S.	Üye Sayısı
5996 S.K.	Damızlık Sığır	81	241.890
	Damızlık Koyun-Keçi	80	249.086
	Arı	80	72.170
	Damızlık Manda	29	8.721
	Tavuk	6	759
	Toplam	276	572.626

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

13.1.2.3. Tarımsal Üretici Birlikleri

Tarımsal üretici birlikleri 5200 sayılı yasaya göre asgari ilçe düzeyinde kurulmaktadır. Her türlü bitkisel ve hayvansal ürünler, su ürünleri ile organik tarımsal üretim sistemi ile yetiştirilen ürünlerde tarımsal üretici birlikleri kurulabilmektedir. Tarımsal üretici birliklerinin amacı; üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine

almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliği haiz tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamaktır. Tarımsal üretici birlikleri ürün veya ürün grubu bazında faaliyet gösteren ve tüzüklerinde belirlenen miktarlarda üretim yapan, en az 16 tarım üreticisinin bir araya gelmesiyle, asgari ilçe düzeyinde kurulmaktadır. Üretici birlikleri kuruluşunda kurulacak ilçe'deki üretim kapasitesi aranır. Bitkisel üretimde üretici birliklerini oluşturan üreticilerin toplam asgari üretim miktarı ilçe'deki toplam üretimin yüzde onundan az olamaz. Hayvansal üretimde kapasitelerin belirlenmesinde ise her ürün grubu için asgari üretim miktarları belirlenmiştir. Kanun ve Yönetmeliğin yayınlanmasını takiben ilk Üretici Birliği (Organik Fındık Üreticileri Birliği), Samsun İli Terme İlçesinde 31 Ocak 2005 tarihinde Terme Ziraat Odası Başkanlığı'nın öncülüğünde 16 kurucu üye ile kurulmuştur.

Tablo 294. Üretici Birlikleri Grupları ve Sayıları (30 Kasım 2018)

Tabi Olduğu Kanun	Üretici Birlikleri		
	Ürün/Ürün Grupları	Birlik Sayısı	Üye Çiftçi Sayısı
5200 S.K.	Hayvansal Üretim	573	325.891
	Bitkisel Üretim	251	22.255
	Su Ürünleri	30	1.193
	Organik Ürünler	30	2.434
	Toplam	884	351.773

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Tablo 295. Üretici Merkez Birlikleri Grupları ve Sayıları (30 Kasım 2018)

Tabi Olduğu Kanun	Üretici Birlikleri			
	Ürün/Ürün Grupları	Sayısı	Üye Birlik Sayısı	Üye Çiftçi Sayısı
5200 S.K.	Süt	1	308	214.013
	Kırmızı Et	1	120	55.034
	Kanatlı Hayvan Eti	1	19	710
	Yumurta	1	12	374
	Bal	1	91	2.880
	Meyve	1	12	2.566
	Tarla Bitkileri	1	13	240
	Su Ürünleri Yetiştiricileri	1	18	888
	Deniz Ürünleri Avcıları	1	8	312
	Toplam	9	601	277.017

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

13.1.3. Mesleki Örgütler

13.1.3.1. Ziraat Odaları ve TZOB

Ziraat Odaları, ilk kez 1881 yılında çıkarılan bir tüzükle kurulmuştur. 6964 Sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Kanunu 1957 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak, kanuna ilişkin tüzüğün zamanında çıkarılmaması nedeni ile Ziraat Odaları 1963 yılından itibaren faaliyete geçmişlerdir. 2004 yılında çıkan kanun ile Ziraat Odalarının görev alanları genişlemiştir. Çiftçilik ile uğraşanların yasal kuruluşu olan ziraat odaları da, diğer meslek kuruluşları gibi hukuki dayanağını Anayasa'dan alan kamu kurumu niteliğinde mesleki kuruluşlardır.

Tarımda çiftçilerin tek meslek örgütü, Ziraat Odaları ve Türkiye Ziraat Odaları Birliğidir. Ülkemizde halen 765 Ziraat Odasında 4 milyon 893 bin 585 çiftçi kayıtlıdır. TZOB'un görevleri; tarım sektörü ile ilgili toplantı, seminer, kongrelere katılmak ve düzenlemek, görüşlerini belirtmek, raporlar hazırlamak ve hükümet yetkileri ile görüşerek çiftçilerin sorunlarını aktarmak, tarımla ilgili yeni kanun teklifleri hazırlamak ve bunlarla ilgili görüşlerini iletmek, ulusal ve uluslararası platformlarda çiftçileri temsil etmek olarak özetlenebilir.

Ziraat Odalarının başlıca görevi, çiftçilerin mesleki örgütü olarak karşılaşılan sorunları çözmek ise de, Odalar faaliyetlerini sürdürebilmek için bazı ekonomik amaçlı çalışmalarda da bulunmaktadır. Bu çerçevede bazı Odaların girdi temini ve dağıtımını ile ilgili çalışmaları yanında, biçerdöver, kayıt ve tescil faaliyetleri, toprak tahlil laboratuvarları kurarak toprak tahlil çalışmaları, tohum selektörleri kurarak tohum temizleme işlemleri gibi değişik faaliyetler yapmaktadırlar. Ayrıca Ziraat Odalarının, ürün maliyetlerinin tespit edilmesi, köylere götürülecek hizmetlerin tespit edilmesi ve uygulanması, belli ürünler için (örneğin pamukta) çapalama ve toplama işçiliği için ücret belirlenmesi gibi birçok alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

Birlik ve Ziraat Odaları çalışmaları neticesinde ortaya konulan çiftçi sorunlarına yönelik çözüm önerileri Hükümet, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve diğer ilgili Bakanlıklar ve ilgili Kurum ve Kuruluşlara iletilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde ve AB ülkelerinde başta tarımsal eğitim, yayım ve araştırma hizmetleri olmak üzere, birçok hizmeti Ziraat Odaları yerine getirmektedir. TZOB ve Ziraat Odaları Kanunu gereği ziraat odalarının faaliyetleri içerisinde eğitim ve yayım önemli yer tutmaktadır. 2006 yılında çıkan tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin düzenlenmesine dair yönetmelik ile de TZOB ve tüm Ziraat Odaları tarımsal yayım faaliyetlerine etkin şekilde katılmaktadır. 2018 yılı itibari ile 190 Ziraat Odasında 460 Tarım danışmanı, 27 bin 859 işletmeye hizmet vermektedir.

Ayrıca, Mülga Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Tarımsal Yayım ve Eğitim İşbirliği Protokolü ve Eğitim ve Proje Hazırlama İşbirliği Protokolü, Mülga Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Mülga Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Ortak Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü, Mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile imzalanan Ağaçlandırma Seferberliği kapsamında yapılacak ortak çalışmalara ilişkin protokol, Milli Eğitim Bakanlığı ile Mesleki ve Teknik Kurslar Düzenlenmesine Yönelik İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.

2015-2018 döneminde, imzalanan protokoller ve protokol kapsamı dışında yapılan eğitimlerle toplam 93 bin 337 çiftçiye eğitim verilmiştir.

13.1.3.2. Diğer Mesleki Örgütler, Meslek Odaları, Dernekler ve Vakıflar

Tarımsal ürün üreticilerinin içinde bulunmadığı örgütler olmasına rağmen, tarım sektörüne hizmet götüren Ziraat Mühendisleri Odası, Veteriner Hekimleri Odası, Orman Mühendisleri Odası gibi meslek odaları ve Türkiye Ziraat Mühendisleri Birliği, Ziraatçılar Derneği, Gıda Derneği gibi dernekler bulunmaktadır. Söz konusu örgütler kendi meslek gruplarının menfaatleri ile ilgili çalışmalar yapmaları yanında tarım ve gıda sektörü ile ilgili politika oluşturma ve üretici menfaatlerini koruma yönünde de etkili olmaktadır.

Ayrıca, 5253 sayılı kanunla kurulmuş 525 çiftçi derneği ve 2762 sayılı kanunla kurulmuş 14 tarımsal vakıf bulunmaktadır.

13.1.4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde mevcut örgütlenme yapısına baktığımızda ülkemizde Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatifleri gibi pek çok sayıda kooperatif vardır. Bunlara ilaveten Üretici Birlikleri Yasası da çıkarılmıştır. Mevzuattaki sıkıntıların yanı sıra tarımsal örgütler arasında yeterli koordinasyon sağlanamamıştır. Tarımsal faaliyetlerde teknolojik ve modern tarım uygulamaları, girdi kullanımı yetersizdir. Üreticilerin eğitilmeleri ve tarımsal araştırma faaliyetleri tam olarak geliştirilememiştir.

Günümüzde tarım kesiminde çalışanların sosyo-ekonomik kimliğini koruyabilecek ve geliştirebilecek AB düzeyinde etkin ve yaygın bir kooperatif örgütlenmenin var olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Tarımsal amaçlı kooperatiflerin sorunları yıllardır tartışılmakta ne yazık ki bu sorunların çözümünde önemli bir aşama kaydedilememektedir. Sorunlar; finansman, üst örgütlenme, mevzuat, denetim, eğitim ve araştırma eksikliği olarak özetlenebilir. Bu sorunlar çözümlenmediği takdirde AB müzakerelerinde üreticilerimizin ekonomik menfaatleri yeterince korunamayacaktır.

Ülkemizde tarımsal amaçlı kooperatifler 3 farklı yasa altında, 7 konuda hizmet vermektedir. Birbirinden farklı mevzuatlarla yönetilen kooperatifler ülkemizin ihtiyaçlarına nazaran çeşit ve sayı yönünden oldukça fazla ve dağınık bir yapı sergilemekle beraber ilgili mevzuatları da güncelliğini yitirmiştir. Devletin değişik şekillerde kooperatiflere müdahale etme süreci devam etmektedir. Kooperatifler ise kooperatifçilik bilincinin yerleşmemesinden ötürü ortakların haklarına ve ellerindeki varlıkların mülkiyetine sahip çıkmadığı, katılımcı anlayıştan uzak bir anlayışı içinde barındırmaktadır.

Kooperatiflerin kendilerinden beklenen görevleri yerine getirecek yönetim anlayışına, idari kapasiteye ve teknik bilgiye sahip olmaması, egemen pazar güçlerinin kooperatifleri özel sektörün rakibi olarak görme ve göstermeleri kooperatifçiliğin önündeki başlıca engeller olarak durmaktadır. Küçük işletmelerin çok yoğun olduğu bu tarımsal yapıda ekonomik örgütlenme yetersiz kalmış, tarımsal örgütler arasında yeterli koordinasyon sağlanamamıştır.

Ülkemizde kooperatifçiliğe, zaman zaman önem ve öncelik verilmekle birlikte, süreklilik kazandırılmadığından istenilen düzeyde gelişme sağlanamamıştır.

Kooperatifçiliğin gelişmemesinin en önemli sebeplerinden biri, kooperatif kurucu ve ortaklarının eğitim seviyesinin düşüklüğüdür. Başarılı ve iyi örnek teşkil eden kooperatifler yanında, ortaklık hak ve menfaatleri konusunda yeterli bilgisi olmayan üyelerin bazı kooperatif kurucuları veya yöneticileri tarafından istismar edilmeleri, ülkemiz kooperatifçiliğinin gelişmesinde olumsuz rol oynayan önemli faktörlerden biri olmuştur.

Ancak, son yıllarda eğitim seviyesinin yükselmesi ve ortakların bilinçlenmesine paralel olarak kooperatifçiliğimizde de önemli gelişmeler yaşandığını memnuniyetle müşahade etmekteyiz.

Kooperatifçilik sektörünün denetlenmesi, geliştirilmesi, devlet tarafından bu amaçla mali, teknik ve hukuki desteğin verilmesine katkıda bulunulması gerekmektedir. Devlet, temel olarak yasa koyucu ve yasaları düzenleyici pozisyonunu güçlendirmeli ve kooperatifleri yasal boşluk ve karmaşıklıklardan kurtarmalı, devletin kooperatiflere müdahaleci rolü azaltılarak kooperatifleşme teşvik edilmeli, kooperatifler mali yönden güçlendirilmeli ve desteklenmelidir.

Kooperatiflerde iç denetlemenin daha işlevsel bir yapıya kavuşturulması, dış denetlemenin ise bağımsız, yetkili özel şirketler tarafından yapılması önem taşımaktadır.

Kooperatifçilikte temel sorunlardan birini oluşturan eğitim eksikliğinin giderilmesi için eğitim ve Ar-Ge faaliyetlerini yürütecek bir kurumsal yapının oluşturulması gerekmektedir. Bu çalışmalar mümkün olduğu kadar geniş tabana yayılarak yapılmalı ve üniversiteler dışındaki diğer sivil toplum örgütlerinin de eğitimle ilgili desteklerinin artırılması sağlanmalıdır.

Tarımsal örgütlenmenin AB ülkelerinde olduğu gibi Konsey veya Konfederasyon benzeri bir üst örgütte tek çatı altında toplanması gerekmektedir.

Kooperatifçilikte en önemli sorun olan kooperatifçilik anlayışının değişmesi gerekmektedir. Vatandaşın kooperatifçilik konusunda eğitilmesi bunun en önemli ayağıdır.

Türkiye’de, “ortakların güç ve kaynaklarını en etkin nasıl harekete geçirebiliriz” anlayışının hakim olduğu bir anlayış ve örgütlenme modeli geliştirilmelidir.

Tarımsal örgütlerin daha fonksiyonel bir yapıya kavuşturulabilmesi için görev tanımlarının yeniden ele alınarak kayıt tutma ve yayım hizmetleri, Ar-Ge çalışmaları, girdi ve kredi temini, depolama, ambalaj ve pazarlama safhalarında daha aktif rol almaları sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. TZOB Zirai ve İktisadi Raporu 2011-2014
2. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü verileri, 2018
3. Resmi Gazeteler

14. ÇEVRE VE TARIM

Çevre; dünya üzerinde yaşamını sürdüren canlıların hayatları boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış ortamdır. Hava, su ve toprak çevrenin fiziksel unsurlarını; insan, hayvan, bitki ve diğer mikroorganizmalar ise biyolojik unsurlarını oluşturmaktadır.

Küresel ısınma sonucu meydana gelen iklim değişikliği, su kaynaklarının giderek azalması, erozyon, toprağın bozulması, biyolojik çeşitliliğin tehdit altında olması ve dolayısıyla doğal kaynakların yok olmaya başlaması başlıca çevre sorunlarını oluşturmaktadır.

Bütün canlıların sağlığını olumsuz yönde etkileyen, çevreyi oluşturan öğeler üzerinde yapısal zararlar meydana getiren ve niteliklerini bozan yabancı maddelerin; hava, su ve toprağa karışarak ve zaman içinde yüksek oranda birikmesi sonucu çevre kirliliği meydana gelmektedir. Çevre kirliliği nedeniyle ekosistemlerde doğal denge bozulmaktadır.

Hızla artan dünya nüfusu, plansız sanayileşme ve sağlıksız kentleşme, nükleer denemeler, bölgesel savaşlar, verimi artırmak amacıyla kullanılan tarım ilaçları, yapay gübreler ve kimyasal maddelerin kullanımının giderek yaygınlaşması çevre kirliliğine dolayısıyla çevre sorunlarına neden olmaktadır. Gerekli çevresel önlemler alınmadan, arıtma tesisleri kurulmadan, geri dönüşüm alanları hazırlanmadan üretime geçen sanayi tesisleri veya sanayi bölgeleri, ormanların tahribi, yangınlar, arazilerin yanlış kullanımı, erozyon, aşırı otlatma sonucu doğal bitki örtüsünün tahribi, maden, kireç, taş ve kum ocaklarının faaliyetleri sonucu çevreye verdiği zararlar da çevreyi kirleten faktörler arasında sayılmaktadır.

Kirlenen hava, su ve toprak günümüzde artık canlıların yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır.

Biyolojik çeşitliliğin korunması açısından sürdürülebilir tarım kavramı oldukça önemlidir. Tarımda, yalnız maksimum üretimi elde etmek değil, toprağın ve suyun en uygun biçimde kullanılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmelidir.

Toplumda çevre bilincinin oluşturulması, çevre sorunlarına karşı duyarlı olunması ve gerekli önlemlerin alınmasının temelinde eğitim yatmaktadır. Üreticiden tüketiciye toplumun her kesiminin çevre konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir. Ülkeler doğal kaynakların korunmasını sağlayıcı politikalar geliştirmeli, sektörel politikaların biyolojik çeşitliliğin korunması amacını gözeterek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve üretim sürecinin olumsuz etkilenmemesi açısından, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve toplumun konuya duyarlılığı önemlidir.

2015 yılında, 34 ilde su kirliliğinin, 22 ilde hava kirliliğinin, 21 ilde atıkların, 3 ilde gürültü kirliliğinin ve 1 ilde erozyonun birinci öncelikli çevre sorunu olduğu görülmektedir.

2016 yılında ise, 30 ilde su kirliliğinin, 26 ilde hava kirliliğinin, 21 ilde atıkların, 3 ilde gürültü kirliliğinin ve 1 ilde erozyonun birinci öncelikli çevre sorunu olduğu görülmektedir.

2016 yılı verileri ile önceki yılın (2015 yılı) verilerine göre karşılaştırma yapıldığında;

2015 yılında su kirliliğinin birinci öncelikli sorun olduğu illerden Bursa, Çanakkale, Erzurum ve Hakkâri; 2016 yılında da hava kirliliğinin birinci öncelikli sorun olduğu iller arasına girmiştir. Diyarbakır ve Tunceli ise 2016 yılında atıkların birinci öncelikli sorun olduğu iller arasında yer almıştır.

2015 yılında atıkların birinci öncelikli sorun olduğu illerden Amasya ve Ankara su kirliliğinin birinci öncelikli sorun olduğu iller arasına girmiştir. Bu değişikliklerde, Çanakkale'de büyük yakma tesislerinin sayısında artış olması, Hakkari'de doğalgaz kullanılmaması, Diyarbakır ve Tunceli'de artan nüfus nedeniyle atık yönetiminin önem kazanması, Amasya'da İlin ortasından geçen Yeşilirmak'a bırakılan atık sular, Ankara'da artan nüfus ve yapılaşma sonucu arıtma tesisinin kapasitesinin yetersiz kalması, yağmur suyu hatlarına kayda değer oranda atık su karışması bu değişikliklerde rol oynamıştır.

14.1. Toprak ve Su Kirliliği

Toprak ve su kirliliği her geçen gün daha da ciddi boyutlara ulaşan önemli çevre problemleri arasında yer almaktadır. "Toprağın verim gücünü düşürecek, optimum toprak özelliklerini bozacak her türlü teknik ve ekolojik baskılar ve olaylar", toprak kirliliği veya toprak kirlenmesi olarak nitelenir.

Toprak ve su, çok uzun sürede oluşan ancak kısa sürede kirlenerek, aşınarak kaybolan doğal kaynaklardır. Gerek modern tarıma geçişle gerek 19'uncu yüzyıl sonlarına doğru başlayan sanayileşme süreciyle birlikte, toprak ve su kirliliği de bir çevre sorunu olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Özellikle 20.yy ortalarına doğru hızlı nüfus artışı ile birlikte, tarım ve diğer alanlardaki sanayi ve teknolojinin hızla gelişmesine paralel olarak toprak ve su kirliliği de artmaya başlamıştır. Plansız kentleşme, tarımda kullanılan ilaçlar, gübreler, sanayi atıkları, yağmur sularıyla havadaki asitlerin toprak ve suya inmesiyle kirlilik önemli bir boyuta çıkmıştır.

Toprak kalitesindeki değişim, tarımda verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Ekim ve hasat dönemlerinde meydana gelen atıklar, ilaçlama ve gübrelemenin bilinçsizce yapılması, yanlış sulama yöntemleri, sulama suyunun kalitesinin kötü olması, drenaj yetersizlikleri ve tarım için önem arz eden birinci sınıf tarım topraklarının yerleşim ve endüstri için kullanıma açılması gibi faktörler toprak kirliliğini hızlandırmıştır.

Toprak yapısını dikkate almadan gerçekleştirilen gübreleme ve zararlılara karşı yapılan mücadelede kullanılan tarım ilaçlarının fazlası, bitki ve canlılara zarar verdiği gibi, gerek sulama suyu gerek yağmur suları ile toprak yüzeyinde pestisitleri toprak altından da iyonları bünyesine alarak ve kirlenerek yer altı sularına karışmakta ayrıca, toprak yüzeyinde akışa geçen su, derelere, denizlere ve su birikintilerine karışarak su kirliliğine neden olmaktadır.

Toprak kirliliğinin önlenmesi için; tarım ve orman arazilerinin amaç dışı kullanımı engellenmeli; ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarına ağırlık verilmeli, erozyon kontrolü ve çayır/mera ıslahı için gerekli finansman sağlanmalıdır.

İl sınırları içerisindeki toprak kirliliğine neden olan en önemli kaynaklar incelendiğinde, vahşi depolanan tehlikeli atıklar hiçbir ilimizde birinci öncelikli kaynak olmazken, 39 ilimizde vahşi depolanan evsel katı atıklar, 13 ilimizde ise sanayi kaynaklı atık boşaltımı toprak kirliliğine neden olan en önemli kaynaklar olmuştur.

Avrupa Birliği'ne üyelik süreci de göz önünde bulundurulduğunda, toprağı korumaya yönelik bir politika oluşturulması ve geliştirilmesi oldukça önemlidir. Toprak kaynaklarının korunması, toprak kirliliğinin ve kirlenmiş alanların belirlenmesi, kayıt altına alınması ve incelenmesi gibi konulara yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Su kirliliği, istenmeyen zararlı maddelerin, suyun niteliğini ölçülebilecek oranda bozularını sağlayacak miktar ve yoğunlukta suya karışması olayıdır. Konutlar, endüstri kuruluşları, termik santraller, gübreler, kimyasal mücadele ilaçları, tarımsal sanayi atık suları, nükleer santrallerden çıkan sıcak sular, jeotermal atık sular ve toprak erozyonu gibi süreçler ve maddeler su kirliliğini meydana getiren başlıca kaynaklardır. Bunların hepsi doğrudan doğruya veya dolaylı olarak canlı ve cansız varlıklara zarar vermektedir.

Suyun kalitesi ve bu kaliteye bağlı olarak çeşitli kullanımlara yönlendirilecek suyun potansiyeli büyük önem taşımaktadır. Su kaynaklarının uygun yönetimi için, su kalitesinin ve niceliğinin eşzamanlı yönetilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde su kaynakları kalitesinin bozulmasındaki başlıca sebepler arasında; tabii kaynakların aşırı kullanımı, sanayileşme faaliyetlerinin ve kentleşmenin denetimsiz ve düzensiz oluşum ve noktasal kaynak olarak tanımlanan kentsel ve endüstriyel deşarjlar ile yayılı kaynak olarak tanımlanan tarımsal faaliyetler yer almaktadır. Kaynaklar kirlendikten sonra alınacak önlemler daha zor ve pahalı olmaktadır.

Ülkemizde, iç tatlı su kaynaklarının kirlenmesine yol açan faktörleri özetlemek gerekirse; kentsel kanalizasyon ve sanayi atık sularının arıtılmadan veya kısmen arıtılarak yüzeysel sulara deşarj edilmeleri, kanalizasyon sistemlerinden ve açıktaki katı atık yığınlarından kaynaklanan sızıntıların yeraltı sularını kirletmesi, toprakta ve sulama kanallarında bulunan tarım ilacı ve hayvansal/kimyasal gübre kalıntılarının yüzeysel ve yeraltı sularına karışması olarak belirtebiliriz. Ayrıca erozyonu hızlandıran, tabii göllerde ve baraj göllerinde çökelti birikimine yol açan ormansızlaşma ve yetersiz/yanlış tarımsal uygulamaların iç tatlı sularımızı kirletmesini de unutmamak gerekir.

14.2. İklim Değişikliği

İklim değişikliği insanlığın önündeki en büyük sorunlardan biridir. Bu sorunla mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasından en fazla, yoksul ülkeler ve yoksul insanlar zarar görecektir.

Dünya nüfusunun artması, piyasa koşulları ve biyolojik çeşitliliğinin yok olması, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi çevre sorunları gelecek için büyük tehdit oluşturmaktadır. Bunlarla mücadele edebilmek için kapsamlı önlemler alınmalıdır. İnsanlığın ve geleceğin garantisi olan doğal ekosistemler doğal kaynakların yanlış kullanımı sonucu bozulmakta ve tüm canlıların yaşamı tehlikeye girmektedir.

İklim değişikliğinin atmosferdeki sera gazı emisyonlarındaki artıştan kaynaklanan küresel ısınma nedeniyle meydana geldiği konusunda bir görüş birliği vardır. Sera gazı emisyon envanteri sonuçlarına göre, 2016 yılında toplam sera gazı emisyonu CO₂ eşdeğeri olarak 496,1 milyon ton (Mt) dur. 2016 yılı emisyonlarında CO₂ eşdeğeri olarak en büyük payı yüzde72,8 ile enerji kaynaklı emisyonlar alırken, bunu sırasıyla yüzde 12,6 ile endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, yüzde11,4 ile tarımsal faaliyetler ve yüzde 3,3 ile atık takip etmiştir. 2016 yılı için kişi başı CO₂ eşdeğer emisyonu 6,3 ton/kişidir.

14.3. Sonuç ve Öneriler

Kişi başına düşen yıllık su miktarının 1.365 m³/kişi-yıl civarında olup ülkemiz su sıkıntısı ile karşı karşıya olan bir ülkedir. Bu sebeple, su kaynaklarının korunması ve suyun iktisatlı olarak kullanılması gerekmektedir.

Tarımsal sulamada gerekli olan suyun optimum seviyede kullanımı için modern sulama sistemleri yaygınlaştırılmalı ve atıl durumdaki sulama sistemlerinden kaynaklanan su israfının önüne geçilmelidir. Ayrıca, sulamadan dönen suların su kaynaklarına etkisi ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Ülkemizdeki su kaynakları, hem noktasal hem yayılı kaynaklar tarafından kirletilmektedir. Mevcut birçok atık su arıtma tesisi uygun normlara göre tasarlanmamış ve atık sular bu tesislerde istenilen kalitede arıtılmamaktadır. Ayrıca, tesislerin işletiminde kalifiye personel eksikliği sebebiyle sorunlar yaşanmaktadır. Kirilenmenin önüne geçilmesi için gerekli çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Yayılı kaynaklı kirlenmede tarımsal faaliyetler ön plana çıkmaktadır. Gübreleme ve ilaçlama faaliyetleri sonucunda suya karışan besin elementleri su kaynaklarının kirlenmesine katkı sağlamaktadır.

Mevcut veriler dikkate alındığında iç sularımızın kıyı ve geçiş sularına göre daha kirli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, su kaynaklarımızın kalitesini iyileştirmek için öncelik iç sulara verilmesi gerekmektedir.

Çevre sorunlarının önüne geçebilmek için gelecek nesillerin iyi bir çevre eğitimi ile yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Çevre sorunlarının çözümü için sivil toplum kuruluşlarının etkinliği artırılmalı, kamu kuruluşları ortak çalışmalar yürütmelidir. Plansız kentleşmenin önüne geçilmelidir. Ormanlık alanların artırılması ve korunması sağlanmalıdır. Kaliteli yakıtların kullanılması sağlanmalıdır. Çevre konusunda yapılacak yatırımlar teşvik edilmelidir. Ülkemiz tarım politikalarında çevre boyutunun ayrıca ele alınması önemlidir.

İklim değişikliğinin insani gelişmede uzun vadeli engeller oluşturacağı ve insanları git-tikçe kötüye giden bir yoksulluğa iteceği göz önüne alınmalıdır. Bu noktada iklim değişikliği, küresel sebep ve etkileriyle küresel bir problem olarak algılanmalı ve ülkeler sorumlulukları ve kapasiteleri çerçevesinde küresel bir eyleme geçmelidirler. İklim değişikliğinin etkilerinden erken ve en ağır biçimde etkilenecek olan yoksul kesimlerin ve küçük çiftçilerin korunması ve desteklenmesi için gerçekçi ve kalıcı politikalar geliştirilmeli, küresel anlamda koordinasyon ve işbirliği sağlanmalıdır.

İklim değişikliğine adaptasyon için farkındalığın artırılması, çiftçilerin konuyla ilgili bilgilendirilmeleri, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, konuya ilişkin plan ve projelerin bir bütün olarak ele alınması gereklidir.

İklim değişikliğine adaptasyon konusunda karşı karşıya olunan sorunları azaltmak için bölgesel düzeyde iklim modellerinin ve senaryolarının geliştirilmesi; karşılıklı bilgi paylaşımının yapılması, ülke içinde ve ülkeler arasındaki işbirliği ve koordinasyonun güçlendirilmesi ve uygun kaynakların ayrılması gerekmektedir.

Kurum/kuruluşların plan, program ve stratejilerinde yer alan faaliyetlerin, iklim değişikliği etkileri göz önünde bulundurularak belirlenmesi yasal zorunluluk haline getirilmelidir.

İklim değişikliğine uyum faaliyetlerinin hayata geçirilebilmesi için kurum ve kuruluşların mevzuatlarında mevcut durum ve boşluk analizleri yapılarak gerekli mevzuat geliştirilmelidir.

Ülkemizin geleceğe yönelik muhtemel iklim durumunu daha iyi ortaya koyabilmek için daha fazla sayıda projeksiyon ile çalışmalar yapılmalıdır.

İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisinin sektörel bazda belirlenmesine yönelik çalışmalar 25 nehir havzasında tamamlanmalıdır.

Su kaynaklarında iklim değişikliğine uyum faaliyetleri havzalar özelinde detaylı bir şekilde planlanmalı, öncelikler belirlenmeli ve sosyo-ekonomik analizleri yapılmalıdır.

İçme, kullanma ve sulamada su kayıp ve kaçakları asgariye indirilmelidir.

Kentsel atık su arıtma tesisleri tamamlanmalı, oluşan tüm atık sular arıtılmalı ve yeniden kullanımı sağlanmalıdır.

İklim değişikliğinin tarımsal ve hayvansal üretim üzerine olası etkilerine ilişkin çalışmalar artırılmalıdır.

Ürün, toprak ve suyun etkin yönetimine ilişkin Ar-Ge faaliyetleri geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Küresel ısınmanın önlenmesi yönünde olumlu adımlar atmak için enerji ve sanayi üretiminde fosil yakıtların kullanılması yerine daha temiz ve doğayla dost yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim sağlanması gerekmektedir.

Tarımda en iyi tarım tekniklerinin kullanılması, orman arazilerinin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilir orman kaynakları yönetiminin sağlanması yönünde politikalar geliştirilmelidir.

Verimli tarım arazilerinde ve ormanlık alanlarda sanayi tesislerinin ve yerleşim alanlarının kurulması önlenmeli, doğru sulama politikaları uygulanmalı, toprakların tuzlanması önüne geçilmelidir. Tarımda suyun israfına yol açan vahşi sulama yöntemlerinin terk edi-

lerrek, suyun daha tasarruflu kullanıldığı damlama ve yağmurlama sulama yöntemlerine geçilmelidir.

Su kaynaklarının etkin kullanımını içeren iklim değişikliğine adaptasyon, sel ve kuraklık için erken uyarı sisteminin geliştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının sunulması, doğal kaynaklar ve çevreyi korumaya yönelik tarım tekniklerinin geliştirilmesi için önlemler alınmalıdır.

Kuraklık riski olan bölgelerde kuraklığa karşı dayanıklı tohum çeşitlerinin devreye sokulması gerekmektedir.

Gelecekte büyük sorunlar doğuracak su kıtlığının önüne geçilebilmesi için dünya çapında su kaynaklarının kullanımında daha olumlu sonuçlar verecek alternatif çözümler bulunması gerekmektedir.

Kaynaklar

1. <http://www.cevreonline.com>
2. <http://sura.ormansu.gov.tr/sura/AnaSayfa/Surabelgeleri.aspx?sflang=tr>
3. TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 2011-2014
4. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu 2018
5. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevresel Göstergeler
6. TÜİK

15. TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI

Tarım, Türkiye için stratejik ve önemli bir sektördür. Ülke ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne aşamada olursa olsun tarım, ülkelerin hemen hemen hepsinde en fazla önem arz eden sektörlerden biridir. Kırsalda yaşanan insanların gelir seviyelerinin artırılarak, hayat standartlarının yükseltilmesi tarım politikalarının ana hedefi olmalıdır.

Toplam istihdamın yaklaşık olarak beşte birini karşılayan tarım sektörü, ekonomiye istikrar sağladığından ekonomik krizlerde sigorta görevi görmektedir. Buna karşın tarım sektöründe kişi başına milli gelirin 3 bin 900 dolar olan ülke ortalamasının ancak üçte birinde kalmaktadır.

Tarım sektörü yapısı gereği, devlet müdahalelerini zorunlu kılmaktadır. Bu müdahalelerin ülkelere göre, amaç ve araçları farklılık göstermekle birlikte, nihai hedef; üreticilere adil ve yeterli bir yaşam standardı sağlanmasının yanı sıra, tüketicilere uygun fiyatla yeterli ürün arzının garanti edilmesidir.

Destekleme; tarım sektörünün korunması, tarımsal faaliyetlerin özendirilmesi ve sürdürülmesinin teşviki amacıyla alınan önlemlerin tümüdür.

Tarımsal desteklemelerin amacı; tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmaktır. Tarımsal destekleme politikaları, ekonomik ve sosyal etkinlik ve verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanır.

Tarım sektöründe üreticimize destekler doğrudan ve dolaylı olarak verilmektedir. Doğrudan destekler kapsamında alan bazlı destekler ve prim desteği ile çiftçilerimiz desteklenmektedir. Bu çerçevede çiftçilerimiz alan bazlı destek olarak mazot, gübre, fidan ve tohum desteği ile fındık desteklerinden yararlanmaktadır.

15.1. Tarım Kanunu

Tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılması, Nisan 2006'da yürürlüğe giren 5488 sayılı Tarım Kanununun amacını oluşturmuştur.

Tarım Kanunu ile tarımsal desteklemenin amaç ve ilkeleri, desteklemede kullanılacak araçlar ve tarımsal desteklerin uygulama esasları hükme bağlanmıştır.

Kanuna göre tarımsal desteklemenin amacı; "tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmaktır. Tarımsal destekleme politikaları, ekonomik ve sosyal etkinlik ve verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanır." şeklinde belirlenmiştir.

Kanunda belirtilen destekleme araçları ise; doğrudan gelir desteği, fark ödemesi, telif edici ödemeler, hayvancılık destekleri, tarım sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri, çevre amaçlı tarım arazileri koruma programı destekleri, diğer destekleme ödemeleri ve tarla içi sulama sistemleri destekleri şeklinde belirlenmiştir.

Tarımsal desteklemelerin uygulama esasları ise;

a) Destekleme ödemeleri; bölge, işletme, arazi, ürün, tarım sistemi, sözleşmeli üretim, ıslah ve çevre gibi konulardaki öncelikler ve tercihler ışığında farklı miktarlarda yapılabilir.

b) Bir tarımsal işletmenin alabileceği azamî toplam destekleme miktarı, yıllık olarak belirlenebilir.

c) Destekler, üretici örgütleri aracılığı ile de ödenebilir.

ç) Desteklenecek ürünlerin ve destekleme ödeme miktarının belirlenmesinde kalite, standart ve sağlık kriterleri dikkate alınır.

d) Üreticilere yapılacak her türlü destekleme ödemelerinde, entegre idare ve kontrol sistemi kullanılır.

e) Çiftlik muhasebe veri ağı kayıtlarına ait bilgiler kontrol ve istatistikî amaçlı olarak kullanılabilir, ancak ifşa edilemez. Bu hükme uymayanlar için genel hükümler çerçevesinde cezaî işlem yapılır. Şeklinde kanunla hüküm altına alınmıştır.

15.2. Tarımsal Destekleme Bütçesi

2006 yılında yürürlüğe giren Tarım Kanunu, tarım destekleme bütçesine bir alt sınır getirmiştir. Tarımsal desteklemelerin finansmanı başlıklı 21'inci maddeye göre "Bütçeden ayrılacak kaynak, gayrisafi millî hâsılanın yüzde birinden az olamaz" denilmektedir. Ancak Kanun yürürlüğe girdikten sonra tarımsal destekler için ayrılan bütçe bu sınıra dahi ulaşamamıştır.

Destekleme bütçesinin, yurtiçi hâsıladaki oranının, 2018 yılı için yüzde 0,39 olması beklenmektedir. Bu oran 2017 yılında 0,41, 2016 yılında 0,54, 2015 yılında da 0,52 olmuştur. Destekleme bütçesinde bulunmayan fakat tarıma ayrılan diğer yardımlarla birlikte bu oran artmaktadır.

Tablo 296. Tarım Destek Bütçesi

Yıl	Bütçe (Milyar TL)	Artış (%)	Desteğin GSMH İçindeki Payı (%)
2012	7,78	9,88	0,54
2013	8,77	12,7	0,58
2014	9,59	9,3	0,54
2015	9,97	3,9	0,52
2016	11,64	16,7	0,54
2017	12,80	9,96	0,41
2018*	14,90	16,4	0,40

Kaynak: Yıllık Programlar

*GSYH yeni ekonomi programı tahmini

Tarımsal destek bütçesi yıllar itibarıyla artmıştır. 2014 yılında da 9.59 milyar lira olan bütçe 2015 yılında 9.97 milyar lira, 2016 yılına 11,64 milyar lira, 2017 yılında 12,8 milyar

lira ve 2018 yılında da 14,5 milyar lira olarak belirlenmiştir. 2018 yılında mazot fiyatlarında meydana gelen artışlar nedeniyle mazot desteğinde artış yapılmış ve tarım destek bütçesi 14,9 milyar olmuştur.

15.3. Türkiye’de Kullanılan Tarımsal Destekleme Araçları ve Bütçe Dağılımları

Ülkemizde kullanılan destekleme araçları Tarım Kanunuyla belirlenmiş durumdadır. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere tarım destek bütçesi belirlenen bu araçlarla sektöre aktarılmaktadır. Destek miktarlarında ağırlıklı olan kalemler fark ödemesi desteklemeleri, hayvancılık destek ödemeleri ve alan bazlı destek ödemeleridir.

Tablodan görüldüğü üzere 2018 yılı tarım destek bütçesinin yüzde 28,8’ini alan bazlı ödemeleri, yüzde 27,5’ü hayvancılık destek ödemeleri ve yüzde 23,2’ini fark ödemeleri oluşturmaktadır.

2010-2014 yılları arasında tarımsal desteklerin her kaleminde artış olmasına karşın en fazla artış alan bazlı destek ödemelerinde olmuştur.

Alan bazlı tarımsal desteklerin 2018 yılında yüzde 42,8 oranında artacağı ve 3 milyar 6 milyon liradan 4 milyar 292 milyon liraya düşeceği hesaplanmaktadır.

Prim destekleri 2018 yılında yüzde 11,1 oranında azalacağı ve 3 milyar 888 milyon liradan 3 milyar 456 milyon liraya çıkacağı tahmin edilmektedir.

Hayvancılık desteklerinin ise 2018 yılında yüzde 6,6 artışla 3 milyar 848 milyon liradan 4 milyar 103 milyon liraya çıkacağı öngörülmektedir.

Kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekleme bütçesinde yüzde 116,7 artışla 795 milyon liradan 1 milyar 724 milyon liraya çıkacağı tahmini yapılmaktadır.

Tarım sigortası destekleme hizmetleri bütçesinin yüzde 11,3 artışla 860 milyon liradan 958 milyon liraya yükseleceği öngörülmektedir.

Diğer tarımsal amaçlı desteklerin ise yüzde 28,7 artışla 133 milyon liradan 171 milyon liraya çıkacağı hesaplanmaktadır.

Tablo 297. Yıllara Göre Tarımsal Destekleme Miktarları (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2014	2015	2016	2017	2018
Alan Bazlı Tarımsal Destekleme Ödemeleri	2.699	3.005	3.304	3.006	4.292
Alan bazlı ek ödeme (org. tarım, iyi tarım, toprak analizi vb.)	192	230	321	295	342
Mazot	646	700	720	700	2.300
Gübre	779	830	880	805	533
Sertifikalı tohum ve fidan kullanımı	118	180	213	211	168
ÇATAK	50	82	135	160	79
Findik	788	850	850	835	850
Alternatif ürün ödemeleri	1	133	0	0	0
Telafi edici ödemeler	125	0	186	191	186
Patates siğili desteği	0	0	15	0	0
Çay budama tazminatı ve masrafları	125	133	171	191	186
Fark Ödemesi Destekleme Hizmetleri	2.685	2.728	3.174	3.888	3.456
Arz açığı olan ürünlere ödemeler (3)	1.495	1.686	2.204	2.516	2.289
Hububat+bakliyat	1.040	890	800	1.207	998
Çay	150	152	170	165	170
Hayvancılık Destek Ödemesi	2.665	2.973	3.031	3.848	4.103
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destek. (4)	613	627	1169	795	1724
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	357	529	704	860	958
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	129	109	107	133	171
Toplam	9.148	9.971	11.489	12.722	14.889
GAP Eylem Planı Kırsal Kalkınma ve Hayvancılık Destekleri	60	0	0	0	0
Genel Toplam	9.208	9.971	11.489	12.722	14.889

Kaynak: Yıllık Programlar

15.4. Girdi Destekleri

Girdi destekleri içinde en önemli payı mazot, gübre destekleri almaktadır.

Bilindiği üzere mazot bedelinin yaklaşık yüzde 32'sini özel tüketim vergisi (ÖTV) oluşturmaktadır. Buna ilaveten mazotta yüzde 18 katma değer vergisi (KDV) yükü vardır. Büyük oranda dışa bağımlı olduğumuz temel girdilerdeki vergiler kaldırılmalıdır.

Mazot desteği 2017'da 700 milyon, 2018 yılında 2,3 milyar liraya yükselmiştir. Gübre desteği ise, 2017'da 805 milyon, 2018 yılında ise 533 milyon lira olmuştur. 2016 yılında gübre ve mazot desteği toplam 11 lira olarak ödenmiştir. Gübre desteği 2017 ve 2018 yıllarında değişmemiş ve dekara 4 lira olarak uygulanmaktadır.

Tarımsal ürünlerimizin dünya fiyatlarıyla rekabet edebilmesi, diğer ülkelerin üreticilerine uyguladıkları yüksek orandaki desteklerin ülkemiz çiftçilerine de sağlanmasıyla mümkün olabilecektir. Bazı ülkelerde çiftçinin mazotu normal fiyatından çok daha ucuza kullandığı bilinmektedir.

Tablo 298. Gübre-Mazot Desteği Toplamları ve Değişimleri

Ürünler	2016 Gübre + Mazot	2017 Gübre + Mazot	Değişim Oranı (%)	2017 Gübre + Mazot	2018 Gübre + Mazot	Değişim Oranı (%)
Fındık, yem bitkileri, çay, soğan, kanola, diğer ürünler	11	13,34	21,3	13,34	15,35	15
Buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale	11	17,49	59,0	17,49	21,03	20,2
Çeltik, pamuk	11	41,36	276,0	41,36	49,4	19,4
Ayçiçeği, soya, dane mısır, patates	11	21,64	96,7	21,64	25,57	18,2
Nohut, mercimek, kuru fasulye	11	15,42	40,2	15,42	19,89	28,9
Aspir	11	15,42	40,2	15,42	17,62	14,3
Nadas				5,19	6,81	31,2

Kaynak: Tarımsal Desteklere İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı

2017 yılında mazotun yarısının devlet tarafından karşılanması yönündeki uygulamayla mazot desteğinde önemli artış olmuştur. 2017 yılında çiftçilere ödenen toprak analizi desteği kaldırılmış, toprak analizi desteği analiz laboratuvarlarına verilmeye başlamıştır.

Tarım sektörünün dünya ile rekabet edebilmesi için üretim maliyetlerinin düşürülmesi gerekmektedir. İşsizliğin yükünü de taşımaya devam eden tarımda, üretim maliyetlerinin düşürülmesi için, öncelikle temel girdiler üzerindeki vergi yükü kaldırılmalı veya çiftçiye geri ödemesi sağlanmalıdır.

15.5. Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli

Tarım Havzaları Modelinin amaçlarına ulaşılması ve hedeflerinin gerçekleşmesinin en büyük temennimiz olmuştur. Model başarılı olursa, üretim planlaması gerçekleşecek; verimlilik artacak; çiftçilerimizin gelirleri yükselecek; toprak ve su kaynaklarının korunması sağlanacak ve böylece destekler daha rasyonel kullanılmış olacaktır.

Tarım Havzalarında doğal kaynakları koruyarak üretimi planlamak ve arttırmak, etkin ve rasyonel bir destekleme politikası uygulamak üzere geliştirilmiştir. Bu kapsamda, daha önce belirlenen 30 tarım havzası var iken 2017 yılında yapılan değişikliklerle tarım faaliyeti yapılan her bir ilçenin bir havza kabul edilmesiyle havza sayısı 941 olmuştur.

Havza bazlı destekleme modelinde buğday, arpa, çavdar, çeltik, dane mısır, tritikale, yulaf, mercimek, nohut, kuru fasulye, pamuk, soya, yağlık ayçiçeği, kanola, aspir, çay, fındık, zeytinyağı ve yem bitkilerinden oluşan 19 ürün belirlenmiştir. Daha sonrasında desteklenen ürün sayısı patates ve kuru soğanın eklenmesiyle 21'e çıkmıştır.

Milli Tarım Projesi kapsamında havza sayısının 941'e çıkarılması ve desteklemenin buna göre yapılması, mazot parasının yarısının devlet tarafından karşılanması gibi kararlar, tarım açısından, çiftçimiz için son derece önemli kararlardır. Havza modeliyle hem ürün en uygun havzada yetiştirilecek ve böylelikle verimli üretim sağlanacak hem de destekler boşa gitmeyecektir. Havza modelinin etkin uygulanmasıyla üretimdeki büyük oynamaların önüne geçilecek, planlı üretim mümkün olacak, hem çiftçimizin mağduriyeti önlenecek hem de tüketicimizin makul fiyatlarla ürün tüketmesi sağlanacaktır.

15.6. Prim Uygulamaları

2017 yılında yapılan havza bazlı destekleme ödemesindeki değişikliklerle prim uygulaması yapılan ürünlerin sayısı artmıştır. Havza bazlı destekleme modelinde buğday, arpa, çavdar, çeltik, dane mısır, tritikale, yulaf, mercimek, nohut, kuru fasulye, pamuk, soya, yağlık ayçiçeği, kanola, aspir, çay, fındık, zeytinyağı, patates, kuru soğan ve yem bitkileri desteklenmektedir.

Ülkemizde prim sistemi; üretimin yönlendirilmesi, üreticilerin gelir seviyelerinin korunması, tarımsal üretimde sürekliliğin sağlanması, sanayici ve ihracatçıya dünya fiyatlarından mal temini ve rekabet şansı kazandırılması, sağlıklı bir piyasa oluşturulması ve kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması amacıyla uygulanmaktadır.

Yıllardır uygulanan prim desteklerine rağmen ülkemiz halen yağ ve yağlı tohumlu bitkilerde, pamukta açığını kapatamamış, tüketim her yıl artan ithalatla karşılanmaktadır. Prim uygulamasının amacına ulaşması prim miktarlarının erken açıklanmasına, üretim maliyetlerinin göz önüne alınarak belirlenmesine, prime esas ürünün pazarlama ağına, diğer ürünlere göre daha fazla gelir sağlamasına ve primlerin ürün satışını müteakip ödenmesine bağlıdır.

Tablo 299. Prim Miktarları (Kırş/Kg)

Ürünler (Kırş/Kg)	2014	2015	2016	2017	2018
Yağlık Ayçiçeği	30	30	40	40	40
Kütlü Pamuk (yurt içerisinde üretilen sertifikalı tohumları kullananlar)	55	65	75	80	80
Soya Fasulyesi	50	50	60	60	60
Kanola	40	40	50	50	50
Dane Mısır	4	4	2	3	3
Aspir	45	45	55	55	55
Zeytinyağı	70	70	80	80	80
Buğday, Arpa, Çavdar, Yulaf, Triticale	5	5	5	5	5
Çeltik	10	10	10	10	10
Kuru Fasulye, Nohut, Mercimek	10	20	30	30	50
Çay	12	12	13	13	13

Kaynak: Tarımsal Desteklere İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı

15.7. Hayvancılık Destekleri

Ülkemiz hayvancılığın gelişmesi için oldukça önemli hayvancılık destekleri son yıllarda hem çeşitlenmekte hem de bütçe içinde payı gittikçe artmaktadır. Hayvancılık destekleri raporun hayvancılık bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

15.8. Sonuç ve Öneriler

Ülkemiz tarımı mevcut yapısal ve temel sorunları yanında karşı karşıya bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunlar yüzünden çiftçimiz verimli, rekabetçi, istikrarlı tarımsal üretim yapamamaktadır.

Son yıllarda destekler bütçe imkânları dâhilinde artırılmasına rağmen, özellikle, rekabet halinde olduğumuz ülkeler kadar destek verilemeyen üreticilerimizin bugünkü koşullarda zorlukları devam etmektedir. Bu nedenle üreticimiz, çok çeşitli yollarla yüksek desteklerin verildiği ülke çiftçilerinin ürünleriyle haksız rekabet ortamında ürünlerini pazarlamak zorunda kalmaktadır.

Üstelik girdi maliyetlerinin de çok yüksek olması, ülkemizin ekolojik üstünlüğü olmasına rağmen diğer ülke çiftçileriyle rekabet edememelerine neden olmaktadır. Bu nedenlerle verilen destekler daha da artırılmalı ve zamanında ödenmelidir.

Tarımsal desteklerin kanununun öngördüğü şekilde gayri safi yurtiçi hâsılanın yüzde 1'ine çıkarılması tarımımız açısından önem arz etmektedir.

Desteklerde; küçük üreticilere, genç çiftçilere, gelir riski olanlara, dezavantajlı bölgelerde tarım yapanlara, parçalı arazileri toplu yönetenlere, birlikte üretip, birlikte yönetenlere (birlik ve kooperatifler) ağırlık vermek gerekir.

Küçük üreticileri kırsalda veya köylerde tutmak için, ayrı fonlardan, belediyelerden veya benzer kurumlardan ayrıca desteklemek gerekmektedir.

Tarım desteklerinin miktarı kadar desteklerin zamanında açıklanması da önemli bir husustur. Çiftçilerimizin ekim yapmadan alacağı desteği bilmesi gerekmektedir. Ayrıca desteklerin toplu olarak ödenmesi de çiftçilerimiz açısından büyük önem taşımaktadır.

Tarımda hem büyümeyi hem de gelir istikrarını sağlamak, kırsalın kentlerle olan ekonomik sosyal orantısızlığını gidermek ve üreticilerimizin alım gücünü yükseltmek için tarıma daha fazla kaynak ayrılmalı ve bu kaynak adil bir şekilde aktarılmalıdır.

Üretim yapan tüm çiftçilerimizin Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) dâhil olmaması önemli bir sorumuzdur. 23,4 milyon hektar tarım alanının sadece 14,8 milyon hektarı kayıtlıdır.

Buna karşın 8,6 milyon hektar tarım alanının kaydı bulunmamaktadır. Üretim yapılan tüm arazilerin ÇKS kaydının yapılması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. TZOB Ziraî ve İktisadî Rapor 2011-2014
2. www.resmigazete.gov.tr
3. www.tarimorman.gov.tr

16. TARIMIN VERGİLENDİRİLMESİ

Devletler, harcamalarını ve politikalarını finanse etmek amacıyla vergi koymaktadırlar. Bu bakımdan vergiler sadece devlet adına gelir sağlamaya yarayan araçlar değil, aynı zamanda ekonomik hayatın yönlendirilmesinde de kullanılan fonksiyonlara sahiptir.

Devletlerin toplumlarına verecekleri hizmetlerin kapasitesini tayinde büyük rol oynayan verginin miktarı ve çeşitlerinin belirlenmesinde halkın görüşlerine müracaat edilmiş olması önem taşımaktadır. Halkın temsilcileri aracılığı ile parlamentolarda şekillendirilen vergiler, demokrasinin gelişmesine uyumlu bir biçimde katkı sağlamıştır.

Dünyada vergi gelirlerinin hacmi, toplanan verginin ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasındaki (GSYH) payına göre belirlenmekte ve sıralanmaktadır. OECD ülkeleri içinde yapılan hesaplamada en yüksek vergiyi yüzde 45'le Fransa ve Belçika toplamaktadır. Bu iki ülkeyi Finlandiya ve İsveç yüzde 44 ile, Almanya yüzde 38 ile, ABD yüzde 26 ile, Türkiye yüzde 25 ile, (36 ülke içinde 27.sırada), Şili yüzde 20 ile, Meksika yüzde 17 ile izlemektedir.

Kişilerden toplanan gelir vergisine göre ise yine OECD ülkeleri arasında Danimarka yüzde 24 ile 1.sırayı alırken, Danimarka'yı yüzde 14 ile İzlanda, İsveç, yüzde 10 ile Almanya, yüzde 9 ile İngiltere, yüzde 5,7 ile Japonya, yüzde 3,7 ile Türkiye (34.sırada), yüzde 3,5 Meksika, yüzde 3,3 ile Slovakya, yüzde 1,79 ile Şili takip etmektedir.

16.1. Dünyada Tarımın Vergilendirilmesi

Dünyada tarımın vergilendirilmesi daha çok sosyal bir politika gözüyle görülmekte, tarımı vergilendirmede getirilen kolaylıklar doğrudan destek gibi düşünülmekte, kamuoyunda da pek tartışılmamaktadır.

Dünya tarımında kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, emlak-arazi vergisi, özel tüketim vergisi ve katma değer vergisi gibi dilimler mevcuttur. Bu vergilerden çiftçileri en çok ilgilendiren ve yük bindiren, kişisel vergi dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel Tüketim vergisi ve Katma Değer vergisi çiftçilerin satın aldıkları mallar ve girdilerle ilgilidir.

Ülkelerin genelinde veraset intikal vergisi, arazi ve emlak vergileri ve üzerinde vergi kolaylıkları getirilmiştir. Özellikle tarımda kullanılan mazot olmakla birlikte, girdilerde vergi indirimini birçok ülkede mevcuttur.

Ülkelerde kişisel gelir vergisi toplanması da değişik yollarla olabilmektedir. Yöntem olarak daha çok gerçek usulde vergi kullanılmaktadır. Belçika'da gerçek usul kullanılırken, vergiyi ödemek için kredi veriliyor. Bulgaristan Avrupa'da en az yüke sahip ülke olarak sadece yüzde 10 stopaj uygulamaktadır. Çekya'da, daha çok kooperatif vardır ve gerçek usul uygulanmaktadır. Danimarka gerçek usul uygularken 15 dekarın altına sahip olan çiftçi vergiden muafdir. Fransa'da gelir 350 bin avrodan yüksekse gerçek ve 76 bin avroya kadar stopaj, İspanya'da 600 bin avrodan fazla ise gerçek usulde, 450 bin kadar basit usulde, Almanya, Hollanda, ABD gerçek usulde uygulanıyor.

Tablo:300. Dünya Ülkelerinde Tarımda Gerçek Usulde Vergi Oranları

Ülkeler	Vergi oranları (%)
Avusturya Belçika	25-50
Bulgaristan	10
Çek Cumhuriyeti	19 ve15
Finlandiya	6.5-32
Fransa	14-45
Yunanistan	22-42
İspanya	19-45
Hollanda	37-52
İrlanda	20 ve 40
Lüksemburg	0-40
Almanya	14-45
Polonya	18 ve 32
İsveç	20 ve 25
Macaristan	15
İngiltere	20-45
İtalya	23-43
Türkiye	15-35

Kaynak: Worldbank

Gerçek usulde dünyada en düşük vergi oranı yüzde 10 ile Bulgaristan'da görülürken, en yüksek orana yüzde 52 ile Hollanda da rastlanmıştır. Türkiye'de bu oranlar yüzde 15-35 aralığındadır.

16.2. Türkiye'de Tarımın Vergilendirilmesi

Dünyanın pek çok ülkesinde görüldüğü gibi Türkiye'de de tarımda kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, emlak-arazi vergisi, özel tüketim vergisi ve katma değer vergisi bulunmaktadır.

16.2.1. Zirai Kazançların Vergilendirilmesi

Zirai kazançlar bugünkü manasıyla vergi kapsamına 1960 yılında çıkartılmış olan 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunuyla dâhil edildi.

Kazançlar, gelir vergisi kanununun 2'inci maddesine göre gelirin tespitinde gerçek ve safi miktarları ile değerlendirilmektedir.

Gelir Vergisi Kanununun 52'nci maddesine göre zirai kazanç; zirai faaliyetten elde edilen kazanç olarak tanımlanmaktadır.

Zirai faaliyet ise, arazide, deniz, göl ve nehirlerde, ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yoluyla veyahut doğrudan doğruya tabiatın istifade ederek nebat, orman, hayvan balık ve bunların mahsullerinin istihsalini, avlanmasını, avcılar ve yetiştiricileri tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasını veya bu mahsullerden farklı şekillerde faydalanılması şeklinde tanımlanmaktadır.

Bazı bitki ve hayvan çeşitlerinin üretiminin, doğrudan doğruya arazi üzerinde yapılması zirai faaliyetin mahiyetini değiştirmemektedir.

Aşım yapmak maksadıyla erkek damızlık beslenmesi, çiftçiye ait her türlü ziraat makine ve aletlerinin başka çiftçilerin zirai üretim işlerinde çalıştırılması da zirai faaliyetlerden sayılmaktadır.

Mahsullerin değerlendirilmesi maksadıyla ve zirai üretimden ayrılarak işlenmesi de zirai faaliyet kapsamındadır.

Satışların dükkân ve mağaza açılarak yapılması halinde mahsullerin dükkân ve mağazaya gelinceye kadar geçirmiş olduğu safhalar zirai faaliyet kapsamında yer almaktadır.

Yukarıda yazılı faaliyetlerin içinde yapıldığı işletmelere zirai işletme, bu işletmeleri işleten gerçek kişilere, vergiye tabi olsun veya olmasınlar çiftçi, bu faaliyetler neticesinde üretilen maddelere de mahsul denilmektedir.

Kolektif şirketlerle adi veya eshamlı komandit şirketler zirai faaliyet gösterebilirler de çiftçi sayılmamakta, zirai faaliyetle uğraşan kolektif şirketlerin ortakları ile komandit şirketlerin komandite ortaklarının şirket karından aldıkları paylar şahsi ticari kazanç hükmünde bulunmaktadırlar.

Bir çiftçiye veya ortaklığa ait olup aynı köy sınırları içinde veya birbirine bitişik arazi üzerinde bulunan veya üretim şartlarına göre birbirine bağıllık ve beraberlik arz eden işletmeler tek işletme sayılmaktadır.

Gelir vergisi kanununun 52. maddesinde belirtilen bu düzenlemelerle, çiftçilerin beyanname vermek zorunda oldukları götürü gider usulü ile vergilendirilmeleri kaldırılmış, gerçek usule göre vergilendirilmeye başlanmıştır. Daha önce uygulanan küçük çiftçi muafiyeti kapsamında her yıl yenilenen satış tutarı ölçüsü kaldırılarak, sınırları yeniden belirlenen işletme büyüklüğü ölçüsü benimsenmiştir.

Gelir Vergisi Kanununun 53. maddesine göre çiftçiler iki şekilde vergiye tabidir. Bunlar;

- Tevkif (Stopaj) Yoluyla Vergilendirme
- Gerçek Usule Göre Vergilendirme

16.2.2. Tevkifat (Stopaj) Yoluyla Vergilendirme

Tarımsal işletme büyüklüğü, kanunda belirtilen sınırları aşmayan çiftçilerin, bir takvim yılı içerisinde ürünlerinin satış bedeli üzerinden belirli bir oran nispetinde kesinti yapılarak alınan vergidir.

Zirai kazançlar GVK'nun 9'uncu maddesine göre hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle vergilendirilirler.

94'üncü maddenin 11'inci bendinde satın alıcılar "çiftçilerden satın alınan zirai mah-

suller ve hizmetler için yapılan ödemelerden (avans olarak ödenenler dâhil) nakden veya hesaben yaptıkları sırada, istihkak sahiplerinin gelir vergilerine mahsuben tevkifat yapmaya mecburdurlar” denilmektedir.

Bitkisel ürünlerden ticaret borsalarında tescil edilerek ve toptancı hallerinde işlem gö-rerek satın alınan ürünler den yüzde 2, hayvan ve hayvansal ürünlerden yüzde 1, bitkisel ürünlerden ticaret borsası ve hal dışında alım ve satımı yapılan ürünler için yüzde 4, hayvan ve hayvansal ürünlerden yüzde 2 vergi alınmaktadır.

Diğer yandan, zirai faaliyet kapsamında ifa edilen hizmetler için; Orman İdaresine veya Orman İdaresine karşı taahhüt de bulunan kurumlara yapılan ormanların bakımı, kesimi, ürünlerin toplanması, taşınması ve benzeri hizmetler için yüzde 2, diğer hizmetler için yüzde 4 oranında kesinti yapılmaktadır.

3 Şubat 2009 tarihinde, çiftçilere yapılan doğrudan gelir desteği ve alternatif ürün ödemeleri için, yüzde 0 vergi uygulaması getirilmiştir.

Bu bent gereğince zirai mahsul bedelleri üzerinden yapılacak vergi tevkifatında, zirai mahsulün ticaret borsalarında tescil ettirilerek satılıp satılmadığına veya destekleme kapsamında alım yapan kurumlar ile diğerlerine, zirai faaliyet kapsamında ifa edilen hizmetler için de faaliyetin türü ve niteliğine münhasıran, zirai alet ve makinelere verilen hizmetlere veya zirai işletmenin başka kişilerin işlerinde kullandırmak suretiyle yapılmasına göre vergilendirilmektedir.

16.2.3. Gerçek Usule Göre Vergilendirme

GVK'nun 53'üncü maddesiyle düzenleniyor. Gerçek Usule Göre Vergilendirme, 54'üncü maddede yazılı işletme büyüklüğünü aşan çiftçiler ile bir biçerdövere veya bu mahiyetteki bir motorlu araca veya on yaşına kadar ikiden fazla traktöre sahip olan çiftçilerin kazançları, gerçek usulde tespit olunarak vergilendirmektedir.

54'üncü maddeye göre işletme büyüklükleri;

1'inci grup: Hububat ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı; taban arazide 900, kıraç arazide 1.700 dönüm,

2'inci grup: Bakliyat, afyon, susam, keten, kendir ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 1.000 dönüm,

3'üncü grup: Ayçiçeği ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 950 dönüm,

4'üncü grup: Pamuk ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 400 dönüm,

5'inci grup: Çeltik ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 300 dönüm,

6'ncı grup: Pancar ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 300 dönümü

7'inci grup: Patates, soğan, sarımsak ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 200 dönüm,

8'inci grup: Çay ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 150 dönüm (Mahsul verebilecek hale gelmeyenler hariç),

9'uncu grup: Tütün ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 200 dönüm,

10'uncu grup: Sebze ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 200 dönüm,

11'inci grup: Sera ve çiçekçilik ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 8 dönüm,

12'inci grup: Kavun ve karpuz ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 300 dönüm,

13'üncü grup: Meyve verebilecek hale gelmiş fındık ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 250 dönüm,

14'üncü grup: Meyve verebilecek hale gelmiş bağ ve incir ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 250 dönüm,

15'inci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş Antep fıstığında 2 bin 500 ağaç,

16'ncı grup: Meyve verebilecek hale gelmiş zeytinliklerde 4 bin 500 ağaç,

17'nci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş narenciyede 1.500 ağaç,

18'inci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş elmada 1.500 ağaç,

19'uncu grup: Muz ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 30 dönüm,

20'nci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş kayısıda 2 bin ağaç,

21'inci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş armut, kiraz, vişne, şeftalide 2 bin ağaç,

22'nci grup: Diğer meyve ve ürün ziraatinde ekili arazinin yüzölçümü toplamı 100 dönüm, yer fıstığı 350 dönüm,

23'üncü grup: Büyükbaş hayvan sayısı 150 adet (İş hayvanları ile iki yaşından küçük, büyükbaş hayvanlar hariç),

24'üncü grup: Küçükbaş hayvan sayısı 750 adet (Bir yaşından küçük, küçükbaş hayvanlar ile kümes hayvanları hariç),

B) Arazi üzerinde yapılmayan zirai faaliyetler ile kara ve su avcılığında:

1'inci grup: Deniz ve iç su balıkları yetiştiriciliği;

a) Denizlerdeki sınırları belirlenebilen üretim alanlarında yapılan balık yetiştiriciliğinde (ağ, kafes vb.) 750 m²,

b) İç su balıkları yetiştiriciliğinde sınırları belirlenebilen havuz (beton, toprak vb.), göl, gölet ve baraj gölleri gibi üretim alanlarında 900 m²,

2'nci grup: Denizlerde yapılan balık avcılığında toplam tekne boyu 20 metre,

3'üncü grup: Arcılık ziraatinde kovan sayısı 500 adet,

4'üncü grup: İpekböcekçiliği ziraatinde kutu sayısı 500 adet.

Gerçek usule göre vergilendirmede 54'üncü maddede yazılı işletme büyüklüğünü aşan çiftçiler ile bir biçerdövere veya bu mahiyetteki bir motorlu araca veya on yaşına kadar ikiden fazla traktöre sahip olan çiftçilerin kazançları gerçek usulde (zirai işletme hesabı veya diledikleri takdirde bilanço esasına göre) tespit olunarak vergilendirilir.

Bu hükmün uygulanması sırasında, aile reisi ile birlikte yaşayan eş ve velayet altındaki çocuklara ait işletmeler ile ortaklık halindeki işletmelerde, işletme büyüklüğü toplu olarak dikkate alınır. Ortaklıklarda ortaklığın birden fazla işletmeye taalluk etmesi veya işletmelerin ayrı ayrı mahallerde olması durumu değiştirmez. Bu kanunun 52'nci maddesinde yazılı tek işletmelerde işletme birden fazla ortaklıklara ait olsa bile bu ortaklıklara ait işletme büyüklüğün işletme büyüklükleri toplanarak nazarı itibara alınır. Birden fazla zirai işletme de ayrı ayrı şahıslarla ortaklığı bulunanların işletme büyüklüğü ölçülerinin tespitinde ortaklık payları toplamı esas alınır.

Bu kanunun 54'üncü maddesinde belirtilen ziraat gruplarından birkaç tanesinin içersine giren zirai faaliyetlerin bir arada yapılması halinde, en fazla iki gruba ait işletme büyüklükleri, bu gruplar için tespit olunan hadlerin yarısını aşanlar gerçek usulde vergilendirilmektedir.

Gerek şahsi işletmesi gerekse dâhil bulunduğu ortaklıklar müstakilen işletme büyüklüğü ölçüsünün altında kaldığı halde, kendisine ait işletmenin ve ortaklıklardaki paylarının toplamı bu ölçüyü aşan çiftçiler gerçek usulde vergilendirilmektedirler. Payları toplamı ölçüleri aşmayan diğer ortaklar tevkifat yoluyla vergilendirilirler. Yarıcılık da ortaklık sayılır.

Kazançları gerçek usulde vergilendirilmeyen çiftçiler, yazılı olarak vergi dairesinden istemde bulunmaları halinde izleyen vergilendirilme dönemi başından, işe yeni başlayan, işe başlama tarihinden itibaren gerçek usule geçebilirler. Kanunun 54'üncü maddesinde belirtilen ölçüleri aşan çiftçiler müteakip vergilendirme dönemi başından itibaren gerçek usulde; gerçek usule tabi olanlardan bu ölçülerin altında kalanlar müteakip vergilendirme dönemi başından itibaren hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle vergilendirilirler.

Vergi usul kanunu hükümlerine göre belge alma, verme, saklama ve ibraz yükümlülüklerine uymayan ve Ziraat Odalarından, bulunmayan yerlerde Tarım İl ve İlçe Müdürlüklerinden çiftçi belgesini almayan çiftçiler çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen avans, kredi, sübvansiyon, prim gibi ayni ve nakdi destek unsurlarından yararlanamazlar. Bu hükmün uygulanmasına ilişkin usuller, ilgili kuruluşların görüşleri de alınarak Maliye Bakanlığı'nca belirlenmektedir.

Zirai işletme hesabı esasına göre, zirai kazanç, hesap dönemi içinde para ile tahsil edilen veya alacak olarak tahakkuk eden hasılat ile ödenen veya borçlanılan giderler arasındaki müspet farktır.

Zirai kazancın işletme hesabı esasına göre tespitinde; hesap dönemi başındaki mahsullerin değeri, giderlere hesap dönemi sonundaki mahsullerin değeri ise hasılatla ilave olunur.

Kanununun 56'ncı maddesinde zirai işletme hesabı esasına göre hasılat aşağıda yazılı unsurlardan oluşmaktadır;

Evelki yıllardan devredilenler de dâhil olmak üzere üretilen, satın alınan veya çeşitli suretlerle elde edilen her türlü zirai mahsullerin satış bedelleri (primler, risturnlar, vb. dâhil),

Ziraat makine ve aletlerinin başka çiftçilerin zirai istihsal işlerinde çalıştırılması karşılığında alınan bedeller,

Gider yazılan değerlerin satılması halinde bunların satış bedelleri,

Mahsullerin idrakinden evvel veya sonra hasara uğramalarından dolayı alınan sigorta tazminatları,

Amortisman tabii iktisadi kıymetlerin (zirai üretim işlerinde kullanılan gayrimenkuller hariç) satılması durumunda vergi usul kanununun 328'inci maddesine göre hesaplanan hasılat,

Zirai mahsullerin, istihsal, vasıtaları ile zat, aile veya işletme ihtiyaçlarında kullanılmak üzere istihlak maddeleri ile değiştirilmesi halinde verilen mahsulün emsal bedeli hasılat sayılır.

Ziraat makine ve aletlerinin başka çiftçilerin zirai işlerinde çalıştırılması karşılığında herhangi bir istihlak maddesi veya istihsal vasıtası alınması halinde alınan madde veya vasıtaların emsal bedeli hasılat sayılır.

İşletmede üretilip tohum, yem ve sair suretlerle işletmede kullanılan zirai mahsullerin emsal bedeli hasılat sayılır. Bu hasılatın sene sonunda bir kalemde yazılması caizdir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun 57'inci maddesine göre zirai işletme hesabı esasında giderler; tediye edilen veya borçlanılan meblağları ihtiva eden giderler aşağıda yazılı unsurlardan oluşur;

İşletme ile ilgili olarak tohum, gübre, fide, yem, ilaç ve benzeri maddelerin tedariki için yapılan giderler,

Satılmak üzere satın alınan hayvanların, zirai mahsullerin ve diğer maddelerin bedelleri,

İşletmede çalışanlara ücret, prim vs. namlar, hizmet mukabili yapılan ödemelerle,

İşçilerin iâşe, tedavi ve ilaç giderleri sigorta primleri,

Zirai tesisat, makine, aletler ve taşıtların çalıştırılması ve bakımı için yapılan giderler, (yakıt, yağ, elektrik, yedek parça vs.)

Vergi Usul Kanunu'na göre ayrılan amortismanlar,

Kira ücret mukabili kullanılan istihsal vasıtaları için yapılan ödemeler,

Zirai kazancın elde edilmesi ve idamesi için yapılan giderler;

İşletme için alınan ve işletme için harcanan borç paraların faizleri,

İşletme ile ilgili olmak şartı ile ödenen aynı vergi, resim ve harçları,

İşletme ile ilgili ve yapılan işin önemi ve genişliği ile mütenasip seyahat ve ikamet giderleri,

İşletme ile ilgili olarak ödenen kira bedelleri,

Genel mahiyetteki, genel giderler,

İşletme ile ilgili olmak şartıyla mukavelenemeye veya ilama veya kanun emrine istinaden ödenen zarar, ziyan ve tazminatlar,

Amortismanına tabi iktisadi kıymetler (zirai istihsalde kullanılan gayrimenkuller hariç) satılması halinde vergi usul Kanunu'nun 328'inci maddesine göre hesaplanan zararlar,

İşletmeye dâhil olup, aynı zamanda zati veya ailevi ihtiyaçlar içinde kullanılan taşıtların amortismanlarının tanzimi ile giderlerinin yarısı,

İşletmede istihsal edilip de, tohum, yem ve sair suretlerle kullanılan zirai mahsullerin emsal bedelleri hasılat yazılır. Bu giderlerin bir kalemde yazılması caizdir.

Gerçek usule geçen çiftçilerin önceki yıllardan devreden ürünleri vergi usul Kanunu'nun 45'inci maddesinde belirtilen ortalama maliyet bedeli esasına göre değerlendirilerek yazılır.

Yetiştirilmesi uzun zaman alan ve kesilip satılmak üzere yetiştirilen ağaçların bu maddede yazılı giderlerinden vergi usul Kanunu'nun 283'üncü maddesi uyarınca aktifleştirilen kısmı, ağaçların satıldığı yıl hariç olmak üzere her takvim yılı için vergi usul kanunu hükümlerine göre belirlenen, yeniden değerlendirme oranında artırılarak kazancın tespitinde dikkate alınır.

16.2.4. Tarımda Diğer Vergiler

Yukarıda açıklanan çiftçiler için uygulanan kişisel gelir vergisinin dışında yine çiftçilerden alınan arazi vergisi, emlak vergisi ÖTV ve KDV bulunmaktadır.

16.2.4.1. Emlak-Arazi Vergisi

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu (EVK), Türkiye sınırları içerisinde bulunan binalardan ve arazilerden alınacak olan vergiyi düzenlemek amacıyla kabul edilmiştir. Yasanın vergi muafiyet ve istisnalarının düzenlendiği 4. maddesinde, tarımsal üretim için ayrılmış bulunan binaların bu yasa kapsamında vergilendirilmeyeceği açıkça düzenlenmiştir. Çiftçiler, bizzat kendi tarımsal faaliyetlerinde kullanmak ve bunları kiraya vermemek koşulu ile makine, samanlık, arabalık, ağıl, kümes, koruma mahalleri, seralar ve benzeri binalar ile bekçi bina, kulübe ve barakaları; su ürünleri üreticileri ise, üretimde kullandıkları ağı ve alet depoları, kayıkhaneler ve işçi, bekçi bina ve kulübelerine sahip olmalarından dolayı vergiden muaf tutulmuşlardır.

Bina vergisinde olduğu gibi belediyesi olmayan ve bir belediye ve mücavir olan sınırları dışında bulunan köylerdeki topraklar arazi vergisinin dışında bırakılmışlardır. Ancak bu toprak sahipleri yine beyanname vermek zorundadırlar. Böylece köylerdeki bina ve toprakların tamamı beyana tabi tutulmuşlardır.

Diğer yandan kanunun 16.maddesinde “mükelleflerin bir belediye ve bu belediyenin mücavir alan sınırları içinde bulunan arazisinin (arsalar hariç) toplam vergi değerinin 10 bin Türk Lirası Arazi Vergisinden müstesnadır” denilmektedir. Bu miktarı üç misline kadar artırmaya Cumhurbaşkanı yetkilidir. Bu hükmün tatbikatında mükellef ile eş ve velayet altındaki çocuklara ait arazi değerleri toplu olarak nazara alınır. Bu maddede yazılı istisna, hisseli arazide mükelleflerin hisse miktarları ayrı ayrı nazara alınmak suretiyle uygulanır” denilmektedir.

EVK'nın 15. maddesinde bazı tarım toprakları için geçici muafiyet halleri hükme bağlanmıştır. Geçici muafılık kapsamında değerlendirilen tarım toprakları şu şekilde belirlenmiştir;

a) Özel kanunlarına göre devlet ormanları dışında insan emeğiyle yeniden orman haline getirilmek üzere ağaçlandırılan arazi 50 yıl;

b) Toprak ve topoğrafik özellikleri ve erozyon gibi sınırlayıcı faktörler sebebiyle kültür bitkilerinin yetişmelerini engelleyen araziden; bataklık, turbiyer, çorak, makilik, çalılık, taşlık ve sair haller dolayısıyla üzerinde tarım yapılamayan sahaların, ıslah tedbirleriyle yeniden tarıma elverişli hale getirilmesinde 10 yıl;

c) Teknik, ekonomik ve ekolojik bakımlardan gerekli şartları haiz olan arazide yeniden fidanla dikim veya aşılama veya yeniden yetiştirme suretiyle ağaçlık, meyvalık, bağ ve bahçe meydana getirilmesinde asgari 2 yıl, azami 15 yıl;

d) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca, organize sanayi bölgeleri için iktisap olunduğu veya bu bölgelere tahsis edildiği kabul edilen arazi sanayici lehine tapudaki tescilin yapılacağı tarihe kadar, Cumhurbaşkanınca serbest bölge ilan edilen arazi kullanıcı lehine tapuda tescilin yapılacağı tarihe kadar.

e) Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yapılan yatırımlar için iktisap olunan veya tahsis edilen araziler Yatırım Teşvik Belgesi süresince.

Geçici olarak muafıktan istifade için arazinin bu maddede yazılı cihetlere tahsis edilmiş olduğunun ilgili vergi dairesine bütçe yılı içinde bildirilmesi şarttır. Muafiyetler, arazinin tayin olunan cihetlere tahsis edildiği yılı takip eden bütçe yılından başlar. Bütçe yılı içinde bildirim yapılmazsa muafiyet, bildirim yapıldığı yılı takip eden bütçe yılından muteber olur. Bu takdirde bildirim yapıldığı bütçe yılının sonuna kadar geçen yıllara ait muafiyet hakkı düşer.

(a) ve (b) fıkralarında yazılı muafiyet konusu arazinin bu fıkralarda gösterilen cihetlere tahsis edilmiş olup olmadığının şartları ile (c) fıkrasına göre geçici muafiyet verilecek haller, bunların şartları ve muafiyet süreleri Cumhurbaşkanlığı kararı ile belli edilir ve yürürlüğe konulur.

Kanununun 18.maddesinde Arazi vergisinin oranı binde bir, arsalarda ise binde üç olarak tespit edilmiş, Bu oranların, 5216 sayılı Kanununun uygulandığı büyük şehir belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde yüzde 100 artırımlı uygulanır. Cumhurbaşkanlığı, vergi oranlarını yarısına kadar indirmeye veya üç katına kadar artırmaya yetkilidir.

16.2.5. ÖTV-KDV

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), insanların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ürünlerin dışında kalan lüks tüketime giren ürünlere, çevre kirliliğine neden olan ve insan sağlığını etkileyen ürünlerin kullanım miktarını düşürmek için belirli mallarda ve ürünlerde maktu olarak ya da oransal olarak alınmakta olan tüketim vergisidir.

2002 Yılında, 4760 sayılı kanun ile Avrupa Birliği ile uyum kapsamında geçici olarak getirilen ÖTV günümüzde hala uygulanmaktadır. ÖTV normalde devletin gelir amacı gütmeyeceği, sadece sosyal faydası olmayan ürünlerin kullanımını azaltmaya yönelik olması, insan sağlığının gelecekte olumsuz koşullarla karşılaşmaması, lüks tüketimin önüne geçilmesi adına uygulanması yapılan bir vergi olmasına rağmen, bugün Türkiye’de ÖTV tamamen devletin gelir sağlama amacıyla uygulanmaktadır.

Türkiye’de tarımda kullanılan mazottan maktu olarak ÖTV alınmaktadır. ÖTV mevzuatında tarımsal amaçlı üretimde kullanılan motorin için herhangi bir vergi indirimi veya istisnası bulunmamaktadır. Sadece Tarım ve Orman Bakanlığının bütçesinden motorin maliyetini karşılamak amacıyla çiftçilere verilen bir destek söz konusudur.

Diğer yandan 2004 yılından itibaren balıkçılık gemilerine ÖTV’siz yakıt verilmeye başlanmıştır.

16.2.5.1. Katma Değer Vergisi

Günümüzde uygulanmakta olan KDV, ilk defa Katma Değer Vergisi Kanunu ile birlikte 1984’de kabul edilen 3065 sayılı kanuna göre uygulanmaya başlanmıştır. KDV’nin konusuna giren işlemler,3065 sayılı Kanununun 1’inci maddesinde sayılmış olup, mal teslimi veya hizmet ifalarının verginin konusuna girebilmesi için, Türkiye’de ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılmış olmaları veya aynı maddede

belirtildiği üzere, “diğer” faaliyetler kapsamında yapılmaları gerekir. İthalatta ise prensip olarak her türlü mal ve hizmet ithali vergiye tabidir.

Katma Değer Vergisi tüketim vergisi niteliğindedir. Satıcılar mal ya da hizmeti satarken KDV'yi tüketiciye yansıtmakta ve KDV'nin asıl yüklenicisi mal ya da hizmeti satın alan nihai tüketici olmaktadır.

KDV tarımsal ürünlerden alındığı gibi üreticilerin üretimde kullandığı girdilerden de alınmaktadır. Elektrik ve mazottan yüzde 18 KDV alınmaktadır. Tarımsal ürünlerden alınan KDV yüzde 1-8 aralığında değişmektedir. Genelde ürünlerin çoğunun teslimlerinde yüzde 1 KDV ödenirken, bazı sebze tohumlarında yüzde 8 vergi alınmaktadır.

16.3. Sonuç ve Öneriler

Tarım sektörüne son yıllarda yapılan düzenlemelerle birlikte çeşitli vergi yükleri bindirildi. Çiftçiler gelir vergisi verirken, tüketim açısından da vergilendirildiler.

Çiftçilerin katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi yoluyla vergi toplamada da ekonomiye önemli katkıları oldu.

Tarımsal işletme büyüklüklerimiz göz önüne alındığında, gelir açısından stopaj usulde vergi ön plana çıkmaktadır.

Stopajda peşin kesilen vergi mükellef ve vergi idaresini bürokrasiden kurtarıırken, kayıt dışına kaçmayı da beraberinde getirmektedir.

Gerçek usulde vergilemede defter muhasebe tutarak vergi vermek, işletmenin planlı üretime geçmesi demektir.

Borsada vergilerin sıfırlanması vergi geliri açısından sakıncalı olsa bile, daha çok çiftçi ve ürünün kayıtlı olması, yukarıya doğru diğer sektörlerin kayıt altına girmesiyle kayıp telafi olabilmektedir.

Tarımda kullanılan bina ve arazilerden vergi tahsil edilmemesi sektör lehine iken mazotta yüzde 50'ye varan özel tüketim vergisi ve tarımsal ilaç ve elektrik girdilerindeki yüzde 18 ve bazı sebze ve meyve tohumlarından alınan yüzde 8'lik KDV çiftçinin aleyhinedir. Bunların destek olarak çiftçiye verilmesi sorunu çözecekti.,

Çiftçilere yapılan doğrudan gelir desteği ve alternatif ürün ödemeleri için yüzde 0 olarak uygulanan stopaj kesintisinin bu desteklerin yerine, alan bazlı ve diğer desteklere de uygulanması, devletin GSYH'nın yüzde 1'ine denk gelen destek sözünün yerine getirilmesine yardımcı olacaktır.

01 OCAK 2015-31 ARALIK 2018 TARIM SEKTÖRÜNDEKİ MEVZUAT DÜZENLEMELERİ

2015

Ocak Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

1 Ocak 2015

2014/7094 Tazminatlı Hayvan Hastalıkları ve Tazminat Oranlarına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik

22 Ocak 2015

2014/7201 T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Karar

24 Ocak 2015

İran İslam Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğ

28 Ocak 2015

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2014/43)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/5)

30 Ocak 2015

Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Konya Ovası ve Doğu Karadeniz Projeleri Kapsamındaki İllerde Hayvancılık Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2015/4)

31 Ocak 2015

Tarımsal Faaliyette Bulunanların Prim Borçlarının Sattıkları Tarımsal Ürün Bedellerinden Kesinti Yapılmak Suretiyle Tahsil Edilmesine Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

Şubat Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

4 Şubat 2015

Hayvan Hastalıklarında Tazminat Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik

7 Şubat 2015

2014/7253 Fındık Alanlarının Tespitine Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar

12 Şubat 2015

Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Ana Statüsünde Değişiklik Yapılmasına Dair Ana Statü

14 Şubat 2015

Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 10/2/2015 Tarihli ve 2015/1 Sayılı Kararı

17 Şubat 2015

6589 Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

19 Şubat 2015

2015/7258 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Taşra Teşkilatında, 5 Adet İlçe Müdürlüğü Kurulması Hakkında Karar

21 Şubat 2015

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020) ile İlgili 31/12/2014 Tarihli ve 2014/45 Sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı

Mart Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

13 Mart 2015

Çiftçi Kayıt Sistemine Dâhil Olan Çiftçilere Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2014/20)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/10)

14 Mart 2015

T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2015/8)

18 Mart 2015

Doğal Reçine ve Doğal Reçinelerden Elde Edilen Reçine Asitleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Tebliğ

20 Mart 2015

- 2015/7255 Orman Ürünlerinin Satış Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
- Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2011/24)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/12)

Nisan Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

02 Nisan 2015

Safkan Damızlık Sığır Yetiştiriciliği Hakkında Tebliğ (No: 2015/11)

04 Nisan 2015

2015/7396 Okullara Kuru Üzüm Dağıtım Programı Uygulama Esasları Hakkında Karar

05 Nisan 2015

2015/7374 Bazı Yerlerde Arazi Topulaştırması Yapılması Hakkında Karar

08 Nisan 2015

- 2015/7495 2015 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar
- 2015/7497 Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği ve Alternatif Ürüne Geçen Üreticilere Telif Edici Ödeme Yapılmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar

10 Nisan 2015

2015/7510 Çeşitli Afetler Nedeniyle Zarar Gören Gerçek veya Tüzel Kişi Üreticilerin T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerine Olan Düşük Faizli Kredi Kullandırılmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararları Kapsamındaki Kredi Borçlarının Ertilenmesine Dair Karar

11 Nisan 2015

2015/7503 2015 Yılında Sulama Birliklerince İşletilen Sulama Tesislerinde Uygulanacak Su Kullanım Hizmet Bedeli Tarifelerine İlişkin Karar

16 Nisan 2015

Çiğ Sütün Sözleşmeli Usulde Alım Satımına İlişkin Yönetmelik

19 Nisan 2015

Orman Kanununun 16 ncı Maddesinin Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

23 Nisan 2015

- Tohumculuk Sektöründe Yetkilendirme ve Denetleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Bir Şeker Türünden Başka Bir Şeker Türünün Üretilmesi ve Şekerlerin Ambalajlanması ile Pazarlanmasına Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ
- Şeker İhracatı ve Ön İzin Belgesi Düzenlenmesine İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ
- Yüksek Yoğunluklu Tatlandırıcı İthalatı İçin Uygunluk Belgesi Düzenlenmesi ve İzlenmesine İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

24 Nisan 2015

2015/7534 Çay Tarım Alanlarının Belirlenmesi ve Bu Alanlarda Çay Tarımı Yapan Üreticilere Ruhsatname Verilmesine Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar

29 Nisan 2015

Orman ve Su İşleri Bakanlığınca Belirlenen Yaban Hayvanları, Av Hayvanları ve Koruma Altına Alınan Yaban Hayvanları Listesi Kararı

30 Nisan 2015

Süs Bitkileri ve Çoğaltım Materyallerinin Üretimi ve Pazarlanmasına Dair Yönetmelik

Mayıs Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

02 Mayıs 2015

2014 Ürün Yılında Sözleşme Dışı Üretilen Tütünlerin Açık Artırma Yöntemi ile Alım Satımına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu Kararı

03 Mayıs 2015

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Bireysel Sulama Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No: 2015/13)

06 Mayıs 2015

4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanununun Geçici 5 inci Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esasların Belirlenmesine Dair Tebliğ

14 Mayıs 2015

Organik Tarım Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2014/45)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/18)

15 Mayıs 2015

Su Ürünleri Tescil Komitesi Kararı

20 Mayıs 2015

- Orman Kanununun 17/3 ve 18 inci Maddelerinin Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Havza Yönetim Heyetlerinin Teşekkülü, Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ

21 Mayıs 2015

2015/7700 Tarımsal Sulamaya İlişkin Elektrik Borcu Bulunan Çiftçilere Bu Borçları Ödeninceye Kadar 2015 Yılında Destekleme Ödemesi Yapılmamasına İlişkin Karar

24 Mayıs 2015

- Gübrelerin Piyasa Gözetimi ve Denetimi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Tarımda Kullanılan Organik, Organomineral Gübreler ve Toprak Düzenleyiciler ile Mikrobiyal, Enzim İçerikli ve Organik Kaynaklı Diğer Ürünlerin Üretimi, İthalatı, İhracatı ve Piyasaya Arzına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Tarımsal Üretici Birlikleri ile Tarımsal Üretici Merkez Birliklerinin Denetlenmesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Su Ürünleri Yetiştiriciliği Destekleme Tebliği (No: 2015/20)

27 Mayıs 2015

- Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/21)
- Tarımsal Sulamaya İlişkin Elektrik Borcu Bulunan Çiftçilere Bu Borçları Ödeninceye Kadar 2015 Yılında Destekleme Ödemesi Yapılmamasına İlişkin Kararın Uygulama Tebliği (No: 2015/23)

30 Mayıs 2015

- Hayvan Nakillerinde Kontrol ve Dinlendirme İstasyonu Yönetmeliği
- Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (No: 2015/19)

Haziran Ayında Yayınlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**03 Haziran 2015**

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2014/43)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/26)

05 Haziran 2015

- Yem Bitkileri ve Yemelik Tane Baklagil Tohumluğu Yönetmeliği
- 12/11/2012 Tarihli ve 6360 Sayılı On Dört İlide Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Gereği Köy Tüzel Kişiliğinden Belediyelere Devredilen Arazilerin 19/9/2006 Tarihli ve 5543 Sayılı İskân Kanunu Amaçlarında Kullanılmasına İlişkin Tebliğ
  - Bitkisel Üretimde Biyolojik ve/veya Biyoteknik Mücadele Destekleme Ödemesi Uygulama Tebliği (No: 2015/22)

07 Haziran 2015

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemine Dâhil Olan Tarımsal İşletmelere Katılım Desteği Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/24)

14 Haziran 2015

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kontrolüne Tabi Belirli Ürünlerin Girişine Yetkili Gümrük İdareleri ile Resmi Kontrollerini Yapmaya Yetkili İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

17 Haziran 2015

Türk Gıda Kodeksi Çay Tebliği (No: 2015/30)

Temmuz Ayında Yayınlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**4 Temmuz 2015**

Pamuk Lisanslı Depo Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

10 Temmuz 2015

Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline Göre Yaş Çay Üreticilerine 2015 Yılı Yaş Çay Ürünü İçin Fark Ödemesi Desteği Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/25)

29 Temmuz 2015

Ziraat Odaları ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği Alım ve Satım Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Ağustos Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

09 Ağustos 2015

- Gübrelerin Piyasa Gözetimi ve Denetimi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Tarımda Kullanılan Kimveyi Gübrelere Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

12 Ağustos 2015

2015 Yılı Kurban Hizmetlerinin Uygulanmasına Dair Tebliğ

18 Ağustos 2015

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2015/16)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/35)

21 Ağustos 2015

Çiğ Sütün Değerlendirilmesine Yönelik Destekleme Uygulama Esasları Tebliğinde (Tebliğ No: 2014/60) Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/36)

27 Ağustos 2015

T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2015/8)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/37)

28 Ağustos 2015

- Okul Sütü Programı Uygulama Tebliği (No: 2015/38)
- Orman Bitkisi ve Bitkisel Ürünlerine Arız Olan Zararlı Organizmalar ile Teknik Mücadele Yönetmeliği

Eylül Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

11 Eylül 2015

- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Satış İşlemleri Yönetmeliğinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik
- Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2015/21)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/40)

12 Eylül 2015

Küçük Miktarlardaki Yumurtanın Doğrudan Arzına Dair Yönetmelik

14 Eylül 2015

Tohumluk Kontrolör Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

19 Eylül 2015

- Çiftlikte Kesilen Küçük Miktarlardaki Kanatlı ve Tavşanımsı Etlerinin Doğrudan Arzına Dair Yönetmelik

- Ürün Sevkiyatlarının Giriş Veteriner Sınır Kontrol Noktasında Aktarılmasına İlişkin Kurallar Hakkında Tebliğ (No: 2015/39)

20 Eylül 2015

Belirli Canlı Tırnaklı Hayvanların İthalatı ve Transit Geçişine İlişkin Hayvan Sağlığı Kurallarının Belirlenmesine Dair Yönetmelik

Ekim Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

10 Ekim 2015

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2014/43)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/41)

13 Ekim 2015

Tarım Sigortaları Havuzu Tarafından Üstlenilen Risklere Doğal Afet Sigortaları Kurumu Tarafından Reasürans Desteği Sağlanmasına İlişkin Karar

16 Ekim 2015

Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik Yeterlilik Belgesi Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ

19 Ekim 2015

Ulusal Meslek Standartlarının ve Ulusal Yeterliliklerin Hazırlanması Hakkında Yönetmelik

30 Ekim 2015

Mera Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Kasım Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

17 Kasım 2015

Yerli Hayvan İrk ve Hatlarının Tescili Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2004/39)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/43)

18 Kasım 2015

Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği Ödenmesine Dair Karar

19 Kasım 2015

■ Tarım Sigortaları Havuzu Tarafından Kapsama Alınacak Riskler, Ürünler ve Bölgeler ile Prim Desteği Oranlarına İlişkin Karar

■ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Avrupa Komisyonu Arasında Katılım Öncesi Yardım Aracı Altında Tarım ve Kırsal Kalkınma Politika Alanı (IPARD) Kapsamında Türkiye Cumhuriyetine Yapılacak Olan Birlik Mali Yardımının Yönetimi ve Uygulanmasına İlişkin Hükümleri Tesis Eden Sektörel Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar

20 Kasım 2015

Yem Hijyeni Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

21 Kasım 2015

- Takviye Edici Gıdaların İthalatı, Üretimi, İşlenmesi ve Piyasaya Arzına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Türk Gıda Kodeksi Takviye Edici Gıdalar Tebliği (Tebliğ No: 2013/49)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/44)

29 Kasım 2015

Tütün Üretimi, İşlenmesi, İç ve Dış Ticareti ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Aralık Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

9 Aralık 2015

Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerin Satışına ve Sunumuna İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 14 üncü ve 15 inci Maddelerinin Uygulanması ile İlgili Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulunun 25/11/2015 Tarihli ve 10104 Sayılı Kararı

16 Aralık 2015

- Bitkisel Üretim Yapan Küçük Aile İşletmelerinin Desteklenmesine Dair Karar
- T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretim Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar
- T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretim Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Karar

17 Aralık 2015

2016 Yılında Sulama Birliklerince İşletilen Sulama Tesislerinde Uygulanacak Su Kullanım Hizmet Bedeli Tarifelerine İlişkin Karar

19 Aralık 2015

Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği Ödenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (No: 2015/46)

29 Aralık 2015

- Hayvan Nakillerinde Kontrol ve Dinlendirme İstasyonu Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

31 Aralık 2015

T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretim Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2015/8)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2015/48)

2016**Ocak Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler****10 Ocak 2016**

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik

17 Ocak 2016

- Bitki Karantinası Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Doğal Çiçek Soğanlarının 2016 Yılı İhracat Listesi Hakkında Tebliğ (No: 2015/47)

30 Ocak 2016

Bitkisel Üretim Yapan Küçük Aile İşletmelerinin Desteklenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (No: 2016/2)

31 Ocak 2016

Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin İthalatında Kullanılacak Veteriner Sağlık Sertifikalarının Standart Modellerinin Belirlenmesine Dair Yönetmelik

Şubat Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**1 Şubat 2016**

Çiğ Sütün Değerlendirilmesine Yönelik Destekleme Uygulama Esasları Tebliği (No: 2016/6)

11 Şubat 2016

Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

12 Şubat 2016

Avrupa Birliği Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar

26 Şubat 2016

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesine İlişkin Karar

27 Şubat 2016

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesine İlişkin Karar

Mart Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**24 Mart 2016**

Gübre Analizlerinin Yaptırılacağı Analiz ve Referans Kurum Laboratuvarları ile Analiz Ücretleri Hakkında Tebliğ (No: 2016/11)

31 Mart 2016

Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (No: 2016/9)

Nisan Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

01 Nisan 2016

Suni Tohumlama, Tabii Tohumlama ve Embriyo Transferi Faaliyetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

05 Nisan 2016

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No: 2016/16)

06 Nisan 2016

Bitkisel Üretim Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2015/21)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/12)

08 Nisan 2016

- 2016/8595 Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğüne Kullanılmak Üzere Sığır Eti İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar
- 2016/8719 Okullara Kuru Üzüm Temini ve Dağıtım Hakkında Karar
- 2016/8647 Avrupa Birliği Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar

09 Nisan 2016

- Hammadde ve Şeker Fiyatları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik
- Şeker Kotalarının Düzenlenmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik

14 Nisan 2016

Av Turizmi Kapsamında Avlanmalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

22 Nisan 2016

T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretim Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2016/8)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/17)

29 Nisan 2016

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No: 2016/13)

Mayıs Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

3 Mayıs 2016

2016/8794 Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğüne Kullanılmak Üzere Canlı Hayvan İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar

4 Mayıs 2016

Hususi Ormanlar ve Hükmi Şahsiyeti Haiz Amme Müesseselerine Ait Ormanlar Yönetmeliği

5 Mayıs 2016

- 2016/8727 6292 Sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun Uyarınca Yapılacak Satış ve İade İşlemlerinde Fiilen Görevlendirilenlere Fazla Çalışma Ücreti Ödenmesine İlişkin Karar

- 2016/8729 Tarım Sigortaları Havuzuna Devlet Tarafından Taahhüt Edilecek Hasar Fazlası Desteğine İlişkin Karar

- 2016/8791 2016 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar

11 Mayıs 2016

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2015/16)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/20)

13 Mayıs 2016

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemine Dâhil Olan Tarımsal İşletmelere Katılım Desteği Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/14)

18 Mayıs 2016

Orman Kanununun 17/3 ve 18 inci Maddelerinin Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

24 Mayıs 2016

Tarımsal Sulamaya İlişkin Elektrik Borcu Bulunan Çiftçilere Bu Borçları Ödeninceye Kadar 2016 Yılında Destekleme Ödemesi Yapılmamasına İlişkin Kararın Uygulama Tebliği (No: 2016/23)

27 Mayıs 2016

Yem Katkı Maddelerinin Değerlendirme ve Onay İşlemleri İçin Başvuru Dosyasının Hazırlanması ve Sunulması Hakkında Tebliğ (No: 2016/15)

31 Mayıs 2016

Bitkisel Üretim Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2015/21)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/21)

Haziran Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**01 Haziran 2016**

Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2015-2018) ile İlgili 31/12/2015 Tarihli ve 2015/63 Sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı

19 Haziran 2016

- Avrupa Birliği Çıkışlı Bazı İşlenmiş Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğ

- Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanmasına İlişkin Tebliğ

24 Haziran 2016

Hayvancılık Desteklemeleri Hakkında Uygulama Esasları Tebliği (No: 2016/26)

28 Haziran 2016

- Bitkisel Üretimde Biyolojik ve/veya Biyoteknik Mücadele Destekleme Ödemesi Uygulama Tebliği (No: 2016/24)
- Mirasçılar Arasında Henüz Paylaşımı Yapılmamış Tarımsal Arazilerin Devir İşlemlerinin Harçlardan Müstesna Tutulmasına İlişkin Sürenin Uzatılması Hakkında Karar

29 Haziran 2016

- Sığır Cinsi Hayvanlar ile Koyun-Keçi Türü Hayvanların İthalatında Kontrol Belgesi Alınabilmesi İçin Aranacak Şartlar Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2015/2)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/27)
- Patates Sığılı Görülen Alanlarda ve Güvenlik Kuşağında Uygulanacak Desteğe İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı Uygulama Tebliği (No: 2016/22)
- Kuru Kayısı Lisanslı Depo Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

Temmuz Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

13 Temmuz 2016

Ziraat Odalarının Giriş Ücreti ve Yıllık Aidatları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

31 Temmuz 2016

Orman Bitkisi Tohumlukları Piyasasında Yetkilendirme, Denetleme ve Orman Bitki Pasaportu Yönetmeliği

Ağustos Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

3 Ağustos 2016

- 2016/8993 Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğüne Kullanılmak Üzere Sığır Eti İthalatında Uygulanan Tarife Kontenjanından Yararlanacak Eşyanın Menşeinin Tespitine İlişkin Karar
- 2016/9003 Damızlık Düve Yetiştiriciliğinin Desteklenmesine İlişkin Karar
- Su Ürünleri Yetiştiriciliği Destekleme Tebliği (No: 2016/33)

04 Ağustos 2016

Bitkisel Üretimde Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/29)

10 Ağustos 2016

Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği

18 Ağustos 2016

Okul Sütü Programı Uygulama Tebliği (No: 2016/38)

26 Ağustos 2016

Organik Arıcılık Yapan Yetiştiricilerin Desteklenmesine Dair Tebliğ (No: 2016/34)
İslah Amaçlı Hayvan Yetiştirici Birliklerinin Kurulması ve Hizmetleri Hakkında Yönetmelik

Eylül Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**9 Eylül 2016**

- 2016/9140 Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının Kapsadığı İllerde Değişiklik Yapılması Hakkında Karar
- 2016/9142 Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Konya Ovası ve Doğu Karadeniz Projeleri Kapsamındaki İllerde Hayvancılık Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar
- 2016/9147 Çeşitli Afetler Nedeniyle Zarar Gören Gerçek veya Tüzel Kişi Üreticilerin T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerine Olan Düşük Faizli Kredi Kullanılmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararları Kapsamındaki Kredi Borçlarının Ertilenmesine Dair Karar
- 2016/9150 Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği Ödenmesine Dair Karar
- 2016/9152 2016 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2016/5)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2016/28)

21 Eylül 2016

Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Kullanılacak Künyelere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ

Ekim Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**2 Ekim 2016**

- Damızlık Düve Yetiştiriciliğinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2016/39)
- Balıkçı Gemisini Avcılıktan Çıkaranlara Yapılacak Destekleme Tebliği (No: 2016/40)

5 Ekim 2016

Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği Ödenmesine Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar

10 Ekim 2016

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (No: 2016/25)

21 Ekim 2016

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No: 2016/37)

28 Ekim 2016

Bitki Koruma Ürünlerinin Sınıflandırılması, Ambalajlanması ve Etiketlenmesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Kasım Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

02 Kasım 2016

Ziraat Odalarının Giriş Ücreti ve Yıllık Aidatları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

05 Kasım 2016

Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2016/29)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/45)

08 Kasım 2016

Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline Göre Yaş Çay Üreticilerine 2016 Yılı Yaş Çay Ürünü İçin Fark Ödemesi Desteği Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/44)

15 Kasım 2016

Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

24 Kasım 2016

2016/9524 Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğüne Kullanılmak Üzere Canlı Hayvan İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar

Aralık Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

01 Aralık 2016

Damızlık Düve Yetiştiriciliğinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2016/39)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/47)

03 Aralık 2016

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/37)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2016/51)

08 Aralık 2016

2016/9547 Okullara Kuru Üzüm Dağıtım Programı Uygulama Esasları Hakkında Karar

17 Aralık 2016

Doğal Çiçek Soğanlarının 2017 Yılı İhracat Listesi Hakkında Tebliğ (No: 2016/52)

24 Aralık 2016

- Hayvan Nakillerinde Kontrol ve Dinlendirme İstasyonu Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

27 Aralık 2016

Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi ile İlgili 2016/30 Sayılı Başbakanlık Genelgesi

28 Aralık 2016

Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 26/12/2016 Tarihli ve 2016/16 Sayılı Kararı

2017**Ocak Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler****02 Ocak 2017**

Su Ürünleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

11 Ocak 2017

Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Hizmetlerine İlişkin Yönetmelik

12 Ocak 2017

Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşme Değişikliklerine İtibak Usul ve Esaslarının Belirlenmesine Dair Tebliğ

17 Ocak 2017

Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin İthalatında Kullanılacak Veteriner Sağlık Sertifikalarının Standart Modellerinin Belirlenmesine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

21 Ocak 2017

- Orman Kanununun 16 ncı Maddesinin Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

- Orman Kanununun 17/3 ve 18 inci Maddelerinin Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Şubat Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**8 Şubat 2017**

Sığır Cinsi Hayvanlar ile Koyun-Keçi Türü Hayvanların İthalatında Kontrol Belgesi Alınabilmesi İçin Aranacak Şartlar Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2015/2)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/5)

11 Şubat 2017

Sularda Tarımsal Faaliyetlerden Kaynaklanan Nitrat Kirliliğinin Önlenmesine Yönelik İyi Tarım Uygulamaları Kodu Tebliği (No: 2016/46)

14 Şubat 2017

Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yatırımlarında İhtiyaç Duyulan Su ve Su Alanları ile Deniz ve İç Sulardaki Su Ürünleri İstihsal Hakkının Kiraya Verilmesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

16 Şubat 2017

Sulama Sistemlerinde Su Kullanımının Kontrolü ve Su Kayıplarının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik

22 Şubat 2017

■ Orman Köylülerinin Kalkındırılmalarının Desteklenmesi Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik

■ Tarımsal Sulamaya İlişkin Elektrik Borcu Bulunan Çiftçilere Bu Borçları Ödeninceye Kadar 2017 Yılında Tarımsal Destekleme Ödemesi Yapılmamasına İlişkin Uygulama Tebliği (No: 2017/14)

Mart Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

04 Mart 2017

Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Konya Ovası ve Doğu Karadeniz Projeleri Kapsamındaki İllerde Hayvancılık Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2017/2)

08 Mart 2017

■ 2017/9967 6292 Sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ve Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanunun Geçici 4 üncü Maddesinin Birinci Fıkrasında Yer Alan Başvuru ve Ödeme Sürelerinin Uzatılmasına İlişkin Karar

■ Ürünlerin Ülkeye Girişinde Veteriner Kontrollerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

■ T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2017/15)

11 Mart 2017

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kontrolüne Tabi Belirli Ürünlerin Girişine Yetkili Gümrük İdareleri ile Resmi Kontrollerini Yapmaya Yetkili İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

21 Mart 2017

Doğal Çiçek Soğanlarının Doğadan Toplanması, Üretimi ve İhracatına İlişkin Yönetmelik

26 Mart 2017

Gübre Analizlerinin Yaptırılacağı Analiz ve Referans Kurum Laboratuvarları ile Analiz Ücretleri Hakkında Tebliğ (No: 2017/16)

28 Mart 2017

Bitki Pasaportu Sistemi ve Operatörlerin Kayıt Altına Alınması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

31 Mart 2017

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No: 2017/10)

Nisan Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**1 Nisan 2017**

■ Gübrelerin Piyasa Gözetimi ve Denetimi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

■ Kuru Üzüm Lisanslı Depo Tebliği

4 Nisan 2017

■ Koyun ve Keçi Türü Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

■ Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

15 Nisan 2017

■ Damızlık Koç Teke Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2017/18)

■ Damızlık Manda Düvesi Yetiştiriciliğinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2017/19)

■ Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2017/20)

19 Nisan 2017

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi

27 Nisan 2017

Çiğ Sütün Arzına Dair Tebliğ (No: 2017/20)

Mayıs Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**11 Mayıs 2017**

■ 2017/10099 İthalat Rejimi Kararına Ek Karar

■ 2017/10101 Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğüne Kullanılmak Üzere Mısır İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar

12 Mayıs 2017

2017/10067 T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar

13 Mayıs 2017

2017/10071 Tarım Sigortaları Havuzuna İlçe Bazlı Kuraklık Verim Sigortası ile İlgili Olarak Devlet Tarafından Taahhüt Edilecek Hasar Fazlası Desteğine İlişkin Karar

28 Mayıs 2017

Köylere Hizmet Götürme Birliği İhale Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Haziran Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

2 Haziran 2017

2017/10001 Bazı Ovaların Büyük Ova Koruma Alanı Olarak Belirlenmesi Hakkında Karar

16 Haziran 2017

- Benzin Türlerine Etanol Harmanlanması Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tebliğ
- Motorin Türlerine Biodizel Harmanlanması Hakkında Tebliğ

27 Haziran 2017

2017/10440 İthalat Rejimi Kararına Ek Karar

30 Haziran 2017

- Ziraat Odalarının Giriş Ücreti ve Yıllık Aidatları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (No: 2017/7)

Temmuz Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

5 Temmuz 2017

Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2016/29)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/21)

28 Temmuz 2017

2017/10478 Hububat Ürünü Alımı ve Satımı Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar

29 Temmuz 2017

- 2017/10589 Bazı Tarım Ürünlerinin İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar
- 2017/10604 Canlı Hayvan ve Et İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar

Ağustos Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

9 Ağustos 2017

Açık Artırma Yöntemi ile Alım Satımı Yapılacak 2016 Ürünü Üretici Tütünlerine İlişkin Açık Artırma Başlangıç Fiyatları Hakkında Tebliğ

12 Ağustos 2017

Okul Sütü Programı Uygulama Tebliği (No: 2017/28)

17 Ağustos 2017

2017/10584 Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar

18 Ağustos 2017

İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2009/8)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

26 Ağustos 2017

Hayvancılık Desteklemeleri Hakkında Uygulama Esasları Tebliği (No: 2017/32)

31 Ağustos 2017

Ulusal Kuraklık Yönetimi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2017-2023) ile İlgili 2017/19 Sayılı Başbakanlık Genelgesi

Eylül Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**7 Eylül 2017**

İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2009/8)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

8 Eylül 2017

İthalatta Gözetim Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2017/7)'de Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ

13 Eylül 2017

■ Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No: 2017/22)

■ Damızlık Düve Yetiştiriciliğinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2016/39)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/25)

■ Geleneksel Kıyı Balıkçılığının Kayıt Altına Alınması ve Desteklenmesi Tebliği (No: 2017/37)

14 Eylül 2017

T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2017/15)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/24)

17 Eylül 2017

■ 2017/10692 Avrupa Birliği Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar

■ Bitkisel Üretimde Biyolojik ve/veya Biyoteknik Mücadele Destekleme Ödemesi Uygulama Tebliği (No: 2017/36)

■ Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/39)

Ekim Ayında Yayınlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

3 Ekim 2017

- 2017/10842 6292 Sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanunun Geçici 4 üncü Maddesinin Birinci Fıkrasında Yer Alan Başvuru ve Ödeme Süreleri ile Beşinci Fıkrasında Yer Alan Başvuru Süresinin Uzatılmasına İlişkin Karar
- Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Uyulması Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ

7 Ekim 2017

Siğir Eti İthalatında Sağlık ve Teknik Şartların Belirlenmesine İlişkin Tebliğ (No: 2017/43)

11 Ekim 2017

4/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/35)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/45)

13 Ekim 2017

Balıkçı Gemisini Avcılıktan Çıkaranlara Yapılacak Destekleme Tebliği (No: 2017/35)

14 Ekim 2017

- Su Ürünleri Yetiştiriciliği Destekleme Tebliği (No: 2017/38)
- Organik Arıcılık Yapan Yetiştiricilerin Desteklenmesine Dair Tebliğ (No: 2017/41)

24 Ekim 2017

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (No: 2017/34)

27 Ekim 2017

Kanatlı Hayvan Eti Üretiminde Sözleşmeli Üretim İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

28 Ekim 2017

Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Kasım Ayında Yayınlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

9 Kasım 2017

- Bitki Koruma Ürünleri ile İlgili Yapılacak Denemeler Hakkında Yönetmelik
- Bitki Koruma Ürünlerinin Ruhsatlandırılması ve Piyasaya Arzı Hakkında Yönetmelik

11 Kasım 2017

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2017/22)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/46)

16 Kasım 2017

1169 Bağcılık Sektörü ve Üzüm Üreticilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınacak Tedbirlerin Tespit Edilmesi Maksudıyla Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına Dair Karar

25 Kasım 2017

- Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Yönetmeliği
- Tarımsal Sulamaya İlişkin Elektrik Borcu Bulunan Çiftçilere Bu Borçları Ödeninceye Kadar 2017 Ekilişine Ait Fark Ödemesi Destekleme Ödemesi Yapılmamasına İlişkin Uygulama Tebliği (No: 2017/47)

29 Kasım 2017

2017/10935 Çeşitli Afetler Nedeniyle Zarar Gören Gerçek veya Tüzel Kişi Üreticilerin T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerine Olan Düşük Faizli Kredi Kullanılmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararları Kapsamındaki Kredi Borçlarının Ertilenmesine Dair Karar

Aralık Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**5 Aralık 2017**

Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

7 Aralık 2017

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No: 2017/48)

9 Aralık 2017

- Arazi Toplulaştırma Uygulama Yönetmeliği
- Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Planlanmasına Dair Yönetmelik

13 Aralık 2017

Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline Göre Yaş Çay Üreticilerine 2017 Yılı Yaş Çay Ürünü İçin Fark Ödemesi Desteği Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/33)

16 Aralık 2017

Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

24 Aralık 2017

- Hayvan Nakillerinde Kontrol ve Dinlendirme İstasyonu Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

30 Aralık 2017

- Doğal Çiçek Soğanlarının 2018 Yılı İhracat Listesi Hakkında Tebliğ (No: 2017/49)
- Japonya'dan İthal Edilecek Gıda ve Tarım Ürünlerinin Radyasyon Kontrolü Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2018/2)

- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2018/5)
- Bazı Tarım Ürünlerinin İhracatında ve İthalatında Ticari Kalite Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2018/21)

2018

Ocak Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

4 Ocak 2018

Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin İthalatında Kullanılacak Veteriner Sağlık Sertifikalarının Standart Modellerinin Belirlenmesine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

5 Ocak 2018

Tarımsal Üretici Birlikleri ile Tarımsal Üretici Merkez Birliklerinin Denetlenmesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

10 Ocak 2018

- Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Su Ürünleri Yetiştiriciliğinde İyi Tarım Uygulamaları Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2017/50)

13 Ocak 2018

Tütün Üretimi, İşlenmesi, İç ve Dış Ticareti ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 22 nci, 23 üncü ve 26 ncı Maddelerinin Uygulanması ile İlgili Tebliğ (No: 2018/7)

17 Ocak 2018

Tarımsal Faaliyette Bulunanların Prim Borçlarının Sattıkları Tarımsal Ürün Bedellerinden Kesinti Yapılmak Suretiyle Tahsil Edilmesine Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

20 Ocak 2018

- 2017/11093 Tarımsal Ürünlerin 5300 Sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu Çerçevesinde Lisans Alarak Faaliyet Gösteren Depolarda Muhafaza Edilmesi Halinde Kira Destekleme Ödemesi Yapılmasına İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar
- Etçi Tavukların Korunması ile İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik

24 Ocak 2018

Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Planlanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

30 Ocak 2018

Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2017/39)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/8)

31 Ocak 2018

Çiğ Sütün Sözleşmeli Usulde Alım Satımına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Şubat Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**14 Şubat 2018**

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

16 Şubat 2018

- Bitki Sağlığı, Teşhis ve Analiz Laboratuvarlarının Kuruluş, Çalışma Usul ve Esaslarının Belirlenmesi Hakkında Yönetmelik
- Su Ürünleri Tescil Komitesi Kararı

23 Şubat 2018

- Tarımda Kullanılan Organik, Mineral ve Mikrobiyal Kaynaklı Gübrelere Dair Yönetmelik
- Yurt İçinde Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin Nakilleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

24 Şubat 2018

Ziraat Odaları ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği Alım ve Satım Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik

26 Şubat 2018

- 2018/11459 Okullara Kuru Üzüm Dağıtım Programı Uygulama Esasları Hakkında Karar
- 2018/11460 2018 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar

Mart Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**7 Mart 2018**

2018/11418 Canlı Hayvan ve Et İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar

16 Mart 2018

T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (No: 2018/16)

17 Mart 2018

2018/11338 Bazı Ovaların Büyük Ova Koruma Alanı Olarak Belirlenmesine İlişkin Karar

19 Mart 2018

2018/11240 Çiftçilik Amaçlarıyla Beslenen Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinin Beyan ile Onaylanması Hakkında Karar

24 Mart 2018

- Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No: 2018/12)
- Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2017/22)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/14)

25 Mart 2018

Gübre Analizlerinin Yaptırılacağı Analiz ve Referans Kurum Laboratuvarları ile Analiz Ücretleri Hakkında Tebliğ (No: 2018/13)

27 Mart 2018

- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2018/5)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2018/23)
- Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/17)

31 Mart 2018

2017/11414 Bazı Ovaların Büyük Ova Koruma Alanı Olarak Belirlenmesi Hakkında Karar

Nisan Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

5 Nisan 2018

2018/11595 Bazı İllerimizde Yaşanan Terör Olayları Nedeniyle Zarar Gören Gerçek veya Tüzel Kişi Üreticilerin T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ile Tarım Kredi Kooperatiflerine Olan Düşük Faizli Kredi Kullanılmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararları Kapsamındaki Kredi Borçlarının Ertelenmesine Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar

11 Nisan 2018

- 2018/11520 Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar
- 2018/11521 Tarım Sigortaları Havuzuna İlçe Bazlı Kuraklık Verim Sigortası ile İlgili Olarak Devlet Tarafından Taahhüt Edilecek Hasar Fazlası Desteğine İlişkin Karar
- 2018/11519 Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

12 Nisan 2018

Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 06/04/2018 Tarihli ve 2018/12 Sayılı Kararı

13 Nisan 2018

Tarımsal Arazi Edindirme İş ve İşlemleri Hakkında Yönetmelik

19 Nisan 2018

- Su Ürünleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- 4/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/35)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/19)

- 4/2 Numaralı Amatör Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/36)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/20)

Mayıs Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

2 Mayıs 2018

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kontrolüne Tabi Belirli Ürünlerin Girişine Yetkili Gümrük İdareleri ile Resmi Kontrollerini Yapmaya Yetkili İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

3 Mayıs 2018

Hayvan Satış Yerlerinin Ruhsatlandırılma ve Denetleme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

8 Mayıs 2018

- Hayvancılık Desteklemeleri Uygulama Tebliği (No: 2018/21)
- Bitkisel Üretimde Biyolojik ve/veya Biyoteknik Mücadele Destekleme Ödemesi Uygulama Tebliği (No: 2018/22)

15 Mayıs 2018

Organik Arcılık Yapan Yetiştiricilerin Desteklenmesine Dair Tebliğ (No: 2018/23)

25 Mayıs 2018

Hayvan Hastalıklarında Tazminat Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

29 Mayıs 2018

- Su Ürünleri Yetiştiriciliği Destekleme Tebliği (No: 2018/24)
- Geleneksel Kıyı Balıkçılığının Kayıt Altına Alınması ve Desteklenmesi Tebliği (No: 2018/25)

31 Mayıs 2018

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2018/12)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/26)

Haziran Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

8 Haziran 2018

Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2018/17)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/27)

22 Haziran 2018

- 2018/11838 Tarımsal Ürünlerin 5300 Sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu Çerçevesinde Lisans Alarak Faaliyet Gösteren Depolarda Muhafaza Edilmesi Halinde Kira Destekleme Ödemesi Yapılmasına İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar
- 2018/11855 2018 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar

24 Haziran 2018

- 2018/11861 Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırılmasına İlişkin Tüzüğün Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Tüzük
- 2018/11983 Çeşitli Afetler Nedeniyle Zarar Gören Gerçek veya Tüzel Kişi Üreticilerin T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerine Olan Düşük Faizli Kredi Kullanılmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararları Kapsamındaki Kredi Borçlarının Ertelenmesine Dair Karar

26 Haziran 2018

2018/11835 Bazı Yerleşim Birimlerinin Uygulama Alanı Olarak Tespiti, Bazı Yerleşim Birimlerinin Zorunlu Arazi Toplulaştırma Alanı Olarak Tespiti, Bazı Yerleşim Alanlarında Dağıtılacak Toprak Normunun Belirlenmesi ve Bazı Yerleşim Birimlerinin Bakanlar Kurulu Kararları Kapsamından Çıkarılması Hakkında Karar

29 Haziran 2018

- Koyun ve Keçi Türü Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Temmuz Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

4 Temmuz 2018

Su Ürünleri Yetiştiriciliği Kapsamında Hastalıktan Ari Alabalık Kuluçkahanelerinde Damızlık Alabalık Desteğine İlişkin Tebliğ (No: 2018/29)

6 Temmuz 2018

- Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Orman Kanununun 16'ncı Maddesinin Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

31 Temmuz 2018

2018/2019 Pazarlama Yılı Şeker Kotalarının Belirlenmesine İlişkin Karar (Karar Sayısı: 4)

Ağustos Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

15 Ağustos 2018

- Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar (Karar Sayısı: 21)
- Bazı Tarım Ürünlerinin İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 23)

20 Ağustos 2018

- Ürünlerin Ülkeye Girişinde Veteriner Kontrollerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Sığır Eti İthalatında Sağlık ve Teknik Şartların Belirlenmesine İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2017/43)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/37)

31 Ağustos 2018

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/37)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/36)

Eylül Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**6 Eylül 2018**

Tarımsal Sulamaya İlişkin Vadesi Geldiği Halde Ödenmeyen İşletme ve Bakım Ücreti veya Su Kullanım Hizmet Bedeli ile Elektrik Enerjisi Borcu Bulunan Çiftçilerin Borçlarının Tarımsal Destekleme Ödemelerinden Mahsuben Alınmasına İlişkin Tebliğ

17 Eylül 2018

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemine Dâhil Olan Tarımsal İşletmelere Katılım Desteği Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/30)

Ekim Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler**9 Ekim 2018**

- Türk Gıda Kodeksi Buğday Unu Tebliği (Tebliğ No: 2013/9)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/39)
  - 4/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/35)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/40)
  - 4/2 Numaralı Amatör Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2016/36)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/41)

11 Ekim 2018

2018 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 163)

17 Ekim 2018

Hayvancılık Desteklemeleri Uygulama Tebliği (Tebliğ No: 2018/21)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2018/43)

19 Ekim 2018

Yerel Çeşitlerin Kayıt Altına Alınması, Üretilmesi ve Pazarlamasına Dair Yönetmelik

24 Ekim 2018

- Hububat Ürünü Alımı ve Satımı Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar (Karar Sayısı: 192)
  - 2018 Yılı Sulama ve Tahliye Tesisleri İşletme ve Bakım Ücret Tarifelerine İlişkin Karar (Karar Sayısı: 194)

25 Ekim 2018

- Kuru Üzüm Lisanslı Depo Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ
- Bazı Ovaların Büyük Ova Koruma Alanı Olarak Belirlenmesine İlişkin Karar (Karar Sayısı: 204)

Kasım Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

1 Kasım 2018

- Asma Fidanı ve Üretim Materyali Sertifikasyonu ile Pazarlaması Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Çiçek Fidesi Üretimi, Sertifikasyonu ve Pazarlaması Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

3 Kasım 2018

- Koyun ve Keçi Türü Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik
- Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

13 Kasım 2018

- 1205 Tıbbi ve Aromatik Bitki Çeşitliliğinin Korunmasında, Bunların Üretiminde ve Pazarlanmasında Karşılaşılan Sorunlar ile Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına Dair Karar
- Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (No: 2018/42)

27 Kasım 2018

- 2018 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 379)
- Tarım Sigortaları Havuzu Tarafından 2019 Yılında Kapsama Alınacak Riskler, Ürünler ve Bölgeler ile Prim Desteği Oranlarına İlişkin Karar (Karar Sayısı: 380)

Aralık Ayında Yayımlanan Tarımla İlgili Kanun, Karar, Yönetmelik ve Tebliğler

1 Aralık 2018

Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

7 Aralık 2018

Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Kararın Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Karar (Karar Sayısı: 414)

12 Aralık 2018

Doğal Çiçek Soğanlarının 2019 Yılı İhracat Listesi Hakkında Tebliğ (No: 2018/49)

14 Aralık 2018

Bitki Koruma Ürünleri ile Bitki Koruma Ürünü Hammaddelerinin İthalatı Hakkında Yönetmelik

18 Aralık 2018

■ Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kontrolüne Tabi Belirli Ürünlerin Girişine Yetkili Gümrük İdareleri ile Resmi Kontrollerini Yapmaya Yetkili İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

- Yağlık Ayçiçeği Tohumu İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 497)

27 Aralık 2018

Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele Günü ile İlgili 2018/16 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi

28 Aralık 2018

- Canlı Hayvan ve Et İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar (Karar Sayısı: 518)

29 Aralık 2019

Gübre İthaline İlişkin Tebliğ (İthalat: 2019/16)

30 Aralık 2018

- Tarım ve Orman Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2019/5)
- Bazı Tarım Ürünlerinin İhracatında ve İthalatında Ticari Kalite Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2019/21)

